

unieri

advancing security, serving justice,
building peace

Izdavač
UNICRI
Viale Maestri del Lavoro 10, 10127 Turin (Italy)
Tel.: +39 011 6537111
Fax: +39 011 6313368
E-mail: unicri@unicri.it

u saradnji sa
Institutom za uporedno pravo i
Univerzitetom u Firenci
Odsek za uporedno i krivično pravo

Za izdavača
Sandro Calvani
UNICRI Direktor

Priprema i štampa
„Dosije“, Beograd

Tiraž
500 primeraka

ISBN
978-86-80059-50-1

Mišljenja iskazana u ovoj publikaciji su mišljenja autora i ne odlikavaju nužno stavove UNICRI-ja. .

Sadržaj ovog izveštaja može se citirati ili reprodukovati, pod uslovom da se navede izvor informacije. UNICRI bi bio zahvalan na primerku dokumenta u kome se ova studija citira ili koristi .

BORBA PROTIV ORGANIZOVANOG KRIMINALA U SRBIJI

Od postojećeg zakonodavstva
do sveobuhvatnog predloga reforme

Beograd
2008

SADRŽAJ

PRIZNANJA	13
UVODNA REČ – Sandro Calvani	15
KRATAK PREGLED.....	17
UVODNA REČ – Michele Papa.....	25

PRVI DEO:
ORGANIZOVANI KRIMINAL, KORUPCIJA I AKTUELNA PITANJA
KRIVIČNOG MATERIJALNOG, PROCESNOG
I ORGANIZACIONOG PRAVA

Prvi odeljak
UVOD

I. ORGANIZOVANI KRIMINAL U SRBIJI KAO POJAVA NOVIJEG VREMENA	31
1. O organizovanom kriminalu uopšte – M. Grubač	31
2. Mere protiv organizovanog kriminala – M. Grubač	40
3. Nastanak organizovanog kriminala u Srbiji – M. Grubač	41
4. Formiranje svesti o povećanoj društvenoj opasnosti organizovanog kriminala – M. Grubač	43
5. Priprema neophodnih zakona za borbu protiv organizovanog kriminala – M. Grubač	45
II. SRPSKO SUOČAVANJE SA ORGANIZOVANIM KRIMINALOM – J. Ćirić	47

Drugi odeljak
PROBLEMI KRIVIČNOG MATERIJALNOG PRAVA

I. OPŠTA PITANJA	55
1. O krivičnim delima dogovora za izvršenje krivičnog dela (član. 345. KZ Srbije) i zločinačkog udruživanja (član 346. KZ Srbije) – R. Sepi	55
2. Problem krivičnih sankcija za dela organizovanog kriminala – R. Sepi	58

3. Oduzimanje imovinske koristi (čl. 91, 92. i 93. KZ Srbije) – R. Sepi	59
4. O krivičnoj odgovornosti pravnih lica i odnosu prema privrednim prestupima – R. Sepi	64
5. Odnos terorizma i organizovanog kriminala – M. Reljanović	72
6. Otvaranje dosijea tajnih službi – M. Reljanović	75
7. Privatne snage obezbeđenja – M. Reljanović	77
II. POJAVNI OBLICI ORGANIZOVANOG KRIMINALA	81
1. Trgovina drogom – M. Reljanović	81
2. Trgovina ljudima – J. Ćirić	85
3. Krivična dela otmice i prinude – M. Reljanović	88
4. Visokotehnoški kriminal – M. Reljanović	90
5. Neki posebni oblici prevarnog ponašanja – J. Ćirić	94
III. KORUPCIJA	97
1. O krivičnim odredbama u vezi sa korupcijom – J. Ćirić	97
2. Jedna važna novina kod koruptivnih krivičnih dela – J. Ćirić	102
3. Kaznena politika i suzbijanje korupcije – J. Ćirić	103
4. Izveštaj GRECO-a o stanju korupcije u Srbiji – J. Ćirić	107
5. Privatizacija, stečajevi i pranje novca u Srbiji – J. Ćirić	109
6. Finansiranje političkih stranaka i sukob interesa – J. Ćirić	118
7. Javne nabavke – J. Ćirić	122

Treći odeljak

POSTUPAK ZA DELA ORGANIZOVANOG KRIMINALA

I. ANALIZA ODREDABA O KRIVIČNOM POSTUPKU ZA DELA ORGANIZOVANOG KRIMINALA U ZAKONODAVSTVU SRBIJE I PROBLEMI U NJIHOVOJ PRIMENI	127
1. „Procesni“ pojam organizovanog kriminala – M. Grubač	127
2. Potreba i opravdanje posebnih odredaba o postupku za dela organizovanog kriminala – M. Grubač	129
3. Posebne odredbe o organizaciji sudova, javnih tužilaštava i drugih organa gonjenje za dela organizovanog kriminala – M. Grubač ...	130
4. Posebna procesna ovlašćenja organa gonjenja u postupku za dela organizovanog kriminala – M. Grubač	131
a) Nadzor i snimanje telefonskih i drugih razgovora ili komunikacija drugim tehničkim sredstvima i optičko snimanje (član 232. i 233. ZKP/2001. i član 146. i 147. ZKP/2006)	131

b) Kontrola poslovnih i ličnih računa (član 504k. ZKP/2001. i član 86. ZKP/2006)	136
c) Pružanje simulovanih poslovnih usluga i sklapanje simulovanih pravnih poslova	137
d) Angažovanje prikrivenih islednika	138
e) Tzv. kontrolisana isporuka	139
f) Automatsko računarsko pretraživanje ličnih i drugih podataka (član 155. ZKP/2006)	140
5. O svedoku saradniku posebno – M. Grubač	141
6. Svedok – saradnik (amicus of justice) u pravnom sistemu Srbije – J. Ćirić	144
7. Zaštita svedoka u krivičnom postupku – M. Grubač	147
8. Vanprocesna zaštita svedoka – R. Sepi	149
9. Uslovi i postupak za primenu mera tajnog nadzora – M. Grubač.	157
II. POSTUPCI PRED POSEBNIM ODELJENJEM ZA ORGANIZOVANI KRIMINAL – R. Dragičević – Dičić.	159
III. ODUZIMANJE IMOVINSKE KORISTI I ODUZIMANJE PREDMETA – R. Dragičević – Dičić	173

Četvrti odeljak PROBLEMI ORGANIZACIONOG PRAVA

ANALIZA ZAKONA O ORGANIZACIJI I NADLEŽNOSTI DRŽAVNIH ORGANA U SUZBIJANJU ORGANIZOVANOG KRIMINALA REPUBLIKE SRBIJE I NJEGOVA PRIMENA U PRAKSI	181
1. Specijalno tužilaštvo – N. Važić	184
2. Policijska služba za suzbijanje organizovanog kriminala – N. Važić.	187
3. Posebna odeljenja nadležnih sudova – N. Važić	189
4. Sukob nadležnosti i način rešavanja – N. Važić.	191
5. Specijalizacija na nivou drugostepenog suda – N. Važić	194
6. Posebna pritvorska jedinica – N. Važić.	195
7. Prava i dužnosti lica koja vrše funkciju odnosno obavljaju poslove u posebnim organizacionim jedinicama – N. Važić.	195
8. Posebna ovlašćenja nadležnih državnih organa u krivičnom postupku za krivična dela organizovanog kriminala – N. Važić.	197
9. Inicijativa za izmenu zakona o organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala – N. Važić.	203

DRUGI DEO:
ORGANIZOVANI KRIMINAL I KORUPCIJA U UPOREDNOM I
MEĐUNARODNOM PRAVU I USKLAĐIVANJE
DOMAĆEG ZAKONODAVSTVA SA MEĐUNARODNIM
PRAVNIM STANDARDIMA

Prvi odeljak
MATERIJALNOPRAVNI ASPEKTI

I. OPŠTA PITANJA	207
1. Problem krivičnih sankcija za dela organizovanog kriminala – R. Sepi	207
a) Međunarodni izvori	207
b) Italija	207
c) Slovenija	208
d) Hrvatska	208
e) Bosna i Hercegovina	208
2. O krivičnim delima dogovora za izvršenje krivičnog dela (član 345. KZ) i zločinačkog udruživanja (član 346. KZ) – R. Sepi ...	209
a) Međunarodni izvori	209
b) Italija	209
c) Slovenija	210
d) Hrvatska	212
e) Bosna i Hercegovina	214
3. O krivičnoj odgovornosti pravnih lica i odnosu prema privrednim prestupima – R. Sepi	216
a) Međunarodni izvori	216
b) Slovenija	217
c) Hrvatska	219
d) Bosna i Hercegovina	221
4. O oduzimanju imovinske koristi – R. Sepi	223
a) Međunarodni izvori	223
b) Italija	223
c) Slovenija	224
d) Hrvatska	226
e) Bosna i Hercegovina	227
5. Terorizam u međunarodnom i uporednom pravu – M. Reljanović .	229
a) Međunarodno pravo	229
b) Uporedno pravo	230

6. Otvaranje dosijea tajnih službi – M. Reljanović	232
a) Međunarodno i uporedno pravo	232
7. Privatne snage obezbeđenja – M. Reljanović	233
a) Uporedno pravo	233
II. NEKI POJAVNI OBLICI ORGANIZOVANOG KRIMINALA U MEĐUNARODNOM I UPOREDNOM PRAVU	236
1. Trgovina drogom – M. Reljanović	236
a) Međunarodno pravo	236
b) Uporedno pravo	238
2. Krivična dela otmice i prinude – M. Reljanović	239
a) Uporedno pravo	239
3. Visokotehnološki kriminal – M. Reljanović	241
a) Međunarodno pravo	241
b) Uporedno pravo	244
4. Posebne vrste prevara u uporednom pravu – J. Ćirić	244
5. Trgovina ljudima – J. Ćirić	246
a) Konvencija o ropstvu	246
b) Evropska konvencija o ljudskim pravima	247
c) Konvencija o pravima deteta	247
d) Sankt-Peterburška deklaracija Parlamentarne Skupštine OEBS-a, odnosno rezolucija o trgovini ženama i decom	247
e) Konvencija o borbi protiv transnacionalnog organizovanog kriminala sa pratećim Protokolom	248
f) Okvirna odluka Saveta EU o borbi protiv trgovine ljudima	248
g) Deklaracija iz Porta	248
h) Evropska konvencija o borbi protiv trgovine ljudima	249
i) Pojedine zemlje i njihovi propisi u vezi trgovine ljudima	249
III. KORUPCIJA	251
1. Opšte odredbe o korupciji – J. Ćirić	251
a) Rezolucija Komiteta ministara Saveta Evrope	251
b) Krivičnopravna Konvencija SE o korupciji	252
c) Građanska (civilna) konvencija o korupciji	254
d) Pojedine zemlje tranzicije i njihovo iskustvo u borbi protiv korupcije	254
2. Finansiranje političkih partija – J. Ćirić	262
3. Sukob interesa – J. Ćirić	263

Drugi odeljak
PROCESNOPRAVNI ASPEKTI

I.	PRIBAVLJANJE DOKAZA ZA DELA ORGANIZOVANOG KRIMINALA I USTAVNA PRAVA I SLOBODE GRAĐANA	271
1.	Pravo okrivljenog na pravično suđenje – M. Grubač	271
2.	Problem određivanja pojma organizovanog kriminala za potrebe primene procesnog prava – M. Grubač	273
3.	Opšte pretpostavke za primenu mera tajnog nadzora – M. Grubač ..	278
4.	Vrste mera tajnog nadzora i predlozi vezani za pojedine mere – M. Grubač	280
5.	Svedok saradnik – J. Ćirić	282
6.	Vanprocesna zaštita svedoka – R. Sepi	284
a)	Međunarodni izvori	284
b)	Slovenija	284
c)	Hrvatska	288
d)	Bosna i Hercegovina	291
II.	ODUZIMANJE PROTIVPRAVNO STEČENE IMOVINSKE KORISTI – MEĐUNARODNI STANDARDI I UPOREDNOPRAVNA REŠENJA – R. Dragičević – Dičić	293
a)	Međunarodne konvencije, strategije i preporuke:	294
b)	Italijansko zakonodavstvo	296
c)	Belgijsko zakonodavstvo	297
d)	Holandsko zakonodavstvo	299
e)	Austrijsko zakonodavstvo	302
f)	Zakonodavstvo Velike Britanije i Irske	303
g)	Model Zakona Ujedinjenih Nacija	304

Treći odeljak
ORGANIZACIONOPRAVNI ASPEKTI

I.	KOMPARATIVNI PRIKAZ ORGANIZACIJE I NADLEŽNOSTI DRŽAVNIH ORGANA U BORBI PROTIV ORGANIZOVANOG KRIMINALA	307
1.	Uvod – N. Važić	307
2.	Organizacija i nadležnost državnih organa u borbi protiv organizovanog kriminala u zemljama regiona – N. Važić	309
a)	Crna Gora	309
b)	Republika hrvatska	310
c)	Bosna i Hercegovina	314
d)	Republika Srpska	316
e)	Zemlje evropske unije	318

-
-
3. Organizacija i nadležnosti državnih organa za borbu protiv organizovanog kriminala u pravu Evropske Unije – N. Važić..... 322

TREĆI DEO:
PREDLOZI ZA IZMENE I DOPUNE ZAKONODAVSTVA
REPUBLIKE SRBIJE U OBLASTI BORBE PROTIV
ORGANIZOVANOG KRIMINALA I KORUPCIJE

Prvi odeljak
UVOD

- I. NOVI USTAV REPUBLIKE SRBIJE I PREDSTOJEĆE
ZAKONODAVNE REFORME – M. Grubač..... 329

Drugi odeljak
MATERIJALNO PRAVO

- I. O KRIVIČNIM DELIMA DOGOVORA ZA IZVRŠENJE
KRIVIČNOG DELA (član 345. KZ Srbije) I ZLOČINAČKOG
UDRUŽIVANJA (član 346. KZ Srbije) – R. Sepi 337
- II. ODUZIMANJE IMOVINSKE KORISTI
– R. Dragičević – Dičić i R. Sepi 339
- III. UOPŠTE O KRIVIČNOJ ODGOVORNOSTI PRAVNIH LICA
I ODNOSU PREMA PRIVREDNIM PRESTUPIMA – R. Sepi..... 353
- IV. NESAVESNO PRIVREDNO POSLOVANJE – J. Ćirić 356
- V. POSEBNI OBLICI PREVARNOG PONAŠANJA – J. Ćirić..... 356
- VI. TRGOVINA LJUDIMA – J. Ćirić..... 357
- VII. ODNOS TERORIZMA I ORGANIZOVANOG KRIMINALA
– M. Reljanović..... 358
- VIII. KRIVIČNA DELA OTMICE I PRINUDE – M. Reljanović 359
- IX. VISOKOTEHNOLOŠKI KRIMINAL – M. Reljanović 359
- X. TRGOVINA DROGOM – M. Reljanović..... 361

Treći odeljak
KORUPCIJA

- I. ZAKON O FINANSIRANJU POLITIČKIH STRANAKA
I ZAKON O SUKOBU INTERESA – J. Ćirić 363
- II. JAVNE NABAVKE – J. Ćirić 364
- III. PRANJE NOVCA I PROCESI PRIVATIZACIJE – J. Ćirić..... 365

IV. OTVARANJE DOSIJEJA TAJNIH SLUŽBI – M. Reljanović	367
V. PRIVATNE SNAGE OBEZBEĐENJA – M. Reljanović	368

Četvrti odeljak PROCESNO PRAVO

I. PREDLOZI ZA IZMENE I DOPUNE POSEBNIH ODREDABA ZKP (2001) O POSTUPKU ZA KRIVIČNA DELA ORGANIZOVANOG KRIMINALA – M. Grubač	369
1. Opšte odredbe	369
2. Posebne mere organa gonjenja za otkrivanje i dokazivanje krivičnih dela iz člana x(1) ovog zakonika	373
3. Svedok saradnik i njegovo saslušanje.	380
II. IZDVOJENI PREDLOZI O SVEDOKU SARADNIKU – J. Čirić	382
III. VANPROCESNA ZAŠTITA SVEDOKA – R. Sepi.	384

Peti odeljak ORGANIZACIONO PRAVO

I. PREDLOZI ZA IZMENE ZAKONA O ORGANIZACIJI I NADLEŽNOSTI DRŽAVNIH ORGANA U SUZBIJANJU ORGANIZOVANOG KRIMINALA – N. Važić	387
1. Uvodna razmatranja	396
2. Područje primene zakona – nadležnost	398
3. Specijalizovani državni organi za borbu protiv organizovanog kriminala i korupcije.	399
a) Specijalno tužilaštvo	400
b) Posebna odeljenja nadležnih sudova.	407
c) Posebna policijska služba za otkrivanje i suzbijanje krivičnih dela organizovanog kriminala i korupcije	411
d) Posebna pritvorska jedinica	412
e) Plate i druga prava nosilaca sudskih i tužilačkih funkcija i drugih zaposlenih u specijalizovanim organima za borbu protiv organizovanog kriminala i korupcije	412
f) Bezbednosne provere lica raspoređenih u posebne državne organe za borbu protiv organizovanog kriminala i korupcije. . .	413

PRIZNANJA

Ovaj izveštaj je napisala *Radna grupa protiv organizovanog kriminala i korupcije*, osnovana u okviru projekta „Borba protiv organizovanog kriminala i korupcije jačanjem vladavine prava u Srbiji“, koji su sprovedi Giuseppina Maddaluno (koordinator projekta) i Stefania Ducci (asistent koordinatora projekta), dok je za nadzor bila zadužena Angela Patrignani (nadzornika projekta) iz Jedinice za nova krivična dela i borbu protiv trgovine ljudima Instituta Ujedinjenih Nacija za istraživanje međuregionalnog kriminala i pravosuđa.

Projekat je sproveden u saradnji sa Odsekom za uporedno i krivično prava Univerziteta u Firenci, u Italiji. Michele Papa, profesor krivičnog prava i naučni koordinator projekta i Alessandro Simoni, profesor uporednog prava i koordinator obuke u okviru projekta pružili su vredan i temeljni doprinos čitavom projektu i ovoj publikaciji.

Radnu grupu su sačinjavali:

Momčilo Grubač, profesor Krivičnog procesnog prava Pravnog fakulteta Univerziteta Union u Beogradu

Radmila Dragičević-Dičić, sudija Posebnog odeljenja za organizovani kriminal Okružnog suda u Beogradu

Nevenka Važić, sudija krivičnog odeljenja Vrhovnog suda Srbije

Jovan Ćirić, Direktor Instituta za uporedno pravo u Beogradu

Robert Sepi, istraživač saradnik Instituta za uporedno pravo u Beogradu

Mario Reljanović, istraživač saradnik Instituta za uporedno pravo u Beogradu

Gioacchino Polimeni, međunarodni stručnjak za pravna pitanja

Antonio Laudati, direktor Direktorata za krivično pravosuđe u italijanskom Ministarstvu pravde

Piero Grasso, italijanski specijalni tužilac za borbu protiv mafije.

Izveštaj je dovršen i projekat sproveden zahvaljujući dragocenom doprinosu Instituta za uporedno pravo u Beogradu, jednog od partnera na projektu, i, naročito, Saše Gajina, istraživača u Institutu i profesora Pravnog fakulteta Univerziteta Union u Beogradu, lokalnog koordinatora na projektu.

Posebno se zahvaljujemo na podršci koju su nam tokom projekta pružale: Jelena M. Simić, izvršni koordinator, iz Centra za unapređivanje pravnih studija i Ana Knežević Bojović, istraživač saradnik Instituta za uporedno pravo.

Takođe se zahvaljujemo Pravosudnom centru za stručnu obuku i usavršavanje i njegovom direktoru, Nenadu Vujiću, na njihovoj podršci aktivnostima obuke.

Realizaciju čitavog projekta omogućilo je, kroz svoju finansijski doprinos, Ministarstvo spoljnih poslova Italije.

UVODNA REČ

Korak ka ostvarivanju političkog i pravnog okvira potrebnog za borbu protiv organizovanog kriminala i korupcije u Srbiji.

Svest o izuzetnoj opasnosti od organizovanog kriminala na Balkanu široko je rasprostranjena, kako na nacionalno, tako i na međunarodnom nivou. Dobro je poznato da aktivnosti organizovanih kriminalnih grupa ugrožavaju uspešnost napora usmerenih na davanje podrške demokratskim institucijama i tržišnoj ekonomiji na Balkanu. U martu 2003. godine, atentat na premijera Srbije, dr Zorana Đinđića, bio je još jedan dokaz o ozbiljnosti situacije na Balkanu. Do atentata je došlo na početku političkog i ekonomskog buđenja zemlje, koje je trebalo da usmeri Srbiju ka više demokratskom političkom sistemu.

Uprkos uticaju organizovanih kriminalnih grupa, kao političkoj i ekonomskoj nestabilnosti, Srbija učestvuje u naporima da se očuva zakonitost i bori se protiv kriminala i korupcije. Nakon što je 2003. godine postala članica Saveta Evrope, Srbija se pridružila Grupi država protiv korupcije (GRECO) u julu iste godine. Srbija je takođe ratifikovala različite konvencije koje se bave ovim pitanjima. Između ostalog, Srbija je potpisala Konvenciju Ujedinjenih nacija protiv transnacionalnog organizovanog kriminala (UNTOC) i u januaru 2008. godine ratifikovala Građanskoopravnu konvenciju protiv korupcije Saveta Evrope (CETS br. 174).

Sa stanovišta zakonodavstva, Srbija čini velike napore da harmonizuje svoje zakonodavstvo sa najznačajnijim međunarodnim instrumentima kojima se ova pitanja regulišu.

Ekonomska i politička nestabilnost dovela do većeg broja društvenih problema koji su često pojačani zbog nedostatka odgovora, koordinacije i konkretizacije. Zbog tekućeg procesa tranzicije, Srbija je zatražila *zakonodavnu pomoć* od međunarodne zajednice. Ipak, često se ovakav oblik pomoći zapravo svodi na uvoženje stranog modela koji odaberu strani stručnjaci, zbog potrebe da se što pre usvoje kratkoročna rešenja.

Istraživački projekat čiji je rezultat ova studija je drugačiji. On počiva na neposrednim kapacitetima Srbije, uz korišćenje međunarodnih iskustava, i sačinjen je tako da u potpunosti odgovara širem kontekstu u Srbiji – radnu grupu činili su stručnjaci iz Srbije i iz Italije. Ova studija je rezultat stalnog dijaloga, razmene ali i sukobljavanja mišljenja, bez nametanja bilo kog stranog modela. Mi smatramo da upravo zbog toga ovo istraživanje predstavlja značajan pomak, i dobar model za preispitivanje strategija pružanja zakonodavne pomoći.

Sandro Calvani
Direktor, UNICRI

KRATAK PREGLED

Monografija koja ima za temu pravne aspekte borbe protiv organizovanog kriminala i korupcije, predstavlja prvu sveobuhvatnu studiju ove vrste kod nas. S obzirom da se radi o pojavi novijeg datuma, na koju pozitivno zakonodavstvo još uvek nema sasvim adekvatan odgovor, značaj ove publikacije iskazuje se samim tim u punom svetlu. Autori publikacije spadaju u red najpriznatijih pravnika u oblasti krivičnog prava i dolaze iz kruga i pravnih teoretičara i praktičara – sudija. Na oko 400 stranica teksta ponudili su čitaocima pravnu analizu našeg postojećeg zakonodavstva, uporednopravna iskustva i predloge reforme našeg zakonodavstva u ovoj oblasti.

I

Prvi deo ove knjige, nosi naslov „**Organizovani kriminal, korupcija i aktuelna pitanja krivičnog, materijalnog, procesnog i organizacionog prava**“. Ovaj deo podeljen je na četiri odeljka. U prvom, uvodnom odeljku, najpre se govori o organizovanom kriminalu u Srbiji kao pojavi novijeg datuma, – govori se o organizovanom kriminalu uopšte, o tome da je organizovani kriminal danas postao neka vrsta multinacionalne industrije koja pruža ogromnu mogućnost zarade. On ne priznaje nacionalne granice i državni suverenitet. U nastojanju da legalizuje rezultate svoje nezakonite delatnosti, on računa na seobu kapitala sa jednog bankarskog računa na drugi, odnosno iz jedne države u drugu, da bi se konačno „oprano“ vratio u domovinu. Zatim se govori o merama protiv organizovanog kriminala, represivnim i preventivnim. U represivne mere spada donošenje odgovarajućeg: a) krivičnog materijalnog zakonodavstva; b) krivičnog procesnog zakonodavstva i c) zakonodavstva o posebnoj organizaciji organa krivičnog gonjenja, tako da bi se mogli suprotstaviti posebnoj prirodi ovih krivičnih dela i njihovim učiniocima. Preventivnim merama se nastoje eliminisati uzroci organizovanog kriminala. Među njima su naročito značajne one kojima je cilj jačanje društvenog morala i zakonitosti, ali i mere konkretne ekonomske i socijalne politike (iskorenjivanje nezaposlenosti, naročito). Značajan segment preventive se odnosi i na smanjivanje potražnje za uslugama organizovanog kriminala. Takođe se u okviru ovog odeljka tretira i problematika nastanka i relativno kratkog istorijata organizovanog kriminala u Srbiji, kao i problematika u vezi sa formiranjem neophodne svesti o povećanoj opasnosti organizovanog kriminala, te u vezi sa tim i pripreme neophodnih zakona za borbu protiv organizovanog kriminala. Ističe se i to da se začeci organizovanog kriminala vezuju za ratna događanja na prostorima bivše SFRJ, kao i za sankcije i blokadu od strane UN.

Drugi odeljak ovog prvog dela tretira probleme materijalnog krivičnog zakonodavstva, pre svega odredaba o krivičnim delima dogovora za izvršenje kri-

vičnog dela i zločinačko udruživanje. U vezi sa tim se govori o tome da u našem važećem pravu ne postoje posebne krivične sankcije propisane za dela organizovanog kriminala, te da je takva situacija posledica činjenice da naše materijalno krivično zakonodavstvo ne poznaje takva krivična dela, tj. nema posebnu grupu krivičnih dela organizovanog kriminala. Drugim rečima, u našem pravu ne postoje posebna krivična dela organizovanog kriminala, već naprotiv, svako od dela propisanih posebnim materijalnim zakonodavstvom može „steći“ karakter krivičnog dela organizovanog kriminala, u zavisnosti od tumačenja odgovarajućih zakonskih odredaba. Analiziraju se zatim i odredbe o oduzimanju imovinske koristi (čl. 91, 92. i 93. KZ Srbije), ali takođe i pitanja u vezi sa krivičnom odgovornosti pravnih lica i njihovom odnosu sa privrednim prestupima.

Posebno se analiziraju odredbe o terorizmu, te njegovom odnosu sa organizovanim kriminalom, ali isto tako i problemi u vezi sa otvaranjem dosijea tajnih službi, jer je iskustvo pokazalo da podaci koji se nalaze u dosijeima tajnih službi, sa jedne strane mogu pomoći u borbi protiv organizovanog kriminala, a sa druge strane mogu biti predmet najrazličitijih mogućih manipulacija i iskorišćavanja upravo od strane organizovanog kriminala. Privatne snage obezbeđenja, takođe su veoma interesantne sa stanovišta borbe protiv organizovanog kriminala, jer nam iskustvo govori da je nedovoljna regulativa u ovoj oblasti omogućavala da ljudi iz sveta organizovanog kriminala obavljaju bezbednosne poslove, odnosno da isti ljudi istovremeno rade dva posla za dva različita poslodavca, – pre podne na primer za policiju (državu), a popodne na primer, za pripadnike organizovanog kriminala. Zatim se govori o pojavnim oblicima organizovanog kriminala, na prvom mestu o trgovini drogom, odnosno o krivično-pravnoj regulativi te oblasti, ali se istovremeno prezentuju i statistički podaci koji govore o tome koliko je ova vrsta kriminala u Srbiji rasprostranjena. Takođe su analizirane i odredbe koje govore o trgovini ljudima, kao i odredbe koje govore o otmici i prinudi, visokotehnološkom kriminalitetu, kao i o nekim novim, posebnim oblicima prevarnog ponašanja, koji se kod nas u praksi pojavljuju u poslednje vreme, a pre svega u vezi sa prevarama u osiguranju, i sl.

Korupcija zauzima posebno mesto u okviru drugog odeljka. Analiziraju se postojeća krivična dela, daje se i statistički prikaz učestalosti optuženja i osuda za pojedinah od tih krivičnih dela, kao i kaznene politike sudova za ta dela. Zatim se detaljno ukazuje na nalaze, izveštaje i preporuke GRECO-a u vezi sa stanjem korupcije u Srbiji, ali se isto tako analiziraju i odredbe koje se odnose na procese privatizacije u Srbiji, zatim javne nabavke, ali i zakonska rešenja u vezi sa sukobom interesa i finansiranjem političkih partija.

Treći odeljak prvog dela ove knjige, tiče se postupka za dela u vezi sa organizovanim kriminalom. Analizira se najpre sam „procesni“ pojam organizovanog kriminala, a osim drugih stvari, posebno se analiziraju odredbe o novim, specijalnim istražnim tehnikama, nadzoru i snimanju telefonskih i drugih razgovora ili drugih vrsta komunikacija, zatim odredbe o kontroli ličnih i poslovnih računa, pružanju simulovanih poslovnih usluga, angažovanju prikrevnih islednika, kontrolisanoj isporuci, svedoku saradniku, zaštićenom svedoku, itd. U svim ovim analizama, pažnja je posvećena s jedne strane efikasnosti ovih mera u borbi

protiv korupcije i organizovanog kriminala, a sa druge strane problemima koji se mogu javiti u vezi zloupotrebama i nepoštovanjem, tj. ugrožavanjem ljudskih prava.

Posebnu pažnju ovde zalužuju i delovi ove studije, ovog trećeg odeljka, koji govore o postupcima pred posebnim odeljenjem suda za organizovani kriminal, odnosno jedna faktička i statistička analiza dosadašnjeg rada i iskustava u radu ovog suda. Pa se tako ističe, između ostalog, da je nakon ubistva premijera, odlukom Vlade Republike Srbije uvedeno vanredno stanje i započela akcija „Sablja“, u kojoj je slobode lišeno 2.697 lica, dok je privedeno 11.665 lica, podneto je 3.560 krivičnih prijava protiv 3.946 lica za 5.671 krivično delo i oduzete velike količine oružja, eksploziva, diverzantskog materijala i opreme, droge, 688 ukradenih vozila i td. Ova akcija imala je i svoje kritičare i pristalice i još uvek se vrše analize i postignutih rezultata i zakonitosti njenog sprovođenja, u delu koji se odnosio na povećana ovlašćenja policije. Analiziraju se i neki od predmeta koji su se našli pred ovim sudom, kao i broj sudija angažovanih u ovom sudu, način njihovog angažovanja za rad u ovom sudu i mnoga druga praktična iskustva. Posebna tema o kojoj se i na ovom mestu govori, jeste i oduzimanje imovinske koristi stečene krivičnim delom, pa se na osnovu dosadašnjih iskustava u vezi sa tim, ističe i sledeće: utisak je da zakonske odredbe ne daju dovoljno snažne mogućnosti da se u okviru borbe protiv organizovanog kriminala vodi i borba za utvrđivanje i oduzimanje imovinske koristi, te se stoga i postojeće odredbe ne koriste dovoljno u praksi. U našoj sudskoj praksi kazna se još uvek koristi kao najvažnije sredstvo za borbu protiv kriminala i prevenciju.

Četvrti odeljak prvog dela ove knjige, jeste analiza Zakona o organizaciji i nadležnosti državnih organa u sprečavanju organizovanog kriminala. Analizirane su odredbe koje govore o organizaciji i radu specijalnog tužilaštva, posebne policijske službe, zatim odredbe koje govore o radu sudova, tj. posebnog odeljenja suda za borbu protiv organizovanog kriminala, zatim sukob nadležnosti i načini razrešavanja sukoba nadležnosti, zatim odredbe o specijalizaciji na nivou drugostepenih sudova, odredbe o posebnim proitvorskim jedinicama, o pravima i dužnostima lica u posebnim organizacionim jedinicama, o posebnim ovlašćenjima nadležnih državnih organa u krivičnim postupcima za krivična dela organizovanog kriminala, te je na kraju bilo reči i o trenutno aktuelnim inicijativama za izmenu Zakona o organizaciji i nadležnosti državnih organa u sprečavanju organizovanog kriminala. U veoma detaljnoj i obimnoj analizi, ovde se, pored mnogih drugih, ističu i sledeća zapažanja: mandat specijalnog tužioca je isuviše kratak; kriterijumi i kvalifikacije za odabir kadrova koji će raditi u posebnim policijskim službama, moraju se jasno uspostaviti samim zakonom, a ne internim pravilima, a osim toga kanal komunikacije tužilaštva i ove službe morao bi biti stalno otvoren i bez mešanja sa strane drugih hijerarhijskih struktura. Osim toga, ističe se i to da su kriterijumi za raspoređivanje sudija za rad u posebnim odeljenjima, nedovoljno jasno definisani u zakonu, kao i to da je mandat Predsednika sudskog veća isuviše kratak i da nije eksplicitno predviđena mogućnost produženja mandata. Govori se takođe i o problemima u vezi sa platama zaposlenih, tj. sudija raspoređenih na rad u ovom posebnom odeljenju, što ponekad može izazivati određene nesporazume i podozrenja među kolegama.

II

Drugi deo ove studije naslovljen je „**Organizovani kriminal i korupcija u uporednom i međunarodnom pravu i usklađivanje domaćeg zakonodavstva sa međunarodnim pravnim standardima**“. Ovaj drugi deo podeljen je na tri odeljka. U prvom odeljku tretiraju se pitanja u vezi toga kako su definisana krivična dela organizovanog kriminala u Italiji, Sloveniji, Hrvatskoj, BiH i u međunarodnopravnim izvorima. Takođe se daje i prikaz toga kako je regulisana krivična odgovornost pravnih lica u Sloveniji, Hrvatskoj, BiH i međunarodnopravnim izvorima. Tretiraju se i pitanja u vezi sa oduzimanjem imovinske koristi, pitanja terorizma, pitanja u vezi sa otvaranjem dosijea zajnih službi, privatnih snaga obezbeđenja, tj. načini na koji su ovi problemi rešeni u uporednom pravu. U ovom odeljku takođe se tretiraju i krivična dela u vezi sa trgovinom drogom, zatim otmice, prinude i visokotehnološki kriminal, tj. način na koji su ova dela regulisana u drugim zemljama. Posebno su obrađena dela u vezi sa trgovinom ljudima – odgovarajuće međunarodne konvencije i deklaracije, te način na koji je ova problematika regulisana u Belgiji, SAD, V.Britaniji, Austriji, Rumuniji, Italiji, Ukrajini. Prezentirana su i uporedno-pravna rešenja u vezi sa posebnim oblicima prevarnog ponašanja, tj. prevara u vezi sa osiguranjem, a posebno i u vezi sa korupcijom, gde su obrađene i Krivičnopravna konvencija SE o korupciji, kao i Građanskopravna konvencija SE o korupciji. Problematika finansiranja političkih stranaka i sukoba interesa takođe je našla svoje mesto u ovim razmatranjima, pre svega kroz analizu odredaba Preporuke Komiteta ministira SE (2003)⁴, odnosno kroz Model kodeksa ponašanja javnih službenika SE iz maja 2000.

Drugi odeljak tretira procesnopravnu problematiku u vezi sa borbom protiv organizovanog kriminala. Analiziraju se odredbe člana 6 Evropske konvencije o ljudskim pravima, a takođe se analiziraju i procesno-pravne odredbe u vezi sa definisanjem samog opšteg pojma „organizovani kriminal“. Zbog lakšeg praćenja pojave na nivou Saveta Evrope oblikovana je neka vrsta opcione definicije organizovanog kriminala, koja se zasniva na jedanaest kriterijuma podeljenih na obavezne i fakultativne. Obaveznih kriterijuma je četiri: 1) sudelovanje tri ili više lica; 2) delovanje u dužem ili neodređenom vremenskom periodu; 3) sumnja na izvršenje teških kaznenih dela i 4) težnja za sticanjem koristi i/ili moći kao osnovnim motivom. Fakultativni kriterijumi su sledeći: 5) svaki pojedini član kriminalne organizacije ima posebnu ulogu ili naređenje, 6) u funkcionisanju organizacije važe određena disciplinska pravila i neki oblici nadzora, 7) koristi se nasilje ili podobne mere zastrašivanja, 8) nastoji se ostvariti uticaj na politiku, medije, javnu upravu, pravosuđe ili privredne strukture, 9) jedan deo delatnosti se odvija kao legalna privredna i slična delatnost, 10) umešanost u pranje novca, 11) delovanje na međunarodnom planu. Da bi se određena kriminalna delatnost kvalifikovala kao organizovani kriminal, mora ispuniti bar šest od navedenih jedanaest karakteristika, i to sve četiri obavezne i još dve fakultativne.

Analizirana je takođe i problematika u vezi sa svedokom saradnikom i zaštićenim svedokom, a posebno su analizirana i pitanja u vezi sa oduzimanjem imovinske koristi, pa je u tom smislu ovde dat prikaz kako je ta oblast regulisana u nekim zemljama, – Italiji, Belgiji, Holandiji, Austriji, V.Britaniji.

Treći odeljak obuhvata komparativni prikaz organizacije i nadležnosti državnih organa zaduženih za borbu protiv organizovanog kriminala. Obuhvaćene su tom analizom Crna Gora, Hrvatska, BiH, Republika Srpska, ali i zemlje EU – Francuska i Italija. Razmatrane su i odredbe Krivičnog zakonodavstva zaštite finansijskih interesa EU, tzv. *Corpus iuris*-a iz 1997, odnosno 2000. godine.

III

Treći deo ove knjige – studije, nosi naslov „**Predlozi za izmene i dopune zakonodavstva Republike Srbije u oblasti borbe protiv organizovanog kriminala i korupcije**“. Prvi odeljak tiče se novog Ustava Republike Srbije, koji je donet novembra 2006. Taj Ustav je predvideo krupne promene u mnogim sektorima pravnog sistema, između ostalog i u oblasti krivičnog zakonodavstva, naročito procesnog i pravosudno-organizacionog. Većina od tih, Ustavom samo nagoveštenih promena, treba da budu oživotvorene u pravnom poretku Srbije do kraja 2008. godine. Ustav je predvideo novi način ispitivanja svedoka, tj. unakrsno i dodatno ispitivanje. Sudija postaje mnogo bliži arbitru iz čistog optužnog postupka nego sudiji inkvizicionog postupka. U vezi sa novim ustavnim odredbama, postavlja se i pitanje ročišta za određivanje (i produžavanje) pritvora. Sadašnji ZKP takvo ročište ne predviđa, a bilo bi u duhu Ustava i u skladu sa praksom Evropskog suda za ljudska prava, to pitanje regulisati. Jedno pitanje je, da li je u kratkom roku, predviđenom za usklađivanje krivičnog procesnog zakonodavstva sa novim Ustavom, uopšte moguće sačiniti korektan predlog novih zakonskih odredaba o novom modelu istražnog postupka. Jedna od neizbežnih konsekvenci uvođenja tužilačke istrage sastoji se i u prihvatanju kontroverzne ustanove američkog prava poznate pod nazivom *plea bargaining* (pregovaranje, tačnije cenkanje o krivici). I o tome se mora voditi računa u predstojećim reformama. Pažnju zaslužuju i konkretne mere na reformi organizacije javnog tužilaštva i policije, koja u Srbiji još nije sprovedena, a koja je nužna, i zbog promene koncepcije inkvizitorskog u akuzatorski postupak i zbog uspostavljanja veće samostalnosti i nezavisnosti ovih organa.

Drugi odeljak sadrži više konkretnih predloga za izmenu i dopunu postojećeg materijalnog krivičnog zakonodavstva u Srbiji. Pre svega u vezi sa novim formulacijama krivičnih dela dogovora za izvršenje krivičnih dela i zločinačkog udruživanja, ali se tu nalaze i konkretni predlozi nekih novih rešenja u vezi sa oduzimanjem imovinske koristi, odnosno posebnog zakona, koji u vezi sa tim treba da bude donet. Isto kao što u vezi sa krivičnom odgovornošću pravnih lica, treba da bude donete posebne zakonske odredbe. U ovom odeljku, dati su i konkretni predlozi u vezi i nekih drugih krivičnopravnih (materijalnih) problema. Radi se o nesavesnom privrednom poslovanju, posebnim oblicima prevarnog ponašanja, trgovine ljudima, terorizma, otvaranja dosijea tajnih službi, privatnog obezbeđenja, visokotehnološkog kriminaliteta, trgovine drogom. Neki od ovih konkretnih predloga dati su i u vidu alternativa, tj. autori ovog teksta nisu po pojedinim pitanjima zauzimali gotove, definitivne stavove, već su ostavili mogućnost budućem zakonodavcu da o svemu još porazmisli i opredeli se za neku od varijanti.

Treći odeljak odnosi se na korupciju i on je naravno tesno povezan sa prethodnim, ali u stvari on sadrži nekoliko konkretnih napomena i predloga za razmišljanje u vezi poboljšanja zakonskih rešenja kada su u pitanju problemi finansiranja političkih stranaka, javnih nabavki i pranja novca i privatizacije.

Četvrti odeljak tiče se nekih predloga za izmene i dopune procesnih odredaba, tj. promena u posebnim postupcima za krivična dela organizovanog kriminala. Ovde su obuhvaćeni pojedini zakonski članovi sa obrazloženjima. Reč je o sledećim problemima – Predmeti na koje se primenjuju odredbe ove glave; Hitnost postupka; Tajnost prethodnog postupka; Sastav sudskog veća; Iskazi i obaveštenja dati javnom tužiocu u pretkrivičnom postupku; Trajanje zadržavanja i pritvora; Isključenje skraćenog postupka i postupka bez glavnog pretresa; Koordinacija delatnosti policije i javnog tužioca; Tajni nadzor i snimanje telefonskih razgovora i drugih komunikacija osumnjičenog; Pružanje simulovanih poslovnih usluga i sklapanje simulovanih pravnih poslova; Angažovanje prikrivenog islednika; Kontrolisana isporuka; Automatsko pretraživanja ličnih i drugih podataka; Privavljanje podataka o novčanim transakcijama osumnjičenog; Svedok saradnik i njegovo saslučanje. Dato je i jedno posebno, izdvojeno mišljenje o načinima na koje treba regulisati institut svedoka saradnika, s obzirom da se ovaj institut već uveliko primenjivao u našoj dosadašnjoj praksi, a izazvao je i brojne kontroverze. Dati su takođe, u ovom odeljku i predlozi zakonodavnih mera koje je neophodno preduzeti da bi se postojeći Zakon o programu zaštite učesnika u krivičnom postupku, unapredio, iako autori ističu, da je dotični zakon u principu zadovoljavajući.

Peti odeljak ovog trećeg dela govori o organizacionom pravu, tj o predlozima za izmene Zakona o organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala. Ovde su sa detaljnim obrazloženjima, dati konkretni predlozi u vezi sa: specijalnim tužilaštvom; nadležnošću i organizacijom sudova; posebnom policijskom službom za otkrivanje i suzbijanje krivičnih dela organizovanog kriminala i korupcije; posebnom pritvorskom jedinicom; platama i drugim pravima nosilaca sudskih i tužilačkih funkcija i zaposlenih u specijalizovanim organima za borbu protiv organizovanog kriminala i korupcije; bezbednosnim proverama lica raspoređenih u specijalizovane organe za borbu protiv organizovanog kriminala i korupcije. Autori ovih predloga i čitave ove studije, nalazili su se u izvesnoj dilemi po pitanju organizacije sudova, odnosno posebnih odeljenja sudova zaduženih za borbu protiv organizovanog kriminala. Naime, kako u zakonodavstvima zemalja regiona (reč je o tranzicionim zemljama sa sličnim problemima i pravnim nasleđem), tako i zemalja sa dugogodišnjim iskustvom u suzbijanju organizovanog kriminala i korupcije, vidljivo je da mali broj zemalja ima specijalizovane sudove, odeljenja ili veća za postupanje u tim predmetima. Imajući u vidu načela sudske nezavisnosti i nepristrasnosti, koja podrazumevaju i pravo na prirodnog sudiju i raspodelu predmeta slučajem, ali sa druge strane, i neophodnost specijalizacije sudija i koncentraciju postupaka na jednom mestu, što te velike, složene i skupe postupka ubrzava i čini efikasnijim, kao i dosadašnje iskustvo Posebnog odeljenja za organizovani kriminal Okružnog suda u Beogradu, preovladalo je *mišljenje da za sada, posebna sudska odeljenja za suđenje u predmetima organizovanog kriminala, treba zadržati i uz određene organizacione izmene ostaviti kao zakonsko rešenje i u budućnosti.*

Na kraju treba reći i to da čitava ova studija, uprkos možda nečijim očekivanjima, ne sadrži bilo kakva zaključna razmatranja. Iz nekoliko razloga. Najpre zato što ma koliko da proučavamo temu organizovanog kriminala i korupcije i sa krivičnog pravnog i kriminološkog ili bilo kojeg drugog stanovišta, do konačnih, univerzalnih zaključaka ne možemo doći, osim možda u tom smislu da će odtređeni društveni i kriminološki problemi, naročito korupcije, uvek postojati, samo je naravno pitanje u kojoj meri – čini se bar u onoj meri u kojoj je čovek kao takav, jedno nesavršeno (moralno) biće. S druge strane, kako su to isticale i naše italijanske kolege, nije uputno nametati ili prepisivati neka postojeća rešenja iz drugih zemalja, ma koliko ona bila dobra, jer svaka zemlja ima svoju pravnu i opštu društvenu tradiciju, običaje, kulturu, moralne standarde, različito ekonomsko okruženje i iskustvo. Hvala im i na toj dobronamernosti i ispravnoj sugestiji. Dakle, još jedanput, ovom prilikom želimo da iskažemo našu zahvalnost na uspešnoj saradnji i svrsishodnim sugestijama, uz želju da saradnju i po ovim pitanjima, kao i po nekim drugim pitanjima nastavimo i dalje. Jer, s jedne strane, potrebno je raditi i na regionalnoj saradnji u borbi protiv organizovanog kriminala i korupcije, a s druge strane, šta god radili i kakva god rešenja donosili i usvajali, kriminala, organizovanog ili neorganizovanog, uvek će biti. U tom smislu našu posebnu zahvalnost su zaslužili profesor dr Michele Papa, dr Gioacchino Polimeni, Alessandro Simoni i Antonio Laudati, kao i uvek simpatične Giuseppina Maddaluno i Stefania Ducci.

U Beogradu, 2008.

UVODNA REČ

Svest o izuzetnoj opasnosti od organizovanog kriminala na Balkanu široko je rasprostranjena, kako na nacionalnom, tako i na međunarodnom nivou. Aktivnosti kriminalnih grupa prete da ugroze delotvornost bilo koje intervencije usmerene na podršku demokratskim institucijama i tržišnoj ekonomiji u razvoju. U Srbiji je ovo bilo veoma jasno kada je ubijen premijer Zoran Đinđić – zločin koji se dogodio u ključnoj fazi političkog i ekonomskog buđenja, koje je vodilo zemlju ka prihvatanju novih demokratskim modela; zločin koji je dao jasne dokaze o kapacitetu organizovanog kriminala da neposredno utiče na političke procese. Organizovani kriminal i korupcija predstavljaju pravu prepreku za demokratsku stabilnost, čvrste i odgovorne institucije, vladavinu prava i ekonomski razvoj na ovom području, i izvor su ozbiljne zabrinutosti za mnoge zemlje i međunarodne ustanove, uključujući Evropsku uniju i Savet Evrope.

Uprkos uticaju organizovanih kriminalnih grupa i otežanom ekonomskom i političkom razvoju, Srbija reaguje i učestvuje u različitim inicijativama i organizacijama čiji je cilj očuvanje zakonitosti i borba protiv organizovanog kriminala i korupcije. Srbija je potpisala razne međunarodne dokumente o ovim pitanjima, od kojih je najznačajnija Konvencija Ujedinjenih nacija protiv transnacionalnog organizovanog kriminala, koja je potpisana i ratifikovana u januaru 2001. godine. Značajan razvoj u zakonodavnim i političkim obavezama proizilazi iz članstva zemlje u Paktu za stabilnost i, pre svega, članstvu u Savetu Evrope. Moguće pristupanje Evropskoj uniji takođe predstavlja značajan faktor koji motiviše i vodi ka razvoju zakonodavstva.

Ova publikacija predstavlja detaljnu analizu napora koje je Srbija uložila. Studija sadrži detaljnu reviziju zakonodavstva u oblasti borbe protiv organizovanog kriminala i korupcije, sa naročitim akcentom na osnovni *Zakon o organizaciji i nadležnosti državnih organa u borbi protiv organizovanog kriminala*, koji je usvojen 2002. godine i kojim su, između ostalog, osnovane nove specijalne jedinice za borbu protiv organizovanog kriminala (specijalni tužilac za organizovani kriminal, posebno odeljenje Okružnog suda u Beogradu za organizovani kriminal, specijalna policijska jedinica za borbu protiv organizovanog kriminala), zatim na novi Krivični zakonik iz 2005. godine, različite propise *extra codicem* i na sasvim novi Zakonik o krivičnom postupku. Različite teme se razmatraju uz isticanje najznačajnijih problema, među kojima centralno mesto zauzima definicija organizovanog kriminala. To je pitanje u vezi sa kojim u krivičnom pravu Srbije postoje dve vrste teškoća koje se prepliću: sa jedne strane, dobro poznati problem pisanja nacрта rešenja koje u nekoliko reči treba da odsluka tako složen krivičnopravni fenomen; sa druge strane, problem u pronalaženju multinacionalne definicije – koja se može koristiti ne samo radi određivanja elemenata krivičnog dela (krivično delo dogovora za izvršenje krivičnog dela ili zločinačnog

udruživanja) već i koja može da posluži kao operativniji koncept u oblasti krivičnog postupka, i u vezi sa tim, u vezi sa organizacijom državnih organa, zakonom o izvršenju krivičnih sankcija, itd.

Postojanje čitavnog niza međunarodnih pravnih standarda i dobre prakse u vezi sa borbom protiv organizovanog kriminala poslužio je kao stalna referentna tačka za razvoj strategije reforme izložene u ovom istraživanju i njegovom konačnom rezultatu. Međunarodni parametri su pribavljeni i odabrani, izvršena analiza pravnih praznina. U ovom smislu, jedno od najznačajnijih pitanja bio je pravljenje razlike između najmanje tri vrste međunarodnih izvora: onih koji proizilaze iz obaveznih međunarodnih konvencija koje je Srbija potpisala i ratifikovala, onih koje proizilaze iz mekog prava i dokumenata (kao što su neke Okvirne odluke EU) koje trenutno ne obavezuju Srbiju; i onih koji se nalaze u nacionalnim zakonodavstvima drugih zemalja. Korišćenje uporedne analize je značajna odlika pristupa, takođe i u odnosu na saradnju između međunarodnih, i, naročito, italijanskih, institucija i stručnjaka, koja se pokazala ključnom. .

Pregled postojećeg zakonodavstva Srbije sa svim njegovim unutrašnjim problemima i nedostacima i analiza postojećih praznina u odnosu na međunarodne standarde dobru praksu predstavlja osnovu za predlog reforme koji se zaista može označiti kao sveobuhvatan. Ovakav rezultat nije samo posledice empirijske realizacije. Upravo suprotno, on je posledica teorijskog opredeljenja za konkretan zakonodavni model u borbi protiv organizovanog kriminala. Taj model svoje daleke korene ima u anglo-američkom krivičnom delu dogovora za izvršenje krivičnog dela (i sa njim vezanih pravila) a čiji sofisticiraniji i moderniji razvoj je postignut u italijanskom krivičnom zakonodavstvu. Model koji je dobio pristalice i koji je usvojen u mnogim drugim zemljama.

Danas je ovaj model poznat kao italijanski model (američki propisi o dogovoru za izvršenje krivičnog dela zapravo su se razvili u zakonodavstvo o uzimanju reketa od korumpiranih organizacija i organizacija na koje je izvršen uticaj, što je sasvim drugi pravac). Osnovna postavka italijanskog modela jeste da zakonodavstvo o organizovanom kriminalu ne treba da bude sačinjeno ne samo novih odredaba krivičnog materijalnog prava. Zakonodavstvo o organizovanom kriminalu treba da bude složen i dobro organizovan korups pravila, iz različitih grana prava: materijalnog krivičnog prava, svakako ali i pravila krivičnog postupka, upravnog prava, pravila o organizaciji sudova i državnih organa, pravila o izvršenju krivičnih sankcija, poreskog prava itd. Drugim rečima, borba protiv organizovanog kriminala zahteva sveopšte i koordinisano angažovanje pravnog sistema. Ona zahteva da se u svakoj grani prava uzmu u obzir specifičnosti ovog veoma opasnog oblika kriminala i usvoje propisi sačinjeni tako da ojačaju dejstvo zabrana propisanih materijalnim krivičnim pravom.

Sinergija celog sistema može biti veoma efikasna: dobro usklađen korups pravila koja pripadaju različitim granama sistema može uvećati efikasnost instrumenata, kao što to turbo uređaj čini sa motorom. Dobar primer je uticaj koji vrše posebna pravila krivičnog postupka – na osnovu njih su u slučajevima organizovanog kriminala dozvoljena posebna istražna ovlašćenja, ili se odstupa od redovnih pravila o dokazivanju (kao što je odstupanje od pravila o glasinama, ili korišćenja izjava datih van sudskog postupka).

Model, uz svoje prednosti, takođe nosi i određeni broj rizika. Njih u osnovi ima dve vrste. Sa jedne strane, rizici se odnose na individualne garantije za građane: usmeravanje svih grana pravnog sistema ka borbi protiv jedne kriminalne pojave može dovesti do toga da se zaboravi da pojedini delovi pravnog sistema imaju svoju posebnu funkciju, i da te funkcije ne slede nužno svrhu kontrole kriminala, već upravo suprotno: nekada su one postavljene tako da pružaju garantije u korist pojedinca nasuprot velikoj moći državnih organa. Dobar primer za to je krivični postupak. Forma, rokovi, ograničenja, svi su postavljeni kako bi se zaštitila osnovna prava okrivljenih za koje se pretpostavlja da su nevini dok se ne dokaže suprotno.

Sa druge strane, rizici se odnose na dobru arhitekturu modela. Pokušaj da se uključe sve grane prava može dovesti do toga da se zapravo zaboravi da centar sistema mora biti postavljen u materijalnom krivičnom pravu. U njemu se određuje šta je kriminalno ponašanje. I u domenu materijalnog krivičnog prava, ako je potrebno, treba tražiti način da se proširi obim inkriminacije ili da se razviju fleksibilnija i kriminološki ispravnija rešenja. Ako ovu pretpostavku zanemarimo, može doći do toga da zakonodavac izgradi sistem pravila u borbi protiv organizovanog kriminala koji će ličiti na krofnu – veoma debeo na ivicama ali šupalj u centru, sistem koji obuhvata veliki broj odredbi koje pripadaju različitim granama prava, ali koji je slab na nivou materijalnog krivičnog prava. Trenutno, zakonodavstvu u Srbiji preta ovaj rizik i predlog reforme dat o ovom istraživanju nudi dobar lek, predlažući, pre svega, nove definicije krivičnih dela u materijalnom krivičnom pravu.

* * *

Rad na reformi stranog pravnog sistema je popularan san svakoga ko se bavi uporednim pravom. To zapravo predstavlja priliku da se primeni znanje koje je često rezultat godina studija i istraživanja. Mi smatramo da ovaj pristup ne treba da ima glavnu ulogu. Rad na reformi stranog pravnog sistema je monog više: to je divna prilika da se prevaziđe varljivo „rekla-kazala“ znanje koje često dolazi iz „opštih pregleda“ koje nudi postojeća pravna literatura; dragocena mogućnost da se upoznaju i da se sarađuje sa, kao što se desilo u ovom slučaju, izvrsnim pravnicima, *in primis* članovima Radne grupe. Ali uz sve to, rad na reformi stranog pravnog sistema pruža jedinstvenu priliku da se razume prava priroda stvari u pitanju. Način regulisanja date oblasti ljudske aktivnosti, uključujući i kriminalno ponašanje, sastoji se od mnogo komponenti. Neke od njih se mogu odmah prepoznati: pozitivno pravo, podzakonski akti, sudske odluke, mišljenja pravnih teoretičara; druge je, pak, mnogo teže uočiti i klasifikovati: politike primene, mentalitet učesnika, društvena podela ugoga, strukturne karakteristike kao što je organizacija sudova i policije itd.

Nije lako biti svestan mnoštva tih karakteristika i razumeti njihov međusobni uticaj. Nekada mislimo da je neki zakon ili pravilo ono što je najvažnije u datoj oblasti; pa, uporednopravna analiza nam pokazuje da drugi pravni sistemi funkcionišu na isti način i bez tog pravila. Nekada zemlje sa istim ili sličnim zakonima imaju različite rezultate u praksi. To znači da moramo bolje da razume-

mo pravi značaj ovog zakona i da, možda, drugi otvoreni ili skriveni faktori utiču na regulisanje tog pitanja u praksu. Uporednopravna analiza nam u velikoj meri pomaže u ovom zadatku, dajući mogućnost da se izmere razlike i sličnost između zakonodavstava i njihov odnos sa razlikama i sličnostima u stvarnom regulisanju datog pitanja.

Uporednopravna metodologija sprečava reformatore da učine mnoge uobičajene greške, kao što je pravljenje „pravnih transplanata“ tj. prepisivanja i prenošenja pojedinačnih zakona iz jednog sistema u drugu, ili od razvijanja ideje da „harmonizacija“ znači unifikaciju pojedinačnih delova dva ili više sistema.

Sveobuhvatan predlog reforme u ovoj knjizi odoleo je ovim iskušenjima. Procena zakonodavnih rešenja razvijenih u drugim zemljama, naročito u Italiji, uvek je bila prisutna, i uvek su razmatrani faktori vezani za dati kontekst. Tako, na primer, italijanska definicija „zločinačkog udruživanja mafijaškog tipa“ (član 416 bis Krivičnog zakonika) nije smatrana dobrim rešenjem za reformu u Srbiji, jer je to definicija koja je umnogome povezana sa italijanskim društvenom pozadinom i odgovara potrebama i ciljevima italijanskog zakonodavca. Sa druge strane, italijanske odredbe o oduzimanju imovinske koristi predstavljaju dobar primer koji treba usvojiti uz odgovarajuće izmene.

Poslednja napomena proizilazi iz suštinskog ograničenja svih zakonodavnih reformi u borbi protiv organizovanog kriminala. Kao što se pokazalo na iskustvu Italije, delotvorna akcija protiv mafije i sličnih organizacija podrazumeva i snažnu političku volju, odgovarajuća sredstva, i, pre svega, uverljivu podršku javnosti.

Michele Papa
Profesor Krivičnog prava
Dekant Pravnog fakulteta
Univerzitet u Firenci – Italija

PRVI DEO

ORGANIZOVANI KRIMINAL, KORUPCIJA
I AKTUELNA PITANJA KRIVIČNOG
MATERIJALNOG, PROCESNOG I
ORGANIZACIONOG PRAVA

Prvi odeljak

UVOD

I. ORGANIZOVANI KRIMINAL U SRBIJI KAO POJAVA NOVIJEG VREMENA (Momčilo Grubač)

1. O organizovanom kriminalu uopšte

1. Uz mnoga druga teška i bolna pitanja sa kojima se suočavaju savremene države, kao što su ekološki problemi, nezaposlenost, emigracija i imigracija, terorizam i organizovani kriminal su danas prvorazredni problemi čovečanstva. Osim što beleži stalan rast i povećanu agresivnost, savremeni kriminal se odlikuje pojavom sve novih oblika krivičnih dela čiji je osnovni cilj nezasićena želja za bogaćenjem, a upotreba nasilja i korupcija redovna i najčešće korišćena sredstva za ostvarivanje toga cilja.

Organizovani kriminal je danas postao neka vrsta multinacionalne industrije koja pruža ogromnu mogućnost zarade. On ne priznaje nacionalne granice i državni suverenitet. U nastojanju da legalizuje rezultate svoje nezakonite delatnosti, on računa na seobu kapitala sa jednog bankarskog računa na drugi, odnosno iz jedne države u drugu, da bi se konačno „oprano“ vratio u domovinu.

2. Glavni motiv organizovanog kriminala je sticanje dobiti. U tome se sastoji i njegovo osnovno svojstvo: to je planska, dugoročna i zajednička profitabilna delatnost više lica, koja se u tom cilju obavlja i preko državnih granica. U vezi sa tim glavnim karakteristikama često se pominju i neke druge, kao što je uvećavanje dobitka putem nasilja i prelivanje stečenih sredstava u zakonite delatnosti.

Organizovani kriminal je projekt, koji nije ideološki motivisan i uvek povezuje određeni broj ljudi srodnih socijalnih struktura, organizovanih na hijerarhijskoj osnovi sa ciljem da ilegalnim i legalnim aktivnostima ostvare prihod i moć. Položaj u hijerarhijskoj strukturi zasniva se na srodstvu ili sposobnosti, često i specijalizaciji. Položaj pojedinca zavisi od volje nadređenog. Taj kriminal odlikuje konspirativnost (tajnost) i borba za prevlast u određenoj društvenoj aktivnosti ili na određenom području. Za postizanje cilja i održavanje discipline koriste se sila i podmićivanje. Članstvo je ograničeno, a povremeno se koriste spoljašnji saradnici.

Mada nema jedinstvenog shvatanja pojma organizovanog kriminala, svi njegovi poznavaoци su saglasni da nije reč samo o posebnoj vrsti krivičnih dela, već o izuzetno opasnom, svojevrstnom i kompleksnom obliku delikventnog ponašanja koje ugrožava temelje savremene države i osnovna načela demokratskog

uređenja. Njegovi akteri se ne zadovoljavaju samo vršenjem krivičnih dela, kao kod tradicionalnog kriminala, već nastoje da osvoje društvenu moć i uspostave paralelni sistem društvenog uređenja kao ozbiljnu konkurenciju ustanovama zvanične državne vlasti.

Pod organizovanim kriminalom ne smemo razumeti samo obično udruživanje određenog broja kriminalaca, već dobro organizovano zajedničko delovanje većeg broja ljudi sa unutrašnjom podelom rada, koji se svesno, voljno i planski bave vršenjem teških krivičnih dela. Pri tome, za postizanje svog osnovnog cilja (sticanje što veće imovinske koristi) taj kriminal se često oslanja na korišćenje savremenih i najnovijih tehnika i tehnologija.

S obzirom na njene osnovne karakteristike organizovanu kriminalnu organizaciju možemo da opišemo kao preduzeće u kojem se zajednički obavlja kriminalna (kažnjiva) delatnost većeg broja ljudi, koja je: a) zasnovana na podeli rada; b) svesna i voljna; c) planirana na duži period; d) oslonjena na upotrebu savremene infrastrukture; i koja e) donosi brzu i veliku novčanu korist.

3. Organizovani kriminal dovodi u pitanje bezbednost, pojedinca i kolektivita, internu i međunarodnu. Današnje razumevanje bezbednosti obuhvata sve vidove čovekovog opstanka i sve aspekte njegovog života u društvu (ekonomski, socijalni, politički, obrazovni, komunikacijsko-informacioni, odbrambeni i dr.), kao i sve vrste njegovog povezivanja i oblike društvenog organizovanja (regionalno, nacionalno, međunarodno). Bezbednost se odnosi na pojedinca, društvo odnosno državu u celini i na međunarodnu zajednicu.

Nacionalna bezbednost se shvata kao stanje u kojem je obezbeđen fizički, kulturni i materijalni opstanak jednoga naroda odnosno nacije u odnosu na druge narode odnosno nacije ili međunarodni sistem kao celinu. Reč je o nastojanju nacionalne države da obezbedi sigurnost svim članovima društva od ugrožavanja spolja (napad, okupacija, blokada i sl.) i iznutra (narušavanje reda i mira, kriminal).

4. Organizovani kriminal ima svoje kriminalne zakonitosti, koje se zasnivaju na nasilju i iskorišćavanju žrtava. On pribegava prevarama, utajama i obmanama, stvara pometnju i nered u državi, destabilizuje vlade i podriva legitimnost parlamentarnog političkog uređenja. Organizovani kriminal ima svoj „prirodni milje“ na tržištu i predstavlja konkurenciju državnom i političkom sistemu. Neophodno mu je relativno otvoreno društvo, pa se zato u autokratskim, totalitarnim i nedemokratskim režimima nije mogao razviti na isti način i u meri koju srećemo danas u razvijenim demokratskim državama. Procesi uvođenja tržišne ekonomije, politička demokratizacija i pluralizam predstavljaju temelj svakog slobodnog demokratskog poretka, ali istovremeno i osnovni uslov za razvoj organizovanog kriminala, naročito u bivšim komunističkim državama.

Organizovani kriminal se postavlja kao sistem paralelan državnom sistemu i možemo ga označiti kao udruženje koje deluje izvan kontrole javnosti i vlasti. Posebno je opasno kad se počne takmičiti sa društvenim ustanovama za zaštitu javnog reda i mira i održavanje bezbednosti i pravičnosti; kad ispolji ambiciju da zauzme vodeće mesto i prevlast u ekonomiji i da „preuzme“ ili stavi pod svoju

kontrolu glavne državne institucije (pojedina ministarstva, vladu, skupštinu, sudove, policiju). Organizovani kriminal ugrožava poverenje građana u državu kao najznačajniju društvenu organizaciju.

Kao i svaka organizacija i zločinačko udruženje ima svoje članove i vođe. Svaki član udruženja upoznat je do detalja sa svojom ulogom, pa je istovremeno potpuno svestan svih posledica zajedničke delatnosti. Organizacija nekih kriminalnih udruženja je u celini hijerarhijska, a mogu se razlikovati dva modela organizovanosti. Prvi je *birokratsko-korporativistički* model, po kojem je zločinačko udruženje prema organizacionoj strukturi slično savremenoj privrednoj organizaciji, sa složenom hijerarhijom, podelom rada prema kriterijumu sposobnosti i sa pismenom komunikacijom između nadređenih i podređenih članova. Drugi je *patrimonijalni* model koji se sastoji od mreže uzajamnih odnosa u kojima jedan broj lica nastupaju kao zaštitnici a drugi kao njihovi klijenti. Zaštitnik je onaj koji klijentu nudi pomoć ili zaštitu, a klijent onaj kome su takve usluge potrebne, pa mu u zamenu izražava lojalnost i poštovanje.

Da bi se postalo članom zločinačkog udruženja kandidati moraju ispunjavati određene uslove, kao što su: spremnost da dugotrajnije vrše kriminalnu delatnost i da izvršavaju postavljene naloge, da budu bespogovorno lojalni zločinačkoj organizaciji i td. Ponekad, novi član mora da ima i neku posebnu veštinu ili kvalifikaciju, za koju nije neophodno da se odnosi na vršenje krivičnih dela. Osim toga, mora da ima i nekoga unutar organizacije koji ga dobro poznaje, odnosno koji će ga preporučiti i za njega garantovati.

U nekim udruženjima, pre svega italijanskim, članstvo se bazira na porodičnim i rodbinskim vezama. Treba podvući, da porodična ili rodbinska povezanost nije nužan uslov ni za obrazovanje zločinačke organizacije, niti za članstvo u njoj. U nekim organizacijama članstvo povezuje rasa (npr. crnci), narodnost (Albanci, Rusi, Kinezi) ili određeni društveni status (razne zatvorene zajednice).

Prema prirodi i području delovanja, udruženja organizovanog kriminala se bave sa dve vrste delatnosti: nezakonitim i zakonitim. U oblast nezakonitih delatnosti spadaju pre svih: zabranjene igre na sreću, sve vrste nasilja, prostitucija i trgovina opojnim drogama, oružjem, umetninama, belim robljem, ukradenim automobilima i radioaktivnim materijama. Te delatnosti imaju ogroman broj mušterija, što garantuje veliki dobitak. Kada je reč o zabranjenim poslovima, rizik je veći a cena viša. Izuzetak je ubiranje „reketa“ od vlasnika lokala. Dobit je manja, ali je iznudu teže dokazati. Zakonite delatnosti organizovanog kriminala je moguće zapaziti u različitim oblastima i granama privrednog poslovanja, kao što su proizvodnja hrane, građevinarstvo, ugostiteljstvo, bankarstvo, trgovina i td. Zločinačko udruženje nastoji da u zakonitu delatnost uloži dobit koju je steklo kriminalom, da bi se tako sačuvao dobitak, a istovremeno zatrla poreklo novca i izbegao rizik odgovornosti.

Organizovani kriminal se lako može opaziti, ali ga je vrlo teško otkriti i još teže dokazati. Upravo zbog toga organizovanom kriminalu se posvećuje sve više pažnje, a organima krivičnog gonjenja dodeljuju posebna ovlašćenja. To se opravdava činjenicom da organizovani kriminal ugrožava opstanak savremene države i dovodi u pitanje nacionalnu bezbednost. Od toga kriminala državama

prete velike i raznovrsne opasnosti i kriza legitimnosti političkog sistema. Organizovani kriminal je duže vremena prisutan u zapadnim državama, a zauzima sve više prostora i u nekadašnjim socijalističkim zemljama.

Internacionalizacija je jedna od karakteristika organizovanog kriminala. Njegov porast omogućuje sve tešnja saradnja među državama i globalizacija u svetskim razmerama koje dovode do sve lakše cirkulacije ljudi i roba preko državnih granica. To je stvorilo uslove i za globalizaciju kriminala i planetarno povezivanje kriminalnih organizacija. Zbog toga je međunarodna saradnja država osnovni uslov za uspešnu borbu protiv ove vrste kriminala. Pri tome treba imati u vidu društvene posebnosti različitih država i regiona i njima prilagoditi rešenja koja se preuzimaju iz inostrane prakse. Evropska udruženja organizovanog kriminala ne mogu u potpunosti biti izjednačena sa sličnim organizacijama u SAD, pored ostalog i zbog velike koncentracije država na relativno malom prostoru evropskog kontinenta, koji je prema nacionalnim, kulturnim, istorijskim, verskim, socijalnim i drugim posebnostima izvanredno raznolik. Upravo na tome prostoru tesna saradnja među policijama pojedinih država je nužno potrebna. Primetno je da Evropa danas nastoji da na bazi iskustva SAD primeni određene metode i mere za borbu protiv organizovanog kriminala, međutim, ne uvek uspešno, jer su neke od tih mera danas prilično zastarele, a osim toga, nije ni moguće da jednostavno budu preuzete bez prilagođavanja koje zahteva druga sredina.

Od 1990. godine internacionalna kriminalna zajednica je „obogaćena“ novim članicama iz bivših komunističkih zemalja i oblasti (Rusija, Čečenija, Ukrajina, Srbija, Kosovo, Hrvatska, Bosna i Hercegovina i td.). Kriminalci iz tih zemalja počeli su vrlo brzo osvajati zapadne države. Ruska mafija kontroliše 85% kockarnica u Berlinu. U njene redove je uključeno oko 250 000 nekadašnjih vojnika Crvene armije, čije su kasarne postale prave samoposluge oružja, municije i vojničke opreme. Prilikom povlačenja vojnih formacija bilo je dana kada je iz tih kasarni nestajalo i po 60.000 automatskih pušaka i mnogo protivavionskih raketa. Gruzijci su se naselili u belgijskom Antverpenu, svetskom centru trgovine dijamantima, gde su otvorili brojne trgovine s dragim kamenjem. Belorusi su se ustalili u SAD, gde su se povezali sa italijansko-američkom *Cosa nostra*. Poznato je da se na „teritorijama ruskih kumova“ razvilo nečuveno nasilje. Rusi su prodrli i u francusko podzemlje (Holc, 2001). Narkomafije iz Kolumbije, Bolivije i Perua su se poslovno povezale sa mafijama iz Francuske i Italije, a ove sa mafijama iz Rusije i Poljske, da bi nezavisno jedna od druge stupile u kontakt sa narkomafijom iz Latinske Amerike, i tako je krug zatvoren. U krivičnom postupku za ubistvo srpskog premijera dr Zorana Đinđića dokazano je da su pripadnici srpske narkomafije (Spasojević i Luković) imali intenzivne poslovne veze sa kolumbijskom narkomafijom. Ruske kriminalne organizacije, zajedno sa poljskim i mađarskim, krijumčare decu i devojke u zapadnu Evropu i zadovoljavaju potrebe tržišta prostitucije, pedofilije i pornografije. Konkurišu im srpske organizacije koje krijumčare decu i žene, posebno u Holandiju i Nemačku. Kriminalna udruženja iz Amerike su glavni izvoznici video-kaseta i filmova sa pornografsko-sadističkom i pedofilskom sadržinom, s kojima snabdevaju tržište Evropske unije. Evropski trgovci pornografije, posebno nemački, posluju sa kineskim trijadama, koje snimaju pornografske filmove na Tajlandu i Šri Lanki. Trijade su već duže

vremena prisutne u svim evropskim prestonicama, a sarađuju i sa srodnim zločinačkim udruženjima u komunističkoj Kini. Nezakonitim emigrantima olakšavaju prelazak iz Kine u državu Evropske unije, tako što ih snabdevaju falsifikovanim dokumentima.

5. Najraširenije nezakonite delatnosti koje spadaju u sferu organizovanog kriminala su: zabranjene igre na sreću, prikupljanje reketa, zelenašenje, proizvodnja i trgovina drogama, krađa i preprodaja umetničkih dobara, prostitucija, trgovina ljudima, trgovina ljudskim organima, trgovina ukradenim automobilima i radioaktivnim materijama, pranje novca. Broj konzumenata nezakonitih delatnosti organizovanog kriminala je veoma širok, rizik veliki, ali zbog toga zarada ogromna. Zakonite delatnosti kojima se bave udruženja organizovanog kriminala ne obuhvataju samo pojedine poslove, već čitave privredne grane, od proizvodnje hrane, građevinarstva, ugostiteljstva, trgovine, bankarstva i osiguranja do automobilske, zabavljačke i modne industrije.

a) Ilegalna trgovina oružjem. – Ova vrsta organizovanog kriminala ima tri osnovne karakteristike: odvija se tajno, prate je veliki troškovi i završava se pranjem novca. Preprodavci stižu veliki dobitak, pre svega u vreme lokalnih etničkih ratova, jer zbog posebnih zabrana prometa koje se tada uvode cena oružju enormno raste. Trgovina oružjem se gotovo uvek prepliće sa trgovinom drogama. To potvrđuju primeri pojedinih pokreta i zajednica (nacionalnih, oslobodilačkih, terorističkih) i čitavih država, koji trgovinu drogom koriste da bi obezbedili oružje za svoje nasilničke akcije. U prošlim godinama ova trgovina je bila intenzivna u svim državama nastalim na području bivše Jugoslavije (Slovenija, Bosna i Hercegovina, Srbija, Hrvatska, Makedonija, Kosovo). Krivičnih postupaka je bilo relativno malo (u Sloveniji su saslušavani visoki politički predstavnici za trgovinu tzv. mariborskog i brnškog oružja).

b) Krijumčarenje i trgovina ukradenim vozilima. – Krađe i krijumčarenje automobila su u Srbiji cvetale od 1989. godine. Raspad političkog sistema u državama istočnog bloka je bio povezan sa pojavom visoke nezaposlenosti, i povezano sa tim, sa pojavom moćnih organizovanih kriminalnih udruženja, koje su bile specijalizovane za krađe putničkih vozila. Politička liberalizacija je omogućila da istočna Evropa postane glavno tržište ukradenih automobila, sa središtem u Poljskoj. Iz Poljske su ti automobili transportovani u baltičke republike, Ukrajinu, Rusiju i dr. zemlje. Posao su većinom vodila ruska i bugarska udruženja, a ta delatnost je bila tesno povezana sa falsifikovanjem isprava i prevarama osiguravajućih organizacija. U Srbiji je pojava bila veoma raširena, ali je policija na nju slabo reagovala, jer je jedan broj njenih pripadnika bio korumpiran.

c) Krijumčarenje cigareta i nafte. – Ilegalno krijumčarenje i legalna trgovina cigaretama i naftom bili su najunosniji i najrasprostranjeniji poslovi organizovanog kriminala za sve vreme vladavine Slobodana Miloševića i ekonomskih sankcija međunarodne zajednice. Ta vrsta krijumčarenja je predstavljala začetak organizovanog kriminala u Srbiji i stvorila je prve i najjače kriminalne organizacije. Krijumčarenje je nastalo uz znanje i pokroviteljstvo najviših predstavnika vlasti. Policija i carina ga nisu ni pokušavale suzbijati, već su stvarale uslove za njegovo nesmetano obavljanje (uklanjanjem redovnih carinskih kontrola, falsifikovanjem

dokumentacije, policijskom pratnjom krijumčarskih konvoja i tome sl.). Bio je to odgovor domaće vlasti na sankcije međunarodne zajednice koje su početkom devedesetih godina bile uvedene Srbiji i Crnoj Gori od strane međunarodne zajednice. Organizatori posla su bili i visoki državni funkcioneri, policijski generali (zamenik ministra policije, Stojičić), članovi porodice Slobodana Miloševića (sin Marko i supruga Mirjana), njihovi prijatelji (Vlada, zvani Tref) i dr. Neki od njih su ubijeni u „poslovnim“ obračunima, a protiv nekih su tek sada u toku krivični postupci (desetak članova tzv. duvanske mafije su u pritvoru, a nekoliko njih, uključujući suprugu i sina Slobodana Miloševića su u bekstvu). Za neke, prvenstveno građane Crne Gore, uključujući najviše predstavnike državne vlasti onoga vremena, zainteresovani su i istražni organi drugih država (npr. Italije).

d) Trgovina drogama. – To je najunosnija kriminalna delatnost posle ukiđanja prohibicije u SAD. Ta vrsta trgovine predstavlja glavni izvor sredstava u većini transnacionalnih kriminalnih organizacija. Reč je o izuzetno profitabilnoj industriji proizvodnje opojnih droga i psihotropnih materija i trgovine sa njima. Zbog ogromnog tržišta i velikog profita taj je posao teško kontrolisati, i zbog toga se u ovoj oblasti neprestano javljaju nova udruženja i nove organizacije. Između proizvođača i krajnjeg prodavca stoji prosečno osam posrednika, pa se cena svaki put udvostručuje. Jedno istraživanje Evropola pokazuje da 80% novca koji u Evropi za kupovinu droga plaćaju konačni korisnici potiče od kriminalne delatnosti, a to na drugoj strani predstavlja polovinu ukupnog novca stečenog kriminalom. Najčešće droge u prometu su heroin, kokain, kanabis i sintetičke droge.

Heroin kao najraširenija droga potiče iz zlatnoga trougla između Burme, Laosa i Tajlanda, u kome se godišnje proizvede oko 1500 tona toga opijata, a zatim iz Irana, Avganistana i Pakistana. Odatle se tzv. balkanskim putem prenosi u Evropu. Za vreme rata u bivšoj Jugoslaviji taj put je bio prekinut i jedno vreme je nešto severnije išao kroz Mađarsku. *Kokain* dolazi iz Latinske Amerike (Kolumbija daje oko 80% svetske proizvodnje i tamo od toga živi najveći deo stanovništva). Godine 1999. u svetu je proizvedeno 380 tona kokaina. *Kanabis* i njegovi produkti krijumčare se u Evropu iz Maroka. Klimatski uslovi za proizvodnju biljke iz koje se dobija ta droga su povoljni i kod nas, ali je kvalitet slabiji. Proizvodnja kanabisa raste iz godine u godinu: 1998. je proizvedeno 3442 tone, 1999. oko 4225 tona i td. *Sintetičke droge* se proizvode u laboratorijama. Sirovine su hemikalije i zato proizvodnja nije geografski vezana za određenu državu ili regiju. U Srbiji je pre nekoliko godina otkrivena jedna čitava fabrika sintetičkih droga u Novoj Pazovi.

e) Trgovina ljudima. – Ova ilegalna trgovina ima više oblika, a najčešći je *krijumčarenje ilegalnih migranata* iz nerazvijenih država. Kriminalne organizacije svake godine prokrijumčare oko milion ljudi. Pri tome su imigranti izloženi raznovrsnim oblicima nasilja. *Trgovina ženama i decom* je poseban oblik trgovine ljudima i do nedavno je bila posebno raširena na području jugozapadne Azije. Tesno je povezana sa prostitucijom, koja predstavlja značajan prihod za japanske jakuze i trijade. Prostitucijom se u Evropi prvenstveno bavi ruska mafija i mafija sa područja bivše Jugoslavije. Prema podacima koji potiču iz vremena pre raspada komunizma i prodora istočnoevropske mafije, oko milion dece godišnje je

bilo predmet trgovine, a dohodak od toga posla je iznosio oko pet milijardi dolara. Posle raspada sovjetskog bloka te cifre su postale znatno veće. U nekim državama Evropske unije (Holandija, Nemačka i Portugalija) u poslednje vreme se razvila moćna filmska industrija dečje pornografije. Tržište u Aziji je ogromno. Trijade krijumčare u Evropu decu sa Tajlanda, Južne Koreje, Šri Lanke i Filipina. Zakonodavstvo o dečjoj pornografiji postoji u svim državama Evropske unije, ali u njihovoj strogosti i doslednosti primene postoje velike razlike. Zloupotreba dece dobija sve strašnije forme, a krivično gonjenje i dokazivanje tih pojava otežava okolnost da su u kriminal te vrste upletene pojedine značajne ličnosti, čak i sveštenici (npr. aktuelni slučaj zastarelosti krivičnog gonjenja bivšeg igumana jednog fruškogorskog manastira za bludne radnje sa maloletnicima).

f) Trgovina ljudskim organima predstavlja noviju kriminalnu delatnost koja, u cilju transplantacije, donosi basnoslovnu zaradu. Države u razvoju predstavljaju značajno i unosno tržište za nabavku ljudskih organa. Ta trgovina je praćena otmicama i nasilnim transplantacijama, naročito u Brazilu, Meksiku, Argentini i Hondurasu. Nju omogućuju neke korumpirane zdravstvene ustanove u tim državama. Takva preduzeća deluju po najvišim standardima i uvažavaju sve zdravstvene propise, da ne bi skretale na sebe neželjenu pažnju javnosti. Kao legalna preduzeća prikazuju veliki, stalan i zakonit dohodak. Kriminalci nesmetano kupuju i otimaju decu iz siromašnih država trećeg sveta i istočne Evrope i tako bez značajnijih troškova dolaze do neophodnih „sirovina“. Deca romske narodnosti su posebno ugrožena. Trgovci podmićuju rukovodstva bolnica za duševne bolesnike, što se često završava sakaćenjima i ubistvima pacijenata. Trgovina obuhvata i još nerođene začetke koji se vade iz tela majke, koja ništa ne sluti ili se u novčanoj oskudici svesno odriče novorođenčeta.

U Srbiji nije bilo postupaka za ovu vrstu krivičnih dela organizovanog kriminala, ali je u javnosti izražena sumnja da pojava postoji. Roditelji kojima je rečeno da su im deca mrtva rođena, pa su potom tajanstveno i potpuno nepropisno „sahranjivana“ u samim porodilištima već godinama traže istragu. Slično ovome, nedavno je jedan direktor beogradske službe hitne pomoći izrazio sumnju, da su pojedini lekari te službe bili podmićeni od strane pogrebnih preduzeća da ne bi preduzimali reanimacijske postupke, već da im leševe isporučuju bez odlaganja.

g) Kompjuterski kriminal. – Kompjuterski kriminal podrazumeva dela kojima se prodire u računarske mreže i baze podataka da bi se obavile određene novčane transakcije koje je veoma teško otkriti i islediti. To predstavlja razvojnu šansu organizovanog kriminala, a istovremeno i najslabije zakonski uređenu oblast. Računarske tehnike su sve značajnije oružje za efikasno vođenje nelegalnih poslova i čuvanje raznovrsnih i brojnih podataka. Sa jedne strane, one koriste čuvarima zakona u otkrivanju kriminalnih organizacija, a sa druge strane tim organizacijama pružaju neslućene mogućnosti za unapređenje njihove kriminalne delatnosti. Savremeni kriminalci više ne moraju da ulaze u banku da bi je opljačkali, jer to mogu obaviti i sedeći u svojim sobnim foteljama za kompjuterom. Kriminalna udruženja unajmljuju najbolje kompjuterske stručnjake sa zapada i zapošljavaju ih na istoku, jer tamo banke još nemaju dobru i efikasnu

kompjutersku zaštitu. Nove tehnike omogućuju pranje novca u svim državama, ako se novac dostavlja putem računara. Naravno, nije reč samo o finansijskim transakcijama, već i o pirateriji. Kod nas je veoma rašireno ilegalno kopiranje kompjuterskih programa, moguće na svakom računaru, na štetu programera. Uz to ide i presnimavanje muzike i filmova. Tome još treba dodati i industrijsku špijunažu putem kompjuterskih veza. Kompjuterski stručnjaci bez teškoća dolaze do informacija o najnovijim proizvodima koje se čuvaju na fabričkim diskovima i zatim ih skupo prodaju na tržištu.

Srbija odnedavno ima posebne propise i posebnu organizaciju policijskih i pravosudnih organa (posebnu službu unutrašnjih poslova, posebna odeljenja javnog tužilaštva i posebno odeljenje u beogradskom okružnom sudu) za borbu protiv visokotehnološkog kriminala.

h) Trgovina atomskim materijama. – Ova vrsta ilegalne trgovine se proširila u poslednjoj deceniji prošloga veka, naročito posle raspada istočnog bloka. Tada je oslabila bezbednost u objektima za čuvanje radioaktivnih materija, naročito zbog korupcije i rđavog materijalnog položaja zaposlenih. Kriminalne organizacije se javljaju kao posrednici; one same obično nisu korisnici tih materija, već ih prodaju terorističkim organizacijama i zainteresovanim državama. Utakmica u nuklearnom naoružavanju ostavila je svetu 3.000 000 kilograma plutonijuma i urana, a stručnjaci kažu, da je za izradu nuklearnog oružja teroristima potrebno samo nekoliko kilograma. Vodeće u ovoj trgovini su ruske kriminalne organizacije (čečenska, ukrajinska i gruzijska). Vode tih bandi imaju sedišta u Moskvi, a krijumčarenjem upravljaju sa svojih položaja u Nemačkoj. Dobro sarađuju sa sicilijanskom „Kozza Nostrom“ i napuljskom „Kamorom“. U ovom poslu je značajna i srpska „Ravna Gora“ koja ima sedište u istočnom Berlinu i razvijenu delatnost u Belgiji i Holandiji (Freemantle, 1996). Države bivše Jugoslavija su u ovaj posao značajno umešane. Prema jednom američkom istraživanju, preko njih se bez većih teškoća sa lokalnom policijom odvijala trgovina između država sa istoka i država naručilaca (Irak, Iran, Libija, Alžir), a za potrebe unutrašnjih ratova kupovale su se sve vrste konvencionalnog naoružanja.

i) Pranje novaca. – Pranje prljavog novca je osnovni uslov za opstanak i širenje trgovine opojnim drogama, oružjem, belim robljem, ljudskim organima, radioaktivnim supstancama i drugih vrsta organizovanog kriminala. Tek je u poslednjim godinama postalo opšteprihvaćeno shvatanje da je kriminal najlakše uništiti tako da mu se oduzme novčana zarada koja je njegov glavni motiv i koja ga hrani i razvija. Dakle, onaj ko ima uvid u tokove novaca koji je stečen na nezakonit način ima moć da komanduje organizovanim kriminalom, da stigne do vrha kriminalne organizacije, pa i da je uništi. Cilj pranja novca je prikrivanje nelegalnih izvora stečene zarade i izbegavanje poreskih dažbina, te da novac postane deo legalnog platnog prometa. Pranje novca je propratni oblik organizovanog kriminaliteta i omogućuje podršku glavnim kriminalnim aktivnostima. Većina opranog novca potiče od trgovine drogama, dok na druge oblike transnacionalnog kriminala otpada približno 25% nelegalnih transakcija. Pranje novca se javilo u trenutku kad su prihodi od kriminala postali veći od rashoda i kad su organi gonjenja počeli da istražuju poreklo nezakonite imovine, da je oduzimaju

i koriste kao dokaznu građu u sudskim postupcima. Novac se najviše pere u državama u razvoju. Zbog opasnosti koju pojava predstavlja za savremenu državu, insistira se danas na donošenju posebnih zakona o oduzimanju imovinske koristi koja je stečena izvršenjem krivičnih dela organizovanog kriminala. U tom cilju je Savet Evrope doneo posebnu Konvenciju o pranju novca koja ima cilj da dovede do usklađivanja nacionalnih zakonodavstava o pranju novca i do konfiskacije tako stečenih sredstava. Srbija je tu Konvenciju iz 1990. god. ratifikovala tek 2002. godine. Postupak pranja novca odvija se u tri etape. Prva je unošenje gotovinskih novčanih sredstava u finansijski sistem preko banaka i drugih finansijskih institucija. Druga je faza u kojoj novac miruje i odvaja se od svoga izvora da bi mu se izgubio kriminalni trag. Treća etapa se sastoji u finansijskim aktivnostima, kojima se kupuju nekretnine, odnosno delovi tržišta. Pojava je u Srbiji veoma prisutna, ali se slabo procesuirala. Ima procena da se aktualna kupovina društvene i državne imovine u procesu njenog pretvaranja u privatnu svojinu uglavnom obavlja opranim novcem, a bili su i započeti neki krivični postupci protiv nekoliko visokih državnih činovnika osumnjičenih da su umešani u pranje novca.

j) Korupcija. – Korupcija spada u pojave kojima je teško precizno odrediti sadržinu, jer se njen značaj menja s obzirom na različite društvene i državne sisteme. Korupcija predstavlja zloupotrebu javne službe radi sticanja lične koristi. Policije i tužilaštva u celom svetu ustanovljavaju posebne jedinice odnosno organe za borbu protiv korupcije i između sebe razmenjuju informacije i znanja o toj pojavi. Formirana je i posebna nevladina organizacija za borbu protiv korupcije (*Transparency International*), koja već deluje u preko osamdeset država, a u većini drugih zemalja preduzimaju se pripreme za osnivanje nacionalnih odbora. Srbija važi za veoma korumpiranu državu i na svetskoj rang listi takvih država zauzima neslavna mesta na začelju. Vlada je 2002. god. osnovala svoj Savet za borbu protiv korupcije, a karakteristično je da su od samog početka do danas sve vlade bile u ozbiljnim nesporazumima sa tim Savetom. Korupciju velikih razmera (sistemsku korupciju) omogućuje prekomerno mešanje političkih centara moći u donošenje poslovnih odluka. Sa druge strane, postoje moćna preduzeća, tj. njihovi vlasnici koji imaju presudan uticaj na delovanje državnih organa i agencija (javno se govori da su osvojili i Vladu i Skupštinu). Uloga političkih stranaka u svemu tome je posebna tema. Korupcija je ugrađena naročito u sistem obrazovanja, zdravstva i pravosuđa. U tom smislu može se govoriti o sistemskoj korupciji.

k) Iznuda i uterivanje dugova. – Raspad Jugoslavije, pored ostalog, otvorio je prostor i za raznovrsne finansijske špekulacije i finansijsku nedisciplinu. I pojedinci i preduzeća su imali ogromne dugove. Sudski postupci su bili potpuno neefikasni za rešavanje tih pitanja. Nikla su posebna preduzeća i organizovane kriminalne grupe koje su se bavile finansijskim inženjeringom i otkupom dugova. Ta „svoja“ potraživanja su naplaćivali različitim metodama, često silom i zastrašivanjem. Krivičnim delom iznude iz člana 214. KZ Srbije nije mogla da se obuhvati takva vrsta delatnosti, s obzirom na to da je uslov za postojanje tog krivičnog dela pribavljanje protivpravne imovinske koristi, koju učinilac prikrija pravom koje je stekao prividnim otkupom.

2. Mere protiv organizovanog kriminala

Najeza organizovanog kriminala u Srbiji i njegovi novi oblici ne dozvoljavaju optimističku prognozu. Snaga toga kriminala, naročito u zemljama visoke nezaposlenosti kao što je Srbija, leži u prvom redu u tome što omogućuje zaposlenje i primamljive, a u nekim, ne tako retkim slučajevima čak i neslućene zarade. Organizovani kriminal je uvek isplativ i koristan za sve koji u njemu učestvuju. Zbog toga borba protiv organizovanog kriminala neće biti ni jednostavna ni laka. U ovom stoleću savremene države očekuje značajan i težak zadatak: moraju stvoriti efikasan mehanizam koji će sprečiti prevlast organizovanog kriminala nad demokratijom. Osnovni problem je u tome, što taj mehanizam mora da bude takav da obuzda tu vrstu kriminala, a da ne uništi demokratiju. Bez obzira na stepen efikasnosti, neprihvatljivi su mehanizmi koji bi istovremeno uništili i demokratiju.

Borba sa organizovanim kriminalom je teška, složena i dugotrajna. Ona se mora odvijati na dva nivoa: represivnom i preventivnom. U **represivne** mere spada donošenje odgovarajućeg: a) krivičnog materijalnog zakonodavstva; b) krivičnog procesnog zakonodavstva i c) zakonodavstva o posebnoj organizaciji organa krivičnog gonjenja, tako da bi se mogli suprotstaviti posebnoj prirodi ovih krivičnih dela i njihovim učiniocima. To, u prvom redu, zahteva ustanovljavanje i osposobljavanje posebnih istražnih timova, dodeljivanje posebnih istražnih ovlašćenja tim organima i ustanovljavanje specijalnih oblika međunarodne saradnje, sve sa ciljem da se unapredi praksa otkrivanja i dokazivanja ove vrste krivičnih dela.

Na području materijalnog zakonodavstva moraju se ustanoviti propisi kojima država inkriminira različite oblike organizovanosti, tj. „organizacije“, za koje u krivičnom postupku treba utvrditi da li su dela organizovanog kriminala, te odredbe koje treba da spreče delatnosti za koje postoji sumnja da spadaju u oblasti organizovanog kriminala (npr. iznuđivanje, trgovina drogama, pranje novca). Veliki značaj u borbi protiv organizovanog kriminala imaju odredbe krivičnog procesnog zakonodavstva. Preovladalo je shvatanje da su klasične metode otkrivanja i dokazivanja krivičnih dela primenjene na organizovani kriminal potpuno neefikasne i da su organi gonjenja sve više prinuđeni na upotrebu posebnih istražnih tehnika i efikasnijih mera tajnog nadzora.

Preventivnim merama se nastoje eliminisati uzroci organizovanog kriminala, odnosno ograničiti mogućnost njegovog širenja. Brojne preventivne mere se odnose na funkcionisanje različitih sektora društvenog i ekonomskog sistema. Među njima su naročito značajne one kojima je cilj jačanje društvenog morala i zakonitosti, ali i mere konkretne ekonomske i socijalne politike (iskorenjivanje nezaposlenosti, naročito). Značajan segment preventive se odnosi na smanjivanje potražnje za uslugama organizovanog kriminala. Ovde spadaju mere kao što su dekriminalizacija nekih klasičnih delatnosti organizovanog kriminala, npr. legalizacija pojedinih „mekih“ droga, prostitucije, određenih igara na sreću i td. Preventiva podrazumeva naročito dobru i nemilosrdnu kontrolu državnih službi i državnih službenika, budući da bez mogućnosti njihove korupcije nema organizovanog kriminala. Preventivna strategija na ovom planu postavlja velike zahteve, kao što je rad sa licima koja imaju veliku vlast i veliku moć. Naravno, u

toj strategiji treba pronaći balans sa ljudskim slobodama i zahtevom efikasnog funkcionisanja državnih institucija.

3. Nastanak organizovanog kriminala u Srbiji

Organizovani kriminal je u Srbiji pojava novijeg datuma. U tzv. Titovoj Jugoslaviji, koja je trajala do početka devedesetih godina prošloga veka, ta pojava u suštini nije postojala. I pored izvesne liberalizacije, socijalistička Jugoslavija je do kraja ostala jednopartijska i polupolicijska država. Zatvorena socijalistička privreda, kontrolisano tržište, tvrde i dobro kontrolisane granice, neznatne trgovačke i druge veze sa inostranstvom i sl. nisu omogućavali nastanak organizovanog kriminala. Privatnog preduzetništva nije bilo, posjedovanje nekretnina je bilo ograničeno, a tokove novca je strogo nadzirala policija. Spoljnotrgovinski poslovi su bili pod direktnom kontrolom obaveštajnih službi, koje je kontrolisalo najuže partijsko rukovodstvo.

Postojao je tzv. „privredni kriminal“ koji se, i pored nekih sličnosti, razlikovao od organizovanog kriminala prema mnogim svojim karakteristikama, naročito po tome što nikako nije mogao biti internacionalizovan, niti je imao za cilj osvajanje društvene moći i državne vlasti. Na osnovu toga se može zaključiti, da organizovani kriminal ne uspeva u totalitarnim ili polutotalitarnim državama. Kao dokaz za taj zaključak može da posluži i italijansko iskustvo. Mafija koja je tamo stara društvena tekovina, u početku podržavana i od svetovne i od crkvene vlasti kao autoritet koji održava društveni red i disciplinu, prvi put je bila pod stvarnom kontrolom u vreme fašizma, tridesetih i četrdesetih godina prošlog veka. Reč je o pojavama koje jedna drugu isključuju i koje ne mogu da egzistiraju paralelno, jer su obe totalitarne.

U bivšoj Jugoslaviji su postojali pojedini rudimentarni oblici organizovanog kriminala, npr. trgovina drogama, ali prema obimu i organizovanosti daleko ispod danas postojećih. Drugi oblici organizovanog kriminala (pranje novca, trgovina ljudima, ilegalni promet oružja, krijumčarenje energenata i ljudskih organa) nisu uopšte postojali ili skoro da nisu postojali. Nekim od tih delatnosti (npr. trgovinom oružjem) bavila se sama država, a ne posebna kriminalna udruženja. Pojedinci su u toj vrsti kriminala imali šansu samo odlaskom u inostranstvo. Država je taj transfer podsticala i „svoje ljude“ u inostranim udruženjima organizovanog kriminala koristila za ostvarivanje svojih političkih ciljeva, likvidiranje političkih protivnika u prvom redu.

Organizovani kriminal, u svim svojim pojavnim oblicima i enormnom obimu javlja se u Srbiji tek početkom devedesetih godina prošloga veka. Raspad socijalističke Jugoslavije, početak građanskih ratova u bivšoj državi, zavođenje ekonomskih sankcija međunarodne zajednice Srbiji i Crnoj Gori (počev od 1991. godine), nastojanje novog (Miloševićevog) autoritarnog režima da te sankcije izaigra i da očuva vlast, doveli su do procvata organizovanog kriminala. U nekoj vrsti samoodbrane, taj kriminalitet i povećanu korupciju, iznedrila je ondašnja (Miloševićeva) vlast, kao „slamku spasa“ i kao sredstvo za očuvanje svojih političkih pozicija. Ta državna vlast je organizovani kriminal prećutno prihvatila

kao izvor sredstava neophodnih za funkcionisanje državnog aparata i vršenje državnih funkcija, za obezbeđenje minimuma egzistencije stanovništva kojim je upravljala (isplatu penzija i zarada državnim službenicima i vojnicima) i za kupovinu preskupog naoružanja i municije za lokalne ratove.

U svemu tome bilo je i dosta iracionalnog, čak i neke vrste „državnog“ inata. Momir Bulatović, ondašnji predsednik savezne vlade je u svojim memoarima zabeležio: „Oni (međunarodna zajednica, prim. M.G.) nas sankcijama, a mi njih švercom droga i cigareta“. U tom periodu, koji je trajao više od deset godina, organizovani kriminal, ne samo što nije krivično gonjen i suzbijan, već je svesno i planski negovan i podstican. Taj period bi se mogao nazvati zlatnim dobom organizovanog kriminala u Srbiji. U to vreme se nije znalo ko je kriminalac a ko policajac, ko carinik a ko krijumčar, ko pripadnik vlasti a ko član kriminalnog podzemlja, ko pukovnik, a ko plaćeni ubica. Država je bila potpuno integrisana u kriminal, a kriminal u državu. U svim spektakularnim ubistvima, koja su se tada dešavala svakodnevno, direktno su učestvovali po nekoliko aktivnih ili bivših policajaca ili državnih službenika. Najviši državni, njihove porodice i najbliži srodnici bavili su se kriminalom ili su bili umešani u kriminal. Neki od njih su bili čak i vođe najmoćnijih kriminalnih organizacija. Aktivni policajci, čak i oni sa oficirskim činovima, po isteku službenog radnog vremena stupali su u službu vođa organizovanog kriminala kao savetnici, telohranitelji ili obezbeđenje njihovih porodica, imovine ili objekata. Po nalogu vlasti kriminalne organizacije su vršile otmice i ubistva političkih protivnika, opozicionih lidera, novinara i dr.

Kriminalci su vikendima odlazili na ratišta u Hrvatsku i Bosnu, tamo pljačkom uvećavali svoje bogatstvo, da bi po povratku u Srbiju nastavljali svoju kriminalnu delatnost, zahtevajući i dobijajući visoka državna priznanja za svoje „patriotske zasluge“ i status zaslužnih biznismena, uz legalizaciju ratnog profita. U tom periodu nije bilo ni jedne osude za organizovani kriminal. Nije bio donet ni jedan propis unutrašnjeg prava, niti ratifikovan ni jedan međunarodni ugovor o suzbijanju te vrste krivičnih dela. Pojam organizovanog kriminala je bio nepoznat i stručnoj javnosti. O tome se uopšte nije razmišljalo i raspravljalo. Taj se izraz nije koristio ni u pravnom, ni u političkom govoru, čak ni u predizbornim kampanjama.

Za kratko vreme Srbija je na početku poslednje decenije prošloga veka dobila brojna kriminalna udruženja i sve vrste organizovanog kriminala. Lokalni ratovi na području bivše Jugoslavije omogućili su ekspanziju ilegalne trgovine oružjem, koja je donosila enorman profit, naročito posle uvođenja embarga međunarodne zajednice na tu delatnost. Krađe i krijumčarenje motornih vozila, praćene prevarama u osiguranju i falsifikovanjem isprava, postale su svakodnevna i masovna pojava. Specijalitet je postalo krijumčarenje nafte i cigareta. U tu vrstu ilegalne međunarodne trgovine bili su umešani mnogi, čak i članovi porodice predsednika države, a prvi krivični postupak protiv tzv. duvanske mafije pokrenut je tek 2007. godine, dakle, više od petnaest godina od pojave kriminalnih organizacija te vrste. Trgovina drogama je postala veoma unosna i veoma rasprostranjena. Monopol su držale najmoćnije bande u Beogradu i Novom Sadu. Heroin i kokain su i pored sankcija međunarodne zajednice nabavljani u velikim količinama u

inostranstvu, a kanabis je uzgajan i u zemlji. Naknadno su otkrivene čitave fabrike sintetičke droge (Nova Pazova). Trgovina ženama i decom i dečja pornografija raširene su masovno i brzo. Isto tako, postoje ozbiljne indicije da je i trgovina ljudskim organima pustila korene kao novi oblik organizovanog kriminala. Česti i neobjašnjivi nestanci ljudi i neubedljiva objašnjenja o velikom broju mrtvorode ne dece nepropisno sahranjenih u beogradskim porodilištima (bez znanja i prisustva roditelja), opravdavaju tu sumnju. Javio se i kompjuterski kriminal, piraterija i bankarske prevare. Neki od glavnih puteva trgovine radioaktivnim materijama vode preko Srbije. Pranje novca kao propratna pojava i uslov za opstanak organizovanog kriminala još uvek se u mnogim slučajevima ne registruje i ne suzbija, iako je pojava prisutna u značajnom obimu. Krivično delo pod tim imenom uvedeno je u Krivični zakonik Srbije tek 2005. godine (član 231). Masovna privatizacija državnih preduzeća do koje je došlo u procesu tranzicije političkog i privrednog sistema, dobrim delom je obavljena prljavim novcem. Na kraju, već duže vremena Srbija spada u red država sa najkorumpiranijim državnim i javnim službama.

4. Formiranje svesti o povećanoj društvenoj opasnosti organizovanog kriminala

Iz prethodne teze, da je organizovani kriminal u Srbiji nastao tek početkom devedesetih godina prošloga veka, i to uz visok stepen tolerancije državne vlasti, proizlazi sledeća teza: da u Srbiji dugo nije bilo opšte svesti o povećanoj društvenoj opasnosti od organizovanog kriminala, niti bilo kakvih organizovanih državnih aktivnosti usmerenih na njegovo suzbijanje. Ni državu, ni opštu i stručnu javnost taj fenomen jednostavno nije interesovao, jer je izgledalo kao i da ne postoji kao društveno opasna pojava. Kriminalna delatnost je tretirana kao normalna pojava i javnost se na nju vremenom navikla. O organizovanom kriminalu u to vreme se u Srbiji veoma malo znalo, čak i teorijski. Problem nije obrađivan ni u akademskim krugovima. Bibliografija radova o organizovanom kriminalu na srpskom jeziku ni danas ne bi bila impresivna. Tema organizovanog kriminala retko je bila na dnevnom redu naučnih konferencija pravničkih udruženja, čak i onih usko specijalizovanih za krivično pravo, koje se po nekoliko puta svake godine održavaju u Srbiji.

Prvo ozbiljnije, produbljeno i sistematsko istraživanje organizovanog kriminala (*Countering Organized Crime and Corruption within the strengthen of the rule of law in Serbia and Montenegro*) otpočeto je u Srbiji 2007. godine u beogradskom Institutu za uporedno pravo zahvaljujući inicijativnosti jednog istraživačkog instituta *United Nations Interregional Crime and Justice Research Institute* – UNICRI i nekolicini profesora Pravnog fakulteta u Firenci (*Michele Papa, Alessandro Simoni*). Ako uspe, to istraživanje bi moglo dati do sada najveći doprinos uzdizanju svesti o posebnoj društvenoj opasnosti organizovanog kriminala u Srbiji. Ova knjiga je nastala kao rezultat toga istraživanja.

Društvena opasnost organizovanog kriminala je zaista posebna i neuporedivo veća nego što pretil od klasičnog kriminala, iako se ni ona nikako ne sme zanemariti i potceniti. Ona se, međutim, jasno uočava odnedavno, tačnije tek

od mučkog ubistva predsednika prve demokratske vlade Srbije, dr Zorana Đinđića, 12. marta 2003. godine. Ubili su ga zbog toga što je najavio i upravo kad je najavio rat organizovanom kriminalu. Protekom izvesnog vremena nakon preuzimanja vlasti (za koje neki kažu, da je bilo vreme kolebanja, a verovatnije da se radilo o vremenu potrebnom za prikupljanje i organizovanje državnih snaga za borbu sa tada veoma moćnim neprijateljom), predsednik Đinđić je naložio svojim ministrima da pripreme neophodne zakone za krivično gonjenje i suđenje organizatorima i članovima kriminalnih udruženja. To ga je koštalo života. Tako je i Srbija, poput Italije, skupo platila početak borbe sa organizovanim kriminalom. Ta se žrtva ne sme zaboraviti ni potceniti.

Društvena svest o povećanoj ugroženosti opšteg interesa teško se i sporo formira i inače. Normalno je da taj proces neko vreme kasni, jer se pojava prvo mora manifestovati, da bi se potom protiv nje pronašle i preduzele određene mere. U slučaju organizovanog kriminala sazrevanje te svesti je posebno sporo i teško. U toku demokratskog prevrata u Srbiji krajem 2000. godine i jedno vreme posle toga, bilo je izvesnog koketiranja sa organizovanim kriminalom, koji je odmah i nepogrešivo shvatio da mora okrenuti leđa odlazećem režimu, koji ga je stvorio i svoje usluge ponuditi novoj vlasti.

Posebna i povećana društvena opasnost organizovanog kriminala je posledica nekoliko njegovih karakteristika koje ga bitno razlikuju od tradicionalnog kriminala. To su: *visok stepen organizovanosti članstva*, sa vojničkom disciplinom i internim hijerarhijskim odnosima; *velika žeđ za novcem*, što nemilosrdno pogđa materijalnu egzistenciju žrtve i stabilnost državnog budžeta; *težnja za vlasti*, koja preti opstanku državnih institucija i *transnacionalnost*, tj. planetarna rasprostranjenost, koja ne priznaje državne granice i državni suverenitet, što je bio jedan od razloga da i savremene države počnu da odustaju od dogme nacionalnog suvereniteta, priznaju neophodnost međusobne saradnje i da počnu stvarati zajedničke zaštitne institucije. Klasični kriminal je pojedinačna, po pravilu, neplanirana, impulzivna i iznenadna pojava. Ona izaziva sukob između pojedinca, učinioca krivičnog dela i države koja prema njemu ima odavno ustanovljeno pravo na kažnjavanje (*ius punendi*). Pobjednik u tom sukobu je izvestan. U slučaju organizovanog kriminala u sukobu su dve organizacije, kriminalna i državna, od kojih kriminalna organizacija ponekad može da bude iste snage, pa čak i jača od državne. I upravo u vremenima državnih kriza, organizovani kriminal postaje posebno agresivan i nastoji da zauzme i zameni državnu vlast, ili barem da sa njom bude ravnopravan partner. Organizovani kriminal ugrožava temelje savremene države i negira osnovna načela njenog demokratskog i pravnog uređenja. On destabilizuje vlade, podriva parlamentarizam, ruši poverenje građana u državne i pravne institucije, negira zakonitost i društveni moral. Organizovani kriminal dovodi u pitanje bezbednost, ne samo individualnu, već i kolektivnu, državnu i međunarodnu.

Organizovani kriminal je izuzetno teško definisati, a isto tako teško ga je prepoznati u konkretnom slučaju i dokazati, uglavnom zbog toga što se kod njega ilegalna delatnost prepliće sa drugim, potpuno legalnim delatnostima.

Sa tim legalnim delatnostima je ovaj kriminal i povezan upravo zbog toga da bi mu se zaturio kriminalni trag i da bi se sačuvao kriminalom stečen višak novca. Skoro celokupna imovinska korist stečena organizovanim kriminalom investira se u privredna preduzeća, prosvetne ustanove i humanitarne akcije. Organizatori kriminalnih udruženja vremenom dobijaju status narodnih dobročinitelja i zaslužnih nacionalnih ličnosti. Njih među prvim pozivaju na najvažnije državne svečanosti, oni su organizatori pompezni humanitarnih priredbi, nesebični donatori, pokrovitelji kulturnih i sportskih manifestacija, isplatioci prestižnih nacionalnih nagrada za nauku, umetnost i kulturu, osnivači visokih škola i univerziteta koji nose imena njihovih nepismenih ili polupismenih roditelja.

Na udaru organizovanog kriminala su danas naročito države u tranziciji, među koje spada u Srbija. U njih se organizovani kriminal doseljava iz drugih uređenijih i stabilnijih država, jer ima povoljnije uslove za razvoj. Zbog toga u tim državama organizovani kriminal danas cveta.

5. Priprema neophodnih zakona za borbu protiv organizovanog kriminala

Delatnost državnih organa u tom pravcu započeta je nešto pre atentata na premijera dr Zorana Đinđića i bila je neposredni povod za taj atentat. Od druge polovine 2002. godine kada je taj rad započeo do danas na normativnom planu zabeleženi su krupni rezultati: a) doneto je novo krivično materijalno zakonodavstvo koje je predvidelo pojedine inkriminacije organizovanog kriminala; b) u ZKP iz 2001. god. naknadno (2002. god.) je uključena posebna glava (XXIX/a) posvećena procesnim instrumentima za borbu protiv organizovanog kriminala; c) donet je poseban zakon o organizaciji državnih organa (javnog tužilaštva, policije i suda) za borbu protiv organizovanog kriminala i njihovim nadležnostima (19. jula 2002. godine). Godinu dana pre toga u Ministarstvu policije je bila osnovana posebna policijska uprava za borbu protiv organizovanog kriminala (UBPOK). U kratkom vremenu ratifikovano je više međunarodnih konvencija, od Konvencije protiv internacionalnog organizovanog kriminala OUN do Evropske konvencije o sprečavanju pranja novaca, kao i sve relevantne konvencije o međunarodnoj pravnoj pomoći, ekstradiciji, ustupanju krivičnih predmeta i td. Doneti su neophodni antikorupcijski zakoni: o sprečavanju sukoba interesa, o dostupnosti informacija od javnog značaja, o javnim nabavkama i dr. Vlada je obrazovala „svoj“ Savet za borbu protiv korupcije koji je u više slučajeva pokazao da je i od vlade nezavisno telo.

U borbi protiv organizovanog kriminala koja se odnedavno vodi i u Srbiji mogu se uočiti i izvesna lutanja, određene zablude i neka promašena zakonska rešenja. Treba odmah primetiti, da to nije lokalna specifičnost, već da je to u ovoj oblasti karakteristično i u mnogim drugim državama sveta.

O preventivnim merama protiv organizovanog kriminala u Srbiji se skoro još ni ne razmišlja. Do sada je samo postavljano pitanje, kako otkloniti ili ublažiti posledice organizovanog kriminala, a ne i kako iskoreniti uzroke koji taj kriminal

rađaju. Kao i u nekim drugim delovima sveta, i u Srbiji se država do sada rađe bavila posledicama nego uzrocima pojave; mnogo joj je prihvatljivija represija nego prevencija, a u javnoj svesti je čvrsto ukorenjeno uverenje da se i ova borba najlakše i najjeftinije može dobiti širenjem policijskih ovlašćenja, a da se na kršenje ljudskih prava kao posledicu te politike mora pristati kao na neku vrstu kolateralne štete. Od ovakvih shvatanja nema veće zablude.

Uredba o vojnim komisijama protiv terorizma američkog predsednika Dž. Buša (kasnije zamenjena sličnim zakonom američkog Kongresa), doneta posle 11. septembra 2001. godine, ne bi smela da bude uzor politike u ovoj oblasti. Ni u slučaju velikih opasnosti, kao što su terorizam i organizovani kriminal, ne sme se olako odstupati od principa koji predstavljaju tekovinu civilizacije i temelj savremenog krivičnog prava. Na žalost, u zakonodavstvu Srbije se mogu naći primeri koji ukazuju na sklonost da se u domaće pravo nekritički preuzmu tuđa rešenja, i onda kad su očigledno pogrešna. Tako na primer, legalizacija tajne ugradnje prislušnih uređaja u privatne stanove građana, koju predviđa novi Zakonik o krivičnom postupku iz 2006. godine¹ preti da potpuno razori fundamentalno ljudsko pravo na privatnost i ustavnu garanciju o nepovredivosti stana (član 40. Ustava RS). Odredba člana 146. stav 7. novog Zakonika ovlašćuje službena lica policije, odnosno Bezbednosno-informativne agencije da tajno ulaze u stanove građana da bi u njima postavljali tehničke uređaje za prisluškivanje i snimanje i da bi takve tehničke uređaje posle toga održavali. Isto tako, okivanje okrivljenih elektronskim napravama koje otkrivaju njegovo kretanje i „položaj u prostoru“ (član 168. stav 9), može biti nehumanije od srednjevekovnog okivanja osuđenika, jer se savremeni elektronski okovi građanima stavljaju još pre osude.

Zabrinjava što ove i slične novine danas lako prodiru i u druge evropske države koje se smatraju kolevkom demokratije i ljudskih prava. Srpski zakonodavac je sklon da ih bez kolebanja i nekritički preuzme. U prvom redu pod uticajem reakcija Bušove administracije posle 11. septembra 2001. godine Amerika i mnoge druge zemlje su se dobrovoljno odrekle dobrog dela individualnih sloboda bez ikakve ozbiljne rasprave. Rđavo shvaćena briga o bezbednosti i prevenciji isuviše je prisutna i agresivna. U ime rata protiv terorizma u mnogim zemljama ušle su u upotrebu „pojačane metode ispitivanja“, prisluškivanje bez neophodnih sudskih naloga, široko praćenje svih finansijskih transakcija širom sveta i td. Srbija je ispoljila spremnost da taj trend prihvati i sledi.

Upravo ovih dana u Velikoj Britaniji nameravaju ozakoniti ideju o 90 dana preventivnog zatvaranja već na osnovu procene državnih organa da je građanin u pitanju terorista. Slična ideja je bila legalizovana i Srbiji za vreme vanrednog stanja koje je bilo uvedeno posle atentata na premijera Z. Đinđića, ali su srećom zakonske odredbe o tome bile brzo ukinute. Policijsko preventivno lišenje slobode osumnjičenog moglo je da traje do 60 dana (dva puta po trideset dana), umesto redovnih 48 sati, a preventivno je mogao biti zatvoren i svaki drugi građanin, protiv kojeg nije stajala nikakva sumnja da je na bilo kakav način učestvovao u

1 Zakonik je donet u maju 2006. godine, a trebalo je da se počne primenjivati od 1. juna 2007. godine, ali je posebnim Zakonom („Sl. glasnik RS“, 49/2007) njegova primena odložena do 31. decembra 2008. godine. Do tada će se primenjivati ZKP iz 2001. godine („Sl. list SRJ“, 70/2001, 68/2002. i „Sl. glasnik RS“, 58/2004. i 85/2005).

kriminalnoj delatnosti, već samo pretpostavka da može dati obaveštenja i dokaze o organizovanom kriminalu. Dakle, preventivno su zatvarani i budući svedoci. To zatvaranje (svedoka) je prema propisima moglo redovno da traje do 24 sata, a pod posebnim uslovima čak i do 30 dana (dva puta po 15 dana).

Nedavno je nemačka javnost bila uznemirena predlogom saveznog ministra unutrašnjih poslova g. Volfganga Šajbela, da se osumnjičeni za najteža krivična dela, posebno potencijalni teroristi, unapred zatvaraju, pa čak i „ciljno ubijaju“. Prema ministrovom mišljenju ubistvo potencijalnog teroriste je dozvoljeno, jer je terorizam u ratu sa državom, a ubistvo neprijateljskog borca u vreme rata nije zabranjeno. U nemačkoj javnosti je tom prilikom rečeno, da su takve teze veoma zabrinjavajuće i opasne. Nesporno je da postoje opasni ljudi i da će ih uvek biti u svakom društvu, ali se ni oni ne smeju ubijati „na veresiju“, unapred i bez sudskog postupka. Teroristi su teški kriminalci, a ne borci. Kao i ostali kriminalci, oni za svoje zločine moraju sudski odgovarati. Ubijati ih kao borce, značilo bi priznati im legitimitet.

Ovakve i slične ideje mogu da budu opasne i zato se moraju uvek podvrći kritičkoj analizi i javnoj raspravi. Ne sme se dozvoliti da njihovim prihvatanjem terorizam i organizovani kriminal unište ideju pravne države i ideju ljudskih prava, jer bi to bio poraz savremene države i pobeda njenog protivnika. Efikasne mere zaštite od najtežeg kriminala, koje ne dovode u pitanje pravnu državu i ljudska prava, treba tražiti na drugoj strani. One se sastoje u preduzimanju raznovrsnih mera prevencije, rigoroznoj kontroli državnih činovnika, iskorenjivanju korupcije, razvijanju svesti o neophodnosti uključivanja svih državnih institucija, celokupne javnosti i relevantnih političkih činilaca u opštu borbu protiv organizovanog kriminala i tome sl. Na globalizaciju i internacionalizaciju organizovanog kriminala mora se odgovoriti stvaranjem efikasnog sistema globalne zaštite, tj. saradnjom i povezivanjem organa krivičnog gonjenja svih država sveta. Posebno treba insistirati na beskompromisnom oduzimanju svake imovine i imovinske koristi koje su stečene vršenjem krivičnih dela organizovanog kriminala. Imovinska korist je glavni cilj organizovanog kriminala i samim tim njegova „Ahilova peta“. Ako ta korist izostane, odnosno ako učiniocu krivičnog dela bude uvek oduzeta, neće biti ni organizovanog kriminala. Sve dok se jasno ne kaže, da se zločin nikom neće isplatiti, borba protiv organizovanog kriminala neće biti uspešna.

II. SRPSKO SUOČAVANJE SA ORGANIZOVANIM KRIMINALOM (Jovan Ćirić)

U teorijskom smislu je prihvaćeno da bez čvrste veze između grupa iz sveta organizovanog kriminala i političke vlasti, organizovanog kriminala u stvari uopšte i nema, te da se o organizovanom kriminalu u pravom smislu te reči tada i ne može govoriti.² Ta sprega politike – države i organizovanog kriminala, može se

2 O tome u tekstu Jovana ĆIRIĆA, *Država i organizovani kriminal*, „Sociološki pregled“ br. 3/2005.

ostvarivati na različite načine, od kojih je korupcija jedan, najčešći i najuobičajeniji, te se zbog toga fenomen organizovanog kriminala i korupcije podrazumeva i u prepliću³. Zbog toga ih je neophodno sagledavati u međusobnoj interakciji.

Tema organizovanog kriminala i korupcije, danas je jedna od udarnih tema, ne samo u Srbiji, ali u Srbiji posebno, naročito nakon ubistva premijera dr Zorana Đinđića. Ali, nije bilo tako uvek, i to ne samo zato što su nedostajala znanja i iskustva iz drugih zemalja. U Srbiji se dugi niz godina uporno istrajavalo u stavu da problem organizovanog kriminala nije prisutan. To je bila posledica odgovarajućih političkih i ideoloških stavova, koji su u to vreme bili preovlađujući. S jedne strane, bila je prava jeres izreći bilo šta što bi političku vlast dovelo u vezu sa svetom kriminala, a sa druge strane, polazilo se od dogmatsko-marksističkih stavova da je organizovani kriminal pojava karakteristična za kapitalističke društvene sisteme, te da u socijalizmu, on kao takav jednostavno nije ni moguć.⁴ U određenoj meri, to čak nije ni bilo sasvim netačno, naročito ukoliko prihvatimo neke od stavova poznatih američkih kriminologa, koji su, pojednostavljeno rečeno, organizovani kriminal, tretirali u svetlu dobro organizovanog privrednog preduzeća, koje posluje po klasičnim tržišnim zakonitostima ponude i potražnje, nudeći, na nelegalnom tržištu, svoje usluge i proizvode (droga, prostitucija, oružje) onima kojima su te potrebe i usluge potrebne.⁵ Ako nema slobode i slobodnog tržišta, onda zaista ne može biti ni organizovanog kriminala. Zbog toga njega nema ili ga ima u sasvim rudimentarnom obliku u najnedemokratskijim i najtotalitarnijim društvima. Imajući u vidu da tržište i tržišna privreda u Srbiji nisu bili sasvim liberalizovani, već da je dobar deo ekonomskih odnosa bio pod kontrolom države i komunističko-partijskih struktura, ovakvo gledište nije bilo sasvim bez osnova. Jer, nepostojanje slobodnog tržišta, odnosno činjenica da se o svemu, naročito kada je reč o ekonomiji, pitala komunistička partija, uzrokovalo je da ni oblici nelegalnog biznisa nisu mogli biti razvijeni.⁶ Jednostavno, partija i političke strukture, predstavljale su mafiju iznad svake druge.

Osim toga, Srbija, odnosno bivša Jugoslavija se razlikovala od drugih zemalja socijalističkog lagersa po tome što su njeni građani sasvim lako i bez ikakvih

3 O tome u radu Nebojše TEOFILOVIĆA, *Korupcija kao oblik ispoljavanja organizovanog kriminala*; u zborniku radova „Organizovani kriminalitet – stanje i mere zaštite“, izdanje Ministarstva za nauku i zaštitu životne sredine, Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srbije i Više škole za unutrašnje poslove, Beograd 2005, str. 533–548.

4 Milan MILUTINOVIĆ, *Kriminalna politika*, „Savremena administracija“, Beograd 1984, str. 122.

5 Pre svih Edwin SUTHERLAND, *Principles of Criminology* – rewised, Chicago-New York-Philadelphia 1963, pp. 223, ali isto tako i Sheila BALKAN, Ronald BERGER, Janet SCHMIDT, *Crime and Deviance in America – A Critical Approach*, Belmont, California, 1977, pp. 183.

6 Početkom i sredinom sedamdesetih godina u bivšoj SFRJ je na primer bila veoma aktuelna kampanja borbe protiv svih vrsta bogataša (s vremena na vreme ta se kampanja ponavljala – i u pedesetim i u šezdesetim godinama) pod parolom „imaš kuću, vrati stan“, što znači da su svi oni koji su bili bogati, bez obzira kako su do tog bogatstva došli, a priori bili sumnjivi pred državom i komunističkom partijom. U takvoj situaciji ni nelegalni ni legalni bogataši, nisu mogli slobodno i do kraja da razviju svoju delatnost, te se kriminal, pre svega organizovani, tim represivnim, antiliberalnim merama držao pod kontrolom.

ograničenja, dobijali pasoše, te se u grupi građana koji su odlazili u zemlje Zapada kao turisti, ali i kao ekonomski emigranti, nalazio i ne mali broj onih koji su se bavili kriminalnom delatnošću. To je na neki način bio „bezbednosni“ ventil za državu (bivšu SFRJ). Zbog ograničenog tržišta, ograničenih mogućnosti zarade u Jugoslaviji (Srbiji), ali i zbog represivnog komunističkog režima, znatan broj kriminalaca se u domovini ponašao legalno, da bi svoje nelegalne poslove i tako stečeno bogatstvo ostvarivao na velikim tržištima zapadne Evrope. Komunistički režim je to svesno tolerisao, koristeći u velikom broju slučajeva, te i takve pojedince za obavljanje prljavih poslova i razračunavanja sa svojim političkim protivnicima u inostranstvu.⁷ Na taj način je bivša SFRJ, sa preko milion ekonomskih emigranata u zemljama Zapada, od kojih se veliki broj njih bavio kriminalnim aktivnostima, kupovala relativni socijalni mir.⁸ Kada je međutim, 1989. godine pao berlinski zid i kada su i građani ostalih istočno-evropskih zemalja slobodno krenuli na Zapad, situacija se promenila i za veliki deo jugoslovenske – srpske, do tada tolerisane mafijaške emigracije, u zemljama zapadne Evrope više nije bilo dovoljno slobodnog prostora. Na scenu su stupile mnogo moćnije i bolje organizovane kriminalne grupe, pre svega iz bivšeg SSSR-a i Albanije. Tada se ti, do tada tolerisani kriminalci, koji su kod kuće bili mirni i samo trošili napolju zarađene pare, više nisu mogli snaći u velikom zapadnom svetu, pa su se vratili u Srbiju da tu nastave sa svojim nelegalnim biznisom. I upravo tada, u stručnim krugovima u Srbiji, raste interesovanje za problematiku organizovanog kriminala, tako da čak i političari i politička javnost, najpre stidljivo, a kasnije i sasvim otvoreno počinju da govore o tome da ni Srbija nije više imuna na probleme organizovanog kriminala.⁹

- 7 Pojedinci su bili i direktni službenici bivše komunističke tajne policije. Njima je bilo dopušteno da na Zapadu pljačkaju i trguju drogom na primer, ali su za uzvrat bili primorani da kod kuće budu mirni i da se bave samo legalnim poslovima. Ako međutim pođemo od toga da je jedna od osnovnih karakteristika organizovanog kriminala upravo to da se on povezuje sa državnim i političkim strukturama vlasti, onda sasvim jasno možemo uočiti da su se ovde već formirali neki početni oblici budućeg mnogo organizovanijeg i razvijenijeg organizovanog kriminala.
- 8 Jovan ĆIRIĆ, *Sveopšta kriza jugoslovenskog društva i prognoze rasta kriminaliteta*, „Forum – čovek i pravo“, br. 9–10/1991.
- 9 Verovatno jedan od prvih radova na temu organizovanog kriminala kod nas bio je rad Vladana Vasiljevića *Moguće oznake organizovanog kriminala*, „Pravni život“, br. 3/1985. Kasnije su usledili i drugi radovi: Zoran STOJANOVIĆ, *Organizovani kriminal i pitanja zaštite i ostvarivanja ljudskih prava*, zb. radova Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja, „Prava čoveka i savremena kretanja u kriminalnoj politici“, Beograd, 1989; Zorica MRŠEVIĆ, *Organizovani kriminal*, referat na Savetovanju Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja „Aktuelni problemi suzbijanja kriminaliteta“ Beograd 1993; Jovan ĆIRIĆ, *Organizovani kriminal: kriminološki i krivičnopravni aspekti*, u zborniku radova „Psihologija kriminala“, izd. Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd 1995. vol. 1. Srpsko udruženje za krivično pravo je u tom smislu jedno svoje godišnje savetovanje na Kopaoniku 1996. sa preko 20 radova posvetilo toj problematici. Tema savetovanja je bila „Organizovani kriminal i korupcija“. Nakon toga usledili su i novi naučni radovi o ovoj problematici, gde treba posebno pomenuti dvotomnu knjigu profesora Miće BOŠKOVIĆA (I tom) i Đorđa IGNJATOVIĆA (II tom) pod zajedničkim naslovom „Organizovani kriminal“, a koja se u izdanju Policijske akademije iz Beograda pojavila 1998. godine. Pomenimo tu još i radove Milana MILOŠEVIĆA, *Organizovani*

Početak devedestih godina, kao što je opšte poznato, karakterišu tragični događaji u vezi sa raspadom SFRJ i ratom na njenim prostorima. Ova činjenica ima izuzetnog značaja, pored ostalog, i za dalji razvoj, pa i svesno i nesvesno tolerisanje organizovanog kriminala, pojedinih grupa i aktera, koji iznenada, izlaze iz „sive zone“ na veliku scenu i od dotadašnjih kriminalaca postaju nacionalni heroji, odnosno branitelji ugroženih nacionalnih interesa. To je takođe i vreme intenzivnog naoružavanja i regularnih, ali i paravojnih jedinica na prostorima bivše Jugoslavije,¹⁰ naročito u republikama koje su proglasile svoje otcpljenje od SFRJ, a koje do tada nisu imale svojih oružanih snaga i svog oružja, već su se na različite načine „snalazile“ da dođu do odgovarajućeg naoružanja, što je podrazumevalo uspostavljanje različitih nelegalnih kanala iz inostranstva, odnosno korišćenje usluga i domaće i inostrane mafije, uključujući tu i razne inostrane plaćenike, tzv. pse rata. Žestoki momci i kontroverni biznismeni, kako su se tada eufemistički nazivali kriminalci postali su veoma korisni za realizaciju političkih i ratnih ciljeva, naročito zaraćenih strana u bivšoj Jugoslaviji. Postojao je, dakle, ne više prećutni i indirektni, već vrlo otvoreni i direktni sporazum između državno-političke vlasti u bivšim jugoslovenskim republikama, s jedne strane, i mafijaških struktura, s druge strane. Da paradoks bude potpun, mafijaške strukture i organizacije različitih zaraćenih strana, uprkos žestokoj verbalnoj, nacionalističkoj retorici, međusobno su intenzivno sarađivale na planu trgovine oružjem, naftom, drogom i drugim robama u kojima se oskudevalo.¹¹ Opšti ratni kaos i potpuna socijalna anomija, pogodovali su narastanju i jačanju organizovanog kriminala, što je u Srbiji, dodatno bilo pojačano činjenicom da su joj bile uvedene ekonomske sankcije UN, koje su značile nemogućnost normalnog i legalnog snabdevanja pre svega naftom, ali i lekovima i svim drugim robama koje su neophodne za preživljavanje stanovništva. To je stvorilo socijalnu i psihološku atmosferu u kojoj je svako ko bi uspeo da prošvercuje robe iz inostranstva i da probije blokadu UN doživljavan kao ličnost koja ostvaruje pozitivne i poželjne društvene ciljeve, a ne kao neko ko se bavi nelegalnim biznisom. Život bez najneophodnijih sredstava, nafte i lekova pre svega, bio bi toliko nepodnošljiv svima u Srbiji, da se niko nije ni upozoravao na opasnost od jačanja organizovanog kriminala.¹² Osim toga, u atmosferi opšteg razočaranja i nezadovoljstva zbog uvedenih sankcija i teškog života pod sankcijama, zemlje zapadne Evrope i Amerike koje su uvele sankcije Srbiji, bile su od strane najvećeg broja građana doživljavane kao njeni neprijatelji,

kriminal, Beograd 2003. i Željka NIKAČA, *Organizovani kriminalitet*, „Pravni život“, 9/2003.

10 Te paravoje jedinice bile su najčešće samo drugo ime za kriminalne družine.

11 Po svemu sudeći, situacija se nije bitnije popravila ni dolaženjem međunarodnih mirovnih snaga u Bosnu i na Kosovu, jer se njihovim dolaskom pojavila prostitucija i trgovina ženama iz zemalja istočne Evrope, pre svega Moldavije i Ukrajine. O saradnji zaraćenih strana i njihovim mafijaškim poslovima, može se pročitati i u knjizi Kurt-a KEPRUNER-a *Putovanja u zemlju ratova – doživljaji jednog stranca u Jugoslaviji* (prevod sa nemačkog), „Prometej“, Novi Sad 2003, str. 181–188 i isto tako u knjizi Vinka PANDUREVIĆA, *Rat u BiH i paravoje formacije*, „IGAM“, Beograd 2004. str. 61–67.

12 O tome više u tekstu Zorice MRŠEVIĆ; – Embargo kao faktor organizovanog kriminaliteta, – referat na Savetovanju Srpskog udruženja za krivično pravo „Organizovani kriminal i korupcija“ – Kopaonik 1996. str. 85–86.

pa su svi oni koji su uspevali da probiju blokadu i sankcije, bili tretirani izrazito pozitivno, kao heroji.¹³

Nije dakle reći samo o tome da je država tolerisala grupe koje su se bavile ilegalnim aktivnostima, već je u stvari ona te grupe podsticala. U svakom slučaju one su doživljavale potpunu društvenu afirmaciju. Sprega države i kriminalnog establišmenta¹⁴ postajala je sve jača i sve očitija i bilo je samo pitanje vremena kada će se te i takve grupe otrgnuti kontroli tadašnjeg Miloševićevog režima, koji ih je svesno tolerisao i koristio, misleći da će uvek biti u stanju da ih drži pod kontrolom. Sada, nekoliko godina posle Miloševićevog pada, otkriva se u brojnim izjavama i svedočenjima aktera tih događaja, da su u rušenju Slobodana Miloševića i njegovog režima, vrlo aktivnu i vrlo značajnu ulogu igrali i pojedinci i grupe iz kriminalnog podzemlja, koje su se otrgle do tada postojećoj i uspešnoj Milošjećevog kontroli. Jednostavno rećeno, duh više nije mogao biti držan u boci; organizovani kriminal se otrgao kontroli i postao je samostalni, ali vrlo uticajni faktor u političkim događajima u Srbiji. Da ironija bude međutim potpuna, slično se izgleda dogodilo i sa Zoranom Đinđićem. I on je naime, iskoristivši te kriminalne strukture za rušenje Slobodana Miloševića, 5. oktobra 2000. godine, dosta dugo otezao da uđe u konaćni obraćun sa grupama organizovanog kriminala, delimićno zazirući od njih, a u svakom slučaju živeći u uverenju da će ih ipak moći držati pod kontrolom i da će ih, kada se za to steknu povoljni uslovi, odnosno kada bude donešena odgovarajuća zakonska regulativa, moći uništiti na zakonit, regularan način.¹⁵ Iz dosadašnjeg toka suđenja za ubistvo premijera Z.

13 Interesantno je na primer da je sličnu retoriku upotrebio i Milorad Ulemek prvooptuženi za ubistvo srpskog premijera. On je naime u svojoj izjavi na suđenju, opisivao kako je jedna grupa ljudi iz kriminalne zone, povezana sa državnim strukturama vlasti, švercovala ogromnu kolićinu droge na Zapad (oko 600 kilograma heroína). Ulemek je tobože odbijao da u tome učestvuje, a onda mu je, prema njegovim rećima, jedan od politićara, tada bliskih Đinđićevih saradnika, nakon što je Đinđić već postao Premijer Srbije, rekao: „To će biti naša mala osveta Zapadu. Oni su nas trovali bombama sa osiromašenim uranijumom, a mi ćemo njihovu omladinu trovati heroinom.“ Kada je to ćuo, Ulemek se tobože složio da u tome učestvuje. Bez obzira da li je i koliko ova prića taćna, jedno je nesporno, nacionalistićka retorika je u uslovima sankcija, pritisaka, nametnutog siromaštva, samosnalaženja i države i pojedinaca, pa ćak i bombardovanja Srbije, dovodila do toga da su kao pozitivne lićnosti i kao nacionalni heroji doživljavani i oni koji to u normalnim uslovima nikada ne bi bili. Odnosno vanredne prilike u kojima je Srbija živila u devedesetim godinama, dovele su do izokretanja moralnih vrednosti i naćina vrednovanja pojedinih lićnosti i pojedinih postupanja, koja su postajala pozitivna i nimalo negativna, što bi inaće bio slućaj da su (i kada su) prilike u zemlji bile redovne i regularne.

14 Ta sprega je po definicija jedna od osnovnih karakteristika organizovanog kriminala, kako to istiću savremeni kriminolozi u svetu. Na primer Mejbl ELIOT, u knizi prevedenoj na srpski jezik, *Zloćin u savremenom drućstvu*, Veselin Masleša, Sarajevo 1962, str. 107–111.

15 Poznati srpski novinar analitićar, koji je upoznat sa stanjem kriminala u Srbiji, Miloš Vasić, ćija se knjiga pod naslovom *Atentat* pojavila na dvogodišnjicu ubistva premijera Đinđića, u intervjuu za jedan dnevni list kaće izmeću ostalog i sledeće: Leta 2000 je na nekim važnim mestima procenjeno da je Milošćeviću istekao rok i da ga treba pustiti niz vodu i tada su praktićno na scenu stupili glavni igraći potonjih događaja: Dušan Spasojević (jedan od glavnih optuženih za ubistvo Đinđića, kasnije ubijen prilikom hapšenja – prim. autora), Legija (prvooptuženi za ubistvo Đinđića – prim. autora), Ćume (svedok-saradnik na suđenju za ubistvo Đinđića), Đinđić, itd. Dušan Spasojević se odavno

Đinđića, kao i iz svedočenja i izjava nekolicine njegovih najbližih saradnika, stiče se utisak da je bilo samo pitanje vremena kada će, ali i ko će kome zadati prvi i odlučujući udarac – država mafiji, ili mafija državi. Mafija je međutim u Srbiji izgleda zaista toliko bila jaka i u sprezi sa čitavim nizom centara političke moći, da je ona ipak državi zadala prvi udarac, ubistvom premijera, 12. marta 2003. godine. Ovo je svakako znak vitalnosti i snage onoga što se i u teoriji i u praksi naziva organizovani kriminal, kao i nauk svima da se sa mafijom ne treba igrati, da se ona teško može držati pod kontrolom, te da obračun sa organizovanim kriminalom nikako ne treba odlagati, bez obzira koliko to u jednom određenom trenutku izgledalo političko-ekonomski pragmatično i celishodno.

Dodatna otežavajuća okolnost za Srbiju i prilike u njoj, bila je i aktivnost albanske, tj. kosmetske mafije, koja je, naročito prilikom vazdušnih udara na Srbiju u proleće 1999. godine ne samo bila tolerisana, već i aktivno potpomagana sa Zapada, koji su u albanskoj mafiji, odnosno OVK-u videli vrlo dobrog i korisnog saveznika u agresiji na Srbiju, odnosno rušenju Miloševića.¹⁶ To danas ne skrivaju ni politički vrhovi SAD i drugih zemalja NATO-a koji su uzeli učešća u ratu protiv tadašnje Jugoslavije, odnosno političkom korišćenju mafije za borbu protiv Srbije i Jugoslavije.¹⁷ I na taj način, postalo je jasno da fenomen organizovanog kriminala u Srbiji ima daleko šire političke i geostrateške implikacije, od onoga na šta se obično misli kada se pomene tema „Organizovani kriminal u Srbiji“.¹⁸

Da bi se stekao jedan, makar i površan utisak o stanju organizovanog kriminala u Srbiji, čini nam se da bi moglo biti korisno da se navedu statistički podaci Ministarstva unutrašnjih poslova iz kojih se vidi koja se krivična dela te vrste u poslednje vreme izdvajaju po broju i obimu.¹⁹

pojavljuje kao poznati zemunski narkodiler („Politika“, 11. februar 2005. u tekstu pod naslovom *Gangsteri učutkali 'Svedoka'*). Gotovo sasvim neskriveno, Miloš Vasić ovde implicira da su u akciji rušenja Miloševića, učestvovali u zajedničkom poduhvatu i pojedinci iz „sive zone“ organizovanog kriminala i pojedinci iz političkih struktura koje su smenile i nasledile režim S. Miloševića. Ovde možemo pronaći potvrdu za tezu da se i nova vlast posle rušenja Miloševića poslužila istim i ljudima i istim sredstvima, kao i prethodna Miloševićeva vlast, te da su, kao i Miloševiću, tako i Đinđiću, na neki način isti ljudi iz „sive zone“ organizovanog kriminala „došli glave“.

16 O tome, na primer, Jovan ĆIRIĆ, *O fenomenu kosovske mafije*, „Sociološki pregled“ br. 1/2006, sa brojnim citatima iz zapadno-evropskih novinskih i drugih izvora koji su govorili i govore o aktivnostima i delatnostima albanske mafije sa Kosmeta.

17 O tome i Milan Milošević u zborniku radova „Sprečavanje i suzbijanje savremenih oblika kriminaliteta“ – izd. Kriminalističko-policijske akademije, Beograd 2006. i Milan Milošević, *Kosovo and Metohia, The Epicenter of Terrorism in West Balkan*, str. 71–82.

18 Među brojnim tekstovima sa interneta koji govore o delatnostima kosovske mafije u Italiji i drugim zemljama zapadnog sveta, izdvajamo samo tri: članak pod naslovom „*Wistleblower: Kosovo 'Owned' by Albanian mafia*“, na adresi www.newsmax.com/archives/articles/2005/9/87/101219.shtml-42k, i drugi tekstovi na adresama – www.spinwatch.org/modules.php?name=News&file=article&sid=1703 i www.xavier-raufer.com/english_s.php

19 Podaci su preuzeti iz teksta Miroslava MILOŠEVIĆA, *Organizovani kriminal i terorizam – osvrt na pojavne oblike u Republici Srbiji*, zb. radova „Organizovani kriminalitet – stanje i mere zaštite“, op. cit. str. 47.

Broj izvršenih krivičnih dela sa elementima organizovanosti
u periodu 2002–2004. na teritoriji Republike Srbije bez Kosova:

Krivično delo	2002. god.	2003. god.	2004. god.
Pranje novca	1	1	3
Otmica	36	19	18
Trgovina ljudima	0	6	55
Iznuda	294	377	359
Zločinačko udruživanje	1	59	3
Proizvodnja, rasturanje i stavljanje u promet opojnih supstanci	1019	2276	3879
Nedozvoljeni prelaz drž. granice	23	14	14
Zasnivanje ropuskog odnosa	4	4	0
Posredovanje u vršenju prostitucije	71	56	37
Krađa vozila	4817	3237	3820

Verovatno da bi svaki analitičar, ove podatke mogao tumačiti na sasvim različite načine, pa bi mogao reći da tamo gde je po podacima policije nečega veoma malo, da tu nešto „škripi“ u samoj policiji i samom otkrivanju tih dela i obrnuto. No mi ovom prilikom nećemo posebno i podrobno analizirati ove podatke, iako bi oni to možda i zasluživali. Čini nam se da je i samo njihovo prezentovanje, dovoljno da bi se stekla slika o stanju u vezi sa organizovanim kriminalom u Srbiji.

Drugi odeljak

PROBLEMI KRIVIČNOG MATERIJALNOG PRAVA

I. OPŠTA PITANJA

1. O krivičnim delima dogovora za izvršenje krivičnog dela (član. 345. KZ Srbije) i zločinačkog udruživanja (član 346. KZ Srbije) (Robert Sepi)

Dogovor za izvršenje krivičnog dela (član. 345. KZ Srbije): „Ko se sa drugim dogovori da izvrši određeno krivično delo za koje se može izreći pet godina zatvora ili teža kazna, kazniće se novčanom kaznom ili zatvorom do jedne godine.“

Propisivanje ovog krivičnog dela predstavlja inkriminisanje delatnosti koje po svojoj prirodi predstavljaju pripremnu radnju. Pretpostavka je da inkriminisanje samog dogovora za izvršenje određenog krivičnog dela može da deluje u smislu generalne i specijalne prevencije zbog čega se u domaćoj pravnoj teoriji takve inkriminacije smatraju „deliktima prepreke“. Radnja izvršenja je dogovor za izvršenje krivičnog dela pod kojom treba podrazumevati svaku vrstu sporazuma ili dogovora između dva ili više lica da zajednički izvrše jedno ili više tačno određenih krivičnih dela. Za izvršenje dela je potpuno irelevantno na koji način je sporazum odnosno dogovor postignut; to može biti učinjeno usmenim ili pismenim putem kao i konkludentnim radnjama. Osnovni uslov za postojanje ove radnje izvršenja jeste da se na osnovu nje može utvrditi nesumnjiva volja navedenih lica da zajednički izvrše jedno ili više tačno određenih krivičnih dela.

Kada je u pitanju definisanje pojma „određeno krivično delo“, u sudskoj praksi i teoriji krivičnog prava preovlađuje stav da nije neophodno preciziranje vremena, mesta ili načina izvršenja krivičnog dela, ali da je nužno da krivično delo bude određeno prema vrsti i objektu. Primera radi, neće postojati ovo krivično delo u slučaju dogovora da se izvrši jedna ili više krađa bez određivanja subjekta ili objekta napada dok će nasuprot tome, delo postojati kada je dogovoreno da se iz određene prodavnice određene noći ukrade neka roba. Drugim rečima, dogovor treba da obuhvati bar delimičnu razradu i dalju konkretizaciju bitnih obeležja dela. U slučaju da je dogovorom obuhvaćeno izvršenje više krivičnih dela uslov koji se postavlja jeste da svako od njih mora biti konkretizovano u skladu sa gornjim razmatranjima. S obzirom da dogovor može obuhvatiti jedno ili više krivičnih dela, teorijsko i praktično pitanje je da li u slučaju kada je dogovorom obuhvaćeno više dela postoji jedan dogovor ili više dogovora. Preovlađuje shvatanje, da ako postoji dogovor za izvršenje više istovrsnih krivičnih dela (npr. krađa) i jedinstvo cilja postojaće samo jedno krivično delo dogovora za izvršenje

krivičnog dela. Ukoliko je u pitanju dogovor za izvršenje više raznovrsnih krivičnih dela čije je izvršenje motivisano različitim ciljevima, smatra se da tada postoji sticaj onoliko krivičnih dela dogovora za izvršenje krivičnog dela koliko tih dela ima.

Zakonom je propisan i objektivni uslov inkriminacije na taj način što se sporazum, odnosno dogovor mora odnositi na krivično delo za koje se po zakonu može izreći najmanje pet godina zatvora ili teža kazna. To upućuje na kriminalno-političke razloge za propisivanje ovog dela; ono treba da obuhvati dogovore odnosno sporazume za najteža krivična dela.

Izvršilac krivičnog dela je svaki onaj učesnik u dogovoru koji se saglasi sa izvršenjem dela. Na osnovu redakcije navedene odredbe može se zaključiti da je za postojanje krivične odgovornosti potreban umišljaj koji obuhvata svest da je sa drugim licima postignut sporazum, odnosno dogovor o izvršenju određenog krivičnog dela. Zbog toga učesnici u dogovoru imaju svojstvo saizvršilaca. Oni pri tome ne moraju imati tačnu predstavu o kazni kao objektivnom uslovu inkriminacije.

Smatra se da je krivično delo učinjeno kada je postignut sporazum o izvršenju dela što predstavlja faktičko pitanje na koje se odgovor mora dati u zavisnosti od okolnosti svakog konkretnog slučaja. Ovo krivično delo je kažnjiva pripremna radnja čija samostalnost postoji samo do onog momenta dok učesnici u dogovoru ne pristupe izvršenju krivičnog dela. Kada je krivično delo izvršeno ili pokušano tada krivično delo dogovaranja gubi svoju samostalnost zbog čega učesnici u dogovoru odgovaraju, prema principu subsidijariteta, samo za izvršeno delo ili njegov pokušaj, ukoliko je prema odredbama zakona kažnjiv. Oni učesnici koji su se saglasili sa vršenjem određenog krivičnog dela ali nisu učestvovali u njegovom izvršenju odgovaraju samo za krivično delo dogovora za izvršenje krivičnog dela.

Subsidijarni karakter ovog krivičnog dela dolazi do izražaja i u još jednom slučaju. Kada je pripremanje krivičnog dela za koje se može izreći najmanje pet godina zatvora ili teža kazna kažnjivo ili je dogovor za njegovo izvršenje inkriminisan kao radnja izvršenja, prema izvršiocima tog dela se neće primeniti odredbe o dogovoru za izvršenje krivičnog dela ukoliko je za njegovo kažnjivo pripremanje predviđena teža kazna nego za dogovor za izvršenje dela (npr. učesnici dogovora za izvršenje sabotaze neće odgovarati za dogovor za izvršenje krivičnog dela nego za kažnjivo pripremanje sabotaze za koje se može izreći teža kazna – zatvor od jedne do pet godina).

Zločinačko udruživanje (član 346. KZ Srbije):

(1) Ko organizuje grupu ili drugo udruženje koja ima za cilj vršenje krivičnih dela za koje se može izreći kazna zatvora od tri godine ili teža kazna, kazniće se zatvorom od tri meseca do pet godina.

(2) Pripadnik grupe ili drugog udruženja iz stava 1. ovog člana, kazniće se zatvorom do jedne godine.

(3) Ako se delo iz stava 1. ovog člana odnosi na grupu ili drugo udruženje koje ima za cilj vršenje krivičnih dela za koja se može izreći kazna zatvora od dvadeset

godina ili zatvor od trideset do četrdeset godina, organizator grupe ili drugog udruženja će se kazniti zatvorom najmanje deset godina ili zatvorom od trideset do četrdeset godina, a pripadnik udruženja zatvorom od šest meseci do pet godina.

(4) Organizator grupe ili drugog udruženja iz st. 1. i 3. ovog člana koji otkrivanjem udruženja ili na drugi način spreči izvršenje krivičnih dela radi čijeg vršenja je udruženje organizovano, kazniće se zatvorom do tri godine, a može se i osloboditi od kazne.

(5) Pripadnik grupe ili drugog udruženja iz st. 2. i 3. ovog člana koji otkrije udruženje pre nego što je u njegovom sastavu ili za njega učinio neko krivično delo predviđeno u st. 2. i 3. ovog člana radi čijeg vršenja je udruženje organizovano, kazniće se novčanom kaznom ili zatvorom do jedne godine, a može se i osloboditi od kazne.

I kod ovog krivičnog dela je propisano postojanje određenog dogovora odnosno sporazuma i objektivnih uslova inkriminacije. Međutim, postojanje dogovora odnosno sporazuma kod ovog krivičnog dela može biti samo jedna od aktivnosti kojom se ostvaruje jedna od radnji izvršenja ovog krivičnog dela – organizovanje grupe ili drugog udruženja sa ciljem vršenja krivičnih dela. Organizovanje znači stvaranje navedenih oblika i može se ostvariti različitim aktivnostima (npr. vrbovanjem, ali i stvaranjem plana delovanja). U svakom slučaju, mora se raditi od delatnosti kojom se neposredno oformljuje i organizaciono učvršćuje neki od navedenih oblika u cilju zajedničkog delovanja. Na osnovu tumačenja navedene odredbe (tačnije, stava 2. koji predviđa kažnjavanje pripadnika grupe ili udruženja), a u odsustvu izričitog stava zakonodavca o tome, može se uvideti da je radnja izvršenja alternativno postaljena, na taj način što je pored inkriminisanja organizaovanja grupe kao radnja izvršenja propisano i stupanje u čalnstvo (pripadništvo) grupe odnosno udruženja. Sticanje statusa pripadnika grupe znači, kao i kod prethodnog dela, saglašavanje, tačnije prihvatanje učešća u ostvarivanju njenih ciljeva. Pretpostavka je da to saglašavanje mora biti jačeg intenziteta nego kod prethodnog krivičnog dela zbog same njegove težine i prirode. I ovde se kod pripadnika grupe zahteva svest da je član grupe i da je spreman da učestvuje u njenim delatnostima. To se može manifestovati na različite načina, od izričite izjave volje do prostog učešća konkludentnim radnjama. Negativno određeno, pripadnik grupe je svaki onaj njen član koji nema svojstvo organizatora. U pogledu stepena organizovanosti ne traže se nikakvi posebni uslovi. Grupom treba, za razliku od prethodnog krivičnog dela, u smislu odredaba čl. 112. i 113. Krivičnog zakonika smatrati udruživanje tri ili više lica. Drugi oblik organizaovanja (npr. banda, zaverenička grupa i sl.) se karakteriše većim brojem individualno neodređenih lica, određenim stepenom organizovanja i unutrašnjom hijerarhijom. Uopšteno rečeno, potrebno je, da se radi o trajnijem obliku udruživanja koje deluje na većem prostoru u cilju vršenja krivičnih dela.

Slično prethodnom krivičnom delu, zakon je i ovde propisao objektivne uslove inkriminacije, grupa odnosno drugo udruženje treba da su organizovani za vršenje krivičnih dela za koje se može izreći najmanje tri godine zatvora ili teža kazna. Iz navedenog se može zaključiti da za zakonodavca zločinačko udruživanje predstavlja teže krivično delo od dogovora za izvršenje krivičnih dela, jer je u okviru objektivnih uslova inkriminacije propisao krivična dela sa nižim posebnim minimumom zaprečenih kazni. Dodatnu razliku u odnosu na krivično delo

dogovora za izvršenje krivičnog dela predstavlja činjenica da krivična dela za čije se izvršenje stvara zločinačko udruženje nije potrebno konkretizovati. Sporazumom mora biti obuhvaćeno više dela, ali njihovo izvršenje ne mora biti određeno po mestu, vremenu, načinu izvršenja i tsl. U teoriji preovlađuje shvatanje da mora biti određena bar vrsta krivičnih dela koja će grupa odnosno udruženje vršiti, npr. stavljanje u promet droge i opojnih sredstava.

Krivično delo je svršeno kada je neki od oblika organizovanja stvoren ili kada se postalo pripadnikom udruženja. Kada se nijedno od dela zbog kojih je zločinačko udruženje osnovano nije pokušano ili izvršeno organizator odgovara za organizovanje udruženja, a pripadnik za stupanje u članstvo. Ukoliko je neko od navedenih dela pokušano ili izvršeno, treba razlikovati odgovornost organizatora od odgovornosti pripadnika zločinačkog udruženja, jer ono (udruženje) nema privremeni karakter i odgovornost za njega se, za razliku od dogovora za izvršenje krivičnog dela, ne gasi izvršenjem krivičnih dela koja su obuhvaćena planom. Pripadnik udruženja koji učestvuje u izvršenju krivičnog dela koje proizlazi iz plana udruženja odgovara i za stupanje u članstvo i za delo u čijem je izvršenju učestvovao. Ukoliko je takvo posebno krivično delo pokušano ili izvršeno, organizator zločinačkog udruženja odgovara za stvaranje udruženja u sticaju sa svim delima koje su izvršili članovi grupe (kao da ih je sam izvršio; smatra se da on učestvuje u izvršenju svakog dela koje izvrše članovi udruženja), pod uslovom da su ona predviđena zločinačkim planom ili iz njega proizlaze. Dela proizlaze iz plana kada su ona njime obuhvaćena, kao i onda kada ona njime nisu obuhvaćena, ali je njihovo izvršenje neophodno da bi se izvršilo delo obuhvaćeno planom. Kao što je već navedeno, i ovde se postavlja jedno faktičko pitanje na koje se odgovor daje u svakom pojedinom slučaju. Na osnovu zakonskih odredbi vidljivo je da se izvršilac radnje izvršenja stupanja u pripadništvo grupe blaže kažnjava, na osnovu čega se može zaključiti, da je to lakši oblik ovog krivičnog dela.

Izvršilac krivičnog dela može biti svako lice. Imajući u vidu prirodu ovog dela, ono se može izvršiti samo sa umišljajem, koji kod organizatora mora obuhvatiti svest da stvara grupu ili drugo udruženje koje ima za cilj vršenje krivičnih dela, dok kod pripadnika mora postojati svest o stupanju u članstvo udruženja koje je organizovano radi vršenja krivičnih dela. Identično kao kod prethodnog dela, i ovde zaprećene kazne kao objektivni uslov inkriminacije ne moraju biti obuhvaćene vinošću učinioca.

Kao i delo dogovora za izvršenje dela i delo zločinačkog udruživanja je supscijarnog karaktera u odnosu na sve one slučajeve gde je zločinačko udruživanje propisano kao osebna inkriminacija nekog dela pod uslovom da je za tako nešto zaprećena teža kazna (npr. lice koje organizuje grupu za izvršenje dela protiv ustanovog uređenja i bezbednosti će odgovarati za udruživanje radi protivustavne delatnosti a ne za ovo delo).

2. Problem krivičnih sankcija za dela organizovanog kriminala

(Robert Sepi)

Kada je reč o materijalnom krivičnom zakonodavstvu postavlja se pitanje da li je potrebno i u kojoj meri prilagoditi ga delima organizovanog kriminala. Pored ostalog postavlja se pitanje, da li dela organizovanog kriminala zahtevaju

uvođenje nekih novih vrsta krivičnih sankcija u naše zakonodavstvo, a zatim i pitanje njihove težine?

Iako je izražavanje društvene osude za krivično delo propisano kao jedna od svrha kažnjavanja²⁰ u našem važećem pravu ne postoje posebne krivične sankcije propisane za dela organizovanog kriminala. Takva situacija je dobrim delom posledica činjenice da naše materijalno krivično zakonodavstvo ne poznaje takva krivična dela, tj. nema posebnu grupu krivičnih dela organizovanog kriminala. Drugim rečima, u našem pravu ne postoje posebna krivična dela organizovanog kriminala, već naprotiv, svako od dela propisanih posebnim materijalnim zakonodavstvom može „steći“ karakter krivičnog dela organizovanog kriminala, u zavisnosti od tumačenja odgovarajućih zakonskih odredaba. Prema shvatanju pravne teorije ne vidi se koja bi to sankcija mogla biti uvedena u opšti deo materijalnog krivičnog zakonodavstva sa obrazloženjem da je neophodna u borbi protiv organizovanog kriminala. Strogost našeg zakonodavstva i propisivanje širokih raspona prilikom propisivanja kazni dovoljni su za efikasnu borbu protiv organizovanog kriminala. Kao krajnje rešenje može se predvideti da izvršenje dela organizovanog kriminala predstavlja kvalifikatornu okolnost što u krajnoj liniji vodi strožijem kažnjavanju. Međutim, i dalje ostaje otvoreno pitanje da li na takav oblik kriminala treba uvek reagovati kaznom i koje bi krivične sankcije mogle doći u obzir?

3. Oduzimanje imovinske koristi (čl. 91, 92. i 93. KZ Srbije)

(Robert Sepi)

Odredbe našeg krivičnog zakonodavstva su u skladu sa opštim pravnim načelom da se vršenjem neprava ne može steći nikakvo pravo. Da bi to postigao zakonodavac se u pogledu nomotehnike i sistematike opredelio za poseban, *sui generis* institut koji naziva jednostavno „merom“ (oduzimanja imovinske koristi),²¹ koja se podjednako razlikuje od konfiskacije imovine, na jednoj strani (opštijeg je karaktera jer se odnosi na sva krivična dela i preciznija, jer obuhvata samo ono što je protivpravno stečeno, a ne svu imovinu, pa i onu koja nije stečena izvršenjem dela kao konfiskacija), kao i od imovinskih krivičnih sankcija, na drugoj strani, koje u svrhu kažnjavanja izvršioca krivičnog dela pogađaju i zadiru u njegova imovinska prava i slobode. Mera se razlikuje i od posebne vrste krivičnih sankcija koje Krivični zakonik naziva merama bezbednosti.

U članu 91. opšteg dela Krivičnog zakonika je propisano, da niko ne može zadržati imovinsku korist pribavljenu krivičnim delom (stav 1) i da će se korist

20 Član 42. Krivičnog zakonika Republike Srbije („Sl. glasnik RS“, br. 85/2005, 88/2005 i 107/2005).

21 Istorijski gledano, naše nacionalno zakonodavstvo je oduzimanje imovinske koristi pribavljenu krivičnim delom prihvatilo prvi put noveliranjem Krivičnog zakona FNRJ iz 1959. god. kada je ta mera svrstana u mere bezbednosti (iako nema karakter mera bezbednosti; osnov primene njene nije opasno stanje odnosno opasnost od ponovnog vršenja krivičnih dela već naprotiv, njena svrha je uspostavljanje predašnjeg stanja koje je postojalo pre izvršenja krivičnog dela). Sadašnji status posebne mere oduzimanje imovinske koristi steklo je donošenjem Krivičnog zakonika SFRJ iz 1977. god.

pribavljena krivičnim delom oduzeti, pod uslovima predviđenim zakonikom i sudskom odlukom kojom je utvrđeno izvršenje krivičnog dela.

Drugim rečima, osnovni princip našeg prava jeste da niko ne može izvršenjem krivičnog dela pribaviti sebi ili drugom protivpravnu korist. Pojam „niko“ treba shvatiti da se u prvom redu odnosi na lice koje u smislu odredaba o krivičnopravnoj odgovornosti učestvuje u izvršenju nekog krivičnog dela. To može biti izvršilac, saizvršilac, podstrekač i pomagač. Ali imovinska korist stečena krivičnim delom oduzima se i od drugog lica na koga je prenesena ili kome je data na čuvanje. Dakle, „niko“ u ovom slučaju znači „svako ko je korist pribavio“, uključujući i lica koja nisu učestvovala u izvršenju krivičnog dela i na koja se krivične sankcije ne mogu primeniti. Zakonom je propisano da se može oduzeti samo imovinska korist pribavljena krivičnim delom. Navedena redakcija teksta upućuje na zaključak da je neophodan uslov za primenu ove mere uzročnost, odnosno kauzalan odnos između izvršenog dela i pribavljene koristi. Teorijski gledano, moguće su sledeće situacije: korist je pribavljena i pre otpočinjanja izvršenja krivičnog dela (npr. unapred je planirana i delom isplaćena naknada za njegovo izvršenje), korist je pribavljena samim izvršenjem dela (npr. oduzimanjem predmeta ili novca) i korist je pribavljena nakon izvršenja dela (npr. kod podmićivanja). Mada u samoj odredbi to nije propisano, drugi uslov za primenu ove mere, koji je posledica njene pravne prirode, jeste da pribavljena imovinska korist treba da je protivpravna (u slučaju da je protivpravnost isključena navedena mera neće biti primenjena što je u skladu sa osnovnim postavkama našeg zakonodavstva koje se odnose na protivpravnost). Iz stilizacije teksta navedene odredbe uočava se stav zakonodavca da je primena mere oduzimanja tako stečene imovinske koristi obavezna. U teoriji je prihvaćeno stanovište da obeštećenje oštećenog lica od strane nekog trećeg lica npr. osiguravajućeg zavoda ne isključuje obaveznost njene primene jer prevashodni cilj mere nije da se oštećenom vrati imovinska korist već da se od izvršioca krivičnog dela oduzme ono što je na protivpravan način stekao. Štaviše, za primenu mere nije relevantno što je pribavljena imovinska korist mala, jer se i tada ona mora obavezno izreći.

U st. 2 navedenog člana je propisan pravni osnov njene primene: *sudska odluka kojom je utvrđeno izvršenje krivičnog dela* do koje se dolazi primenom odgovarajućih odredaba o krivičnom postupku.

Imovinska korist pribavljena izvršenjem krivičnog dela kao i dokazi i okolnosti koji su od važnosti za utvrđivanje njene visine se utvrđuje po službenoj dužnosti u krivičnom postupku (član 491. ZKP/2006).

Na osnovu principa obaveznosti primene vidljivo je da se sudskom odlukom kojom se optuženi oglašava krivim mora utvrditi kako izvršenje krivičnog dela, tako i postojanje imovinske koristi pribavljene njegovim izvršenjem, pa ako se postojanje koristi utvrdi sud je dužan da narediti njeno oduzimanje. Takve sudske odluke su s jedne strane, one kojima se krivično odgovornom učiniocu za izvršeno krivično delo izriču kazna, uslovna osuda, sudska opomena ili se on oslobađa od kazne kao i one kojima se krivično odgovornom učiniocu izriču mere bezbednosti obaveznog psihijatrijskog lečenja i čuvanja u zdravstvenoj ustanovi ili obaveznog psihijatrijskog lečenja na slobodi. Kada su u pitanju maloletni izvršioci krivičnih dela ova mera se može izreći ako im se izriče vaspitna mera ili

kazna maloletničkog zatvora. Ako je korist pribavljena izvršenjem dela u saučesništvu sud ovu meru mora izreći svakom od saučesnika, na taj način što će za svakog pojedinačno utvrditi visinu pribavljene imovinske koristi (a ne solidarno ih obavezati na njeno vraćanje). Nezakonita i nepravilna odluka o oduzimanju imovinske koristi je jedan od osnova za pobijanje presude u krivičnom postupku (član 391. tač. 2. i 4. ZKP/2006). Ako mera nije izrečena iako su postojali zakonski uslovi za njeno izricanje, žalba se izjavljuje po osnovu iz člana 395. stav 2. ZKP/2006, iako bi se, u skladu sa principom obavezne primene mere koji je utvrđen u Krivičnom zakoniku, moglo tvrditi da se u tom slučaju radi o povredi Krivičnog zakonika (član 393. ZKP/2006).

Odredbama koje se odnose na oduzimanje imovinske koristi zakonodavac je pokušao da definiše predmet oduzimanja: Od učinioca će se oduzeti novac, predmeti od vrednosti i svaka druga imovinska korist koji su pribavljeni krivičnim delom, a ako oduzimanje nije moguće učinilac će se obavezati da plati novčani iznos koji odgovara pribavljenoj imovinskoj koristi (član 92. KZ).

Međutim, zakonodavac se prilikom određivanja šta obuhvata pojam imovinske koristi i kako se utvrđuje njena visina susreo sa problemima koji pogađaju svaki pokušaj definisanja. S obzirom da do imovinske koristi može doći izvršenjem različitih krivičnih dela, a da okolnosti pod kojima ona mogu biti učinjena mogu biti veoma različite nemoguće je jednom odredbom definisati šta ona obuhvata, već se odgovor na to pitanje mora dati u svakom konkretnom slučaju. Na tragu opšteg principa građanskog prava mora se uzeti da imovinsku korist predstavlja, kako uvećanje imovine, tako i sprečavanje njenog umanjjenja. Stoga se uzima da je imovinska korist pribavljena kada je učinilac krivičnog dela uvećao svoju ili tuđu imovinu novim predmetima ili sumom novca. Isto tako, smatra se da je imovinska korist ostvarena kada je učinilac izvršenjem dela izbegao da plati dug, porez ili da preda stvari drugom licu. Imajući u vidu da se ne radi o krivičnoj sankciji zbog čega učinilac krivičnog dela ne treba da bude oštećen njenom primenom postavlja se pitanje troškova koji se moraju priznati izvršiocu krivičnog dela prilikom utvrđivanja stvarne visine pribavljene koristi. U pravnoj teoriji se smatra da u takve troškove nesumnjivo ulaze izdaci u vidu nabavne cene stvari, plaćeni porezi, troškovi prevoza stvari i sl. S druge strane, opšte je prihvaćen stav da se od pribavljene koristi ne odbijaju lični troškovi učinioca koje je on imao u vezi sa izvršenjem krivičnog dela npr. hotelski ili telefonski računi kao ni vrednost njegovog uloženog rada.

Za izračunavanje prave vrednosti pribavljene imovinske koristi od značaja je i trenutak u odnosu na koji se ona procenjuje. Osnovno pravilo glasi da se vrednost imovinske koristi utvrđuje prema vrednosti koju su pribavljeni predmeti imali u vreme izvršenja krivičnog dela. To konkretno znači da vrednost pribavljene koristi neće biti dobit ostvarena prodajom nekog predmeta ako ih je učinilac prodao po ceni nižoj od tržišne, niti kada je na bilo koji način umanjio njihovu vrednost. Štaviše, oduzeta imovinska korist neće biti cena ostvarena prodajom stvari ako je to učinjeno u trenutku kada je opala njena tržišna vrednost, – dakle, nezavisno od volje i zasluga učinioca krivičnog dela. U tom slučaju će se izvršilac obavezati da naknadi vrednost stvari koju je ona imala u vreme izvršenja krivičnog dela. Na taj način, osnovno pravilo treba da destimuliše buduće

učinioca. Istovremeno, ako je učinilac posle izvršenog krivičnog dela povećao vrednost pribavljenog predmeta ugradivši mu neki deo ili otklonivši neki kvar pa ga prodao, za osnov visine pribavljene koristi neće se uzeti tako povećana vrednost, već ona koja je postojala u vreme izvršenja krivičnog dela. Od ovog se pravila, međutim, odstupa u slučaju da je do povećanja vrednosti došlo bez uticaja učinioca, npr. povećanjem tržišne vrednosti, kada se oduzima celokupna pribavljena imovinska korist, jer bi u suprotnom učinilac koristio plodove svoje kriminalne aktivnosti. Teorija ne daje odgovor na pitanje koja će se vrednost oduzeti u situaciji kada učinilac predmete stečene krivičnim delom upotrebi za sticanje imovine, bilo legalnim bilo nelegalnim aktivnostima npr. prodajom droge otete od suparničke grupe čija je vrednost na ulici višestruko viša od one koju ima pre njene prodaje ili upotrebom novčanih sredstava koje je stekao nezakonitim povraćajem sredstava ili izbegavanjem plaćanja poreza. Smatramo da i ovde treba oduzeti celokupnu pribavljenu korist jer primenom ove mere učinilac ne treba da bude nagrađen. Moguće je da u vreme kada je mera izrečena ili je treba izvršiti učinilac nije u mogućnosti da vrati predmete koje je pribavio ili nije u mogućnosti da ih vrati u istom obimu, bez obzira na razlog. Tada se izvršilac obavezuje da plati novčani iznos koji odgovara pribavljenoj koristi. Ukoliko se, međutim, korist sastoji od predmeta veće vrednosti koji je jednim delom moguće oduzeti, izvršilac se za preostalu vrednost obavezuje da plati dinarsku protivvrednost. Ako se radi o nekoj pogodnosti imovinskog karaktera npr. dobijanje kredita pod povoljnijim uslovima i sl. visina imovinske koristi koju treba oduzeti određuje se prema njenoj tržišnoj ceni koja bi realno bila plaćena u trenutku izvršenja dela. U slučajevima kada učinilac pribavi novac za koji kupi određene predmete ili kada pribavljene predmete zameni za druge, stav je da se mogu oduzeti samo predmeti koji su pribavljeni izvršenjem krivičnog dela, a ako to nije moguće treba učinioca obavezati da za ostalo plati novčani iznos koji odgovara pribavljenoj koristi.

Međutim, sud će visinu iznosa imovinske koristi odmeriti po slobodnoj oceni, ako bi njeno utvrđivanje izazvalo nesrazmerne teškoće ili dovelo do znatnog odugovlačenja postupka (član 493. ZKP/2006).

Drugim rečima oduzima se imovinska korist u celini i to kako ono što je pribavljeno izvršenjem krivičnog dela tako i novčana vrednost dobijena za predmete koji su pribavljeni. U slučaju saučesništva, sud će meru oduzimanja imovinske koristi individualizirati prema svakom od saučesnika na osnovu slobodne sudijske ocene. Krivični zakonik sadrži i odredbe, koje zajedno sa odgovarajućim odredbama Zakonika o krivičnom postupku, regulišu osnovna pravila i postupak oduzimanja imovinske koristi od lica na koju je ona prenet.

„Imovinska korist pribavljena krivičnim delom oduzeće se i od lica na koja je prenesena bez naknade ili uz naknadu koja očigledno ne odgovara stvarnoj vrednosti. Ako je krivičnim delom pribavljena imovinska korist za drugog ta korist će se oduzeti“ (član 92. KZ).

„Kad dolazi u obzir oduzimanje imovinske koristi pribavljene krivičnim delom od drugih lica, lice kojem je imovinska korist prenesena ili lice kome je imovinska korist pribavljena, odnosno predstavnik pravnog lica, pozvaće se radi saslušanja u prethodnom postupku i na glavnom pretresu. U pozivu će se to lice

upozoriti da će se postupak sprovesti bez njegovog prisustva. Lice kojem je imovinska korist prenesena ili lice kome je imovinska korist pribavljena, odnosno predstavnik pravnog lica, ovlašćeno je da u vezi sa utvrđivanjem imovinske koristi predlaže dokaze i da, po ovlašćenju predsednika veća, postavlja pitanja okrivljenom, svedocima i veštacima (član 492. ZKP/2006).

Iz stilizacije teksta proizlazi da je za primenu ove mere pravno irelevantan način na koji je korist prenesena. Jedino razlikovanje se pravi prema kriterijumu da li je imovinska korist na drugo lice preneti bez ili uz naknadu koja očigledno ne odgovara stvarnoj vrednosti. U tom slučaju se imovinska korist oduzima od drugih lica i to primenom istih pravila kao kada se oduzima od izvršioca krivičnog dela. Drugim rečima, to znači da je bez značaja da li su navedena lica znala za njeno poreklo odnosno da li su mogla znati da je ona pribavljena izvršenjem krivičnog dela. Jedino je važno da li je korist prenesena bez naknade ili uz simboličnu naknadu. Navedeno rešenje je objektivnog karaktera, bolje i jednostavnije za primenu od ranijeg koje je propisivalo da se korist mogla oduzeti samo ako navedena lica ne dokažu da su kao naknadu za određene predmete dala punu vrednost. Ako je korist prenesena uz simboličnu naknadu, ne uskraćuje se pravo licu od koga se oduzima na naknadu štete od strane učinioca krivičnog dela koje mu je korist prenelo. Od ove situacije treba razlikovati slučajeve kada je izvršilac krivičnog dela korist dao drugom licu na čuvanje ili radi prikrivanja, kada se ona oduzima od tog lica. S obzirom da postoji određeni broj dela čijim se izvršenjem može pribaviti imovinska korist za drugo lice (npr. zloupotreba ovlašćenja u privredi, krivična dela protiv službene dužnosti ili imovine i sl.) zakonom je propisana mogućnost oduzimanja imovinske koristi i od drugog lica, bilo ono pravno ili fizičko. Tom prilikom se primenjuju ista pravila kao kada se korist oduzima od učinioca krivičnog dela. Posebnu pažnju treba obratiti na činjenicu da materijalnim zakonodavstvom nisu propisani rokovi za izvršenje ove mere zbog čega se može tvrditi da u odnosu na nju ne može nastupiti zastarelost izvršenja.

Interesantno je da Opšti deo Krivičnog zakonika posvećen oduzimanju imovinske koristi sadrži i odredbe procesnog karaktera. Naime, odgovarajućim odredbama krivičnog postupka je propisana samo situacija u pogledu utvrđivanja visine imovinske koristi.

„Ako je oštećeni postavio imovinskopravni zahtev za povraćaj stvari pribavljenih krivičnim delom, odnosno za isplatu iznosa koji odgovara vrednosti stvari, imovinska korist će se utvrđivati samo u onom delu koji nije obuhvaćen imovinskopravnim zahtevom“ (član 491. ZKP/2006).

„U presudi kojom okrivljenog oglašava krivim, sud može ovlašćenom licu dosuditi imovinskopravni zahtev u celini ili mu može dosuditi imovinskopravni zahtev delimično, a za višak uputiti na parnični postupak. Ako podaci krivičnog postupka ne pružaju pouzdan osnov ni za potpuno ni za delimično presuđenje, sud će ovlašćeno lice uputiti da imovinskopravni zahtev u celini može da ostvari u parničnom postupku“ (član 237. ZKP/2006).

S druge strane, postupak za oduzimanje imovinske koristi u situaciji kada postoji imovinskopravni zahtev oštećenog je propisan odredbama materijalnog zakonodavstva pod nazivom „zaštita oštećenog“.

„(1) Ako je u krivičnom postupku usvojen imovinskopравни zahtev oštećenog, sud će izreći oduzimanje imovinske koristi samo ukoliko ona prelazi dosuđeni imovinskopравни zahtev oštećenog u tom iznosu.

(2) Oštećeni koji je u krivičnom postupku u pogledu svakog imovinskopavnog zahteva upućen na parnicu može tražiti da se namiri iz oduzete imovinske koristi, ako pokrene parnicu u roku od šest meseci od dana pravnosnažnosti odluke kojom je upućen na parnicu.

(3) Oštećeni koji u krivičnom postupku nije podneo imovinskopравни zahtev može zahtevati namirenje iz oduzete imovinske koristi, ako je radi utvrđivanja svog zahteva pokrenuo parnicu u roku od tri meseca od dana saznanja za presudu kojom je izrečeno oduzimanje imovinske koristi, a najdalje u roku od tri godine od dana pravnosnažnosti odluke o oduzimanju imovinske koristi.

(4) U slučajevima iz st. 2. i 3. ovog člana oštećeni mora u roku od tri meseca od dana pravnosnažnosti odluke kojom je usvojen njegov imovinskopравни zahtev zatražiti namirenje iz oduzete imovinske koristi“ (član 93. KZ).

Na osnovu navedenih odredbi može se zaključiti da je primena mere oduzimanja imovinske koristi subsidijarna u odnosu na imovinskopравни zahtev oštećenog koji ima prioritet. Zakonom je propisana i situacija kada je oštećeni podneo svoj imovinskopравни zahtev, ali je od strane suda upućen da ga u celini ili delimično ostvaruje u parnici a mera oduzimanja imovinske koristi je izrečena.

U tim slučajevima oštećeni se može namiriti iz oduzete imovinske koristi samo ukoliko ispuni dva kumulativno postavljena uslova: da pokrene parnicu u zakonom propisanom roku od pravosnažnosti odluke kojom je upućen na parnicu i da, pod pretpostavkom ispunjenja prvog uslova, u roku od tri meseca od pravosnažnosti odluke kojom je njegov zahtev usvojen zatraži namirenje iz vrednosti. Iz samog teksta je vidljivo da su oba roka prekluzivna i da u slučaju njihovog propuštanja oštećeni gubi pravo na namirenje. Navedenim odredbama su pokriveni i slučajevi kada oštećeni nije podneo imovinskopравни zahtev u krivičnom postupku. Takvo njegovo postupanje ne dovodi do gašenja njegovog prava da se obešteti iz oduzete imovinske koristi već je potrebno da ispuni određene, zakonom propisane uslove: prvi uslov se tiče ispunjenja roka za pokretanje građanske parnice radi utvrđivanja svog imovinskopavnog zahteva dok se drugi odnosi na podnošenje zahteva za namirenje iz oduzete imovinske koristi u objektivnom zakonom propisanom roku.

4. O krivičnoj odgovornosti pravnih lica i odnosu prema privrednim prestupima (Robert Sepi)

O neophodnosti zakonskog uređenja odgovornosti pravnih lica za krivična dela (popularno preimenovanoj u „krivičnu odgovornost pravnih lica“ što nije samo terminološka razlika već netačna i olaka primena atributa „krivično“ van njegovih stvarnih granica²²) govore kako mnogobrojni međunarodni dokumen-

22 Takva terminologija može ukazivati na nerazumevanje osnovne činjenice da odgovornost pravnih lica postoji samo izuzetno kod tačno određenih krivičnih dela i samo kada

ti²³ koje je naša zemlja ratifikovala preuzevši na taj način obavezu implementacije normi međunarodnog prava i usklađivanja nacionalnog zakonodavstva sa njima, tako i potreba svestrane i efikasne borbe protiv novih oblika nelegalnog i štetnog poslovanja pojedinih pravnih lica.

Uprkos svemu, u našem pozitivnom zakonodavstvu još uvek ne postoji odgovornost pravnih lica za krivična dela. Iako je jedan od važnijih razloga donošenja novog krivičnog zakonodavstva u Republici Srbiji bio implementacija i usaglašavanje sa međunarodnim standardima koje smo preuzeli ratifikacijom, pravna praznina u pogledu odgovornosti pravnih lica za krivična dela i dalje postoji u našem zakonodavstvu. Protiv takvog rešenja govore istorijski razlozi jer je odgovornosti pravnih lica za krivična dela postojala još u Opštem delu Krivičnog zakonika FNRJ iz 1947. čiji je čl. 16 glasio: „Pravne osobe su krivično odgovorne samo za ona dela za koja je u zakonu izričito određena njihova odgovornost“. To je i bilo propisano Zakonom o krivičnim delima protiv naroda i države za privrednu saradnju sa neprijateljem za vreme okupacija i Zakonom o nedopuštenoj trgovini, nedopuštenoj špekulaciji i privrednoj sabotaži za nedopuštenu špekulaciju (ali je stupanjem na snagu Krivičnog zakonika iz 1951 takva odgovornost ukinuta i ne postoji do danas). S druge strana, u prilog njenog izostavljanja iz novog Krivičnog zakonika govore već dugi niz godina i dobro poznati razlozi – načelo individualne subjektivne odgovornosti fizičkih lica i načelo *nulla poene sine culpa*.

Na osnovu iznetog se može konstatovati da u našem današnjem pravu postoji tripartitna deoba kažnjivih dela koja se međusobno razlikuju kako po pravnoj prirodi tako i po obeležjima: krivična dela (na koja se primenjuju odredbe Krivičnog zakonika) privredne presteupe (na koje se primenjuju odredbe Zakona o privrednim prestupima) i prekršaje (na koje se primenjuje Zakon o prekršajima).

Iako između prekršajnog i krivičnog prava postoje mnoge zajedničke karakteristike, – pojmovi („bitna obeležja“) instituti („protivpravnost“, „krivica“) i pravila („isključenje protivpravnosti“), – značajne razlike između ove dve grane prava proizlaze iz činjenice da se one odnose na različite kategorije kažnjivih dela koja se međusobno razlikuju ne samo po svojoj težini već i pravnoj prirodi. Krivično pravo se tiče krivičnih dela a prekršajno pravo se odnosi na prekršaje.

Prekršaj je protivpravna skrivljeno izvršena radnja koja je propisom nadležnog organa određena kao prekršaj, a prekršaja nema, iako postoje sva bitna obeležja prekršaja, ukoliko je isključena protivpravnost ili krivica (član 2. Zakona o prekršajima – „Sl. glasnik RS“, br. 101/2005).

Iz razlike između različitih vrsta kažnjivog ponašanja proističe i razlika u pogledu odgovornosti za krivična dela i prekršaje.

je to izričito zakonom propisano, a ne kao neki opšti pojam. Zbog toga međunarodni izvori prava ne imenuju određenu vrstu odgovornosti niti propisuju njenu prirodu (iako se suštinski radi o posebnoj krivičnoj odgovornosti) već obavezuju države da preduzmu korake kako bi se uspostavio odgovarajući oblik odgovornosti pravnih lica za tačno navedena krivična dela.

23 Poslednji među njima je Zakon o potvrđivanju Krivičnopravne konvencije o korupciji („Sl. list SRJ – Međunarodni ugovori“, br. 2/02).

Fizičko i pravno lice, odgovorno lice u pravnom licu, državnom organu, organu teritorijalne autonomije i jedinice lokalne samouprave i preduzetnik mogu biti odgovorni za prekršaj samo kad je to propisom o prekršaju predviđeno. Fizičko lice, preduzetnik, odgovorno lice u pravnom licu i državnom organu je odgovorno za prekršaj ako je u vreme izvršenja prekršaja bilo uračunljivo i prekršaj izvršilo sa umišljajem ili iz nehata.

Pravno lice je odgovorno za prekršaj učinjen skrivljeno preduzetom radnjom ili propuštanjem dužnog nadzora od strane organa upravljanja ili odgovornog lica ili skrivljenom radnjom drugog lica koje je u vreme izvršenja prekršaja bilo ovlašćeno da postupa u ime pravnog lica.

Republika Srbija, državni organi, organi teritorijalne autonomije, grad i jedinice lokalne samouprave ne mogu biti odgovorni za prekršaj (član 17. Zakona o prekršajima).

Odgovornim licem, se smatra lice kome su u pravnom licu povereni određeni poslovi koji se odnose na upravljanje, poslovanje ili proces rada, kao i lice koje u državnom organu, organu teritorijalne autonomije i jedinice lokalne samouprave vrši određene dužnosti.

Zakonom se može propisati da za prekršaj odgovara odgovorno lice u državnom organu, organu teritorijalne autonomije ili organu jedinice lokalne samouprave.

Nije odgovorno za prekršaj odgovorno lice koje je postupalo na osnovu naređenja drugog odgovornog lica ili organa upravljanja i ako je preduzelo sve radnje koje je na osnovu zakona, drugog propisa ili akta bilo dužno da preduzme da bi sprečilo izvršenje prekršaja (član 26. Zakona o prekršajima).

Kao što se može zaključiti na osnovu navedenih odredaba, prekršajna odgovornost ne predstavlja odgovarajući odgovor na slučajeve teških oblika kriminala pravnih lica. Prvo, jer je prekršajna odgovornost pravnih lica uspostavljena na načelima objektivne odgovornosti, nasuprot subjektivnoj odgovornosti fizičkog lica za koju se zahteva uračunljivost i vinost. Obrazloženje je da pravno lice kao kolektivitet ne može da izvrši radnju prekršaja, već to čini preko svojih organa. Stoga bi dosledna primena pravila krivičnog prava vodila neprihvatljivim rešenjima sa aspekta logike, društvenog interesa i kriminalne politike, pa je s obzirom na to propisana paralelna odgovornost pravnog i odgovornog lica. Za isto kažnjivo ponašanje fizičko lice odgovara za krivično delo, a pravno lice za prekršaj, koji je po svojoj prirodi najlakši oblik kažnjivih dela, jer se njima napadaju društvena dobra manje vrednosti nego što je to slučaj kada su u pitanju krivična dela i privredni prestupi, ili su napadi manjeg intenziteta. O njihovoj težini najbolje svedoče sankcije koje se mogu primeniti prema učiniocima prekršaja: kratkotrajni zatvor i novčana kazna, opomena, zaštitne mere (kazneni poeni sa poništenjem vozačke dozvole) i vaspitne mere (rad u javnom interesu) – član 28. u vezi člana 5. Zakona o prekršajima.

Kazna zatvora se ne može propisati u trajanju kraćem od jednog ni dužem od trideset dana, osim za teže prekršaje javnog reda i mira i teže prekršaje kojima se ugrožava život ili zdravlje ljudi, ili usled kojih mogu nastati druge teže posledice kada se može propisati kazna zatvora do šezdeset dana (član 32. Zakona o prekršajima).

Novčana kazna se može propisati u rasponu: 1) od 500,00 do 50.000,00 dinara za fizičko lice ili odgovorno lice; 2) od 10.000,00 do 1.000.000,00 dinara za pravno lice; 3) od 5.000,00 do 500.000,00 dinara za preduzetnika. Novčana kazna koja se naplaćuje na mestu izvršenja prekršaja može se za fizičko lice i odgovorno lice propisati u fiksnom iznosu od 500,00 do 5.000,00 dinara, a za pravno lice i preduzetnika u fiksnom iznosu od 2.000,00 do 20.000,00 dinara. Izuzetno, zakonom se mogu propisati posebni rasponi kazne za zakonom tačno navedene vrste prekršaja (član 35. Zakona o prekršajima).

Rad u javnom interesu je neplaćeni rad u korist društva kojim se ne vreda ljudsko dostojanstvo i ne ostvaruje profit. Rad u javnom interesu se može izreći samo uz pristanak učinioca a ne može trajati kraće od 10 časova niti duže od 120 časova, s tim što se ne može obavljati duže od dva časa dnevno (član 33. Zakona o prekršajima).

Za prekršaje protiv bezbednosti saobraćaja na putevima zakonom se mogu propisati kazneni poeni u rasponu od 1 do 18. Uz njih učiniocu mogu biti izrečene dopunske obaveze u cilju edukacije vozača ili praćenja njegovog ponašanja u saobraćaju. Ako je tokom dve godine vozač dobio 18 ili više kaznenih poena, sud mu presudom poništava vozačku dozvolu (član 34. Zakona o prekršajima).

Sa druge strane, u našem pozitivnom zakonodavstvu je propisana odgovornost pravnih lica i za privredne presteupe. Ona je prvi put uvedena Zakonom o privrednim prestupima iz 1960.²⁴

Privredni prestup je društveno štetna povreda propisa o privrednom ili finansijskom poslovanju koja je prouzrokovala ili je mogla prouzrokovati teže posledice i koja je propisom nadležnog organa određena kao privredni prestup. Nije privredni prestup ona povreda propisa o privrednom ili finansijskom poslovanju koja, iako sadrži obeležja privrednog prestupa određena propisom, predstavlja neznatnu društvenu štetnost zbog malog značaja i zbog neznatnosti ili odsutnosti štetnih posledica.²⁵

Kao što se iz navedenog može videti privredni prestupi po svojoj pravnoj prirodi, težini i elementima, iako teža vrsta kažnjivog delovanja u odnosu na prekršaje, predstavljaju drugačiju i lakšu vrstu kažnjivih delatnosti u odnosu na krivična dela. Usled toga nastaje i razlika u pogledu odgovornosti.

Za privredni prestup može biti odgovorno pravno lice i odgovorno lice u pravnom licu. Društveno-političke zajednice i njihovi organi, drugi državni organi i mesne zajednice ne mogu biti odgovorni za privredni prestup. Propisom kojim se određuje privredni prestup može se predvideti da za određeni privredni prestup odgovara odgovorno lice u organu društveno-političke zajednice, drugom državnom organu ili mesnoj zajednici (član 6. Zakona o privrednim prestupima).

Strano pravno lice i odgovorno lice u stranom pravnom licu odgovorni su za privredni prestup ako strano pravno lice ima predstavništvo na teritoriji Socijali-

24 Zakona o privrednim prestupima („Sl. list FNRJ“, 16/60).

25 Čl. 2 Zakona o privrednim prestupima („Sl. list SFRJ“, br. 4/77, 36/77 – ispr., 14/85, 10/86, 74/87, 57/89 i 3/90 i „Sl. list SRJ“, br. 27/92, 16/93, 31/93, 41/93, 50/93, 24/94, 28/96 i 64/2001 i „Sl. glasnik RS“, br. 101/2005).

stičke Federativne Republike Jugoslavije, ili ako je privredni prestup učinjen njegovim prevoznim sredstvom, ako propisom kojim je određen privredni prestup nije što drugo predviđeno (član 6a. Zakona o privrednim prestupima).

Pravno lice je odgovorno za privredni prestup ako je do izvršenja privrednog prestupa došlo radnjom ili propuštanjem dužnog nadzora od strane organa upravljanja ili odgovornog lica, ili radnjom drugog lica koje je bilo ovlašćeno da postupa u ime pravnog lica (član 9. Zakona o privrednim prestupima).

Odgovorno lice je odgovorno za privredni prestup ako je privredni prestup izvršen njegovom radnjom ili njegovim propuštanjem dužnog nadzora i ako je ono pri tom postupilo sa umišljajem ili iz nehata, ako propisom kojim je određen privredni prestup nije predviđeno da se privredni prestup može učiniti samo sa umišljajem (član 11. Zakona o privrednim prestupima).

Odgovornost odgovornog lica za privredni prestup ne postoji ako je postupalo po naređenju drugog odgovornog lica ili organa upravljanja i ako je preduzelo sve radnje koje je na osnovu zakona, drugog propisa ili opšteg akta bilo dužno da preduzme da bi sprečilo izvršenje privrednog prestupa (član 13. Zakona o privrednim prestupima).

Drugim rečima, u našem pozitivnom pravu je zastupljena koncepcija paralelne odgovornosti pravnih i odgovornih lica za privredne prestupe iz čega proizlazi zaključak da u njihovom izvršenju uvek učestvuju dva aktera, pravno i odgovorno lice. Pri tome je odgovornost pravnih lica propisana kao objektivna (kauzalna) odgovornost što znači da se ne zahteva utvrđivanje krivice ni samog pravnog lica ni lica koje je postupalo u njegovo ime, dok je, s druge strane, odgovornost odgovornog fizičkog lica subjektivna odgovornost.²⁶ Treba imati u vidu da se ne radi o prostom izvršenju delikta od strane dva subjekta već o posebnoj vrsti saučesništva kod koga odgovara samo fizičko lice, što ne poznaje krivično pravo. Zbog svega toga, ovako postavljena odgovornost pravnih lica za privredne prestupe dovodi do neprihvatljivih rešenja sa aspekta logike, društvenog interesa i kriminalne politike jer pravno lice može odgovarati za prestup iako ne postoji subjektivna krivica a samim tim ni odgovornost odgovornog lica u njemu.

Takvo stanje stvari je nametnulo potrebu uvođenja krivične odgovornosti pravnih lica koja bi bila adekvatan odgovor u borbi protiv teških oblika kriminalnih aktivnosti pravnih lica. Tim povodom su se iskristalisala dva shvatanja. Prvo, pretežnije, prema kojem odgovornost pravnih lica za privredne prestupe, koja postoji u našem pravu, nije pogodna kao mera za suzbijanje savremenog kriminaliteta pravnih lica, pa je zbog toga potrebno prihvatiti odgovornost pravnih lica za krivična dela.²⁷ Pristalice drugog shvatanja tvrde, da je odgovornost za privredne prestupe i prekršaje pravnih lica opravdala svoje postojanje, te da odgovornost pravnih lica za privredne prestupe i dalje treba zadržati, jer može da

26 Ovakav stav zakonodavca se obrazlaže time da se kod pravnih lica ne mogu ispitivati subjektivni elementi jer bi to otežalo a često i onemogućilo utvrđivanje njihove odgovornosti, te da je dovoljno utvrditi uzročnu vezu između izvršenja privrednog prestupa i radnje ili propuštanja nadzora od strane organa upravljanja ili odgovornog lica ili radnje nekog drugog lica ovlašćenog da postupa u ime pravnog lica.

27 Tim pre to važi i za prekršajnu odgovornost.

zadovolji postavljene zahteve, ali pod uslovom da se u materijalnom smislu sva dela za koja treba da odgovaraju pravna lica unesu u oblast prava o privrednim prestupima.²⁸

Prihvatanje odgovornosti pravnih lica za krivična dela otvara pitanje odnosa te odgovornosti prema drugim oblicima odgovornosti, prevashodno prema postojećoj odgovornosti za privredne prestupe. Za rešenje ovog pitanja postoje tri moguća puta: da se kategorija privrednih prestupa ukine, a da se postojeći privredni prestupi tretiraju kao prekršaji; da se privredni prestupi ukinu, a da se ta kažnjiva dela tretiraju kao krivična dela i da se privredni prestupi zadrže, a da se odredbe o odgovornosti pravnih lica za krivična dela primenjuju samo na pojedina dela. Prvo od navedenih rešenje je neodgovarajuće, kako zbog činjenice da privredni prestupi i jesu propisani kao kažnjiva dela baš zbog toga što prema svojoj težini ne mogu biti prekršaji, tako i zbog činjenica da su osnovne koncepcije prekršajne i odgovornosti za privredne prestupe različite, što dovodi i do različitog sistema sankcija. Manjkavost drugog rešenja se ogleda u činjenici da bi prevođenjem privrednih prestupa u posebni deo Krivičnog zakonika on zbog njihove brojnosti bio preglomazan (računa se da je oko 3000 privrednih prestupa propisano u oko 300 zakona), dok bi u slučaju njihovog zadržavanja u posebnim zakonima posebno krivično zakonodavstvo po svom obimu znatno premašilo obim Krivičnog zakonika. U slučaju prihvatanja trećeg rešenja, privredni prestupi bi kao i do sada ostali kao posebna vrsta kažnjivih radnji, a u krivično pravo bi se uvela odgovornost pravnih lica samo za neka, izričito propisana dela. Na taj način bi se, zadržavanjem prekršaja i privrednih prestupa, očuvao postojeći sistem našeg kaznenog prava, a bila bi uvedena krivična dela koja se zbog svoje težine i pravne prirode ne mogu normirati niti svrstati u prekršaje i prestupe. To je, prema vladajućem mišljenju, potrebno učiniti tako što bi se u opštem delu Krivičnog zakonika propisala mogućnost postojanja odgovornosti pravnih lica za krivična dela, dok bi se lista tih dela, taksativno navedenih, nalazila u posebnom Zakonu o odgovornosti pravnih lica za krivična dela uz opšte principe o odgovornosti pravnih lica i krivičnim sankcijama koje je moguće primeniti. Ta odgovornost bi (što je prihvaćeno i u prekršajnom i u privrednom pravu) predstavljala odgovornost pravnog lica za sopstveno delo, jer odgovorno lice vrši radnju u ime i za račun pravnog lica, zbog čega se te radnje i smatraju radnjama pravnog lica. Ona bi se sastojala u paralelnoj odgovornosti pravnog i odgovornog lica, jer bi u slučaju postojanja samo odgovornosti pravnog lica bio kažnjen samo onaj u čije je ime delo učinjeno, a ne i onaj ko ga je stvarno izvršio, odnosno u slučaju odgovornosti samo odgovornog lica, ostao bi nekažnjen subjekt u čije ime i za čiju korist je delo učinjeno. Po svojoj pravnoj prirodi odgovornost pravih lica za krivična dela bi trebala da bude subjektivna. U prilog tome govore mnogi razlozi. Prvo, jer je u krivičnom pravu prihvaćen princip subjektivne odgovornosti

28 Kao argument, pristalice ovog shvatanja navode da je poslednjih godina u Republici Srbiji donet veći broj zakona harmonizovanih sa pravom EU, koji propisuju nove privredne prestupe. To govori da se i njima može obezbediti adekvatna zaštita. Osnovni prigovor ovoj koncepciji jeste da njeno sprovođenje zahteva korenite izmene Zakona o privrednim prestupima, usled čega postoji opasnost da privredni prestupi izgube svoja osnovna obeležja i pojmovnu razliku.

zasnovan na krivici učinioca. Drugo, već duže vremene teorija i sudska praksa zastupaju stanovište da je neophodno doneti novi Zakon o privrednim prestupima koji bi, umesto dosadašnje objektivne odgovornosti bio zasnovan na principu subjektivne odgovornosti pravnih lica koja bi bila odvojena od vinosti i odgovornosti odgovornog lica.²⁹ Treće, preispitivanje definicije privrednih prestupa je neminovno jer ima takvih prestupa koji ne predstavljaju samo povredu pravila o materijalnom i finansijskom poslovanju već se tiču odnosa kao što su oni između samih privrednih subjekata (monopoli), između privrednih subjekata i potrošača (ispravnost životnih namirnica) i tome sl. Uvođenje odgovornosti pravnih lica za krivična dela u naše krivično pravo nužno zahteva i dopune postojećeg sistema krivičnih sankcija koje bi bile prilagođene prirodi pravnih lica. Ovo stoga jer postojeće kazneno zakonodavstvo poznaje samo tri vrste krivičnih sankcija privredne prestupe: kazne, uslovnu osudu i zaštitne mere. Važeće odredbe Zakona o sankcijama za privredne prestupe glase:

Za privredni prestup se može propisati samo novčana kazna a najmanja mera novčane kazne za pravno lice je 10.000 dinara, a najveća 3.000.000 dinara dok najmanja mera novčane kazne koja se može propisati za odgovorno lice iznosi 2.000 dinara, a najveća 200.000 dinara.

Visina novčane kazne za pravno lice može se propisati i u srazmeri sa visinom učinjene štete, neizvršene obaveze ili vrednosti robe ili druge stvari koja je predmet privrednog prestupa, u kom slučaju najveća mera novčane kazne može biti do dvadesetstrukog iznosa učinjene štete, neizvršene obaveze ili vrednosti robe ili druge stvari koja je predmet privrednog prestupa (član 17. i 18. Zakona o privrednim prestupima).

Pravnom licu i odgovornom licu za učinjeni privredni prestup sud može izreći uslovnu osudu.

Uslovnom osudom sud može utvrditi pravnom licu kaznu do 20.000 dinara, a odgovornom licu do 4.000 dinara, s tim da se ona neće izvršiti ako osuđeni za vreme koje odredi sud, a koje ne može biti kraće od jedne ni duže od dve godine (vreme proveravanja), ne učini nov privredni prestup, odnosno ako odgovorno lice ne učini krivično delo koje ima i obeležja privrednog prestupa (član 27. Zakona o privrednim prestupima).

Zaštitne mere su: 1) javno objavljivanje presude; 2) oduzimanje predmeta; 3) zabrana pravnom licu da se bavi određenom privrednom delatnošću i 4) zabrana odgovornom licu da vrši određene dužnosti (član 28. Zakona o privrednim prestupima).

S druge strane Krivični Zakonik Republike Srbije sadrži četiri vrste krivičnih sankcija: kazne, mere upozorenja, mere bezbednosti i vaspitne mere (član 4. KZ).

Kazna zatvora ne može biti kraća od trideset dana niti duža od dvadeset godina. Za najteža krivična dela i najteže oblike teških krivičnih dela može se uz kaznu

29 Subjektivna odgovornost pravnih lica za privredne prestupe je specifična subjektivna odgovornost zbog osobina koje pravno lica razlikuju od fizičkih lica. Psihički odnosi pravnog lica se mogu manifestovati kao predstave ili mogućnost predstave njegovih organa o delatnostima koje se preduzimaju dok se volja da se one preduzmu ili saglašavanje sa njihovim preduzimanjem može nesumnjivo utvrditi iz njihovog postupanja. Time bi se prihvatilo shvatanje da su privredni prestupi po svojoj prirodi krivična dela pravnih lica i da je odgovornost pravnih lica krivična odgovornost.

iz stava 1. ovog člana izuzetno propisati i kazna zatvora od trideset do četrdeset godina (član 45. KZ).

Novčana kazna se može odmeriti i izreći ili u dnevnim iznosima ili u određenom iznosu. Za krivična dela učinjena iz koristoljublja novčana kazna kao sporedna kazna može se izreći i kad nije propisana zakonom ili kad je zakonom propisano da će se učinilac kazniti kaznom zatvora ili novčanom kaznom, a sud kao glavnu kaznu izrekne kaznu zatvora (član 48. KZ).

Novčana kazna u dnevnim iznosima odmerava se tako što se prvo utvrđuje broj dnevnih iznosa, a zatim visina jednog dnevnog iznosa. Do iznosa novčane kazne sud će doći množenjem utvrđenog broja dnevnih iznosa sa utvrđenom vrednošću jednog dnevnog iznosa. Broj dnevnih iznosa ne može biti manji od deset, niti veći od tristošezdeset. Broj dnevnih iznosa za učinjeno krivično delo odmerava se na osnovu opštih pravila za odmeravanje kazne. Visina jednog dnevnog iznosa novčane kazne utvrđuje se tako što se razlika između prihoda i nužnih rashoda učinioca krivičnog dela u protekloj kalendarskoj godini podeli sa brojem dana u godini. Jedan dnevni iznos ne može biti manji od petsto dinara, niti veći od pedeset hiljada dinara (član 49. KZ).

Ako nije moguće utvrditi visinu dnevnog iznosa novčane kazne ni na osnovu slobodne procene suda ili bi pribavljanje takvih podataka znatno produžilo trajanje krivičnog postupka, sud će izreći novčanu kaznu u određenom iznosu u okviru propisane najmanje i najveće mere novčane kazne. Novčana kazna ne može biti manja od deset hiljada dinara. Novčana kazna ne može biti veća od milion dinara, a za krivična dela učinjena iz koristoljublja veća od deset miliona dinara (član 50. KZ).

Rad u javnom interesu može se izreći za krivična dela za koja je propisan zatvor do tri godine ili novčana kazna. Rad u javnom interesu ne može biti kraći od šezdeset časova niti duži od tristošezdeset časova. Rad u javnom interesu traje šezdeset časova u toku jednog meseca i određuje se da bude obavljen za vreme koje ne može biti kraće od mesec dana, niti duže od šest meseci (član 52. KZ).

Učinocu krivičnog dela u vezi sa čijim izvršenjem ili pripremanjem je korišćeno motorno vozilo može se izreći kazna oduzimanja vozačke dozvole koja ne može biti kraća od jedne niti duža od tri godine, računajući od dana pravnosnažnosti odluke, s tim da se vreme provedeno u zatvoru ne uračunava u vreme trajanja ove kazne (član 53. KZ).

Mere upozorenja su: uslovna osuda i sudska opomena. Uslovnom osudom sud učinocu krivičnog dela utvrđuje kaznu i istovremeno određuje da se ona neće izvršiti, ako osuđeni za vreme koje odredi sud, a koje ne može biti kraće od jedne niti duže od pet godina (vreme proveravanja) ne učini novo krivično delo. Sudska opomena može se izreći za krivična dela za koja je propisan zatvor do jedne godine ili novčana kazna, a učinjena su pod takvim olakšavajućim okolnostima koje ih čine naročito lakim (član 64, 65. i 77. KZ).

Učinocu krivičnog dela mogu se izreći mere bezbednosti: 1) obavezno psihijatrijsko lečenje i čuvanje u zdravstvenoj ustanovi; 2) obavezno psihijatrijsko lečenje na slobodi; 3) obavezno lečenje narkomana; 4) obavezno lečenje alkoholičara; 5) zabrana vršenja poziva, delatnosti i dužnosti; 6) zabrana upravljanja motornim vozilom; 7) oduzimanje predmeta; 8) proterivanje stranca iz zemlje; 9) javno objavljivanje presude (član 79. KZ).

Sud može učiniocu krivičnog dela zabraniti vršenje određenog poziva, određene delatnosti ili svih ili nekih dužnosti vezanih za raspolaganje, korišćenje, upravljanje ili rukovanje tuđom imovinom ili za čuvanje te imovine, ako se opravdano može smatrati da bi njegovo dalje vršenje takve delatnosti bilo opasno a koje ne može biti kraće od jedne niti duže od deset godina, računajući od dana pravno-snažnosti odluke, s tim da se vreme provedeno u zatvoru, odnosno u zdravstvenoj ustanovi u kojoj je izvršena mera bezbednosti ne uračunava u vreme trajanja ove mere (član 85. KZ).

Predmeti koji su upotrebljeni ili su bili namenjeni za izvršenje krivičnog dela ili koji su nastali izvršenjem krivičnog dela mogu se oduzeti, ako su svojina učinio-oca. Predmeti iz stava 1. ovog člana mogu se oduzeti i kad nisu svojina učinio-oca, ako to zahtevaju interesi opšte bezbednosti ili kada i dalje postoji opasnost da će biti upotrebljeni za izvršenje krivičnog dela, ali time se ne dira u pravo trećih lica na naknadu štete od učinio-oca (član 87. KZ).

Sud može stranca koji je učinio krivično delo proterati sa teritorije Srbije za vreme od jedne do deset godina (član 88. KZ).

5. Odnos terorizma i organizovanog kriminala

(Mario Reljanović)

Iako različita prema motivima izvršenja, dela terorizma i organizovanog kriminala su pojave koje imaju sličnih elemenata. Najpre, oba oblika kriminalnog ponašanja podrazumevaju kontinuirano vršenje krivičnih dela. Potom, oni podrazumevaju i postojanje neke forme udruživanja radi vršenja krivičnog dela. Najzad, iako su teroristički motivi po pravilu ideološki, religijski ili politički, a motivi organizovanog kriminala isključivo lukrativnog karaktera, ponekad i teroristi deluju slično kriminalnim udruženjima, sa ciljem da obezbede finansijska sredstva za izvršenje terorističkih akata.³⁰

Poslednjih decenija ova naizgled jasna distinkcija između terorističkih grupa i kriminalnih organizacija se još više zamagljuje obrazovanjem čvrstih veza između kriminalnih i terorističkih udruženja, čak i divergencijom terorističkih organizacija na delove koji „obezbeđuju“ sredstva, najčešće putem trgovine drogom, oružjem i ljudima i delove koji se bave izvršavanjem terorističkih akata.³¹

30 U tom smislu ne postoji objektivna razlika između delovanja kriminalne organizacije i terorističke grupe, jer se i jedni i drugi bave sličnim nezakonitim aktivnostima, kao što su npr. iznude i otmice, karakteristične naročito za razne muslimanske terorističke grupe sa Bliskog Istoka, koje su tokom prethodnih decenija uvodile posebne „poreze“ za muslimane koji žive i rade van tog regiona. Naročita veza između ovih pojava može se videti u tzv. „propalim državama“ (eng. *failed states*) u kojima centralna vlast nije dovoljno jaka da suzbije razvoj organizovanog kriminala, čije oružane grupe doslovce prerastaju u supstitut vlasti na određenim teritorijama koje drže pod svojom kontrolom. Ovakve grupe se u nekim slučajevima povezuju sa teroristima (npr. u Kolumbiji osamdesetih godina XX veka) ili prerastaju u terorističko-kriminalne entitete koje novac dobijen od kriminalnih aktivnosti usmeravaju na finansiranje terorizma (npr. u Avganistanu devedesetih godina XX i početkom XXI veka).

31 Poznati su primeri PLO-a sedamdesetih godina XX veka i IRA-e osamdesetih godina XX veka, koji su novac dobijen kriminalnim aktivnostima „usmeravali“ na legalne poslove,

Krivični zakonik Srbije poznaje dva oblika terorizma: domaći i međunarodni. Iako se ova podela mora shvatiti isključivo u relativnom smislu³² i ta dva krivična dela imaju veoma sličnu inkriminaciju, zakonopisci su ih smestili u posebna poglavlja, pa se tako krivično delo „Terorizma“ inkriminiše kao krivično delo protiv ustavnog uređenja i bezbednosti Republike Srbije, dok je „Međunarodni terorizam“ označen kao krivično delo protiv čovečnosti i drugih dobara zaštićenih međunarodnim pravom.

Definicije ova dva dela su, kao što je već napomenuto, veoma bliske:

Terorizam, član 312. Krivičnog zakonika Srbije:

Ko u nameri ugrožavanja ustavnog uređenja ili bezbednosti Srbije ili SCG izazove eksploziju ili požar ili preduzme neku drugu opšteopasnu radnju ili izvrši otmicu nekog lica ili drugi akt nasilja ili prei preduzimanjem kakve opšteopasne radnje ili upotrebom nuklearnog, hemijskog, bakteriološkog ili drugog opšteopasnog sredstva i time izazove osećanje straha ili nesigurnosti kod građana, kazniće se zatvorom od tri do petnaest godina.

Međunarodni terorizam, član 391. Krivičnog zakonika Srbije:

(1) Ko, u nameri da naškodi stranoj državi ili međunarodnoj organizaciji, izvrši otmicu nekog lica ili neko drugo nasilje, izazove eksploziju ili požar ili preduzme druge opšteopasne radnje ili prei upotrebom nuklearnog, hemijskog, bakteriološkog ili drugog sličnog sredstva, kazniće se zatvorom od tri do petnaest godina.

(2) Ako je usled dela iz stava 1. ovog člana nastupila smrt jednog ili više lica, učinilac će se kazniti zatvorom od pet do petnaest godina.

(3) Ako je pri izvršenju dela iz stava 1. ovog člana učinilac neko lice sa umišljajem lišio života, kazniće se zatvorom najmanje deset godina ili zatvorom od trideset do četrdeset godina.

Na osnovu predstavljenih inkriminacija, možemo izvesti nekoliko zaključaka:

a) *Ne postoji realno opravdanje za razdvajanje ova dva dela.* Osim razloga koji su već napomenuti, a koji idu u prilog jedinstvenoj percepciji unutrašnjeg i međunarodnog terorizma, argument za jedinstvenu inkriminaciju je i istovetnost definisanja njihovih radnji izvršenja.

b) Međutim, iako su radnje izvršenja praktično istovetne, u delu unutrašnjeg terorizma postoji važna komponenta „izazivanja osećanja straha ili nesigurnosti

pa je tako PLO držao veliki broj fabrika u Libanu i Siriji, a IRA taxi službe i lanac supermarketa u Severnoj Irskoj. Više o uvođenju terorističkog novca u legalne tokove u: Mario RELJANOVIĆ, *Međunarodna saradnja u suzbijanju terorizma*, magistarski rad, Pravni fakultet Univerziteta Union, Beograd, str. 42–43; Loretta NAPOLEONI, *Terror Inc. – Trading Money Behind Global Terrorism*, London, 2004, str. 210–217.

32 Razlika između savremenog unutrašnjeg i međunarodnog terorizma je relativna i ne može se jasno povući, osim u slučajevima tzv. „separatističkog terorizma“, pod uslovom da ovaj nije potpomognut od neke strane države ili transnacionalne organizacije kriminalnog ili terorističkog karaktera. Više o problemu razlikovanja unutrašnjeg i međunarodnog terorizma u: Vojin DIMITRIJEVIĆ, *Terorizam*, Radnička štampa, Beograd, 1982, str. 187–188; Timoti GARTON EŠ, *Slobodan svet*, Samizdat B92, Beograd, 2006, str. 145; Mario Reljanović, *op. cit.*, str. 29–32.

kod građana“, što je posredna posledica kojoj svaki teroristički akt teži u svom krajnjem ishodu. *Kod dela međunarodnog terorizma tog elementa nema*, već se govori samo o nameri da se naškodi stranoj državi ili organizaciji. Može se primetiti da u tom smislu ova definicija jako zaostaje za uporednim rešenjima, s obzirom na to da namera ne mora biti činjenje neke štete, materijalne ili nematerijalne, već i *prinuda* da država (ili međunarodna organizacija) nešto učini, ili se uzdrži od nekog činjenja na koje ima pravo.

c) Radnje izvršenja su date u kombinaciji enumeracije i generalne klauzule, ali su pri tome *u obema definicijama upotrebljeni nejasni izrazi „drugo nasilje“ i „druga opšteopasna radnja“*, koji nisu preciznije određeni u zakonskom tekstu i koji u praksi mogu biti predmet veoma proizvoljnog tumačenja i devalvacije težine samog dela. Ovo se posebno odnosi na delo međunarodnog terorizma, kod koga nedostaje gore pomenuti posredni psihološki rezultat izvršenja terorističkog akta, pa se tako i manje ozbiljna krivična dela mogu širokim tumačenjem podvesti pod terorističku intenciju.

d) Nejasno je *zašto delo međunarodnog terorizma ima teže oblike*, a delo unutrašnjeg terorizma nema, kada je očigledno da se i jedno i drugo delo mogu izvršiti na istovetan način i da mogu u oba slučaja postojati otežavajuće posledice.

e) Kao posledica prethodno navedenog nedostatka, postoji izrazita nesrazmera između predviđenih sankcija za ova dva dela (iako su za osnovni oblik dela kazne istovetne), jer se prema zakonskom tekstu lice koje izvrši krivično delo terorizma može osuditi na maksimalnu kaznu od 15 godina, bez obzira na njegove posledice, dok se za istovetan način izvršenja krivičnog dela međunarodnog terorizma lice može osuditi na kaznu od 40 godina zatvora.

Nesumnjiva veza između organizovanog kriminala i terorizma uspostavljena je članom 393. Krivičnog zakonika, uvođenjem posebnog krivičnog dela „Finansiranje terorizma“³³, koja se odnosi na oba oblika terorističke delatnosti. Ta inkriminacija glasi:

(1) Ko obezbeđuje ili prikuplja sredstva namenjena za finansiranje vršenja krivičnog dela iz čl. 312, 391. i 392. ovog zakonika, kazniće se zatvorom od jedne do deset godina.

(2) Sredstva iz stava 1. ovog člana oduzeće se.

Posledice postojanja ovog krivičnog dela su dakle dvostruke: sa jedne strane, omogućava se prevencija izvršenja akta terorizma, ili oduzimanje sredstava onih fizičkih i pravnih lica koja su finansirala njegovo izvršenje. Sa druge strane, odredbe ovog člana se mogu efikasno koristiti i u borbi protiv organizovanog kriminala, jer putevi finansiranja terorističkih aktivnosti najčešće vode do drugih oblika nedozvoljenih radnji od strane terorističkog ili drugog kriminalnog udruženja.

33 Naziv ovog dela je donekle neprecizan, s obzirom na to da se inkriminacija iz člana 393. odnosi i na krivično delo „Uzimanje talaca“ iz člana 392. Krivičnog zakonika. Kako je međutim uzimanje talaca, pre svega u smislu međunarodnog prava, jedan od posebnih oblika izvršenja terorističkog akta, ova primedba ne mora nužno biti suštinske, već samo formalne prirode.

6. Otvaranje dosijea tajnih službi

(Mario Reljanović)

Relevantnost ovog problema u odnosu na borbu protiv organizovanog kriminala može se posmatrati iz šire perspektive tzv. „pravnog savladavanja prošlosti“, odnosno donošenja određenih pravnih mera za prevazilaženje tereta ostataka autoritarne prošlosti nakon nekog istorijskog perioda koji je obeležen autokratskim, ideološki obojenim režimom i kršenjem osnovnih ljudskih prava.³⁴ S obzirom na nasleđe sa kojim se susreće Srbija u konkretnom slučaju, a koje je najvećim delom vezano za devedesete godine prošlog veka, ali i za period komunističkog režima još od 1944. godine, o pravnom savladavanju prošlosti se može govoriti iz nekoliko aspekata. Povezanost organizovanog kriminala sa otvaranjem dosijea svih službi bezbednosti koje su funkcionisale u periodu od poslednje dve decenije na teritoriji Jugoslavije i Srbije je u pojavi kriminalizacije policije i upravo tih istih službi, koje su sa organizovanim kriminalom uspostavile dvostruku vezu. Sa jedne strane, mnogi pripadnici organizovanog kriminala su bili istovremeno i pripadnici policijskih i obaveštajnih-bezbednosnih krugova, i informacije do kojih su dolazili u istovremenom kontaktu sa podzemljem i političkim i privrednim elitama distribuirali su najčešće u skladu sa svojim privatnim interesima. Sa druge strane, svedoci smo razvoja procesa optuženima za ubistvo političara, novinara i ostalih ljudi koji su u tom periodu na bilo koji način smetali kako režimu, tako i organizovanom kriminalu. U ovim procesima se po pravilu uz pripadnike raznih kriminalnih grupa kao okrivljeni pojavljuju pripadnici „servisa za ubijanje“, Državne bezbednosti, policije i drugih bezbednosno-odbrambenih struktura tadašnjih vlasti.

Treba imati na umu da je jedna od ključnih prednosti u suzbijanju organizovanog kriminala posedovanje informacije. Kakve se sve informacije mogu naći u dosijeima službi koje su dokazano vršile krivična dela eliminišući nepodobne anti-režimski orjentisane građane, veoma često javne ličnosti, političare, novinare? Ako se pri tome ima u vidu podatak da se u tim istim dosijeima, ali i u drugim spisima tih službi, gotovo sigurno mogu naći korisni podaci o članovima, organizaciji i aktivnostima kriminalnih grupa, relevantnost i nužnost otvaranja dosijea u borbi protiv kriminala u Srbiji postaje očigledna.

Srbija nema zakonski propis koji bi postavio pravni osnov za skidanje oznake tajnosti sa dosijea i drugih spisa službi bezbednosti i stavio ih na uvid javnosti. Najdalje što se uspelo doći je usvajanje uredbe Vlade Republike Srbije, neposredno posle formiranja prve demokratske vlasti 2001. godine. Uredba o skidanju oznake poverljivosti sa dosijea vođenih o građanima Republike Srbije u Službi državne bezbednosti nije međutim na adekvatan način rešila problem.³⁵ Osnovni nedostatak ovakvog rešenja je nedonošenje zakonskog teksta i prepuštanje ovako

34 Više o problemu pravnog savladavanja prošlosti, Vladimir V. VODINELIĆ, *Prošlost kao izazov pravu (srpska strana pravnog savladavanja prošlosti)*, Beograd 2002.

35 „Sl. glasnik Republike Srbije“, 30/2001. Ova Uredba je veoma brzo preimenovana u Uredbu o stavljanju na uvid određenih dosijea vođenih o građanima Republike Srbije u Službi državne bezbednosti (Sl. glasnik 31/2001). Za detaljniji prikaz Uredbe, Vladimir V. VODINELIĆ, *Otvaranje dosijea političke policije: dockan je ili ipak nije?*, „Hereticus“, 1/2004, Beograd 2004, str. 31–41.

značajne materije podzakonskom regulisanju. Sama Uredba, međutim, nudila je još mnogo osnova za kritiku:

a) Uredbom nisu obuhvaćene sve službe bezbednosti; naprotiv, ona se odnosi samo na Službu državne bezbednosti, dok se ostali dosijeji, pre svega oni vođeni u okviru vojnih službi – obaveštajnoj i kontra-obaveštajnoj, ne pominju. Ovaj nedostatak je mogao biti premošćen implementacijom Zakona o službama bezbednosti Savezne Republike Jugoslavije³⁶, koji u članu 60 predviđa donošenje posebnog zakona o pregledu dosijea o građanima koji su vodile savezne službe³⁷, kao i obrazovanje posebne komisije koja bi se starala o njegovoj implementaciji. Iako je Zakon o službama bezbednosti SRJ (SCG) donet još 2002. godine, a predviđeni rok za donošenje posebnog zakona o otvaranju dosijea je iznosio 60 dana, ovaj zakon nikada nije donet.

b) Pravo na uvid imale su samo određene kategorije lica koje poseduju dosijeje u svojstvu „unutrašnjeg neprijatelja“, odnosno oni koji su u prošlosti označeni kao „unutrašnji ekstremisti i teroristi“.

c) Uredba je bila nedosledna, pa se tako lice koje ispunjava prethodne uslove može upoznati samo sa sadržinom dosijea koji se vodi na njegovo ime, a ne i sa podacima koji su se o njemu zapisivali u tuđim dosijeima.

d) Naročito su bile restriktivne odredbe koje se tiču uvida u podatke koji se nalaze u dosijeju: bili su dostupni samo pisani podaci, i *to samo na uvid* – oni se nisu mogli slikati, kopirati ili na bilo koji drugi način duplicirati.

e) Dosijeji su i dalje ostali u faktičkom posedu Službe državne bezbednosti (koja je 2001 – 2002. godine preimenovana u Bezbednosno-informativnu agenciju), što za posledicu ima i apsurdnu situaciju da se osoba koja misli da BIA poseduje njen dosije mora obratiti upravo toj službi da bi stekla uvid u njega. Druga, verovatno mnogo opasnija posledica je u tome što se takvim dosijeima može i dalje manipulirati – počev od njihovog prostog fizičkog uništenja, do naknadne zamene verodostojnih podataka lažnim.

Uredba je bila na snazi od 2001. do 2003. godine, kada je njeno važenje suspendovano odlukom Ustavnog suda Srbije.³⁸ Tako je jedini akt koji je omogućavao uvid u dosijeja stavljen van snage. U decembru 2006. godine je doneta odluka da se otvore dosijeji koje su čuvalе službe pri Ministarstvu spoljnih poslova, ali oni čine veoma mali deo od preko 22.000 dosijea, koliko se procenjuje da ih poseduju sve službe bezbednosti zajedno.

Trenutno postoje dva nacrti zakona o otvaranju dosijea službi bezbednosti, oba su potekla iz nevladinog sektora. Nijedan od tih predloga nije razmatran

36 „Sl. list SRJ“, 37/2002 i „Sl. list SCG“, 17/2004.

37 Radi se o dvema službama pri Ministarstvu odbrane (Vojna služba bezbednosti i Vojno-obaveštajna služba, koje su izmenama Zakona 2004. godine preimenovane u Vojno-bezbednosnu agenciju i Vojno-obaveštajnu agenciju) i dvema službama pri Ministarstvu spoljnih poslova (Služba za istraživanje i dokumentaciju i Služba bezbednosti).

38 „Sl. glasnik Republike Srbije“, 84/03. Kao osnov za stavljanje uredbi van snage Ustavni sud je naveo da se načini manipulisanja informacijama o ličnosti koji su ovim aktima bili predviđeni mogu urediti isključivo zakonom.

pred Narodnom Skupštinom.³⁹ Nedostatak zakonskog regulisanja ove oblasti nije jedini problem koji prati pravno savladavanje prošlosti, obzirom da nije donet ni zakon o denacionalizaciji, dok se Zakon o odgovornosti za kršenje ljudskih prava („Sl. glasnik Republike Srbije“, 58/2003) ne primenjuje. Zakon o rehabilitaciji donet je 2006. godine („Sl. glasnik Republike Srbije“, 33/2006).

7. Privatne snage obezbeđenja

(Mario Reljanović)

Privatno obezbeđenje predstavlja realnost u Srbiji, koja se po toj pojavi ne razlikuje nimalo od ostalih zemalja, kako tranzicionih, tako i visokorazvijenih. Procene broja pripadnika privatnog obezbeđenja variraju od 25.000 – 32.000 ljudi, sa tendencijom stalnog rasta. Iako se nezvanično privatno obezbeđenje naziva „trećom oružanom silom“, posle vojske i policije,⁴⁰ ovaj podatak sam po sebi ne mora da ima negativnu konotaciju, s obzirom da je u mnogim zemljama policija višestruko nadbrojana pripadnicima privatnog obezbeđenja.⁴¹ Ono po čemu se Srbija razlikuje od ostalih zemalja, čak i onih u okruženju, jesu dva činioca: nedostatak zakonske regulative u ovoj oblasti, i neke „loše navike“ pripadnika privatnog obezbeđenja nasledene iz devedesetih godina prošlog veka.

U Srbiji je materija privatnog obezbeđenja prvi put uređena 1973. godine Zakonom o osnovama sistema društvene samozaštite („Sl. glasnik SRS“, 39/73), koji je važio do 1986. godine, kada je donet novi zakon sa istim nazivom. Ovaj Zakon se odnosio na organizovanje obezbeđenja imovine u preduzećima i važio je u svim republikama SFRJ. Budući da je regulisao oblast obezbeđenja u uslovima postojanja društvene svojine i samoupravljanja, ovaj zakon je stavljen van snage 1993. godine („Sl. glasnik SRS“, 18/93) i od tada postoji pravna praznina koja nikada nije popunjena novim zakonskim tekstom.⁴²

Nedonošenje adekvatnog zakona koji bi uredio oblast privatnog obezbeđenja je delimično posledica nedostatka koncepta unutrašnje bezbednosti Srbije, a delimično lobiranja upravo vlasnika agencija koje pružaju ovakve usluge, kojima je deregulisani status mnogo unosniji.⁴³ Ukoliko bi se zakonski regulisao rad ovakvih agencija, vlasnici bi bili suočeni sa čitavim nizom dodatnih troškova: morali bi prijaviti radnike, koji više ne bi smeli raditi „na crno“; radnici bi morali proći

39 U pitanju su predlog Centra za unapređivanje pravnih studija i Centra za antirratnu akciju (sada Centar za mir i razvoj demokratije) i predlog Komiteta pravnika za ljudska prava. Oba nacrti se mogu naći na adresama pomenutih organizacija: <http://www.cups.org.yu>, <http://www.caa.org.yu>, odnosno <http://www.yucom.org.yu>.

40 Mada se prema nekim podacima može tvrditi da su pripadnici privatnog obezbeđenja brojniji, ili gotovo jednako brojni kao pripadnici policije.

41 Npr. u Kanadi taj odnos je 4,5:1 u korist privatnog obezbeđenja.

42 Detaljnije o ova dva zakona u: Dušan D. DAVIDOVIĆ, *Alternativni činioci bezbednosti (privatni polising)*, Beograd 2006, str. 21–22.

43 Nezvanično, prijavljeni profit različitih vrsta agencija koje se bave privatnim obezbeđenjem i detektivskim uslugama u Srbiji je u 2003. godini iznosio gotovo 26 miliona evra. Dušan D. Davidović, međutim, sumnja da je stvarna zarada nekoliko puta veća. *Ibidem*, str. 35.

odgovarajuću obuku i dobiti odgovarajuću uniformu, opremu i naoružanje; postojala bi licenca koja bi se dodeljivala kako organizaciji koja se bavi privatnim obezbeđenjem, tako i svakom pojedincu koji radi u takvim organizacijama; za dobijanje licence bili bi određeni strogi uslovi, ne samo u pogledu opremljenosti i stručnosti radnika obezbeđenja, već i u pogledu njihove socijalne zaštite i ostalih prava koja proističu iz radnog odnosa; konačno, ova licenca bila bi podložna periodičnim proverama i njeno obnavljanje bi zavisilo isključivo od poštovanja propisa i kvaliteta usluga koje organizacija pruža. Tako je trenutno, prema zvaničnim podacima, u sektoru privatnog obezbeđenja u 128 privatnih preduzeća i 73 agencije zaposleno 3.545 ljudi,⁴⁴ što je najverovatnije desetostruko manje od stvarnog broja radnika (što naravno znači da oko 90% radi bez prijave). U Srbiji postoji samo jedna organizacija koja izdaje licence za rad u sektoru privatnog obezbeđenja koje su priznate u Evropskoj uniji. Do sada, oko 400 ljudi je nakon završene obuke dobilo licencu, što je zanemariva cifra u odnosu na ukupan broj radnika. Potom, zvanično u Srbiji postoji pet detektivskih agencija. Njihov rad, međutim, nije regulisan zakonom, tako da svaka radnja praćenja, prisluškivanja i sl. predstavlja krivično delo, što u realnosti nimalo ne smeta pomenutim agencijama da oglašavaju i promovišu ove vrste svojih usluga. Iako je još 2002. godine spremljen i upućen na razmatranje Zakon o fizičko-tehničkom obezbeđenju, on nikada nije ušao u skupštinsku proceduru za donošenje.

Ipak, svi ovi podaci dobijaju i jedan novi aspekt kada se sagledaju u svetlosti suzbijanja organizovanog kriminala. Naime, veliki broj organizacija za privatno obezbeđenje je u vlasništvu lica koja su direktno ili indirektno povezana sa organizovanim kriminalom. Ove agencije služe i kao lična telesna garda takvih lica, ali i kao „batinaši na iznajmljivanje“. U ovom drugom smislu, jedan od najtipičnijih primera zloupotrebe privatnog obezbeđenja dogodio se 1998. godine, kada je obezbeđenje iznajmljeno od strane tadašnjeg dekana Elektrotehničkog fakulteta u Beogradu, kako bi se fizički razračunalo sa suspendovanim profesorima i udaljilo ih iz zgrade fakulteta uz primenu sile. To isto obezbeđenje je u kasnijim mesecima legitimisalo studente na ulazu i u prostorijama fakulteta i fizički se razračunavalo sa studentima koji su podržavali izbačene profesore. Ovakvih primera je bilo mnogo pre demokratskih promena 2000. godine, tako da se može reći da je primena sile od strane privatnog obezbeđenja bila pravilo u bilo kojoj situaciji, bez obzira na to što su nasuprot obezbeđenju stajali nenaoružana lica koja nisu predstavljala realnu pretnju. Ovakva praksa nije postala strana ni nakon 2000. godine, samo su se sukobi preselili sa univerzitetskih u privredne objekte. Nekoliko puta je privatno obezbeđenje intervenisalo u sveže privatizovanim društvenim (ili državnim) preduzećima, kada su radnici tih preduzeća nezadovoljni načinom i ishodom privatizacije na putu ka novom vlasniku po pravilu nailazili na njegovo privatno obezbeđenje, koje se nije ustručavalo od (nepotrebne i prekomerne) upotrebe sile. Najpoznatiji primer je sasvim sigurno „obračun“ privatnog obezbeđenja sa radnicima preduzeća „Jugoremedija“ iz Zrenjanina. Nedostatak zakonske regulative i realna potreba za privatnim agenci-

44 *Ibidem*, str. 31.

jama za obezbeđenje, jednostavno su doveli do situacije u kojoj se određena ovlašćenja privatnog obezbeđenja podrazumevaju, a da se pri tome nikako ne mogu ograničiti, usmeriti ili organizovati. Verovatno najgora posledica takve situacije je da za nabrojane (kao i mnoge druge) incidente niko nije odgovarao, niti radnici obezbeđenja, niti njihovi nadležnici.

Ovime se dolazi do novog problema u ovoj oblasti, koji je takođe posledica deregulisanosti: učešće aktivnih policajaca u privatnim obezbeđenjima. Da li neko lice može, na primer, pre podne biti uniformisani policajac, a popodne čuvar u nekom preduzeću? Možda ova situacija još uvek ne izgleda tako strašno, pa je moguće navesti i drastičniji primer: da li neko lice pre podne može biti policajac, a popodne raditi u obezbeđenju lica za koje se sumnja da je u vezi sa organizovanim kriminalom? Odgovor na oba pitanja je, naravno, da ne može. Ovo je široko potvrđeno i u uporednom pravu. Ali u Srbiji je ovakva situacija relativno česta. U potrazi za dodatnim izvorima prihoda, pripadnici policije se odlučuju za honorarne poslove u privatnim agencijama za obezbeđenje i detektivskim agencijama, često koristeći na svom „alternativnom“ zaduženju informacije, kontakte i resurse koje su stekli pri obavljanju policijskog posla. Ovakvo ponašanje je naročito bilo evidentno tokom devedesetih godina prošlog veka, ali ni danas nije nikakva retkost. Kome će, u slučaju sukoba interesa, takav policajac ostati veran? Na ovo pitanje nije teško odgovoriti ako se vratimo na činjenicu da je to lice i otpočelo da radi u privatnom obezbeđenju radi dodatnih prihoda. Kako Jovan Ćirić primećuje, u takvoj situaciji nije dovoljno insistirati na boljim platama pripadnika policije, jer su takvi poslodavci iz sveta organizovanog kriminala uvek u stanju da plate više.⁴⁵ Ovakvo ponašanje se mora isključiti zakonskom normom, i takvi pojedinci moraju birati između dva posla koji obavljaju. Ćirić navodi i Uputstvo o policijskoj etici, koje u tačkama 26, odnosno 40, navodi da je svaki pripadnik Ministarstva unutrašnjih poslova dužan da „pruža pomoć svakom licu koje se nalazi u opasnosti, sprečava ili suzbija radnju koja može da naruši javni red i mir ili da ugrozi život, integritet i imovinu građana, imovinu zajednice i Ustavom utvrđeni poredak“, kao i da se ni pod kojim uslovima ne sme ponašati „na način koji šteti ugledu službe“.⁴⁶ Opisano ponašanje je u svakom slučaju u izrazitom kontrastu sa ovim obavezama, ali Uputstvom nisu predviđene sankcije za njihovo nepoštovanje.

Može se dakle zaključiti da u oblasti privatnog obezbeđenja postoji potpuna deregulisanost, koja već u dužem vremenskom periodu rezultira sledećim posledicama:

a) ne postoji precizna evidencija o tome koliko je lica angažovano u sektoru privatnog obezbeđenja;

b) nije uređen odnos privatnog obezbeđenja i javnih organa bezbednosti (policije);

45 Jovan ĆIRIĆ, *Sukob interesa i policija*, „Nauka, bezbednost, policija“, 1/2005, Beograd, str. 42.

46 *Ibidem*, str. 43.

c) ne postoje nikakvi kriterijumi za odabir lica koja su podobna da obavljaju ovakvu vrstu poslova;⁴⁷

d) ne postoje propisi koji bi regulisali ponašanje i upotrebu oružja radnika u privatnom obezbeđenju, kao i primenu nekih drugih ovlašćenja (npr. prisluškivanje u radu privatnih detektiva, legitimisanje od strane obezbeđenja nekog objekta);

e) sposobnosti i kvalifikacije radnika privatnog obezbeđenja niko ne kontroliše, niti postoji sistem obaveznog licenciranja kako bi oni mogli da obavljaju tu vrstu poslova;⁴⁸

f) kontrola poslodavaca ne postoji, pa su samim tim ta lica najčešće lišena nekih prava iz radnog odnosa, a takođe se ne poštuju ni osnovni propisi o bezbednosti tih lica pri vršenju posla;

g) privatna preduzeća za obezbeđenje funkcionišu van tržišnih pravila, uključujući i ona koja se tiču određivanja cene usluga i nelojalne konkurencije;

h) agencije i druge organizacije koje na ovaj način posluju ne potpadaju ni pod kakvu kontrolu, dok je njihov stvarni profit (za koji ne plaćaju porez) prema procenama deset puta veći od prijavljenog;

i) neke od agencija su osnovane i funkcionišu isključivo kao privatna policija finansijskih moćnika za koje se smatra da su u vezi sa organizovanim kriminalom;

j) sa druge strane, mnoge od agencija obezbeđuju istovremeno i ličnosti iz političkog života, funkcionere političkih stranaka;

k) osim poslova za koje su osnovane, neke agencije se pojavljuju i kao paravan za nelegalne delatnosti, kao što su krivična dela iznude i sl.;

l) ne postoje (ili se ne primenjuju) propisi koji bi regulisali konflikt interesa radnika policije koji se istovremeno bave poslovima na privatnom obezbeđenju;

m) ukupno gledano, uticaj organizovanog kriminala na oružanu grupu koja će, nakon izvršene reforme Vojske Srbije, najverovatnije biti najveća grupa pod oružjem u Srbiji, sa tendencijom stalne ekspanzije, je znatan;

n) potrebno je što pre zakonski urediti celu oblast, a naročito u smislu postavljanja strogih uslova privatnim agencijama, kao i pojedincima koji za njih rade, za dobijanje licence za rad; u tom smislu, trebalo bi u potpunosti uspostaviti kontrolu države nad ovim izuzetno značajnim sektorom u kome trenutno pravila delovanja ne postoje.

47 Pri tome se misli kako na stručnu i fizičku, tako i na društvenu podobnost. Nema nikakvih prepreka da npr. lica osuđivana za razbojništvo na ovaj način dobiju posao u nekoj banci koja iznajmi privatno obezbeđenje.

48 Dušan D. Davidović odlazi i korak dalje razrađujući ovu tezu i (pravilno) konstatuje da su devedesetih godina prošlog veka za otvaranje i rad „detektivskih agencija“ i sličnih organizacija najčešće vezivani „bivši kriminalci, bivši policajci koji su u policiju ušli preko stalno otvorenih konkursa, sa minimalnom obukom i minimalnim stažom u policiji, razni avanturisti, ljudi željni akcije i lake zarade“ (*Op. cit.*, str. 22). Ovome se može dodati konstatacija da takve agencije i takvi pojedinci, kako su opisani iznad, još uvek postoje, nasuprot onim organizacijama koje rade na profesionalnom nivou uz puno poštovanje zakonskih propisa i bez zloupotreba pravnog vakuma u kome se njihova delatnost praktično nalazi.

II. POJAVNI OBLICI ORGANIZOVANOG KRIMINALA

1. Trgovina drogom (Mario Reljanović)

Trgovina drogom spada u najfrekventnije aktivnosti organizovanog kriminala uopšte, a ni Srbija nije izuzetak po tom pitanju. Putevi droge sa Bliskog istoka, preko Turske, Bugarske, Albanije i Kosova, neminovno prolaze kroz Srbiju na putu ka zapadnoevropskim državama. Prema izvorima Ministarstva unutrašnjih poslova Srbije, samo u toku 2006. godine zaplenjeno je oko 700 kilograma heroína, uglavnom avganistanskog porekla, zatim 13 kilograma kokaina, 60 kilograma hašiša i 19.000 tableta „ekstazija“. Ukupno je u periodu 2004–2006. zaplenjeno oko 1,4 tone heroína. Skoro 90% te količine nastavlja put prema zapadu, a ostatak se koristi za „tržište“ Srbije. Kokain dolazi uglavnom iz Južne Amerike, sintetičke droge iz Holandije i Belgije,⁴⁹ dok se marihuana smatra „domaćim proizvodom“: u toku 2006. godine, zaplenjeno je oko 2 tone marihuane proizvedene u Srbiji, a ukupno je izvršeno 6.300 zaplena svih vrsta narkotika na teritoriji cele države. Uprava carina Srbije je istovremeno takođe ostvarila značajne zaplene, ukupne vrednosti preko četiri i po miliona evra.⁵⁰

Broj realizovanih zaplena i količina zaplenjene droge
(u gramima) u Republici Srbiji:⁵¹

Godina	Broj zaplena	Ukupno droge	Heroin	Kokain	Hašiš	Marihuana	Ekstazi (tableta)
1999.	1.809	1.670.018,00	17.384,00	11.041,00	1.017,00	1.639.561,00	106
2001.	3.060	2.400.695,00	60.866,00	2.555,00	589,00	2.336.480,00	10.435
2002.	3.892	1.531.295,00	32.918,00	1.226,00	6.659,00	1.490.402,00	9.609
2003.	3.580	1.156.575,00	262.995,00	5.337,00	649,00	774.285,00	2.076.194
2004.	4.512	4.400.960,00	469.604,00	15.468,00	3.351,00	3.901.870,50	9.260
2005. ⁵²	2.743	256.628,90	97.331,50	357,59	4.587,22	152.637,61	4.327

49 Ovaj podatak se mora uzeti sa rezervom, s obzirom na to da je tehnologija za proizvodnju sintetičkih droga dostupna i na ovim prostorima, o čemu svedoči i slučaj otkrivanja laboratorije u predgrađu Beograda 2003. godine, kada je zaplenjeno oko 2 miliona tableta sintetičke droge. Više, Darko MARINKOVIĆ, *Zloupotreba droga i organizovani kriminalitet*, u zborniku *Organizovani kriminalitet – stanje i mere zaštite*, Beograd 2005, str. 637.

50 *Srbi seju „travu“*, Večernje novosti, 14.3.2007, <http://www.novosti.co.yu/code/navigate.php?Id=9&status=jedna&vest=101111>

51 Podaci Uprave za analitiku Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srbije. Preuzeto iz rada Darka Marinkovića, *op.cit.*, str. 638.

52 Podaci se odnose samo na period januar-jul 2005. godine.

Broj prijavljenih krivičnih dela iz članova 245 i 246 OKZ
i broj prijavljenih učinilaca u Republici Srbiji: ⁵³

Godina	prijavljena krivična dela iz člana 245 OKZ ⁵⁴	prijavljena krivična dela iz člana 246 OKZ ⁵⁵	prijavljena lica član 245 OKZ	prijavljena lica član 246 OKZ
2001.	890	203	1.022	232
2002.	885	199	1.023	214
2003.	2273	244	2.473	263
2004.	3879	258	3.806	273
2005. ⁵⁶	2556	182	2.516	186

545356

Prilikom analiziranja položaja Srbije na tzv. „Balkanskom putu droge“, treba imati u vidu još jedan aspekt problema. Kao i u mnogim drugim segmentima kriminala, trgovina drogom devedesetih godina prošlog veka bila je potvrda zapažanja da „poneke države imaju mafiju, a u Srbiji mafija ima svoju državu“. Najbolja potvrda ove konstatacije došla je nekoliko meseci nakon demokratskih promena, 2001. godine, kada je policija u sefu Komercijalne banke u Beogradu, koji je zakupila tadašnja Služba državne bezbednosti (sada Bezbednosno-informativna agencija, BIA), pronašla preko 600 kilograma heroina, vrednosti oko 50 miliona evra. Droga je na neutvrđen način u sef dospela nakon njene zaplene u dva kamiona na srpsko-bugarskoj granici 1997. godine.⁵⁷ SDB je u to vreme služila kao servis za politička ubistva i mnogobrojne druga krivična dela, pri tome često dajući konkretnu podršku velikim kriminalnim grupama, pa otuda ne čudi i njeno upuštanje u distribuciju droge. Neizvesno je da li je i u kojoj meri ova čvrsta veza između organizovanog kriminala i SDB-a (BIA-e) preživela promene koje su se odigrale prethodnih godina.

Krivični zakonik Srbije inkriminiše dela vezana za opojne droge u dva krivična dela koja su deo glave XXIII Zakonika (Krivična dela protiv zdravlja ljudi): Neovlašćena proizvodnja, držanje i stavljanje u promet opojnih droga i Omogućavanje uživanja opojnih droga.

53 Podaci Uprave za analitiku Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srbije. Preuzeto iz rada Darka MARINKOVIĆA, *op. cit.*, str. 639.

54 Krivično delo Neovlašćene proizvodnje, držanja i stavljanja u promet opojnih droga, član 245. Opšteg krivičnog zakona, koji je važio do 1. januara 2006. godine.

55 Krivično delo Omogućavanja uživanja opojnih droga, član 246. Opšteg krivičnog zakona.

56 Podaci se odnose samo na period januar-jul 2005. godine.

57 Ovaj slučaj ipak nije procesuiran, a jedini propisi za koje je zvanično utvrđeno da su prekršeni bili su oni o sudskom depozitu, s obzirom na to da je droga nakon zaplene trebala biti čuvana u sudu, ili je sud morao da je zbrine na drugi način do njenog komisijskog uništenja.

*Neovlašćena proizvodnja, držanje i stavljanje u promet opojnih droga**Član 246*

(1) *Ko neovlašćeno proizvodi, prerađuje, prodaje ili nudi na prodaju ili ko radi prodaje kupuje, drži ili prenosi ili ko posreduje u prodaji ili kupovini ili na drugi način neovlašćeno stavlja u promet supstance ili preparate koji su proglašeni za opojne droge, kazniće se zatvorom od dve do dvanaest godina.*

(2) *Ako je delo iz stava 1. ovog člana izvršeno od strane više lica koja su se udružila za vršenje tih dela, ili je učinilac ovog dela organizovao mrežu preprodavaca ili posrednika, učinilac će se kazniti zatvorom od pet do petnaest godina.*

(3) *Ko neovlašćeno drži supstance ili preparate koji su proglašeni za opojne droge, kazniće se novčanom kaznom ili zatvorom do tri godine.*

(4) *Učinilac dela iz stava 3. ovog člana koji opojnu drogu drži radi sopstvene upotrebe može se osloboditi od kazne.*

(5) *Učinilac dela iz st. 1. do 3. ovog člana koji otkrije od koga nabavlja opojnu drogu može se osloboditi od kazne.*

(6) *Ko neovlašćeno pravi, nabavlja, poseduje ili daje na upotrebu opremu, materijal ili supstance za koje zna da su namenjene za proizvodnju opojnih droga, kazniće se zatvorom od šest meseci do pet godina.*

(7) *Opojne droge i sredstva za njihovu proizvodnju i preradu oduzeće se.*

Član 246 ima dosta sličnosti sa istoimenim krivičnim delom iz člana 245. Osnovnog krivičnog zakona (OKZ) koji je važio do stupanja Krivičnog zakonika na snagu. Postoje, međutim, i značajne razlike. Osnovno delo je definisano na identičan način kao u OKZ-u, ali je zaprećena kazna drugačija; u OKZ-u je bila minimum pet godina zatvora, sada je postavljena u rasponu od dve do dvanaest godina. Stav drugi inkriminiše teži oblik, koji predstavlja organizovanje radi vršenja ovog krivičnog dela; i u ovom slučaju zaprećena kazna se razlikuje od rešenja u OKZ-u: u prethodno važećem zakonu, kazna je bila minimum sedam godina zatvora, u novom zakoniku ona je u rasponu od pet do petnaest godina zatvora. Ukupno gledano, može se reći, da je novi zakon blagonaklon prema učiniocima ovog krivičnog dela koji se organizovano bave proizvodnjom i prodajom droge, s obzirom na to da je smanjena donja granica potencijalne kazne, a imajući u vidu dosadašnju kaznenu politiku koja je bila blaga prema počiniocima.⁵⁸

Stavovi 3, 6. i 7. identični su stavovima 3, 4. i 5. člana 245. OKZ-a, uključujući i zaprećene kazne. Posebne novine Krivični zakonik uvodi stavovima 4. i 5. ovog člana, kojima je predviđena mogućnost oslobađanja od kazne počinioca ovog krivičnog dela.

Stav 4. predviđa da se učinilac dela iz stava 3. (onaj koji neovlašćeno drži supstance ili preparate koji su proglašeni za opojne droge radi sopstvene upotrebe) može osloboditi kazne, ali pri tome ne daje nikakve naznake kolika je količi-

58 O čemu svedoči i izjava ministra pravde Republike Srbije Zorana Stojkovića, emitovana na televiziji B92 u informativnoj emisiji Vesti, 2. aprila 2007. godine. Više o kažnjavanju za teška krivična dela u Srbiji: Jovan ĆIRIĆ, Đorđe ĐORĐEVIĆ, Robert SEPI, *Kaznena politika sudova u Srbiji*, Beograd 2006.

na droge „za sopstvene potrebe“, što će u praksi sigurno izazvati probleme. Gde prestaje mogućnost držanja droge za sopstvene potrebe i kako će sudski organi moći ovakvu potencijalnu meru da primenjuju (a da je pri tome ne zloupotrebe), ostaje da se vidi.

Stav 5. unosi još više zabune u pogledu potencijalne primene, jer ostavlja mogućnost potpune abolicije od odgovornosti lica koje otkrije svoje „izvore snabdevanja“. Iako svrsishodno sa stanovišta prikupljanja dokaza protiv većih dilera droge, koji su pozicionirani na višem nivou u lancu švercovanja i preprodaje (ili se nalaze na višem položaju u kriminalnoj organizaciji), rešenje da krivični propisi predviđaju oslobađanje za izvršioca tako teškog krivičnog dela za koje se teorijski može izreći i kazna od petnaest godina zatvora, ne izgleda pravično. Mnogo korektnije bi delovalo ostavljanje mogućnosti da saradnja učinioca bude razmatrana kao olakšavajuća okolnost (što će se u svakom slučaju desiti i bez posebne naznake u zakonskom tekstu), ili da se takvom učiniocu izriče minimalna kazna (ili kazna umanjena za polovinu ili sl.). Mogućnost zloupotrebe ovog rešenja je velika, a rezultati će, što se otkrivanja lanca preprodaje opojnih droga, verovatno biti samo donekle zadovoljavajući, s obzirom na to da lica koja direktno prodaju drogu veoma često ne znaju identitet svog nabavljača, ili ne smeju da ga otkriju u strahu za svoj život.

Delo Omogućavanje uživanja opojnih droga je komplementarno prethodnom krivičnom delu, pre svega u cilju inkriminisanja postupaka koji ne predstavljaju direktnu prodaju droge, već imaju za cilj širenje kruga uživalaca narkotika, koje se u početku daju besplatno od strane dilera „na probu“, da bi se lica navela na njihovo dalje korišćenje u budućnosti.

Član 247

(1) Ko navodi drugog na uživanje opojne droge ili mu daje opojnu drogu da je uživa on ili drugo lice ili stavi na raspolaganje prostorije radi uživanja opojne droge ili na drugi način omogućuje drugom da uživa opojnu drogu, kazniće se zatvorom od šest meseci do pet godina.

(2) Ako je delo iz stava 1. ovog člana učinjeno prema maloletnom licu ili prema više lica ili je izazvalo naročito teške posledice, učinilac će se kazniti zatvorom od dve do deset godina.

(3) Opojne droge oduzeće se.

Kod ovog krivičnog dela takođe postoje razlike u odnosu na član 246 OKZ-a koji je propisivao isto delo, i one se takođe mogu svesti na izmenu zaprećenih kazni, dok biće dela i njegov teži oblik ostaju isto definisani. Što se izmena zaprećenih kazni tiče, može se reći da one nisu u skladu sa borbom protiv trgovine opojnim drogama i strategijom suzbijanja organizovanog kriminala, jer su smanjene na šest meseci do pet godina za osnovni oblik (OKZ je predviđao kaznu zatvora od jedne do deset godina), odnosno dve do deset godina za teži oblik dela (prema OKZ-u, najmanje tri godine). Na ovaj način nisu samo smanjene potencijalne kazne, već je omogućeno da se učiniocu osnovnog oblika dela, u skladu sa članom 66, stavovi 1 i 2 Krivičnog zakonika,⁵⁹ može izreći i *uslovna osuda*.

59 Član 66. Krivičnog zakonika (*Uslovi za izricanje uslovne osude*): (1) *Uсловna osuda se može izreći kad je učiniocu utvrđena kazna zatvora u trajanju do dve godine*; (2) *Za krivič-*

Ovakvo rešenje, koje će verovatno biti primenjivano u praksi, ne može doprineti efikasnom suzbijanju trgovine narkoticima.

2. Trgovina ljudima

(Jovan Ćirić)

Ovo je relativno nov fenomen i u svetu i u Srbiji. On je, naravno, posebno aktuelizovan ratnim dešavanjima na prostorima bivše SFRJ, znatnim prisustvom stranih vojnika, kako u Bosni, tako i na Kosovu. U tom smislu fenomen „trgovine ljudima“ veoma se često meša, ili bar prepliće sa „ilegalnim migracijama“.

Srbija uglavnom nije bila zemlja odakle su u svet odlazile žrtve trgovine ljudima, ali u određenom smislu, ona jeste zemlja u koju uglavnom dospevaju žrtve trgovine ljudima, a najčešće zemlja, kroz koju prolaze mnogi putevi trgovine ljudima i ilegalne migracije, uglavnom na Zapad ili neposredno okruženje u kome se nalazi veliki broj vojnika. I zbog toga, ali i ne samo zbog toga, ova tema je u poslednje vreme postala vrlo aktuelna i predmet interesovanja mnogih istraživanja u Srbiji.⁶⁰ Tako ova tema, za koju se može reći da je *par excellence* deo problematike vezane za organizovani kriminal, više nije nepoznata ni za istraživače, a ni za praktičare, pre svega policajce, koji rade na suzbijanju trgovine ljudima.

U do skora važećem krivičnom zakonodavstvu nismo imali odgovarajuće inkriminacije koje bi uređivale trgovinu ljudima, odnosno krijumčarenje. Treba ipak spomenuti dve ranije odredbe. Jedna se nalazila u članu 155. KZ Jugoslavije – „Zasnivanje ropskog odnosa i prevoz lica u ropskom odnosu“, a druga je iz člana 249. – „Nedozvoljeni prelaz državne granice“. Odredbe iz tog zakona su kraće od odredbi iz novog, sada važećeg Zakonika, koji je na snazi od 1. jan. 2006.

Izmenama i dopunama krivičnopravnih propisa iz aprila 2003. godine u krivični zakonik je uvedena inkriminacija „Iskorišćavanje maloletnog lica za pornografiju“ u članu 111-a i inkriminacija „Trgovina ljudima“ u članu 111-b.

Novousvojeni Krivični zakonik Republike Srbije, sadrži nekoliko interesantnih inkriminacija iz ove oblasti: trgovinu ljudima, trgovinu decom radi usvojenja, zasnivanje ropskog odnosa i prevoz lica u ropskom odnosu. Ova krivična dela nalaze se u glavi XXXIV koja ima naslov „Krivična dela protiv čovečnosti i drugih dobara zaštićenih međunarodnim pravom“. Zakonodavac je vodio računa o Rimskom statutu Međunarodnog krivičnog suda koji trgovinu ljudima uvršću-

na dela za koja se može izreći kazna zatvora u trajanju od deset godina ili teža kazna ne može se izreći uslovna osuda.

60 Navodimo ovde samo nekoliko primera: Saša MIJALKOVIĆ, *Trgovina ljudima*, Beograd 2005; Vladimir KRIVOKAPIĆ, *Ilegalne migracije i trgovina ljudima kao oblici organizovanog kriminala*, „Bezbednost“ 6/2002; Milo BOŠKOVIĆ i Zdravko SKAKAVAC, *Trgovina ljudima – Osnovni i posebni oblici regulacije u nacionalnom i uporednom zakonodavstvu*, u zborniku radova „Kazneno zakonodavstvo: progresivna ili regresivna rešenja“, izdanje Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja i Više škole za unutrašnje poslove, Beograd 2005; Biljana SIMEUNOVIĆ – PATIĆ i Slađana JOVANOVIĆ, *Zaštita žrtava trgovine ljudima*, „Pravni život“, 9/2005; Ana ĐORIĆ i Jovan ĆIRIĆ, *Međunarodni i domaći pravni okvir* (komparativna analiza) u monografiji „Trgovina ljudima (decom) – Pogled kroz Internet prozor; – izdavači „Astra“ i OEBS, Beograd 2006.

je među najteže zločine, zločine protiv čovečnosti. U izvesnoj vezi sa ovim krivičnim delima je i krivično delo iz člana 350. KZS „Nedozvoljeni prelaz državne granice i krijumčarenje ljudi“ iz glave XXXI – „Krivična dela protiv javnog reda i mira“.

Trgovina ljudima – čl. 388.

(1) Ko silom ili pretnjom, dovođenjem u zabludu, ili održavanjem u zabludi, zloupotrebom ovlašćenja, poverenja, odnosa zavisnosti, teških prilika drugog, zadržavanjem ličnih isprava ili davanjem ili primanjem novca ili druge koristi, vrbuje, prevozi, prebacuje, predaje, prodaje, kupuje, posreduje u prodaji, sakriva ili drži drugo lice, a u cilju eksploatacije njegovog rada, prinudnog rada, vršenja krivičnih dela, prostitucije, ili druge vrste seksualne eksploatacije, prosjačenja, upotrebe u pornografske svrhe, uspostavljanja ropskog ili njemu sličnog odnosa, radi oduzimanja organa ili dela tela, ili radi korišćenja u oružanim sukobima, kazniće se zatvorom od dve do deset godina.

(2) Za delo iz stava 1. ovog člana učinjeno prema maloletnom licu, učinilac će se kazniti kaznom propisanom za to delo i kad nije upotrebio silu, pretnju, ili neki drugi od navedenih načina izvršenja.

(3) Ako je delo iz stava 1. ovog člana učinjeno prema maloletnom licu, učinilac će se kazniti zatvorom najmanje tri godine.

(4) Ako je usled dela iz st. 1. i 3. ovog člana nastupila teška telesna povreda nekog lica, učinilac će se kazniti zatvorom od tri do petnaest godina.

(5) Ako je usled dela iz stava 1. do 3. ovog člana, nastupila smrt jednog ili više lica, učinilac će se kazniti zatvorom najmanje deset godina.

(6) Ko se bavi vršenjem krivičnog dela iz stava 1. do 3. ovog člana, ili je delo izvršeno od strane organizovane grupe, kazniće se zatvorom najmanje pet godina.

Trgovina decom radi usvojenja – član 389.

(1) Ko oduzme lice koje nije navršilo 14 godina radi njegovog usvojenja protivno važećim propisima, ili ko usvoji takvo lice, ili posreduje u takvom usvojenju, ili ko u tom cilju kupi, proda, ili preda takvo lice koje nije navršilo 14 godina, ili ga prevozi, obezbeđuje mu smeštaj ili ga prikriva, kazniće se zatvorom od jedne do pet godina.

Ko se bavi vršenjem delatnosti iz stava 1. ovog člana ili je delo izvršeno na organizovan način od strane više lica, kazniće se zatvorom najmanje tri godine (do 20 godina)

Zasnivanje ropskog odnosa i prevoz lica u ropskom odnosu – član 390.

(1) Ko, kršeći pravila međunarodnog prava, stavi drugog u ropski, ili njemu sličan odnos, ili ga drži u takvom odnosu, kupi, proda, preda drugom licu, ili posreduje u kupovini, prodaji, ili predaji ovakvog lica, ili podstiče drugog da proda svoju slobodu ili slobodu lica koje izdržava ili o kojem, se stara, kazniće se zatvorom od jedne do deset godina.

(2) Ko prevozi lica koja se nalaze u ropskom, ili njemu sličnom odnosu iz jedne zemlje u drugu, kazniće se zatvorom od šest meseci do pet godina.

(3) Ko delo iz stava 1. i 2. ovog člana učini pa maloletnom licu, kazniće se zatvorom od pet do 15 godina.

Pažnju, kao što smo rekli, zaslužuje i odredba iz člana 350. novog KZS. Ova odredba na posredan način ima veze sa trgovinom ljudima; ona se, u stvari, prevashodno odnosi na ilegalne migracije i krijumčarenje ljudi, a naše prethodno krivično zakonodavstvo nije je poznavalo.

Nedozvoljeni prelaz državne granice i krijumčarenje ljudi – član 350.

(1) *Ko bez propisane dozvole pređe, ili pokuša da pređe granicu Srbije, naoružan, ili upotrebom nasilja, kazniće se zatvorom do jedne godine.*

(2) *Ko u nameri da sebi ili drugom pribavi kakvu korist, omogućava drugom nedozvoljeni prelaz granice Srbije, ili nedozvoljeni boravak ili tranzit kroz Srbiju, licu koje nije državljanin Srbije, kazniće se zatvorom od tri meseca do šest godina.*

(3) *Ako je iz stava 2. ovog člana učinjeno od strane organizovane grupe, zloupotrebom službenog položaja, ili na način kojim se ugrožava život ili zdravlje lica čiji se nedozvoljeni prelaz granice Srbije, boravak ili tranzit omogućava, ili je krijumčaren veći broj lica, učinilac će se kazniti zatvorom od jedne do deset godina.*

(4) *Sredstva namenjena ili upotrebljena za izvršenje dela iz stava 1. do 3. ovog člana, oduzeće se.*

Novi Krivični zakonik predviđa još jedno novo krivično delo, koje je na neki način u vezi sa trgovinom ljudima. Ono predstavlja novi vid međunarodnog organizovanog kriminala, koji se na različite načine širi obuhvatajući nove vidove, učinioce, žrtve i „korisnike usluga“. Reč je o krivičnom delu iz člana 185. „Prikazivanje pornografskog materijala i iskorišćavanje dece za pornografiju“ iz glave XVIII KZ koja nosi naslov „Krivična dela protiv polne slobode“. Na formulisanje ove norme svakako je uticala činjenica da se decom danas trguje ne samo radi usvojenja i prosjačenja, već i zbog proizvodnje i distribucije pornografskog materijala koji se onda, na različite načine, distribuira daljim (potencijalnim) korisnicima.

Prikazivanje pornografskog materijala i iskorišćavanje dece za pornografiju – čl. 185.

(1) *Ko detetu proda, prikaže ili javnim izlaganjem ili na drugi način učini dostupnim tekstove, slike, audio-vizuelne ili druge predmete pornografske sadržine, ili mu prikaže pornografsku predstavu, kazniće se novčanom kaznom ili zatvorom do šest meseci.*

(2) *Ko iskoristi dete za proizvodnju slika, audio-vizuelnih ili drugih predmeta pornografske sadržine, ili za pornografsku predstavu, kazniće se zatvorom od šest meseci do pet godina.*

(3) *Ko prodaje, prikazuje, javno izlaže ili elektronski ili na drugi način čini dostupnim slike, audio-vizuelne ili druge predmete pornografske sadržine, nastale izvršenjem dela iz stava 2. ovog člana, kazniće se zatvorom do dve godine.*

(4) *Predmeti iz stava 1. do 3. ovog člana, oduzeće se.*

Prema odredbama KZS detetom se smatra lice koje nije navršilo 14 godina, maloletnikom lice koje je navršilo 14 a nije navršilo 18 godina.

Ovde bi se možda moglo govoriti o izvesnoj zastarelosti i staromodnosti našeg zakonodavca. Ovo se odnosi na problematiku stava 1. ovog člana („učini dostupnim...“). Još je važnije pitanje precizirati pojam dece, jer je on pomalo

neusklađen sa međunarodnim standardima. Evropska konvencija o sajber kriminalu kaže da se pod pojmom „dečja pornografija“ podrazumeva pornografija u kojoj učestvuju lica mlađa od 18 godina. Izuzetno, ta konvencija dozvoljava da se granica spusti na 16 godina, ali ne i na manje od 16 godina. Čini se da je i naš zakonodavac morao prihvatiti takvo preciznije, pa i strožije rešenje.

Još jedno pitanje u vezi sa „trgovinom ljudima“, zaslužuje da bude posebno pomenuto. Pitanje je, šta raditi sa žrtvom trgovine ljudima koja se nađe u stranoj zemlji bez dozvole boravka, a vrlo često i bez dokumenata? Treba li država u kojoj se takva osoba nađe da spreči dalju viktimizaciju žrtve, bez obzira što je ona i sama često učinilac nekih sitnijih ili krupnijih delikata? Jer, puka deportacija osoba koje se u jednoj zemlji nalaze ilegalno i bez dokumenata, može dotične samo „uvaljivati u nove nevolje, odnosno vraćati ih tamo odakle su i krenule, u novi ciklus trgovine, eksploatacije i tome sl. Zbog toga je važno da državni organi sa žrtvama trgovine ljudima postupaju krajnje oprezno i skrupulozno, pre svega organi policije, koji obično prvi s njima stupaju u kontakt. U tom je kontekstu važno pomenuti uputstvo koje je Ministar unutrašnjih poslova izdao 5. jula 2004. godine, koje se odnosi na uslove za odobrenje privremenog boravka stranim državljanima, žrtvama trgovine ljudima. Na to se nadovezuje i Uputstvo MUP-a Srbije od 20. septembra 2004. god. o proceduri odobravanja privremenog boravka stranim državljanima, žrtvama trgovine ljudima. Ovi pravni akti jesu na tragu međunarodnih pravnih standarda, ali ostaje dilema da li je bolje i svrsishodnije sva ta i slična pitanja urediti jednim propisom. Tu prvenstveno mislimo na Zakon o azilu, koji već duže vremena nedostaje Srbiji i koji se stalno najavljuje od strane nadležnih organa.

3. Krivična dela otmice i prinude

(Mario Reljanović)

a) Otmica je kao posebno krivično delo uvedeno u srpsko zakonodavstvo 1977. godine. Pre toga, otmica nije postojala kao poseban vid kriminalnog ponašanja, već je inkriminisana u okviru drugih krivičnih dela.⁶¹

Događaji tokom poslednjih petnaestak godina uticali su na razvoj određivanja bića ovog dela, a posebno na njegove teže oblike. Otmice viđenijih i imućnijih privrednika bile su jedan od najtipičnijih znakova raspoznavanja delovanja organizovanog kriminala u Srbiji.

Otmica je inkriminisana članom 134. Krivičnog zakonika Srbije:

(1) *Ko silom, pretnjom, obmanom ili na drugi način odvede ili zadrži neko lice u nameri da od njega ili drugog lica iznudi novac ili kakvu drugu imovinsku korist ili da njega ili koga drugog prinudi da nešto učini, ne učini ili trpi, kazniće se zatvorom od jedne do deset godina.*

(2) *Ko radi ostvarenja cilja otmice prei ubistvom ili teškom telesnom povredom otetom licu, kazniće se zatvorom od tri do dvanaest godina.*

61 Videti: Zoran STOJANOVIĆ, Obrad PERIĆ, *Krivično pravo, posebni deo*, Beograd 2000, str. 123.

(3) Ako je oteto lice zadržano duže od deset dana ili je prema njemu postupano na svirep način ili mu je teško narušeno zdravlje ili su nastupile druge teške posledice ili ko delo iz stava 1. ovog člana učini prema maloletnom licu, učinilac će se kazniti zatvorom od tri do petnaest godina.

(4) Ako je usled dela iz st. 1. do 3. ovog člana nastupila smrt otetog lica ili je delo izvršeno od strane organizovane grupe, učinilac će se kazniti zatvorom od pet do osamnaest godina.

Otmica, dakle, ima osnovni i tri teža oblika. Sama definicija otmice postavljena je na klasičan način i svodi se na oduzimanje slobode kretanja nekome licu sa određenim ciljem, koji može biti sticanje imovinske ili neke druge koristi. Radnja izvršenja predviđa sprečavanje lica da promeni svoju lokaciju (zadržavanje) ili promenu lokacije lica protiv njegove volje (odvođenje). U svakom slučaju, za izvršenje ovog dela je potreban umišljaj.

Ono što je ipak karakteristično u ovom članu Zakonika je novina u stavu 4, koji predviđa kao najteži oblik krivičnog dela otmicu koja je izvršena od strane organizovane grupe. Zakonopisci su, očigledno svesni već navedene činjenice, da je jedna od najčešćih aktivnosti organizovanog kriminala upravo planiranje i izvršenje ovog dela, smatrali za potrebno da posebno izdvoje ovakav vid organizovanog vršenja krivičnih dela. Istovremeno, novo zakonodavstvo nije preuzelo rešenje iz prethodnog krivičnog zakona, koji je predviđao mogućnost oslobođenja od kazne ukoliko otmičar(i) pusti oteto lice na slobodu pre ispunjenja zahteva. U tom smislu, nova inkriminacija je na pravom putu ka pooštavanju kaznene politike i efikasnijem suzbijanju kriminalnog delovanja organizovanih grupa u ovoj oblasti.

b) Krivično delo prinude inkriminisano je članom 135. Krivičnog zakonika:

(1) Ko drugog silom ili pretnjom prinudi da nešto učini ili ne učini ili trpi, kazniće se zatvorom do tri godine.

(2) Ko delo iz stava 1. ovog člana učini na svirep način ili pretnjom ubistvom ili teškom telesnom povredom ili otmicom, kazniće se zatvorom od šest meseci do pet godina.

(3) Ako je usled dela iz st. 1. i 2. ovog člana nastupila teška telesna povreda ili druge teške posledice, učinilac će se kazniti zatvorom od jedne do deset godina.

(4) Ako je usled dela iz st. 1. i 2. ovog člana nastupila smrt prinuđenog lica ili je delo izvršeno od strane organizovane grupe, učinilac će se kazniti zatvorom od tri do dvanaest godina.

Radnja izvršenja se dakle sastoji u upotrebi sile ili pretnje⁶² kojima se direktno utiče na ponašanje nekog lica, odnosno ono se *prinudjuje* na neko ponašanje, ili uzdržavanje od nekog ponašanja, ili pasivnost u određenoj situaciji u kojoj bi inače moglo nešto da učini.

62 U prethodno važećem Krivičnom zakonu Srbije stajao je izraz „ozbiljne pretnje“, što je unosilo zabunu u tumačenju odredbe u praksi (videti: Zoran STOJANOVIĆ, Obrad PERIĆ, *op .cit.*, str. 121). Važeći Krivični Zakonik Srbije navodi „silu ili pretnju“, što je u skladu sa opštim pojmom „pretnje“ u krivičnom pravu, bez potrebe da se dokazuje da li je pretnja bila „ozbiljna“, odnosno usmerena na prouzrokovanje težih (drastičnih, nepopravljivih) posledica.

Kao i u slučaju otmice, postoje osnovni i tri teža oblika. Najteži oblik je, što je opet istovetno sa krivičnim delom otmice, kvalifikovan smrću prinuđenog lica, ili činjenicom da je delo izvršeno od strane organizovane grupe. Za izvršenje ovog krivičnog dela potreban je umišljaj, a s obzirom na to da se njime utiče na slobodu odlučivanja i delovanja, ono je u smislu veze sa organizovanim kriminalom karakteristično za fazu krivičnog gonjenja počinilaca drugih krivičnih dela (članova organizovane grupe), kada se prinudom utiče na razne državne institucije i ostale aktere u pretkrivičnom i krivičnom postupku (npr. na policiju, tužioca, sudiju, svedoka). Otuda je prinuda veoma čest pratilac delatnosti kriminalnih grupa u situaciji kada se njihova aktivnost nađe na udaru državnih organa.

4. Visokotehnoški kriminal

(Mario Reljanović)

S obzirom na sve veću zavisnost svakodnevnih (poslovnih i privatnih) aktivnosti ljudi od informatičkih tehnologija, u svetu je odavno identifikovana potreba za obezbeđivanjem sigurnosti njihovog rada, kao i za obezbeđivanjem korisnika tehnologija od zloupotreba i primena zarad obavljanja protivpravnih radnji. Kada se ustanovilo da računarska oprema i internet komunikacije (kao i drugi vidovi komunikacija koji se zasnivaju na prenošenju podataka preko svetske mreže ili lokalnih računarskih mreža) mogu poslužiti za pripremu i izvršenje čitavog niza kriminalnih radnji, među kojima i za nesmetanu komunikaciju terorista, ovom problemu se pristupilo znatno ozbiljnije. Uzroci za pojavu visokotehnoškog kriminala su pre svega u lakom pristupu podacima, slaboj zaštiti, (relativnoj) neobučenosti državnih institucija za gonjenje novih formi kriminala i (relativno) lakom zatajanju dokaza o izvršiocu krivičnog dela (ili čak činjenici da je delo izvršeno). Sa razvojem interneta i upotrebe računara, ni Srbija nije izuzetak od ovakve (zlo)upotrebe modernih tehnologija.

Odnedavno, srpski pravni sistem je bogatiji za dve značajne novine u ovoj oblasti. U Krivični zakonik je uneto novo poglavlje pod nazivom „Krivična dela protiv bezbednosti računarskih podataka“; takođe, usvojen je Zakon o organizaciji i nadležnosti državnih organa za borbu protiv visokotehnoškog kriminala (Zakon o visokotehnoškom kriminalu).⁶³

Glava XXVII Krivičnog zakonika sadrži sedam krivičnih dela iz oblasti bezbednosti računarskih podataka: oštećenje računarskih podataka i programa (član 298); računarska sabotaža (član 299); pravljenje i unošenje računarskih virusa (član 300); računarska prevara (član 301); neovlašćeni pristup zaštićenom računaru, računskoj mreži ili elektronskoj obradi podataka (član 302); sprečavanje i ograničavanje pristupa javnoj računarskoj mreži (član 303); i neovlašćeno korišćenje računara ili računarske mreže (član 304). Na ovaj način inkriminisana su mnoga ponašanja koja do sada nisu bila kažnjiva: nedozvoljeno postupanje sa računarskim podacima i programima, sačinjavanje i distribucija štetnih programa, razne vrste elektronskih finansijskih prevara (koje su jako česte kako na pojedinim Internet stranicama napravljenim u tu svrhu, tako i prilikom korišćenja

elektronskog plaćanja i transfera novca), „upad“ (engl. *hacking*) u tuđe računare i računarske mreže, kao i svaka druga aktivnost na računaru ili računarskoj mreži koja se vrši bez odgovarajućeg ovlašćenja, ili na protivpravan način. Teže oblike ovih dela od osnovnih razdvaja pre svega šteta prouzrokovana izvršenjem dela, osim dela sprečavanja i ograničavanja pristupa javnoj računarskoj mreži, gde je teži oblik predviđen ukoliko ga izvrši službeno lice u vršenju službe.

Posmatrajući samo bića navedenih dela, koja su u principu raznorodna i ne moraju nužno biti povezana, ne može se doći do definicije visokotehnološkog kriminala.⁶⁴ Uvođenje navedenih dela je znatan napredak u delatnosti suzbijanja visokotehnološkog kriminala, a zaprećene kazne se mogu smatrati ostrim. Ono što je, međutim, evidentno je da ovim delima nije ni izdaleka pokrivena cela oblast zloupotrebe visokih tehnologija, čak ni u obimu u kome su takva ponašanja danas uobičajena, a poznato je da se načini korišćenja računara u protivpravne svrhe razvijaju velikom progresijom. Na primer, zakonom nije obuhvaćeno protivpravno ubacivanje niti jedne vrste programa osim tzv. „virusa“, iako postoje razni „dobronamerni“ i „zlonamerni“ programi koje korisnik može sam uneti u računar, a da toga nije ni svestan. Tipičan primer ovakve vrste su tzv. „trojanci“.⁶⁵ Dalje, uznemiravanje putem elektronske pošte (eng. *spamming* ili *e-mail bombing*), *spoofing*,⁶⁶ „logičke bombe“,⁶⁷ Internet logovanje na tuđe ime (tuđi internet nalog), blokiranje kompjutera spoljnim zahtevima, čak i izmena sadržaja na internet stranicama bez autorizacije, takođe nisu našli mesto među krivičnim delima u Krivičnom zakoniku.

Osim ovih nedostataka ostaju otvorena i neka druga pitanja, koja ni u uporednoj praksi nisu do kraja rešena. Na primer, internet se retko koristi za izvršenje krivičnog dela koje je povezano samo sa jednom državom, već ono skoro po pravilu ima međunarodni karakter. Kako odrediti nadležnost za gonjenje počinioca takvog dela? Potom, kako sa sigurnošću utvrditi identitet osobe koja je koristila računar za izvršenje krivičnog dela? Da li je na pomolu uvođenje nove vrste objektivne odgovornosti vlasnika računara, odnosno odgovarajuće IP adrese sa

64 Osim ukoliko se ne prihvati jedna od najpoznatijih definicija za tzv. *cyber crime*: Protivpravno delo pri čijem izvršenju je računar ili oruđe, ili meta, ili oba istovremeno.

65 „Trojanci“ (eng. *trojans*) se ispoljavaju pre svega kao forma „nenasilnog preuzimanja kontrole nad tuđim računarom, čega vlasnik računara najčešće nije svestan. „Trojanac“ ne može sam da se aktivira, već to čini korisnik računara koji je napadnut u ubeđenju da instalira autorizovan program, ili neku drugu aplikaciju za rad na računaru (otuda analogija sa Trojanskim konjem, koga su Trojanci sami uneli unutar svojih zidina, smatrajući ga za nešto drugo). Više o „trojancima“ na Internet stranici: [http://en.wikipedia.org/wiki/Trojan_horse_\(computing\)](http://en.wikipedia.org/wiki/Trojan_horse_(computing)), 22. mart 2007.

66 Engleski izraz za koji za sada ne postoji ekvivalent na srpskom jeziku, a koji označava namerno menjanje porekla elektronskih poruka (e-mail-a) i dovođenje na taj način u zabludu njihovog primaoca. Tako se može, npr. načiniti finansijska ili druga prevara, ali se ovo delo može svesti i na neki od prethodno navedenih oblika nedozvoljenog delovanja, ukoliko takve poruke sadrže npr. viruse.

67 Štetni programi poput virusa, ali bez mogućnosti samostalnog izvršavanja, sve dok ne „dobiju“ komandu od korisnika napadnutog računara, koja se sastoji najčešće u pokretanju određenog programa.

koje je izvršeno krivično delo?⁶⁸ Kako se ponašati prema maloletnim licima koji poćine krivićno delo na ovaj naćin?⁶⁹ U tom smislu, tućioci i sudovi se ne mogu osloniti na prethodnu praksu, zato Ńto je nema, pa se mora razmiŃljati o njihovoj posebnoj edukaciji na osnovu stranih iskustava.

Zakon o visokotehnoćloŃkom kriminalu pokuŃava da na neki naćin premosti neke od navedenih poteŃkoća, pre svega one koje se odnose na specijalizaciju organa koji se bave procesuiranjem slućajeva i gonjenjem poćinilaca ovih krivićnih dela. U tom smislu, ovaj zakon je komplementaran sa glavom XXVII Krivićnog zakonika, Ńto je u zakonskom tekstu izrićito i navedeno.⁷⁰ Radi krivićnog gonjenja i sućjenja za dela koja spadaju u visokotehnoćloŃki kriminal, u koja spadaju dela protiv bezbednosti raćunarskih podataka i krivićna dela protiv intelektualne svojine, imovine i saobraćaaja kada se kao objekat ili sredstvo izvrŃjenja javljaju raćunari, raćunarske mreće ili raćunarski podaci, kao i njihovi proizvodi u materijalnom ili elektronskom obliku⁷¹, osnivaju se: specijalno odeljenje pri Okrućnom javnom tućilaŃstvu u Beogradu, specijalno Veće Okrućnog suda u Beogradu i Slućba za borbu protiv visokotehnoćloŃkog kriminala pri ministarstvu nadlećnom za unutraŃnje poslove.

Posebno tućilaćko odeljenje osniva se pri Okrućnom javnom tućilaŃstvu u Beogradu, za teritoriju cele Srbije. Ovo tućilaŃstvo potpada pod opŃte zakone kojima se urećuje javno tućilaŃstvo, osim u onim stvarima koje su odrećene Zakonom o visokotehnoćloŃkom kriminalu. Radom odeljenja rukovodi posebni tućilac, koga postavlja Republićki javni tućilac iz redova javnih tućilaca i zamenika javnih tućilaca koji ispunjavaju uslove za izbor za zamenika okrućnog javnog tućioca. Za postavljenje, potrebna je saglasnost lica koje se postavlja na ovu funkciju. Posebni tućilac se bira na ćetiri godine, i moće biti ponovo izabran. Takoće,

68 IP adresa je, jednostavno rećeno, vrsta „potpisa“ kompjutera koji se konektuje na internet, a koji je jedinstven za svaki raćunar. Pomoću nje se moće doći do lokacije raćunara sa kojeg je poćinjeno neko krivićno delo. Prema podacima organizacije Ipligence (<http://www.ipligence.com>) trenutno postoji viŃe od milijardu korisnika interneta, dok je broj raćunara koji imaju pristup internetu viŃestruko veći. Za viŃe informacija o IP adresi, naćinu njenog dodeljivanja i pronalaćenja kućne adrese na osnovu IP adrese, videti: tekst *TCP/IP*, na Internet stranici http://www.webopedia.com/TERM/T/TCP_IP.html i tekst *IP address*, na Internet stranici: http://www.webopedia.com/TERM/I/IP_address.html, 22. mart 2007.

69 Iako je moćda odgovor na ovo pitanje naizgled jednostavan, obzirom da postoje posebni propisi koji se primenjuju na maloletne poćinioce krivićnih dela, u ovoj oblasti je naroćito drastićno izraćen potencijal da se kao izvŃioci naću deca koja su sa stanoviŃta krivićnog prava potpuno nesvesna Ńtetnih posledica svojih dela, a postoji realna opasnost da ih ponove. Postoje slućajevi da su izvrŃioci ovakvih dela imali i Ńest do deset godina starosti.

70 Ćlan 2. stav 3. i ćlan 3. Zakona ukazuju na istovetnost terminologije koja se koristi u oba zakonska teksta, kao i na ćinjenicu da se Zakon o visokotehnoćloŃkom kriminalu primenjuje radi otkrivanja, krivićnog gonjenja i sućjenja za dela protiv bezbednosti raćunarskih podataka i krivićna dela protiv intelektualne svojine, imovine i saobraćaaja kada se kao objekat ili sredstvo izvrŃjenja javljaju raćunari, raćunarske mreće ili raćunarski podaci, na naćin na koji su ona odrećena Krivićnim zakonikom.

71 Ukoliko broj primeraka autorskog dela prelazi pet stotina, ili nastala materijalna Ńteta prelazi iznos od 850 hiljada dinara.

posebni tužilac može biti smenjen i pre isteka vremena na koje je postavljen, od strane Republičkog javnog tužioca. U toku svog rada ima prava i obaveze kao i svaki drugi javni tužilac. Posebni tužilac predlaže Okružnom javnom tužiocu akt o unutrašnjoj organizaciji i sistematizaciji radnih mesta u Posebnom tužilaštvu, na koji saglasnost daje ministar nadležan za poslove pravosuđa. Ukoliko posebni tužilac dođe do saznanja da neki od slučajeva spada u nadležnost posebnog odeljenja koja je predviđena Zakonom, može zahtevati od Republičkog javnog tužioca da mu poveri ili prenese nadležnost (čl. 4. do 8. Zakona).

Služba za borbu protiv visokotehnološkog kriminala se obrazuje u okviru ministarstva nadležnog za unutrašnje poslove, i postupa po zahtevima Posebnog tužioca. Službom rukovodi starešina koga postavlja ministar nadležan za unutrašnje poslove, nakon pribavljenog mišljenja Posebnog tužioca. Ministar nadležan za unutrašnje poslove, takođe po pribavljenom mišljenju Posebnog tužioca, bliže uređuje rad Službe (član 9. Zakona).

Veće za borbu protiv visokotehnološkog kriminala nadležno je za postupanje u predmetima krivičnih dela visokotehnološkog kriminala, koja su određena Zakonom, za teritoriju cele Srbije. Veće se obrazuje pri Okružnom sudu u Beogradu, a obrazuje ga predsednik suda, uz saglasnost sudija koje se raspoređuju. Sudije u ovako obrazovanom Veću mogu suditi najduže dve godine, s tim što predsednik Okružnog suda može produžiti taj period, uz saglasnost sudije u pitanju (čl. 10. i 11. Zakona).

Zakon o visokotehnološkom kriminalu je na izloženi način pokušao upotrebiti mere za suzbijanje kriminala putem korišćenja novih tehnoloških rešenja, predviđajući čitav niz novih organa koji bi se specijalizovali za ovu oblast. Zakon, međutim, nije dovoljno prostora posvetio kvalitetu budućih specijalizovanih tela, pa je tako moguće da u praksi ni u jednom od njih ne bude (dovoljan broj) pojedinaca koji su upoznati sa savremenim tehnologijama, kao ni sa povezanim vrstama krivičnih dela i načinima njihovog izvršenja. Posebno je problematično percipirati izvršenje krivičnih dela ove vrste, pa se tako od Službe mora zahtevati da njeni članovi budu visokoobrazovani i specijalizovani za ovu oblast. Zakon, međutim, propisuje da će pri izboru javnih tužilaca (i zamenika javnih tužilaca) za Posebno tužilaštvo kao i sudija za posebno Veće „prednost imati javni tužioc i zamenici javnih tužilaca (odnosno sudije) koji poseduju posebna znanja iz oblasti informatičkih tehnologija“ (član 5. stav 2. i član 11. stav 2. Zakona). Specijalizovanost, tehničko i praktično znanje iz oblasti visoke tehnologije je dakle prednost, ali ne i uslov izbora. Kod odredbi za izbor u Službu pri ministarstvu nadležnom za unutrašnje poslove nema čak ni ovog uslova, ni kada se radi o starešini Službe, već je izbor prepušten diskrecionoj odluci nadležnog ministra. Ovakva selekcija ne uliva mnogo sigurnosti u pogledu spremnosti novih organa da se suoče sa svojim zadacima i da efikasno rade na suzbijanju visokotehnološkog kriminala. Dodatnu poteškoću u vezi sa ovim problemom predstavlja i odredba prema kojoj sudije u posebnom Veću mogu provesti samo dve godine. U tom slučaju treba sprovoditi planiranu i permanentnu obuku sudija Okružnog suda, koje bi najmanje šest meseci pre eventualnog raspoređivanja izrazile saglasnost da sude u ovom Veću. Ukoliko se edukacija sudija bude obavljala tek po raspoređivanju, njima bi trebalo dodatno vreme da se upoznaju sa problema-

tikom ove vrste krivičnih dela, što bi dovelo do zastoja u procesuiranju predmeta, ili do procesuiranja bez potrebne edukacije – specijalizacije za efikasno sprovođenje propisa.

Druga primedba tiče se primene Zakona. Naime, iako je donet još 2005. godine, do sada nije osnovana Služba pri ministarstvu nadležnom za unutrašnje poslove, kao ni posebno Veće pri Okružnom sudu u Beogradu.⁷² Posebno tužilaštvo je otpočelo sa radom, ali je neizvesno kako će dalje procesuirati eventualne predmete iz svoje nadležnosti, obzirom da sam Zakon o visokotehnoškom kriminalu ne sadrži vremenske rokove za implementaciju svojih odredbi.

U zaključku se može reći da je uvođenje ove grupe krivičnih dela u pravni sistem Srbije pozitivan korak, i da postoji dosta dobrih ideja u pogledu suzbijanja visokotehnoškog kriminala. Međutim, postojeća zakonska rešenja se moraju dopuniti, a Zakon o visokotehnoškom kriminalu implementirati do kraja. Pored toga, najveći problem u ovoj oblasti će sigurno biti nedostatak prakse i slaba informisanost i specijalizovanost lica u organima koji će primenjivati ove propise.

5. Neki posebni oblici prevarnog ponašanja

(Jovan Ćirić)

Srbija je jedna od onih zemalja koje u svom zakonodavstvu nemaju posebne oblike opšteg dela prevare. Bez obzira o kojoj vrsti prevare se radi, da li je, na primer, u pitanju prevara u vezi sa osiguranjem ili prevara u spoljnotrgovinskom poslovanju, primenjuju se odredbe koje se odnose na opšte krivično delo prevare iz člana 208. KZ smešteno u grupu krivičnih dela protiv imovine. U stavu 1. toga člana se kaže:

Ko u nameri da sebi ili drugom pribavi protivpravnu imovinsku korist dovede koga lažnim prikazivanjem ili prikrivanjem činjenica u zabludu ili ga održava u zabludi i time ga navede da ovaj na štetu svoje ili tuđe imovine nešto učini ili ne učini, kazniće se novčanom kaznom ili zatvorom do tri godine.

U zavisnosti od toga da li je delo učinjeno u nameri da se drugi samo ošteti (stav 2), odnosno ukoliko visina imovinske koristi prelazi iznos od 450.000 dinara (oko 5.000 evra) – stav 3, odnosno visinu od 1.500 000 dinara (oko 18.000 evra) – stav 4, predviđene su različite kazne. Za delo iz stava 2. – novčana kazna ili zatvor do šest meseci; za delo iz stava 3. – jedna do osam godina zatvora; za delo iz stava 4. – dve do dvanaest godina zatvora. Ipak, nema posebnih oblika prevare koji se u praksi mogu pojaviti, i koje se u poslednje vreme, naročito u vezi sa novim tehnologijama, pojavljuju.

Kao posebno krivično delo postoji, međutim, prevara u službi – član 363. KZ:

Službeno lice koje u vršenju službe u nameri da sebi ili drugom pribavi protivpravnu imovinsku korist podnošenjem lažnih obračuna ili na drugi način dovede u zabludu ovlašćeno lice da izvrši nezakonitu isplatu, kazniće se zatvorom od šest meseci do pet godina.

72 Prema procenama Ministarstva pravde, posebno Veće je trebalo da dobije potrebne prostorije i ostale uslove za rad do maja 2007. godine, kada su se mogu očekivati i prva suđenja za krivična dela visokotehnoškog kriminala.

Stav 2. ovog člana odnosi se na imovinsku vrednost od preko 450.000 dinara (oko 6.000 evra), a zaprećena je kazna od jedne do osam godina zatvora. Delo iz stav 3. postoji ukoliko pribavljena imovinska korist prelazi iznos od 1.500.000 dinara (oko 18.000 evra), a predviđena kazna iznosi dve do dvanaest godina zatvora.

Tako na primer ako osiguranik prevari osiguravajuću kuću (osiguravača), odgovaraće za običnu prevaru, a ukoliko zaposleni u osiguravajućoj kući izvrši prevaru da bi svom prijatelju omogućio ostvarenje neosnovane dobiti, odgovaraće za prevaru u službi. Posebna inkriminacija, koja bi se zvala „prevara u vezi sa osiguranjem“ u Srbiji ne postoji. Da li je ona potrebna?

Kada je o osiguranju reč, veoma bitno je istaći da je tu jedna od ključnih stvari načelo dobre vere, odnosno načelo poverenja, jer ako osiguranik u ceo posao oko osiguranja uđe sa željom da nekog prevari, onda se, u suštini, uopšte ne može govoriti o osiguranju.⁷³ Ne treba, naravno, ovde imati u vidu samo situaciju kada osiguranik u osiguraničku prevaru ulazi sa unapred izgrađenom svešću i namerom da prevari osiguravača. Moguće je, na primer, da neki događaj koji se odigrao mimo osiguranikove želje, namere i moći, kasnije od njega bude iskorišćen za vršenje prevarne i sticanje protivpravne dobiti. Radi se, na primer, o požaru, koji osiguranik ne skrivi namerno, sa željom da prevari osiguravača, već požar slučajno izbije, ali kasnije od strane osiguranika to bude iskorišćeno i zloupotrebjeno u cilju prevare osiguravača. Tu se u stvari najčešće radi o pokušaju da se jedan nesrećni događaj pretvori u „sreću“, koja se može dobro naplatiti.⁷⁴ Postavlja se pitanje, šta raditi kad slučaj nije prouzrokovan niti namerno, niti nepažnjom osiguranika, već je proizveden od strane nekog trećeg lica. Ako je to lice za čije postupke osiguranik odgovara, onda treba postupati kao kada je šteta prouzrokovana nepažnjom osiguranika, što znači da osiguravač nije dužan da nadoknadi štetu.⁷⁵ Ovo je pitanje značajno zato što se u praksi može dogoditi da roditelj natera svoje maloletno dete, odnosno da poslodavac natera svog zaposlenog da na osiguranim stvarima namerno pričinu štetu kako bi se naplatilo osiguranje. U takvim je slučajevima veoma važno utvrditi da li je osiguranik svoju imovinu prethodno „preosigurao“, odnosno osigurao na preterano veliki iznos novca. Ako je to slučaj, onda postoje sve indicije, da je vlasnik, koji je sklopio takav ugovora o osiguranju unapred želeo da napravi osiguraničku prevaru. Ali, i tu mogu nastajati brojne „međusituacije“.

U svakom slučaju, postoji čitav niz vrlo zanimljivih i ponekad dosta problematičnih situacija u vezi sa osiguranjem i prevarama u osiguranju, no i pored toga srpsko krivično pravo ne poznaje inkriminaciju osiguraničke prevare. Razlozi za postojanje posebne inkriminacije osiguraničke prevare nalaze se pre svega u tome da bi se posebnom inkriminacijom neke posebne specifičnosti u vezi sa osiguranjem mogle istaći na jasniji i bolji način. U principu, specijalni oblici krivičnih dela i postoje pre svega zato da bi se određene posebnosti u određenim društvenim odnosima na najbolji mogući način istakle.⁷⁶ Jasno je da nije svaka prevara ista, ne samo u čisto materijalnom smislu, odnosno iznosu za koji

73 Zoran RADOVIĆ i Živojin ALEKSIĆ, *Prevare u osiguranju*, Beograd 1997, str. 6–7.

74 59. Ibidem str. 111.

75 Predrag ŠULEJIĆ, *Pravo osiguranja*, Beograd 1980, str. 92.

76 Janko TAHOVIĆ, *Krivično pravo – posebni deo*, Beograd 1955, str. 106.

je prevareni oštećen, već i u širem moralnom i socijalnom smislu. Primera radi, nadrilekarstvo, kao specijalan vid krivičnog dela prevare, sigurno je da nema istu težinu i isto socijalno i moralno značenje kao obična prevara.⁷⁷ Kada je reč o prevari, uvek treba imati u vidu i viktimološki aspekt, odnosno doprinos žrtve. Pitanje doprinosa žrtve može biti interesantno i značajno sa stanovišta krivičnog prava uopšte,⁷⁸ međutim, ono je naročito interesantno upravo baš kod prevare. Uvek se tu može postaviti pitanje da li je i koliko i sama žrtva doprinela tome da bude prevarena. To naravno ni u kom slučaju ne znači da zakonodavac formalno i izričito treba da propiše da u meri u kojoj je prevareni „kriv“ za prevaru prevarant treba da bude blaže tretiran i kažnjen, međutim, u sudskoj praksi, u procesu odmeravanja kazne, taj faktor sigurno ima određenu ulogu, kao što u principu i mnogi drugi faktori psihološke i socijalne prirode u procesu odmeravanja kazne uvek imaju određenu ulogu.⁷⁹ Razumljivo je da se drugačije gleda i presuđuje situacija kada je žrtva u značajnoj meri doprinela nastanku krivičnog dela, a drugačije kada njenog nikakvog doprinosa nije bilo. Sve to u stvari pokazuje da postoje sasvim različite vrste prevara, koje se ponekad međusobno toliko razlikuju da se gotovo može govoriti o sasvim različitim krivičnim delima, te da bi upravo zbog toga trebalo propisati kao posebno krivično delo tzv. osiguraničku prevaru, odnosno prevaru u vezi sa osiguranjem.⁸⁰ Ne vidi se, na primer, zbog čega je u našem novom zakoniku propisano kao novo i posebno krivično delo, krivično delo lažnog bankrotstva, što smatramo opravdanim, a nije propisano delo osiguraničke prevare, iako je i „lažno bankrotstvo“ u suštini samo jedan poseban oblik prevare. Prema tome, argument da nema potrebe za propisivanjem posebnog oblika prevare, jer se opštim delom sve može pokriti, ipak ne stoji, upravo zato što postoji poseban oblik prevare u vidu „lažnog bankrotstva“.

Ovde treba dodati pitanje koje je vezano za nove oblike savremenih, sofisticiranih prevara. Radi se ne toliko o pravnoj regulativi, kojoj se i nema mnogo šta prigovoriti, koliko se o tehničko-tehološkoj nepripremljenosti policijskih i tužilačkih organa, ali i običnih građana, koji zahvaljujući tome mogu relativno lako postati žrtve tih prevara. Primera radi, navodimo jedan od novijih oblika prevare: U Beogradu su svojevrmeno uhapšeni jedan državljanin Bosne i jedan državljanin Nemačke poreklom iz Šri-lanke i optuženi da su uz pomoć 200 lažnih platnih kartica podizali novac sa bankomata u Beogradu.⁸¹ Dobar broj građana, koji su od skora počeli da se koriste platnim karticama, kao i trgovaca, nemaju dovoljno znanja kako se treba čuvati od eventualnih zloupotreba, falsifikata, krađe tajnih PIM – kodova⁸² i svih drugih mogućih sličnih oblika prevara u vezi sa platnim karticama.

77 Stojan KNEŽEVIĆ, *Etika i medicina*, Zagreb 1979, str. 34.

78 Vesna NIKOLIĆ – RISTANOVIĆ, *Uticaj žrtve na pojavu kriminaliteta*, Beograd 1984.

79 John HOGARTH, *Sentencing as a Human Process*, University of Toronto Press, 1971. str. 19.

80 O tome videti kod Jovana ČIRIĆA, *Krivičnopravni aspekti osiguraničke prevare*, u časopisu „Tokovi osiguranja“, br. 1/2002.

81 U beogradskim novinama se povodom ovog slučaja špekulisalo da su pomenuta dvojica samo deo organizovanog lanca međunarodnih kriminalaca, koji su i u mnogim drugim zemljama, a naročito u bivšim komunističkim, koje još uvek nisu na dovoljnom tehničko-tehnološkom nivou, radili slične stvari, –sa interneta skidali brojeve kartica i onda ih koristili u uličnim bankomatima. V. „Press“, od 22. marta 2007.

82 Ovde naročito treba pomenuti plaćanja putem kartica preko interneta, što može biti opasno i u tehnološki razvijenijim sredinama i kod kompjuterski pismenije populacije nego što je naša.

III. KORUPCIJA

1. O krivičnim odredbama u vezi sa korupcijom

(Jovan Ćirić)

Pre nego što izložimo neke najvažnije formalno-pravne karakteristike krivičnih dela korupcije, čini nam se da bi bilo veoma važno pogledati nekoliko statističkih podataka o učestalosti ovih krivičnih dela u našoj sudskoj praksi, prema broju krivičnih prijava, optužnica i pravnosnažnih osuđujućih presuda za ova krivična dela.

Godina	Zloupotreba položaja			Primanje mita			Davanje mita		
	Prijave	Optužbe	Osude	Prijave	Optužbe	Osude	Prijave	Optužbe	Osude
1991	2774	1538	927	37	20	13	25	18	10
1992	2236	1009	637	58	12	9	49	13	9
1993	2619	940	589	98	25	18	90	31	22
1994	2060	829	528	79	45	25	143	46	35
1995	2112	697	428	101	27	19	194	52	42
1996	2296	604	333	65	36	25	97	43	32
1997	2220	723	427	76	56	46	116	74	59
1998	2250	786	439	68	49	43	78	59	49
1999	1712	687	434	56	34	33	112	29	25
2000	1867	701	445	73	46	31	82	35	30

Sasvim se lako ovde mogu uočiti dva trenda. Prvi, da broj procesuiranih slučajeva zloupotrebe službenog položaja kontinuirano opada, a drugi se sastoji u tome da je broj optuženih i osuđenih za krivično delo i primanja i davanja mita konstantno mali, što drugim rečima izrazito kazuje da se koruptivnim krivičnim delima danas u Srbiji nadležni državni organi (policija, inspekcije, tužilaštva) ne bave dovoljno ozbiljno, što opet stvara utisak u najširoj javnosti da je to ponašanje dozvoljeno.

Može se razmišljati i u tom pravcu, da onaj koji zloupotrebi svoj službeni položaj da bi stekao neku direktnu materijalnu korist, sasvim lako i jednostavno može zloupotrebiti, odnosno iskoristiti taj svoj položaj (odnosno moć i ugled koji odatle proizilaze) i za to da se, preko direktnih ili indirektnih veza i uticaja, sačuva i zaštiti od krivičnog progona.

U najopštijem smislu, pravo služi ograničavanju pojedinih interesa i pojedinačne moći. Zbog toga se, u slučaju zloupotrebe službenog položaja, poziva na odgovornost službeno lice koje prekorači svoja ovlašćenja i iskoristi ih protivno svrsi i zakonu, ili što uopšte ne vrši ovlašćenja koja je morao da vrši. To je sušti-

na krivičnog dela „zloupotreba službenog položaja“, koje se često može naći u sticaju sa primanjem mita. Jer, da bi neko iskoristio, zloupotrebio svoj službeni položaj, on će najčešće uza sve to primiti i mito.

Da bismo na pravi i potpuni način sagledali stanje u Srbiji, neophodno je upoznati se sa normom KZ Srbije koja se odnosi na zloupotrebu službenog položaja (čl. 359). Ona glasi: „*Službeno lice koje iskorišćavanjem svog službenog položaja ili ovlašćenja, prekoračenjem svog službenog ovlašćenja ili nevršenjem svoje službene dužnosti pribavi sebi ili drugom kakvu korist, drugom nanese kakvu štetu ili teže povredi prava drugog, kazniće se zatvorom od šest meseci do pet godina.*“

U stavu 2. ovog člana predviđen je teži oblik ovog krivičnog dela, koji postoji ako je pribavljena korist veća od 450.000 dinara (oko 5.000 evra) i za tu situaciju je predviđena kazna zatvora od jedne do osam godina. Za delo iz stava 3. (ako je imovinska korist veća od 1.500 000 dinara, – oko 17.000 evra) predviđena je kazna od dve do 12 godina zatvora.

Ovo krivično delo je u stvari osnovno krivično delo iz grupe krivičnih dela protiv službene dužnosti (koruptivnih krivičnih dela) i ovo, kao i druga krivična dela protiv službene dužnosti (kršenje zakona od strane sudije, javnog tužioca i njegovog zamenika – član 360; nesavestan rad u službi – član 361; protivzakonita naplata i isplata – član 362; prevara u službi – član 363; pronevera – član 364); posluga – član 365; protivzakonito posredovanje, tzv. trgovina uticajem – član 366; primanje mita – član 367; davanje mita – član 368; odavanje službene tajne – član 369), predstavlja osnov krivičnopravne zaštite savesnog obavljanja službene dužnosti i borbe protiv korupcije.

Smatra se naime da je službena dužnost zloupotrebljena u objektivnom smislu kada službeno lice prekorači svoja službena ovlašćenja ili ne vrši svoju službenu dužnost, dok u subjektivnom smislu, zloupotreba postoji kada službeno lice preduzima službene radnje koje su u okviru njegovog ovlašćenja, ali to ne čini da bi se ostvarili interesi službe, već da bi se ostvarili neki drugi interesi, svoji ili tuđi.⁸³ I, kao što je u principu, uvek lakše dokazivati ono što je objektivno, tj. neku objektivnu komponentu krivičnog dela, tako se i u slučaju ovog krivičnog dela pokazuje da je najteže dokazati iskorišćavanje službenog položaja, odnosno zloupotrebu u subjektivnom smislu. No, kao što ćemo još videti, to je samo jedan, rekli bismo usputni problem kod korupcije u Srbiji uopšte.

Zakonskoj odredbi o krivičnom delu zloupotrebe službenog položaja se, kao ni drugim sličnim odredbama, nema šta (mnogo) prigovoriti, po pitanju načina na koji su napisane u zakonu, ali se postavlja pitanje sudske, inspeksijske i tužilačke prakse, odnosno razlike između onoga što piše u zakonu i onoga što se u praksi događa. Zakon ovde često, kako se to kaže, ostaje „mrtvo slovo na papiru“, odnosno ne primenjuje se.

U tom je smislu još jedan statistički podatak na svoj način indikativan. Naime, radeći jedno empirijsko istraživanje o kaznenoj politici sudova u Srbiji, istraživači su bili predvideli da iz 12 okružnih sudova u Srbiji (uključujući i Beograd)

83 Zoran PEROVIĆ, *Zloupotreba službenog položaja*, referat na Savetovanju Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja: „Privredni kriminal i korupcija“, Beograd 2001, str. 208.

obrade po 6 pravnosnažno osuđujućih presuda za razna krivična dela, pa i za stav 3 krivičnog dela zloupotrebe službenog položaja.⁸⁴ Ispostavilo se, međutim, da u mnogim sudovima, pa čak i u Beogradu u poslednjih desetak godina niko (niti jedan učinilac) nije bio suđen i osuđen za krivično delo zloupotrebe službenog položaja iz stava 3, te je uzorak bio manjkav i moralo se ići čak i 20 godina unazad da bi se on kompletirao.⁸⁵ Ovaj podatak, sam za sebe nam se čini toliko značajnim i toliko rečitim, da mislimo da i nije potrebno posebno ga komentarisati. Uostalom, mnogi istraživači fenomena korupcije u Srbiji često ističu značajno statističko smanjivanje i broja optuženih i broja osuđenih za krivična dela korupcije u poslednjih 20 godina, što u stvari govori i o sveopštoj krizi moralnog sistema u Srbiji, odnosno da problem i nije toliko u tome šta piše u zakonima, već u tome što se to ne primenjuje.⁸⁶

Uza sve to, ovde treba dodati još jednu činjenicu: naime, i u slučaju osuda za zloupotrebu službenog položaja, sudovi su, prema rezultatima pomenutog istraživanja u čak 55,9% slučajeva ublažavali kaznu⁸⁷, odnosno izricali kaznu ispod zakonskog minimuma, što znači da učinioci najvažnijeg krivičnog dela u vezi sa korupcijom i organizovanim kriminalom, ili uopšte nisu bili izvođeni pred sud, ili i kada su bili izvođeni i osuđivani, prolazili su sa sasvim blagim kaznama. I taj podatak, sam za sebe ukazuje da problem (organizovanog) kriminala i korupcije u Srbiji, i nije toliko u sferi normativnog, koliko u sferi praktične (ne)primene.

Na kraju, najjednostavnije rečeno, korupcije i zloupotrebe službenog položaja će biti utoliko manje, ukoliko se pojedincima daju što je moguće manja i ograničenija posebna ovlašćenja. Velika ovlašćenja, kao i svaka velika moć, provociraju da se iskoriste i zloupotrebe. Što su ovlašćenja i moć ljudi koji se nalaze na službenim položajima manji, to je i manja mogućnost i verovatnoća da će biti zloupotrebljeni. Sve to praktično znači ograničavanje moći države i njenih organa, pojedinaca koji se nalaze na odgovarajućim službenim položajima. Odnosno, to znači maksimalno moguću liberalizaciju odnosa, naročito u sferi ekonomije, odnosno, što je moguće manje uplitanje države u sve sfere društvenog života, a naročito u sferu ekonomije. Praktično, to znači da jedan privredni subjekt ne mora neprestano od države, njenih organa i službenih lica tražiti nekakva odobrenja i dozvole, već da on može raditi sasvim slobodno na slobodnom tržištu. Pojedincima iz aparata vlasti odgovara da se država što više meša u privredni život, jer je tako veća mogućnost da se od nosilaca sive ekonomije iznude veće sume kako bi bili ostavljeni na miru.⁸⁸ Odnosno, što je više „države“, veća su ograničenja, pa su

84 To je situacija kada je vrednost protipravne imovinske koristi, ili štete veća od 1. 500 000 dinara. U međuvremenu je u Srbiji izvršena privatizacija, odnosno prodaja mnogih društvenih – državnih preduzeća ogromne vrednosti, ali nije bilo niti jednog slučaja „Zloupotrebe službenog položaja“ u vrednosti većoj od 17.000 evra. U najmanju ruku neobično.

85 O tome u knjizi Jovana ĆIRIĆA, Đorđa ĐORĐEVIĆA i Roberta SEPIJA, *Kaznena politika sudova u Srbiji*, Beograd 2006.

86 O tome u knjizi Slobodana VUKOVIĆA, *Korupcija i vladavina prava*, Beograd 2003.

87 J. ĆIRIĆ, Đ. ĐORĐEVIĆ i R. SEPI, op. cit. str. 51.

88 Đorđe IGNJATOVIĆ, *Organizovani kriminalitet*, drugi deo, Beograd 1998, str. 139.

zato i izazovi na zloupotrebe i korupciju veći. Kao da se tu može postaviti jednačina – više države, veća korupcija; više liberalizma, manje korupcije.⁸⁹

Sve u svemu, svaka „velika vlast“, ili bolje rečeno, svaki put kada jedno službeno lice poseduje znatna diskreciona ovlašćenja, stvara se mogućnost iskorišćavanja službenog položaja, što predstavlja jedan od oblika krivičnog dela zloupotrebe službenog položaja. Zbog toga bi se moglo reći, da adekvatna antikorupciona politika, mora podrazumevati i sužavanje vlasti države, odnosno diskrecionih ovlašćenja službenih lica. Prilikom donošenja akata i rešavanja slučaja, službeno lice bira ono rešenje koje po njegovoj oceni izgleda najcelishodnije, što otvara mogućnost da se ne rukovodi interesima službe, već nekim svojim ili tuđim interesom.⁹⁰ Zamislimo za trenutak jednu stambenu komisiju kojih je ranije u socijalizmu bilo u društvenim i državnim ustanovama i preduzećima i zamislimo predsednika te komisije koji nekoga protežira da dobije stan pre drugih. Pojava je bila uobičajena. Međutim, istovremeno to je situacija koju nije tako lako razrešiti. Jer na osnovu čega se može tvrditi da je službeno lice iskoristilo svoj službeni položaj, naročito u situaciji kada postoje dva, makar samo na prvi pogled podjednako dobra, kvalitetna, „jaka“ kandidata.⁹¹ I jedan i drugi kandidat nemaju rešeno „stambeno pitanje“, i jedan i drugi imaju iste godine radnog staža, istu stručnu spremu, isti broj dece istog uzrasta, itd. Zar je teško zamisliti takvu situaciju? Jednom će ipak morati da bude dodeljen stan, ali kome? Kome god stan, ili neko drugo pravo bude dodeljeno, onaj drugi će imati puno razloga i osnova da veruje i da tvrdi da je oštećen,⁹² te da je službeno lice zloupotrebilo svoj službeni položaj. S druge strane, službeno lice se uvek može pozivati na svoja diskreciona ovlašćenja, koja čak ne mora podrobno ni obrazlagati, jer jednostavno, jedan od njih dvojice mu je „simpatičniji“.⁹³ Službeno lice se naravno mora pridržavati zakona i raznih drugih pravila sadržanih u podzakonskim aktima, ali u životu se obično stvaraju tako komplikovane situacije koje se ne mogu unapred i u detalje predvideti, već se samom službenom licu ipak mora ostaviti relativno slobodan prostor i diskreciono ovlašćenje da prema svom unutrašnjem osećanju (pre svega za pravdu, pravo i pravičnost) presudi, odnosno donese odluku. Zbog toga ne možemo, niti smemo da uvek tvrdimo da je tu u pitanju korupcija, kada

89 Grupa autora, *Korupcija u Srbiji*, Centar za liberalno dekomkratske studije, Beograd 2001, str. 13.

90 Ljubiša LAZAREVIĆ, *Krivično pravo . posebni deo*, op. cit. str. 685.

91 Slično je bivalo i prilikom zapošljavanja.

92 Upravo je to vrlo česta situacija kada se govori o na primer korupciji među sudijama. Fama o rasprostranjenosti korupcije u sudstvu, jednim, možda i najznačajnijim delom, je posledica toga što od dve strane koje se pojavljuju na sudu, jedna uvek mora biti nezadovoljna, jedna uvek sebe doživljava kao žrtvu, jedna uvek vidi u presudi sudije njegovu zlu nameru, njegovu zloupotrebu i korumpiranost.

93 I ovdje se naravno javljaju asocijacije na sud i sudije. Sudija mora imati slobodu odlučivanja. Uvek postoji i mora postojati slobodno sudijsko uverenje u ocenjivanju i procenjivanju iznetih dokaza, kao i slobodno sudijsko uverenje o krivici i nevinosti okrivljenog, odnosno slobodno sudijsko uverenje o popravljivosti i nepopravljivosti učinioca jednog krivičnog dela kome on izriče presudu. Bez te slobode, bez tog slobodnog sudijskog uverenja, stvari bi vrlo brzo postale besmislene i u stvari bismo mogli reći da bez te slobode da odluči na ovaj ili onaj način, neko lice i nema posebna ovlašćenja i da se ni ne nalazi na nekom „posebnom“ službenom položaju.

nam se čini da bi moglo biti zloupotrebe. Upravo je to jedan od vrlo važnih razloga zbog čega ovo krivično delo nije tako lako dokazati na sudu i zbog čega se nama čini da je njegova učestalost u sudskoj praksi ipak znatno manja nego što bi to trebalo, odnosno moglo da bude. Naravno, u praksi ima i mnogo jednostavnijih i nedvosmislenijih slučajeva i situacija, u kojima dokazivanje postojanja krivičnog dela zloupotrebe službenog položaja i nije tako teško. Tako na primer, poslovođa prodavnice, iskoristio je svoj službeni položaj tako što je zaposlenima u prodavnici dozvolio da kupe kafu, s tim da plate na kraju meseca, ali po ceni sa početka meseca, kada je cena bila niža. Ili na primer, ovlašćeno službeno lice za vršenje tehničkog pregleda motornih vozila, svom poznaniku popuni i overi registracioni list, iako nije obavio tehnički pregled.⁹⁴ Naravno, na osnovu ovih i drugih sličnih primera moglo bi se zaključiti da mreža kriminalne politike izgleda sasvim drugačije od ribarske mreže, jer ona propušta krupne, a hvata samo „sitne ribe“. No to je bila česta situacija u Srbiji, što je za posledicu proizvelo to da moralna osuda same korupcije i nije bila posebno izražena, jer „kada mogu da prođu nekažnjeno oni na vrhu, onda mogu i ja, kome to služi da preživim“, rezonovao je običani građanin. Iako su na rečima svi bili spremni da kritikuju i osude pojavu korupcije, niko ili skoro niko i nije preduzimao prave i adekvatne mere koje bi je zaustavile.

Ovde međutim postoji još jedan potencijalni problem. Radi se o onome što se može nazvati ćutanjem, ili sporošću državne administracije. Ali i ne samo administracije, već na primer i lekara u državnim bolnicama, gde je korupcija takođe veoma prisutna. Neko je na nešto ovlašćen, odnosno dužan je da nešto uradi, ali on to ne radi, kako bi zakon u slučaju „zloupotrebe službenog položaja“ rekao, ne koristi svoje ovlašćenje. Kako utvrditi da li zato što očekuje neku mito, ili zato što je nemaran, spor, ili što jednostavno ne zna i ne ume. Građani često u takvoj situaciji reaguju „podmazivanjem tamo gde treba“, te tada iznenada činovnik postaje i veštiji i brži, ali ponekad zaista i nije jasno da li opštinski činovnik kasni sa izdavanjem neke dozvole, odnosno lekar u državnoj bolnici ne pristupa hirurškoj intervenciji, zato što očekuje mito, ili zato što ima nekog prečeg posla, ili pak zato što ne zna i ne ume. Kašnjenje i sporost, čak i kada nisu zlonamerni i motivisani lukrativnim ciljevima, željom da se iznudi mito, deluju na najšire građanstvo tako da se razvija svest da je uvek potrebno nekome nešto dati i time ga podstaći da bude brži i bolji, a to samo doprinosi širenju korupcije. U tom smislu nisu u krivu svi oni koji i insistiraju na etičkim kodeksima i permanentnoj edukacija službenih lica, a o čemu se govori, kao što smo pominjali, i u izveštajima GRECO-a. Jer, na kraju krajeva, jednom običnom građaninu je zbilja svedjedno zbog čega on ne može da ostvari neko svoje pravo, da li zato što je službeno lice od koga zavisi realizacija prava korumpirano i od njega očekuje mito, ili zato što je taj spor, neuk i nesposoban. Suština je ista.

Na samom kraju ovog dela izlaganja, potrebno je istaći još nekoliko statističkih podataka, koji se pre svega tiču strogosti, ili blagosti kaznene politike sudova za krivično delo zloupotrebe službenog položaja, koje je, kao što rekosmo, centralno krivično delo u vezi sa korupcijom.

94 Oba slučaja su presuđena presudama beogradskog Okružnog suda 1994. godine (cit. Dragan JOVAŠEVIĆ, Tarik HAŠIMBEGOVIĆ, *Zloupotreba službenog položaja*, Beograd, 2002. str. 36)

Pokazatelji strogosti kaznene politike sudova u 2000. godini:

	Procenat izrečenih zatvorskih kazni	Procenat izrečenih uslovnih osuda	Procenat izrečenih novčanih kazni
Ukupno za sva krivična dela	28,86%	47,90%	19,14%
Zloupotreba službenog položaja	28,53%	71,01%	0,22%

Visina izrečene kazne	Procenat ukupno izrečenih kazni za sva krivična dela	Procenat izrečenih kazni za zloupotrebu službenog položaja
Do 6 meseci zatvora	68,17%	74,80%
6–12 meseci zatvora	18,89%	18,89%
1–2 godine zatvora	7,76%	3,93%
Preko 2 godine zatvora	5,16%	2,36%

Ove podatke, čini se, nije potrebno posebno komentarisati. U jednoj rečenici potrebno je reći, da se krivično delo zloupotrebe službenog položaja, kao i sva ostala krivična dela u vezi sa korupcijom, teško otkrivaju i veoma retko procesuiraju, ali i onda kada učinioi ipak budu osuđeni, oni prolaze znatno blaže, nego učinioi ostalih krivičnih dela.

2. Jedna važna novina kod koruptivnih krivičnih dela (Jovan Ćirić)

Nije mali broj onih i domaćih i inostranih istraživanja koja Srbiju svrstavaju u red veoma korumpiranih država na svetu.⁹⁵ Ne ulazeći ovde u validnost takvih stavova i istraživanja, treba konstatovati da se posle petooktobarskih demokratskih promena u srpskom krivičnom zakonodavstvu pristupilo određenim promenama u vezi sa krivičnim delima protiv korupcije. Izvršene su izmene u tom smislu da su kao posebni oblik sa nešto višom zaprečenom kaznom uvedene „korupcija u prosveti“, „korupcija u procesu privatizacije“, itd. Očekivanja da će to dati neke značajnije rezultate, pre svega u smislu povećanja broja optuženih za davanje i primanje mita, naravno nisu se ispunila, te se ubrzo novi Krivični zakonik vratilo na ono staro, klasično definisanje i inkriminisanje „opšte“ korupcije, – davanja i primanja mita. Ali, učinjena je i jedna, rekli bismo, nimalo beznačajna novina, koja je na posredan način, na „mala vrata“ dovela do mogućnosti faktičke dekriminalizacije davanja mita u praksi.

Naime u novom srpskom KZ-u je kod davanja mita u članu 368, ubačen stav 4. koji kaže da se učinilac dela davanja mita, koji je prijavio delo, pre nego što je saznao da je delo otkriveno, može osloboditi kazne. Dakle, može, ali i ne mora, što u velikoj meri prepušteno diskreciji suda. S druge strane, međutim, ovo može otvoriti mnoga moralna pitanja. Pre svega: da li će značajno porasti broj onih koji

95 O tome na primer i Miroslav PROKOPIJEVIĆ, *Evropska Unija – Uvod*, Beograd 2005.

će otvoreno nuditi mito i podstrekavati na primanje mita, da li će se u tom smislu ljudi nemoralnije ponašati nego do sada, tako što će nekome nuditi mito, pa iz otići da to prijave i da li će se time povećati broj provokatora i doušnika, a što će sve uticati na loše međuljudske odnose u kojima će svako svakog denuncirati i ogovarati, bez faktičke mogućnosti da to uopšte bude dokazano. Čini se, međutim, da nema mesta zabrinutosti, jer u dosadašnjoj jednogodišnjoj praksi, ova mogućnost do sada nije bila korišćena, možda i zato što je nekako prošla nezapaženo, a možda i zato što je „oslobođenje od kazne“ još uvek tek samo mogućnost, a visina zaprećene kazne za davanje mita je i dalje dosta visoka. Kazna za davanje mita je naravno niža, nego za primanje mita, što je i logično (davanje mita: šest meseci do pet godina, a do tri godine za lakši oblik; primanje mita: dve do 12 godina, dve do 8 godina, tri do 15 godina, tri meseca do tri godine, u zavisnosti od težine oblika). U tom smislu nam se čini da ako se već htelo ići na faktičku dekriminalizaciju davanja mita (stav 4), da je to trebalo biti praćeno i nešto blažom kaznenom politikom za davanje mita. Tako je na primer umesto propisane kazne šest meseci do pet godina mogla biti propisana blaža kazna, pa bi se time možda u još većoj meri podsticali ljudi da prijavljuju slučajeve korupcije, odnosno da priznaju da su i sami u tome učestvovali davanjem mita.

U svakom slučaju, tema korupcije u Srbiji već relativno dugo vremena zauzima jedno od udarnih mesta u radovima pravnika, analitičara, eksperata, ali i političara, običnih građana i najšire javnosti. I gotovo po pravilu se uvek pokušavaju iznaći neka nova rešenja u borbi protiv korupcije, ali se rezultati sporo ispoljavaju, a pozitivni pomaci teško prave.⁹⁶

3. Kaznena politika i suzbijanje korupcije

(Jovan Ćirić)

Ovo je tema koja bi, sama za sebe, mogla da bude dovoljno interesantna i inspirativna za jednu posebnu analizu. Na prvi pogled se nameće kao sasvim logičan zaključak, da će broj krivičnih dela koja se čine, biti veći, tj. da će veći broj ljudi činiti nedozvoljena dela kada zakonodavac za njih predvidi blaže kazne. Izgleda da se ovo teško može sporiti, ali se ipak može doći i do drugačijeg zaključka.

Čini se da ovde treba istaći jednu činjenicu koja je u srpskoj i pravničkoj, a još više političkoj i laičkoj javnosti veoma prisutna i gotovo opšte-prihvaćena, – da se strogim kaznama, pre svega strogo propisanim kaznama, mogu postići značajni rezultati u suzbijanju negativnih društvenih pojava. Veoma je rašireno, uglavnom laičko, ali i pravničko uverenje da je kazna najefikasnije sredstvo za kontrolu društvenih ponašanja, suzbijanje kriminaliteta i svih negativnih društvenih pojava.⁹⁷ U svakom slučaju, srpski zakonodavac veoma često poseže za relativno strogim kaznama, smatrajući da će time na najefikasniji način uticati na društveni moral i njegovo jačanje. Kod nas je naime veoma karakteristično da zakonodavac, naročito u sporednom (dopunskom), ne toliko u osnovnom krivič-

96 Milenko JELAČIĆ, *Društveno pravni aspekti i metode borbe suprotstavljanja korupcije*, Beograd, 1996.

97 Bogdan ZLATARIĆ – Zvonimir ŠEPAROVIĆ, *Krivično pravo – opći deo*, Zagreb 1977, str. 8–9.

nom zakonodavstvu, poseže za nepotrebno, čak i neizdrživo strogim kaznama, nadajući se da će time najpre uspeti da ostvari funkciju odgovarajuće društvene kontrole.⁹⁸ Međutim, propisivanje strogih kazni, naročito ako nije praćeno i izricanjem strogih kazni ne može biti „čarobni štapić“ za rešenje svih mogućih društvenih problema. Katkada čak efekat može biti i obrnut. Strogo propisane kazne mogu biti dodatni podsticaj za širenje izvesnih vidova korupcije. Ako su kazne nerealno ili nepravedno stroge, onda će građani često posezati za vaninstitucionalnim načinima da bi izbegli njihovu primenu. Hoćemo zapravo da kažemo da preterano stroge i nerealne kazne mogu lako izazvati kontraefekat. To može građane podstaći da potraže druge, koruptivne načine i metode za izbegavanje takvih problema. Na prvi pogled ovo deluje apsurdno, ali ipak ne mora da bude tako. Primera radi, pisac ovih redova je pre nekoliko godina imao jedan takav slučaj. Naime, neoprezno je učinio saobraćajni prekršaj (pretrčao je ulicu na crveno svetlo) i susreo se sa saobraćajnom policijom koja mu je na licu mesta naplatila kaznu u visini od oko 10% mesečne plate. Pisac je platio „zasluženu kaznu“, ali da je kazna slučajno bila veća, i on bi se našao u svojevrsnoj moralnoj (pa i ekonomskoj) dilemi, da li da plati kaznu ili da podmićivanjem policajca sa polovinom sume pokuša da uštedi drugu polovinu za sebe. Mnogi građani tako redovno postupaju.

Nama je naravno jasno da je problem bezbednosti saobraćaja veoma izražen u Srbiji, pre svega zbog broja saobraćajnih nesreća i broja stradalih u saobraćaju. Iako je problem nediscipline u saobraćaju, kada je reč o domaćim drumovima, veoma akutan, čini nam se da su u Zakonu o bezbednosti saobraćaja na putevima ipak propisane prestroge kazne, što može podsticati mnoge da, u želji da ih izbegnu, pristupe korumpiranju saobraćajnih policajaca, naročito kad se policajac i prekršilac nađu sami, u četiri oka.

Navodimo ovde samo par problematičnih odredaba iz Zakona o osnovama bezbednosti saobraćaja na putevima, gde je mogućnost „sitne“, ali relativno česte korupcije vrlo prisutna, što sve ne doprinosi „jačanju društvenog morala“, već upravo suprotno.

Na primer, u članu 226. dotičnog zakona se kaže (u tački 6), da će se vozač koji (pojednostavljeno rečeno) prođe kroz crveno svetlo, kazniti kaznom u visini od 5 do 25 hiljada dinara, a što praktično znači od 20 do 100% prosečne mesečne zarade u Srbiji. U tački 10. toga člana se kaže, da će se istom kaznom kazniti i vozač koji povećava brzinu dok ga drugo vozilo pretiče.⁹⁹ Istom kaznom (20 do 100% prosečne mesečne zarade) kazniće se vožnja u naseljenom mestu brzinom za 30 kilometara na sat većom od dozvoljene, odnosno ukoliko je ta brzina za 50 kilometara veća od dozvoljene van naseljenog mesta (tačka 4. istog člana). Nema sumnje da su ovo zaista vrlo ozbiljni prekršaji, ali čini se da su kazne za naše ekonomske uslove ipak prestroge.

Kaznom od 3.000 do 20.000 dinara (15 do 80% prosečne mesečne zarade) ili sa 30 dana zatvora, kazniće se (po članu 227. tačka 8) „vozač koji brzinu kre-

98 O tome, Katarina DAMJANOVIĆ-LAZAREVIĆ, *Sporedno (dopunsko) krivično zakonodavstvo*, „Jugoslovenska revija za kriminologiju i krivično pravo“, br. 1–2/93.

99 Problem povećanja brzine jednog automobila dok ga pretiče drugi je u tome što je taj prekršaj vrlo teško egzaktno dokazati, već se dosta prepušta arbitriranoj oceni.

tanja svog vozila ne prilagodi osobinama i stanju puta i drugim saobraćajnim uslovima tako da vozilo ne može da zaustavi pred preprekom koju pod datim uslovima može da predvidi“. Ovo je čini nam se „vrhunac“ neodređenosti u zakonu i davanja isuviše velikih, arbitrarnih ovlašćenja saobraćajnoj policiji, koja nekoga može kazniti veoma strogo, drugome može „progledati kroz prste“, a od trećeg možda čak i uzeti mito. Donekle je slično i sa odredbom iz tačke 2. člana 228. dotičnog zakona gde se kaže da će „vozač koji menja način upravljanja vozilom naglim smanjivanjem brzine kretanja vozila“ biti kažnjen sa 3.000 dinara (preko 10% prosečne mesečne zarade). Ko će međutim objektivno i nepristrasno proceniti da li je vozilo naglo, a nepotrebno¹⁰⁰ zakočilo i da li ga treba kazniti tako strogom kaznom.

Kazna od 1.000 dinara (nešto manje od 5% prosečne mesečne zarade) propisana je za vozača koji ne veže sigurnosni pojas (član 230. tač. 2) što takođe smatramo skupom kaznom koja prekršioca može inspirisati na pokušaj podmićivanja policajca.

Sve ovo o nerealnim i prestrogo propisanim kaznama, nije karakteristično samo za Zakon o saobraćaju, već i za mnoge druge zakone. Ali, ovde je čini nam se sasvim tipično i deluje provocirajuće na prekršioca zakona, da putem korupcije pokušaju da prođu jeftinije. To u pojedinačnom slučaju može izgledati kao nevažna i sitna korupcija, ali kada je ona masovna, onda više nije ni sitna ni nevažna stvar. Kada bi kazne bile realno propisane, u skladu sa realnim imovinskim stanjem vozača i pešaka, opravdano je pretpostaviti da bi se manji broj građana odlučivao da pokuša da podmiti nadležne,¹⁰¹ i da bi bez protestovanja bile plaćane „zaslužene kazne“. Ovako, mnogi izrečenu kaznu doživljavaju kao nezasluženu, pa i ne vide neki naročiti moralni problem, tj. greh ako pribegnu korupciji, odnosno ako pokušaju da prevare i izigraju nepravednog zakonodavca.

Dakle, kazne ne smeju biti nerealno visoke, ako želimo da ih svi (najveći broj građana) prihvate kao pravedne i zaslužene i da se ponašaju prema odredbama zakona. Kao što je već rečeno, u našem zakonodavstvu često se međutim dešava suprotno, – kazne se, naročito u sporednom krivičnom zakonodavstvu, propisuju nerealno visoko (strogo), a kako se i da li se poštuju i sprovode, nikoga nije mnogo briga, jer politička (zakonodavna) vlast misli da je propisivanjem strogih kazni završila svoj deo posla i da je time problem rešen. Međutim, stroga kazna ne samo da ne znači i pravednu kaznu, već ne znači ni prihvatljivu i primenljivu kaznu. Pokazali smo da su isuviše stroge kazne ne samo nepravedne, već i teško primenljive, odnosno da podstiču na izigravanje zakona.

Zakoni moraju da odražavaju potrebe i osećanje pravde većine stanovništva,¹⁰² a ako odražavaju samo lepe želje zakonodavca, onda postoji znatna verovatnoća da zakoni nikada praktično ne budu primenjeni na pravi način,

100 Zanimljivo je da zakonodavac ne upotrebljava izraz „nepotrebno“, iako je jasno da se na to misli i da je taj dodatak neophodan. Jer samo nepotrebno kočenje može biti relevantno u smislu ovih zakonskih odredaba.

101 Mnogi u tom pokušaju uspevaju.

102 Mikloš BIRO, *Stavovi prema zakonitosti u tranzicionoj Srbiji*, u zborniku radova „Pet godina tranzicije u Srbiji II“, Beograd 2006. str. 236.

odnosno da dovedu do većeg ili manjeg stepena korupcije u društvu. Kao što je to bio slučaj sa uličnom trgovinom devizama,¹⁰³ kada su početkom devedesetih godina, bile predviđene izuzetno stroge kazne, koje praktično nisu ni mogle biti primenjivane u uslovima dramatične hiper-inflacije,¹⁰⁴ kada su praktično svi građani (od seljaka do akademika) bili prinuđeni da se bave uličnom preprodajom deviza. Zakonodavac, dakle, ne sme da zanemari realnost datog društvenog i pre svega ekonomskog trenutka, da propisuje kazne koje praktično neće biti moguće izreći, ili će ljude terati da se na razne načine dovijaju i potkupljuju državne organe (policiju i sudije) koji su zaduženi za sprovođenje zakona. Moglo bi se reći da podmićivanje saobraćajnih policajaca i nije toliko važna tema, ali kada jedan policajac jednom prihvati da primi nelegalnu ponudu, tj. ponuđeno mito vrata „Pandorine kutije“ se otvaraju i iz nje počinje da izlazi zlo koje će omogućiti sveopštu korupciju i sprečiti funkcionisanje zakonitosti.

Sve ovo u vezi sa saobraćajnom policijom i saobraćajnim propisima možda nije najvažnija stvar kada govorimo o korupciji, ali je na svoj način paradigmatično i pokazuje da zakonodavac koji zanemari dešavanja u praksi i propiše preterano stroge (ekonomski neizdržive) kazne, rizikuje da mu doneti zakon bude nefunkcionalan, ili da preterano strogim kaznama čak i kada bi se one zaista striktno primenjivale, nezasaženo kazni i one koji to možda i ne zaslužuju.¹⁰⁵ Ovaj se problem javlja i kod drugih propisa sporednog krivičnog zakonodavstva, koji po pravilu na kraju sadrže i kaznene odredbe, a ne samo kod zakona koji se odnosi na bezbednost saobraćaja, ali je ovde naeklatantniji.¹⁰⁶ Smatramo da bi bilo uputno doneti jedan opšti propis u okviru krivičnog zakonika, koji bi limitirao propisane kazne u smislu da one ne budu preterano i nepodnošljivo stroge i samim tim neprimenljive. Mislimo da bi to ugasilo i jedan od mogućih izvora korupcije.¹⁰⁷

103 M. BIRO, op. cit.

104 Samo uz put da napomenemo da je stopa inflacije tada iznosila i do 100% na dan, čime su bili potučeni svi svetski rekordi.

105 Ako se nekome naplati kazna u visini od na primer 50% njegove plate, onda se dovodi u pitanje i egzistencija članova kažnjenikove porodice. I šta se onda dobija? To da će kažnjeni možda biti prinuđen da sledećeg puta bude pažljiviji, ali isto tako da razmisli i o raznim oblicima „samosnalaženja“, među kojima je podmićivanje samo jedan od mogućih načina.

106 Bilo je u našoj praksi slučajeva da je pojedinim (malim) privrednicima, koji su učinili veoma sitan poreski prekršaj, na primer očiglednom permutacijom ili sličnom tehničkom greškom su prijavili su manji prihod za iznos manji od jednoga evra, – bile izricane drakonske kazne, zbog čega su oni morali da zatvore svoje radnje i prekinu poslovanje. Jedan od takvih, u leto 2005. godine je u stanju izuzetne afektivnosti polio koфом benzina prostoriju opštinske poreske uprave i zapalio je.

107 Razne zakone i druge pravne akte iz „nekrivične“ materije, često pišu pravnici koji nemaju dovoljno znanja i iskustva iz krivično-pravne materije, pa su u svojoj represivnosti i retributivnosti skloni da propisuju i strože kazne od onih koje se nalaze u osnovnom Krivičnom zakoniku. Zbog toga bi bilo uputno da Krivični zakonik sadrži jednu opštu odredbu, koja bi na primer mogla da glasi: „Minimum kazne za prekršaj (prestup ili krivično delo) ne može biti manji od ..., odnosno maksimum kazne za prekršaj (prestup ili krivično delo) ne može biti veći od...“. Apsurdno je da zakonodavac u opštem Krivičnom zakoniku predviđa mogućnost izricanja novčane kazne „dani-novčana kazna“ i za znatno teža krivična dela, čime kaznu čini primerenijom ekonomskom stanju delinkventa, a da

4. Izveštaj GRECO-a o stanju korupcije u Srbiji

(Jovan Ćirić)

Opšte je poznato i prihvaćeno da je fenomen korupcije tesno povezan sa fenomenom organizovanog kriminala, čak toliko, da jedna pojava proizilazi iz druge i obrnuto, te da se ove dve pojave međusobno i ne razlikuju mnogo, pa se analiziraju uvek u izvesnom sadejstvu. Zbog toga, a i ne samo zbog toga, potrebno je na početku sagledati i uzeti u obzir i izveštaj međunarodne organizacije GRECO (*Group of States Against Corruption*) o stanju korupcije u Srbiji.¹⁰⁸ Makar samo zato da bismo uzeli u obzir i neke međunarodne standarde u oblasti borbe protiv korupcije, koji nisu tu samo da budu standardi, već i zato da bi se ukazalo i na iskustva drugih zemalja koje su imale ili imaju sličan problem.¹⁰⁹ Taj izveštaj se odnosi na čitav set anti-korupcionog zakonodavstva, odnosno na mere i delatnosti, odnosno promene koje je potrebno učiniti u pravnom sistemu Srbije, kako bi se učinio dovoljno sposobnim da odgovori izazovima korupcije i organizovanog kriminala.

Na 29. plenarnom zasjedanju GRECO-a u Strazburu 19–23. juni 2006. godine usvojen je izveštaj o evaluaciji zakonodavstva i korupcije u Republici Srbiji, a to je u stvari bila zajednička prva i druga runda evaluacije, izveštaj koji su sačinili *Kazimir Eberg*, direktor za međunarodne odnose u Birou za privredni kriminal Švedske; *Jorn Gravesen*, javni tužilac za teške oblike privrednog kriminala u Danskoj; *Anca Jurma*, glavni tužilac, zadužena za međunarodnu saradnju u javnom tužilaštvu Rumunije; *Kestutis Zaborskas*, načelnik analitičkog odeljenja pri službi za specijalne istražne tehnike u Litvaniji. Njihov izveštaj dostupan je na sajtu GRECO-a i broji ukupno 36 strana. Stručnjaci, koje je delegirala organizacija GRECO, su tom prilikom boravili u Srbiji gde su vodili razgovore kako sa srpskim zvaničnicima, tako i sa viđenijim nezavisnim ekspertima koji se bave problematikom korupcije. Upoznali su se i sa odgovarajućim odredbama srpskog pravnog sistema, ne samo krivičnog i ne samo materijalnog krivičnog prava.

GRECO je na kraju dao ukupno 25 sugestija i predloga za poboljšanja u sektoru borbe protiv korupcije, koji se ne tiču samo odgovarajućih normativnih izmena i dopuna. Čini nam se da bi bilo uputno, odmah na početku upoznati se sa preporukama i kritičkim primedbama izrečenim od strane ovih GRECO-vih nezavisnih eksperata.

1. poboljšati primenu zakona o javnim nabavkama, kroz neprestanu edukaciju javnih službenika zaduženih za sprovođenje Zakona o javnim nabavkama;
2. poboljšati i pronaći drugačije transparentnije načine izbora i imenovanja sudija i tužilaca;

to ne obezbeđuje kod objektivno lakših delikata koji se propisuju u sporednom (dopunskom) krivičnom zakonodavstvu.

108 Izveštaj se može pronaći na sajtu [www.coe.int/dg1/greco/evaluations/round2/Greco-Eval1-1\(2005\)1rev_Serbia_en.pdf](http://www.coe.int/dg1/greco/evaluations/round2/Greco-Eval1-1(2005)1rev_Serbia_en.pdf)

109 O međunarodnim standardima, videti na primer i kod Dragane KOLARIĆ; *Međunarodni standardi u oblasti borbe protiv korupcije i nacionalno krivično zakonodavstvo*; u Zborniku radova „Organizovani kriminalitet – stanje i mere zaštite“, izdanje Ministarstva za nauku i zaštitu životne sredine, Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srbije i Više škole za unutrašnje poslove; Beograd, 27 – 28. oktobar 2005. str. 549–568.

3. poboljšati položaj zamenika javnih tužilaca i uvesti stalnost njihovog položaja;
4. produžiti rok na koji su tužioci u specijalnom tužilaštvu sada imenovani;
5. formirati posebnu jedinicu u okviru javnog tužilaštva koja bi se bavila korupcijom i drugim pojavama s tim u vezi;
6. izgraditi što jasniji mehanizam saradnje policije i tužilaštva, koji bi doveo do toga da se obezbedi vodeća uloga tužilaštva u svim istražnim postupcima, odnosno uvesti sistem tužilačke istrage;
7. uspostaviti kontinuiranu edukaciju – trening policijskih službenika i tužilaca u smislu razmene njihovih znanja i iskustava;
8. uvesti u zakonodavstvo efikasan sistem specijalnih istražnih tehnika, koji bi omogućio odgovarajućim službama da sprovedu adekvatnu istragu – prikriveni islednik, i dr. te obuku s tim u vezi;
9. uvođenje potrebnih mera koje bi obezbedile punu zaštitu svedoka u praksi;
10. izgraditi sistem zakonskih mogućnosti u vezi sa privremenim zamrzavanjem sredstava kod sumnjivih transakcija, koji bi se proširio na sva koruptivna dela;
11. proširiti upotrebu mera oduzimanja i zaplene u slučajevima korupcije i drugih ilegalnih transakcija sa trećim stranama;
12. stalno vršiti analizu i pregled nalaza, mišljenja i izveštaja odgovarajućih institucija i organizacija zaduženih za borbu protiv korupcije;
13. obezbediti da Akcioni plan za implementaciju Nacionalne anti-korupcijske strategije osigura neprestano i objektivno nadgledanje implementacije;
14. uspostaviti permanentne treninge za javne službenike u oblasti javnih prava obezbeđenih Zakonom o slobodnom pristupu informacija od javnog značaja;
15. ubrzati posao oko imenovanja ombudsmana;
16. pripremiti i usvojiti specijalne programe treninga anti-korupcionih programa;
17. proširiti primenu zakona o sprečavanju sukoba interesa, tako da se on odnosi na sva službena lica, a pre svega na sudije i javne tužioce;
18. uvesti jasan i pregledan sistem i pravila za slučajeve kada službena lica prelaze iz sektora javnih vlasti u privatni sektor, kako bi se što više sprečilo da dojučerašnji ministri i poslanici nakon isteka mandata prelaze u privatni biznis;
19. odrediti tačnu vrednost svakog poklona koji javna službena lica mogu primiti, a da to ne bude shvaćeno kao podmićivanje;
20. usvojiti etičke kodekse ponašanja javnih službenih lica na nacionalnom nivou i sprovesti široku kampanju u vezi sa implementacijom tih kodeksa u javnim ustanovama;
21. obezbediti sistem da javna službena lica kada prijave u dobroj veri neki događaj koji im izaziva sumnju na korupciju, pa kada se ispostavi da nisu u pravu da ne budu predmet revanšizma u svojoj sredini;
22. limitirati licence i dozvole koje se izdaju za obavljanje pojedinih poslova, naročito onih koji su u vezi sa mogućom koruptivnom aktivnošću;
23. doneti neophodnu zakonsku regulativu koja bi uvela sistem krivične odgovornosti pravnih lica;

24. stalno ohrabrivati privatne računovođe, auditore i druge profesionalne savetnike da prijavljuju sumnjive slučajeve korupcije javnim tužilaštvima;
25. ubrzati uvođenje nacionalne auditorske kompanije, koja bi vršila računovodstvenu kontrolu rada javnih organizacija.

GRECO je na kraju uputio i poziv srpskim vlastima da najkasnije do 31. 12. 2007. prezentuju izveštaj o promenama, odnosno o implementaciji navedenih preporuka, kako bi se videlo šta je i koliko od toga sprovedeno.

5. Privatizacija, stečajevi i pranje novca u Srbiji

(Jovan Ćirić)

Da bi se na pravi način shvatila aktuelna situacija u Srbiji, neophodno je makar samo ukratko ukazati na nekoliko ključnih problema, odnosno na to kako u praksi izgledaju različiti oblici privatizacije i na neka, u osnovi prevarna ponašanja, koja su, naročito u jednom periodu, bila veoma rasprostranjena u Srbiji. Još je krajem osamdesetih godina privatizacija u Srbiji shvaćena, u izvesnom smislu i nekritički, kao „čarobni štapić“ za rešavanje svih, pre svega ekonomskih, ali i korupcijskih problema. Krenulo se najpre u tzv. svojinsku transformaciju i u privatizaciju, a da pri tome neki važni zakonski projekti nisu bili pripremljeni i da nije bio obezbeđen adekvatan pravni ambijent. Zakon o restituciji još uvek nije donet, isto kao ni Zakon o investicionim fondovima, dok je Zakon o privrednim preduzećima donet tek 2004. godine, odnosno Zakon o likvidaciji i stečaju tek 2005. godine, itd.¹¹⁰

Ovde se čini neophodnim posebno apostrofirati činjenicu da u Srbiji ne postoji odgovarajući zakon kojim bi se ustanovila odgovarajuća državna revizorska agencija, koja bi imala za zadatak da nadzire finansijsku stranu rada Vlade i da kontroliše kuda odlazi novac iz državnog budžeta. I u stručnoj, pa i u laičkoj javnosti postoji određena svest o potrebi donošenja jednog takvog zakona, odnosno o potrebi uspostavljanja „državnog revizora“, o čemu na primer svedoči i indikativan naslov u „Politici“ *Ko se boji državnog revizora*.¹¹¹ Zakon o tome se još ne donosi, pa čak nije ni nagovešten, te ovaj važan instrument kontrole tokova novca u Srbiji, pa i važan instrument u borbi protiv korupcije, ne postoji.

Drugim rečima, dugi niz godina privatizacija u Srbiji se odvijala delimično i bez pravnih propisa, u nekoj vrsti pravnog vakuma. U praksi se najčešće dešavalo da direktor jednog „društvenog“ ili „državnog“ preduzeća najpre posluje tako da firmu na čijem se čelu nalazi dovede do ivice stečaja, ili i do samog stečaja, čime bi joj znatno snizio knjigovodstvenu vrednost, da bi potom kasnije u procesu svojinske transformacije i privatizacije bila prodana u bescenje, iako je njena stvarna vrednost mnogo veća.

U krivičnom zakoniku Srbije postojala je i ranije, a postoji i sada odredba o „prouzrokovanju stečaja“. Za ovo krivično delo predviđene su relativno stroge kazne. Stav 1. člana 235. predviđa kaznu od šest meseci do pet godina, a stav 2. od tri meseca do tri godine, kada je stečaj prouzrokovan iz nehata, mada se

110 O svemu tome videti u radu Danila ŠUKOVIĆA, *Korupcija u privatizaciji privrede Srbije*, u knjizi „Borba protiv korupcije u Srbiji“, Beograd 2006, str. 117–128.

111 Tekst pod tim naslovom objavljen je u „Politici“ 7. aprila 2007, str. 13.

može diskutovati o tome da li se stečaj može prouzrokovati iz nehata. Karakteristično je, međutim, da su se ove odredbe Krivičnog zakonika veoma retko ili nikako primenjivale u praksi. Primena je toliko retka da se u statističkim godišnjacima kriminaliteta ono delo uopšte ne vodi kao posebna stavka. Ali, ne samo to. Ako pogledamo statističke godišnjake kriminaliteta primetićemo izraziti pad broja optuženih i broja osuđenih i za razna druga krivična dela protiv privrede, koja su bliska ovom delu, a pre svega tu mislimo na tzv. nesavesno poslovanje u privredi, odnosno, kako se to danas naziva, „nesavestan rad u privrednom poslovanju“ (član 234), što predstavlja obično prvu fazu (zlomamernog) oštećenja sopstvenog preduzeća, kako bi se njegova cena snizila i kako bi se kasnije ono „moglo kupiti“, najčešće od strane samog direktora, ili nekog njemu bliskog za relativno povoljnu cenu. Mnogi se autori i analitičari slažu sa ovakvom ocenom stanja. Naime, mnoga (društvena i državna) preduzeća se nalaze u procesu privatizacije relativno dugo, dve, tri, pa i četiri godine. Svi znaju da će ta preduzeća na kraju biti privatizovana, ali za sve te godine ta preduzeća nikako nisu uspevala da pronađu kupca – „strateškog partnera“. U tome periodu država i njeni organi nisu pokazivali interes da zaštite imovine dotičnog preduzeća, jer se znalo da će sve na kraju biti privatizovano. To je bio idealan ambijent za pljačku i namerno zaključenje štetnih ugovora, kako bi se ciljnom „strateškom partneru“ preduzeće prodalo po što nižoj ceni.¹¹²

Zaštita državne i društvene svojine od pljačkanja nije bila uspešna ni u vreme najradikalnijeg socijalizma, ali kada je otpočeo proces privatizacije, briga za tu vrstu svojine je faktički potpuno prestala.¹¹³ Tužioci nisu podizali optužnice, pa ni sudovi nisu sudili, naročito ne onima koji su se nalazili na višim ekonomskim, političkim, socijalnim položajima, a povremeno bi stradali uglavnom oni koji su se nalazili na socijalnoj margini.¹¹⁴

Bilo bi veoma važno očuvati stvarnu vrednost državne i društvene svojine, kako bi ona bila privatizovana na pravi, pravedan i legalan način. Paralelno postojanje državno-društvene svojine i privatne svojine, naročito tokom devedesetih godina, vodilo je tome da je, naročito fiktivnim knjigovodstvenim operacijama, vrednost društveno-državne svojine svesno i sistematski umanjivana. Danas je možda čak i iluzorno govoriti o tome s obzirom da je proces privatizacije i svo-

112 O tome u već citiranom radu D. ŠUKOVIĆA, str. 121.

113 Ilustracije radi, navodimo činjenicu da je krivično delo „nesavesno čuvanje društvene imovine“ iz srpskog krivičnog zakona izbrisano još 1994. godine, Zakonom o izmenama i dopunama objavljenim u „Službenom glasniku“ br. 47/94.

114 Citiraćemo samo jedan podatak iz jednog empirijskog istraživanja, sprovedenog u Institutu za kriminološka i sociološka istraživanja u Beogradu, sredinom osamdesetih godina, kada su analizirane presude za krivična dela protiv privrede. Istraživanje je sprovedeno u celoj Srbiji, a u slučajni uzorak je između ostalih, ušlo i 15 osuđenih za krivično delo „nesavesnog poslovanja u privredi“. Od tih 15, petoro su bili prodavci sladoleda, koji su zaboravljali da nakon radnog vremena ostave uključene frižidere, što je dovodilo do materijalne štete. Direktora i drugih sličnih funkcionera, niti za ovo, niti za bilo koje drugo krivično delo, nije uopšte bilo. Jednostavno, njih je imao ko da štiti od progona. (O tome u radu Jovana ČIRIĆA, *Učinioci krivičnih dela protiv društvene svojine*, „Jugoslovenska revija za kriminologiju i krivično pravo“, 2/1990). Nema nikakvog razloga da poverujemo da je danas nešto drugačije. Naprotiv.

jinske transformacije u velikoj meri već završen, ali radi upoznavanja sa stanjem stvari u Srbiji, mi to ovde ipak pominjemo.

Od posebnog značaja je procena vrednosti kapitala i način procene, što je bilo regulisano u Zakonu o svojinskoj transformaciji s kraja devedesetih godina. Nije potrebno posebno ni naglašavati koliko je to značajno pitanje, ali stav 4. člana 4. tog Zakona je bio prilično štur i davao je velika ovlašćenja političkim faktorima, pa je tako, između ostalog, stajalo: „*Bliže uslove koje mora ispunjavati ovlašćeni procenjivač i uslove i način oduzimanja ovlašćenja, propisuje Vlada Republike Srbije*“. Dakle, ne jedno nezavisno telo koje bi moglo obezbediti potpuni-ju transparentnost.

Vredi ovde pomenuti i kaznenu odredbu (član 63-a) Zakona o privatizaciji („Sl. glasnik RS“, 38/2001, 18/2003. i 45/2005), gde se kaže: *Odgovorno lice u subjektu privatizacije koje je dostavilo neistinite ili nepotpune podatke sadržane u programu privatizacije, kazniće se zatvorom 3 meseca do 5 godina i novčanom kaznom do 800 000 dinara (oko 10.000 evra).*

Ovoj odredbi se uglavnom nema šta prigovoriti, osim što se možda može postaviti pitanje, zašto se nije našla u osnovnom krivičnom zakoniku, već u dopunskom krivičnom zakonodavstvu. Čini nam se da je bilo potrebno da se jedna ovakva odredba nađe u osnovnom KZ-u, pogotovu kada se ima u vidu da je on skoro donet i da je stupio na snagu 1. jan. 2006. god. Verovatno da je razlog tome to što je privatizacija kraći, vremenski oročen proces, te da sa završetkom procesa privatizacije, nestaje i potreba za ovakvom normom. Ali, čini nam se da to ipak nije potpuno dobro objašnjenje, jer procesi privatizacije javnih preduzeća ne moraju biti vremenski oročeni i niko sa sigurnošću ne može znati da li će se i kada pristupiti privatizaciji, na primer Elektroprivrede, ili nekih drugih sličnih velikih državnih sistema. Isto kao što se ne može sa sigurnošću znati da li će u bližoj ili daljoj budućnosti državna vlast pristupati nacionalizaciji, a zatim nakon izvesnog vremena, ponovnoj privatizaciji, odnosno denacionalizaciji. U svakom slučaju, osim nekih dosta uopštenih odredaba u KZ-u, ne postoji jedna dovoljno konkretna odredba, poput ove već citirane iz člana 63-a Zakona o privatizaciji, koja bi pokrivala ono što se u praksi kod nas uobičajeno događalo, da najpre direktor svesno i zlonamerno, svojim nesavesnim poslovanjem jedno preduzeće dovede do ivice ili samog stečaja, ne bi li mu oborio cenu i ne bi li ga tada nakon toga on sam, ili neko njemu blizak s kojim je u sprezi, kupio za male pare.

Ali, ne treba gubiti iz vida ni odredbu iz člana 24. Zakona o privatizaciji. Šta se kaže u toj odredbi?

„*Subjekt privatizacije koji se privatizuje metodom javne aukcije procenom utvrđuje vrednosti kapitala ili imovine.*

Agencija (posebno državno telo – Agencija za privatizaciju – prim. autora) vrši kontrolu procene iz stava 1 ovog člana.

Cena po kojoj će kapital ili imovina biti prodati primenom metoda iz člana 10 Zakona (javni tender ili javna aukcija – prim. autora) formira se zavisno od uslova na tržištu.

Vlada Republike Srbije propisuje metodologiju procene vrednosti kapitala ili imovine subjekta privatizacije.“

Dakle, uprkos poslednjem stavu ovog člana, ne postoji nikakva garancija da se procena kapitala neće vršiti krajnje proizvoljno, subjektivno i netransparentno, uz brojne mahinacije i zloupotrebe.

Ovde, međutim, postoji još jedan problem na koji treba ukazati, a koji nije u tolikoj meri normativne prirode, niti je pak reč o političkoj spremnosti, ili nespremnosti da se otkrivaju korupcionaški slučajevi u vezi privatizacije, stečajeva, nelikvidnosti pojedinih preduzeća i određivanja njihove prave cene. Rekli bismo, da je jedan od ozbiljnijih problema i neukost i nepripremljenost policijsko-tužilačkih organa da na pravi način, pre svega u knjigovodstvenom smislu, otkriju sve moguće prevare i mahinacije izvedene računovodstveno-knjigovodstvenim operacijama u postupcima privatizacije i pripreme za privatizaciju. Te operacije se izvode tako da sve izgleda *lege artis*, tako da se na prvi pogled ništa ne izgleda problematično osim. Problem može da otkrije samo jedna dublja i temeljnija analiza od strane vrsnih, dobro edukovanih stručnjaka. Zbog toga je ovde potrebno uraditi bar dve stvari; prvo, sprovesti maksimalnu moguću specijalizaciju i u policiji i u tužilaštvu, odnosno oformiti čak i posebnu agenciju za borbu protiv ovakvih (knjigovodstveno-računovodstvenih) oblika kriminala¹¹⁵ i drugo, organizovati permanentne seminare, kurseve, treninge i slično za pripadnike policije i tužilaštva. Čini nam se da su treninzi i edukacija sudija danas u prvom planu, a da je u drugom planu obuka onih kojima je još potrebna nego sudijama, onima koji rade na otkrivanju krivičnih dela (policiji i tužiocima).¹¹⁶

Sve u svemu, neki domaći eksperti, koji imaju uvid ili su imali uvid u to kako stvari stoje u praksi, naročito kada je reč o trgovinskim sudovima, ističu da je uočeno da sud vrši neposrednu prodaju stečajnih dužnika kao pravnog lica, a da nisu izvršene stečajne radnje koje moraju biti izvršene pre prodaje, a to su: objavljivanje oglasa o pokretanju stečajnog postupka; popis imovine i početni stečajni bilans; ispitivanje tražbina poverilaca; procena imovine pojedinačno i procena pravnog lica u celini itd. Nacionalni Savet za borbu protiv korupcije je isticao da se radi o gruboj povredi propisa, koje upućuju na ozbiljnu korupciju u trgovinskom sudu i svoj izveštaj je dostavio svim sudovima i tužilaštvu, očekujući da će doći do istrage.¹¹⁷

Radi ilustracije, treba se podsetiti tzv. šećerne afere od pre nekoliko godina. O njoj se dosta pisalo u domaćoj štampi, a i u izveštajima Saveta za borbu protiv korupcije, Vladinog savetodavnog tela u ovoj oblasti. Ukratko, izvesni biznismen, Miodrag Kostić, kupio je za svega 9 evra tri šećerane u Srbiji (tri evra po fabrici) iako se samo na zalihama nalazila količina šećera u vrednosti od preko 200.000 evra. Kasnije se međutim ta afera nastavila i u vidu reeksporta šećera iz Srbije. Naime, EU je Srbiji dala izvesne koncesije, odnosno omogućila joj je izvoz šećera

115 U Srbiji postoji tzv. Savet za borbu protiv korupcije, koju čine nezavisni stručnjaci, ali to telo ipak više ima jedan moralno-politički i savetodavni karakter i autoritet, dok se, s druge strane, oseća preka potreba za jednim operativnijim, a manje savetodavnim telom.

116 O tome na primer i u knjizi J. ĆIRIĆA, A. KNEŽEVIĆ-BOJOVIĆ, R. SEPIJA i M. RELJANOVIĆA, *Javni tužioc i njihova uloga u uspostavljanju vladavine prava*, Beograd 2006.

117 Jelisaveta VASILIC, *Korupcija u pravosuđu, Borba protiv korupcije u Srbiji*, Beograd 2006, str. 82.

u zemlje EU, pod posebnim preferencijalima, ali se vrlo brzo ispostavilo da je prethodno uvezen šećer iz EU u pomenutim šećeranim prepakovan i ponovo natrag izvezen. Reagovao je i evropski OLAF, koji je od srpskih ministarstava tražio odgovarajuća objašnjenja i očekivao odgovarajuće mere. Reagovala je i srpska policija, odnosno posebno odeljenje, tj. Uprava za borbu protiv organizovanog kriminala. Dotični Kostić se nalazio u bekstvu nekoliko nedelja, bio je nedostupan organima vlasti, a onda se afera stižala i praktično se zaboravila, tako da ni protiv Kostića, niti protiv bilo koga drugoga nikada nije pokrenuta bilo kakva sudska istraga. Možda i zato što je dotični biznismen bio vrlo blizak prijatelj sa predsednikom Skupštine Vojvodine, odnosno vrlo blizak prijatelj sa pokojnim srpskim premijerom?¹¹⁸ Dotični biznismen se branio (u medijima) time da se radi o medijsko-političkim manipulacijama i špekulacijama i da se u stvari radi o napadu na njegove bliske prijatelje iz sveta politike.

Povodom ovog slučaja („šećerne afere“), moglo bi se postaviti još jedno pitanje, šta biva ukoliko pobednik na tenderu ili aukciji posle izvesnog vremena odustane od kupovine? On gubi pravo na povraćaj depozita. Ali, koliki je depozit, da li je on takav da učesnika-pobednika u aukciji, ili tenderu, kupca, destimuliše da nakon izvesnog vremena ipak odustane od kupovine? Šta kaže član 30 Zakona o privatizaciji?

„Podnosilac ponude uplaćuje depozit za učešće na javnom tenderu

Učesnik na tenderu čija je ponuda proglašena najpovoljnijom, odnosno prvi sledeći učesnik čija je ponuda najviše rangirana, koji ne zaključi ugovor ili ne plati cenu u predviđenom roku, gubi pravo na vraćanje depozita.

Ministar nadležan za poslove privatizacije utvrđuje visinu i način uplate depozita iz stava 1. ovog člana.“

Ili, na primer, član 39:

„Učesnici na javnoj aukciji dužni su da uplate depozit.

Ministar nadležan za poslove privatizacije utvrđuje visinu i način uplate depozita iz stava 1 ovog člana.“

I ovde je sve, kako bi se to modernim rečnikom reklo, netransparentno. Šta se događa ukoliko je rok za zaključenje ugovora, ili plaćanje cene šest meseci, depozit vrlo mali u odnosu na vrednost robe na zalihama, pa se kupcu isplati i da žrtvuje depozit, ako on ipak uđe u posed i „obrne“ kapital u roku od 6 meseci. Takva situacija u zakonu uopšte nije predviđena, tj. zabranjena, te i to otvara neslućene mogućnosti za najrazličitije špekulacije.

Drugi, takođe ilustrativan primer jeste i slučaj stečaja i privatizacije velike srpske čeličane „Sartid“ u jednom manjem gradu nadomak Beograda. Sasvim lapidarno, iako je, austrijsko-nemačkom konzorcijumu banaka (poverilaca), „Sartid“, tada društveno preduzeće, dugovao čak 1,7 milijardi dolara, on je (od strane države) prodat američkoj kompaniji „US Steel“ za svega 21 milion dolara,¹¹⁹ s tim

118 O ovim i svim drugim detaljima, može se pročitati u knjizi koju je, između ostalih, potpisala i predsednica Vladinog Saveta za borbu protiv korupcije, Verica Barać (Verica BARAĆ i Ivan ZLATIĆ, *Korupcija, vlast, država*, Beograd 2005.

119 U otprilike isto vreme, jedan srpski fudbaler prodat je jednom inostranom klubu za otprilike iste pare.

da kupac nije preuzeo na sebe „Sartid-ove“ dugove, isto kao ni država Srbija, a što je sve na kraju izazvalo i izvesne diplomatske probleme na relaciji Srbija (po-kojni premijer Đinđić) i Austrija i Nemačka. Pitanje ko će preuzeti dugove „Sartida“ do danas još nije rešeno, ali je u međuvremenu uhapšena grupa ljudi u tzv. akciji protiv „stečajne mafije“, među kojima je i bivši predsednik beogradskog trgovinskog suda, koji je učestvovao u postupku stečaja „Sartida“.¹²⁰

Sve u svemu, postupak je bio takav da je najpre namerno, ciljano smanjivana vrednost preduzeća, od strane onih koji su na odgovarajuća mesta¹²¹ postavljani po partijsko-političkim, a ne nekim drugim kriterijumima. Oni bi, ili za sebe ili za „svoje gazde“ odrađivali posao, da bi preduzeće završavalo ili u stečaju, ili na granici samog stečaja i tada prelazilo u ruke „novopečenih“ privatnih biznismena, kojima obično niko nikada nije postavljao čak ni pitanje porekla novca, odnosno pitanje da li se eventualno radi o pranju novca. Tako se i taj oblik organizovanog kriminaliteta povezuje u jedan, rekli bismo, nerazmrsivi srpski koloplet. Prema izveštajima OEBS-a i UNICRI-ja, zakon o privatizaciji i naknadna uputstva su neodređena kada se radi o pitanju ko ima pravo da učestvuje u privatizaciji, odnosno kako i na koji način proveravati da li u postupcima privatizacije u Srbiji ima i „prljavog“ novca.¹²² Šta više, i Zakon o stranim ulaganjima, koji je nedavno bio na dnevnom redu Parlamenta, ali još nije usvojen, prema izveštajima nekih dnevnih novina, predviđao je jednu, najblaže rečeno, čudnu stvar, da se pitanje porekla novca, odnosno pitanje ko je vlasnik kapitala koji se iz inostranstva ulaže, ne sme postavljati, jer se time tobože narušava princip „poslovne tajne“. Ovaj zakon još nije usvojen i prema nekim mišljenjima ova odredba će biti preinačena, pod uticajem šire javnosti, organizacija za borbu protiv korupcije, ali nije isključeno, da u poslednjem trenutku nekim amandmanom to ipak ne bude vraćeno u zakon.¹²³

120 Jedna od zanimljivosti, ako su to zanimljivosti, jeste i to da je čitav slučaj stečaja dotične čeličane, potpuno bez osnova dodeljen beogradskom sudu, iako je nadležan sud u mestu gde se dotična čeličana nalazi. Ali, o tome, kao i o svim drugim detaljima, u knjizi Slobodana ANTONIĆA, *Elita, građanstvo, slaba država: Srbija posle 2000*, Beograd 2006.

121 A tu (na odgovarajuća mesta) dolaze, politički provereni kadrovi. Mislimo, naravno, i na tužioce i sudije, naročito u trgovinskim sudovima, kao što je beogradski trgovinski sud, gde je upravo bivši Predsednik, sada uhapšen i tužen u aferi „stečajna mafija“, u revolucionarnim događajima od 5. oktobra 2000. godine, revolucionarnim metodima preuzeo vlast, kao dotadašnji sudija. Kasnije je bio i zvanično, legalnim ili nazovi legalnim putem postavljen za predsednika dotičnog suda. U svojim memoarskim sećanjima bivša predsednica suda, koju je danas optuženi u aferi „stečajna mafija“ sklonio sa tog mesta, pominje u tim događajima i aktivno prisustvo i pomaganje jednog od glavno-optuženih za ubistvo premijera Đinđića. Moguće je, naravno, da je ovo sasvim proizvoljno, ali odslikava stanje u Srbiji – štampaju se knjige, memoari, novine, prepune raznih afera, katkada i sasvim „naduvanih“, a sa druge strane, obično izostaje ili bar kasni, reakcija nadležnih državnih, policijskih i tužilačkih organa.

122 O tome, u već citiranom radu D. ŠUKOVIĆA.

123 Tako na primer republički poverenik za informacije od javnog značaja, Rodoljub Šabić, u intervjuu dnevnom listu „Kurir“, od 25. septembra 2006. na strani 2. u tekstu pod naslovom „Ispod žita“, kaže između ostalog i to da u predlogu Zakona o stranim ulaganjima postoji odredba koja kaže da strani investitor, ukoliko to želi, može da uskrati informacije javnosti o svojim ulaganjima. Istovremeno, navodi dalje Šabić, u stvari najveći broj

U Srbiji postoje inkriminacije u vezi sa pranjem novca, ali je veliko pitanje ko i kako, odnosno koliko sveobuhvatno vrši kontrolu da li se u nekom konkretnom slučaju radi o pranju novca. Još je 2001. godine u Srbiji bio donet poseban Zakon protiv pranja novca, kojim je bankama i menjačnicama stavljeno u obavezu da u svakom pojedinačnom slučaju zamene novca ili davanja uloga u iznosu većem tada od oko 10.000 evra, uzimaju podatke od onoga koji daje ulog, odnosno vrši zamenu novca i da te podatke dostavljaju Agenciji za sprečavanje pranja novca. Ali, nedugo zatim, dogodila se opšta zamena nemačkih maraka i drugih inostranih valuta u novu evropsku valutu. I šta se dogodilo? Praktično ništa. Računa se da je u Srbiji izvršena zamena od strane građana u iznosu od nekoliko milijardi tadašnjih nemačkih maraka u evre, a nama nije poznato da je i u jednom slučaju pokrenut bilo kakav postupak u vezi eventualnog „pranja novca“. U tom smislu izražavamo bojazan da će, inače relativno zadovoljavajuća inkriminacija KZ Srbije „pranje novca“ (član 231), ostati tek mrtvo slovo na papiru. Zašto upotrebljavamo formulaciju „relativno zadovoljavajuća“? Zato što nam se čini da je ona u jezičkom smislu nekako preopširna i rogovatna, pa tako u određenom smislu možda i nedovoljno jasna. Evo kako u KZ Srbije glasi odredba o pranju novca:

„(1) Ko izvrši konverziju ili prenos imovine, sa znanjem da ta imovina potiče od krivičnog dela, u nameri da se prikrije ili lažno prikaže nezakonito poreklo imovine, ili prikrije ili lažno prikažu činjenice o imovini sa znanjem da ta imovina potiče od krivičnog dela, ili stekne, drži ili koristi sa znanjem, u trenutku prijema, da ta imovina potiče od krivičnog dela, kazniće se zatvorom od 6 meseci do 5 godina.

(2) Ako iznos novca ili imovine iz stava 1. ovog člana prelazi milion i petsto hiljada dinara (oko 18.000 evra – napomena autora), učinilac će se kazniti zatvorom od 1 do 10 godina.

(3) Ko učini delo iz st. 1. i 2. ovog člana, a mogao je i bio dužan da zna da novac ili imovina predstavljaju prihod ostvaren krivičnim delom, kazniće se zatvorom do tri godine.¹²⁴

(4) Odgovorno lice u pravnom licu koje učini delo iz st. 1. do 3. ovog člana, kazniće se kaznom propisanom za to delo, ako je znalo, odnosno moglo i bilo dužno da zna da novac ili imovina predstavljaju prihod ostvaren krivičnim delom.

(5) Novac i imovina iz st. 1. do 4. ovog člana oduzeće se.“

U Srbiji je danas na snazi Zakon o sprečavanju pranja novca, donet 2. decembra 2005. god. Ovaj zakon predviđa stranku, obveznika i Upravu za sprečavanje pranja novca. Zakon u članu 4. navodi ko su sve obveznici: banke, menjači, PTT preduzeća, osiguravajuće organizacije, investicioni fondovi, berze, brokersko-dilerska društva, priređivači klasičnih i posebnih igara na sreću, zalagaonice

stranih investitora su naši ljudi, naša fizička i pravna lica, koja dolaze sa Kajmanskih i Sejšelskih ostrva i drugih sličnih geografskih lokaliteta, što naravno *a priori* budi izvesne sumnje o pranju novca i sličnim rabotama. Ali, ukoliko takav predlog zakona ipak na kraju bude usvojen, niko više neće moći ni da postavlja pitanja, niti da na bilo koji drugi način iskaže bilo kakvu sumnju u besprekornost određenih pojedinaca.

124 Ovo praktično znači da se ovde kažnjava za nehat, dok se u prethodnim stavovima radi o kažnjavanju za umišljaj.

itd. Obveznik je dužan (član 5) da pri otvaranju računa, pri svakoj gotovinskoj ili bezgotovinskoj transakciji u ukupnom iznosu od 15.000 evra ili više, kod poslova u vezi sa životnim osiguranjem, kada vrednost jedne rate premije prelazi 1.000 evra, odnosno kada vrednost jednokratne premije prelazi 2.500 evra, pri uplati ili isplati novca kod igara na sreću u iznosu većem od 1.000 evra, ali i svaki put kada posumnja da se kod dotične transakcije radi o pranju novca, uzme podatke o identitetu stranke i dostavi ih Upravi za sprečavanje pranja novca, koja prikuplja, obrađuje, analizira i čuva dobijene podatke, prati izvršavanje odredaba ovog zakona, prima i traži od nadležnih državnih organa odgovarajuće podatke i informacije, sarađuje sa nadležnim državnim organima, učestvuje u izradi liste pokazatelja za prepoznavanje sumnjivih transakcija, obavlja poslove u vezi bilateralne i multilateralne saradnje itd. Uprava može izdati nalog kojim se privremeno obustavlja izvršenje transakcije (član 17); može obvezniku (na primer banci ili menjaču – član 18) izdati nalog za posebno praćenje određenih transakcija. Uprava je dužna da nadležnom državnom organu (tužilaštvu) izda odgovarajuće naredbe po pitanju preduzimanja određenih radnji, koje su ti organi dužni da sprovedu. Uprava može na inicijativu suda, javnog tužilaštva, Narodne banke Srbije, MUP-a, ministarstva finansija, Agencije za privatizaciju, Komisije za hartije od vrednosti i drugih nadležnih državnih organa, da izvrši proveru svih transakcija i lica kad postoji sumnja da se radi o pranju novca (član 22). Jedino se ovde direktno i izričito pominje privatizacija, odnosno Agencija za privatizaciju, što bi moglo značiti da privatizacija ipak nije „El Dorado“ za pranje novca u Srbiji (?). Ali, ipak čini nam se da je proces privatizacije ovde nedovoljno jasno i indirektno pomenut, te da bi zahtevao posebnu odredbu u samom Zakonu o privatizaciji. Zakon govori dalje, i o obavezama i nadležnosti Uprave i drugih organa u postupcima međunarodne saradnje, evidencije, zaštite i čuvanja podataka. Iako, dakle, Zakon o sprečavanju pranja novca na indirektnan način pominje i privatizaciju, kroz pominjanje Agencije za privatizaciju, nama se čini da je neophodno da sam Zakon o privatizaciji, isto kao i budući Zakon o stranim ulaganjima, bude i direktniji i konkretniji po pitanju „prljavog“ novca, naročito stranog. Zakon, isto tako, ne govori ništa ni o obavezi dokazivanja, što je jedno veoma važno pitanje. Ko je taj koji snosi teret dokazivanja, kako i na koji način? Da li Uprava i drugi nadležni državni organi treba da dokazuju da je novac „prljav“, ili stranka treba da dokazuje da je novac „čist“. Relativno skoro iskustvo iz perioda socijalizma i komunizma u kojem se ponekad morala dokazivati sopstvena nevinost, može biti dobar osnov i povod za razmišljanja. Po tome izgleda da se kod istraživanja porekla novca nikako ne bi smela primeniti ista formula, tj. princip da se mora „dokazivati sopstvena nevinost“, već da tužilac mora dokazivati „tuđu krivicu“. No, da li je baš u potpunosti to tačno i ne znači li to dezavuisanje čitave ideje o sprečavanju „pranja novca“? Ovo pitanje ni u Zakonu o sprečavanju pranja novca, ni u samom krivičnom zakoniku, odnosno ZKP-u, nije direktno i izričito regulisano i zaslužuje da na poseban način bude ovde pomenuto i na poseban način regulisano u jednom od zakona (krivičnom, ZKP-u ili Zakonu o sprečavanju pranja novca).

Što se tiče same inkriminacije u Krivičnom zakoniku, ona uglavnom, možda i ne mora biti toliko sporna, ali sporno je to, kao što smo već rekli, da se pitanje porekla novca kada su u pitanju neke veoma velike sume, kao što je na primer,

kupovina pojedinih relativno velikih preduzeća, postavlja tek uzgredno, tek indirektno. S druge strane, činjenica je da, naročito u Beogradu, ali i u drugim gradovima širom Srbije, u poslednjih nekoliko godina naglo bujaju male privatne kockarnice i sportske kladionice,¹²⁵ što govori da država ipak nije uspjela da stane na put pranju novca. O čemu se radi kod tih kockarnica i kladionica? Kada su u pitanju kladionice, uvek se može knjigovodstveno prikazati da je zarada, na primer u proteklom mesecu, bila izuzetno velika, jer je neki igrač, neki kockar (a da niko ne zna njegovo ime i prezime) došao i potrošio nesrazmerno veliku sumu novca, samo za nijansu manju od dozvoljene, koja ne podleže proveru, a to je u pojedinačnom slučaju 1.000 evra. Kod aleatornih poslova, nikada se ne može znati ni prihod, ni rashod. Oni se uvek mogu relativno lako „štelovati“, dakle, uvek se može prikazati zarada većom nego što je u stvarnosti bila, odnosno gubitak većim nego što jeste. U svakom slučaju i rashodi i prihodi se mogu prikazati većim nego što je to kod „normalnih“, svakodnevnih poslova, čija se vrednost na tržištu uvek zna, ili se može relativno precizno utvrditi.¹²⁶ Jedan „bos“ organizovanog kriminala, suštinski može biti sasvim zadovoljan čak i kada mu kockarnica – kladionica pravi gubitke. Bitno je samo to da on uvek može pred svetom, državom i njenim organima, na pitanje „odakle ti pare?“ reći da su to pare koje je on zaradio u svojoj kockarnici, jer je neki kockar „široke ruke“ i velike strasti, došao i potrošio pare u njegovoj kockarnici.

Bivalo je primera da su čak i u vremenima klasičnog komunizma od pre dvadesetak i više godina, mnogi koji su na ovaj ili onaj način bili upleteni u ono što se tada nazivalo privredni kriminalitet (protiv društvene ili državne svojine), bili spremni, kako bi se pred raznim komisijama za ispitivanje porekla imovine opravdali, da onome koji je zaista dobio neku veću sumu na „lotou“ ili sportskoj prognozi, isplate i desetak ili dvadeset odsto veću sumu, samo da bi došli u posed tiketa, odnosno dokaza kojim bi mogli da opravdaju, tj. „operu“ svoje inače sumnjivo bogatstvo. Tu verovatno i treba tražiti razloge enormnog bujanja kockarnica i sportskih kladionica u Srbiji, naročito u poslednje vreme.

Idealne za pranje novca, takođe mogu biti i menjačnice, jer se ni tu ne operiše uvek tačno i precizno sa „ulazom“ i „izlazom“ proizvedene i prodane robe, već se sve može podešavati. Operiše se samo sa provizijom, odnosno kursnim razlikama.¹²⁷ Uvek se može reći i knjigovodstveno prikazati, da je neko došao i prodao enormno veliku količinu deviza, a da je zatim neko drugi došao i kupio enormno veliku sumu deviza, te da je velika zarada ostvarena na kursnoj razlici sasvim legalna.

Kada je reč o pranju novca u Srbiji, ne mora biti reči samo o kockarnicama i menjačnicama. Postoje naravno i drugi mogući mehanizmi, na primer, pomoć i donacije iz inostranstva. Veliki deo dobijenih donacija u stvari biva vraćen natrag u zemlju porekla, iz koje je pomoć stigla, kroz visoke honorare domaćim i

125 Iako sam Zakon o sprečavanju pranja novca njih izričito pominje, praksa je čini se tu najspornija.

126 Suština je kod pranja novca knjigovodstveno prikazati prihod većim nego što je u stvarnosti.

127 Možda je i zato u poslednjih nekoliko godina došlo do značajnog porasta broja menjačnica u Srbiji.

inostranim pojedincima, najčešće honorarnim predavačima, edukatorima i slično. To se koristi često kao mehanizam za pranje novca i na srpskom i na internacionalnom nivou. Ovde je problem naročiti kada se radi o pomoći i donacijama civilnom sektoru, odnosno nevladinim organizacijama, posebno onim koje imaju određeno političko usmerenje i „zasluge“ iz vremena Miloševićevog režima. One su dobijale značajna sredstva iz inostranstva da bi se uspostavila protivteža Miloševićevom režimu. Zbog toga je danas jako nezahvalno vršiti knjigovodstveno ispitivanje tih i takvih nevladinih organizacija, u kojima se mnogi predstavljaju kao žrtve, s jedne strane i kao „prvoborci“ u ratu protiv Miloševića i za demokratiju, s druge strane. Ispitivanje porekla imovine i porekla finansiranja organizacija u takvim slučajevima može imati vrlo neprijatne političke implikacije za onoga koji vrši ispitivanje, isto kao u slučaju već pominjanih odredaba o finansiranju političkih stranaka, koje često ostaju „mrtvo slovo na papiru“, jer stranke, kako se to pokazalo i posle izbora u januaru 2007. izbegavaju da budu transparentne. Kao što smo već videli, sankcije protiv političkih stranaka, nisu i ne mogu biti sasvim delotvorne.

Osim toga, ovde treba pomenuti da u Srbiji još uvek nije donet novi i adekvatan Zakon o udruženjima građana i nevladinim organizacijama, koji bi, između ostalog, omogućio bolji uvid i kontrolu njihovog finansiranja i finansijskog poslovanja. Kada je o ovom pitanju reč, makar samo uzgred treba pomenuti, da u Srbiji još uvek nije donet ni Zakon o državnoj revizorskoj agenciji, koja bi vršila adekvatnu, nezavisnu kontrolu potrošnje i raspodele budžetskih sredstava.

Dakle, pitanje pranja novca tesno je vezano za pitanje stranih ulaganja i za pitanje privatizacije. Što se tiče stranih ulaganja, takav zakon još uvek nije donet u Srbiji. Naime, postoji Zakon o stranim ulaganjima koji je donet na nivou Savezne Republike Jugoslavije 2002. godine („Sl. list SRJ“, 3/2002. i 5/2003. i „Sl. list SCG“, 1/2003), međutim, taj je zakon po pitanju porekla „čistog“ i „prljavog“ novca ipak neadekvatan. U tom relativno kratkom zakonu od 25 članova ne postoji niti jedna odredba, kojom bi se regulisalo pitanje o kakvim ulaganjima je zapravo reč, – da li postoje adekvatne garancije da se pod firmom stranih ulaganja ne radi o pranju novca. Slično se, kao što smo već pomenuli, odnosi i na Zakon o privatizaciji („Sl. glasnik Srbije“, 38/2001, 18/2003. i 45/2005), koji je daleko obimniji, ali takođe, ne sadrži adekvatne odredbe koje bi sprečavale da se putem privatizacije izvede „pranje novca“. Pitanje porekla novca (čistog ili prljavog) nije dakle regulisano na pravi i najbolji mogući način kada su u pitanju dve vrlo važne delatnosti, – strana ulaganja i privatizacija.

Pitanje pranja novca, u svakom slučaju, je jedno multidimenzionalno i multidisciplinarno pitanje, kod kojeg je od prvenstvenog značaja adekvatna, pravovremena, nezavisna i savesna knjigovodstveno-računovodstvena kontrola. A to podrazumeva i potrebu permanentne edukacije u toj oblasti, jer su pripadnici organizovanog kriminala izuzetno vešti u otkrivanju novih načina, puteva i oblika kojima se „pranje novca“ može vršiti.

6. Finansiranje političkih stranaka i sukob interesa

(Jovan Ćirić)

a) Još su sredinom XX veka mnogi ugledni američki kriminolozi tvrdili da je granica između sveta legalnog i ilegalnog biznisa tanka i neprozirna, te da pu-

tem finansiranja političkih stranaka svet kriminala kupuje svoj društveni položaj i svoju nedodirljivost u društvu.¹²⁸ Može zvučati kao svojevrsni cinizam, ali uopšte nije netačno kada se kaže da onaj koji ukrade pet dolara biva uhapšen i osuđen, žigosan kao lopov i kriminalac, dok onaj koji ukrade milion dolara stiće oreol uglednog finansijera i biznismena, „besprekornog“ građanina sa znatnim političkim uticajem.¹²⁹ Ima ne tako malo poznatih imena, čija se kriminalna ili polukriminalna prošlost zbog stečenog bogatstva i na njemu zasnovanog društveno-političkog uticaja kasnije zaboravlja, – na pr. Karnegi, Rokfeler, Stenford, itd.¹³⁰ U teoriji je sve to poznato kao fenomen kriminaliteta belog okovratnika,¹³¹ a u suštini, stvar je vrlo jednostavna: organizovani kriminal se meša u politički život podržavanjem određenih grupa i partija zamašnim novčanim sredstvima, da bi tako ostvario neke svoje dalje interese.¹³²

Činjenica je, dakle, krajnje jednostavna: politički život, rad i aktivnosti političkih stranaka obično su vrlo skupe i zahtevaju znatna finansijska sredstva, te staro pravilo: koliko para, toliko muzike i ovde u značajnoj meri dolazi do izražaja. Političarima su potrebne pare, finansijska sredstva, koja njima i njihovim strankama mogu obezbediti realizaciju programskih ciljeva.

Neregulisana oblast finansiranja političkih stranaka, odnosno, nedovoljno poštovanje zakonske regulative, otvara mogućnost različitih zloupotreba, odnosno događa se ono što se u teoriji naziva „klijentelizam“, gde je svaki političar, ili poslanik, ili stranka u celini, klijent nekog bogatog i moćnog finansijera. To je i razlog zbog čega se u razvijenim, demokratskim zemljama pristupa pravnom regulisanju finansiranja političkih stranaka, kako bi se predupredile zloupotrebe i presekla veza između vlasti i kriminala. Za Srbiju to ujedno znači „skidanja vela“ sa ove problematike, koja je dugi niz godina ovde predstavljala pravu „tabu temu“.

Srbija je nadavno dobila Zakon o finansiranju političkih stranaka.¹³³ Prema odredbama toga zakona (član 5. stav 4) u vidu priloga u jednoj kalendarskoj godini jedno fizičko lice može jednoj političkoj stranci dati najviše deset prosečnih mesečnih zarada u Republici (to je otprilike oko 3.000 evra). Osim toga, u stavu 7. istog člana se kaže, da visina sredstava iz privatnih izvora, osim članarine koju politička stranka prikuplja za svoj redovni rad, u jednoj kalendarskoj godini može da iznosi do 100% sredstava koja politička stranka dobija iz budžeta. U vezi sa tim je su odredbe člana 4. st. 1, 2. i 3, u kojima se kaže: „Sredstva iz javnih izvora koja se obezbeđuju za finansiranje redovnog rada političke stranke, čiji su

128 Edwin SUTHERLAND, *Principles of Criminology, rewised*, Chicago – New York – Philadelphia, 1963, str. 223.

129 Thomas SZASZ, *Proizvodnja ludila: usporedno proučavanje inkvizicije i pokreta za brigu o duševnom zdravlju* (prevod sa engleskog), Zagreb 1982, str. 171.

130 Sheila BALKAN; Ronald BERGER, Janet SCHMIDT, *Crime and Deviance in america, – A Critical Approach*, Belmon – California 1977, str. 183.

131 O tome na primer Wright MILLS, *Bijeli ovratnik* (prevod sa engleskog), Zagreb 1979, str. 90.

132 Vladan VASILJEVIĆ, *Moguće oznake organizovanog kriminala*, „Pravni život“, 3/1985. str. 289.

133 Zakon je donet jula 2003. i objavljen je u „Službenom glasniku Republike Srbije“ od 18. jula 2003. god.

kandidati izabrani za poslanike, odnosno odbornike, određuju se na nivou 0,15% budžeta Republike Srbije..." (stav 1). U stavu 2. se kaže: „Sredstva iz stava 1. ovog člana u visini 30% raspoređuju se u jednakim iznosima političkim strankama koje imaju poslanike ili odbornike, a ostatak sredstava (70%) srazmerno broju poslaničkih, odnosno odborničkih mesta“. Svakako su značajne i odredbe ovog zakona prema kojima: „Zabranjeno je primanje materijalne i finansijske pomoći od: stranih država; stranih pravnih i fizičkih lica; anonimnih darodavaca; javnih ustanova i javnih preduzeća, ustanova i preduzeća sa učešćem državnog kapitala, bez obzira na visinu učešća; privatnih preduzeća koja obavljaju javne usluge po osnovu ugovora sa državnim organima i javnim službama za vreme dok postoji ugovorni odnos; preduzeća i drugih organizacija koja vrše javna ovlašćenja; humanitarnih organizacija; verskih organizacija; priređivača igara na sreću; itd.“ Takođe je važno istaći i obavezu jednog pravnog lica, odnosno ovlašćenog lica u dotičnom pravnom licu koje daje prilog političkoj stranci, da o tome obavesti skupštinu akcionara i organe upravljanja pravnog lica. Kaznene odredbe sadržane su u članu 19. i prema tim odredbama predviđena je novčana kazna za političku stranku koja prekrši neku od odredaba ovog zakona u visini od 200.000 do 1.000.000 dinara (oko 2.500 do 12.000 evra) dok je za odgovorno lice iz političke stranke, predviđena novčana kazna u iznosu od 10.000 do 50.000 dinara (od oko 120 do 600 evra) što se može činiti nedovoljnim.

Naravno, veliki je problem i veliko pitanje, kako stvarno i delotvorno kazniti jednu političku stranku ukoliko ona ne ispuni obaveze propisane u ovom zakonu.¹³⁴ Da li treba posezati za zabranom stranke? To je vrlo diskutabilno. Zabraniti političku stranku u slučaju da ona prekrši neku zakonsku odredbu krajnje je problematično sa demokratske tačke gledišta, ali i sa praktične. Jer, eventualna zabrana se vrlo lako može izigrati pukim preimenovanjem stranke ili na neki sličan način, što može predstavljati problem naročito ukoliko se radi o velikoj i popularnoj stranci, koja uživa podršku znatnog dela biračkog tela. Sankcija izrečena u vidu zabrane rada političke stranke mogla bi biti više nego kontraproduktivna. Zbog toga, „zabrana rada stranke“ ne dolazi u obzir, naročito ne u „mladoj demokratiji“, kakva je Srbija.

Postavlja se pitanje, kada se zabranjuje jedna stranka, šta zabrana obuhvata? Da li korišćenje naziva stranke? Ako je to slučaj, onda se zabrana vrlo lako da izigrati, te isti ljudi sa istim, ili sličnim programom, vrlo lako i jednostavno, promenom naziva stranke mogu nastaviti sa političkim radom (na primer, „Konzervativna stranka“ neće se više zvati tako, nego „Stranka konzervativaca“). Čak i u slučaju radikalne promene imena „novu“ stranku bi činili isti ljudi, isti lideri i isti politički program.

Jasno je da ukidanje političkih stranaka koje nezakonito stiču finansijska sredstva za svoj rad iz više razloga ne dolazi u obzir. Međutim, zakon bez sankcija za finansijsku nedisciplinu i finansijske zloupotrebe stranaka, odnosno sa simboličnim sankcijama je apsurdan, i predstavlja tek samo puku proklamaciju, „mrtvo slovo na papiru“.

134 Moguće je sasvim lako zamisliti situaciju da jedna stranka uporno krši zakonske odredbe o finansiranju, tako što dobija anonimna finansijska sredstva i uredno plaća novčane kazne, upravo iz tih anonimnih, nelegalno prikupljenih sredstava.

Problem je i u tome što po ovom zakonu finansijsku kontrolu sprovodi Odbor za finansije Narodne skupštine.¹³⁵ Da li je Odbor za finansije Narodne skupštine pravo mesto gde treba vršiti finansijsku kontrolu rada političkih stranaka? Ovo rešenje bi se moglo protumačiti kao da stranke same sebe kontrolišu i kažnjavaju, što je apsurd svoje vrste.

Sa ovom problematikom tesno je povezano i pitanje ko je vlasnik poslaničkog mandata u Parlamentu. Izborni sistem u Srbiji je proporcionalan, što znači da poslanici u Parlament ulaze sa stranačkih lista, a ne kao pojedinci u većinskom izbornom sistemu. Međutim, Ustavni sud Srbije je pre nekoliko godina presudio da stranke ipak nisu vlasnici mandata i da nemaju prava da otpuste i zamene neposlušnog poslanika, već da je sam poslanik vlasnik svog mandata, da može raspolagati njime, što praktično znači da može napustiti stranku koja ga je „poslala“ u Parlament i preći u neki drugi stranački tabor, na neku drugu stranačku listu. To je stvorilo velike praktične probleme, a pre svega stimulisalo trgovinu mandata i podmićivanje poslanika, što je dalje dovelo, ne samo do moralnog devastiranja već i onako problematične političke scene u Srbiji, već širom otvorilo vrata korupciji i povezivanju sveta politike sa svetom organizovanog kriminala.

Ovo je svakako veoma sporno pitanje, isto kao što je, kako rekosmo, sporno da li sankcije za kršenje odredaba o finansiranju političkih stranaka, mogu biti dovoljno ubedljive i dovoljno delotvorne da bi garantovale da će političke stranke poštovati te propise. Uz dužno poštovanje stava i odluke Ustavnog suda Srbije, pitanje „ko je vlasnik poslaničkog mandata – stranka ili sam poslanik?“ trebalo je precizirati i rešiti na način koji bi u što je većjoj mogućoj meri sprečio trgovinu mandatima, podmićivanje poslanika i povezivanje sveta politike i sveta organizovanog kriminala.

b) Slična je situacija i sa Zakonom o sprečavanju sukoba interesa pri vršenju javnih funkcija, donetim 2004. godine („Sl. glasnik RS“, 43/2004). Jasno je da je pitanje predupređivanja, odnosno sprečavanja sukoba interesa od vrlo velikog značaja u borbi protiv korupcije, pa i organizovanog kriminala,¹³⁶ ali se i ovde opravdano postavlja pitanje efikasnih i delotvornih sankcija, koje će zaista sprečavati sukob interesa. To je bio jedan od prvih zakona donetih u Parlamentu za vreme prve vlade V.Koštunice, koji je i očekivan i najavljivan sa puno pompe i nade da će se njime zadati konačan udarac korupciji u Srbiji. Ali, i u ovom zakonu nedostaju prave, ozbiljne sankcije, koje bi delovale dovoljno opominjuće i zastrašujuće. Istina je da takve sankcije nije ni bilo moguće propisati, ali opomena i javna opomena, tj. nejavno i javno upozorenje, kao i mera javnog objavljivanja preporuke za razrešenje (čl. 25–30), deluju isuviše blago i nedovoljno da bi zaista sprečile sukob interesa u konkretnom slučaju. Zbog toga ovaj zakon ima više karakter političke proklamacije i etičkog kodeksa nego zakona. Zbog toga, prema izveštajima medija, više od 30% funkcionera u Srbiji još uvek nije podnelo izjave o svom materijalnom stanju, iako ih na to zakon obavezuje.

135 O tome Verica BARAČ, *Dominantna i marginalna korupcija*, u knjizi „Borba protiv korupcije u Srbiji“, Beograd 2006, str. 29.

136 O tome videti šire u knjizi Nataše MRVIĆ – PETROVIĆ i Jovana ĆIRIĆA, *Sukob javnog i privatnog interesa u trouglu moći, novca i politike*, Beograd 2004.

Republički odbor za sprečavanje sukoba interesa broji samo 9 članova. Istina, on ima svoju službu, ali čini se da je sve to ipak nedovoljno, s obzirom da se nadležnost ovog odbora obuhvata oko 13.000 funkcionera. U svakom slučaju, bez prave pretnje kaznom, uputstva i mere koje izriče taj odbor nikome ne deluju dovoljno ubedljivo.

Teško je naravno reći da li bi i koja bi sankcija bila svrsishodnija, ali da je neophodno uvesti neku novu i jaču sankciju već sada je sasvim jasno (na primer, da Parlament obavezno raspravlja o predlogu Odbora za razrešenje funkcije). Ovako, kada ne postoji prava sankcija, tj. adekvatna pretnja sankcijom, ni sam Republički Odbor za sprečavanje sukoba interesa ne uživa dovoljni autoritet, tj. njegove preporuke i stavovi se uglavnom nedovoljno poštuju, pre svega od strane funkcionera, na koje bi trebalo u najvećoj meri da se odnose odredbe Zakona o sprečavanju sukoba interesa. Tako je, na primer, tim zakonom izričito predviđeno da gradonačelnici (predsednici opština) ne mogu biti istovremeno i poslanici u republičkom Parlamentu. Uprkos tome, nakon poslednjih januarskih (2007) parlamentarnih izbora u Srbiji, zabeleženo je nekoliko slučajeva da su za poslanike izabrane ličnosti koje su istovremeno u svojim sredinama i gradonačelnici. Odbor za sprečavanje sukoba interesa je javno upozorio te poslanike, ali niko od prozvanih nije reagovao na to upozorenjem ostavkom na neku od tih funkcija. Među njima je, pored ostalih, i gradonačelnik Beograda, izabran za poslanika u Skupštini Srbije, koji je, između ostalog, rekao da neće vratiti mandat dok o tome ne donese odluku nadležni sud. To bi po svemu trebalo da bude Ustavni sud, koji praktično ne postoji, pored ostalog i zato što je više od polovine sudija tog suda ispunilo uslove za penziju, a drugi umesto njih nikako da budu izabrani.¹³⁷

7. Javne nabavke

(Jovan Ćirić)

Nije potrebno posebno naglašavati kakav je značaj javnih nabavki u kontekstu opštih rasprava o korupciji. Upravo zbog toga u Srbiji je još jula 2002. godine usvojen Zakon o javnim nabavkama („Sl. glasnik“, 39/2002. 55/2004). I za ovaj zakon je karakteristično ono što je u našoj praksi gotovo potpuno uobičajena stvar. Ponekad se čini da je od rasprave o dobrim ili slabim rešenjima jednog zakona, važnije govoriti o tome da li se zakon uopšte primenjuje ili ostaje „mrtvo slovo na papiru“. U čemu je problem kod ovog zakona? Čini se da je prvi, osnovni i najvažniji problem u tome što jedan od najvažnijih organa – Komisija za zaštitu interesa ponuđača skoro da uopšte sve vreme nije radila svoj posao. Ili bar ne na zadovoljavajući način. Prva Komisija koja je oformljena maja 2003. god.¹³⁸ funkcionisala je sve do decembra iste, 2003. godine i nije rešila ni jedan predmet. Za to vreme pristiglo je između 700 i 800 predmeta. Ni druga komisija, formirana decembra 2003. godine, nije bila dugog veka. *De facto* je prestala sa radom maja 2004. godine, kada je predsednik te Komisije zbog pritisaka jednog od ministara u Vladi Republike Srbije, a u vezi jednog slučaja, podneo ostavku. Za to vreme

137 O tome piše „Politika“ u tekstu pod naslovom „O sukobu interesa odlučivaće sud“ u broju od 26. marta 2007. godine.

138 Dakle skoro godinu dana nakon što je zakon stupio na snagu.

ova „druga“ Komisija je rešila 143 predmeta, a karakteristično je i to da je „treća“ komisija, formirana juna 2004. sastavljena od 2 člana koja su zaposlena u Upravi za javne nabavke i čak trojice koji su ranije bili zaposleni kod naručilaca i za koje se opravdano može pretpostavljati da će i u buduće biti zaposleni, odnosno „vratiti se“ kod naručilaca, čime se ozbiljno dovodi u pitanje njena nezavisnost i samostalnost. Uostalom, sličan problem je postojao i u slučaju „prve“ komisije, koju su činila čak tri tadašnja ministra, na čelu sa tadašnjim predsednikom Komisije, Gašom Kneževićem, tada aktuelnim ministrom prosvete.¹³⁹

Drugim rečima, ovaj zakon, kao i mnogi drugi u Srbiji, nije nešto što u normativnom smislu „pravi problem“ u posebno velikoj meri, koliko je to njegova primena, odnosno neprimena, te zbog toga, kada govorimo o javnim nabavkama, mi u stvari i ne možemo u značajnoj meri da dajemo predloge *de lege ferenda*, koliko možemo da govorimo o političkim pritiscima na rad Komisije za zaštitu prava ponuđača i nekim drugim, u suštini vanpravnim, političkim uticajima na funkcionisanje pravnog sistema u celini.¹⁴⁰ Međutim, ovde želimo da ukažemo samo na neka, mogli bismo reći ipak problematična rešenja u zakonu, koja bi mogla biti „popravljenja“.

Primeru radi, u članu 76. Zakona o javnim nabavkama se kaže, da je otvaranje ponuda javno, ali se u stavu 2. tog člana, odmah dodaje: „Izuzetno, naručilac može iz razloga čuvanja poslovne, službene, vojne ili državne tajne odlučiti da postupak otvaranja ponuda ne bude javan.“ U stavu 3. se kaže: „Odluku iz stava 2. ovog člana naručilac je dužan da navede prilikom oglašavanja javne nabavke.“ Čini nam se da ove odredbe ipak nisu najpreciznije i da ne garantuju u potpunosti ostvarivanje dvaju osnovnih načela ovog zakona, na čemu se i u članu 7. i u članu 8. insistira, a to su „načelo transparentnosti upotrebe javnih sredstava“ i „načelo o jednakosti ponuđača“.

Isto tako, čini nam se pomalo problematična i odredba člana 79. stav 1. Zakona: „Naručilac bira najboljeg ponuđača ako je pribavio najmanje dve nezavisne ispravne ponude od strane dva različita ponuđača, koji nisu povezana lica u smislu zakona kojim se uređuje porez na dobit preduzeća, odnosno zakona kojim se uređuje porez na dohodak građana“. U tom smislu, treba pomenuti i Zakon o izmenama i dopunama zakona o javnim nabavkama od 21. maja 2004. gde se u članu 30. tog zakona kaže: „U članu 79. dodaje novi stav 2. koji glasi: Ako vrednost robe javne nabavke ne prelazi iznos od 3.000.000 dinara (više od 30.000 evra – primedba autora) za dobra i usluge, odnosno 15.000.000 dinara (oko 190.000 evra – primedba autora) za radove, naručilac može doneti odluku o dodeli ugovora o javnoj nabavci, ako je pribavio samo jednu ponudu koja je ispravna, odgovarajuća i prihvatljiva“. Sve u svemu, nama se čini da su iznosi od oko 30, odnosno 190 hiljada evra ipak isuviše visoki, te da se sa više uzastopnih nabavki u toku jednog kraćeg vremenskog perioda mogu ostvariti značajne protivpravne imovinske koristi i štete u isti mah. Takođe nam se čini da i odredba iz stava 1. ovog člana može biti problematična, jer je uvek moguće, kada se radi o

139 O detaljima videti u knjizi Stevana LILIĆA, Dragana PRLJE i Aleksandra LUKIĆA, *Zaštita prava ponuđača u postupku javnih nabavki*, Beograd 2004, str. 34–35

140 Slično o tome u knjizi Ljubiše DABIĆA, Bose NENADIĆ i Vladimira ĐURIĆA, *Javne nabavke u uporednom zakonodavstvu*, Beograd 2003, str. 263–297.

samo dve ispravne ponude da se između naručioca i ponuđača postigne nekakav nezakoniti dogovor, kojim se čitava koncepcija i intencija ovog zakona dovodi u pitanje. Čini nam se da bi ipak trebalo insistirati na tri, a ne na dve ispravne ponude, jer ukoliko se radi o samo dve ispravne ponude, onda je moguće da dođe do fingiranja ponude, odnosno do toga da jedan od dva ponuđača, samo izigrava ponuđača i ništa više od toga.

Treba ovde pomenuti i odredbe člana 55. („Vrste kriterijuma“):

„Kriterijumi za ocenjivanje ponude su:

1. ekonomski najpovoljnija ponuda ili
2. najniža ponuđena cena.

Ekonomski najpovoljnija ponuda je ponuda koja se zasniva na različitim kriterijumima u zavisnosti od predmeta javne nabavke i to naročito na:

3. rok isporuke ili izvršenja usluge ili radova;
4. tekućim troškovima;
5. troškovnoj ekonomičnosti;
6. kvalitetu i primeni odgovarajućih sistema QA/QC;
7. estetskim i funkcionalnim karakteristikama;
8. tehničkim i tehnološkim prednostima;
9. post-prodajnom servisiranju i tehničkoj pomoći;
10. garantnom periodu, vrsti i kvalitetu garancija i garantovanim vrednostima;
11. obavezama u pogledu rezervnih delova;
12. post-garancijskom održavanju;
13. ponuđenoj ceni;
14. mogućnostima tipizacije i unifikacije;
15. obimu angažovanja proizvođača i dr.

Svakom od elemenata iz stava 2. ovog člana naručilac u konkursnoj dokumentaciji određuje relativni značaj (ponder) tako da zbir pondera iznosi 100“.

Imajući u vidu sve ovo, moramo se zapitati, da li je moguće da naručilac, želeći da unapred da odgovarajuću prednost nekom od potencijalnih kandidata – ponuđača, „stimuje“ gore pobrojane kriterijume, tako da na primer jedan od njih u startu bude u prednosti? Odgovor je naravno potvrđan, te nam se čini da bi možda bilo transparentnije ukoliko bi i pre nego što se raspiše javni konkurs te ekonomske kriterijume trebalo precizirati (možda čak i u samom zakonu), kako bi se sprečila svaka mogućnost „štimovanja“ i prilagođavanja budućim ponuđačima.

Ipak, i u faktičkom i u pravnom smislu reči, najspornije su odredbe o sistemu zaštite prava ponuđača. Dosadašnje iskustvo pokazuje da su naručioci u gotovo 90% slučajeva odbijali zahteve za zaštitu prava, te da je veliki broj zahteva „prelazio“ na drugostepeni organ radi konačnog rešavanja. Komisija za zaštitu prava ponuđača je samo jedan sektor Uprave za javne nabavke, pa se postavlja pitanje kako jedan sektor nekog posebnog organa može da donosi tako važne, meritorne odluke. Zatim, postavlja se pitanje, „šta je predsednik te Komisije?“ Da li je on

pomoćnik direktora Uprave za javne nabavke? Zatim, Komisiju imenuje Vlada, tako da ona za svoj rad „polaže račun“ samo Vladi, a ne i Skupštini, što se ne čini najboljim mogućim rešenjem. Mandat članova Komisije iznosi četiri godine, što se takođe ne čini najsrećnijim mogućim rešenjem, jer bi bilo bolje da se mandat članova ove komisije ne poklapa sa mandatom članova Vlade, odnosno Parlamenta, čime bi bila zagarantovana veća nezavisnost i samostalnost tog organa. Slovenački zakonodavac je na primer predvideo da je komisija skupštinski organ, što mnogi ističu kao bolje rešenje, jer se onda toj komisiji garantuje veća samostalnost i neprikosnovenost u odlučivanju. Ipak, najspornija su pitanja: što Komisija broji samo pet članova, što je rok za konačnu odluku Komisije svega 15 dana, što je godišnji broj podnetih zahteva u Republici Srbiji 700 do 800, te imajući to u vidu, opravdano se postavlja pitanje da li je samo pet članova Komisije sa tako kratkim rokovima odlučivanja i tako velikim „prilivom“ predmeta dovoljno da bi Komisija postupala savesno i *lege artis*, ili se na kraju krajeva sve pretvara u čistu farsu, koja tobože garantuje transparentnost i sprečava korupciju.

Na kraju, još jednom ističemo da se veći deo problema u sferi javnih nabavki kod nas nalazi na planu primene, ne toliko normativnom planu. Sve ovo naravno ne znači da se izvesne dorade postojećeg Zakona o javnim nabavkama ne mogu učiniti. Pre svega u smislu položaja i sastava Komisije za zaštitu prava ponuđača, po pitanju dužine trajanja njenog mandata i po pitanju postavljanja i odgovornosti njenih članova. Naročito je sporan broj od samo pet članova te Komisije.

Treći odeljak

POSTUPAK ZA DELA ORGANIZOVANOG KRIMINALA

I. Analiza odredaba o krivičnom postupku za dela organizovanog kriminala u zakonodavstvu Srbije i problemi u njihovoj primeni (Momčilo Grubač)

1. „Procesni“ pojam organizovanog kriminala

Suočene sa izazovima organizovanog kriminala, njegovom ogromnom društvenom opasnošću i specifičnostima u odnosu na „obični“ kriminal, savremene države i međunarodna zajednica u poslednje vreme donose posebne materijal-nopravne, organizacione i procesne propise za njegovo sprečavanje, otkrivanje i suzbijanje. Tim se propisima ustanovljavaju posebni organi za borbu protiv ove najopasnije vrste kriminala, sa znatno širim ovlašćenjima pre krivičnog postupka i u krivičnom postupku, nego što ih redovno imaju tradicionalni organi krivičnog gonjenja. To je dovelo do bitnih odstupanja od nekih tradicionalnih načela krivičnog materijalnog i procesnog prava, promena u stavovima o krivičnoj odgovornosti i kažnjivosti učinilaca krivičnih dela i opšteprihvaćenim shvatanjima o odnosima države prema pojedincima i njihovim i ljudskim pravima.

U glavi XXIXa važećeg Zakonika o krivičnom postupku Srbije iz 2001. godine date su posebne odredbe o postupku za krivična dela organizovanog kriminala. Materijal-nopravne odredbe o tim krivičnim delima nalaze se u krivičnim zakonima, a postoji i poseban Zakon o organizaciji i nadležnostima državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala („Sl. glasnik RS“, 42/2002. sa kasnijim izmenama i dopunama¹⁴¹). O sprečavanju i gonjenju organizovanog kriminala postoje i brojni međunarodni pravni propisi: Konvencija UN protiv transnacionalnog organizovanog kriminala, Konvencija o pranju, traženju, zapleni i konfiskaciji prihoda stečenih kriminalom, Konvencija protiv nezakonitog prometa opojnih droga i psihotropnih supstanci i druge, čije se pojedine odredbe u postupcima pred domaćim sudovima primenjuju i neposredno (član 504k. stav 1. i član 504o. stav 2).

U članu 504a. st. 3. i 4. propisani su slučajevi krivičnih dela za koja se primenjuju posebne odredbe Zakonika o postupku za dela organizovanog kriminala. Tim odredbama je u stvari određen „procesni“ pojam organizovanog kriminala, pored pojma koji je za istu pojavu dat u drugim propisima (v. član 2. Zakona o

141 „Sl. glasnik RS“, 27/2003, 39/2003, 67/2003, 29/2004, 58/2004, 61/2005.

organizaciji i nadležnostima državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala¹⁴²). Kako ni u svetu još ne postoji opšteprihvaćena pravna definicija organizovanog kriminala, nije čudno što na zadovoljavajući način ta definicija nije data ni u zakonodavstvu Srbije. Iako su sama pojava i njene teške posledice potpuno jasne i lako prepoznatljive, pojam organizovanog kriminala se veoma teško definiše. Toj opštoj teškoći u zakonodavstvu Srbije pridružuje se i jedna posebna: pojam organizovanog kriminala je određen u više različitih propisa i na više različitih načina, tako da postoji više različitih zakonskih definicija iste pojave. Ta okolnost omogućuje proizvoljnost, koja predstavlja veliku opasnost, posebno u zemlji nestabilne demokratije, u kojoj se borba protiv organizovanog kriminala lako može pretvoriti u sredstvo političke represije i negaciju ljudskih prava i sloboda, slično kao u ranijoj totalitarnoj državi.

U ZKP iz 2001. godine zakonodavac se rukovodio definicijom organizovanog kriminala koju je dala Evropska unija (*European Unions Working Group on Narkotics and Organized Crime* – 1994) i koju prihvata i Evropski sud za ljudska prava. Ta definicija sadrži jedanaest zahteva, od kojih barem šest moraju da budu ispunjeni, da bi se jedan krivični slučaj mogao nazvati i pravno tretirati organizovanim kriminalom. Pri tome, tri od tih jedanaest zahteva: 1) *da je delo rezultat organizovanog delovanje više od dva lica*, 2) *da se radi o vršenju teških krivičnih dela* i 3) *da je cilj njihovog vršenja sticanje dobiti ili moći*, – su konstantni, tj. moraju da postoje *obavezno* u svakom slučaju, a ostala tri, od preostalih osam, su *varijabilni*, tj. njihovo prisustvo zavisi od okolnosti slučaja, ali u tom broju i oni su obavezni. Varijabilni zahtevi su: 1) da je svaki član kriminalne organizacije imao unapred određeni zadatak ili ulogu, 2) da je delatnost kriminalne organizacije planirana na duže vreme ili neograničeno, 3) da se delatnost organizacije zasniva na primeni određenih pravila interne kontrole i discipline članova, 4) da se delatnost organizacije planira i vrši u međunarodnim razmerama, 5) da se u vršenju delatnosti primenjuje nasilje ili zastrašivanje ili da postoji spremnost za njihovu primenu, 6) da se u vršenju delatnosti koriste privredne ili poslovne strukture, 7) da se koristi pranje novca ili nezakonito stečene dobiti, 8) da postoji uticaj organizacije ili njenog dela na političku vlast, medije, izvršnu ili sudsku vlast ili na druge društvene ili ekonomske činioce.

Novi ZKP Srbije iz maja 2006. godine više ne sadrži poseban odeljak o postupku za dela organizovanog kriminala, već je najnužnije diferencijalne procesne odredbe o toj problematici svrstao na druga mesta u opštem delu Zakonika. Tako su odredbe o posebnim procesnim ovlašćenjima organa gonjenja pod naslovom „Posebne dokazne radnje“ smeštene u odeljak Zakonika (glava VIII) koji dolazi posle odeljka o opštim dokaznim radnjama (glava VII), a „procesni“ pojam organizovanog kriminala dat je u posebnom članu 21. (koji prethodi članu u kome se tumače „značenja drugih izraza u zakoniku“). U odredbama toga člana stoji:

„Izraz „organizovani kriminal“ u ovom zakoniku se odnosi na slučajeve postojanja osnovane sumnje da je krivično delo za koje je propisana kazna zatvo-

142 Organizovani kriminal u smislu tog Zakona predstavlja „vršenje krivičnih dela od strane organizova ne kriminalne grupe, odnosno druge organizovane grupe ili njenih pripadnika za koje je predviđena kazna zatvora od četiri godine ili stroža kazna“.

ra od četiri godine ili teža kazna, rezultat delovanja tri ili više lica udruženih u kriminalnu organizaciju, odnosno kriminalnu grupu, čiji je cilj vršenje teških krivičnih dela radi sticanja dobiti ili moći, kada je pored toga, ispunjeno još najmanje tri od sledećih uslova: 1) da je svaki član kriminalne organizacije, odnosno kriminalne grupe imao unapred određeni, odnosno očigledno određivi zadatak ili ulogu; 2) da je delatnost kriminalne organizacije planirana na duže vreme ili za neograničeni vremenski period; 3) da se delatnost organizacije zasniva na primeni određenih pravila unutrašnje kontrole i discipline članova; 4) da se delatnost organizacije planira i vrši u međunarodnim razmerama; 5) da se u vršenju delatnosti primenjuje nasilje ili zastrašivanje ili da postoji spremnost za njihovu primenu; 6) da se u vršenju delatnosti koriste privredne ili poslovne strukture; 7) da se koristi pranje novca ili nezakonito stečene dobiti; 8) da postoji uticaj organizacije ili njenog dela na političku vlast, sredstva javnog informisanja, zakonodavnu, izvršnu ili sudsku vlast ili na druge važne društvene ili ekonomske činioce.“

Definicija organizovanog kriminala u novom ZKP je rešila problem pojma organizovanog kriminala tako što je spojila sve do sada postojeće definicije u jednu, s tim što je „organizovanu kriminalnu organizaciju ili grupu“ usloвила delovanjem najmanje tri lica. Ovoj definiciji i dalje je protivrečna definicija data u Zakonu o organizaciji i nadležnostima državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala, tako da je problem proizvoljnog određivanja pojma organizovanog kriminala i dalje ostao prisutan. Ovom veoma važnom problematikom se na ovom mestu dalje nećemo baviti, jer će o njoj biti reči detaljnije na drugom mestu u ovom projektu.

2. Potreba i opravdanje posebnih odredaba o postupku za dela organizovanog kriminala

Organizovani kriminal ima nemerljivu društvenu opasnost. On razjeda ekonomsku, moralnu i političku moć države i društva. Njegova opasnost, neuporedivo veća od opasnosti koju imaju najteža krivična dela klasičnog kriminala, potiče u prvom redu iz činjenice da se taj kriminal teško otkriva i dokazuje, jer je po pravilu prikriven formom redovne delatnosti, obično privredne, koja je uz to još i dobro organizovana i povezana sa važnim činiocima (pojedinačnim ili grupnim) političke, državne, ekonomske i društvene moći. Za razliku od klasičnog kriminala koji je po pravilu individualna pojava, tj. delo pojedinca sa kojim država i njeni organi krivičnog gonjenja relativno lako izlaze na kraj, u slučaju organizovanog kriminala reč je o sukobu dve organizacije, državne i kriminalne, čije snage u nekim slučajevima mogu da budu čak i izjednačene. U tome sukobu kriminalna organizacija nije bez izgleda na uspeh i opstanak, naročito u vremenima kada je država slaba zbog krize izazvane drugim razlozima.

Pokazalo se, da su zbog ovih posebnosti organizovanog kriminala klasične metode u borbi protiv njega nedovoljne i skoro potpuno neefikasne. Zbog toga, sve savremene države danas pokušavaju da drugačijom organizacijom organa krivičnog gonjenja i odgovarajućim izmenama u svom krivičnom materijalnom i procesnom zakonodavstvu postignu veću efikasnost u sprečavanju, otkrivanju i

dokazivanju toga kriminala. Klasične metode prevencije i krivičnopravne represije su zamenjene i dopunjene novim, koje se moraju prihvatiti iz nužde, mada su praćene argumentovanom kritikom i skepsom. Nova rešenja povećavaju efikasnost gonjenja krivičnih dela organizovanog kriminala, ali lako mogu da pričinu štetu drugim interesima, posebno zaštititi ljudskih prava, pa čak i da se pretvore u sredstvo nelegitimne represije u društvu.

Ne treba zaboraviti da, osim krivičnopravne represije, u društvu mora da postoji i preventivna delatnost protiv organizovanog kriminala. Društvena zajednica mora da pokuša da otkloni uzroke koji dovode do nastanka toga kriminala, ili da bar ograniči uslove za njegovo vršenje, između ostalog i preduzimanjem mera koje bi smanjile potražnju za proizvodima koje danas nude zločinačka udruženja organizovanog kriminala. U takve mere spadaju i one kojima bi država strogo zakonom uredila uslove za tzv. lobiranja, uvela efikasan nadzor nad finansiranjem političkih stranaka, kontrolu svojih službenika i njihovih delatnosti, nadzor nad tokovima novca, poslovnim transakcijama i kontrolu pristupanja javnim radovima i investicijama.

3. Posebne odredbe o organizaciji sudova, javnih tužilaštava i drugih organa gonjenje za dela organizovanog kriminala

Pomenuti Zakon o organizaciji i nadležnostima državnih organa za suzbijanje organizovanog kriminala predviđa posebne organe gonjenja (tužilaštva, policije i sudova) za tu vrstu krivičnih dela, njihovu posebnu organizaciju i posebne nadležnosti.

Prema tom Zakonu predviđeno je formiranje posebnog tužilačkog odeljenja za suzbijanje organizovanog kriminala sa specijalnim javnim tužiocem u okviru Okružnog javnog tužilaštva u Beogradu, nadležnog za teritoriju cele Republike (čl. 4–9), zatim, ustanovljavanje posebne policijske službe za suzbijanje organizovanog kriminala u okviru Ministarstva unutrašnjih poslova (čl. 10. i 11) i posebne pritvorske jedinice u Okružnom zatvoru u Beogradu (član 15). Koncentracija stvarne i mesne nadležnosti tih organa ima cilj da omogući veći stepen specijalizacije i koordinacije i da tako poveća njihovu efikasnost. Takva koncentracija nadležnosti nije strana našem krivičnom procesnom pravu za pojedine stadijume krivičnog postupka (tzv. istražni centri – član 245. stav 2. ZKP), ili za ceo krivični postupak (prema maloletnicima – član 42. Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnika).

Odredbama čl. 12–14. Zakona predviđeno je i osnivanje posebnih odeljenja u beogradskom Okružnom i beogradskom Apelacionom sudu za sprovođenje prvostepenog odnosno žalbenog krivičnog postupka u predmetima organizovanog kriminala. U komparativnom pravu, posebni organi se obično osnivaju samo za otkrivanje, istraživanje i optuženje dela organizovanog kriminala (policija, istražni organi i tužilaštvo), ne i za suđenje tih dela, jer bi to moglo da se tumači kao uvođenje neke vrste vanrednih sudova. Osim toga, u takvim posebnim sudskim odeljenjima, mnogo je teže obezbediti neophodne pretpostavke za pravično suđenje: nezavisnost i nepristrasnost sudija, pravo okrivljenog na tzv. prirodnog sudiju i td.

Brojni sastav suda u postupku za dela organizovanog kriminala različit je u odnosu na brojni sastav suda u opštem krivičnom postupku (v. član 24. stav 1). U prvostepenom postupku za ova krivična dela sudi veće sastavljeno od trojice sudija, a u drugom stepenu veće sastavljeno od pet sudija. Sudije pojedinca u ovom postupku nema, a sudije porotnici ne ulaze u sastav ni prvostepenog, ni drugostepenog veća.

4. Posebna procesna ovlašćenja organa gonjenja u postupku za dela organizovanog kriminala

Osim materijalnog i organizacionog krivičnog zakonodavstva, borba protiv organizovanog kriminala zahteva i posebno krivično procesno zakonodavstvo. Iskustvo govori, da su klasična procesna sredstva i metodi za postizanje toga cilja skoro potpuno neefikasni. Zbog toga se ta sredstva i metodi, naročito u oblasti prikupljanja dokaza, zamenjuju novim i efikasnijim rešenjima, koja se odnose, ili na upotrebu savremenih tehničkih sredstava, ili na same organe krivičnog gonjenja i njihove saradnike. U prvu grupu spadaju: prisluškivanje telefonskih razgovora, kontrola drugih vrsta komunikacija, optička snimanja (čak i u stanu), prisмотра i praćenje, posebno elektronsko praćenje, namešteni otkup i preprodaja stvari i tome slično, a u drugu grupu: posebna organizacija istražnih, javnotužilaških i policijskih službi, ubacivanje tajnih policijskih agenata, regrutovanje tzv. svedoka saradnika iz reda osumnjičenih ili okrivljenih i td. Cilj je jasan: da se na „fleksibilan način“ dođe do dokazne građe za osudu. Delikatnost i opasnost ovih metoda, kao i drugih posebnih sredstava za borbu protiv organizovanog kriminala, sastoji se u tome što lako mogu da budu zloupotrebljena i da dođu u sukob sa odredbama o ljudskim pravima i osnovnim slobodama građana koje su pravne države zapisale u svoje ustave, a međunarodna zajednica u svoje mnogobrojne opšteobavezujuće pravne propise.

Posebne operativne kriminalističke (policijske) mere za otkrivanje, dokazivanje i sprečavanje organizovanog kriminala su:

- a) *Nadzor i snimanje telefonskih i drugih razgovora ili komunikacija drugim tehničkim sredstvima i optičko snimanje (član 232. i 233. ZKP/2001. i član 146. i 147. ZKP/2006)*

Ovo je prva mera tajnog nadzora u krivičnom pravu Srbije uvedena ZKP iz 2001. godine. Istovremeno, u to vreme ona je bila i jedina mera te vrste, jer su ostale bile uvedene Zakonom o izmenama i dopunama ZKP iz decembra 2002. godine. Jedno od osnovnih političkih prava građana je pravo na tajnost pisma i drugih sredstava opštenja, dakle, da međusobno pismeno i usmeno slobodno komuniciraju. U odredbi člana 19. Ustava Srbije stoji da je to pravo nepovredivo, ali je Ustav, ipak, već u drugom stavu toga člana predvideo da se *zakonom* mogu propisati odstupanja od „načela“ nepovredivosti tajne pisma i drugih sredstava opštenja među građanima, ako je to neophodno za vođenje krivičnog postupka ili za odbranu zemlje, pod daljim uslovom, da o tome odluči sud. Prema ovim odredbama Ustava, izlazi da bi mogućnost prisluškivanja razgovora, telefonskih i drugih (o kontroli pisama biće reči na drugom mestu) i njihovu registraciju

putem posebnih tehničkih uređaja bez znanja lica koja te razgovore vode, bilo moguće predvideti u ZKP kao dozvoljen način sticanja dokaza u krivičnom postupku. Ta mogućnost bi prema Ustavu mogla da postoji samo ako je to *neophodno* za vođenje krivičnog postupka (ili za odbranu zemlje), dakle pod uslovom da drugi dokazi nisu dovoljni, ali istovremeno da neki drugi dokazi postoje, ne i da bi se tek pribavio materijal radi pokretanja postupka. Međutim, takvu odredbu koja bi, prema Ustavu, bila neophodna da bi se na taj način prikupljeni dokazi smatrali dozvoljenim, naše krivično procesno zakonodavstvo nije imalo sve do Zakonika iz 2001. godine. Odredba člana 214. ranijeg Zakona (sada član 85), koja se odnosi na uzapćenje poštanskih, telegrafskih i drugih pošiljki, ne obuhvata ovu materiju.

Mogućnost pribavljanja dokaza na ovaj način, Ustav je dopustio iz nekoliko razloga. Prvo, zbog toga što je korišćenje tehničkih sredstava u borbi protiv nekih vrsta kriminala danas postalo neophodno. Savremeni kriminal, naročito organizovani, postavlja pred organe krivičnog gonjenja složene zadatke koji ne mogu biti uspešno izvršeni bez korišćenja savremenih tehničkih sredstava. Lišeni upotrebe tih sredstava ti bi organi bili u neravnopravnom položaju sa učinocima krivičnih dela koji ih široko koriste, naročito u slučajevima teških dela organizovanog kriminala.

Odredbe Zakonika o mogućnosti korišćenja tih sredstava moraju biti date tako da obezbede ravnotežu između efikasnosti krivičnog postupka i zahteva zaštite prava i sloboda građana. Korišćeni pod zakonom strogo utvrđenim uslovima, u opravdanim i neophodnim slučajevima, samo po odluci suda i uz dobro organizovanu kontrolu, ti metodi sticanja dokaza za krivični postupak sami po sebi ne dovode u pitanje slobode i prava građana (uključujući i ustavno pravo na nepovredivost stana), a ni okrivljenikovo pravo odbrane, jer tako postignut iskaz nije ni iznuđen, ni stečen obmanom. Uostalom, vrlo slična mera uzapćenja pisama u našem krivičnom procesnom zakonodavstvu odavno postoji (član 85). Mnogi savremeni zakoni o krivičnom postupku ovakav način sticanja dokaza su usvojili (npr. nemački ZKP). Zakonom strogo regulisano i od suda kontrolisano, ono više garantuje građanska prava nego kad se vrši od strane policije i bez ikakvih unapred određenih uslova.

Zakonik o krivičnom postupku od 2001. god. sadrži odredbe o „nadzoru i snimanju telefonskih i drugih razgovora ili komunikacija drugim tehničkim sredstvima i optičkom snimanju lica za koja postoji osnovi sumnje da su sama ili sa drugim izvršila određena krivična dela“ (čl. 232. i 233). U tim odredbama propisani su uslovi za „nadzor i snimanja“, predmet, mesto, vreme i izvršenje te mere, te postupak sa materijalom koji je na taj način pribavljen. Iz tih odredaba izlazi: a) „Nadzor“ nije samo eufemizam za prisluškivanje, već pojam širi od prisluškivanja, jer se staviti pod nadzor može i komunikacija koja se ne može prisluškivati (ona koja se obavlja drugim tehničkim sredstvima). Osim telefonskih, dolaze u obzir i drugi razgovori, ne samo oni što se vode drugim tehničkim sredstvima, već i razgovori uživo (npr. na ulici, na javnom skupu, sastanku i sl.), uz magnetofonsko snimanje. „Komunikacije drugim tehničkim sredstvima“ (elektronska pošta i dr.) ne odnose se na dopisivanje pismima i telegramima, jer je uzapćenje te korespondencije regulisano posebno članom 85. Zakonika, ali i nju može da obuhvati, budući da se odredbe člana 85. odnose na krivični postupak

i okrivljenog, a ove mere na pretrivični postupak i osumnjičenog. – b) Nadzor i snimanje naređuje istražni sudija na predlog javnog tužioca obrazloženom naredbom. U naredbi istražni sudija mora da navede podatke o licu ili licima čije se komunikacije stavljaju pod nadzor i snimaju i osnove sumnje koje stoje protiv tih lica i da odredi način sprovođenja, obim i trajanje mere. Predlog javnog tužioca mora da sadrži podatke potrebne za donošenje odluke istražnog sudije. Ako se ne složi sa predlogom javnog tužioca, istražni sudija ne traži odluku veća (kao u slučaju neslaganja sa zahtevom za otvaranje istrage), već tužiočev predlog odbija. – c) Za izdavanje naredbe istražnog sudije potrebno je da postoje osnovi sumnje (ne osnovana sumnja) da je osumnjičeni izvršio određeno krivično delo. Nekakve indicije moraju da postoje, ali takve da nisu dovoljne za pokretanje postupka. Ove mere nemaju nikakvog opravdanja kad javni tužilac ima dovoljno drugih dokaza za pokretanje krivičnog postupka, tj. posle donošenja rešenja o sprovođenju istrage. – d) Nadzor i snimanje dolaze u obzir samo u slučaju sumnje na određena krivična dela. To su: (1) krivična dela protiv ustavnog uređenja ili bezbednosti, (2) krivična dela protiv čovečnosti i međunarodnog prava, (3) krivična dela sa elementima organizovanog kriminala¹⁴³ (falsifikovanje i pranje novca,¹⁴⁴ neovlašćena proizvodnja i stavljanje u promet opojnih droga, nedozvoljena trgovina oružjem, municijom ili eksplozivnim materijama i trgovina ljudima) i (4) krivična dela davanja i primanja mita, iznude i otmice. Katalog krivičnih dela kod kojih su nadzor i snimanje mogući, ne može se proširivati. – e) Mere nadzora i snimanja mogu da traju tri meseca i iz važnih razloga mogu biti produžene za još tri meseca. Nadzor i snimanje se moraju prekinuti i pre isteka roka određenog u naredbi istražnog sudije ako prestanu razlozi za njihovu primenu. – f) Naredbu istražnog sudije izvršavaju organi unutrašnjih poslova. Mesto nadzora i snimanja može biti stan ili prostorije koje nisu stan (npr. hotelska soba, kancelarija) i svako drugo mesto na kome postoje tehnički uslovi za primenu mere. Predmet nadzora je telefon (privatni, službeni, javni) ili drugo sredstvo za komunikaciju, a predmet snimanja razgovor i pisana ili elektronska korespondencija, a u slučaju optičkih snimanja lica, predmeti i događaji. Organi unutrašnjih poslova nemaju ovlašćenje za ulazak u stan da bi pripremili posebne tehničke uslove za prisluškivanje i snimanje, već nadzor i snimanje obavljaju u poštanskim i drugim preduzećima korišćenjem tehnike koja u njima postoji. – g) Sakupljeni materijal organi unutrašnjih poslova dostavljaju istražnom sudiji, a istražni sudija naređuje da se snimci u celini ili delimično prepišu i opišu, a zatim poziva javnog tužioca da se sa tim materijalom upozna. Ne prepisuju se snimci onih razgovora i drugih komunikacija koji se ne odnose na osumnjičenog, već na treća lica (npr. članove porodice), ili se odnose na osumnjičenog, ali nemaju veze sa krivičnim delom. Taj se materijal uništava pod nadzorom istražnog sudije, a tako isto i ceo materijal ako javni tužilac izjavi da neće tražiti otvaranje krivičnog postupka.

Na osnovu napred izloženog možemo zaključiti, da je svaki materijal pribavljen nadzorom i snimanjem komunikacija suprotno odredbama člana 232. ili suprotno naredbi istražnog sudije izdatoj po odredbama toga člana, nedozvoljen

143 Za pojam organizovanog kriminala, vidi Konvenciju o transnacionalnom organizovanom kriminalu koju je Jugoslavija ratifikovala 2001. godine.

144 Vidi Zakon o pranju novca iz 2001. god. i Konvenciju o pranju, traženju, zapleni i konfiskaciji prihoda stečenih kriminalom („Sl. list SRJ – Međunarodni ugovori“, 7/2002).

dokaz. Na njemu se ne može zasnivati sudska odluka. To je procesna sankcija za nezakonito prisluškivanje i snimanje, a krivične sankcije za neovlašćeno prisluškivanje, tonsko snimanje i fotografisanje predviđene su u članovima 143. i 144. KZ. Nezakonit je svaki onaj tehnički snimak koji je napravljen suprotno odredbama člana 232. Tu spadaju i snimci privatnih lica koje je naša dosadašnja sudska praksa bila sklona da koristi kao dokaze u krivičnom postupku, pozivajući se na pogrešno shvaćeno načelo istraživanja materijalne istine.

Nezakoniti su i snimci državnih organa sačinjeni suprotno odredbama Zakonika. U članu 13. Zakona o unutrašnjim poslovima Srbije bilo je predviđeno da predsednik Vrhovnog suda, odnosno sudija koga on odredi, na predlog republičkog javnog tužioca, odnosno ministra unutrašnjih poslova, može odlučiti da se odstupi od načela nepovredivosti tajne pisma i drugih sredstava opštenja prema pojedincima i organizacijama, ako je to neophodno za vođenje krivičnog postupka ili za bezbednost ili odbranu zemlje (st. 1. i 2). Na osnovu odluke predsednika Vrhovnog suda, ministar unutrašnjih poslova određuje mere kojima se prema pojedinim licima i organizacijama odstupa od načela nepovredivosti tajne pisma i drugih sredstava opštenja (stav 3). Savezni ustavni sud je ove odredbe proglasio neustavnim, ali ih je zakonodavac, uprkos tome, kasnije preneo u Zakon o novosnovanoj Bezbednosno informativnoj agenciji, tako da one i danas važe, iako su suprotne i Ustavu i ZKP.

Novi ZKP iz maja 2006. godine je u ovim odredbama izvršio nekoliko značajnih izmena koje očigledno imaju cilj da povećaju policijsku efikasnost, pa i uz rizik da time budu dovedena u pitanje ustavom zagarantovana prava pojedinaca. Predviđeno je: a) da se snimanja mogu obaviti i *u stanovima* (član 146. stav 6); b) proširen je broj krivičnih dela kod kojih je moguća primena ove mere nadzora (dodato je: ubistvo, teško ubistvo, „serijsko silovanje“ razbojništvo, razbojnička krađa, poreska utaja, nedozvoljeno držanje oružja i eksplozivnih materija); c) primena mere je moguća ne samo kad postoje osnovi sumnje da je *učinjeno* određeno krivično delo, već i kad okolnosti ukazuju da se *priprema* takvo krivično delo, a izvršenje na drugi način ne bi moglo biti sprečeno ili bi sprečavanje izvršenja bilo znatno otežano, odnosno praćeno nepopravljivim štetnim posledicama po život i zdravlje ljudi ili imovinu većeg obima (član 146. stav 2); d) dokazi prikupljeni na ovaj način mogu se koristiti i ako se ne odnose na krivično delo zbog koga je dozvoljen nadzor, pod uslovom da se odnose na krivično delo za koje je taj nadzor po zakonu moguć (član 147. stav 5).

Osnovna razlika između ZKP/01 i novog Zakonika je u tome što su odredbe o posebnim merama i ovlašćenjima organa krivičnog gonjenja za otkrivanje i sprečavanje krivičnih dela organizovanog kriminala, ranije smeštene u posebnu glavu XXIXa Zakonika u kojoj je bio uređen posebni postupak za ta krivična dela, prema novom Zakoniku prenete u odeljak Zakonika koji se odnosi na dokazivanje uopšte. Odeljak Zakonika o posebnom postupku za dela organizovanog kriminala će biti ugašen, a posebna ovlašćenja državnih organa iz toga postupka, pod nazivom „posebne dokazne radnje“ postaće sadržina opšteg postupka. Ta promena nije dobra, jer tako postaje manje naglašeno da se radi o izuzetnim ovlašćenjima organa gonjenja koja su nužna i opravdana samo u borbi sa organizovanim kriminalom, a ne i u slučaju tradicionalnih krivičnih dela. Vremenom

će se čitav opšti postupak „inficirati“ tim vanrednim odredbama, koje su veoma rizične sa gledišta zaštite ljudskih prava, i zbog toga ovlašćenja koja predviđaju moraju biti strogo kontrolisana i na sve moguće načine ograničena na dela organizovanog kriminala. Gašenje posebnog krivičnog postupka za ta krivična dela u ZKP nije logično i zbog toga što bi i dalje postojala posebna organizacija državnih organa (suda, javnog tužioca, pritvorske jedinice, policije) i njihove posebne nadležnosti za krivično gonjenje te vrste krivičnih dela. Izmena je i u tome što više neće biti nikakvih zajedničkih odredaba za te mere, ovlašćenja odnosno dokazne radnje, nego će svaka od njih biti uređena posebno i potpuno odvojeno. Rezultat toga je ponavljanje većeg broja istovetnih odredaba. Pada u oči i terminologija, neuobičajena u zakonskim tekstovima: npr. „lociranje u prostoru“ (član 146. stav 1), „aranžman prikriivenog islednika“ (član 152. stav 3), „provociranje na izvršenje krivičnog dela“ (član 153. stav 1) i td.

Odredba člana 146. stav 7. novog Zakonika o „tajnom“ ulasku u stan „radi postavljanja i održavanja prislušnih aparata“ mogla bi se lako osporiti sa gledišta ustavnosti, jer se prema Ustavu, zakonom može predvideti ovlašćenje službenog lica da na osnovu odluke suda može ući u tuđi stan protiv volje njegovog držaoca samo da bi u njemu izvršio pretresanje, i to uz prisustvo dva svedoka (član 40. Ustava RS). Ta odredba novog Zakonika glasi: „Ovlašćena službena lica policije, odnosno Bezbednosno-informativne agencije mogu, radi izvršenja posebne dokazne radnje iz stava 1. ovog člana, tajno ući u stan ili druge prostorije i u njih, odnosno u predmete koji se u njima nalaze, postaviti tehničke uređaje za sprovođenje radnje iz stava 1. ovog člana ili, po potrebi, preduzeti radnje održavanja već postavljenih takvih tehničkih uređaja“. Treba imati u vidu da se „posebne dokazne radnje“ o kojima je reč preduzimaju već kad postoje osnovi sumnje (ne ni cela sumnja) da je građanin učinio određeno krivično delo, a to se može steći skoro uvek i skoro protiv svakog, naročito ako se organi gonjenja malo potrudu.

Već tri meseca posle donošenja novog Zakonika o krivičnom postupku Vlada je pripremila predlog Zakona o njegovim izmenama i dopunama i 15. septembra 2006. godine dostavila ga Narodnoj skupštini. Sticajem okolnosti, Predlog još nije stigao na skupštinski dnevni red i nije postao zakon. Umesto da odustane od neustavne odredbe člana 146. stav 7. prema kojoj policija može tajno da ulazi u stanove građana radi postavljanja tehničkih uređaja za prisluškivanje i optičko snimanje i radi njihovog održavanja, predviđena je dopuna u kojoj se ta tajna operacija uslovljava: 1) naredbom istražnog sudije koja mora biti potvrđena naredbom predsednika Vrhovnog suda! (trebalo bi da stoji „Vrhovnog kasacionog suda“) i 2) pretpostavkom da se na drugi način ne mogu obezbediti dokazi koji se odnose na određena krivična dela (organizovanog kriminala, protiv čovečnosti i međunarodnog prava i protiv ustavnog uređenja i bezbednosti države, – koja se i dalje naziva SCG), ili bi to (obezbeđivanje dokaza) očigledno bilo skopčano sa znatnim teškoćama, odnosno dovelo do ugrožavanja života ili zdravlja ljudi, odnosno uništenja imovine veće vrednosti. Nema nikakve sumnje da je odredba neustavna, jer Ustav garantuje nepovredivost stana (član 40), a odstupanje pod koje bi se tajni ulazak u stan se mogao podvesti, ne predviđa. Iako su ulazak u stan i pretresanje dva odvojena pojma, a ustavna odredba govori samo o pravima držaoca stana u slučaju pretresanja (da sâm ili preko svog zastupnika i uz još dva punoletna svedoka prisustvuje pretresanju), nesumnjivo je da lice u čiji se stan

ulazi ima ista ona prava koja i lice kod koga se vrši pretresanje.¹⁴⁵ Ako bi se ovako moglo ulaziti u stanove građana, od ustavnog prava na nepovredivost stana ne bi ostalo ništa. Uvlačenje predsednika Vrhovnog suda u ovu sumnjivu operaciju je najblaže rečeno neukusno.

Ostale izmene u članu 146. (stav 1. tač. 4. i stav 3) predviđene pomenutim Predlogom svedoče o agresivnosti ideje o specijalnim ovlašćenjima organa gonjenja za teška krivična dela. Predviđena u početku samo za dela organizovanog kriminala i korupciju, ta se ovlašćenja šire munjevitom brzinom i na ostala krivična dela, a uslovi za njihovu primenu sve su liberalniji. Ovom prilikom katalogu krivičnih dela za koja se može odrediti tajni zvučni i optički nadzor osumnjičenog dodato je još jedno krivično delo (protivzakonito posredovanje), a vreme nadzora, koje je do sada trajalo tri meseca, uz mogućnost da bude produženo za još tri meseca, sada može biti produženo za još čitavih šest meseci. Dakle, građanin može ostati pod ovim nadzorom čitavu godinu dana! Opasnost od nekontrolisanog širenja ovih vanrednih ovlašćenja bila bi mnogo manja da je u Zakoniku zadržana posebna glava o postupku za dela organizovanog kriminala, kao što je to bilo u ZKP iz 2001. god. Sada su ta ovlašćenja rasuta po celom Zakoniku, tako da se lako na njih možemo navići i prihvatiti ih i tamo gde ne bi smela da budu prihvaćena.

b) Kontrola poslovnih i ličnih računa (član 504k. ZKP/2001. i član 86. ZKP/2006)

Javni tužilac može zahtevati da nadležni državni organ, bankarska ili druga finansijska organizacija obavi kontrolu poslovanja određenih lica i da mu dostavi dokumentaciju i podatke koji mogu poslužiti kao dokazi o krivičnom delu ili imovini pribavljenoj krivičnim delom, kao i obaveštenja o sumnjivim novčanim transakcijama u smislu Konvencije o pranju, traženju, zapleni i konfiskaciji prihoda stečenih kriminalom. Tom prilikom javni tužilac može naložiti da nadležni organ ili organizacija, privremeno obustavi isplatu, odnosno izdavanje sumnjivog novca, vrednosnih papira ili predmeta. On će tada sudu predložiti da donese rešenje o privremenoj obustavi izvršenja određene novčane transakcije za koju postoji osnovana sumnja da predstavlja krivično delo ili da je namenjena izvršenju, odnosno prikrivanju krivičnog dela ili dobiti ostvarene krivičnim delom. Ako donese takvo rešenje sud će odrediti da se novčana sredstva u njihovom žirnom ili gotovinskom obliku, privremeno oduzmu i polože na poseban račun, radi čuvanja do pravnosnažnog okončanja krivičnog postupka, odnosno dok se ne steknu uslovi za njihovo vraćanje. Protiv ovog rešenja žalbu mogu podneti stranke i branilac, odnosno žalbu može uložiti vlasnik novčanih sredstava ili njegov punomoćnik, odnosno pravno lice od koga su novčana sredstva privremeno oduzeta. O žalbi rešava vanraspravno veće iz člana 24. stav 6. (član 86. st. 1 – 6. ZKP/2006).

Radi se o odredbama preuzetim iz člana 504k stav 1. ZKP iz 2001. god. Prilikom preuzimanja ovih odredaba zakonodavac je, međutim, prevideo da u odredbama ZKP iz 2001. godine postoji uvodni član koji daje opšti okvir za primenu mera tajnog nadzora, ograničavajući ih na učinioce krivičnih dela organizovanog

¹⁴⁵ Tako i T. Vasiljević, *Sistem krivičnog procesnog prava*, Beograd 1981, str. 400.

kriminala i uslovljavajući njihovu primenu postojanjem osnovane sumnje da je izvršeno krivično delo rezultat organizovanog delovanja posebno definisanog u članu 504a. Ovako preuzeta odredba ostala je potpuno otvorena (Sl. Beljanski). Ona omogućava javnom tužiocu da i potpuno neopravdano i nevezano za krivično delo, odnosno organizovani kriminal narušava integritet bankarskog poslovanja i slobodu finansijskih transakcija. U jednom od obrazloženja novog ZKP je bilo otvoreno rečeno, da „nema razloga da se ovakve odredbe rezervišu samo za dela organizovanog kriminala, pa su stoga svrstane u opšte dokazne radnje“. U svakom slučaju, nastojanje da proširi primenu specijalnih dokaznih tehnika i da organima gonjenja dodeli posebna ovlašćenja za otkrivanje krivičnih dela, nije mogla osloboditi zakonodavca obaveze da poštuje osnovne pretpostavke za primenu mera procesne prinude u krivičnom postupku, a to su postojanje osnovane sumnje, ili barem osnova sumnje, da je određeno lice učinilo krivično delo.

c) *Pružanje simulovanih poslovnih usluga i sklapanje simulovanih pravnih poslova*

Ove mere dolaze u obzir posebno kod dokazivanja krivičnog dela primanja mita i trgovine drogama. U važećem ZKP (2001) predviđene su kao specijalne istražne radnje samo za krivična dela organizovanog kriminala. Materijalni uslov za njihovu primenu je problematično određen: meru odobrava istražni sudija na zahtev javnog tužioca „prema licu za koje postoji osnovana sumnja da *priprema* krivično delo organizovanog kriminala“ (član 504lj stav 1), što se ne slaže sa drugim delom iste odredbe koji podrazumeva izvršeno krivično delo: „ako se krivično delo organizovanog kriminala na drugi način ne bi moglo otkriti, dokazati ili sprečiti, ili bi to bilo povezano sa znatnim teškoćama“. Ova nelogičnost važi i za angažovanje prikrivenog islednika o kome je reč u odredbi člana 504lj. stav 1. Ona je otklonjena u ZKP iz 2006. godine: član 148. stav 1. govori o osnovanoj sumnji da je izvršeno krivično delo, a član 148. stav 4. o okolnostima koje ukazuju da se priprema određeno krivično delo. U slučaju sumnje na pripremanje, mere se mogu primeniti pod uslovom da postoje činjenice koje ukazuju da se izvršenje krivičnog dela na drugi način ne bi moglo sprečiti ili bi sprečavanje izvršenja bilo znatno otežano, odnosno praćeno nepopravljivim štetnim posledicama po život i zdravlje ljudi, bezbednost građana ili imovinu većeg obima. Novi ZKP je pojedinačno naveo krivična dela kod kojih je primena ovih mera moguća (falsifikovanje i pranje novca, neovlašćena proizvodnja i stavljanje u promet opojnih droga, nedozvoljeno držanje oružja i eksplozivnih materija, trgovina ljudima, trgovina decom radi usvojenja, davanje i primanje mita i zloupotreba službenog položaja), umesto ranijeg uopštenog pozivanja na dela organizovanog kriminala. Primećeno je da je tom spisku krivičnih dela trebalo dodati krivična dela ucene, iznude i otmice, koja su obuhvaćena merom tajnog snimanja osumnjičenog (B. Banović, Revija, 2/2006, str. 140). Mere mogu trajati devet meseci, a zatim na obrazloženi predlog javnog tužioca produžene, i to tri puta po tri meseca, tako da njihovo ukupno najduže trajanje iznosi 18 meseci (prema ZKP iz 2001. to je iznosilo 12 meseci).

Nema opravdanja što i za lica koja pružaju simulovane poslovne usluge i sklapaju simulovane pravne poslove nije predviđena zabrana da „podstrekavaju i provociraju na izvršenje krivičnog dela“, kao što je to predviđeno za prikrivenog

islednika u članu 153. stav 1. Nije isto pristati na nedozvoljenu uslugu ili pravni posao bez podsticanja i uz podsticanje. Istina, isti nedostatak ova mera je imala i prema dosadašnjem ZKP, ali je njega ovom prilikom trebalo otkloniti, a ne ponoviti.

d) Angažovanje prikrivenih islednika

Prikriveni islednici su po pravilu policijski službenici, posebno pripremljeni i sa izmenjenim identitetom, ubačeni u kriminalnu organizaciju, u kojoj deluju po instrukcijama istražnog sudijske i javnog tužioca. Radi se o izuzetno osetljivoj ustanovi, jer je delatnost prikrivenog islednika stalno na granici legalne i ilegalne delatnosti. Zato se za njegovu upotrebu traži predlog državnog tužioca i odobrenje istražnog sudijske. Uslov je da se krivično delo (protiv ustavnog uređenja i bezbednosti Republike, protiv čovečnosti i drugih dobara zaštićenih međunarodnim pravom, organizovanog kriminala i svako drugo za koje je propisana kazna zatvora preko četiri godine – član 151. stav 2. ZKP/2006) na drugi način ne bi moglo otkriti, dokazati ili sprečiti, ili bi to bilo povezano sa znatnim teškoćama. Primena mere je moguća kako kod sumnje da je određeno krivično delo već izvršeno tako i kod sumnje da se njegovo izvršenje tek priprema. Mera može trajati najduže šest meseci, što izgleda da nije primereno vreme, s obzirom na to da su za uvođenje prikrivenog islednika u kriminalnu grupu neophodne dugotrajne i komplikovane pripreme i da se rezultati mere ne mogu očekivati u kratkom roku. Radnje prikrivenog islednika po prirodi stvari imaju neformalni karakter sve dok u postupku ne bude saslušan kao svedok. Saslušanje prikrivenog islednika kao svedoka treba, međutim, očekivati kao redak izuzetak. Saslušanje prikrivenog islednika se obavlja tako da se ne otkrije njegov identitet. Podaci o identitetu prikrivenog islednika koji se sasluša kao svedok predstavljaju službenu tajnu. Sudska odluka se ne može zasnivati samo na iskazu prikrivenog islednika koji je saslušan kao svedok (član 153. stav 6. ZKP/2006). Na taj način otklanjaju se, barem delimično, prigovori da korišćenje iskaza prikrivenog islednika kao svedoka anonimnog za odbranu, pa čak i za sud, ugrožava ustavno pravo odbrane okrivljenog. – Podaci pokazuju da se prikriveni islednici u domaćoj policijskoj praksi još ne koriste (B. Banović), iako pravna mogućnost za njihovo angažovanje postoji od 29. marta 2002. godine (dan stupanja na snagu ZKP iz 2001).

U članu 152. stav 5. i 6. ZKP/2006 se kaže, da prikriveni islednik može biti samo aktivni ili penzionisani pripadnik policije ili Bezbednosno-informativne agencije, koga odredi ministar odnosno direktor, a u stavu 7. istog člana, da prikriveni islednik ne može biti pripadnik kriminalne organizacije ili lica koje je već osuđivano, i to za teže krivično delo „za koje je propisana kazna zatvora od četiri godine ili teža kazna“ (za već osuđena lica trebalo bi da je merodavna izrečena, a ne zakonom predviđena kazna). Izgleda kao da zakonodavac ne pravi razliku između policajca i kriminalca, tj. da pretpostavlja da u policiji ima pripadnika kriminalnih organizacija i lica osuđenih na najteže kazne.

Katalog krivičnih dela kod kojih je moguće angažovanje prikrivenog islednika (član 151. stav 2. ZKP/2006) je na prvi pogled nelogično određen. Taj se islednik može odrediti ne samo u slučaju dela organizovanog kriminala, već i u slučaju svakog krivičnog dela za koje je propisana kazna zatvora preko četiri godine, iako je „krivično delo za koje je propisana kazna zatvora od četiri godine

ili teža kazna“ element pojma organizovanog kriminala (član 21). Odredbu ZKP treba tumačiti tako, da dolaze u obzir i krivična dela određene težine, iako ne ispunjavaju neke od drugih uslova predviđenih za konstrukciju pojma organizovanog kriminala. U svakom slučaju i ta krivična dela treba da predstavljaju „delatnost tri ili više lica udruženih u kriminalnu organizaciju“, jer ova mera tajnog nadzora je po prirodi stvari moguća samo u slučaju kriminalne organizacije. Bez kriminalnog udruženja ona nema smisla.

Posebno je pitanje odgovornosti prikrivenog islednika za dela koja u kriminalnoj organizaciji izvrši sam ili drugi pripadnici organizacije uz njegovo učešće. Zabranjeno je i kažnjivo da prikriveni islednik podstiče druge pripadnike organizacije na izvršenje krivičnog dela. Ako u toku svog angažovanja učini krivično delo prema članu kriminalne grupe ili u okviru kriminalne grupe primeniće se odredbe Krivičnog zakonika o nužnoj odbrani ili krajnjoj nuždi (član 153. stav 2). Za ustavom garantovana ljudska prava na intimnost veoma je opasna odredba člana 153. stav 4. prema kojoj prikriveni islednik ima pravo da uđe u tuđi stan. Pozivom na ovu odredbu policija može, dodelom statusa prikrivenog islednika svojim pripadnicima, uvek imati efikasan i brz uvid u intimnu sferu života svakog građanina, jer pravo prikrivenog islednika nije suženo na ulazak u stan pripadnika kriminalne organizacije, već podrazumeva ulazak u tuđi stan uopšte.

e) Tzv. kontrolisana isporuka

O ovoj meri tajnog nadzora se govori u članu 504o. ZKP iz 2001. godine. Njome se dozvoljava da nelegalne ili sumnjive pošiljke izađu, pređu ili uđu na teritoriju jedne ili više država, uz znanje i pod nadzorom njihovih nadležnih organa u cilju sprovođenja istrage i identifikovanja lica umešanih u izvršenje dela organizovanog kriminala. Ovu meru odobrava javni tužilac (za razliku od ostalih koje odobrava istražni sudija), a sprovode organi unutrašnjih poslova. „Sumnjive pošiljke“ mogu biti opojne droge, novčana sredstva, oružje, municija i tome sl. Cilj je mere da omogući da se pored poznatih, i po pravilu sporednih, otkriju glavni učinioci krivičnih dela organizovanog kriminala. Kontrolisana isporuka se sprovodi po pravilima člana 11. Konvencije Ujedinjenih naroda protiv nezakonitog prometa opojnih droga i psihotropnih supstanci, uz saglasnost zainteresovanih država i princip reciprociteta. Upućivanje na pomenutu konvenciju u praksi može dovesti do pogrešnog zaključka da se mera odnosi samo na promet opojnih droga i psihotropnih supstanci. Nedostatak je odredaba važećeg ZKP i u tome što izvršenje mere stavlja u isključivu nadležnost policije, iako bi u tome poslu bilo korisno angažovanje i drugih državnih organa, posebno carinskih i poreske policije.

Odredbe novog ZKP o ovoj meri su mnogo detaljnije i preciznije. Propisano je da se mera kontrolisane isporuke može primeniti „samo ako na drugi način nije moguće ili bi bilo znatno otežano otkrivanje, odnosno lišavanje slobode lica koja su uključena u nezakoniti transport opojnih droga, oružja, ukradenih stvari i drugih predmeta proisteklih iz vršenja krivičnog dela ili predmeta koji su sredstvo izvršenja krivičnog dela, odnosno ako bi otkrivanje ili dokazivanje krivičnih dela povezanih sa isporukom nezakonitih ili sumnjivih pošiljki na drugi način bilo nemoguće, odnosno znatno otežano“ (član 154. stav 4). Iz ovoga izlazi da je mera vezana za promet opojnih droga i oružja, transport ukradenih stvari i stvari

koje su nastale izvršenjem krivičnih dela (npr. falsifikovani novac) ili su služile kao sredstvo za vršenje krivičnih dela. Osim policije, meru sprovode i drugi državni organi (član 154. stav 2). Sprovođenjem ove mere, ta (za sprovođenje nadležna) lica ne čine krivično delo (neprijavljivanje krivičnog dela, pomaganje posle izvršenog krivičnog dela i sl.) – član 154. stav 4.

f) Automatsko računarsko pretraživanje ličnih i drugih podataka (član 155. ZKP/2006)

Automatsko računarsko pretraživanje ličnih i drugih sa njima povezanih podataka i njihova elektronska obrada se može preduzeti ako postoje osnovi sumnje da je učinjeno: 1) krivično delo protiv ustavnog uređenja i bezbednosti Republike Srbije; 2) krivično delo protiv čovečnosti i drugih dobara zaštićenih međunarodnim pravom; 3) krivično delo organizovanog kriminala; 4) krivično delo protiv polne slobode; 5) ubistvo, teško ubistvo, razbojništvo, razbojnička krađa, falsifikovanje novca, pranje novca, neovlašćena proizvodnja i stavljanje u promet opojnih droga, nedozvoljeno držanje oružja i eksplozivnih materija, trgovina ljudima, trgovina decom radi usvojenja, davanje i primanje mita, zloupotreba službenog položaja, ucena, iznuda i otmica. Pretraživanje se izuzetno može odrediti i ako osobite okolnosti ukazuju da se priprema neko od navedenih krivičnih dela, a činjenice ukazuju da se izvršenje krivičnog dela na drugi način ne bi moglo sprečiti ili bi njegovo sprečavanje bilo znatno otežano, odnosno nastupile bi nepopravljive štetne posledice po život ili zdravlje ljudi, odnosno imovinu veće vrednosti.

Mera se sastoji u automatskom pretraživanju već pohranjenih ličnih i drugih, sa njima neposredno povezanih, podataka i njihovom automatskom poređenju sa podacima koji se odnose na određeno krivično delo i lica koje se osnovano može dovesti u vezu sa tim krivičnim delom, da bi se na takav način kao mogući osumnjičeni isključila lica u pogledu kojih ne postoji verovatnoća da su povezana sa krivičnim delom, a izdvojila ona lica u odnosu na koja se prikupe podaci iz kojih proizilaze osnovi sumnje. Meru naređuje istražni sudija na predlog javnog tužioca, a u slučaju postojanja okolnosti koje ne trpe odlaganje javni tužilac može sam doneti naredbu, koju mora u roku od 24 časa podneti istražnom sudiji na potvrđivanje. Ako istražni sudija ne potvrdi naredbu javnog tužioca u roku od 24 časa od kada je naredbu primio, ona se bez odlaganja stavlja van snage, a svi prikupljeni podaci se odmah uništavaju pod nadzorom istražnog sudije i javnog tužioca. Naredba istražnog sudije sadrži: zakonski naziv krivičnog dela; određivanje podataka koje je potrebno automatski prikupljati i prosledivati; određivanje državnog organa koji je dužan da automatski prikuplja tražene podatke i dostavlja ih javnom tužiocu i policiji; obim pretraživanja i vreme trajanja. Radnja može trajati najviše tri meseca, a iz važnih razloga njeno trajanje se može još jednom produžiti za tri meseca. Radnju sprovode policija, Bezbednosno-informativna agencija, organ carinske službe ili drugi državni organ, odnosno druga pravna lica koja na osnovu zakona vrše određena javna ovlašćenja. Prikupljeni podaci se pod nadzorom javnog tužioca i istražnog sudije uništavaju, ako u roku od šest meseci od završetka sprovođenja posebne dokazne radnje iz stava 1. ovog člana, ne bude pokrenut krivični postupak.

O zaštiti podataka o ličnosti govori član 42. Ustava Srbije. Upotreba podataka o ličnosti izvan svrhe za koju su prikupljeni u načelu je zabranjena i kažnjiva,

osim za potrebe vođenja krivičnog postupka ili zaštitu bezbednosti Republike, ako je to predviđeno zakonom i na način predviđen zakonom. Prema Ustavu svako ima pravo da bude obavešten o prikupljenim podacima o svojoj ličnosti i pravo na sudsku zaštitu zbog njihove zloupotrebe. Srbija ima i poseban Zakon o zaštiti podataka o ličnosti („Sl. list SRJ“, 24/98. i 26/98).

5. O svedoku saradniku posebno

Svedok saradnik je lice koje se u posebnom postupku, na predlog javnog tužioca, pod uslovima iz člana 504d. stav 1. ZKP/2001. odlukom suda prevodi iz statusa osumnjičenog ili okrivljenog u položaj svedoka, uz obavezu davanja potpunog i istinitog iskaza, u zamenu za izostavljanje krivičnog gonjenja prema njemu. Radi se o jednoj vrsti sudskog oprosta krivične odgovornosti na osnovu sporazuma koji javni tužilac postigne sa osumnjičenim ili okrivljenim da bi se u opštem interesu omogućilo ili olakšalo krivično gonjenje.

U nastojanju da suzbiju organizovani kriminal savremena zakonodavstva, sa jedne strane, zaoštravaju represiju, a sa druge strane, daju pojedinim osumnjičenim i okrivljenim određene pogodnosti sa ciljem da ih pridobiju za saradnju sa organima krivičnog gonjenja i odvrate od dalje kriminalne delatnosti. Tome cilju i od ranije služe krivičnopravni instituti dobrovoljnog odustanka i stvarnog kajanja (što je svojevrсни odustanak posle izvršenog krivičnog dela), zatim ublažavanje kazne i oslobođenje od kazne i dr. Odredbe ZKP idu korak dalje i sa istim ciljem uvode odustanak od krivičnog gonjenja kao meru procesnog prava. To odgovara „krunskim svedocima“ u nemačkom pravu i „pokajnicima“ (*pentiti*) kojima italijansko pravo priznaje raznovrsne beneficije.

Da bi došlo do transformacije osumnjičenog ili okrivljenog u svedoka saradnika potrebno je da se kumulativno ispune dva uslova: da u krivičnoj stvari za koju je neko lice osumnjičeno ili okrivljeno na njegovoj strani postoje olakšavajuće okolnosti koje po krivičnom zakonu mogu da dovedu do oslobođenja od kazne ili do ublažavanja kazne i da je značaj svedočkog iskaza toga lica za otkrivanje, dokazivanje ili sprečavanje drugih dela organizovanog kriminala pretežniji od štetnih posledica krivičnog dela koje mu se stavlja na teret. Koji je interes pretežniji ceni sud po slobodnom uverenju. Organizator kriminalne grupe ne može postati svedok saradnik (član 504d. stav 3).

Dužnosti svedoka saradnika su iste kao i svakog drugog svedoka: da govori istinu i da ne sme ništa da prećuti, uz sankciju krivične odgovornosti za davanje lažnog iskaza (član 102. stav 2) i da položi zakletvu (član 106). Međutim, svedok saradnik nema prava koja pripadaju ostalim svedocima: da bude oslobođen dužnosti svedočenja prema okrivljenom koji mu je srodnik ili drugo blisko lice (član 98), niti da bude oslobođen dužnosti da odgovara na pojedina pitanja kad je verovatno da bi sebe ili određena bliska lica time izložio teškoj sramoti, znatnoj materijalnoj šteti ili krivičnom gonjenju (član 100). Na ove dužnosti svedoka saradnika, osumnjičenog ili okrivljenog upozorava javni tužilac pre nego što sudu podnese predlog, ali i sudsko veće pre nego što odluči o predlogu javnog tužioca, mada to u članu 504e. nije predviđeno.

Inicijativa za regrutovanje svedoka saradnika potiče od državnog tužioca, ali o toj inicijativi odlučuje sud. Osumnjičeni ili okrivljeni saradnju prihvata do-

brovoljno. Primena bilo kakve prinude je isključena po opštim propisima. Veće može predlog javnog tužioca da usvoji ili da odbije. Odluka je u formi rešenja, protiv koga je moguća žalba višem sudu samo ako je predlog javnog tužioca odbijen. Pravo na žalbu pripada samo javnom tužiocu, ne i osumnjičenom ili okrivljenom.

Pre donošenja odluke, predsednik veća zakazuje posebno ročište na koje se pozivaju javni tužilac, osumnjičeni odnosno okrivljeni koji je predložen za svedoka saradnika i njegov branilac. Ako je u toku glavni pretres, ovo ročište pred istim većem se može održati i u pauzi posle prekida glavnog pretresa, da bi pretres bio nastavljen kad veće donese odluku kojom predlog javnog tužioca usvaja ili odbija. Izdvajanje zapisnika i službenih beležaka o ranijim iskazima svedoka saradnika koje je dao u svojstvu osumnjičenog ili okrivljenog teče po odredbama člana 178.

Saslušanje svedoka saradnika obavlja se po pravilu bez javnosti, ne samo u istrazi nego i na glavnom pretresu. Saslušanje na glavnom pretresu može da se izuzetno obavi i u prisustvu javnosti pod uslovima da javni tužilac to predloži i da se svedok saradnik saglasi. Odluku o predlogu javnog tužioca donosi veće za glavni pretres. Veće bi moglo da odbije predlog javnog tužioca da se svedok sasluša javno, rukovodeći se razlozima celishodnosti, zaštite svedoka i interesima postupka. Situacija u ovom postupku je upravo obrnuta od redovne: redovno je glavni pretres javan, a samo izuzetno javnost se za ceo ili za deo glavnog pretresa može isključiti (čl. 291. i 292), a u ovom postupku deo glavnog pretresa u kome se sasluša svedok saradnik teče po pravilu bez javnosti, a samo izuzetno u prisustvu javnosti. Saslušanje svedoka u istrazi ni izuzetno ne može biti javno.

Krivično gonjenje svedoka saradnika izostaje samo za krivično delo za koje se vodi postupak, krivični ili pretkrivični, tj. za koje je podneta krivična prijava ili otvorena istraga ili podneta optužnica (vidi član 504d). Kad u toku već pokrenutog krivičnog postupka svedok saradnik da iskaz u skladu sa obavezama koje je preuzeo, javni tužilac je dužan da odustane od krivičnog gonjenja prema njemu, a sud da izreke presudu kojom se optužba odbija. Kad krivični postupak protiv svedoka saradnika još nije započet, javni tužilac će odbaciti krivičnu prijavu i neće podnositi zahtev za sprovođenje istrage odnosno neposrednu optužnicu protiv svedoka saradnika. Subsidijarna tužba je isključena, tj. oštećeni nema pravo da preuzme odnosno da nastavi krivično gonjenje prema odredbama člana 61. Zakonika.

Ako svedok saradnik ne izvrši svoje svedočke dužnosti ili ako pre pravno-snažno okončanog postupka izvrši novo krivično delo organizovanog kriminala, prema njemu će se pokrenuti ili nastaviti postupak za ranije izvršeno krivično delo, odnosno za to i novo krivično delo.

Od kada su uvedeni u krivično procesno pravo Srbije (2002. god.) svedoci saradnici su se relativno često koristili u sudskoj praksi. Zahvaljujući njihovim iskazima otkrivena su i presuđena mnoga teška krivična dela koja bi verovatno bez toga dokaza ostala bez sudskog epiloga.

Napred prikazane odredbe o svedocima saradnicima značajno su izmenjene u novom ZKP iz 2006. godine. Izmene se sastoje u sledećem:

a) Saslušanje svedoka saradnika novi ZKP tretira kao jednu od šest „posebnih dokaznih radnji“ (ostale su: 1. tajni zvučni i optički nadzor osumnjičenog, 2. pružanje simulovanih poslovnih usluga i sklapanje simulovanih pravnih poslova, 3. angažovanje prikrivenog islednika, 4. kontrolisana isporuka i 5. automatsko računsko pretraživanje ličnih i drugih podataka).

b) Status svedoka saradnika se ne može steći pre nego što je postupak protiv njega pokrenut donošenjem rešenja o sprovođenju istrage ili podizanjem neposredne optužnice (član 156. stav 1). Prema članu 509d. ZKP/2001. to je bilo moguće već posle podizanja krivične prijave, a pre pokretanja postupka ili u pokrenutom postupku.

c) Uslovi za sticanje svojstva svedoka saradnika su modifikovani i prošireni: 1) saokrivljeni mora dati izričito priznanje da je član kriminalne organizacije i potpuno priznanje, potkrepljeno i drugim dokazima, dela za koje se vodi postupak, 2) dodela statusa zavisi od procene celishodnosti s obzirom na prirodu i okolnosti krivičnog dela, 3) značaj svedočkog iskaza saokrivljenog za otkrivanje, dokazivanje ili sprečavanje drugih krivičnih dela kriminalne organizacije mora biti *značajno* pretežniji (ranije je stajalo samo „pretežniji“) od štetnih posledica krivičnog dela za koje se tereti i na kraju, 4) „da se prema postojećem činjeničnom stanju može osnovano pretpostaviti da bi utvrđivanje važnih činjenica u krivičnom postupku bilo nemoguće ili znatno otežano“ ako saokrivljeni ne bi bio saslušan kao svedok. Poslednji uslov je nelogičan i nemoguć, jer pre izricanja presude ne postoji nikakvo „postojeće činjenično stanje“, a ukoliko postoji, angažovanje svedoka saradnika ne bi bilo potrebno ni opravdano.

d) Ukoliko svedok saradnik ispuni svoju dužnost, sud će mu odmeriti kaznu u granicama propisanim Krivičnim zakonikom, a zatim izreći kaznu umanjenu za jednu polovinu (član 163. stav 1). Prema rešenju ZKP iz 2001. god. status svedoka saradnika je imao značaj smetnje za krivično gonjenje, pa se postupak prema njemu nije ni pokretao ili se obustavljao ako je bio pokrenut. Umesto ranije „pravosudne abolicije“ svedoka saradnika koji ispuni svoje svedočke dužnosti (javni tužilac odustaje od gonjenja, a sud izriče presudu kojom se optužba protiv njega odbija – član 504z stav 2. ZKP/01), predviđeno je umerenije i Krivičnom zakoniku bliže rešenje: saradnja člana kriminalne organizacije sa organima gonjenja donosi samo ublažavanje kazne za jednu polovinu ili izuzetno, oslobođenje od kazne u presudi kojom se oglašava krivim (član 163. st. 1. i 3). Međutim, pitanje je da li će pod tim uslovima javni tužilac uspeti da nađe svedoke saradnike kojima, pored ostalog, preti i opasnost da kaznu izdržavaju sa osuđenima protiv kojih su svedočili.

Novo rešenje je „pravednije“, ali ima niz drugih nedostataka: 1) Odredbama o takvom odmeravanju kazne nije mesto u procesnom zakonu, već među ostalim odredbama o odmeravanju kazne Krivičnog zakonika; 2) Pravilo nije usklađeno sa odredbom ZKP o sadržini pismeno izrađene presude (član 385. ZKP) u kojoj se govori o odmeravanju kazne samo kao pojmu materijalnog prava, a ne kao formalnoj pretpostavci za izricanje kazne svedoku saradniku. KZ ne poznaje ovde predviđeno prethodno odmeravanje, a zatim izricanje kazne (kod sticaja i uslovne osude kazne se prethodno utvrđuju, a zatim izriče jedinstvena kazna, odnosno određuje da utvrđena kazna neće biti izvršena). Nije opravdano što i u

ovom slučaju u izreci presude sud najpre ne utvrđuje kaznu koju je odmerio, a zatim, na osnovu povlastice predviđene u procesnom zakonu, izriče jednu polovinu te kazne.

e) Sud može svedoka saradnika oglasiti krivim, a osloboditi od kazne, ali samo na predlog javnog tužioca (član 163. stav 3). Predlog javnog tužioca ograničava slobodu suda da odlučuje o njegovom zahtevu.

f) Svedok saradnik se može koristiti, ne samo u postupku za dela organizovanog kriminala, već i u postupku za ratne zločine i krivična dela protiv ustavnog uređenja i bezbednosti Republike.

g) U članu 164. st. 1. stoji, da se „krivično gonjenje protiv nastavlja“ kad svedok saradnik izgubi to svojstvo. Ta je odredba imala smisla u ZKP od 2001. godine kada se sticanjem svojstva svedoka saradnika krivični postupak protiv njega obustavljao, ali u novom Zakoniku ona nema smisla, jer se krivični postupak prema njemu ne obustavlja i ne prekida već teče i završava izricanjem blaže kazne. Ne može se nastavljati ono što nije ni prekinuto odnosno obustavljeno.

h) Protiv presude kojom je osuđenom svedoku saradniku izrečena duplo blaža kazna „žalbu samo u odnosu na kaznu mogu izjaviti svedok saradnik, sva lica koja žalbu u korist optuženog mogu izjaviti, kao i javni tužilac u korist svedoka saradnika“ (stav 2. člana 163). Ova odredba izaziva dilemu: da li se žalba može izjaviti po svim osnovima ili samo „u odnosu na kaznu“ i zašto je upotreba žalbe ograničena. Još veću nedoumicu izaziva nova odredba stava 3. člana 163. prema kojoj žalba protiv prvostepene presude kojom je svedok saradnik, tj. optuženi oglašen krivim a oslobođen od kazne nije uopšte dozvoljena. Iako bez kazne, kao i ona prethodna sa ublaženom kaznom, takva presuda može biti nezakonita ili pogrešna. Pitanje je, da li su te odredbe u skladu sa Ustavom koji garantuju pravo na žalbu protiv prvostepenih sudskih odluka (član 36. Ustava Srbije).

i) Zakonik nije pronašao adekvatan naziv za saokrivljenog koji se u postupku sasluša u svojstvu svedoka saradnika. To lice se naziva samo svedokom saradnikom, iako se protiv njega vodi krivični postupak, utvrđuje njegova odgovornost i izriče mu se krivična sankcija, što ne sleduje svedoka, već okrivljenog. Prema Zakoniku izlazi, da žalbu protiv presude kojom se optuženi oglašava krivim izjavljuje svedok, a ne optuženi, odnosno osuđeni (član 163. stav 2). Pitanje je važno, jer svedok u krivičnom postupku ne može imati prava koja po Zakoniku pripadaju samo okrivljenom odnosno optuženom.

6. Svedok – saradnik (*amicus of justice*) u pravnom sistemu Srbije (Jovan Ćirić)

Institut svedoka saradnika u srpskom pravnom sistemu se pojavio prvi put u Zakonu o organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminaliteta 2002. godine i odmah čim se pojavio, on je izazvao brojne dileme i kontroverze u najširoj stručnoj, političkoj i laičkoj javnosti. Javnost nije bila pripremljena na ovaj (novi) institut i na samu mogućnost da jednom učiniocu nekog od najtežih krivičnih dela, kazna i krivična odgovornost uopšte bude oproštena, a sve zbog nekih drugih pragmatičkih interesa. Odredbe o svedoku saradniku u novom ZKP-u, koji stupa na snagu krajem 2008. god. razlikuju se u odnosu na

ono kako je ovaj institut bio koncipiran 2002. godine. Prema novom ZKP svedok saradnik, kada dobije taj status, neće se osloboditi krivične odgovornosti u potpunosti, odnosno biće oglašen krivim i biće mu izrečena polovina kazne koja bi mu inače bila izrečena.

Evo kako to stoji u članu 163, stav 1 novog ZKP: „Svedoku saradniku koji je pred sudom dao iskaz u skladu sa obavezama iz člana 157. ovog zakonika, odmerava se kazna u granicama propisanim Krivičnim zakonikom za krivično delo organizovanog kriminala za koje se vodi postupak, koje je priznao i za koje je dokazano da ga je učinio, a onda se tako odmerena kazna izriče umanjena za jednu polovinu“.

Ovakvom novom rešenju bi se mogla uputiti zamerka da ono ne deluje dovoljno podsticajno, jer sa polovinom kazne biće znatno manje onih koji će se odlučivati da „sve priznaju“ i postanu svedoci saradnici. Opraštanje čitave kazne, kako je to bilo predviđeno po zakonu iz 2002. godine imalo je u tom pogledu više smisla, jer je za „kriminalce“ bilo primamljivije i podsticajnije. Ali je i sa stanovišta pravničke i sa stanovišta laičke javnosti ono u moralnom smislu bilo daleko problematičnije. U svakom slučaju neki iskazi svedoka-saradnika, kojima je prethodno bilo sve, a ne samo polovina oprošteno, izazivali su sumnju, pre svega zbog mogućih političkih manipulacija i njihovog korišćenja od strane tužilaštva da bi se neki od (obično) opozicionih političara, bez bilo kakvih drugih dokaza i argumenata optužio za saradnju sa „mafijom“. To je jedan od važnijih prigovora koji se u vezi sa našim dosadašnjim iskustvom i praksom u primeni instituta „svedok-saradnik“ mogao čuti. Primedaba i dilema međutim ima još.¹⁴⁶ Rasprava o svedoku-saradniku, naročito kada su se povodom njihovih iskaza čule i reakcije iz sveta politike, postala je vrlo atraktivna i popularna, ne samo za struku i nauku,¹⁴⁷ već i za opštu javnost i medije. Evo samo nekoliko najkarakterističnijih pitanja i dilema, koje se pojavljuju povodom instituta svedok-saradnik.

Kod potpunog oprostaja jednom učiniocu nekog teškog dela, može se kao prvo postaviti pitanje: „Gde je tu pravda?“. To je pitanje koje, čini nam se, s pravom postavljaju obični ljudi, a mi ih onda ovakvim pravnim institutom i njegovom primenom u praksi treba da podučavamo da je korisnost, pragmatizam, utilitarizam, vrhovno etičko načelo, da ako je nešto korisno, da je to samim tim i dobro i moralno ispravno. Korisno je, samim tim znači i moralno dozvoljeno u pojedinim slučajevima jednog ubicu osloboditi krivične odgovornosti. Da li je sledeći korak i relativizacija samog ljudskog života i svih drugih moralnih vrednosti i nije li to nešto što je možda blisko anglosaksonskom pragmatizmu, ali sasvim udaljeno od našeg tradicionalnog patrijarhalnog etičkog modela, pa je kao takvo sasvim i neprimereno i neprihvatljivo?¹⁴⁸

146 O tome na primer u članku Jovana ĆIRIĆA, *Svedok saradnik*, „Revija za kriminologiju i krivično pravo“, 1/2004.

147 O tome i Milan ŠKULIĆ, *Svedok saradnik u krivičnom postupku za dela organizovanog kriminala*, u Zborniku radova „Organizovani kriminalitet – stanje i mere zaštite“, izd. Ministarstva za nauku i zaštitu životne sredine, Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srbije i Više škole za unutrašnje poslove, Beograd 2005, str. 212–264.

148 Alan VOTSON, *Pravni transplanti, – pristup uporednom pravu* (prevod sa engleskog), Beograd 2000, str. 19.

Drugo pitanje koje se i ranije, a i sada, sa izmenjenom varijantom instituta svedok-saradnik postavlja, jeste pitanje ko će i koliko poverovati u iskaz jednog problematičnog kriminalca, koji je dobio (čitavu/polovinu) oprost od krivičnog gonjenja da bi dao odgovarajući iskaz i koji možda, ili verovatno, laže u svom iskazu, samo zato da ne bi „išao u zatvor“? Može li mu sud poverovati, može li mu javnost poverovati i ko će razuveriti, ponekad možda i sasvim zlonamerne špekulacije da je u pitanju jedan montirani sudski proces i jedna „ujdurma“ na relaciji tužilac – kriminalci? Kako sprečiti advokate da stalno, istrajno, a najčešće i sasvim uspešno potežu pitanje kredibiliteta takvog svedoka, ali i njegove izjave, pa na kraju krajeva i same sudske presude? Ne otvara li sve ovo u svojoj poslednjoj instanci pitanje kredibiliteta i samog pravosuđa, kredibiliteta koji u našoj aktuelnoj društvenoj stvarnosti i nije baš na nekom zavidnom nivou?

Treće, jesmo li mi (mislimo na državu, njene organe, u konkretnom slučaju na policiju i tužilaštvo) sigurni, da kada putem svedoka-saradnika ulazimo u „trgovinu“ sa kriminalcima, zaista uspeti da kriminalcima i mafiji „stanemo za vrat“, ili možda ona (mafija) uspeva da nas prevari, svesna toga da i policija i tužilaštvo ponekad moraju imati nekog uspeha u borbi protiv kriminala.¹⁴⁹ Da li mi putem svedoka-saradnika na neki način ubacujemo svog čoveka u njihove (mafijaške) redove, čoveka za koga držimo da će im „doći glave“, ili oni (mafijaši), svesno žrtvujući po nekoga, ubacuju svoje ljude u naše (policijsko-tužilačke) redove koji će nas odvući na krivi trag.¹⁵⁰ Nije sasvim preterano ako bi se svedok-saradnik uporedio sa špijunom koji radi za obaveštajnu službu strane zemlje. Sme li obaveštajna služba zemlje kojoj on dostavlja podatke, da se potpuno pouzda u njegove podatke, bez da ih na bilo koji način proverava?

Nije beznačajno ni pitanje, kako i zašto žrtvi i njenoj porodici uskraćujemo pravo na moralnu i materijalnu nadoknadu, time što im ne dozvoljavamo da se pojave kao subsidijarni tužioci kada državni tužilac odustane od krivičnog gonjenja.

U svakom slučaju, čini se da je novi ZKP, iako u mnogim drugim pitanjima problematičan, u ovoj stvari ipak „pogodio pravu meru“, jer u krajnjoj liniji onome kome nije oproštena cela kazna, već samo polovina, ipak se može makar malo više verovati. Onaj koji pristaje da ipak bude kažnjen i da „odsluži“ svoje, makar i bitno umanjeno, ipak ima veći kredibilitet i veće poverenja i pravosuđa i šire javnosti, a čini se da su isto tako i moralna pitanja i dileme znatno manje, nego kada se nekome daje potpuni oprost.

149 Ukoliko policija ne bi postizavala baš nikakve uspehe, vrlo bi brzo došla pod udar opšte-društvene kritike, pa i u situaciju da bude (ili bar pojedini njeni članovi) promenjena od strane nekih sposobnijih policajaca, koji će za mafiju biti opasniji i nezgodniji. Zbog toga im mafija dopušta da ponekad u po nečemu postignu po neki uspeh, svesno žrtvujući neki svoj manje važan interes, ili nekog svog manje važnog pripadnika.

150 Dešava se da policija i carina dobiju anonimnu dojavu (upravo iz samih mafijaških redova) da se u automobilu „te i te marke, tog i tog registarskog broja“, nalazi droga. Carina i policija se tada ustreme na taj automobil i mogu da budu veoma zadovoljni, jer su otkrili čitav kilogram droge. Ali, dok se oni bave oko tog automobila, iza njega ide drugi, koji neometano prenosí sto kilograma. Mafija je svesno napravila sitnu žrtvu da bi uspeła u mnogo većem poduhvatu. Postavlja se pitanje, ko je koga tu prevario, ko je kome tu „stao za vrat“ (o tome vidi kod Živojina ALEKSIĆA, *Kriminalistika*, Beograd, 1979). Sasvim slično može biti i sa svedokom-saradnikom.

7. Zaštita svedoka u krivičnom postupku

Krivično procesno zakonodavstvo Srbije ima odredbe o zaštiti osetljivih i zaštićenih svedoka. Zaštićeni svedoci mogu imati zaštitu u samom krivičnom postupku (interna ili procesna zaštita svedoka) i van krivičnog postupka (eksterna ili vanprocesna zaštita svedoka). Zaštita svedoka, interna i eksterna, posebno oštećenih, značajna je za krivični postupak uopšte. Ona oslobađa svedoka straha, stvarajući tako uslove da iskazuje u krivičnom postupku i da njegov iskaz bude iskren. Bez te zaštite on bi bio izložen pritiscima i pretnjama i zbog toga bi često uskraćivao iskaz ili bi iskazivao neiskreno. Zaštita svedoka je naročito značajna u postupku za dela organizovanog kriminala s obzirom na to da su pretnje, ucene, zastrašivanja, primena nasilja, nemilosrdna osveta i bezobzirna likvidacija svakog protivnika uobičajeno i opšteprihvaćeno ponašanje zločinačkih organizacija.

1) U članu 101. stav 3. ZKP iz 2001. god. predviđeno je da se svedoci mogu saslušati u njihovom stanu ako zbog starosti, bolesti ili teških telesnih mana nisu sposobni da se odazovu pozivu suda. Prema odredbama člana 110. ZKP iz 2006. god. (koje se primenjuju od dana stupanja na snagu toga Zakonika) u svom stanu se mogu saslušati i posebno osetljivi svedoci, uključujući oštećenog. Posebno osetljivi svedoci su oni kod kojih bi, prema oceni suda, saslušanje u sudnici moglo da ima štetne posledice „po njihovo psihičko i fizičko stanje, s obzirom na uzrast, životno iskustvo, način života, pol, zdravstveno stanje, prirodu ili posledice krivičnog dela, odnosno druge okolnosti slučaja.“ Ti svedoci mogu biti saslušani i u stručnoj ustanovi osposobljenoj za saslušanja osetljivih lica. Saslušanje se može obaviti upotrebom tehničkih sredstava za prenos slike i zvuka, a kad je potrebno, i uz pomoć psihologa, socijalnog radnika ili drugog stručnog lica i bez prisustva stranaka, koje tada pitanja svedoku mogu postavljati posredstvom organa koji vodi postupak. Ako sud nađe da je potrebno, takvom svedoku će za vreme saslušanja postaviti punomoćnika. Prepoznavanje okrivljenog osetljivi svedok vrši tako da ga ovaj ne može videti ni čuti. Suočenje sa okrivljenim je isključeno, a sa drugim svedocima „samo na njihov zahtev“.

Svedoku (i oštećenom) se ne smeju postavljati pitanja koja se odnose na njegov polni život i seksualne sklonosti, političko i ideološko opredeljenje, rasno, nacionalno i etničko poreklo, moralne kriterijume i druge lične i porodične okolnosti, osim izuzetno, ako je to potrebno radi razjašnjenja bitnih obeležja krivičnog dela koje je predmet postupka (odredba člana 107. ZKP iz 2006. god. koja se primenjuje od dana stupanja na snagu Zakonika).

2) Svedok je i danas najčešće korišćeni izvor saznanja o izvršenim krivičnim delima u krivičnom postupku i zbog toga jedan od glavnih saveznika pravosudnih organa u borbi protiv kriminala. I pored toga, o ljudskim pravima svedoka država do skoro nije mnogo brinula, već ga je posmatrala isključivo kao dokazno sredstvo, koji uz pretnju sankcije mora da vrši dužnosti koje mu je ona propisala, bez obzira na rizik za sebe i bliska lica koji preuzima vršenjem svedočkih dužnosti. Tek je savremena država priznala da građaninu u ulozi svedoka duguje poštovanje i zaštitu od zastrašivanja i osвете. Bez te zaštite svedok ne bi mogao ni da ispuni svoje svedočke dužnosti. Na putu preobražaja u pravnu državu, taj novi odnos prema svedocima u krivičnom postupku prihvatila je i naša država,

pokazujući time da je spremna, kao svaka pravna država, da svojim građanima ne ustanovljava samo terete i dužnosti, već i odgovarajuća prava i pogodnosti. Zaštita svedoka može da bude *procesna*, uređena odredbama Zakonika o krivičnom postupku i *vanprocesna*, uređena odredbama posebnog Zakona o programu zaštite učesnika krivičnog postupka („Službeni glasnik RS“, 85/2005). Ovde će biti reči o procesnoj zaštiti svedoka.

Odredbe o procesnoj zaštiti svedoka su u članu 109. ZKP iz 2001. godine i u članovima 117. do 122. ZKP iz 2006. godine (koje se primenjuju od dana stupanja na snagu toga Zakonika, tj. od 11. juna 2006). Član 109. ZKP/2001. sadrži opšta pravila o zaštiti svedoka: Sud je dužan da svedoka i oštećenog zaštititi od uvrede, pretnje i svakog drugog napada. Učesnika postupka koji vređa svedoka ili oštećenog, preti mu ili ugrožava njegovu bezbednost sud je dužan da opomene ili novčano kazni, a u slučaju ozbiljne pretnje ili nasilja da obavesti javnog tužioca radi preduzimanja krivičnog gonjenja. Članovi 117–122. ZKP/2006. sadrže odredbe o uslovima i postupku za sticanje statusa zaštićenog svedoka, načinu njegovog saslušavanja, vrstama mera zaštite i merama za čuvanje tajnosti identiteta zaštićenog svedoka. Status zaštićenog svedoka se stiče rešenjem suda koje se donosi po službenoj dužnosti suda, ili na pismeni i obrazloženi zahtev lica određenog za svedoka, ili na zahtev stranaka (okrivljenog ili tužioca). Za donošenje rešenja predviđena su dva uslova: prvo, da se postupak vodi za krivično delo za koje je propisana kazna zatvora od deset godina ili teža kazna, a izuzetno i za delo za koje je propisana kazna zatvora od četiri godine ili teža kazna i drugo, da sud utvrdi da bi svedočenje dovelo u ozbiljnu opasnost život, zdravlje, fizičku celokupnost, slobodu ili imovinu većeg obima svedoka ili njemu bliskih lica. Zaštićeni svedok se sasluša na poseban način, tako da se tokom postupka ne otkrije njegov identitet. Podaci o njegovom identitetu poznati su samo sudu i strankama. Izuzetno, pod uslovima iz člana 119. stav 5. podaci o identitetu zaštićenog svedoka mogu se privremeno uskratiti i okrivljenom i njegovom braniocu, ali najduže do zakazivanja glavnog pretresa. Prikrivanje identiteta svedoka se postiže primenom jedne ili više zakonikom određenih mera zaštite prilikom saslušanja svedoka i nalaganjem dužnosti učesnicima postupka da podatke o zaštićenom svedoku čuvaju kao službenu tajnu (član 120. stav 4). Zakonikom predviđene mere zaštite prilikom saslušanja zaštićenog svedoka su: isključenje javnosti sa glavnog pretresa; izmena, brisanje ili zabrana objavljivanja podataka o identitetu svedoka; uskraćivanje podataka o identitetu svedoka; saslušanje svedoka pod pseudonimom; prikrivanje izgleda svedoka; svedočenje iz posebne prostorije uz promenu glasa svedoka primenom posebnih uređaja; saslušanje svedoka koji se nalazi u drugoj prostoriji suda, ili u drugom mestu u zemlji, ili u inostranstvu, pomoću tehničkih sredstava za prenos slike i zvuka i moguću primenu uređaja koji menjaju glas i izobličuju sliku (član 117. stav 3). Ostale mere zaštite su: zabrana pitanja, ako bi odgovor mogao da otkrije identitet zaštićenog svedoka (član 119. stav 3); potpisivanje zapisnika pseudonimom (član 119. stav 4); izdvajanje iz spisa i posebno čuvanje podataka o identitetu zaštićenog svedoka i drugog materijala koji bi neposredno ili posredno mogao da dovede do otkrivanja njegovog identiteta (član 120. stav 1); dostavljanje na način kojim se obezbeđuje tajnost identiteta zaštićenog svedoka (član 120. stav 3).

8. Vanprocesna zaštita svedoka (Robert Sepi)

Ustanova „zaštićenog svedoka“ je kao novina u pravnom sistemu Republike Srbije uvedena Zakonom o programu zaštite učesnika u krivičnom postupku (u daljem tekstu Zakon).¹⁵¹ Za donošenje navedenog Zakona postojala su dva ključna razloga. Prvi razlog leži u činjenici da je borba protiv organizovanog kriminala i u Republici Srbiji manje uspešna bez odgovarajućeg programa o zaštiti svedoka i njima bliskih lica, koji bez takve zaštite a pod stalnom pritiskom, pretnjama i ugroženošću izbegavaju da se pojave pred sudom ili da govore istinu. Pored toga, naša zemlja je ratifikacijom Rimskog statuta Međunarodnog krivičnog suda,¹⁵² Konvencije UN protiv transnacionalnog organizovanog kriminala¹⁵³ i Krivičnopravne konvencije o korupciji¹⁵⁴ preuzela obavezu da donošenjem odgovarajućih zakonskih propisa obezbedi efikasnu i delotvornu zaštitu svedoka i njima bliskih lica.

Cilj donošenja zakona je bio stvaranje pravnog osnova za pružanje posebne zaštite ne samo učesnika u krivičnom postupku već i njima bliskih lica, različitu od svih do sada postojećih oblika zaštite u našem pravnom sistemu. Ta se zaštita sastoji u primeni skupa mera pod nazivom „Program zaštite“.¹⁵⁵ Zbog toga su Zakonom propisani uslovi i postupak za pružanje zaštite i pomoći učesnicima u krivičnom postupku i njima bliskim licima koji su usled davanja iskaza ili obaveštenja značajnih za dokazivanje u krivičnom postupku izloženi opasnosti po život, zdravlje, fizički integritet, slobodu i imovinu (član 1. Zakona).

Da bi zaštita i pomoć bili pruženi, potrebno je ispunjenje nekoliko Zakonom propisanih uslova. Prvi uslov u suštini definiše ko su lica koja mogu biti obuhvaćena programom zaštite. Nasuprot iskustvu uporednog pravna i međunarodnim standardima koji govore o programu „zaštite svedoka“ naš zakonodavac se opredelio da zaštitu i pomoć pruži „učesniku u postupku i njima bliskim licima“ što je istaknuto i u samom nazivu Zakona. Sam Zakon daje autentično tumačenje pojma „učesnik u postupku“. Tako se pod „učesnikom u postupku“ prema kome je moguće sprovesti Program zaštite (u daljem tekstu Program) podrazumeva

151 Zakon o programu zaštite učesnika u krivičnom postupku („Sl. glasnik RS“, br. 85/2005).

152 Zakon o potvrđivanju Rimskog statuta Međunarodnog krivičnog suda („Sl. list SRJ – Međunarodni ugovori“, br. 5/01).

153 Zakon o potvrđivanju Konvencije Ujedinjenih nacija protiv transnacionalnog organizovanog kriminala i dopunskih protokola („Sl. list SRJ – Međunarodni ugovori“, br. 6/01).

154 Zakon o potvrđivanju Krivičnopravne konvencije o korupciji („Sl. list SRJ – Međunarodni ugovori“, br. 2/02).

155 Ta posebna, tzv. vanprocesna zaštita učesnika u krivičnom postupku i njima bliskih lica se razlikuje od mera procesne zaštite učesnika u krivičnom postupku (ali ne i njima bliskih lica) koje propisuju odredbe Zakonika o krivičnom postupku (npr. član 109. određuje da je sud dužan da pruži zaštitu svedoku i oštećenom od uvrede, pretnje i svakog drugog napada), s jedne strane, i opštih mera vanprocesne zaštite u užem smislu koje su regulisane posebnim zakonodavstvom (npr. prema članu 73. Zakona o policiji, opšte vanprocesne mere preduzima policija u cilju zaštite žrtve i drugog lica koje je dalo ili može dati podatke važne za krivični postupak ili lica koje je sa navedenim licima u vezi pod uslovom da im preti opasnost od učinioca krivičnog dela ili drugih lica). Ona je funkcionalno povezana sa krivičnim postupkom i do njene primene dolazi samo kada se merama procesne i opšte vanprocesne zaštite ne može obezbediti zadovoljavajuća zaštita.

osumnjicheni, okrivljeni, svedok, svedok saradnik, oštećeni, veštak i stručno lice, s tim što je značenje ovih pojmova određeno odredbama Zakonika o krivičnom postupku (član 3. Zakona). Analizom svih navedenih odredbi može se zaključiti da je upotreba pojma „učesnici u postupku“ kao opšteg (ili neodgovarajućeg – *prim. aut.*) u izvesnoj meri problematična. Teorijski gledano, postoji nekoliko spornih pitanja. Okrivljeni je generički pojam koji se koristi kao opšti naziv za označavanje osumnjičenog, okrivljenog, optuženog i osuđenog, odnosno za lice protiv koga se vodi krivični postupak¹⁵⁶, pa ne postoje razlozi za istovremenu upotrebu oba pojmova, i osumnjičenog i okrivljenog. S druge strane, davanje iskaza veštaka i stručnog lica je samo jedna od aktivnosti (član 130. ZKP/06), ne i najvažnija, jer se sudska odluka zasniva na nalazu i mišljenju (član 128. ZKP/06), a ne na iskazu, zbog čega se upotreba pojmova „iskaz“ i „obaveštenja“ u pogledu ovih lica pokazuje kao neadekvatna i preuska. Na kraju, sva navedena lica predstavljaju tradicionalne subjekte krivičnog postupka između kojih postoji jasna razlika u pogledu njihovog položaja, izuzev svedoka saradnika (kome je u najvećem broju slučajeva zaštita i najpotrebnija), koji je po svom statusu okrivljeni, a po svojoj ulozi svedok. Stoga njegovo posebno isticanje, ma koliko bilo opravdano sa aspekta kriminalne politike, čak i pre samog svedoka (član 3. Zakona) unosi dodatno zabunu. Zakonodavac je odstupio od međunarodnih standarda i prilikom definisanja pojma „bliskog lica“ nudeći pri tom bolje i kvalitetnije rešenje. Naime, pojam „bliskog lica nije određen prema stepenu srodstva i zajednice života sa učesnikom u postupku, već je samom učesniku u postupku prepušteno da označi neko lice kao sebi blisko (član 3. Zakona). Na taj način je omogućeno da zaštita bude pružena licima koja su zbog svoje stvarne bliskosti sa učesnikom u postupku (a ne formalnih kriterijuma) najviše izložena opasnosti, čime se doprinosi uverljivosti i potpunosti njegovog iskaza. Sam Program se može sprovesti pre, u toku i nakon pravnosnažnog okončanja krivičnog postupka (član 4. Zakona). Time je zaštita i pomoć pružena na najobuhvatniji mogući način, što je za svaku pohvalu.

Drugi uslov za pružanje zaštite i pomoći učesnicima u krivičnom postupku čini lista krivičnih dela u vezi sa čijim dokazivanjem može biti doneta odluka o sprovođenju Programa. Osnov za pružanje zaštite i pomoći su, taksativno navedena, sledeća krivična dela: protiv ustavnog uređenja i bezbednosti Republike Srbije, protiv čovečnosti i drugih dobara zaštićenih međunarodnim pravom i organizovanog kriminala (član 5. Zakona).

Sadržinu trećeg uslova predstavlja izloženost opasnosti po život, zdravlje, fizički integritet, slobodu ili imovinu učesnika u krivičnom postupku i njima bliskih lica (član 5. Zakona). Navedeni pristup, koji se razlikuje od ponuđenih međunarodnih standarda (čija je suština da zahtevaju postojanje ozbiljnog zastrašivanja kao neposredne ili posredne pretnje za razliku od „izloženosti opasnosti“), predstavlja rešenje koje zasluhuje pohvale, jer svojom širinom i fleksibilnošću pruža mogućnosti za potpuniju i lakšu zaštitu. Između navedene opasnosti i datog iskaza ili obaveštenja mora postojati kauzalna veza koja može biti dvostruka. Izlaganje opasnosti može biti posledica pokušaja da se učesnik u postupku spreči da da iskaz ili obaveštenje, da se primora da dati iskaz ili obaveštenje promeni,

156 Član 22. Zakonika o krivičnom postupku („Sl. glasnik RS“, br. 46/2006).

kao i da se onemogućiti da iskaz ili obaveštenje ponovi. S druge strane, izloženost opasnosti može biti „odmazda“ za dati iskaz. To naravno ne znači da je pokretanje krivičnog postupka protiv nekog lica zbog krivičnog dela sprečavanja i ometanja dokazivanja iz člana 336. Krivičnog zakonika Republike Srbije neophodan uslov za sprovođenje Programa. Naprotiv, moguće je da pokretanje navedenog postupka nastupi kao posledica izvršenja tog krivičnog dela prema učesniku u krivičnom postupku ili njemu bliskom licu.

Poslednji uslov se tiče težine, odnosno dokaznog značaja iskaza ili obaveštenja. Predmetni iskaz ili obaveštenje mora imati odlučujući značaj u krivičnom postupku, odnosno da bi bez njega bilo znatno otežano ili nemoguće dokazivanje (član 5. Zakona). Drugim rečima, pribavljanje takvog iskaza ili obaveštenja je *ultima ratio* na putu ka saznanju istine o delatnostima organizovanog kriminala.

Podaci u vezi sa Programom su poverljivi i predstavljaju tajnu (član 6. Zakona). Zbog potrebe da takvim i ostanu zakonodavac je zabranu njihovog saopštavanja ili obelodanjivanja postavio na najširi mogući način. Tako, u slučaju da službeno lice neovlašćeno drugom saopšti, preda ili mu na drugi način učini dostupnim podatke u vezi sa Programom biće izvršeno krivično delo odavanje službene tajne (član 369. KZ), dok isto takvo postupanje od strane drugog lica predstavlja izvršenje krivičnog dela povreda tajnosti postupka (član 337. KZ).

Zakonom su regulisani i obrazovanje, organizacija i nadležnost organa za sprovođenje njegovih odredbi. Komisija za sprovođenje Programa (u daljem tekstu Komisija) je organ čija je isključiva nadležnost donošenje odluke o uključanju, produženju, obustavi i prestanku Programa (član 6. Zakona). Komisiju čine tri člana (imaju po jednog zamenika): jednog imenuje predsednik Vrhovnog suda Srbije iz reda sudija tog suda, drugog imenuje Republički javni tužilac iz reda svojih zamenika, a treći član Komisije po položaju je rukovodilac Jedinice za zaštitu (član 7. Zakona). Obaveza Jedinice za zaštitu (u daljem tekstu Jedinica) je obavljanja stručnih i administrativnih poslova za potrebe Komisije. Mandat članova Komisije i njihovih zamenika koji se imenuju iz reda sudija i javnih tužilaca je pet godina (član 8. Zakona). S obzirom da nakon isteka petogodišnjeg mandata navedena lica mogu biti ponovo imenovana (član 8. Zakona), bez ograničenja, dakle i više puta, jasno je da formalno ograničeni mandat članova suštinski može da preraste u neograničeni.

Zakonom su precizirani razlozi na osnovu kojih članstvo u Komisiji prestaje: na zahtev člana ili zamenika, istekom vremena imenovanja, prestankom dužnosti sudije Vrhovnog suda ili zamenika Republičkog javnog tužioca, prestankom radnog odnosa rukovodioca Jedinice za zaštitu odnosno njegovim raspoređivanjem na drugo radno mesto i zbog nepridržavanja propisa o sprovođenju Programa (član 9. Zakona). Na osnovu izričite odredbe koja propisuje da rukovodiocu Jedinice i njegovom zameniku članstvo u Komisiji ne može prestati na sopstveni zahtev (član 9. Zakona) je vidljivo da se zahtev za prestanak članstva odnosi samo na sudiju Vrhovnog suda i zamenika Republičkog javnog tužioca. Navedena odredba je značajna i u još jednom smislu, – primenom analogije se može zaključiti da je saglasnost sudije Vrhovnog suda ili zamenika Republičkog javnog tužioca potrebna i za njihovo imenovanje u članstvo, iako to Zakonom nije nigde izričito propisano. Posebnu pažnju treba obratiti na razlog koji je po svojoj pravnoj prirodi subjektivno – objektivni a prema domašaju univerzalno primenljiv za sve

članove Komisije. Reč je o nepridržavanju propisa o sprovođenju Programa koji pretpostavlja da se član Komisije ili njegov zamenik nije pridržavao obaveza koje proizlaze iz odgovarajućih propisa uz istovremeno postojanje određenog oblika vinosti (svesti i volje). Suštinski se radi o nepridržavanju odredbi kojima je osigurana tajnost i uspešnost Programa, odnosno postupanju kojim se ugrožava ili onemogućava njegovo ostvarenje. Odluku o prestanku članstva u Komisiji donosi isti organ odnosno njegov starešina koji je i imenovao člana ili zamenika (član 9. Zakona).

Radom Komisije rukovodi njen predsednik, a to je uvek sudija Vrhovnog suda Srbije (član 10. Zakona). Zakonodavac ovo rešenje pravda činjenicom da je Komisija organ koji odlučuje po ugledu na sudsko veće, pa je logično da joj predsedava sudija. Čak se u pogledu načina rada i karaktera odlučivanja upućuje na shodnu primenu odredbi koje regulišu sednicu veća drugostepenog suda u krivičnom postupku. Komisija odluke donosi većinom glasova (član 10. Zakona).

Na kraju, treba pomenuti da je Komisija jedini organ koji prema izričitim odredbama Zakona podnosi izveštaj o svom radu, – i to godišnji izveštaj o radu nadležnom odboru Narodne skupštine (član 11. Zakona). To praktično znači da kontrolu rada Komisije treba da vrši Odbor za pravosuđe i upravu Narodne skupštine koga čine narodni poslanici. To nameće dva pitanja. S obzirom da je osnovna svrha Programa pružanje zaštite učesniku u postupku i njemu bliskom licu postavlja se pitanje podataka koje navedeni izveštaj može sadržati i na koji način se na sednici navedenog Odbora može ići u njegovo ispitivanje? Drugo, da li su narodni poslanici koji uživaju imunitet lica koja mogu izvršiti krivično delo odavanje službene tajne ili krivično delo povreda tajnosti postupka? Istovremeno, Jedinica koja tokom sprovođenja Programa ima brojna ovlašćenja, prema izričitim odredbama Zakona ne podnosi izveštaj o svom radu, čak ni Komisiji. Naravno, time se ne isključuje mogućnost kontrole njenog rada u okviru Ministarstva unutrašnjih poslova čija je organizaciona jedinica.

U okviru Programa se primenjuju sledeće mere zaštite: fizička zaštita ličnosti i imovine; promena prebivališta ili premeštanje u drugu zavodsku ustanovu; prikrivanje identiteta i podataka o vlasništvu i promena identiteta (član 14. Zakona). Sam zakonodavac je propisao da se navedene mere zaštite mogu primenjivati bez ograničenja, – pojedinačno ili kumulativno u zavisnosti od okolnosti konkretnog slučaja. Izuzetak je samo mera promene identiteta koja se, za razliku od ostalih tzv. „primarnih mera zaštite“, primenjuje samo kao *ultima ratio*, kada se cilj Programa ne može ostvariti primenom drugih mera (član 14. Zakona). Imajući u vidu da opasnost za učesnike krivičnog postupka i njima bliska lica može nastupiti i pre nego što Komisija donese odluku o sprovođenju Programa, Zakonom je predviđeno da se tzv. „primarne mere zaštite“ mogu primeniti kao hitne, što nije slučaj sa merom promene identiteta (član 14. Zakona).

Pored zaštite, Program obuhvata i primenu mera pomoći. Propisujući obavezu pružanja pomoći Zakon navodi njena dva moguća vida: ekonomsku i socijalnu pomoć (član 15. Zakona). Mere pomoći se primenjuju do trenutka osamostaljivanja zaštićenog lica s tim što pomoć ne može biti veća od iznosa koji je neophodan za pokrivanje životnih troškova i uključenje zaštićenog lica u novu sredinu (član 15. Zakona). Drugim rečima, navedene mere treba da reše finansijske probleme zaštićenog lica (mada je i ono samo obavezno da preduzme sve

neophodne mere radi postizanja finansijske samostalnosti – član 30. Zakona) ili mu pomognu da nađe izvor prihoda u skladu sa stručnom spremom i radnim iskustvom, kao i školsku ustanovu za decu i tome sl.

Zakonom propisana razlika između tzv. „primarnih mera zaštite“ i mere promene identiteta ima svoj odraz i u postupku izbora mere. Zakonodavac se opredelio za podeljenu nadležnost u postupku izbora mera koje će se primeniti. Odluku o izboru tzv. „primarnih mera zaštite“ donosi Jedinica, dok odluku o promeni identiteta donosi Komisija na predlog Jedinice (član 15. Zakona). U oba slučaja odluka kojom se određuje primena konkretne mere je rešenje. To otvara neka pitanja. Na prvom mestu, Zakonom nije rešeno šta će se desiti u slučaju da Komisija ne prihvati ili ne odobri predlog Jedinice, – da li će usled toga ceo posao zaštite biti doveden u pitanje?

U nameri da obezbedi što veći stepen tajnosti zakonodavac je propisao da Jedinica može, kada se na drugi način ne mogu primeniti mere zaštite, u obavljanju poslova iz svog delokruga prikriti identitet svojih pripadnika kao i podatke nad stvarima kojima se služi u primeni određene mere (član 15. Zakona). U celishodnost navedenog rešenja ne treba sumnjati. Međutim, problem može predstavljati činjenica da nisu propisani precizni kriterijumi o tome koji su to slučajevi kada je upotreba izvornog identiteta pripadnika Jedinice i sredstava sa izvornim podacima rizična za primenu mera, odnosno kada se na drugi način one ne mogu primeniti? Obrazloženje zakonodavca da navedena odredba propisuje dovoljno ograničenja u primeni (da je subsidijarnog karaktera, – samo kada na drugi način ne može, da se koristi samo u obavljanju poslova iz delokruga Jedinice i da se to može činiti samo u primeni određene mere a ne *un generale*), ne doprinosi pravnoj sigurnosti bez uspostavljanja odgovarajućeg mehanizma kontrole.

Mera fizičke zaštite ličnosti se sastoji od upotrebe fizičko-tehničkih mera u cilju sprečavanja protivpravnog ugrožavanja zaštićenog lica (član 16. Zakona) a njihovo precizno nabranje, postupak izbora i način primene su regulisani odredbama posebnog zakona, – tačnije Zakonom o policiji. Mera promene prebivališta se sastoji od privremenog ili trajnog preseljenja zaštićenog lica u mesto koje odredi Jedinica (član 17. Zakona). U skladu sa samostalnošću u izboru i primeni mera zaštite propisana je i samostalnost Jedinice u određivanju novog mesta prebivališta ili boravišta zaštićenog lica. Pri tome, za izbor mesta nije presudna namera ili želja zaštićenog lica (izuzev eventualno kod hitne primene, mada se i tada traži saglasnost zaštićenog za njihovu hitnost, a ne i u pogledu samog izbora), već procena same Jedinice u pogledu sigurnosti. Samim tim, nije propisano ni koliko puta može doći do promene mesta, niti koliko će se zaštićeno lice zadržati u novom mestu. Mera prikrivanja identiteta i podataka o vlasništvu se sastoji od izrade i upotrebe lične isprave ili isprave o vlasništvu zaštićenog lica u kojoj su privremeno izmenjeni izvorni podaci (član 18. Zakona). Drugim rečima, ova mera obuhvata dve delatnosti, – izradu i upotrebu. S obzirom da sami podaci ne mogu biti promenjeni, jer Zakon propisuje da primena ove mere ne može imati za posledicu izmenu izvornih podataka koji se vode u službenim evidencijama (član 18. Zakona), to znači da su oni trajni. Izrada navedenih isprava poverena je Jedinici za zaštitu (član 18. Zakona) i kada se ne bi primenjivala kao mera zaštite, po svojim obeležjima bi predstavljala neko od krivičnih dela falsifikovanja isprave. Zaštićeno lice može upotrebiti ispravu sa izmenjenim podacima

prilikom zaključenja pravnih poslova koji mogu imati uticaja na treća lica samo uz saglasnost Jedinice (član 19. Zakona). Ako Jedinica ne da zahtevanu saglasnost zaštićeno lice može odrediti, opet uz saglasnost Jedinice, punomoćnika koji će u njegovo pravo ime zaključiti ove poslove (član 19. Zakona). Navedena odredba stoji u vezi sa primenom zaštitne mere prikrivanja identiteta i podataka o vlasništvu pa je logično da se saglasnost Jedinice traži u vezi sa njenom upotrebom. U slučaju da bude odbijeno i drugi put, zaštićeno lice nema zakonskih mogućnosti za zaključenje pravnih poslova. Meru promene identiteta čine u suštini dve mere: potpuna ili delimična izmena ličnih podataka zaštićenog lica (obavezni sadržaj) i promena fizičkih karakteristika zaštićenog lica (fakultativni sadržaj) – član 20. Zakona. Za razliku od mere prikrivanja identiteta svrha navedene odredbe jeste stvaranje potpuno nove biografije zaštićenog lica, a ne samo novih isprava. Da li će lični podaci biti izmenjeni delimično ili potpuno zavisi od okolnosti svakog konkretnog slučaja. Promena identiteta otvara pitanje njenog uticaja na prava i obaveze zaštićenog lica, kako onih nastalih pre, tako i onih nastalih posle promene identiteta. Kada je promena identiteta određena, Jedinica poziva zaštićeno lice da izvrši svoje dospelje obaveze prema trećim licima pre njene primene (član 21. Zakona). O njihovom postojanju Jedinica saznaje na osnovu obaveza koje zaštićeno lice mora ispuniti prilikom sprovođenja postupka uključenja u Program kao što su popunjavanje upitnika ili navođenje finansijskih i drugih obaveza (čl. 26. i 30. Zakona). Posebnu pažnju Jedinica treba da obrati na sva statusna i druga prava i obaveze koji su u vezi sa izvornim identitetom zaštićenog lica (član 20. Zakona). Drugim rečima, Jedinica treba da vodi računa o vršenju roditeljskih prava, obaveza izdržavanja članova porodice i sličnih prava i dužnosti zaštićenog lica. Zaštićeno lice može odrediti punomoćnika koji treba da ostvari prava i ispuni obaveze nastale pre promene identiteta (član 22. Zakona). Kada su u pitanju prava i obaveze zaštićenog lica nastale posle promene identiteta zakonodavac je propisao da primena mere može imati uticaja na njih samo u meri u kojoj je to neophodno za sprovođenje Programa, dok ne utiče na obaveze zaštićenog lica prema trećim licima (član 20. Zakona). Nakon izvršenja obaveza zaštićenog lica nadležni organ, organizacija ili služba na osnovu podataka koje im dostavi Jedinica odmah izdaje ličnu ispravu ili dokument (član 21. Zakona). Drugim rečima, ispravu ili dokument izdaje organ, organizacija ili služba nadležna da to čini i pri redovnom toku stvari. Kao posledica takve koncepcije, sam postupak izdavanja isprave ili dokumenta se ne razlikuje od postupka izdavanja originalnih isprava i dokumenata, čime se doprinosi sigurnosti zaštićenog lica.

Istovremeno, propisana su dva ograničenja koja stoje u vezi sa promenom identiteta. Prvo se sastoji u strogoj zabrani da podaci u ličnoj ispravi ili dokumentu zaštićenog lica budu identični podacima nekog drugog lica (član 21. Zakona). Poslednja faza primene ove mere jeste zahtev Jedinice nadležnom organu Ministarstva unutrašnjih poslova da u evidenciju o izvornim podacima zaštićenog lica unese primedbu da se o svim pitanjima u vezi sa identitetom mora obaveštavati Jedinica (član 21. Zakona). Evidencija nadležnog organa Ministarstva unutrašnjih poslova se mora voditi tako da se ne može utvrditi izmenjeni identitet zaštićenog lica (član 21. Zakona).

Prilikom zaključenja pravnih poslova većeg značaja, onih koji bitno odstupaju od svakodnevnih poslova i koji mogu privući pažnju trećih lica i time stvo-

riti opasnost po zaštićeno lice, isprava ili dokument se može upotrebiti samo uz saglasnost Jedinice (član 22. Zakona). Iako Zakon govori o saglasnosti za upotrebu isprave, jasno je da se u suštini radi o saglasnosti za zaključenje pravnog posla, a da njeno uskraćivanje ima za posledicu nemogućnost zaštićenog lica da ga zaključi. Nepostupanje u skladu sa ovom odredbom, tačnije ne traženje saglasnosti predstavlja kršenje obaveze zaštićenog lica (član 30. Zakona) koja predstavlja osnov za podnošenje zahteva za obustavu Programa (član 33. Zakona). Promenjeni identitet ima različite procesne posledice u zavisnosti od toga o kom konkretnom postupku je reč. Ako je reč o krivičnom postupku koji se protiv zaštićenog lica vodi za delo učinjeno pre promene identiteta, zakon je propisao da zaštićeno lice učestvuje u njemu sa izvornim identitetom (član 23. Zakona). U slučaju da zaštićeno lice učini krivično delo nakon promene identiteta, Jedinica je obavezna da o tome obavesti nadležnog javnog tužioca i Komisiju (član 23. Zakona). U drugim postupcima pred sudom ili državnim organom zaštićeno lice može učestvovati sa izvornim identitetom samo uz saglasnost Jedinice, a ukoliko ga ona ne da, zaštićeno lice može vršiti svoja prava u postupku preko punomoćnika (član 23. Zakona). Za sve postupke je zajedničko da se pozivanje zaštićenog lica vrši preko Jedinice (član 23. Zakona).

Zakon je predvideo tri različite procesne situacije u vezi sa Programom i u zavisnosti od toga i tri potpuno različita postupka odlučivanja. Prvi postupak jeste postupak uključivanja zaštićenog lica u Program koji započinje kada nadležni javni tužilac, istražni sudija ili predsednik veća po službenoj dužnosti ili na predlog učesnika u postupku podnese Komisiji zahtev za uključivanje učesnika u postupku i njima bliskih lica u Program (član 25. Zakona). Identičan zahtev može podneti Jedinica nakon pravosnažnog okončanja krivičnog postupka (član 25. Zakona). Nedostatak ovog rešenja se sastoji u nemogućnosti samih učesnika u postupku da neposredno pokrenu postupak uključivanja u Program.

Zakonom su detaljno propisane forma i sadržina zahteva za uključenje u Program gde posebnu pažnju zaslužuje nekoliko elemenata. Prvi je svakako činjenica da sam zahtev treba da sadrži ocenu značaja iskaza ili obaveštenja za postupak kao i okolnosti koje ukazuju da postoji opasnost za to lice, drugi je upitnik o ličnim podacima, imovinskim prilikama, krugu bliskih lica i sl. i treći procena Jedinice kako o opasnosti koja preti licu za koje se zahteva zaštita tako i o opasnosti kojoj bi bila izložena zajednica u slučaju uključjenja u Program (član 26. Zakona). Rok za dostavljanje procene Jedinice je 15 dana (član 26. Zakona). Sednica Komisije se zakazuje odmah po prijemu navedene procene a najkasnije u roku od tri dana (član 28 Zakona). Nakon toga, Komisija odmah, a najkasnije u roku od osam dana mora doneti odluku kojom usvaja ili odbija podneti zahtev (član 28. Zakona). Manjkavost prikazanog postupka čini okolnost da je odluka Komisije konačna (član 28. Zakona), jer nije propisana bilo kakva mogućnost njenog pobijanja bilo kakvim pravnim lekom ili sredstvom. Drugim rečima, ne postoji dvostepenost odlučivanja, jer je zakonodavac smatrao da ne treba dozvoliti bilo kakvu institucionalnu zaštitu u odnosu na odluke Komisije, iako je pravo na pravni lek ustavnim odredbama garantovano pravo. Kako se može zaključiti na osnovu obrazloženja Zakona, želja je bila da se potpuno zaštititi tajnost odlučivanja, a samim tim i Programa. Nakon donošenja pozitivne odluke o uključnje u Program, Komisija nalaže rukovodiocu Jedinice da sa licem čija je zaštita

odobrena zaključi sporazum o uključenju (član 28. Zakona). Zakon na dva mesta pominje raskid sporazuma, prvi put kao posledicu neistinitosti podataka, iako u svojim kasnijim odredbama to propisuje kao razlog za obustavu Programa (član 35. Zakona), a drugi put vezano za uslove za raskid sporazuma kao njegov sastavni deo. S druge strane, propisana je obaveza zaštićenog lica da se tokom trajanja Programa u potpunosti pridržava uputstava i preduzme sve neophodne mere za postizanje finansijske samostalnosti (član 30. Zakona). Obaveza Jedinice da Program sprovodi uz minimalna, neophodna ograničenja osnovnih sloboda i prava zaštićenog lica (član 30. Zakona) ima puno opravdanje i smisao, jer je Program namenjen njegovoj zaštiti, a ne kao sredstvo za onemogućavanje ili ograničavanje prava i sloboda koje mu pripadaju. Zakon je predvideo i izuzetak od redovnog postupka uključivanja u Program. Ako neko od nadležnih pravosudnih organa oceni da postoji neposredna opasnost po život, zdravlje, fizički integritet ili imovinu učesnika u postupku ili njima bliskih lica obavestiće Jedinicu o potrebi preduzimanja hitnih mera (član 27. Zakona). Hitne mere će se primeniti pod dva uslova: prvi je, da to naredi rukovodilac Jedinice, a drugi je saglasnost učesnika u krivičnom postupku (član 27. Zakona). U slučaju da su oba uslova ispunjena, rukovodilac Jedinice odmah obavestava nekog od ovlašćenih predlagača o primenjenim hitnim merama koje, kako je samim zakonom propisano, traju da donošenja odluke Komisije o zahtevu za uključenje u Program (član 27. Zakona), dakle, bez obzira da li će odluka o tome biti pozitivna ili negativna.

Drugi postupak jeste postupak produženja trajanja Programa. Njegovo postojanje je posledica činjenice da zakonodavac nije, čak ni orijentaciono, postavio granice mogućeg trajanja Programa ostavljajući Jedinici da opredeli njegovo stvarno trajanje u zavisnosti od okolnosti svakog konkretnog slučaja. Pada u oči da zakonodavac nije ograničio koliko puta može doći do produženja Programa. Zahtev za produženje Programa mogu podneti isti ovlašćeni predlagači kao i kod zahteva za uključenje u njega. Razlika postoji samo utoliko što, sem po službenoj dužnosti, ovlašćeni predlagači, kada je reč o pravosudnim organima, zahtev za produženje Programa mogu podneti na osnovu, kako predlog zaštićenog lica, tako i na predlog Jedinice (član 31. Zakona). Zahtev se podnosi Komisiji najkasnije 30 dana pre isteka vremena na koje je sporazum zaključen (član 31. Zakona). Sam postupak je gotovo identičan postupku povodom zahteva za uključenje, zbog čega se shodno primenjuju odredbe koje ga regulišu (član 31. Zakona). Slična je i sadržina zahteva za produženje sa zahtevom za uključenje s tom razlikom što u ovom prvom mora biti označeno rešenje o uključenju u Program (član 32. Zakona).

Treća procesna situacija u vezi sa Programom jeste njegova obustava. Program se obustavlja: ako ne postoji više potreba za zaštitom, ako protiv zaštićenog lica bude pokrenut krivični postupak za delo koje dovodi u pitanje opravdanost sprovođenja Programa, ako su podaci navedeni u upitniku neistiniti, ako zaštićeno lice bez opravdanog razloga ne ispunjava obaveze iz sporazuma i time dovede u opasnost ili nemogućnost sprovođenje Programa ili na zahtev strane države na čiju je teritoriju premešteno zaštićeno lice (član 31. Zakona). Kao što se može zaključiti, reč je o razlozima kod kojih je neophodno ceniti i odlučiti da li okolnosti konkretnog slučaja dovode do okončanja Programa. Osnovni razlog koji može dovesti do obustave Programa jeste prestanak dalje potrebe za zaštitom. Iako nije

propisano, ali analogno rešenju prilikom odlučivanja o uključivanja u Program, pretpostavka je da procenu da li je i dalje potrebno i opravdano sprovesti Program treba da izvrši Jedinica. Otvorenim ostaje pitanje da li izvršena procena obavezuje Komisiju ili ne? Proceni je podložan i drugi razlog, – pokretanje krivičnog postupka protiv zaštićenog lica, jer on ne povlači za sobom automatski prestanak Programa. Kada je samo krivično delo u pitanju, propisano je da je bez značaja činjenica kada je delo učinjeno, pre ili posle uključivanja u Program (važno je samo da je postupak pokrenut nakon uključivanja), kao i njegova formalna težina. Navođenje neistinitih podataka u upitniku je još jedan razlog za obustavu postupka (ili u krajnjem slučaju, kao što je ranije navedeno, za raskid sporazuma). I ovde ima mesta pitanju, da li takva procena obavezuje Komisiju ili ne? Poslednji razlog je zahtev strane države na čiju teritoriju je premešteno zaštićeno lice. Ista lica koja mogu podneti zahtev za uključivanje mogu Komisiji podneti i zahtev za obustavu Programa (član 34. Zakona). Razlika postoji samo u tome što predlog za podnošenje takvog zahteva ovlašćenim pravosudnim organima može podneti samo Jedinica a ne i zaštićeno lice (član 34. Zakona) što proističe iz prirode samog zahteva. U svemu ostalom se shodno primenjuju odredbe postupka o uključivanju u Program (član 34. Zakona).

Pored obustave Programa zakon poznaje i njegov prestanak (član 36. Zakona). Razliku između obustave i prestanka zakonodavac obrazlaže time da u slučaju prestanka Komisija samo donosi deklarativnu odluku kojom konstatuje samo da je došlo do ispunjenja razloga za prestanak, dok je kod obustave potrebno izvršiti procenu nastupelih razloga kao posledicu njihove različite pravne prirode. Pored obustave, razlozi za prestanak Programa su istek vremena na koje je sporazum zaključen, smrt zaštićenog lica i izjava zaštićenog lica da se odriče zaštite (član 36. Zakona). Podnošenje po službenoj dužnosti zahteva za prestanak Programa predstavlja isključivu nadležnost Jedinice (član 36. Zakona) koja je istovremeno zadužena i za čuvanje originalnih isprava i dokumenta zaštićenog lica (član 24. Zakona), kao i trajno vođenje evidencije o ličnim podacima zaštićenog lica, kako izvornim tako promenjenim (član 40. Zakona). Jedinica je obavezna i da se stara o zaštiti podataka kroz odobravanje i nadzor nad pristupom izvornim podacima (član 20. Zakona). To konkretno znači, da rukovodilac Jedinice odobrava i nadzire pristup podacima u vezi sa Programom (član 41. Zakona) zbog čega se vodi evidencija o licima kojima je odobren pristup (član 40. Zakona). Odluku o prestanku tajnosti takvih podataka donosi Komisija (član 41. Zakona).

Odredbama Zakona je omogućen i vrlo jednostavan model međunarodne saradnje. Jedinica je ovlašćena da neposredno podnosi molbu stranoj državi za prihvatanje zaštićenog lica i primenu mera i da postupa po molbi strane države za prihvatanje zaštićenih lica i primenu mera u Republici Srbiji (član 39. Zakona).

9. Uslovi i postupak za primenu mera tajnog nadzora

1) Kao što smo napred ukazali novi ZKP nema odredaba koje bi predviđale opšte uslove za primenu mera tajnog nadzora, kao što više nema ni posebnih odredaba za postupak po delima organizovanog kriminala. Uslovi su dati za svaku meru posebno (na isti način ili različito) ili za pojedine mere (kontrola poslovnih i ličnih računa) uopšte nisu određeni. To je veoma veliki i opasan nedo-

statak novog ZKP. Iako sa određenim nedostacima, u ovom pogledu su bile bolje odredbe ZKP iz 2001. godine.

Za primenu navedenih mera bila su predviđena dva opšta uslova: a) da postoje osnovana sumnja, odnosno osnovi sumnje da određeno lice „samo ili zajedno sa drugim licima“ *priprema krivično delo organizovanog kriminala* i b) da se delo organizovanog kriminala na drugi način ne bi moglo otkriti, dokazati ili sprečiti, ili bi to bilo povezano sa znatnim teškoćama.

U pogledu prvog uslova: Ne traži se sumnja da je krivično delo organizovanog kriminala izvršeno, već je dovoljna mogućnost da bi krivično delo organizovanog kriminala moglo biti izvršeno. Osnovi sumnje treba da postoje prema određenom licu, barem jednom. U tome je nedostatak ovih odredaba, jer bi trebalo da postoji i sumnja da postoji kriminalna organizacija i pripadnost određenog lica toj organizaciji. Radi se obično o indicijama. Njih mora biti više i moraju se odnositi na određeno lice ili više lica. Lice za koje postoje osnovi sumnje da pripada organizaciji za vršenje krivičnih dela organizovanog kriminala ima svojstvo osumnjičenog (član 221. tačka 1). Ovo je odstupanje od pravila, dosledno prihvaćenog u ZKP, da se radnje pretkrivičnog postupka preduzimaju tek kad postoje osnovi sumnje da je izvršeno krivično delo.

U pogledu drugog uslova: Primena mera dolazi u obzir samo ako se cilj (otkrivanje, dokazivanje i sprečavanje organizovanog kriminala) ne može postići na drugi način ili ako bi njegovo ostvarivanje na drugi način bilo znatno teže. To je načelo srazmernosti, koje mora da postoji ne samo pri određivanju mera, već i za sve vreme njihovog trajanja. Načelo važi i prilikom određivanja prinudnih mera za obezbeđenje prisustva okrivljenog u krivičnom postupku uopšte (član 133. st. 2. i 3). Cilj se ne može postići „na drugi način“, ako organi krivičnog gonjenja ne mogu doći do drugih izvora saznanja o činjenicama ili bi traganje za njima „bilo povezano sa znatnim (nesrazmernim) teškoćama“.

2) Navedene mere se primenjuju po osnovu pisane i obrazložene naredbe istražnog sudijske koja se donosi na zahtev javnog tužioca. Sadržina te naredbe određena je u članu 504q. stav 2. Žalba protiv svake naredbe, pa i ove je isključena. Mere, uključujući i one iz člana 232. i 234, mogu da traju šest meseci i da budu dva puta produžene na po tri meseca, dakle, najduže dvanaest meseci. Kao i prilikom određivanja, tako i prilikom produženja mere, istražni sudija je dužan da posebno oceni da li je ona neophodna i da li bi se isti rezultat mogao postići na način kojim se manje ograničavaju prava građana. Mere izvršavaju organi unutrašnjih poslova. Po izvršenju mere organi unutrašnjih poslova dostavljaju istražnom sudiji i državnom tužiocu poseban izveštaj sa propisanom sadržinom. Ako javni tužilac ne pokrene krivični postupak u roku od šest meseci po prestanku mere, svi prikupljeni podaci moraju biti uništeni, a o primeni mere obavestiće se lica na koja se prikupljeni podaci odnose, ako se može utvrditi njihov identitet.

Specifičnosti ovoga posebnog postupka sastoje se i u sledećem:

a) U njemu se privremeno mogu oduzeti i predmeti i imovinska korist (dobit) potekli iz krivičnog dela. Za to oduzimanje dovoljni su i osnovi sumnje da je izvršeno krivično delo organizovanog kriminala, što znači da se mere mogu primeniti i u pretkrivičnom postupku. Zakonik je predvideo prilično komplikovan postupak privremenog oduzimanja predmeta i imovinske koristi (rešenje prvo-

stepenog sudskog organa, žalba protiv rešenja, posebno ročište u drugostepenom postupku). U obzir dolazi oduzimanje predmeta velike vrednosti (zgrade, mašine, fabrike) i imovinske koristi u velikim iznosima. O tome vidi čl. 504r. do 504h.

b) Javni tužilac može odrediti da se određenom svedoku, svedoku saradniku i članovima njihove uže porodice obezbedi posebna zaštita (član 504p). Prema novom ZKP odredbe o zaštiti svedoka (član 117. do 121) shodno se primenjuju i na osumnjičenog, odnosno okrivljenog koji je istovremeno i svedok u krivičnom postupku (član 122).

c) Iskazi i obaveštenja koje je javni tužilac prikupio u pretkrivičnom postupku mogu da se koriste kao dokazi u krivičnom postupku, ali se odluka ne može zasnovati samo na njima (član 504j). Ove odredbe nema u novom ZKP, niti za njom više ima potrebe, budući da je istraga prešla u nadležnost javnog tužioca i policije. Iskazi i obaveštenja koja prikupi policija i u ovom postupku se izdvajaju iz spisa po opštim propisima, osim iskaza osumnjičenog koji je stečen po odredbama člana 226. stav 9.

d) Prema ZKP/2001. bilo je dato posebno ovlašćenja javnom tužiocu da od drugih državnih organa, banaka i drugih finansijskih organizacija zahteva kontrolu poslovanja određenog lica, dostavljanje dokumentacije i određenih obaveštenja (član 504k). Slične odredbe se nalaze i u članu 234. s tim što se tamo potrebni podaci dostavljaju po naredbi koju istražni sudija izdaje na predlog javnog tužioca, a ovde neposredno po zahtevu samog javnog tužioca. Prema novom ZKP o toj problematici je reč u članu 86.

e) Tužilac je ovlašćen da pokuša da svedočke iskaze pribavi i putem pogodbe sa nekim od osumnjičenih ili okrivljenih članova zločinačke organizacije (vidi o tome izlaganja o svedoku saradniku).

f) Prema odredbi člana 24. stav 7. u postupku za krivična dela organizovanog kriminala u prvom stepenu sudi veće sastavljeno od trojice sudija, a u drugom stepenu veće od pet sudija (član 504g. ZKP/2001). Dakle, u ovom postupku nema porote, ni sudije pojedinca.

II. POSTUPCI PRED POSEBNIM ODELJENJEM ZA ORGANIZOVANI KRIMINAL

(Radmila Dragičević – Dičić)

Organizovani kriminal u Srbiji, prema dosadašnjim istraživanjima, nastao je tokom devedesetih godina u uslovima ratnog okruženja i sankcija, delujući u čvrstoj sprezi sa tada vladajućom elitom, pod zaštitom policije i Službe državne bezbednosti. Čitava regija bivše Jugoslavije postala je u tom periodu tlo pogodno za delovanje i razvijanje transnacionalnih kriminalnih organizacija, koje su se prvenstveno bavile trgovinom ukradenih vozila, švercom cigareta, trgovinom droge, trgovinom i krijumčarenjem ljudi, nafte, oružja, otmicama itd. Promenom vlasti u Srbiji, oktobra 2000. godine nije se odmah krenulo sa borbom protiv organizovanog kriminala, iako je u to vreme policija objavila Belu knjigu kriminala, u kojoj je nabrojano preko 100 različitih kriminalnih grupa, sa oko 700 članova,

sa imenima šefova tih grupa i mnogih važnijih članova. Razlozi zbog kojih se i pored svih saznanja oklevalo sa borbom protiv organizovanog kriminala nisu predmet ove analize. Kriminalne organizacije su nakon promene vlasti krenule u borbu za očuvanje svojih pozicija, stečenog bogatstva i uticaja na pojedine struktura vlasti u okviru kojih su još uvek imali svoje partnere.

Vlada premijera dr Zorana Đinđića je 19. jula 2002. donela Zakon o organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala i tako ozvaničila početak borbe protiv organizovanog kriminala. Započele su pripreme za izgradnju posebno obezbeđenih sudnica, organizovanje policije, tužilaštva, suda i edukacija pravosudnog kadra.

Premijer Srbije dr Zoran Đinđić ubijen je 12. marta 2003. godine, pre nego što je započelo krivično gonjenje kriminalnih organizacija i rad Specijalnog tužilaštva i Posebnog odeljenja Okružnog suda u Beogradu. Za njegovo ubistvo optuženi su upravo članovi najveće organizovane kriminalne grupe, tzv. zemenskog klana zajedno sa pripadnicima Jedinice za specijalne operacije MUPa RS, na čelu sa bivšim komandantom te jedinice Miloradom Ulemekom, zvanim Legija.

Nakon ubistva premijera, odlukom Vlade Republike Srbije uvedeno je vanredno stanje i započela akcija „Sablja“, u kojoj je slobode lišeno 2.697 lica, dok je privedeno 11.665 lica, podneto je 3.560 krivičnih prijava protiv 3.946 lica za 5.671 krivično delo i oduzete velike količine oružja, eksploziva, diverzantskog materijala i opreme, droge, 688 ukradenih vozila i td. Ova akcija imala je i svoje kritičare i pristalice i još uvek se vrše analize zakonitosti njenog sprovođenja, u delu koji se odnosio na povećana ovlašćenja policije.

Posebno odeljenje za organizovani kriminal u okviru Okružnog suda u Beogradu osnovano je u aprilu mesecu 2003. godine, na osnovu Zakona o organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala. Do druge polovine 2006. godine u tom odeljenju radilo je ukupno devet sudija, raspoređenih u tri sudeća veća i troje istražnih sudija. Većina sudija je izabrana iz redova sudija krivičnog odeljenja Okružnog suda u Beogradu, dok je jedan sudija raspoređen iz Okružnog suda u Novom Sadu. Zbog povećanog obima posla krajem 2006. godine broj sudija u većima je povećan na jedanaest. O načinu izbora sudija ovog odeljenja već je bilo raznih polemika, uglavnom kritičkih, vezano za nepostojanje jasnih kriterijuma koji obezbeđuju izbor najboljih sudija. Međutim, potrebno je istaći da su sudije Posebnog odeljenja izabrane iz redova sudija okružnih sudova, većinom iz Okružnog suda u Beogradu, koje su već prošle izbor za sudiju Okružnog suda po kriterijumima koji se primenjuju u redovnoj proceduri izbora sudija. Može se govoriti jedino o valjanosti kriterijuma za izbor sudija uopšte i o funkcionisanju principa podele vlasti koji garantuje nezavisnost i nepristrasnost sudija. To je posebno pitanje, koje zahteva posebnu analizu i mora se odnositi na opšte principe izbora sudija i funkcionisanja sudske vlasti. U vreme formiranja odeljenja u Srbiji nije ni bilo sudija posebno obučenih za postupanje u predmetima organizovanog kriminala. Tokom prve godine rada Posebnog odeljenja sudije su učestvovala u većem broju seminara, kako u zemlji tako i u inostranstvu, a koji su svi bili posvećeni specifičnostima organizovanog kriminala, međunarodnim konvencijama koje se odnose na tu oblast, kao i problematici vezanoj za primenu Evropske konvencije o ljudskim pravima. Neophodno je nastaviti sa edukacijom sudija i tužilaca, posebno u delu koji se odnosi

na primenu posebnih istražnih tehnika, njihov odnos sa standardima pravičnog suđenja i drugih ljudskih prava, kao i primenu međunarodnih konvencija i međunarodne pravne pomoći.

Iako zakon predviđa da se sudije raspoređuju na rad u ovo odeljenje za period od dve godine, zbog čega su iskazane i opravdane primedbe na moguću zloupotrebu te odredbe, do sada ni jedan sudija nije istekom dve godine udaljen iz ovog odeljenja, niti je pak bilo takvih nagoveštaja, čime je do sada obezbeđen kontinuitet u postupanju po predmetima, te izbegnuti i eventualni pritisci kojima bi bila ugrožena nezavisnost i nepristrasnost sudija. Tačno je da ovakva odredba ozbiljno dovodi u sumnju nezavisnost i nepristrasnost postupajućih sudija ovog odeljenja, jer iako do sada neprimenjivana, ostavlja mogućnost da se sticajem raznih faktora, pa i političkih, ona može primeniti. Sa druge strane, primenom istog zakona u Specijalnom tužilaštvu je u poslednje dve godine došlo do velikog broja personalnih promena, koje su dovele do određenih reakcija javnosti i sumnji u nezavisnost Specijalnog tužilaštva.

Specijalni tužilac radi sa timom od sedam zamenika. Zakon je ograničio i njihov mandat, a naročito je sporna odredba koja omogućava razrešenje Specijalnog tužioca i pre isteka njegovog mandata od dve godine, bez definisanja posebnih uslova i razloga. Ovakvo rešenje u politički nestabilnoj situaciji države koja je u tranziciji ne obezbeđuje visok stepen nezavisnosti i nepristrasnosti, pa i političke neutralnosti, imajući pri tome u vidu i način izbora tužilaca uopšte. Samo potpuno nezavistan Specijalni tužilac sa svojim zamenicima može rukovoditi beskompromisnom i neselektivnom politikom krivičnog gonjenja.

Međutim, jasno je i da se sva pitanja vezana za pravično suđenje, time i poštovanje nezavisnosti suda ne mogu rešiti samo zakonom, već i upornom izgradnjom pravne kulture i odnosa u sistemu podele vlasti, gde se neki principi jednostavno podrazumevaju i poštuju. Predlog novog Zakona o državnim organima u postupku za posebno složena krivična dela bi trebalo da utvrdi nove odredbe kojima će se rešiti problemi vezani za organizaciju sudstva u predmetima organizovanog kriminala, što se odnosi i na odredbu o dužini trajanja mandata sudija ovog odeljenja kao i Specijalnog tužioca i njegovih zamenika.

Od osnivanja Specijalnog tužilaštva i Posebnog odeljenja vođen je postupak protiv više organizovanih kriminalnih grupa, koje su od strane policije bile i ranije registrovane kao takve, a njihovo delovanje bilo dobro poznato javnosti. Naime, prve optužnice podignute su protiv organizovanih kriminalnih grupa za delovanje u periodu od 1999. do 2003. godine. Tako su u predmetima pred Posebnim odeljenjem vođeni ili se još vode postupci protiv članova: zemenskog klana, surčinskog klana, pojedinih članova Jedinice za specijalne operacije, i njihovog bivšeg komandanta Milorada Ulemeka – Legije; Makine grupe; Jotkine, kruševačke grupe; požarevačke grupe; grupe „Firma“ sa 44 člana pretežno iz Novog Sada, za koju je utvrđeno da je organizovao pokojni Dušan Spasojević, vođa „zemenskog klana“; grupe Kristijana Golubovića; grupe Milana Zarubice; zatim takozvane stečajne, drumske, carinske mafije, grupa organizovanih za vršenje krivičnih dela prevara, zloupotreba službene dužnosti i falsifikovanja novca i znakova za vrednost. Nekoliko predmeta se vodi protiv organizovanih grupa čiji

članovi ili organizatori su i strani državljani, vezano uglavnom za krivična dela trgovine ljudima, krijumčarenje ljudi i neovlašćenu proizvodnju i promet opojnih droga, a među njima najčešće su kineski, albanski, ruski, ukrajinski, arapski i bosanski državljani.

Analiza statističkih podataka o radu odeljenja ukazuje na tendenciju povećanja obima posla, kako po broju predmeta, broju optuženih lica, tako i u strukturi predmeta vezano za vrstu i broj krivičnih dela.

Tako je u toku 2003, od osnivanja odeljenja podignuto 13 optužnica, sa ukupno 156 optuženih lica. U pritvoru se u različitom trajanju nalazilo ukupno 90 lica. Ovi predmeti su presuđeni tokom 2004. i 2005. godine, dok je predmet za ubistvo premijera u završnoj fazi.

Prva optužnica bila je u predmetu tzv. Makine grupe, vezano za ubistvo generala policije Boška Buhe. Ovaj postupak je rešen oslobađajućom presudom usled nedostatka dokaza, koja je ukinuta presudom Vrhovnog suda Srbije. Postupak je u prekidu jer se većina optuženih nalazi u bekstvu.

Optužnica za ubistvo Premijera Srbije dr Zorana Đinđića, podignuta je 21. avgusta 2003. godine. Ovom optužnicom bilo je obuhvaćeno 44 optuženih, od kojih petnaest za krivično delo udruživanja radi neprijateljske delatnosti i ubistvo predstavnika najviših državnih organa u sticaju sa krivičnim delom terorizma i krivično delo ubistva u pokušaju. Naknadno je razdvojen postupak prema 29 optuženih u vezi drugih krivičnih dela vezanih za delovanje tzv. zemunskog klana. U oba postupka kao prvo optuženi i organizator, zajedno sa pokojnim Dušanom Spasojevićem, šefom zemunskog klana, označen je Milorad Ulemek – Legija, bivši komandant Jedinice za specijalne operacije. Za ubistvo premijera optuženo je ukupno 15 lica, među kojima su pored Milorada Ulemeka bili pripadnici Jedinice za specijalne operacije, koja je delovala u sastavu MUP-a RS, pod kontrolom Službe državne bezbednosti, pripadnici MUP-a RS i pripadnici zemunskog klana. Razdvojeni postupak se vodi zbog krivičnog dela zločinačkog udruživanja, 10 ubistava i tri otmice poznatih biznismena, jednog krivičnog dela neprijavlivanja i pomoći učiniocu nakon izvršenog krivičnog dela, koje se na teret stavlja bivšem operativnom radniku Uprave kriminalističke policije u Beogradu. U oba postupka u bekstvu se nalazi devet lica, od kojih pet u predmetu za ubistvo Premijera. Svima njima se odlukom suda sudi u odsustvu. Status svedoka saradnika u ova dva predmeta su dobila četiri lica. Jedan svedok saradnik je ubijen u toku prošle godine, a pod nerazjašnjenim okolnostima je na početku postupka ubijen važan svedok očevidac. Oba predmeta su u završnoj fazi, a presuda za ubistvo premijera se očekuje u maju mesecu ove godine.

Dana 3. sept. 2003. godine podignuta je optužnica protiv 10 lica, među kojima je takođe prvooptuženi i organizator grupe Milorad Ulemek-Legija, a optuženi su još i Radomir Marković, bivši načelnik resora državne bezbednosti, Nebojša Pavković, bivši načelnik Generalštaba Vojske Jugoslavije, Milorad Bracanović, bivši Načelnik odeljenja za kontraobaveštajne i bezbednosne poslove u Jedinici za specijalne operacije (JSO), dok su ostali optuženi svi bili pripadnici JSO-a. Među optuženima nalazio se Slobodan Milošević, bivši Predsednik države, protiv koga je postupak razdvojen zbog procesa pred Haškim tribunalom, a nakon njegove

smrti obustavljen. Iz istih razloga razdvojen je i postupak protiv generala VJ Nebojše Pavkovića. Postupak je vođen zbog krivičnog dela zločinačkog udruživanja u cilju ubistva poznatog političara Ivana Stambolića, političkog protivnika Slobodana Miloševića, učinjenog u avgustu 2000. godine i pokušaja ubistva drugog poznatog političara, predsednika jedne od političkih stranaka, Vuka Draškovića, kasnije Ministra inostranih poslova Srbije, učinjenog u junu 2000. godine. Ovaj postupak je okončan pravosnažnom presudom po kojoj su dva lica osuđena na najviše predviđene kazne zatvora od 40 godina, tri lica su osuđena na po 30 i jedno na 35 godina, ostali na po 15 godina i manje kazne zatvora.

Jedan od dva važnija predmeta započeta u toj godini je i postupak vođen protiv tzv. grupe Firma, protiv ukupno 44 optužena lica, za više krivičnih dela vezanih za ubistva, promet drogom, razbojništva i druga, kao i postupak protiv optuženog Milana Zarubice i još 15 lica vezano za organizovanje proizvodnje i prodaje amfetamina. Radilo se o do tada najvećoj organizovanoj proizvodnji i prodaji amfetamina na teritoriji jugoistočne Evrope. Krivična dela su se pored navedenih predmeta odnosila i na druga dela vezana za ubistva, neovlašćenu proizvodnju i stavljanje u promet opojnih droga, iznude, otmice, zločinačko udruživanje i jedan postupak zbog trgovine ljudima za grupu od šest lica organizovanu od strane arapskih državljana.

U toku 2004. godine primljeno je 17 novih predmeta, sa ukupno 96 optuženih lica, od kojih 58 u pritvoru. Rešeno je ukupno 13 predmeta. Većinu krivičnih dela činila su ponovo ista krivična dela, od čega većina za krivično delo neovlašćene proizvodnje i stavljanja u promet opojne droge, trgovine ljudima, kao i za krivična dela razbojništva, iznude, prevare, falsifikovanja novca itd. Dve optužnice za trgovinu ljudima odnosile su se na grupe od šest do 10 optuženih, od kojih je jedna bila organizovana od strane lica arapske narodnosti. Šest optužnica odnosilo se na neovlašćenu proizvodnju i promet droga učinjenih u grupama od četiri do šest lica, od kojih je jedna bila organizovana od strane holandskog i slovenačkog državljanina, a za člana imala i jednog ruskog državljanina.

U toku 2005. godine primljeno je 15 novih predmeta, sa ukupno 105 optuženih, od kojih 61 u pritvoru. Ukupno u radu te godino bila su 33 predmeta. Među tim predmetima je i postupak vođen zbog korupcije u pravosuđu, gde se među ukupno 10 optuženih nalazi i sudija Vrhovnog suda Srbije, preko koga je pokušano da se utiče na odluku Vrhovnog suda u postupku po žalbi, a po predmetu nepravosnažno okončanog postupka za organizovani kriminal. Ovom sudiji stavljen je na teret izvršenje ukupno tri krivična dela vezano za korupciju u pravosuđu. Ovaj postupak je rešen nepravosnažnom presudom, tako što je sudija osuđen na jedinstvenu kaznu zatvora u trajanju od 8 godina, a ostala lica koja su odgovarala za davanje mita, kao i podstrekavanje optuženog sudije na manje kazne zatvora. Vođena su tri postupka za trgovinu ljudima, gde se radilo o grupama od šest, 12 i 14 lica, a dve grupe su u svom sastavu imale i strane državljanke, dok je jedna organizovana od strane kineskih državljana i delovala na teritoriji Srbije, Hrvatske, Bosne i Italije, a druga i na teritoriji Ukrajine odakle su radi dalje trgovine ilegalno dovedene dve devojke, a planirano dalje delovanje. U tom postupku vezanom za devojke iz Ukrajine, slučaj je rešen pravosnažnom presudom, sa osudama od osam do tri godine zatvora. Ostali postupci su vođeni za dela vezana za

promet drogom i vršenje teških razbojništava, prevare i ubistva. Krajem te godine podignuta je i optužnica protiv tri lica, državljana Srbije, zbog pljačke zlatare u Japanu, kada je ukraden nakit vredan 25.000.000 evra. Ovo se smatra jednom od najvećih pljački u Japanu. Presudom je u toku godine rešeno ukupno 11 predmeta, a obustavom postupka ili spajanjem četiri predmeta.

U toku 2006. godine primljen je 21 novi predmet, sa ukupno 265 optuženih, od kojih 121 lice u pritvoru. Među tim predmetima su i predmeti po optužnici protiv tzv. stečajne mafije sa ukupno 35 optuženih od kojih 14 u pritvoru, među kojima je i bivši predsednik Trgovinskog suda u Beogradu i jedan sudija tog suda; predmet protiv „drumske mafije“ sa ukupno 53 optužena lica (29 u pritvoru); „saobraćajne mafije“ protiv 28 lica (13 u pritvoru), te tzv. GSP mafije sa 16 optuženih (9 u pritvoru).

Optužnica protiv članova „stečajne mafije“ podignuta je 11. novembra 2006. godine, za 105 krivična dela, čijim izvršenjem je prema optužnici država oštećena za oko 50 miliona evra. Optužnicom protiv članova „drumske mafije“ koja je podignuta 22. novembra 2006. optuženima se stavlja na teret organizovano delovanje u vezi izdavanja lažnih kartica za naplatu drumarine, čime je država oštećena takođe za milionske iznose. U slučaju „saobraćajne mafije“ optuženi su prema navodima optužnice organizovali lažne saobraćajne udese i prevarom i falsifikatima od osiguravajućih društava u zemlji i inostranstvu ostvarili protivpravnu korist od oko jednog miliona evra. Ova grupa je delovala na teritoriji Srbije i Bosne. U ovom krivičnom postupku je po prvi put korišćen prikriveni islednik. „GSP“ mafija je prema optužnici organizovala falsifikovanje markica za gradski prevoz za iznos od 128 miliona dinara, u količini od 5,7 miliona lažnih markica. Dve optužnice se odnose na trgovinu ljudima i jedna za krijumčarenje ljudi, dve vezano za trgovinu drogom. Većinu ostalih dela u 2006. godini čine dela iz oblasti privrednog kriminala. – Ukupno u radu te godine bilo je 39 predmeta. Rešeno je ukupno 14 predmeta od čega presudama 11.

U toku 2007. godine, do početka marta meseca primljeno je 8 novih predmeta za 27 optuženih lica, od kojih 17 u pritvoru. Jedan predmet za grupu od 12 lica se odnosi na krijumčarenje ljudi. Prema optužnici grupa je delovala na teritoriji Srbije, Makedonije, Turske, Albanije i Hrvatske, vezano za krijumčarenje većeg broja lica, pretežno državljana Albanije i Turske. Ostali predmeti se odnose uglavnom na postupke naknadno proizašle iz postupka protiv „stečajne mafije“.

Ukupno u radu odeljenja do kraja februara meseca 2007. godine nalazilo se 30 predmeta. Od početka rada odeljenja pa do februara meseca 2007. godine presudama je rešeno ukupno 29 predmeta.

U istražnom odeljenju u martu mesecu 2007. godine nalazila su se ukupno 23 predmeta u radu. Interesantan podatak je da su u ovom odeljenju u toku 2006. godine bila ukupno 74 predmeta, sa ukupnim brojem od 551 okrivljenog. U 2005. godini broj predmeta je bio trostruko manji, 24 predmeta u radu, sa ukupno 113 okrivljenih. U istražnom postupku trenutno je i predmet protiv „carinske mafije“ protiv 41 okrivljenog. Njima tužilac stavlja na teret falsifikovanje dokumentacije prilikom prelaska šlepera preko granice, predstavljajući da se radi o tranzitu robe koja je nelegalno završavala na našem tržištu i čijim delovanjem je država prema navodima tužilaštva oštećena za oko 15 miliona evra. Većina predmeta u istrazi

su u vezi krivičnih dela protiv privrede, davanje mita u vezi postupka protiv stečajne mafije, dok su dva postupka zbog krijumčarenja ljudi i prometa droge. U postupku za krijumčarenje ljudi istraga se vodi protiv 39 lica.

Prema podacima Specijalnog tužilaštva, od sredine 2003. godine pa do kraja 2006. godine ovo tužilaštvo je odbacilo četiri prijave u odnosu na isti broj osumnjičenih i to za krivična dela prevare i zloupotrebe službenog položaja. U istom periodu na nadležnost drugim redovnim tužilaštvima prosleđene su prijave za 23 lica (sve u toku 2006. godine) i to uglavnom zbog krivičnih dela falsifikovanja znakova za vrednost i zloupotrebe službenog položaja.

Iako postoji veza između organizovanog kriminala i korupcije, a potom i pranja novca uočava se da do sada osim napred spomenutih nisu podignute druge optužnice za korupciju. Bilo je nekih sporadičnih optuženja za pranje novca, ali se radilo o optuženjima koja su bila pogrešno kvalifikovana ili sasvim beznačajna. Očigledno je da ne postoji dovoljno mogućnosti i znanja da bi se vodile ozbiljnije istrage u vezi pranja novca, niti postoji saradnja sa svim institucijama koje se bave tom problematikom.

Mnoge analize pokazuju da je korupcija jedan od najtežih problema u Srbiji. Prema izveštaju „*Transparency International*“ u vezi zapažanja sa korupcijom Srbija se 2005. godine nalazila na 97 mestu od ukupno 158 zemalja, sa ocenom 2,8 od ukupno 10. Pored postupka koji je vođen protiv sudije Vrhovnog suda i optužnice protiv „stečajne mafije“ gde postoje i optuženja za korupciju, nije bilo drugih optuženja za korupciju a u vezi organizovanog kriminala. Kako se radi o specifičnim oblicima kriminala neophodna je dodatna edukacija policije i tužilaštva za rad na predmetima privrednog i finansijskog kriminala, teškim oblicima korupcije u privredi i u sferi javnih nabavki i privatizacije.

Za krivična dela trgovine ljudima specifično je da u postupcima koji su vođeni pred Posebnim odeljenjem najveći broj predmeta na kraju presuđen kao krijumčarenje ljudi i to pre svega zbog promene zakona koja je nastupila u međuvremenu. Tek nekoliko predmeta je presuđeno za pravi oblik trgovine ljudima, gde se radilo o trgovini mladim devojkama iz Ukrajine i Srbije radi bavljenja prostitucijom. Prema podacima policije za 2006. godinu je podneto ukupno 37 prijava zbog trgovine ljudima, od čega 33 radi seksualne eksploatacije i nasilne prostitucije, zbog čega se može očekivati povećan priliv ovih predmeta. To može biti i posledica intenzivne edukacije policije tužilaca i istražnih sudija, koju je u okviru nekoliko projekata sprovodio tim stručnjaka iz policije, tužilaštva i suda radi upoznavanja sa specifičnostima bića ovog krivičnog dela, međunarodnim konvencijama i praksom. Međutim, nesumnjiv utisak je da je neophodna šira i dodatna edukacija u ovoj oblasti posebno u pograničnoj oblasti.

Ako se kroz odluke Posebnog odeljenja i Vrhovnog suda Srbije analizira **kaznena politika** za koju još uvek nema adekvatnih statističkih podataka, uočava se na primer, da su za krivična dela neovlašćene proizvodnje i prometa droge organizatori osuđeni na pravosnažne kazne zatvora u rasponu od 10 do 15 godina, što je u granici predviđenog zakonskog maksimuma od 15 godina, a članovi grupe na kazne u rasponu od tri do devet godina zatvora. Za krivična dela trgovine ljudima kazne su zbog uobičajene prekvalifikacije na delo krijumčarenja ljudi blaže i kreću se u rasponu od jedne do četiri godine. Za krivična dela koja su

presuđena na kraju kao trgovina ljudima najveća kazna do sada je kazna od osam godina zatvora za organizatora grupe, a u vezi predmeta gde su oštećene bile dve devojke iz Ukrajine, dok su za članove grupe izrečene kazne u rasponu od tri do šest godina zatvora. Po nepravosnažnoj presudi za predmet u vezi korupcije u pravosuđu sudija Vrhovnog suda Srbije je zbog tri krivična dela osuđen na jedinstvenu kaznu zatvora u trajanju od osam godina, a lica osuđena za davanje mita na kazne od po tri godine zatvora. Za krivična dela teškog razbojništva i iznude kazne za organizatore su u rasponu od 10 do 12 godina zatvora, za članove, u zavisnosti od njihove uloge, od jedne do osam godina zatvora. Za krivična dela protiv privrede krivični postupci su u toku i nema ni jedne značajne presude iz te oblasti. Najviše kazne su izrečene u presudi za ubistvo Ivana Stambolića i pokušaj ubistva Vuka Draškovića, gde je prvostepenom presudom četvero lica osuđeno na kazne zatvora u trajanju od po 40 godina, tri lica na po 15 godina zatvora, dok su drugostepenom presudom Vrhovnog suda Srbije dve kazne od 40 godina smanjene na kazne od 30 i 35 godina zatvora, a jedna kazna od 15 godina povećana na kaznu zatvora od 30 godina. U pojedinim predmetima za promet droge i razbojništva neka od lica su dobila i uslovne osude nakon što je utvrđeno da nisu pripadali organizovanoj kriminalnoj grupi.

Do marta meseca 2006. godine u Posebnom odeljenju je doneto oslobađajućih presuda za 13 lica, odbijajućih presuda za 9 lica, dok je za 10 lica postupak rešen obustavom postupka usled odustanka tužioca pre početka glavnog pretresa. Od tih 10 lica sedam se odnosi na odustanak u predmetu za ubistvo Premijera.

Vrhovni sud Srbije je do početka marta meseca 2007. godine, postupajući po žalbama, doneo odluke u ukupno 19 predmeta. Ukinute su potpunosti dve presude, a jedna delimično. Ostale presude su potvrđene. Pojedine presude su delom preinačene u odnosu na odluku o kazni ili pravnu kvalifikaciju, vezano za izmenu zakona. Preinačenja kazni nisu od velikog značaja i najveća se kreću u pravcu povećanja kazni do dve godine i smanjenja u istom rasponu. Jedan predmet je rešen i po vanrednom pravnom leku, tako što je odbijen zahtev za vanredno preispitivanje pravosnažne presude. U postupku po žalbi pred Vrhovnim sudom Srbije nalazi se još 12 predmeta, a u postupku po žalbi u trećem stepenu nalazi se predmet protiv optuženog Milorada Ulemeka i dr., vezano za ubistvo bivšeg Predsednika Republike Srbije, Ivana Stambolića. Kako se radi o manjem broju pravosnažnih odluka Posebnog odeljenja još je rano da se pravi analiza kaznene politike.

Dužina trajanja postupka od podignute optužnice do prvog presuđenja se kreće od pet meseci do jedne godine i 10 meseci, s tim što je prosečna dužina trajanja postupka negde oko jedne godine i dva meseca. U slučaju jednog predmeta sa 44 okrivljenih postupak je trajao dve godine. Najstariji predmet koji još nije okončan je predmet za ubistvo premijera dr Zorana Đinđića i već su uglavnom poznate sve okolnosti vezane za dužinu trajanja ovog suđenja. U okviru odeljenja se ulaže veliki napor da suđenja traju što kraće i da se završe u okviru razumnog roka, koji je predviđen i članom 6. Evropske konvencije o ljudskim pravima. Najveći problem su predmeti sa velikim brojem optuženih lica (preko 15), u kojima je neophodno suditi u jednoj od dve sudnice predviđene za takva suđenja, kao i vreme potrebno da se u takvim predmetima svima blagovremeno uruči optužni-

ca, posebno kada se radi o stranim državljanima, kada je neophodno obezbediti prevod često veoma obimnih optužnica, pa čak i pronaći dobre i raspoložive sudske tumače za pojedine jezike. Učešće velikog broja advokata takođe predstavlja problem sa aspekta obezbeđenja njihovog prisustva, ali je činjenica da advokati u velikoj meri veoma poštuju svoje obaveze pred Posebnim odeljenjem i veoma retko se suđenja odlažu zbog njihove nemogućnosti prisustvovanja. Pored četiri sudnice u posebnom odeljenju, od kojih su samo dve osposobljene za veći broj optuženih, a samo jedna za grupe preko 20 optuženih, u poslednjih godinu dana se koristi i velika sudnica u Palati pravde u Beogradu. Od početka 2007. godine zbog povećanog obima posla i nemogućnosti blagovremenog zakazivanja suđenja neka suđenja se zakazuju i u popodnevnim časovima.

Za dužinu trajanja postupka je svako vezana i **dužina trajanja pritvora**. Sudije ovog odeljenja su svesne odgovornosti za odluke o pritvoru, kako u vezi odlučivanja o razlozima za pritvor, tako i u pogledu vremena trajanja. Nesumnjivo je da broj optuženih, težina krivičnih dela i njihov broj utiču kako na dužinu trajanja postupka, tako i na dužinu trajanja pritvora. Organizovane kriminalne grupe svoje kontakte i članove imaju često i u inostranstvu, a pojedina krivična dela se vrše na teritoriji više zemalja u okruženju, zbog čega je opasnost od bekstva veoma čest razlog za određivanje pritvora. Praksa Evropskog suda za ljudska prava je već dala neke smernice vezano za dužinu trajanja pritvora u predmetima organizovanog kriminala, ali jednog jedinstvenog odgovora nema. U svakom slučaju posebno pažljivo se moraju analizirati i obrazložiti razlozi za pritvor, koji u svakom konkretnom slučaju mora biti sveden na najmanje moguću meru. Kako je obaveza suda da u svakom mogućem slučaju primeni meru blažu od pritvora, često se određuje mera zabrane napuštanja mesta boravišta uz prateće naloge. Ova mera se pokazala jako korisnom i delotvornom. Mera jemstva se izriče veoma retko jer u većini slučajeva opasnost od bekstva nije jedini razlog za određivanje pritvora. Primena novog ZKP, posebno odredbi vezanih za određivanje takozvanog kućnog pritvora će verovatno naći svoju adekvatnu primenu i u predmetima pred posebnim odeljenjima, posebno u predmetima krivičnih dela protiv privrede i protiv službene dužnosti.

Jedna od čestih pojava u postupcima organizovanog kriminala je **suđenje u odsustvu** pojedinim članovima grupe, koje se obavlja po odredbama člana 304. ZKP-a. U odsustvu se sudi u nekoliko predmeta i organizatorima kriminalne grupe, posebno kada se radi o stranim državljanima u predmetima trgovine ljudima i proizvodnje i prometa droge. Rešenja o suđenju u odsustvu se donose na osnovu činjenice da je neko lice u bekstvu i za njim raspisana poternica, bez određenog većeg protoka vremena od raspisane poternice. Međunarodni standardi i odluke Evropskog suda za ljudska prava dozvoljavaju da se okrivljenom samo izuzetno sudi u odsustvu, ukoliko se dokaže da su sudske vlasti učinile sve predviđeno zakonom i postupale revnosno u cilju da obaveste okrivljenog o postupku protiv njega. Licima kojima se sudi u odsustvu se prema zakonu određuje branilac po službenoj dužnosti, a ne retko i rodbina okrivljenog izabere branioca. Zakon omogućava ponavljanje suđenja po zahtevu okrivljenog i njegovog branioca kada nastupi mogućnost da se osuđenom sudi u njegovom prisustvu (član 413. ZKP). Do sada je jedan osuđeni po pravosnažnoj presudi nedavno lišen slo-

bode i upućen na izdržavanje kazne zatvora i još se ne zna da li će koristiti svoje pravo da zahteva ponavljanje postupka.

Neke od specifičnosti posebnog odeljenja za organizovani kriminal vezane su za **primenu posebnih dokaznih radnji**, pre svega saslušanje svedoka saradnika, mera nadzora i snimanja telefonskih i drugih komunikacija iz čl. 232. i 504lj ZKP, angažovanje prikrivenog islednika, kontrolisane isporuke, te mogućnost saslušanja posebnih svedoka putem video konferencije, korišćenje na glavnom pretresu audio-video zapisa o saslušanju svedoka pred istražnim sudijom, kao i mogućnost zaštite ličnih podataka svedoka ili oštećenog. Neke od ovih mera koriste se po prvi put u našoj praksi, dok je primena pojedinih mera, kao što je prisluškivanje razgovora znatno povećana. Kako se radi o merama koje se moraju pažljivo primenjivati, pre svega zbog zaštite ljudskih prava, to je i dragocena sudska praksa koja se izgrađuje kroz rad Posebnog odeljenja i Vrhovnog suda Srbije.

Saslušanje svedoka saradnika je do sada korišćeno u pet predmeta organizovanog kriminala. U predmetu za ubistvo Predsednika Vlade RS dr Zorana Đinđića i postupku protiv tzv. zemunskog klana saslušana su četiri svedoka saradnika. Dejan Milenković, zvani Bagzi je jedini svedok saradnik koji je na glavnom pretresu pristao da javno svedoči, dok su ostali koristili pravo iz člana 504ž da prilikom njihovog saslušanja javnost bude isključena.

U predmetu za ubistvo Ivana Stambolića saslušan je jedan svedok saradnik, zahvaljujući čijoj saradnji je tek nakon skoro tri godine i pronađeno telo pokojnika. Ostali svedoci saradnici, ukupno četiri, saslušani su u tri različita predmeta, vezano za falsifikovanje novca, neovlašćeni promet i proizvodnju opojnih droga, kao i u predmetu tzv. Jotkine grupe.

Uloga svedoka saradnika u predmetima protiv organizovanog kriminala se u domaćoj i stranoj praksi pokazala značajnom, posebno u slučajevima gde se radi o većem stepenu organizovanosti grupe, sa strožim pravilima i disciplinom unutar grupe. Kako se u našem zakonodavstvu radi o potpuno novoj meri to se tek njenom primenom i moglo utvrditi postojanje određenih problema i nedostataka, koji su u međuvremenu uglavnom rešeni novim Zakonikom o krivičnom postupku. Očigledno je da je tužiocu data jedna sasvim nova mogućnost da pravi nagodbu sa okrivljenim, članom organizovane kriminalne grupe uz obećanje odustajanja od krivičnog gonjenja protiv njega (po ZKP-u koji se sada primenjuje). Konačnu odluku o toj nagodbi donosi ipak sud: prema članu 504e u istrazi i do početka glavnog pretresa veće iz člana 24 st. 6, a na glavnom pretresu veće pred kojim se drži glavni pretres. Dilema koja postoji kako u pravničkoj tako i u laičkoj javnosti o pravednosti i moralnosti primene ovakve dokazne radnje je svakako prisutna i u radu Posebnog odeljenja i kod sudija koje o tome odlučuju, pa svakako i tužioca koji daje takav predlog. Na sudu je da na kraju prema članu 504d proceni da li je značaj iskaza svedoka saradnika za otkrivanje, dokazivanje ili sprečavanje drugih krivičnih dela kriminalne organizacije pretežniji od štetnih posledica krivičnog dela koje je učinio, te da na kraju kroz ocenu svih dokaza ceni i iskaz svedoka saradnika, kao i da tu radnju koristi kao krajnje dokazno sredstvo, poštujući osnovne odredbe o pravičnom suđenju.

Sudska praksa je još uvek na početku i svakako će i buduće odluke suda pažljivo kroz presude analizirati značaj i ulogu svedoka saradnika.

Iz dosadašnje prakse već se može kao sporno ukazati na pitanje, da je sud taj koji određuje status svedoka saradnika, ali mu jedino tužilac taj status može oduzeti. Prema članu 504i u slučaju da svedok ne ispuni svoju obavezu da svedoči istinito i potpuno o svemu što zna tužilac će nastaviti krivično gonjenje ili pokrenuti krivični postupak. Nejasno je šta sud može da uradi u situaciji kada oceni da svedok saradnik ne govori istinu ili ne odgovara na sva pitanja. Moguća je situacija da sud analizom dokaza, kroz presudu utvrdi da svedok saradnik nije u potpunosti govorio istinu, da nije govorio o svemu što mu je poznato, a ipak taj svedok na kraju zadržava svoj privilegovani status i ne biva krivično gonjen. Zbog toga je možda bolje rešenje da potpunu odgovornost za status svedoka saradnika preuzme tužilac, jer se ipak radi o obliku nagodbe između tužioca i okrivljenog, gde sud ne bi snosio odgovornost za eventualno prihvatanje takve nagodbe u slučaju nepoštovanja iste i izostanka reakcije tužioca.

Novi ZKP daje bolje rešenje za status svedoka saradnika jer predviđa da se svedoku saradniku odmerava kazna u granicama propisanim KZ, a onda se tako odmerena kazna izriče umanjena za jednu polovinu. Samo izuzetno je dozvoljeno da se svedok saradnik oglasi krivim a oslobodi od kazne, što se čini na predlog tužioca, ceneći značaj iskaza svedoka saradnika, njegovo držanje pred sudom i druge bitne okolnosti (član 163). Ovo rešenje je pravičnije, jer omogućava kažnjavanje za učinjeno krivično delo, a samim tim i eventualno oduzimanje imovinske koristi stečene izvršenjem krivičnog dela, te obezbeđuje i prava oštećenog u krivičnom postupku. Međutim, ceneći okolnosti pod kojima je došlo do formiranja Posebnog odeljenja, težinu krivičnih dela, strukturu organizovanih kriminalnih grupa teško je zamisliti da bi neko od sadašnjih svedoka saradnika pristao da svedoči samo uz mogućnost ublaženja kazne i u situaciji da nije bilo zakonom regulisano pitanje zaštite svedoka.

Važno je istaći da su svi svedoci saradnici, osim svedoka Dejana Milenkovića, saslušani na glavnom pretresu bez prisustva javnosti, ali tako da njihov identitet nije bio prikriven ni na koji način, te su stranke imale vremena i mogućnosti da ispituju ove svedoke, prigovaraju kako njihovom kredibilitetu tako i istinitosti svedočenja, da traže suočavanje ovih svedoka sa optuženima, čime su ispunjeni standardi pravičnog suđenja i prakse Evropskog suda za ljudska prava.

Mera nadzora i snimanja telefonskih i drugih razgovora ili komunikacija drugim tehničkim sredstvima i optička snimanja lica iz člana 232. ZKP se sve više primenjuje u postupcima organizovanog kriminala u cilju vođenja delotvorne i efikasne istrage. Primena ove mere je česta i opravdana i u svim drugim zemljama koje vode borbu protiv organizovanog kriminala. Predviđena je kao posebna mera i Konvencijom UN protiv transnacionalnog organizovanog kriminala u članu 20. koji govori o specijalnim istražnim tehnikama za potrebe efikasne borbe protiv organizovanog kriminala i za svrhe istrage u krivičnim delima organizovanog kriminala. Nesumnjivo je da borba protiv organizovanog kriminala zahteva i primenu posebnih dokaznih radnji. Značaj takvog dokaza, koji je naravno pribavljen na zakonit način je veliki i veoma često presudan u utvrđivanju postojanja organizovane kriminalne grupe, organizatora i njegove uloge, kao i pripadnosti i uloge pojedinih članova grupe, okolnosti izvršenja krivičnih dela, vremenskog i prostornog okvira delovanja grupe. Takav dokaz može biti jedna-

ko značajan i za odbranu i za tužioca. Do sada se ovaj dokaz najčešće koristio u predmetima krivičnih dela trgovine ljudima, krijumčarenja ljudi, neovlašćene proizvodnje i stavljanja u promet opojnih droga, korupcije, falsifikovanja novca .

Sudska praksa Posebnog odeljenja se upravo u primeni i prihvatanju ovog dokaza stalno razvija i ujednačava, a svakako mora ići u smeru prihvatanja prakse da se odluke suda ne zasnivaju isključivo na ovom dokazu.

Kako se radi o dokazu koji zadire, kako u pravo privatnosti, tako i u pravo na pravično suđenje, garantovani čl. 8. i 6. Evropske konvencije o ljudskim pravima ovaj dokaz se u Posebnom odeljenju koristi sa posebnom pažnjom i analizom, bilo da se odluke donese po službenoj dužnosti ili po predlogu stranaka.

Do sada se ova mera sprovodila najčešće po odredbama člana 232. ZKP, a tek u nekoliko slučajeva po odredbama člana 504lj. Ovo stoga što je u velikom broju slučajeva pretkrivični i istražni postupak vođen po odredbama koje se ne odnose na organizovani kriminal, tj. pre nego što se predmet poveri Specijalnom tužiocu. Bitna razlika između ova dva člana, sadržana u istom zakonu je što prema članu 504lj ZKP prisluškivanje i snimanje može trajati šest meseci i biti produženo za ukupno još šest meseci, što je znatno duži rok od onog predviđenog članu 232. ZKP, te ovaj član svakako daje veću pravnu sigurnost. Sa druge strane član 504lj. za razliku od člana 232. jasno omogućava primenu ove mere i u situaciji kada postoje osnovi sumnje da se priprema krivično delo organizovanog kriminala, ako se isto na drugi način ne bi moglo otkriti, dokazati ili sprečiti, ili bi to bilo povezano sa znatnim teškoćama. Ova mogućnost se odnosi i na angažovanje prikrivenog islednika, sklapanje simulovanih pravnih poslova i usluga. Ovakvo rešenje je i u skladu sa međunarodnim konvencijama koje odobravaju i podstiču primenu ovih mera upravo u cilju sprečavanja i otkrivanja krivičnih dela organizovanog kriminala, a koje konvencije je ratifikovala i naša država. Striktno tumačenje člana 232. vodi ka tome da se mera „prisluškivanja“ može primeniti tek kada je delo već izvršeno, pa se u praksi ovo pojavljuje kao problem, različito tumači, a kod ekstenzivnog tumačenja povezuje sa izvršenjem pripremnih radnji, vremenskog okvira u kome je delovala organizovana kriminalna grupa itd. Rešenje novog ZKP je u tom smislu jasnije i predviđa izuzetno primenu ove mere i kod pripreme izvršenja krivičnog dela, s tim što ostaje pitanje da li je opravdano proširenje kruga krivičnih dela za koja se ova mera može primeniti (čl. 146. i 147. novog ZKP-a).

Najčešći razlozi vezani za ocenu zakonitosti primene ove mere do sada su se odnosili na situaciju kada naredbe istražnih sudija drugih sudova nisu sadržavale sve zakonom predviđene elemente. Tako na primer, jedan deo naredbi je glasio na lica koja su vlasnici telefona, a ne na okrivljene koji su faktički koristili te telefone i koji su osumnjičeni za izvršenje krivičnih dela. Sud je po službenoj dužnosti izvršio izdvajanje tako prikupljenih dokaza. Često se jedinstvena naredba izdaje za više lica, dok se u toku postupka protiv svih ne podigne zahtev za sprovođenje istrage ili optužnica, a sudu se dostavlja i materijal dobijen prisluškivanjem tih lica. Ovim je otežano poštovanje tajnosti ovakvih podataka, a očigledno je da se ne postupa po odredbama člana 233. stav 3, tj. ne uništava prikupljeni materijal za lica protiv kojih nije pokrenut krivični postupak.

Nepotrebno se izdaju naredbe za svaki novi broj telefona koji osumnjičeni koriste i tako spis opterećuje sa velikim brojem naredbi koje se sve odnose na isto lice, čime se otežava ocena zakonitosti donetih naredbi, njihovog vremenskog trajanja. Bilo bi dovoljno u okviru odredbi člana 232. ZKP doneti jednu jedinstvenu naredbu za lice koje se prisluškuje i u njoj navesti da će se primenjivati za u tom trenutku poznati broj telefona koji lice koristi, kao i za sve druge brojeve i vrste telefona koje bude u navedenom, zakonom predviđenom vremenskom trajanju koristio. Uobičajena je pojava da u okviru organizovane kriminalne grupe članovi često menjaju telefonske brojeve upravo iz straha od prisluškivanja.

Prihvaćena je praksa da se razgovori između saoptuženih mogu u potpunosti koristiti i kada postoji naredba za samo jednog od optuženih.

Veoma često predlozi tužilaca i naredbe za sprovođenje ove mere ne sadrže nijedan konkretan podatak o osnovima sumnje da je neko počinio krivično delo za koje se može odrediti ova mera, već se samo navodi da postoje osnovi sumnje. Postojanje osnova sumnje da je neko lice izvršilo određeno krivično delo je neophodan uslov da bi se uopšte odobrila mera nadzora snimanja telefonskih i drugih razgovora i potrebno je u naredbi tu sumnju konkretizovati i objektivizovati, upravo u cilju izbegavanja svake paušalnosti i proizvoljnosti, a time i zloupotrebe u primeni ove mere.

U početku rada odeljenja bila je češća pojava da se pribavljeni audio materijal veštači radi provere identiteta lica koje razgovara. Takva veštačenja su veoma obimna, skupa i dugotrajna. Dešava se ne retko da optuženi upravo iz straha od veštačenja njihovog glasa ne izgovore ni jednu reč na suđenju, već se služe mimikom i klimanjem glavom, sve sa ciljem da izbegnu da se njihov glas koji se dobija snimanjem suđenja koristi kao nesumnjiv materijal za potrebe veštačenja.

U poslednje vreme sve se manje pribegava veštačenju, već se slobodnije koriste drugi posredni dokazi za utvrđenje identiteta govornika, najčešće preko iskaza drugih optuženih ili svedoka koji prepoznaju glas lica ili ga navode kao sagovornika u određenom razgovoru, preko potvrde o oduzetom telefonu od okrivljenog čiji se razgovor sluša ili drugih dokaza koji proisteknu iz sadržine samog razgovor a nesumnjivo upućuju na određenog optuženog.

Materijal prikupljen nadzorom i snimanjem je veoma obiman i takav se i dostavlja veću posle podignute optužnice, te je ponekada potrebno i više dana samo za preslušavanja snimljenih razgovora. Osnovni cilj preslušavanja audio zapisa je provera tačnosti transkripta koji prate te audio zapise, te je u poslednje vreme česta pojava da sud po predlogu tužioca i branilaca sluša samo razgovore koje stranke izričito traže, ili za koje sud proceni da ih je potrebno čuti. Tako se znatno skraćuje vreme glavnog pretresa.

Većina optuženih i ne osporava da se radi o njihovim razgovorima, ne osporava ni sadržinu razgovora, ali imaju primedbe na tumačenje tih razgovora od strane tužilaštva.

Sudska praksa Evropskog suda u Strazburu je u nekoliko predmeta analizirala upravo istražnu radnju prisluškivanja, na primer, slučajevi *Schenk* protiv *Švajcarske*, *Khan* protiv *Engleske* i u oba slučaja utvrdila da i pored činjenice da je korišćen nezakonito snimljen materijal, u prvom slučaju bez naredbe istraž-

nog sudije, u drugom dobijen povredom prava na privatnost iz člana 8. Evropske konvencije, nije došlo do povrede prava na pravično suđenje iz člana 6 Evropske konvencije, jer je odbrana mogla osporiti upotrebu snimljenog materijala, kao i da je bilo dovoljno prilike da se ospori autentičnost snimljenog materijala, posebno ceneći činjenicu da je bilo i drugog dokaznog materijala za osudu okrivljenih.

Prikriveni islednik je do sada korišćen samo u jednom postupku pred Posebnim odeljenjem, koji je sada u fazi početka glavnog pretresa. Biće to svakako novi izazov. Interesantna je odluka Evropskog suda u predmetu *Teixeiro de Castro* protiv *Portugalije*, gde je analizirana uloga agenta provokatora slučaju razotkrivanja dilera drogom. Sud je utvrdio kršenje prava na pravično suđenje jer je policija izašla iz okvira uloge agenta provokatora i praktično izvršila podstrekavanje za izvršenje krivičnog dela.

Mogućnost saslušanja svedoka putem video konferencije korišćena je u predmetu za ubistvo dr. Zorana Đinđića, prilikom saslušanja stranih veštaka Instituta u Visbadenu, dok je u nekoliko predmeta na glavnom pretresu korišćena mogućnost gledanja snimka saslušanja oštećenih pred istražnim sudijom, u predmetima trgovine ljudima. Saslušanja pred istražnim sudijom su učinjena na način da je poštovano pravo odbrane da prisustvuje saslušanju, postavlja pitanja pa i da se vrši suočenje sa oštećenima. Kako se često radi o oštećenima koji su strani državljani i do početka glavnog pretresa napuste zemlju, to je snimanje saslušanja značajno i sa aspekta principa neposrednosti, kada sud ima veće mogućnosti da ceni iskaz oštećenih.

Kao značajno pitanje se u radu odeljenja postavlja i **pitanje prihvatanja funkcionalne nadležnosti** odeljenja u situaciji kada prema oceni veća u optužnici nisu dati svi potrebni elementi koji bi ukazali da se radi o delima učinjenim od strane organizovane kriminalne grupe u funkciji organizovanog kriminala. Poseban problem predstavlja situacija kada se utvrdi da se ne radi o funkcionalnoj nadležnosti Posebnog odeljenja, već o stvarnoj i mesnoj nadležnosti prvostepenog krivičnog odeljenja Okružnog suda u Beogradu, dakle istog suda kome pripada i Posebno odeljenje.

Rešenjem vanraspravnog veća Posebnog odeljenja, od 9. marta 2007. godine, a koje je potvrđeno rešenjem Vrhovnog suda Srbije Kž. II o.k. 51/07 od 2. aprila 2007. godine Posebno odeljenje Okružnog suda u Beogradu se oglasilo funkcionalno nenadležnim i dostavilo predmet Okružnom sudu, prvostepenom krivičnom odeljenju toga suda, kao stvarno i mesno nadležnom, a u vezi krivičnog dela zloupotrebe službenog položaja iz člana 359. stav 3 u vezi stava 1. i 4. KZ.

U drugom predmetu, rešenjem od 23. feb. 2007. godine vanraspravno veće se oglasilo stvarno nenadležnim i dostavilo predmet Drugom opštinskom sudu kao nadležnom, a u vezi krivičnog dela zloupotrebe službenog položaja iz člana 359. stav 1. KZ. Ovo rešenje je potvrđeno odlukom Vrhovnog suda Srbije Kž. II o.k. 38/07. od 16. marta 2007. godine.

Potrebno je navesti i okolnosti vezane za **zainteresovanost javnosti**, medija pa i pojedinaca iz struktura izvršne vlasti za rad Posebnog odeljenja, ceneći vrstu pojedinih predmeta u kojima se kao optuženi nalaze ili su se nalazili i visoki

predstavnicima bivšeg režima Slobodana Miloševića, komandni kadar Jedinice za specijalne operacije, koja se u vreme tog režima nalazila u sastavu Resora državne bezbednosti, te načelnik tog resora Radomir Marković, načelnik Generalštaba Vojske Jugoslavije, Nebojša Pavković, pa i sada pokojni Slobodan Milošević, bivši predsednik SRJ, članovi zemunskog klana, poznati privrednici, sudije, tužioci.

Zainteresovanost medija je često opravdana i dobronamerna. Međutim nesumnjivo je da pojedini mediji doprinose stvaranju određene atmosfere, uticaja i pritiska na rad suda, bilo da je u korist ili protiv optuženih. Često i stranke u postupku koriste razne medije za promociju svojih stavova, predloga, analize dokaza, a ne retko se oglašavaju i predstavnici izvršne vlasti da bi govorili u prilog nečije krivice ili kritikovali rad suda.

Rad suda mora da podleže javnoj kritici i oceni. Međutim, kritike i izjašnjenja predstavnika izvršne vlasti u toku trajanja postupka predstavljaju problem, jer stvaraju utisak da sud nije nezavisan i da se utiče na njegovu nepristrasnost, a vrlo često se krši i princip pretpostavke nevinosti. Za očekivati je da će pred sudom i Strazburu biti i postupaka vezanih za poštovanje ovih principa. Praksa Evropskog suda, pri oceni utiska o nezavisnosti i nepristrasnosti suda, polazi od stanovišta prosečnog građanina kao posmatrača, te vrlo često zaključuje da je došlo do povrede prava na pravično suđenje ako se iz ugla prosečnog građanina izvesno ponašanje predstavnika izvršne vlasti može smatrati kao nedozvoljen uticaj na rad suda. Vrlo često u svojim sudnicama sudije Posebnog odeljenja upozoravaju javno na nedozvoljena ponašanja kojima se krši pretpostavka nevinosti, princip nezavisnosti i nepristrasnosti suda. Međutim takva upozorenja nikada do sada nisu preneta preko sredstava javnog informisanja, verovatno zbog toga što se ista i sama osećaju prozvanim.

III. ODUZIMANJE IMOVINSKE KORISTI I ODUZIMANJE PREDMETA (Radmila Dragičević – Dičić)

Kroz odredbe Krivičnog zakonika i Zakonika o krivičnom postupku domaće zakonodavstvo dozvoljava mogućnost oduzimanja imovinske koristi stečene izvršenjem krivičnog dela, ali su se te mogućnosti u praksi pokazale neefikasnim, kako sa stanovišta primena tako i sa stanovišta dokazivanja porekla imovine. Utisak je da zakonske odredbe ne daju dovoljno snažne mogućnosti da se u okviru borbe protiv organizovanog kriminala vodi i borba za utvrđivanje i oduzimanje imovinske koristi, te se stoga i postojeće odredbe ne koriste dovoljno u praksi. U našoj sudskoj praksi kazna se još uvek koristi kao najvažnije sredstvo za borbu protiv kriminala i prevenciju. Tek u poslednje vreme, sa porastom kriminala protiv privrede, gde je evidentno da je na štetu države došlo do ogromnog bogaćenja pojedinaca i upliva tzv. prljavog novca u regularne finansijske tokove, započelo je veće interesovanje stručne javnosti i javnosti uopšte za problematiku efikasnog oduzimanja imovinske koristi stečene kriminalom. Postaje sve jasnije i očigled-

nije da je pravi put za suzbijanje kriminala, naročito organizovanog kriminala kroz oduzimanje imovine. Udar na imovinu je najveći udar na organizovani kriminala.

Zakonske odredbe srpskog krivičnog zakonodavstva su sledeće:

Kao vrstu krivičnih sankcija Krivični zakonik predviđa i mere bezbednosti, od kojih je jedna *oduzimanje predmeta* iz člana 87 KZ. Ovom merom predviđa se mogućnost oduzimanja predmeta koji su upotrebljeni ili su bili namenjeni za izvršenje krivičnog dela ukoliko su svojina učinioca. Ovi predmeti mogu biti oduzeti iako nisu u posedu učinioca ukoliko su u suprotnosti sa opštom bezbednošću ili kada postoji opasnost da će biti upotrebljeni za izvršenje krivičnog dela. Izostavljeni su razlozi morala koji su za ovu mogućnost bili predviđeni ranijim zakonom.

Ovakvo oduzimanje predmeta je po ovoj odredbi fakultativno. U posebnom delu ovog zakona predviđena je obaveza oduzimanja ovih predmeta za pojedina krivična dela (droga, oružje, falsifikovanje). Interesantno je da kod krivičnog dela pranja novca iz člana 231. u stav 5. se nalaže oduzimanje novca i imovine, kao predmeta pranja novca, bez navođenja da se radi o imovinskoj koristi, za razliku od rešenja koje je predviđeno kod krivičnog dela primanja mita iz člana 367. i protivzakonitog posredovanja iz člana 399. gde je navedeno da će se nagrada, poklon ili imovinska korist oduzeti.

Kako se radi o meri koja je u sistemu krivičnih sankcija, osnovni cilj ove mere je sprečavanje ponovnog vršenja krivičnih dela. Ova mera se relativno često primenjuje i naravno uvek kada to zakon čini obaveznim. Najčešća primena je upravo kod krivičnih dela vezanih za drogu, trgovinu oružjem, razne oblike falsifikovanja.

U Posebnom odeljenju su do sada primenom ove mere uništene velike količine zaplenjene droge i sredstava za spravljanje droge. Tako je u predmetu za organizovanu trogodišnju proizvodnju amfetamina (slučaj „Zarubica“) oduzeto oko 5 tona hemikalija koje su korišćene u tri pogona za proizvodnju droge, kao i više miliona tableta amfetamina, veliki broj skupocenih mašina i laboratorijske opreme, u vrednosti od oko 1.000.000 evra. U ovom postupku se postavilo i pitanje mogućnosti oduzimanja nepokretnosti, jer je u prvostepenom postupku oduzeta i fabrička hala, zgrada, koja je bila vlasništvo majke organizatora kriminalne grupe i koja je služila tri godine isključivo za proizvodnju amfetamina. Nije se radilo o stambenom objektu već o pravoj fabričkoj hali, bez koje se amfetamin u velikim količinama, kontinuirano nije mogao ni proizvoditi. U drugostepenom postupku ovaj deo presude je ukinut. Naša sudska praksa ne prihvata oduzimanje nepokretnosti, mada zakon iako izričito to ne predviđa to i ne zabranjuje. Možda će sudska praksa ubuduće šire tumačiti mogućnost oduzimanja nepokretnosti. Bilo bi jednostavnije kada bi zakon posebno predvideo i regulisao oduzimanje nepokretnosti, što bi bilo od značaja i za slučajeve pranja novca.

Ovo pitanje može biti interesantno i kod trgovine ljudima, kada je očigledno da se čitavi objekti, moteli na primer, koriste isključivo radi seksualne eksploatacije žrtava trgovine ljudima. Naravno da postoji i mogućnost oduzimanja imovinske koristi u ovim slučajevima, ali bi bilo veoma teško utvrditi da je neka

nepokretnost, koja se vodi često na ime člana porodice, stečena izvršenjem krivičnog dela. Tretiranje nepokretnosti u pojedinim slučajevima kao stvari, u širem građansko pravnom tumačenju, a koja je bila namenjena za izvršenje krivičnog dela bi i kod sadašnjih propisa doprinelo efikasnijem oduzimanju predmeta.

Vezano za trgovinu ljudima može biti interesantan podatak da ni u jednom postupku pred Posebnim odeljenjem u predmetima trgovine ljudima ili krijumčarenja ljudi nije oduzet automobil, kao sredstvo koje se vrlo često koristi radi organizovanog i kontinuiranog prevoza lica. U jednom postupku je oduzeto vozilo koje je bilo korišćeno i prilagođeno za prevoz droge iz Turske u Srbiju.

Zakon o izvršenju krivičnih sankcija u članu 211. reguliše postupanje sa oduzetim predmetima. Meru oduzimanja predmeta izvršava sud, te u zavisnosti od vrste predmeta odlučuje da li će ih prodati, ustupiti nekom državnom organu ili dobrotvornoj organizaciji ili po potrebi uništiti. Sredstva dobijena eventualnom prodajom predmeta predstavljaju prihod budžeta Republike Srbije, kao što predstavljaju i sredstva oduzete imovinske koristi. Bilo bi celishodnije odrediti zakonom da ova oduzeta sredstva idu u deo pravosudnog budžeta, namenjenog posebno unapređenju borbe protiv organizovanog kriminala, rada policije, tužilaštva i sudova. Ovakva praksa već postoji u Evropi.

U praksi sudovi imaju problem sa sprovođenjem izvršenja ove mere. Često, zbog neadekvatnog prostora i uslova čuvanja predmeti propadaju, iako bi se njihovom prodajom mogla ostvariti značajnija korist. Ministarstvo pravde povremeno sklapa ugovore sa određenim agencijama, koje se bave komisionom prodajom predmeta za potrebe sudova, ali ta praksa nije kontinuirana.

Oduzimanje imovinske koristi je predviđeno odredbama 91. do 93. KZ i odredbama ZKP. Prema članu 91. niko ne može zadržati imovinsku korist pribavljenu krivičnim delom, te se navodi da će takva korist biti oduzeta pod dalje predviđenim uslovima. Iz ove zakonske odredbe proizilazi da je oduzimanje imovinske koristi obavezno, ali je u praksi sudovi više koriste kao fakultativnu odredbu.

Član 92. upućuje dalje da predmeti oduzimanja mogu biti samo oni predmeti i sredstava, tj. svaka imovinska korist za koju se utvrdi da je nastala izvršenjem krivičnog dela koje je predmet sudskog postupka. U slučaju da oduzimanje nije moguće učinilac će se obavezati da plati novčani iznos koji odgovara pribavljenoj imovinskoj koristi. Imovinska korist će se oduzeti i u slučaju da je prenesena na treća lica bez naknade ili uz naknadu koja ne odgovara stvarnoj vrednosti ili ako je pribavljena za drugog. Ovde se ukazuje i na mogućnost da se imovinska korist može oduzeti i od pravnih lica, što bliže reguliše član 514. ZKP-a, predviđajući relativno komplikovan postupak saslušanja predstavnika pravnog lica i utvrđivanja imovinske koristi, zbog čega se u praksi ova mogućnost uopšte i ne koristi, a što bi bilo veoma važno za krivična dela privrednog kriminala.

Član 93. ZKP pruža zaštitu oštećenom licu da u toku krivičnog postupka i u određenim rokovima nakon okončanja istog ostvari svoj oštetni zahtev iz oduzete imovinske koristi. Tako je samo onaj deo imovinske koristi koji prelazi dosuđeni imovinskopravni zahtev oštećenog podoban za oduzimanje.

Zakonik o krivičnom postupku određuje procesna pravila za oduzimanje imovinske koristi i ona su sadržana u odredbama čl. 513. do 520. i u posebnim

odredbama glave XXIXa, koje se odnose na organizovani kriminal. Novi Zakonik o krivičnom postupku nije doneo veće izmene u ovoj oblasti, već je samo proširio primenu posebnih odredbi i na dela koja nisu rezultat organizovanog kriminala.

I u ovom Zakoniku u članu 513. se utvrđuje obaveza suda da se utvrdi imovinska korist i ona se proširuje i na druge organe pred kojima se vodi krivični postupak. Ovim se praktično ustanovljava obaveza i policije i tužilaštva da prikupljaju dokaze i izviđaju okolnosti koje su od važnosti za utvrđenje imovinske koristi. Na žalost u našoj sudskoj praksi ova obaveza se svodi samo na sudeće veće i izvodi se eventualno u toku glavnog pretresa. Evidentno je da policija, tužilaštvo i istražni sudija ne rade na prikupljanju takvih dokaza, niti pak tužilaštva postavljaju takve zahteve. Problem je naravno i u preopterećenosti poslom i obimom predmeta, istragom koja se svodi isključivo na prikupljanje dokaza o krivičnoj odgovornosti u predmetima gde se nalazi i preko 40 optuženih. Nedopustivo je, međutim da se tako nešto ne radi ni u predmetima organizovanog kriminala. Postavlja se pitanje i da li su policija i tužilaštvo kadrovski osposobljeni za vođenje takvih izviđanja i istraga. Kada se radi o organizovanom kriminalu, posebno privrednom, svakako je neophodno da istražnim radnjama rukovode lica obučena i specijalizovana za praćenje tokova novca i imovine, koja bi vodila paralelnu finansijsku istragu. Za sada se čak i ne uzimaju tačni i proverljivi podaci o imovnom stanju okrivljenih lica, o njihovoj pokretnoj i nepokretnoj imovini, imovini članova porodičnog domaćinstva, bliskih srodnika. U predmetima organizovanog kriminala bi bilo neophodno već u fazi policijske istrage utvrditi stanje nepokretnosti, kakve automobile voze okrivljeni i njihovi članovi porodice, na koga se vodi sva imovina, u kojim bankama poseduju račune, hartije od vrednosti, deonice i sl. Ovo sve tim pre jer član 504k ZKP-a daje mogućnost tužiocu da u takvim predmetima zahteva od nadležnih državnih organa, bankarskih ili drugih finansijskih organizacija da obave kontrolu poslovanja, dostave dokumentaciju i podatke koji mogu poslužiti kao dokaz o krivičnom delu ili pribavljenoj imovini, kao i obaveštenja o sumnjivim transakcijama u smislu Konvencije o pranju, traženju i zapleni i konfiskaciji prihoda stečenih kriminalom. Kada predmet dođe do glavnog pretresa već je kasno za takve izviđaje.

U skladu sa članom 515. sud može iznos imovinske koristi utvrditi po slobodnoj proceni, ukoliko bi njeno utvrđivanje izazvalo nesrazmerne teškoće ili znatno odugovlačenje postupka. Ova odredba bi trebalo da je značajna za sudsku praksu, jer se njome izbegava često dugotrajno utvrđivanje preciznog iznosa nelegalne imovine. Sud treba da proceni imovinu što je moguće tačnije i korektnije, koristeći sve dokaze kojima raspolaže.

Prema članu 517. oduzimanje imovinske koristi sud može izreći u presudi kojom se optuženi oglašava krivim i drugim nabrojanim odlukama suda kojima se utvrđuje krivična odgovornost optuženog.

Značajna je odredba člana 516. koja omogućava pod određenim okolnostima primenu privremenih mera obezbeđenja imovine koja bi mogla biti predmet oduzimanja. U praksi se ova mera koristi samo u slučaju obezbeđenja imovinsko pravnog zahteva oštećenog, a ne eventualnog oduzimanja imovinske koristi. Najčešće se određuju mere zabrane raspolaganja imovinom i zabeležba takve zabrane ako se radi o nepokretnosti.

Posebne odredbe ZKP-a koje se odnose na organizovani kriminal, a najvažnije su u čl. 504r do 504t, daju mogućnost istražnom sudiji, odnosno veću na glavnom pretresu da na zahtev tužioca privremeno oduzme predmete i imovinsku korist i van napred navedenih uslova. Tumačenjem odredbi čl. 504s i 504t može se zaključiti da je moguće privremeno oduzeti i deo legitimno stečenih sredstava da bi se zaštitilo izvršenje budućeg oduzimanja imovinske koristi. Daljim odredbama, od člana 504ć, određuje se dužina trajanja privremene mere (najduže do okončanja krivičnog postupka pred prvostepenim sudom) i pruža pravna zaštita i određuje postupak po žalbi, u slučaju donošenja odluke o privremenom oduzimanju predmeta i imovinske koristi.

Prema podacima iz istražnog odeljenja za organizovani kriminal tužioci, kao jedino ovlašćeni, do sada nisu predlagali donošenje ove privremene mere, pa se ista po ovim odredbama nije ni određivala. Razlog tome je najverovatnije nedostatak delotvorne finansijske istrage o poreklu imovine, jer tužilac prema članu 504s stav 3. u svom zahtevu mora, između ostalog, da navede i opis predmeta ili imovinske koristi ostvarene krivičnim delom, podatke o licu koje te predmete koristi ili poseduje i razloge za osnove sumnje da to potiče iz krivičnog dela. Ovako predviđena zaštita imovine za vreme istrage bi trebalo da je značajna bez obzira da li tu istragu sprovodi policija pod nadzorom tužioca, sam tužilac ili pak sud. Ona obezbeđuje oduzimanje imovine na prepad, bez mogućnosti kasnijeg prikrivanja iste. Ne koriste se ni mogućnosti koje pruža Konvencija o pranju, traženju, zapleni i konfiskaciji imovine i prihoda stečenih kriminalom, koja predviđa i mogućnost privremenog zamrzavanja sredstava u inostranstvu putem međunarodne zamolnice. U jednom pravosnažno okončanom krivičnom postupku u spisima predmeta nalazili su se i mnogobrojni izveštaji o transferima novca optuženih, platni nalozi između banaka raznih zemalja, nalozi na privatna lica, gde je očigledno da je vršeno prikrivanje tokova novca, a što sve nije bilo ni predmet istrage ni optuženja.

U fazi suđenja ograničavanje raspolaganja i privremeno oduzimanje imovine nema koristi jer do tada će kriminalna grupa omogućiti evakuaciju i prikrivanje imovine.

Novi Zakonik o krivičnom postupku pored već postojećih rešenja u članu 86. stav 4. predviđa da sud na predlog tužioca može doneti rešenje o privremenoj obustavi izvršenja određene novčane transakcije za koju postoji osnovana sumnja da predstavlja krivično delo ili da je namenjena izvršenju, odnosno prikrivanju krivičnog dela ili dobiti ostvarene krivičnim delom.

U članu 93. je navedeno da privremeno oduzetom imovinom i sredstvima upravlja nadležan državni organ dok mera traje, po standardima dobrog domaćina.

U Srbiji nije donet zakon koji bi regulisao upravljanje imovinom koja je oduzeta od strane suda, privremeno ili trajno u krivičnom postupku. Ministarstvo pravde je u toku 2006. godine formiralo komisiju za izradu predloga ovakvog zakona. Sačinjen je predlog zakona o upravljanju oduzetom imovinom, koji je usvojen kao zvaničan predlog vlade u novembru mesecu 2006. godine. Ovaj predlog predviđa obrazovanje Direkcije za upravljanje oduzetom imovinom, i to imovinom oduzetom privremeno ili trajno u krivičnom postupku i postupku za

privredne prestupe. Određuje nadležnost te Direkcije i način upravljanja oduzetom imovinom.

Direkcije bi pored upravljanja imovinom imala i nadležnosti da na zahtev suda, tužilaštva i policije obavlja poslove utvrđivanja postojanja i provere imovine; vodi statistiku postupaka u kojima je oduzeta imovina, daje mišljenja u vezi sa primenom zakona; pruža pomoć i daje uputstva nadležnim državnim organima; sprovodi programe obuke u vezi sa oduzimanjem imovine; pomaže u pružanju međunarodne pravne pomoći.

Donošenje ovog zakona bi bilo svakako korisno.

Međutim ceneći da je u dosadašnjoj praksi sudova zanemarljivo oduzimanje imovinske koristi to je neophodno promeniti i dopuniti postojeća zakonska rešenja. Potrebno je pre svega ispitati mogućnost prebacivanja tereta dokazivanja porekla imovine sa suda na okrivljenog, te u određenim slučajevima, vodeći računa i o međunarodnim standardima i Evropskoj konvenciji o ljudskim pravima definisati na drugi način pretpostavku u pogledu porekla imovine i predvideti mogućnost, koja već postoji u mnogim zemljama da se imovinska korist ne ograničava samo na delo koje je predmet suđenja. Prema nekim uporednim rešenjima u slučaju utvrđenog „kriminalnog ponašanja u dužem vremenskom periodu“ moguće je ispitivanje porekla imovine i njenog oduzimanja, bez utvrđivanja uzročne veze između krivičnog dela i imovine, već se utvrđuje da li je imovina i bogatstvo rezultat profesionalnog bavljenja kriminalom. Uporedna rešenja po kojima tužilac pruža dokaze za izvršeno krivično delo i vrstu imovine, a okrivljeni obezbeđuje dokaze da je imovinu stekao legalno pokazala su se kao efikasna u borbi protiv organizovanog kriminala.

Evropski sud za ljudska prava je odlučivao o korišćenju pretpostavki u utvrđivanju porekla imovine, kao i problemu pretpostavke nevinosti, zaštite od samooptuživanja i prava na mirno uživanje imovine kod zaplene imovinske koristi. Najpoznatiji predmet u tom smislu je slučaj *Phillips protiv Engleske*. U tom postupku je sud utvrdio da nije bilo povrede prava na pravično suđenje niti povrede na mirno uživanje imovine, utvrđujući između ostalog, da nalozi za oduzimanje imovine na osnovu zakona o trgovini drogom imaju za cilj oduzimanje imovine, novca, koji bi se i dalje koristio za ista krivična dela, te da je postignut odnos proporcionalnosti između upotrebljenih pravnih sredstava i cilja kome se težilo. Takođe je utvrđeno da to što je *Phillips* bio pozvan da sudu objasni poreklo imovine kojom je raspolagao u poslednjih šest godina nije bilo suprotno pravu na pravično suđenje.

U Srbiji ne postoje statistički podaci vezani za oduzimanje imovinske koristi, niti sudovi posebno vode takvu evidenciju. Prema prikupljenim podacima iz Posebnog odeljenja za organizovani kriminal je uočljivo da se oduzimaju samo predmeti i novac zatečeni kod optuženih, najčešće kod krivičnih dela u vezi droge i trgovine ljudima. Novčani iznosi se kreću od 500 do 20.000 evra po osobi. U nekoliko predmeta sud je oduzeo i znatno veće iznose, pa je tako u predmetu protiv osam okrivljenih, presuđen 2005. godine, u vezi prometa drogom heroin i kokain, oduzeo ukupno 360.000 evra pronađenih kod optuženih, a obavezao ih

da na ime preostale imovinske koristi plate ukupan iznos od 19.800.000 dinara. U drugom predmetu, za isto delo ali sa 38 okrivljenih, grupa „Firma“, presuđen 2005. godine, oduzet je novac pronađen kod optuženih u iznosu od ukupno 15.000.000 dinara. U postupku za ubistvo Ivana Stambolića optuženi su obavezani da na ime imovinske koristi plate iznose od 10.000 do 30.000 evra, što su nagrade koje su dobili za učinjeno ubistvo.

Članovi tzv. požarevačke grupe su pravosnažnom presudom od 2004. godine, takođe u vezi droge obavezani da na ime imovinske koristi plate iznos od oko 185.000 evra.

U pomenutom predmetu „Zarubica“, u vezi proizvodnje amfetamina, sud je u toku glavnog pretresa obavešten od strane Ministarstva pravde Švajcarske da optuženi ima račun u određenoj banci u Švajcarskoj sa iznosom od 2.500.000 švajcarskih franaka. Interesantno je da je u dopisu navedeno da su do ovog saznanja došli slučajno i da podatke samoinicijativno dostavljaju. Preko međunarodne zamolnice sud je tražio zamrzavanje tih sredstava, čemu je udovoljeno i sada je u toku postupak po drugoj zamolnici za trajno oduzimanje tih sredstava i prebacivanje u budžet Srbije. U ovom postupku je sud po slobodnoj proceni utvrdio imovinsku korist koju je ova grupa mogla da ostvari u periodu od skoro tri godine, koliko je trajala proizvodnja, pa istu utvrdio u iznosu od 15.000.000 dolara, oduzeo novac zatečen kod optuženih, novac u švajcarskoj banci i obavezao da plate još 10.000.000 dolara, u dinarskoj protivvrednosti. Naravno da će biti problema da se sprovede do kraja ova odluka suda jer je sva imovina prvooptuženog prebačena u inostranstvo, a nepokretnosti se ne vode na njegove ime.

Suzbijanje organizovanog kriminala postaje nezamislivo bez saradnje i pravne pomoći među državama, pa i u delu koji se odnosi na utvrđivanje, pronalaženje i zaplenu imovine stečene kriminalom. Iako je naša zemlja ratifikovala sve važnije konvencije koje se odnose na organizovani kriminal one se veoma malo primenjuju u radu policije, tužilaštva i sudova, posebno u delu koji se odnosi na utvrđivanje protivpravno stečene koristi i zaplene iste. Razlog tome delom jesu i neadekvatni zakonski propisi koji regulišu tu oblast i ograničavaju potrebu i mogućnost takvih radnji.

Četvrti odeljak

PROBLEMI ORGANIZACIONOG PRAVA

ANALIZA ZAKONA O ORGANIZACIJI I NADLEŽNOSTI DRŽAVNIH ORGANA U SUZBIJANJU ORGANIZOVANOG KRIMINALA REPUBLIKE SRBIJE I NJEGOVA PRIMENA U PRAKSI (Nevenka Važić)

Republika Srbija, sve do jula 2002. godine nije imala zakonski razrađenu organizacionu strukturu državnih organa nadležnih za suzbijanje organizovanog kriminala, osim što je tokom 2001. godine u procesu reformi Ministarstva unutrašnjih poslova osnovana Uprava za borbu protiv organizovanog kriminala (UBPOK), kao specijalizovana organizaciona jedinica MUP-a zadužena za sprečavanje i suzbijanje ovog vida kriminaliteta, kao i za unapređivanje saradnje sa odgovarajućim organima drugih zemalja na planu borbe protiv transnacionalnog organizovanog kriminala.

Zakonom o organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala (u daljem tekstu Zakon o organizovanom kriminalu), objavljenom u „Sl. glasniku“ broj 42/02 od 19. 07. 2002. godine, koji je stupio na snagu 27. 07. 2002. godine, prvi put zakonski je regulisana organizacija državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala i njihova nadležnost. Od tada pa do 18. 07. 2005. godine, dakle u periodu od tri godine ovaj zakon pretrpeo je sedam izmena, što svakako ukazuje na izvesna lutanja zakonodavca u regulisanju ove materije.

U uvodnim odredbama zakona određuje se njegov cilj, a to je regulisanje osnivanja, organizacije, nadležnosti i ovlašćenja posebnih organizacionih jedinica državnih organa radi otkrivanja i krivičnog gonjenja učinilaca krivičnih dela organizovanog kriminala (član 1), daje se definicija organizovanog kriminala (član 2), organizovane kriminalne grupe i druge organizovane grupe (član 3).

U smislu ovog zakona organizovani kriminal predstavlja „vršenje krivičnih dela od strane organizovane kriminalne grupe, odnosno druge organizovane grupe ili njenih pripadnika za koja je predviđena kazna zatvora od četiri godine ili teža kazna“. Problem je što se ova vrsta organizovane kriminalne aktivnosti reguliše i odredbama člana 504a i člana 232. aktuelnog Zakonika o krivičnom postupku i odredbama člana 21. Zakonika o krivičnom postupku (u daljem tekstu ZKP-a), čija primena je odložena do 1. juna 2007. godine, te delimično i odredbama člana 346. Krivičnog zakonika (u daljem tekstu KZ), gde je dat opis krivičnog dela zločinačkog udruživanja, tako da istovremeno egzistira više različitih defini-

cija pojma „organizovanog kriminala“, što izaziva probleme u praktičnoj primeni ovih zakona, kako sa aspekta primene načela zakonitosti tako i sa aspekta zaštite ljudskih prava. Kada se pri tome ima u vidu da se prema odredbama člana 15a Zakona o organizovanom kriminalu, na krivična dela organizovanog kriminala primenjuju odredbe ZKP-a, ukoliko ovim zakonom nije drugačije određeno, tada je obzirom na različite definicije „organizovanog kriminala“ u tim zakonima, ozbiljno dovedeno u pitanje načelo zakonitosti, jer je u vrlo osetljivom pitanju, – da li se u konkretnom slučaju radi o krivičnom delu organizovanog kriminala ili ne, koje je kamen temeljac za posebnu nadležnost i za određena policijska i tužilačka ovlašćenja, dozvoljena tzv. „kreativna arbitrnost“.

Naime, u praksi se procena, da li se u nekom konkretnom slučaju radi o krivičnom delu organizovanog kriminala ili ne, vrši korišćenjem definicija iz oba zakona ili njihovom kombinacijom, bez obzira na njihovu različitost i bez obzira na to što je u pogledu definisanja pojma organizovanog kriminala, Zakon o organizovanom kriminalu „*lex specialis*“, u odnosu na ZKP (član 15a Zakona o organizovanom kriminalu).

Slična je situacija i sa definisanjem pojma „organizovane kriminalne grupe“ i „druge organizovane grupe“.

Pod „organizovanom kriminalnom grupom“, ovaj zakon podrazumeva grupu od tri i više lica, koja postoji određeno vreme i deluje sporazumno u cilju vršenja jednog ili više krivičnih dela za koja je predviđena kazna zatvora od četiri godine ili teža kazna, radi sticanja, posredno ili neposredno, finansijske ili druge materijalne koristi, dok se pod „drugom organizovanom grupom“, podrazumeva grupa koja nije obrazovana u cilju neposrednog vršenja krivičnih dela, niti ima tako razvijenu organizacionu strukturu, definisane uloge i kontinuitet članstva svojih pripadnika, ali je u funkciji organizovanog kriminala.

Za razliku od ovakvog definisanja organizovane kriminalne grupe i druge organizovane grupe, ZKP (koji se primenjuje do 1. januara. 2009. godine), u članu 504a stav 3. predviđa primenu posebnih odredbi o postupku za krivična dela organizovanog kriminala na slučajeve kada je izvršeno krivično delo rezultat organizovanog delovanja više od dva lica čiji je cilj vršenje teških krivičnih dela a radi sticanja dobiti ili moći, uz ispunjenje još najmanje tri od osam uslova predviđenih stavom 4. istog člana (da je svaki član kriminalne organizacije imao unapred određeni zadatak ili ulogu, da je delatnost kriminalne organizacije planirana na duže vreme ili neograničeno, da se delatnost organizacije zasniva na primeni određenih pravila interne kontrole i discipline članova, da se delatnost organizacije planira i vrši u međunarodnim razmerama, da se u vršenju delatnosti primenjuje nasilje ili zastrašivanje ili postoji spremnost za njihovu primenu, da se u vršenju delatnosti koriste privredne ili poslovne strukture, da se koristi pranje novca ili nezakonito stečene dobiti, da postoji uticaj organizacije ili njenog dela na političku vlast, medije, izvršnu ili sudsku vlast ili na druge društvene ili ekonomske činioce), pri čemu uopšte ne koristi termin organizovana kriminalna grupa i druga organizovana grupa, već u članu 504a stav 4. i 504d govori o „kriminalnoj organizaciji“, koju uopšte ne definiše. Ove protivrečnosti vezane za definisanje, – ko se može pojaviti kao izvršilac krivičnog dela organizovanog kriminala, da li pripadnici organizovane kriminalne grupe i druge organizovane grupe,

kako to reguliše Zakon o organizovanom kriminalu ili kriminalne organizacije, kako je to predviđeno aktuelnim ZKP-om, ne razrešava ni ZKP, čija primena počinje od 1. jan. 2009. godine, jer u članu 21. izjednačava kriminalnu grupu i kriminalnu organizaciju, određujući da je organizovani kriminal „rezultat delovanja tri ili više lica udruženih u kriminalnu organizaciju, odnosno kriminalnu grupu, čiji je cilj vršenje teških krivičnih dela radi sticanja dobiti ili moći, kada su pored toga ispunjena još tri od predviđenih osam uslova, koji su istovetno određeni kao i u aktuelnom ZKP-u, ne dajući pri tome jasnu definiciju ni kriminalne grupe, ni kriminalne organizacije.

Ovako šaroliki i neujednačeni kriterijumi za utvrđivanje ko može biti izvršilac krivičnog dela organizovanog kriminala, uz već opisano različito definisanje pojma „organizovanog kriminala“, ostavlja prostor za razne arbitrarnosti u praktičnoj primeni.

Problem ovih definicija nije samo u njihovoj različitosti i neujednačenosti u ovom i procesnom zakonu, već dobrim delom i u njihovoj neodređenosti. Tako se za „organizovanu kriminalnu grupu“ ovim zakonom traži da je čini najmanje tri lica i da grupa postoji „određeno vreme“, a za „drugu organizovanu grupu“, koja dakle nije kriminalna, ne određuje se minimalni broj pripadnika niti „vreme trajanja“, ne traži se razvijena organizaciona struktura, definisane uloge i kontinuitet članstva, već da je „u funkciji organizovanog kriminala“. Dakle, uslov koji se odnosi na vreme trajanja organizovane kriminalne grupe i druge organizovane grupe je neodređen, jer se ne zna koliko ona mora da traje da bi ovaj uslov bio ispunjen. Stoga se u praksi to tretira kao „faktično pitanje“, i sud ga rešava u svakom konkretnom slučaju.

Za razliku od ovog zakona, procesni zakon ne postavlja kao obavezni uslov određeno trajanje kriminalne grupe (drugu organizovanu grupu i ne predviđa), već se u jednom od alternativnih uslova traži da je delatnost kriminalne organizacije (koja je izjednačena sa kriminalnom grupom), planirana na duže vreme ili za neograničeni vremenski period.

Broj lica u grupi nije određen kada je u pitanju „druga organizovana grupa“, no logika nalaže da i u toj grupi taj broj ne bi smeo biti manji od onoga koji se minimalno traži za „organizovanu kriminalnu grupu“ iz Zakona o organizovanom kriminalu, ili „kriminalnu organizaciju“, iz procesnog zakona čija je primena odložena do 1. jan. 2009. godine (član 21. ZKP-a). Ova neodređenost, takođe nalaže da sudovi to rešavaju kao faktičko pitanje u svakom konkretnom slučaju ne dovodeći u neravnopravan položaj nekriminalnu u odnosu na kriminalnu grupu.

Kada je u pitanju „druga organizovana grupa“, kao izvršilac krivičnog dela organizovanog kriminala, u smislu ovog zakona (procesni zakon ne pominje uopšte ovakvu vrstu grupe), ista je negativno definisana, jer nije osnovana radi neposrednog vršenja krivičnih dela, nema razvijenu organizacionu strukturu, definisane uloge i kontinuitet članstva, što praktično znači da se radi o *ad hoc* grupi koja je izvršila bilo koje krivično delo za koje je predviđena kazna zatvora od četiri godine ili teža kazna, pri čemu je faktički potreban jedini dodatni uslov, da bi se radilo o krivičnom delu organizovanog kriminala: da je takva grupa u „funkciji organizovanog kriminala“. Utvrđivanje da je određena nekriminalna,

slučajno formirana grupa u funkciji organizovanog kriminala, izvršila krivično delo za koje joj se može izreći kazna zatvora od četiri godine ili teža kazna (dakle, krivično delo organizovanog kriminala), u praktičnoj primeni ne samo da izaziva ozbiljne probleme zbog neodređenosti pojma „šta znači biti u funkciji organizovanog kriminala“, već i samo postojanje mogućnosti da se na neku grupu ili organizaciju primene posebna (stroža) pravila postupka, koja važe za krivično gonjenje izvršilaca krivičnih dela organizovanog kriminala, na bazi procene tužioca da je takva grupa „u funkciji organizovanog kriminala“ otvara prostor mogućim ekstenzivnim i preširokim tumačenjima, što svakako treba izbeći.

U cilju specijalizacije pojedinih državnih organa u lancu suzbijanja organizovanog kriminala, Zakon o organizovanom kriminalu propisao je osnivanje posebnih organa za otkrivanje, gonjenje i presuđenje krivičnih dela organizovanog kriminala i njihovu posebnu nadležnost, i to: specijalno tužilaštvo, službu za suzbijanje organizovanog kriminala, posebna odeljenja nadležnih sudova i posebnu pritvorsku jedinicu.

1. Specijalno tužilaštvo

Za krivično gonjenje u predmetima organizovanog kriminala za teritoriju Republike Srbije, nadležno je Okružno javno tužilaštvo u Beogradu, u okviru kojeg je obrazovano Posebno odeljenje za suzbijanje organizovanog kriminala, – Specijalno tužilaštvo, na koje se u pogledu uređenja primenjuju odredbe Zakona o javnom tužilaštvu, ukoliko Zakonom o organizovanom kriminalu nije drugačije određeno. Dakle, i u ovom slučaju Zakon o organizovanom kriminalu je „*lex specialis*“, u odnosu na Zakon o javnom tužilaštvu (član 4).

Radom Specijalnog tužilaštva rukovodi Specijalni tužilac za suzbijanje organizovanog kriminala (u daljem tekstu Specijalni tužilac), koga postavlja Republički javni tužilac iz reda javnih tužilaca i njihovih zamenika koji ispunjavaju uslove za izbor za Okružnog javnog tužioca, uz njegovu pismenu saglasnost. Poseban formalni uslov za postavljanje Specijalnog tužioca jeste donošenje prethodnog rešenja kojim Republički javni tužilac upućuje to lice u Specijalno tužilaštvo na period od najduže dve godine, a za koje je upućivanje takođe potrebna pismena saglasnost tog lica.

Mandat Specijalnog tužioca traje dve godine, uz mogućnost ponovnog izbora odnosno postavljenja. Republički javni tužilac može Specijalnog tužioca razrešiti i pre isteka vremena na koje je postavljen. U zakonu nisu navedeni razlozi za razrešenje Specijalnog tužioca pre isteka mandata, što upućuje na zaključak da utvrđivanje tih razloga predstavlja diskreciono pravo Republičkog javnog tužioca. Po prestanku funkcije (iz bilo kojih razloga), Specijalni tužilac se vraća na dužnost koju je vršio pre postavljenja (član 5).

Izuzetno je važno da rukovodilac Specijalnog tužilaštva koji se bavi krivičnim gonjenjem izvršilaca krivičnih dela organizovanog kriminala, a koji kriminal je neretko povezan sa moćnim privrednim i poslovnim strukturama, preko kojih može da ostvaruje uticaj na medije i vlast, uživa visok nivo nezavisnosti i autonomije. Međutim, dvogodišnji mandat koji je nesumnjivo kratak za kompletnu obradu (od otkrivanja do presuđenja), i onih predmeta čije gonjenje je započeto

na početku mandata Specijalnog tužioca, kao i ovlašćenja Republičkog javnog tužioca da razreši specijalnog tužioca u svakom trenutku bez objašnjenja i utvrđene procedure, po diskrecionoj oceni, teško da omogućava Specijalnom tužiocu stvarnu nezavisnost i stabilnost na funkciji koju obavlja.

U procesnom smislu, položaj Specijalnog tužioca regulisan je pravilima koja se odnose na položaj javnog tužioca u prekrivičnom i krivičnom postupku, jer ima prava i dužnosti kao javni tužilac.

Kada dođe do saznanja da se u krivičnom predmetu radi o slučajevima krivičnih dela organizovanog kriminala, Specijalni tužilac se u pisanoj formi obraća Republičkom javnom tužiocu, zahtevajući od njega da mu poveri ili prenese nadležnost. O takvom zahtevu Specijalnog tužioca, Republički javni tužilac dužan je da odluči u roku od osam dana (član 6).

Ovakvim zakonskim regulisanjem nadležnosti Specijalnog tužioca u odnosu na konkretne predmete, dodatno se komplikuje već složeno pitanje nadležnosti kada su u pitanju krivična dela organizovanog kriminala.

Zakon u stvari traži od Specijalnog tužioca da reaguje na svaki krivični slučaj za koji nalazi da sadrži elemente organizovanog kriminala, traženjem od RJT da mu ga poveri ili prenese u nadležnost. Diskreciono ovlašćenje da predmet prenese u nadležnost Specijalnog tužilaštva, leži na RJT. Zakon ništa ne govori o tome kako to ovlašćenje treba da bude realizovano (usmeno, pismeno, u pogledu forme odluke), i šta treba da budu vodeća načela u prenosu nadležnosti. Postupak je jednostran, jer zakon ne predviđa mogućnost da i drugi državni organi, sudovi ili druga tužilaštva zahtevaju od RJT da prenese nadležnost Specijalnom tužiocu ako u svome radu prepoznaju predmete iz nadležnosti Specijalnog tužilaštva, niti predviđa obavezu da o takvim predmetima po službenoj dužnosti obaveste Specijalnog tužioca, kako bi on na njih reagovao u skladu sa svojim ovlašćenjima.

Rok od osam dana za odluku Republičkog javnog tužioca o zahtevu Specijalnog tužioca za poveravanje nadležnosti je instruktivan jer nije predviđena procesna sankcija ukoliko se on ne ispoštuje, a nije predviđena ni forma odluke o prenošenju ili poveravanju nadležnosti, budući da zakon pismenu formu traži samo za zahtev Specijalnog tužioca ali ne i za odluku Republičkog javnog tužioca. Međutim, u praksi RJT, tu odluku donosi u pismenoj formi.

Kada je u pitanju kadrovski sastav Specijalnog tužilaštva, zakon predviđa da o jednom delu kadrova (iz reda tzv. ostalih zaposlenih), Specijalni tužilac odlučuje samostalno, a u drugom delu (o zamenicima Specijalnog tužioca) odlučuje Republički javni tužilac na predlog Specijalnog tužioca. Međutim, pre kadrovskog popunjavanja Specijalnog tužilaštva, Okružni javni tužilac, na predlog Specijalnog tužioca donosi poseban akt o unutrašnjoj organizaciji i sistematizaciji radnih mesta u Specijalnom tužilaštvu, uz saglasnost Ministra nadležnog za pravosuđe (član 7).

Ovakvo rešenje je i logično, jer je Specijalno tužilaštvo u stvari Odeljenje Okružnog javnog tužilaštva u Beogradu. Zakon ništa ne govori o posledicama eventualnog uskraćivanja saglasnosti Ministra pravde na ovakav akt Okružnog javnog tužioca, no očigledno je da se bez te saglasnosti takav akt ne može doneti. To se do sada nije desilo u praksi, ali ta mogućnost nije isključena u slučaju da

se Okružni javni tužilac, na predlog Specijalnog tužioca odluči na izmenu takvog akta.

Zamenike Specijalnog tužioca upućuje na rad u Specijalno tužilaštvo Republički javni tužilac na predlog Specijalnog tužioca iz redova javnih tužilaca ili njihovih zamenika, na period od devet meseci, koji može biti produžen odlukom RJT, uz pismenu saglasnost upućenog lica (član 8).

Logika zakonodavca da se zamenici Specijalnog tužioca upućuju u Specijalno tužilaštvo na predlog Specijalnog tužioca je opravdana, obzirom da je Specijalni tužilac odgovoran za rad Specijalnog tužilaštva, pa je logično da mu se dozvoli da „bira“, svoje zamenike. Međutim, nepostojanje kriterijuma koje bi zamenici specijalnog tužioca morali da ispunjavaju da bi uopšte mogli biti predloženi na tu funkciju, može dovesti do toga da na takvu funkciju mogu biti predloženi i izabrani pojedini zamenici bez ikakvog iskustva u složenim krivičnim predmetima, jer za razliku od kriterijuma koji se traži za Specijalnog tužioca (da ispunjava uslov za izbor za Okružnog javnog tužioca), za njegovog zamenika se to ne traži, već samo da se radi o javnom tužiocu ili njegovom zameniku. To znači da zamenik Specijalnog tužioca može biti bilo koji javni tužilac i zamenik tužioca, bez obzira na rang tužilaštva iz kojeg se upućuje u Specijalno tužilaštvo. Kako Specijalno tužilaštvo predstavlja Posebno odeljenje Okružnog javnog tužilaštva u Beogradu, zamenik Specijalnog tužioca, iako to zakonodavac eksplicitno ne navodi, morao bi ispunjavati uslove za izbor za zamenika Okružnog javnog tužioca, a to je samo četiri godine radnog iskustva u pravnoj struci nakon položenog pravosudnog ispita (član 57. Zakona o javnom tužilaštvu).

Pitanje kriterijuma i za postavljenje Specijalnog tužioca svodi se samo na dužinu njegovog radnog iskustva u pravnoj struci nakon položenog pravosudnog ispita, što je svakako nedovoljno, s obzirom na specifičnost materije kojom treba da se bavi i koja zahteva i specifična znanja, a koja su svakako potrebna i njegovim zamenicima. Stoga bi propisivanje i posebnih kriterijuma, osim dužine radnog iskustva za Specijalnog tužioca i njegove zamenike, bio neophodan uslov za formiranje Specijalnog tužilaštva, sposobnog da kvalitetno i stručno obavlja svoju funkciju u borbi protiv organizovanog kriminala.

Mandat zamenika Specijalnog tužioca od devet meseci, iako može biti produžen, svakako je prekratak, imajući u vidu vreme potrebno za specijalizaciju i dužinu trajanja postupka u konkretnim predmetima, koji zbog složenosti u pravilu traju duže od devet meseci. Zbog kratkoće mandata i dužine trajanja postupka u konkretnim predmetima, redovno se dešava da zamenik kome mandat iz bilo kog razloga ne bude produžen, ne uspe okončati postupak čak ni u onom predmetu na kome je rad započeo na početku svog mandata. Osim toga, zakon traži pismenu saglasnost zamenika Specijalnog tužioca samo za produžetak mandata, a ne i za inicijalni prelazak u Specijalno tužilaštvo, što nije logično, jer imajući u vidu specifičnost materije kojom se bavi specijalno tužilaštvo, kao i specifične radne uslove, uz potrebu ličnog obezbeđenja zamenika tužioca, potrebna je jaka lična posvećenost postavljenog zamenika poslu koji radi, zbog čega niko ne bi trebao da bude upućen u službu nevoljno. Stoga je nužno da mandat Specijalnog tužioca i njegovih zamenika traje duže, što je i predloženo u Nacrtu zakona o državnim organima u postupku za krivična dela organizovanog kriminala i dru-

ga posebno složena krivična dela. Predviđa se da mandat Specijalnog tužioca i njegovih zamenika traje šest godina, uz mogućnost ponovnog izbora, odnosno rasporeda. Postoje i ideje da mandat Specijalnog tužioca traje izvestan, ograničen broj godina, a da se mandat njegovih zamenika, vezuje za dužinu trajanja predmeta na kome radi, no takve ideje nisu prihvaćene u nacrtu budućeg zakona.

Uočeni propusti zakonodavca vezani za zamenike Specijalnog tužioca u aktuelnoj praksi rešavaju se tako što se traži pismena saglasnost upućenih zamenika i kod prvog upućivanja u Specijalno tužilaštvo, a Specijalni tužilac do sada nije predložio Republičkom javnom tužiocu da u Specijalno tužilaštvo uputi zamenika koji ne ispunjava uslove za zamenika Okružnog javnog tužioca.

Važan element svake specijalizovane tužilačke službe jeste da zapošljava stručna lica sa različitim specijalnostima (npr. finansijskim znanjima), a ne samo tužioce. Zakonodavac je u članu 9. predvideo mogućnost da ukoliko je to potrebno za vođenje krivičnog postupka, Specijalni tužilac može od državnog organa ili organizacije zatražiti upućivanje zaposlenog na rad u Specijalno tužilaštvo najduže na godinu dana, uz saglasnost tog lica, a o čemu odlučuje bez odlaganja, rukovodilac tog organa ili organizacije. Nedostatak ovakvog zakonskog rešenja jeste što je ograničeno na zaposlene u državnim organima ili organizacijama. Mnogo bi bolje bilo da je zakonodavac predvideo i mogućnost angažovanja stručnjaka van državnih organa, odnosno da je omogućio Specijalnom tužiocu da formira tim specijalizovanih stručnjaka za pomoć u radu na konkretnim predmetima, jer se ovakvim zakonskim rešenjem u praksi to svodi na isključivo pomoćno osoblje (informatičare, vozače, daktilografe i slično).

2. Policijska služba za suzbijanje organizovanog kriminala

Među službenim organima nadležnim za suzbijanje organizovanog kriminala, važno mesto zauzima policija, čiji je osnovni zadatak vezan za pretkrivični postupak. U toj fazi postupka, tj. u fazi otkrivanja krivičnih dela i prikupljanja dokaza, stvara se dokazna podloga za preduzimanje krivičnog gonjenja i dalji krivični postupak ali je rad policije svakako i od uticaja na sprečavanje izvršenja budućih krivičnih dela.

Zakon o organizovanom kriminalu je predvideo specijalizaciju i u odnosu na organe policije, tako što je radi obavljanja poslova organa unutrašnjih poslova u vezi sa krivičnim delima organizovanog kriminala propisao osnivanje posebne Službe za suzbijanje organizovanog kriminala u okviru Ministarstva unutrašnjih poslova (u daljem tekstu Služba). Ova Služba je funkcionalno povezana sa Specijalnim tužiocem jer postupa po njegovim zahtevima, a starešinu te Službe postavlja i razrešava Ministar unutrašnjih poslova po pribavljenom mišljenju specijalnog tužioca, s tim što ministar i bliže uređuje rad ove Službe (član 10). Ovakvo zakonsko rešenje ukazuje na subordiniranost Specijalnog tužioca u odnosu na Službu i znatan uticaj Specijalnog tužioca na izbor rukovodioca Službe, što je i normalno s obzirom na to da navedena Služba na izvestan način predstavlja „servis“ Specijalnog tužilaštva.

Zakon ništa ne govori o kriterijumima i potrebnim kvalifikacijama za izbor rukovodioca Službe i njegovog osoblja, tako da je i u slučaju kadrovskog popunjavanja Službe zakon nedorečen i neodređen. S obzirom na specifičnost i

osetljivost materije i u slučaju ovog državnog organa bilo je potrebno detaljnije propisati kriterijume i kvalifikacije neophodne za rukovodioca i ostale pripadnike Službe, a ne to ostaviti internim pravilima koje donosi ministar unutrašnjih poslova.

Postupanje Službe po zahtevu Specijalnog tužioca podrazumevalo bi da Specijalni tužilac i njegovi zamenici daju instrukcije i i postavljaju zahteve za obavljanje određenih radnji direktno pripadnicima Službe koji rade na određenom slučaju, bez da prolaze lanac komandovanja u Službi. Kanal komunikacije između Specijalnog tužilaštva i Službe trebalo bi da bude stalno otvoren i bez mešanja hijerarhijskih struktura, a sve u cilju izbegavanja bilo koje vrste spoljnih uticaja, kao i uticaja unutar Službe od strane njenih hijerarhijskih struktura. Međutim, iz samog zakonskog teksta nije potpuno jasno da li je to moguće, s obzirom na zakonom predviđenu ulogu ministra unutrašnjih poslova da samostalno uređuje rad Službe, za čije uređenje nije potrebno mišljenje Specijalnog tužioca, koje je inače potrebno samo za postavljanje i razrešenje rukovodioca Službe, no i u tom slučaju zakonodavac nije predvideo nikakve posledice u slučaju da ministar ne postupi po datom mišljenju.

Ministar unutrašnjih poslova može odrediti da u sprečavanju i otkrivanju krivičnog dela terorizma učestvuje organizaciona jedinica Ministarstva unutrašnjih poslova – žandarmerija (član 10. stav 4). Smisao ove zakonske odredbe je da se dozvoli korišćenje i jedne, na vojničkim principima organizovane policijske jedinice u borbi protiv terorizma, što je potpuno opravdano s obzirom na to da je samo takva jedinica dovoljno opremljena i obučena da se suprotstavi teroristima. Iako se krivično delo terorizma ne može uvrstiti u klasična krivična dela organizovanog kriminala, ova zakonska odredba ima svoje opravdanje, budući da se i krivična dela terorizma uglavnom vrše od strane organizovane terorističke grupe ili organizacije.

Odnos između Službe i Specijalnog tužioca sa ostalim državnim organima ili organizacijama svodi se na obavezu svih državnih organa ili organizacija da na zahtev Službe ili Specijalnog tužioca:

a) bez odlaganja omoguće upotrebu svakog tehničkog sredstva kojim raspolazu,

b) obezbede blagovremeno odazivanje svakog svog pripadnika, odnosno zaposlenog, uključujući i starešine organa ili organizacije, radi davanja obaveštenja i saslušanja u svojstvu osumnjičenog ili svedoka,

c) bez odlaganja predaju Službi svako pismeno ili drugi dokaz koji poseduju, ili na drugi način saopšte informacije koje mogu da pomognu u rasvetljavanju krivičnih dela organizovanog kriminala (član 11).

Dakle, dužnost ostalih državnih organa je da Službi i Specijalnom tužiocu pruže odgovarajuću tehničku podršku, te pomoć u prikupljanju informacija i dokaza, na zakonom opisani način. Kada je u pitanju obaveza državnih organa da obezbede blagovremeno odazivanje svojih pripadnika radi davanja obaveštenja i saslušanja u svojstvu osumnjičenog ili svedoka, nejasno je na koji način državni organi (osim policije), tu obavezu mogu ispuniti u slučaju odbijanja pojedinih njenih pripadnika da se odazovu na saslušanje.

Iz ovako zakonom regulisanog odnosa između Službe i Specijalnog tužioca sa ostalim državnim organima proizilazi da je i u ovom slučaju taj odnos (kao i u slučaju odnosa Specijalnog tužioca sa drugim državnim organima) jednostran, jer se od ostalih državnih organa traži da sarađuju sa Službom i Specijalnim tužiocem samo na njihov zahtev ali ne i po sopstvenoj inicijativi ili po službenoj dužnosti. Odnos između Službe za suzbijanje organizovanog kriminala i drugih delova policije u zakonu nije obrađen, jer se iz zakonskog teksta ne vidi kako je rešeno pitanje odnosa između Službe i regionalnih policijskih administracija po drugim pitanjima, van obaveza vezanih za tehničku pomoć i dostavljanje informacija i dokaza na zahtev Službe, kao što je npr. eventualni operativni rad na terenu za potrebe Službe i Specijalnog tužioca.

Ovakvo zakonsko rešenje po kojem je i služba otkrivanja i služba gonjenja krivičnih dela organizovanog kriminala centralizovana, može u praksi izazvati ozbiljne operativne probleme, posebno u otkrivanju ovih krivičnih dela i prikupljanju dokaza u pretkrivičnom postupku. Regionalna ili detaširana odeljenja Specijalnog tužilaštva ili bar policijske Službe za suzbijanje organizovanog kriminala, u operativnom smislu značajno bi pomogla uspešnijem obavljanju zadataka u borbi protiv organizovanog kriminala.

3. Posebna odeljenja nadležnih sudova

U okviru specijalizacije državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala, zakonodavac se opredelio i za posebnu sudska specijalizaciju. Do sada je u našem krivičnom zakonodavstvu sudska specijalizacija postojala samo u odnosu na maloletne izvršioci krivičnih dela, tako da su za krivična dela izvršena od strane maloletnih lica nadležni sudije za maloletnike i veća za maloletnike. U slučaju organizovanog kriminala, specijalizacija je izvršena prema kriterijumu vrste krivičnih dela. Za postupanje u predmetima krivičnih dela organizovanog kriminala u prvostepenom postupku, Okružni sud u Beogradu, nadležan je za celu teritoriju Republike Srbije, a za odlučivanje u drugostepenom (žalbenom) postupku nadležan je Apelacioni sud u Beogradu (član 12).

U Okružnom sudu u Beogradu obrazovano je Posebno odeljenje za postupanje u predmetima organizovanog kriminala (u daljem tekstu Posebno odeljenje). Radom tog odeljenja rukovodi predsednik Posebnog odeljenja koga postavlja predsednik Okružnog suda u Beogradu iz reda sudija raspoređenih na rad u Posebno odeljenje. Sudije u Posebno odeljenje raspoređuje predsednik Okružnog suda u Beogradu na vreme od dve godine, iz reda sudija tog suda ili sudija drugih sudova upućenih na rad u taj sud, uz njihovu saglasnost. Rad Posebnog odeljenja bliže uređuje predsednik Okružnog suda u Beogradu (član 13).¹⁵⁷

¹⁵⁷ Nakon donošenja Zakona o organizovanom kriminalu, specijalizacija sudova i drugih državnih organa po kriterijumu vrste krivičnih dela je nastavljena, pa je tako Zakon o organizaciji i nadležnosti državnih organa u postupku za ratne zločine („Sl. glasnik RS“, broj 67/03, 135/04. i 61/05), propisao obrazovanje Tužilaštva za ratne zločine za teritoriju cele Republike sa sedištem u Beogradu, Službe za otkrivanje ratnih zločina, posebne pritvorske jedinice i Veća za ratne zločine (koje se sastoje iz više veća), a sve u okviru Okružnog suda u Beogradu. Veće takođe predstavlja na izvestan način Posebno odeljenje Okružnog suda u Beogradu, jer se sudije i predsednik tog Veća postavljaju i razrešavaju,

Zakonodavac nije propisao kriterijume za raspoređivanje sudija u Posebno odeljenje za organizovani kriminal, niti za postavljenje predsednika tog odeljenja, tako da je moguće da predsednik Okružnog suda u Beogradu u Posebno odeljenje za organizovani kriminal rasporedi bilo kog sudiju koji ispunjava uslove za izbor za sudiju Okružnog suda, bez obzira da li je ikada radio na predmetima iz redovne nadležnosti Okružnog suda i da li ima iskustva u složenim krivičnim predmetima.

Prema odredbi člana 41. Zakona o sudijama, uslov za izbor za sudiju Okružnog suda jeste radno iskustvo u pravnoj struci, posle položenog pravosudnog ispita (dakle, nije obavezno sudsko iskustvo), u trajanju od šest godina. Praktično to znači da uslove za raspoređivanje u Posebno odeljenje za organizovani kriminal ispunjava i sudija koji ima veoma kratko iskustvo na poslovima sudije u krivičnoj materiji ali ima šest godina radnog iskustva u pravnoj struci nakon položenog pravosudnog ispita, jer je prethodno obavljao neke druge poslove u pravnoj struci a ne sudske. Kako se nikakve dodatne kvalifikacije ne traže ni za predsednika Posebnog odeljenja, takav sudija prema odredbama zakona može postati i rukovodilac Posebnog odeljenja. Ovakav ekstreman slučaj se nije dogodio u praksi, no nepostojanje jasnih kriterijuma dozvoljava i takvu mogućnost. Za rad na složenim krivičnim predmetima organizovanog kriminala, potrebno

te imaju ostala prava i obaveze kao i predsednik i sudije Posebnog odeljenja za organizovani kriminal, s tim što je njihov mandat duži i traje četiri godine.

Donošenjem Zakona o organizaciji i nadležnosti državnih organa za borbu protiv visokotehnološkog kriminala („Sl. glasnik RS“, br. 61. od 18. VII 2005. godine), specijalizacija državnih organa po vrsti krivičnih dela je proširena. Propisano je osnivanje Posebnog tužilaštva za borbu protiv visokotehnološkog kriminala za teritoriju Republike Srbije, u okviru Okružnog javnog tužilaštva u Beogradu, Službe za borbu protiv te vrste krivičnih dela u okviru Ministarstva nadležnog za unutrašnje poslove i Veća za borbu protiv visokotehnološkog kriminala, koje u svom sastavu može da ima više veća i faktički predstavlja Posebno odeljenje Okružnog suda u Beogradu. Raspoređivanje sudija i tužilaca kao i postavljenje Posebnog tužioca i predsednika Veća za ovu vrstu krivičnih dela, vrši se na isti način kao i kad je u pitanju Posebno odeljenje za organizovani kriminal, a jedina razlika je u dužini mandata Posebnog tužioca koji traje četiri godine (mandat specijalnog tužioca traje dve godine) i što se u drugostepenom sudu ne osniva posebno odeljenje za ovu vrstu krivičnih dela.

Iz navedenog se jasno vidi intencija zakonodavca od 2002. godine pa nadalje za što većom specijalizacijom ne samo drugih državnih organa već i sudova kao i za centralizacijom tih posebnih – specijalizovanih sudskih odeljenja, u Okružnom sudu u Beogradu. Ovakav postupak zakonodavca može se posmatrati na dva načina. S jedne strane kao stvaranje malih posebnih specijalizovanih sudova u okviru redovnog suda, a sa druge kao težnju zakonodavca da izvrši što veću specijalizaciju a da ipak pri tome sačuva koherentnost redovnog pravosudnog sistema. Međutim, takav pristup ima svoje opravdanje kada su u pitanju specijalizovane policijske i tužilačke službe, no kada su u pitanju specijalizovana sudska odeljenja koja poprimaju karakteristike specijalizovanih sudova, potreban je mnogo oprezniji pristup jer postoji opasnost od prevelikog udaljavanja od redovnog pravosudnog sistema i njegovog nepotrebnog usitnjavanja. „Specijalizovani sudovi“ su u opasnosti da postanu „Specijalni sudovi“. Na to ukazuje i činjenica uočena u praksi gde se Posebno odeljenje Okružnog suda u Beogradu za postupanje u predmetima organizovanog kriminala već dugo, ne samo u laičkoj javnosti i medijima, već i u stručnoj javnosti kolokvijalno naziva „Specijalni sud“.

je veliko radno i stručno iskustvo u krivičnoj materiji, što je svakako zahtevalo propisivanje stručnih kriterijuma za raspoređivanje sudija u Posebno odeljenje, pa izostanak istih predstavlja veliki nedostatak zakona.

Mandat predsednika i sudija raspoređenih u Posebno odeljenje u trajanju od dve godine je prekratak s obzirom na složenost i dužinu trajanja postupka u predmetima organizovanog kriminala. Za razliku od mandata Specijalnog tužioca i njegovih zamenika gde je zakonodavac propisao mogućnost produženja mandata, kod predsednika Posebnog odeljenja i sudija tog odeljenja to u Zakonu nije izričito navedeno, ali ni izričito zabranjeno, iz čega se tumačenjem zakona izvodi zaključak da je dozvoljeno. U praksi je već dolazilo do produženja mandata, odnosno ponovnog rasporeda istih sudija u ovo odeljenje. Neretko, prvostepeni postupci u pojedinim predmetima organizovanog kriminala traju i duže od dve godine, zbog čega su u praksi moguće situacije da sudijama (predsedniku veća i članovima veća), u toku glavnog pretresa na konkretnom predmetu istekne mandat i da im ne bude produžen bilo zbog toga što neki od sudija uskrate saglasnost za produženje mandata, bilo iz drugih razloga. To izaziva velike probleme u procesnom smislu, zbog potrebe da se ceo dokazni postupak ili neki njegov deo ponovo izvede pred novim predsednikom veća (član 333. ZKP-a), a dovodi i do dodatnog odugovlačenja postupka zbog potrebe da se novi predsednik ili član veća upozna sa sadržajem obimnog predmeta koji se već nalazi u podmakloj fazi postupka. Stoga je duže trajanje mandata sudija Posebnog odeljenja ili vezi vanje njegovog trajanja za završetak prvostepenog postupka u konkretnom predmetu, neophodno za efikasan rad ovog odeljenja. Nacrt novog zakona predviđa mandat sudija u trajanju od šest godina, sa mogućnošću njegovog produženja.

Zakon ne govori ništa o posebnom vanraspravnom veću iz člana 24. stav 6. ZKP-a, koje u sastavu od troje sudija odlučuje o žalbama na rešenja istražnog sudije Posebnog odeljenja i u drugim zakonom predviđenim slučajevima, no u praksi je to rešeno tako što se takva veća formiraju *ad-hoc* iz sastava sudija Posebnog odeljenja, a u skladu sa odredbama ZKP-a.

4. Sukob nadležnosti i način rešavanja

Odredbom člana 12. stav 3. Zakona o organizovanom kriminalu, predviđeno je da sukob nadležnosti između redovnih sudova za postupanje u predmetima krivičnih dela organizovanog kriminala, rešava Vrhovni sud Srbije.

Kako je Posebno odeljenje koje je obrazovano u Okružnom sudu u Beogradu za postupanje u predmetima organizovanog kriminala, deo Okružnog suda u Beogradu, a kako je Okružni sud u Beogradu jedan od redovnih sudova u Republici Srbiji, jasno je da sukob nadležnosti između Okružnog suda u Beogradu (i njegovog Posebnog odeljenja za organizovani kriminal) i nekog drugog redovnog suda, rešava Vrhovni sud Srbije.

Izraz „redovni sud“, zapravo sadrži u sebi stav zakonodavca da sudska vlast pripada sudovima opšte nadležnosti i posebnim sudovima (član 10. stav 1. Zakona o uređenju sudova). Među sudove opšte nadležnosti uz Opštinske, Apelacione i Vrhovni sud, spadaju i Okružni sudovi, a posebni sudovi su Trgovinski, Viši trgovinski i Upravni sud. Nadalje, članom 5. Zakona o sedištim i područjima sudova i javnih tužilaštva određeno je da se između ostalih sudova, kao Okružni sud osniva i Okružni sud u Beogradu.

Ekskluzivitet Okružnog suda u Beogradu u odnosu na ostale Okružne sudove u Republici jeste njegova isključiva prvostepena nadležnost za teritoriju cele republike u krivičnom postupku za određenu vrstu krivičnih dela. Ta isključiva nadležnost postoji ne samo u odnosu na krivična dela organizovanog kriminala, već i u odnosu na krivična dela protiv čovečnosti i međunarodnog prava, određena u glavi XVI Osnovnog krivičnog zakona (što nije usklađeno i ne može se izjednačiti sa glavom XXXIV Krivičnog zakonika i listom krivičnih dela protiv čovečnosti i drugih dobara zaštićenih međunarodnim pravom), kao i teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava izvršenog na teritoriji bivše Jugoslavije od 1. januara 1991. godine, koja su navedena u Statutu međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju, te u odnosu na krivična dela protiv bezbednosti računarskih podataka određenih krivičnim zakonikom i krivična dela protiv intelektualne svojine, imovine i pravnog saobraćaja kod kojih se kao objekt ili sredstvo izvršenja krivičnih dela javljaju računari, računarske mreže, računarski podaci kao i njihovi proizvodi u materijalnom ili elektronskom obliku, ako broj primeraka autorskih dela prelazi 500 ili nastala materijalna šteta iznos od 850.000 dinara.

Dakle, u Okružnom sudu u Beogradu za vođenje prvostepenog krivičnog postupka postoje: jedno Posebno odeljenje (za organizovani kriminal), dva posebna Veća (za ratne zločine i visokotehnoški kriminal) koja se samo nazivaju Veća, no kako se sastoje iz više veća imaju sve karakteristike sudskog odeljenja, i jedno „redovno“ prvostepeno odeljenje, nadležno za ostala krivična dela van nadležnosti Posebnog odeljenja i posebnih Veća.

Zakonsko rešenje sukoba nadležnosti propisano odredbama člana 37. do 39. aktuelnog ZKP-a i člana 12. stav 3. Zakona o organizovanom kriminalu nema odgovor na pitanje kako rešiti sukob nadležnosti između odeljenja istog suda, tj. kada je u pitanju organizovani kriminal, sukob nadležnosti između Posebnog odeljenja Okružnog suda u Beogradu za organizovani kriminal, na jednoj strani, i odeljenja istog suda koje je nadležno za ostala krivična dela i ostalih posebnih Veća istog suda (nadležnih za ratne zločine i visokotehnoški kriminal), na drugoj strani. Pri tome zakoni kojima se određuje organizacija i nadležnost posebnih Veća uopšte ne regulišu pitanje sukoba nadležnosti, već se u tom delu primenjuje ZKP. To pitanje ne rešava ni ZKP čija primena je odložena do 1. jan. 2009. god. jer u odredbama člana 36. do 38. na identičan način kao i aktuelni ZKP propisuje pravila i proceduru rešavanja sukoba nadležnosti.

Faktički, i procesni zakon i Zakon o organizovanom kriminalu propisuju rešavanje sukoba nadležnosti između različitih sudova a ne i između odeljenja istog suda. Naime, prema procesnom zakonu sud je dužan da pazi na svoju stvarnu i mesnu nadležnost i čim primeti da nije nadležan oglasiće se nenadležnim i po pravnosnažnosti rešenja uputiće predmet nadležnom sudu, dakle drugom sudu, a ne drugom odeljenju istog suda. Niti jedna odredba procesnog zakona, kao ni Zakona o organizovanom kriminalu ne govori o sukobu tzv. „funktionalne nadležnosti“ i načinu njegovog rešavanja. Nedostatak zakonske regulative po ovom pitanju u situaciji kada u jednom sudu, konkretno Okružnom sudu u Beogradu, postoje faktički četiri odeljenja nadležna za prvostepeni krivični postupak, u praksi izaziva značajne probleme. Kada su u pitanju krivična dela organizova-

nog kriminala za koja je nadležno Posebno odeljenje za organizovani kriminal Okružnog suda u Beogradu, to bi značilo da bi se to odeljenje moglo oglasiti nenadležnim i ustupiti predmet kao nadležnom sudu, samo drugom sudu ali ne i drugom odeljenju Okružnog suda u Beogradu. Time se u neravnopravan položaj dovode lica protiv kojih je Specijalni tužilac pokrenuo krivični postupak pred Posebnim odeljenjem za organizovani kriminal Okružnog suda u Beogradu, za koja sud nađe da se ne radi o krivičnom delu organizovanog kriminala a za koja bi u „redovnom postupku“, stvarno i mesno bio nadležan Okružni sud u Beogradu (njegov odeljenje nadležno za ostala krivična dela van Posebnog odeljenja i posebnih Veća) u odnosu na lica za koja bi u „redovnom postupku“, bio nadležan neki drugi redovni sud. Zbog toga je zakonodavac već prilikom donošenja Zakona o organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala, Zakona o organizaciji i nadležnosti državnih organa u postupku za ratne zločine i Zakona o organizaciji i nadležnosti državnih organa za borbu protiv visokotehnološkog kriminala, kojima je za pojedina krivična dela ustanovio isključivu prvostepenu nadležnost Okružnog suda u Beogradu i obavezao Okružni sud u Beogradu na obrazovanje Posebnog odeljenja i posebnih Veća za postupanje u tim predmetima, morao u tim zakonima ili u procesnom zakonu predvideti način rešavanja sukoba tzv. funkcionalne nadležnosti između Odeljenja i Veća istog suda.

Teško je očekivati da bi se u praksi mogao pojaviti problem sukoba nadležnosti između Posebnog odeljenja za organizovani kriminal i Veća za ratne zločine, no sasvim je moguće da do takvog sukoba dođe između Posebnog odeljenja za organizovani kriminal i Veća za visokotehnološki kriminal, ukoliko je krivično delo visokotehnološkog kriminala za koje je propisana kazna zatvora od četiri godine ili teža kazna, izvršeno od strane organizovane kriminalne grupe ili druge organizovane grupe a u funkciji organizovanog kriminala. Najčešće, do sukoba nadležnosti može doći i u praksi dolazi između Posebnog odeljenja za organizovani kriminal Okružnog suda u Beogradu i Odeljenja tog istog suda koje je nadležno za ostala krivična dela.

Takav jedan slučaj pravnosnažno je rešen u konkretnom predmetu (KP. 6/07, KvP. 71/07) gde se povodom prigovora protiv optužnice Posebno odeljenje Okružnog suda u Beogradu oglasilo funkcionalno nenadležnim za postupanje po optužnici Specijalnog tužioca i odlučilo da po pravnosnažnosti rešenja predmet dostavi Okružnom sudu u Beogradu kao stvarno i mesno nadležnom sudu i to njegovom prvostepenom krivičnom odeljenju, kao funkcionalno nadležnom, a Posebno odeljenje Vrhovnog suda Srbije svojim rešenjem Kž. II o.k. 51/07 je odbilo žalbu Specijalnog tužioca kao neosnovanu. Na taj način ovakvim „sudskim tumačenjem“, u ovom konkretnom slučaju rešena je navedena „pravna praznina“. Ovde se u stvari radi o rešenju pojedinačnog slučaja a ne o načelnom pravnom stavu Vrhovnog suda u smislu člana 28. Zakona o uređenju sudova. Protiv ovog pravnosnažnog rešenja Republički javni tužilac može uložiti zahtev za zaštitu zakonitosti, tako da je neizvesna sudbina navedene odluke sve dok Vrhovni sud Srbije ne zauzme načelni pravni stav o ovom pitanju, no i tada takav stav obavezuje samo veća Vrhovnog suda. Sve ovo, zahteva da zakonodavac *de lege ferenda* o ovom pitanju povede računa i u budućem zakonu jasno propiše rešenje. Ovo tim više što je Nacrtom zakona o državnim organima u postupku za krivična

dela organizovanog kriminala i druga posebno složena krivična dela predviđeno formiranje Odeljenja za posebno složena krivična dela (koje će pored nadležnosti u tzv. „složenim krivičnim delima“, imati nadležnost i za krivična dela organizovanog kriminala), u četiri Okružna suda (Beograd, Niš, Novi Sad i Kragujevac), tako da će se problem rešavanja sukoba „funkcionalne nadležnosti“, između odeljenja istog suda, proširiti sa Okružnog suda u Beogradu i na te sudove.

5. Specijalizacija na nivou drugostepenog suda

Drugostepeni sud za krivična dela organizovanog kriminala je Apelacioni sud u Beogradu u kome se obrazuje Posebno odeljenje za postupanje u predmetima organizovanog kriminala (u daljem tekstu Posebno odeljenje Apelacionog suda). Radom tog odeljenja rukovodi predsednik Odeljenja koga postavlja predsednik Apelacionog suda u Beogradu iz reda sudija raspoređenih na rad u Posebno odeljenje Apelacionog suda. Sudije u Posebno odeljenje Apelacionog suda raspoređuje predsednik Apelacionog suda u Beogradu, na vreme od dve godine iz reda sudija tog suda ili sudija drugih sudova upućenih na rad u taj sud, uz njihovu saglasnost. Predsednik Apelacionog suda u Beogradu bliže uređuje rad Posebnog odeljenja Apelacionog suda (član 14). I u slučaju ovog specijalizovanog sudskog odeljenja kao i u slučaju prvostepenog suda i njegovog Posebnog odeljenja za organizovani kriminal, nema propisanih kriterijuma za izbor predsednika odeljenja i sudija tog odeljenja, a mandat sudija je kratak, tako da svi nedostaci uočeni u odnosu na zakonsku regulativu prvostepenog sudskog odeljenja za organizovani kriminal, odnose se i na to odeljenje drugostepenog suda. Osim ovih nedostataka u praksi postoji veliki problem zbog toga što od donošenja zakona, odredba o formiranju Posebnog odeljenja Apelacionog suda nije zaživela jer još uvek nisu formirani Apelacioni sudovi. Iako je prilikom donošenja zakona (19. jula 2002. godine), u prelaznim i završnim odredbama bilo predviđeno da će se odredba o Posebnom odeljenju Apelacionog suda u Beogradu početi primenjivati od 1. marta 2003. godine, a da će do tada za odlučivanje u drugom stepenu za krivična dela organizovanog kriminala biti nadležan Vrhovni sud Srbije, još uvek nije obrazovan Apelacioni sud u Beogradu, već se primena odredbe člana 14. Zakona o organizovanom kriminalu odlaže već gotovo pet godina.

Dakle, još uvek je, u predmetima organizovanog kriminala u žalbenom postupku nadležan Vrhovni sud Srbije, u kome je, iako to zakon izričito ne predviđa, osnovano Posebno odeljenje za postupanje u predmetima organizovanog kriminala, obzirom da Vrhovni sud faktički obavlja poslove iz nadležnosti Apelacionog suda i u ovoj materiji. Stoga su odredbe o obrazovanju Posebnog odeljenja za postupanje u predmetima organizovanog kriminala predviđene za Apelacioni sud, primenjene na Vrhovni sud Srbije.

Sudije u ovo odeljenje je rasporedio predsednik Vrhovnog suda na vreme od dve godine iz reda sudija Vrhovnog suda uz njihovu saglasnost, a radom odeljenja rukovodi predsednik odeljenja koga je postavio predsednik Vrhovnog suda iz reda sudija raspoređenih u Posebno odeljenje Vrhovnog suda. Odeljenje čini 10 sudija Vrhovnog suda raspoređenih u dva petočlana veća, a većini sudija je već produžavan mandat. Predsednik Vrhovnog suda uređuje rad ovog Odeljenja i Godišnjim rasporedom poslova postavlja predsednike veća te raspoređuje sudije

Posebnog odeljenja u ova veća. Sudije raspoređene u Posebno odeljenje Vrhovnog suda su istovremeno i članovi redovnih sudskih veća Vrhovnog suda, tako da istovremeno, za razliku od prvostepenih sudija Posebnog odeljenja Okružnog suda u Beogradu koji rade samo na predmetima organizovanog kriminala, odlučuju u žalbenom postupku i u postupku po vanrednim pravnim lekovima i u predmetima ostalih krivičnih dela.

Gledajući iz perspektive uporednog prava, samo nekoliko zemalja ima specijalizovane sudove za organizovani kriminal, a da pri tome imaju i specijalizovane žalbene sudove. Razlog je što to otvara „pukotinu“ između redovnih i specijalizovanih sudskih sistema, koja je povezana sa brojnim problemima, u prvom redu sa pravom na pravičnu, nepristrasnu, nezavisnu i za svakoga jednaku sudsku zaštitu.

6. Posebna pritvorska jedinica

Zakonodavac se opredelio za posebnu organizaciju i izvestan vid specijalizacije i u pogledu smeštaja pritvorenih lica protiv kojih se vodi krivični postupak za krivična dela organizovanog kriminala. Oni se smeštaju u posebne prostorije u odnosu na prostorije u kojima se nalaze pritvorenici protiv kojih se vodi postupak za druga krivična dela. U cilju postizanja većeg stepena zaštite u odnosu na mogućnost bekstva, jer su po pravilu u pitanju krivični postupci za veoma teška krivična dela sa većim brojem organizaciono dobro povezanih izvršilaca, zakonodavac je propisao da se u Okružnom zatvoru u Beogradu obrazuje Posebna pritvorska jedinica za izdržavanje pritvora određenog u krivičnom postupku za krivična dela organizovanog kriminala. Organizaciju, rad i postupanje sa pritvorenima u Posebnoj pritvorskoj jedinici, bliže uređuje Ministar nadležan za pravosuđe a u skladu sa ZKP-om i Zakonom o izvršenju krivičnih sankcija (član 15).

7. Prava i dužnosti lica koja vrše funkciju odnosno obavljaju poslove u posebnim organizacionim jedinicama

Lica koja vrše funkciju, odnosno obavljaju poslove i zadatke u Posebnim organizacionim jedinicama predviđeni zakonom, dužna su da pre stupanja na rad u pisanoj formi dostave potpune i tačne podatke o svom imovnom stanju i o imovnom stanju svog bračnog druga, krvnih srodnika u pravoj liniji, a u pobočnoj liniji do trećeg stepena krvnog srodstva i u tazbinskom srodstvu do drugog stepena, u skladu sa aktom koji donosi Vlada Republike Srbije. Ti podaci predstavljaju službenu tajnu.

Bezbednosne provere i provere imovnog stanja tih lica mogu se obaviti i bez znanja tih lica pre stupanja na rad, tokom rada i godinu dana po prestanku rada, u skladu sa aktom Vlade Republike Srbije (član 16).

Ovakva prijava i provera podataka svih koji rade u Specijalizovanim organima obrazovanim ovim zakonom, jeste važna preventivna mera protiv korupcije i nedozvoljenih uticaja na ta lica. Međutim, ti podaci su svakako osetljivi, posebno iz perspektive zaštite ličnih podataka, zbog čega treba sprečiti da postanu predmet zloupotrebe, što se na izvestan način postiže davanjem tim podacima statusa

službene tajne. Zakon, nažalost ne predviđa nikakve smernice za ovaj postupak. Nije jasno šta je osim imovnog stanja predmet bezbednosne provere, ko je vrši i ko daje inicijalni nalog za tu proveru. Sve je prepušteno „aktu“, koji donosi Vlada, dakle ostavljeno je Vladi da određenom vrstom Uredbe propiše način prikupljanja navedenih podataka, njihovu proveru, bezbednosnu proveru, kao i da odredi organe koji će proveru izvršiti. Kako takvi postupci, iako u osnovi u skladu sa međunarodnim standardima, zadiru u pravo na privatnost kao jedno od osnovnih ljudskih prava, prikladnije bi bilo da su regulisani zakonom, a ne vladinim uredbama.

Zakonodavac je predvideo i obavezu čuvanja službene tajne u pogledu svih podataka i saznanja do kojih lica koja izvršavaju poslove i zadatke u okviru nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala dođu prilikom obavljanja tih poslova i zadataka. Specijalni tužilac, predsednik Posebnog odeljenja Okružnog suda u Beogradu, predsednik Posebnog odeljenja Apelacionog suda u Beogradu i starešina Službe za suzbijanje organizovanog kriminala bliže uređuju čuvanje službene tajne u vezi sa radom organizacionih jedinica kojima rukovode (član 17). Iako ova obaveza na izvestan način proizilazi i iz odredaba procesnog zakona kojima je propisano da podaci o prekrivičnom i istražnom postupku za krivična dela organizovanog kriminala predstavljaju službenu tajnu, u praksi se neretko dešava da mediji bez ikakvih posledica objavljuju takve podatke opravdavajući svoje postupke pozivanjem na Zakon o dostupnosti informacija, iako im on objavljivanje tih podataka ne dozvoljava, ali kako izostaje reakcija organa gonjenja, ovi postupci su sve učestaliji i nanose ogromnu štetu borbi protiv organizovanog kriminala.

Sva lica koja obavljaju poslove i zadatke u Posebnim organizacionim jedinicama predviđenim ovim zakonom, imaju pravo na platu koja ne može biti veća od dvostrukog iznosa plate koju bi ostvarivala na poslovima sa kojih su stupila na rad u te organizacione jedinice, a što uređuje Vlada Republike Srbije (član 18). Sudije raspoređene u Posebna odeljenja za organizovani kriminal Okružnog i Apelacionog suda u Beogradu, te Specijalni tužilac i njegovi zamenici imaju pravo i na uvećani staž osiguranja i to tako što se 12 meseci provedenih na radu u tim posebnim odeljenjima računa kao 16 meseci staža osiguranja (član 19). Ova sredstva kao i sredstva za rad svih posebnih organizacionih jedinica obezbeđuju se u budžetu Republike Srbije (član 21), dok odgovarajuće prostorije i druge tehničke uslove za rad Specijalnog tužilaštva, Posebnih odeljenja Okružnog i Apelacionog suda te Posebne pritvorske jedinice, obezbeđuje Ministarstvo pravde (član 20).

U praksi, sva lica koja obavljaju poslove i zadatke u posebnim organizacionim jedinicama primaju dvostruki iznos plate koju su imali pre stupanja na rad u te organizacione jedinice (od daktilografa, upisničara, stražara do sudije). Ova finansijska kompenzacija za poslove vezane za suzbijanje organizovanog kriminala, ima opravdanje jer se sprečava ili ublažava u određenoj meri opasnost od nedozvoljenih pritisaka i korupcije. S druge strane, usled nepostojanja posebnih kriterijuma koje bi morala ispunjavati lica raspoređena na rad u posebne organizacione jedinice, ovakvim zakonskim rešenjem otvara se prostor da materijalni momenat postane opredeljujući faktor za prihvatanje ovih poslova i zadataka. To

je naročito osetljivo kada su u pitanju tužioci i sudije i njihova neophodna saglasnost da obavljaju ove poslove, koja može primarno biti motivisana faktorom materijalne prirode, a ne postojanjem ličnog afiniteta i posebnih sposobnosti potrebnih za rad na ovom području. Time se svakako Republičkom javnom tužiocu i predsednicima Okružnog i Apelacionog suda u Beogradu (za sada predsedniku Vrhovnog suda), otežava donošenje odluke da u ova posebna odeljenja rasporede, ovom poslu najposvećenije i najstručnije tužioce i sudije. Pored toga, ovakva razlika u materijalnom statusu (između tužilaca i sudija raspoređenih u posebna odeljenja u odnosu na ostale), predstavlja negativnu motivaciju kod ostalih funkcionera u pravosuđu (tužilaca i sudija, pa i pomoćnog osoblja), čiji rad u suštini na određenim područjima može biti jednako zahtevan, kompleksan i opterećujući. Stoga će zakonodavac u planiranoj izmeni zakona morati naći kompromisno rešenje između ova dva suprotstavljena principa.

Pojačani bezbednosni rizici za zaposlene u ovim specijalizovanim organizacionim jedincima, zbog veće izloženosti, posebno tužilaca i sudija pretnjama i zastrašivanju od strane organizovanih kriminalnih grupa, nesumnjivo postoje, no oni se ne mogu rešiti isključivo materijalnom satisfakcijom i povremenim ličnim obezbeđenjem zavisno od bezbednosne procene nadležnih organa, kako je to slučaj u praksi, budući da zakon ništa ne govori o zaštiti i bezbednosti ovih lica i njihovih porodica, već je potrebno da se pravo na zaštitu i bezbednost uredi zakonom.

8. Posebna ovlašćenja nadležnih državnih organa u krivičnom postupku za krivična dela organizovanog kriminala

Propisivanjem posebnih ovlašćenja nadležnih državnih organa u krivičnom postupku za krivična dela organizovanog kriminala, zakonodavac je u zakon kojim se uređuje organizacija i nadležnost specijalizovanih organa uneo i odredbe procesne prirode, regulišući na taj način van procesnog zakona, niz krivičnoprocesnih aspekata u postupku za krivična dela organizovanog kriminala, kao što su: ustanovljavanje posebnih rokova za preduzimanje određenih krivičnoprocesnih radnji tj. predlaganje novih dokaza i za razgledanje spisa u istrazi, ustanovljavanje posebnih vrsta sudskih odluka u istrazi, utvrđivanje posebnih pravila vođenja zapisnika, određivanje posebnih pravila za utvrđivanje visine naknade veštacima i sudskim tumačima, te utvrđivanje posebnih sankcija za prekoračenje određenog roka u kome se ima obaviti veštačenje, određivanje posebnog načina saslušavanja oštećenog i svedoka na glavnom pretresu i zaštite njihovih ličnih podataka.

Kako je odredbama člana 15a predviđena primena procesnog zakona (ZKP-a), samo ukoliko Zakonom o organizovanom kriminalu nije drugačije određeno, to znači da je ovaj zakon i u pogledu navedenih procesnih odredbi „*lex specialis*“ u odnosu opšti ZKP.

Vezano za ova procesna ovlašćenja, Zakon o organizovanom kriminalu je pretrpeo najviše izmena od svoje prve verzije iz jula 2002. godine. Tako, zakon od 19. 7. 2002. godine („Sl. glasnik“, broj 42/02), uopšte nije regulisao pitanje posebnih ovlašćenja nadležnih državnih organa u krivičnom postupku za dela organizovanog kriminala, već se to čini tek izmenama zakona od 11. aprila 2003.

godine („Sl. glasnik“, 39/03), koji je donet u vreme proglašenog vanrednog stanja. U tom zakonu nadležnim državnim organima, posebnoj specijalizovanoj policijskoj službi i Specijalnom tužiocu data su široka ovlašćenja, od kojih mnoga suprotna Ustavu i ZKP-u, zbog čega su akti doneti na osnovu nekih odredaba tog zakona obustavljeni od izvršenja odlukom Ustavnog suda broj IU. 166/03 od 5. juna 2003. godine, pa su kasnijim izmenama zakona te i još neke odredbe ukinute (brisane).

Tim zakonom ovlašćeno službeno lice nadležne policijske službe moglo je, radi prikupljanja obaveštenja i dokaza o organizovanom kriminalu, bez naredbe suda da prinudno dovede i u prostorijama Službe preventivno zadrži, najduže 24 časa, lice koje može da pruži ta obaveštenja ili ukaže na dokaze i da ga izuzetno i bez njegovog pristanka, ako to razlozi hitnosti zahtevaju, sasluša po pravilima o saslušanju osumnjičenog uz obavezno prisustvo advokata (član 15b). Osnovne anomalije ovakve zakonske odredbe ogledale su se u činjenici faktičkog lišavanja slobode određenog lica bez donošenja formalnog rešenja i bez predviđenog pravnog sredstva za ispitivanje zakonitosti takvog čina o kome bi hitno odlučivao sud, kao i u mogućnosti saslušanja lica za koje ne postoje osnove sumnje da je izvršilo krivično delo, bez njegovog pristanka (što se inače po ZKP-u traži za osumnjičenog), faktički po strožijim pravilima od procesnim zakonom predviđenih pravila za saslušanje osumnjičenog. Ove zakonske odredbe ukinute su izmenama zakona donetim 28. maja 2004. godine („Sl. glasnik“, 58/04).

Odredbama člana 15v, 15g i 15d. regulisani su ostali oblici preventivnog zadržavanja kako osumnjičenih, tako i drugih lica u trajanju dužem od 24 časa.

Tako je članom 15v. bilo propisano da lice iz člana 15b (koje nema status osumnjičenog), može biti zadržano u prostorijama posebne pritvorske jedinice do 30 dana (dva puta po 15 dana), ako prikupljena obaveštenja i dokazi opravdavaju pretpostavku da će to lice ometati ili sprečiti mere i radnje od interesa za krivični postupak za krivična dela organizovanog kriminala, koje sprovode ovlašćena službena lica Službe, a o kom zadržavanju na predlog ovlašćenog službenog lica Službe u roku od dva časa rešenjem odlučuje Specijalni tužilac, odnosno zamenik koga on odredi. Na to rešenje takvo lice ima pravo žalbe o kojoj u roku od 72 časa odlučuje Republički javni tužilac, no nije predviđen rok za žalbu, već se ona može izjaviti dok zadržavanje traje, a žalba ne zadržava izvršenje rešenja. Zadržano lice se uz prisustvo advokata moglo saslušavati i pod drugim uslovima i na način propisan ZKP-om, bez njegovog pristanka.

Kada je u pitanju lice za koje postoje osnovi sumnje da je izvršilo krivično delo s elementima organizovanog kriminala, zakon je u članu 15g propisao mogućnost zadržavanja takvog lica u prostorijama posebne pritvorske jedinice do 30 dana, na osnovu rešenja ovlašćenog službenog lica Službe za suzbijanje organizovanog kriminala i produženje tog zadržavanja iz naročito opravdanih razloga za još 30 dana, na osnovu rešenja ministra unutrašnjih poslova, bez prava na žalbu.

Pritvor u trajanju do tri meseca, na predlog Specijalnog tužioca, u roku od 24 časa od podnošenja predloga, rešenjem je mogao odrediti istražni sudija protiv lica za koje je utvrđeno da pripada organizovanoj kriminalnoj grupi ili drugoj organizovanoj grupi, ako je to neophodno za utvrđivanje identiteta i hvatanje pripadnika organizovane kriminalne grupe. Ukoliko ne prihvati predlog Specijal-

nog tužioca, istražni sudija je bio dužan da u obrazloženju rešenja navede razloge neprihvatanja i da takvo rešenje dostavi na prethodnu saglasnost predsedniku Posebnog odeljenja Okružnog suda. O žalbi na rešenje istražnog sudije (za koju nije određen rok u kome se može izjaviti), odlučuje Krivično vanraspravno veće iz člana 24. stav 6. ZKP-a, no žalba ne odlaže izvršenje rešenja. Za vreme trajanja pritvora takvo lice može saslušavati Specijalni tužilac i njegov zamenik, a na zahtev Specijalnog tužioca i ovlašćeno lice Službe za suzbijanje organizovanog kriminala (član 15e i 15d stav 2).

Iz naročito opravdanih razloga, na obrazloženi predlog Specijalnog tužioca ili predsednika Posebnog odeljenja Okružnog suda, Vrhovni sud Srbije je mogao pritvor prema takvom licu produžiti za još najviše tri meseca (član 15d stav 1), a nakon isteka pritvora po navedenim osnovama i u navedenom trajanju, Specijalni tužilac je bio dužan da podigne optužnicu. U slučaju nepodizanja optužnice okrivljeni se puštao na slobodu, a Specijalni tužilac je morao u roku od 30 dana doneti odluku o daljem krivičnom gonjenju. Posle podizanja optuženice bilo je određeno da pritvor može trajati najduže dve godine, u kom roku se morala doneti prvostepena presuda, a posle njenog izricanja pritvor je mogao trajati najduže godinu dana. U tom roku je Posebno odeljenje Apelacionog suda bilo dužno da donese drugostepenu presudu (član 15e).

Dakle, lišavanje slobode lica za koje još ne postoje osnove sumnje da je izvršilo krivično delo organizovanog kriminala, moglo je trajati u pretkrivičnom postupku do 31 dan, a prema osumnjičenom, do podizanja optužnice, ukupno devet meseci i jedan dan (jedan mesec u svojstvu lica za koje još ne postoje osnove sumnje da je izvršilo krivično delo, dva meseca u pretkrivičnom postupku u statusu osumnjičenog i šest meseci u istrazi, plus 24 časa zadržavanja u pretkrivičnom postupku).

Zbog verovatnoće da bi primena odredbi člana 15v, 15g. i 15d. navedenog zakona mogla izazvati neotklonjive štetne posledice i zbog toga što su primenom ovih zakonskih odredbi ozbiljno dovedene u pitanje Ustavom garantovane slobode i prava građana, dostignuti nivo ljudskih prava i građanskih sloboda, kao i ustavne odredbe i opšte prihvaćeni standardi međunarodnog prava koji govore o pritvoru, organima koji ga određuju, dužini trajanja pritvora i pravu na odbranu, Ustavni sud Srbije je u svojoj odluci lu. br. 166/03 od 5. 6.2003. godine našao da se navedenim odredbama Zakona dovodi u pitanju i Ustavom utvrđeni položaj sudova i drugih organa u zaštiti sloboda i prava građana (član 95. tadašnjeg Ustava), te je s obzirom na to da su posledice primene ovih zakonskih odredbi, po svojoj prirodi takve da se ne mogu u potpunosti otkloniti, ocenio da bi izvršavanjem pojedinačnih akata i radnji preduzetih na osnovu tih odredaba zakona, mogle da nastupe neotklonjive štetne posledice, pa je obustavio izvršenje pojedinačnih akata i radnji preduzetih na osnovu tih odredbi, do donošenja konačne odluke.

Na izvestan način i sam zakonodavac, u vreme donošenja navedenog zakona bio je toga svestan, a što se vidi iz odredbe člana 5. Zakona, u kome je propisano da će Narodna skupština u roku od 90 dana od stupanja na snagu zakona, preispitati navedene zakonske odredbe. Konačna odluka Ustavnog suda nije ni bila potrebna jer je zakonodavac izmenama zakona od 1. 7. 2003. godine („Sl. glasnik“, 67/03), navedene odredbe, kao i odredbe stava 2. i 3. člana 15d, ukinuo,

tj. „brisa“ iz zakona, dok je stav 1. člana 15đ i član 15e brisan izmenama Zakona od 31. maja 2005. godine („Sl. glasnik“, 45/05). Time su faktički u aktuelnom zakonu potpuno izostavljene odredbe ranijeg zakona kojima se reguliše preventivno zadržavanje u prekrivičnom postupku, odredbe o pritvoru i rokovima za podizanje optužnice kao i načinu saslušanja osumnjičenog i drugih lica i u tom delu primenjuju se odredbe ZKP-a.

Zakon o organizovanom kriminalu na drugačiji način od opštih pravila procesnog zakona (ZKP-a) u redovnom krivičnom postupku, reguliše pitanje predlaganja novih dokaza, tako što propisuje da za krivična dela organizovanog kriminala ovlašćeni tužilac, okrivljeni i njegov branilac, oštećeni i njegov punomoćnik mogu predlagati nove dokaze najkasnije do isteka roka od 30 dana od dana donošenja rešenja o sprovođenju istrage. Po isteku ovog roka istražni sudija Posebnog odeljenja Okružnog suda, na završnoj sednici za evidentiranje dokaza sačinjava zapisnik o dokazima koji će se izvesti tokom sprovođenja istrage, a na toj sednici se moraju istaći i u zapisniku evidentirati i svi procesni i drugi prigovori koji se odnose na tu fazu krivičnog postupka. Izuzetno je moguće da se predlažu novi dokazi i ističu procesni i drugi prigovori i posle isteka tog roka, odnosno nakon završene sednice za evidentiranje dokaza, ukoliko takvi dokazi ili razlozi za procesne ili druge prigovore ranije nisu postojali ili se za njih očigledno nije moglo znati. U tom slučaju novi dokazi se mogu predlagati ili prigovori isticati najkasnije do zaključenja istrage, a o čemu rešenjem odlučuje istražni sudija (član 15ž).

Kada je u pitanju razgledanje spisa, to pravo se može koristiti od momenta donošenja rešenja o sprovođenju istrage. Međutim, istražni sudija Posebnog odeljenja može rešenjem odlučiti da se pravo na razgledanje spisa koristi od momenta kada su saslušani svi osumnjičeni obuhvaćeni zahtevom za sprovođenje istrage. Protiv takvog rešenja može se izjaviti prigovor predsedniku Posebnog odeljenja Okružnog suda, koji je dužan da o prigovoru odluči rešenjem u roku od 48 časova (član 15z).

Zakonodavac nije odredio rok u kome se prigovor može uložiti niti koja su lica ovlašćena na izjavljivanje prigovora. To znači da se prigovor može uložiti sve dok tokom istrage postoji situacija zbog koje se prigovor i ulaže, tj. sve dok se pravo na razgledanje spisa ograničava okončanjem saslušanja svih osumnjičenih, i da pravo na prigovor imaju sva lica koja inače imaju prema odredbama ZKP-a pravo na razgledanje spisa.

Ovakvo zakonsko rešenje u određenoj situaciji može dovesti do izvesnog ograničavanja prava na odbranu jer je moguće da se braniocu uskrati pravo razgledanja spisa dok se ne saslušaju svi osumnjičeni obuhvaćeni zahtevom za sprovođenje istrage, kojih može biti mnogo i od kojih svi nisu dostupni sudu, što je gotovo i pravilo kada su u pitanju krivična dela organizovanog kriminala, a istovremeno mu je i ograničen rok za predlaganje novih dokaza i podnošenje prigovora na 30 dana od dana donošenja rešenja o sprovođenju istrage. Time odbrana može biti dovedena u nepovoljnu situaciju, jer zbog nemogućnosti razgledanja spisa neće znati da treba predložiti nove dokaza ili istaći prigovore, zbog čega će propustiti rok od 30 dana za njihovo predlaganje ili izricanje. Mogućnost da se novi dokazi predlažu i prigovori ističu po odobrenju istražnog sudije i nakon ovog roka, do zaključenja istrage, ne rešava ovaj problem, jer nema garancije

da će istražni sudija to odobriti, budući da ga zakon ne obavezuje da to učini, već mu daje diskreciono pravo da to dozvoli u izuzetnim situacijama.

Izuzetak od opštih pravila zapisničkog beleženja toka glavnog pretresa predviđa odredba člana 15i Zakona o organizovanom kriminalu, prema kojoj se o toku glavnog pretresa vodi audio zapis, koji sadrži celokupan tok pretresa, kao i zapisnik u pisanoj formi u koji se unose podaci o početku i zaključenju pretresa, prisutnim učesnicima i izvedenim dokazima, kao i rešenja predsednika veća o upravljanju postupkom. Audio zapis se u roku od 72 časa transkriptuje i predstavlja sastavni deo zapisnika vođenog u pisanoj formi, pri čemu se audio zapis i transkript čuvaju kao i zapisnik upisanoj formi.

Tonsko beleženje toka glavnog pretresa u praksi značajno ubrzava vođenje pretresa, jer se vreme ne gubi na prenošenje (diktiranje) bitne sadržine iskaza u zapisnik i otklanjaju sumnje u autentičnost sadržaja zapisnika, budući da stranke imaju mogućnost da uporede sadržaj transkripata sa audio zapisom.

U krivičnom postupku za krivična dela organizovanog kriminala, zakonodavac je propisao mogućnost posebnog nagrađivanja veštaka i sudskih tumača, u odnosu na isti rad u postupcima za druga krivična dela. Propisano je da se veštacima i tumačima može odrediti nagrada do dvostrukog iznosa nagrade predviđene za veštačenje odnosno tumačenje u drugim krivičnim stvarima (član 15j). Očigledno je da je zakonodavac ovako postupio u cilju dodatne motivacije veštaka i tumača za njihovo učestvovanje u krivičnim postupcima za dela organizovanog kriminala koja, pored toga što su po pravilu teška i složena, nose i druge rizike.

S druge strane zakonodavac je propisao kažnjavanje veštaka i tumača za neuredno izvršavanje preduzetih obaveza veštačenja i tumačenja u postupcima za krivična dela organizovanog kriminala, tako što je odredio da rok za dostavljanje nalaza i mišljenja odnosno prevoda, koji određuje istražni sudija i predsednik veća Posebnog odeljenja, ne može biti duži od 90 dana. U slučaju prekoračenja tog roka predviđeno je novčano kažnjavanje lica kome je veštačenje i tumačenje povereno i to: za pravno lice u iznosu do 500.000 dinara, za odgovorno lice u pravnom licu do 100.000 dinara, za fizičko lice (veštaka i tumača) – do 100.000 dinara, o čemu odluku donosi istražni sudija odnosno predsednik veća Posebnog odeljenja, zavisno u kojoj fazi se postupak nalazi. O izrečenom kaznama vodi se evidencija i u slučaju ponovnog prekoračenja roka u toku iste kalendarske godine (ne mora biti u istom predmetu), pored izrečene novčane kazne, predsednik Posebnog odeljenja prvostepenog suda može predložiti ministru nadležnom za pravosuđe izricanje upravne mere brisanja sa spiska veštaka i tumača, sa privremenom zabranom bavljenja veštačenjem i tumačenjem u trajanju od tri godine (član 15k i 15l).

U odnosu na odredbe ZKP-a, koje se primenjuju u postupcima za ostala krivična dela, veštaci i tumači u postupcima za krivična dela organizovanog kriminala ne mogu tražiti produženje roka za izradu nalaza i mišljenja, nakon isteka 90 dana od donošenja naredbe za veštačenje i ne mogu izjaviti žalbu na rešenje o kažnjavanju, što je inače prema članu 115. ZKP-a, dozvoljeno veštacima u postupcima za ostala krivična dela. Međutim, to ne znači da za veštake i tumače u postupcima za krivična dela organizovanog kriminala važe stroža pravila, jer

u ostalim postupcima veštaci mogu biti kažnjeni istim iznosom novčane kazne, ukoliko nalaz i mišljenje ne dostave u roku određenom u naredbi za veštačenje, koji može biti i kraći od 90 dana, pošto ZKP, nije odredio maksimalni rok za dostavu nalaza i mišljenja, kako je to učinjeno u Zakonu o organizovanom kriminalu.

Izuzetak od opšteg pravila da se svedoci saslušavaju neposredno na glavnom pretresu (osim slučajeva kada se zapisnici o njihovim ranijim iskazima mogu pročitati po članu 337. ZKP-a), predstavlja i saslušanje oštećenog ili svedoka čije prisustvo nije moguće obezbediti na glavnom pretresu, putem video-konferencijske veze i međunarodne-krivičnopravne pomoći (član 15lj). Pitanje nemogućnosti obezbeđenja svedoka ili oštećenog na glavnom pretresu nije posebno precizirano ovim zakonom, no o tome govore odredbe člana 334. i 337. ZKP-a, koje propisuju mogućnost čitanja iskaza svedoka i veštaka u slučaju kada im je „dolazak pred sud nemoguć ili znatno otežan zbog starosti, bolesti ili drugih važnih uzroka“. Iz toga proizilazi da nemogućnost obezbeđenja prisustva oštećenog i svedoka na glavnom pretresu može proisteci i iz „drugih važnih uzroka“, a koji su to uzroci predmet je utvrđivanja i ocene suda. Kako zakonodavac, osim ovog kriterijuma, ne traži postojanje drugih kriterijuma da bi se odstupilo od načela neposrednosti, na sudskom veću je da oceni koje dodatne okolnosti moraju biti ispunjene da bi se opredelilo za saslušanje svedoka ili oštećenog putem video-konferencijske veze. Pri tome je naročito važno da je iskaz svedoka ili oštećenog od posebnog značaja za utvrđivanje činjeničnog stanja, da svedok ili oštećeni imaju ozbiljan razlog sprečenosti ili nespremnosti za dolazak pred sud i da optuženi ne sme da trpi štetu u realizaciji svog prava da se suoči sa svedokom. Pored toga, bilo bi neophodno prisustvo sudije prilikom saslušanja u prostoriji gde takav svedok daje svoj iskaz, a u cilju obezbeđenja regularnosti i zakonitosti svedočenja i provere da li svedok zaista slobodno, bez straha i sugestije, neometano daje svoj iskaz, što je sve sudskom veću otežano zbog praćenja iskaza svedoka isključivo putem monitora. To je slično situaciji iz člana 335. ZKP-a, kada se u toku glavnog pretresa poveri istražnom sudiji preduzimanje određenih radnji radi razjašnjenja izvesnih činjenica, ako bi preduzimanje tih radnji na glavnom pretresu bilo skopčano sa znatnim odugovlačenjem postupka ili drugim znatnim teškoćama. Ovako saslušani svedok može položiti zakletvu a o takvom svedočenju nije potrebno da se vodi poseban zapisnik, budući da se o toku glavnog pretresa vodi audio zapis koji je sastavni deo zapisnika o glavnom pretresu. Pitanje svedočenja pred kamerama, s jedne strane, ima svoje manjkavosti i otvara mnoga pitanja, a s druge strane, značajno pomaže ubrzanju i efikasnosti postupka, zbog čega zakonodavac detaljnim regulisanjem ovakvog načina svedočenja, mora otkloniti sve dileme i sumnje u pogledu njegove zakonitosti. Ovakav način svedočenja ZKP (čija primena počinje 1. jan. 2009. godine) predviđa u slučaju saslušanja tzv. „zaštićenog svedoka“ (član 117. ZKP-a). Putem video konferencijske veze, u prisustvu sudije Posebnog odeljenja za organizovani kriminal Okružnog suda u Beogradu, Veće Posebnog odeljenja saslušalo je veštake u konkretnom predmetu organizovanog kriminala koji su se nalazili u drugoj državi.

Zaštita oštećenih lica i svedoka u krivičnom postupku za krivična dela organizovanog kriminala, Zakonom o organizovanom kriminalu nije obuhvaćena, već je ta materija regulisana Zakonom o programu zaštite učesnika u krivičnom

postupku („Sl. glasnik“, 85/05), i ZKP-om čija je primena odložena do 1. jan. 2009. godine, ali su odredbe o procesnoj zaštiti svedoka toga Zakonika stupile na snagu. Zakon o organizovanom kriminalu se samo periferno dotiče te teme i u članu 15m propisuje da na obrazloženi predlog zainteresovanog lica, sud može odlučiti o zaštiti ličnih podataka svedoka ili oštećenog, no ne određuje sadržaj te mere, niti uređuje postupak u kojem se donosi odluka o njenoj primeni, što otežava primenu u praksi.

Zakonik o krivičnom postupku koji je u primeni (do 1. jan. 2009. godine), takođe ne rešava to pitanje, a Zakon o programu zaštite učesnika u krivičnom postupku, kao jednu od mera zaštite predviđa „prikriivanje identiteta i podataka o vlasništvu“ (član 118) no ta mera ima širi aspekt od mere zaštite ličnih podataka, jer uključuje prikriivanje identiteta izradom ličnih isprava u kojima su privremeno izmenjeni izvorni podaci, dok se zaštita ličnih podataka odnosi na neotkrivanje ličnih podataka oštećenog i svedoka i davanju tim podacima statusa službene tajne, te obavezivanju svih učesnika u krivičnom postupku na dužnost čuvanja tajne. Početkom primene odredaba o procesnoj zaštiti svedoka novog ZKP-a (čl. 116–122) zaštita svedoka je dobila pun značaj, jer je tim zakonom detaljno regulisana. Navedene odredbe novog zakonika se primenjuju od njegovog stupanja na snagu na osnovu odredbe člana 555.

Radi izbegavanja svih nedoumica u pogledu primene Zakona o organizovanom kriminalu, zakonodavac je propisao da će se krivični postupci za krivična dela organizovanog kriminala u kojima je optužnica stupila na pravnu snagu do dana stupanja na snagu tog zakona, okončati pred sudovima koji su do tada bili nadležni i po postupku predviđenom propisima koji su važili za ta krivična dela do dana stupanja na snagu Zakona o organizovanom kriminalu.

Međutim, faktički se Zakon o organizovanom kriminalu primenjivao i na krivične postupke za krivična dela organizovanog kriminala u kojima je optužnica i ranije stupila na pravnu snagu, jer je i osnovna verzija Zakona o organizovanom kriminalu od 19. jula 2002. godine („Sl. glasnik“, 42/02), u prelaznim i završnim odredbama propisivala da će se krivični postupci za krivična dela organizovanog kriminala u kojima je optužnica stupila na pravnu snagu do dana stupanja na snagu tog zakona (do 27. jula 2002. godine), okončati pred sudovima koji su bili stvarno i mesno nadležni pre stupanja na snagu Zakona o organizovanom kriminalu (član 22).

Upravo, radi otklanjanja nedoumica u pogledu retroaktivne primene ovog zakona koje su proistekle iz ovakve zakonske odredbe, koja nije precizno odredila po kojim pravilima će stvarno i mesno nadležni sudovi okončati postupak, zakonodavac se i odlučio da izmeni tu odredbu zakona i precizno odredi početak njegove primene, na način kako je to učinjeno članom 4. Zakona o izmenama i dopunama Zakona o organizovanom kriminalu od 11. aprila 2001. godine.

9. Inicijativa za izmenu zakona o organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala

Svesna nedostataka Zakona o organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala, a i zbog krupnih i suštinskih izmena Zakonika o krivičnom postupku, čija je primena je odložena do 1. jan. 2009. godine,

radna grupa formirana od strane Komisije za sprovođenje nacionalne strategije za reformu pravosuđa izradila je Nacrt zakona o državnim organima u postupku za krivična dela organizovanog kriminala i druga posebno složena krivična dela, koji se nalazi u fazi javne rasprave i na koji je stručna javnost (tužilaštva, sudovi i advokatura), uputila brojne primedbe, tako da je neizvesno, da li će, kada i u kakvoj verziji taj nacrt zakona biti upućen Vladi u formi zakonskog predloga, radi iznošenja pred Narodnu skupštinu na usvajanje. Iz tih razloga, svaka analiza tog Nacrta zakona bila bi preuranjena.

DRUGI DEO

ORGANIZOVANI KRIMINAL
I KORUPCIJA U UPOREDNOM I
MEĐUNARODNOM PRAVU I
USKLAĐIVANJE DOMAĆEG
ZAKONODAVSTVA SA
MEĐUNARODNIM PRAVNIM
STANDARDIMA

Prvi odeljak

MATERIJALNOPRAVNI ASPEKTI

I. OPŠTA PITANJA

1. Problem krivičnih sankcija za dela organizovanog kriminala (Robert Sepi)

a) Međunarodni izvori

Prema odredbama Konvencije UN o transnacionalnom organizovanom kriminalu, svaka država potpisnica će učiniti da vršenje krivičnih dela propisanih odredbama članova 5, 6, 8. i 32. Konvencije bude kažnjavano krivičnim sankcijama koje treba da uzmu u obzir težinu tih krivičnih dela (član 11. Konvencije). Radi se o delima učestvovanja u organizovanoj kriminalnoj grupi (član 5. Konvencije), pranja imovine stečene kriminalom (član 6. Konvencije), korupcije (član 8. Konvencije) i opstrukcije pravde (član 23. Konvencije). U svakom slučaju, sankcije treba da budu efikasne, srazmerne i odvraćajuće.

I krivičnopravna konvencija SE o korupciji posvećuje nekoliko svojih odredbi krivičnim sankcijama. Imajući u vidu težinu krivičnih dela uspostavljenih odredbama ove Konvencije, svaka država potpisnica treba da uspostavi i obezbedi efektivne, proporcionalne i odvraćajuće krivične sankcije i mere, uključujući i lišenje slobode fizičkog lica (član 19. Konvencije).

b) Italija

Italijansko krivično zakonodavstvo predviđa da se na dela organizovanog kriminala mogu primeniti, pored tradicionalnih krivičnih sankcija kao što su zatvor (uključujući i doživotni zatvor), i one krivične sankcije koje se sa stanovišta našeg krivičnog materijalnog prava mogu smatrati potpuno novim institutima. Reč je, u prvom redu, o sporednim krivičnim sankcijama kao što su oduzimanje prava da se vrše javne funkcije, zabrana obavljanja prakse ili profesionalne delatnosti, diskvalifikacija sa rukovodećih položaja u privrednim društvima, gubitak prava ulaska u ugovorne odnose sa javnom administracijom i gubitak ili suspenzija roditeljskog prava (član 19. Krivičnog zakonika). Sledstveno tome, u italijanskom krivičnom pravu su precizno propisana krivična dela u vezi sa čijim izvršenjem može doći do gubitka navedenih prava i uslovi pod kojima dolazi do toga. Primera radi, do gubitka prava na ulazak u ugovorne odnose sa javnom

administracijom može doći ako je neko od zakonom taksativno navedenih dela (npr. krivično delo nedozvoljeno udruženje mafijaškog tipa iz člana 316) izvršeno radi sticanja koristi ili u očekivanju da će se takva korist steći (član 32quater Krivičnog zakonika). Pored toga, nekom licu se može izreći diskvalifikacija za vršenje javnih funkcija samo ako je kao izvršilac nekog od navedenih krivičnih dela osuđen na kaznu zatvora u trajanju od najmanje tri godine (član 317bis Krivičnog zakonika).

c) *Slovenija*

Nasuprot italijanskom krivičnom pravu, slovenačko zakonodavstvo ne poznaje posebne vrste krivičnih sankcija koje bi se imale primenjivati u slučaju izvršenja krivičnih dela organizovanog kriminala. Ono sadrži samo opštu odredbu o tome da kazna zatvora, koja ne može biti kraća od 15 dana niti duža od 15 godina, u slučaju izvršenja najtežih krivičnih dela može biti izrečena u trajanju od 30 godina.¹⁵⁸

d) *Hrvatska*

Slično slovenačkom krivičnom pravu, ni hrvatsko zakonodavstvo ne propisuje posebnu vrstu krivičnih sankcija za izvršioce krivičnih dela organizovanog kriminala. Nasuprot tome, na isti način kao i slovenačko zakonodavstvo ono propisuje da se kazna zatvora, koja ne može biti kraća od 30 dana niti duža od 15 godina, izuzetno, i to za najteže i najpogibelnije oblike teških krivičnih dela može izreći u trajanju od 20 do 40 godina (tzv. dugotrajni zatvor)¹⁵⁹.

e) *Bosna i Hercegovina*

Ni pravni sistem Bosne i Hercegovine nije izuzetak u pogledu (ne)propisivanja krivičnih sankcija za dela organizovanog kriminala. Umesto toga, navedeno zakonodavstvo predviđa da se kazna zatvora, koja inače ne može biti kraća od 30 dana niti duža od 20 godina, za najteže oblike teških krivičnih dela učinjenih s umišljajem može izreći u trajanju od 20 do 45 godina (dugotrajni zatvor)¹⁶⁰. Kao što se vidi, jedina razlika u odnosu na gore navedena zakonodavstva jeste u tome što se za propisivanje najteže krivične sankcije ovde zahteva određeni stepen vičnosti. Takvu pravnotehničku redakciju smatramo nepotrebnom iz dva razloga: prvo, jer su i teorijski gledano male mogućnosti da neko teško krivično delo bude učinjeno iz nehata i drugo, što je pravilo da su krivična dela kažnjiva onda kada su učinjena sa umišljajem, a da su slučajevi kažnjavanja za krivično delo izvršeno iz nehata izuzetak i smatraju se *par excellence* materijom posebnog dela krivičnog zakonodavstva.

158 Član 37. Kazenskog zakonika, „Uradni list RS“, br. 95/2004.

159 Član 53. Kaznenog zakona, „Narodne novine“, br. 110/97, 27/98, 50/00, 129/00 i 51/01.

160 Član 42. Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine, „Službeni glasnik“, br. 3/03, 32/03, 37/03, 54/04, 61/04, 30/05, 53/06. i 55/06.

2. O krivičnim delima dogovora za izvršenje krivičnog dela (član 345. KZ) i zločinačkog udruživanja (član 346. KZ)

(Robert Sepi)

a) Međunarodni izvori

Konvencija UN o transnacionalnom organizovanom kriminalu je pokušala da detaljnije razradi i objasni pojmove organizovanog kriminala, druge kriminalne grupe i sl. Tako se pod pojmom „organizovana kriminalna grupa“ podrazumeva udruženje tri ili više lica koje ima prepoznatljivu strukturu, postoji određeni period vremena i preduzima, u skladu sa ciljevima svog delovanja, jedno ili više teških krivičnih dela ustanovljenih odredbama ove Konvencije u nameri da, posredno ili neposredno, stekne finansijsku ili drugu imovinsku korist (član 2. Konvencije). U smislu ove Konvencije, pod teškim krivičnim delima se podrazumevaju krivična dela za koja je zaprećena kazna zatvora od najmanje pet godina zatvora ili neka teža kazna (član 2. Konvencije). Pod drugom organizovanom grupom se podrazumeva udruženje koje nije slučajno (već sa namerom) formirano radi neposrednog vršenja krivičnih dela i za koje se ne zahteva formalno definisanje uloga njegovih članova, kontinuitet članstva ili razvijena struktura (član 23. Konvencije). U tom cilju svaka država treba da usvoji zakonske i druge mere koje su neophodne da bi se konstruisala krivična dela koja se vrše sa tom namerom (član 5. Konvencije). Prema izričitim odredbama Konvencije, dva su takva dela u pitanju. Prvo, koje se sastoji u sporazumu dva ili više lica za vršenje teških krivičnih dela u cilju, neposrednog ili posrednog, sticanja finansijske ili neke druge koristi (član 5. Konvencije). Drugo delo postoji kada se aktivnosti preduzimaju od strane nekog lica koje zna ciljeve i kriminalne aktivnosti grupe ili namera da izvrši neko do krivičnih dela u njenom sastavu ili radi postizanja ciljeva grupe (član 5. Konvencije). Pri tome se pojmovi saznanja, namere, cilja, zadatka ili sporazuma imaju procenjivati na osnovu objektivnog kriterijuma – prema okolnostima svakog konkretnog slučaja (član 5. Konvencije). Prema odredbama Preporuke SE br. (2001)¹¹ o vodećim principima u borbi protiv organizovanog kriminala pod organizovanom kriminalnom grupom treba podrazumevati udruženje tri ili više lica koje postoji određeni vremenski period i u skladu sa svojim ciljevima izvrši jedno ili više teških krivičnih dela u nameri da, neposredno ili posredno stekne finansijsku ili neku drugu moć (član 1. Preporuke). Zbog toga države članice treba da inkriminišu svako učešće bilo koje osobe u organizovanoj kriminalnoj grupi (član 2. Preporuke).

b) Italija

Italijansko krivično zakonodavstvo propisuje posebno krivično delo pod nazivom nedozvoljeno udruženje mafijaškog tipa (član 416. Krivičnog zakonika). Navedeno krivično delo vrši svako lice koje postane ili je član nedozvoljenog udruženja mafijaškog tipa koje uključuje najmanje tri ili više lica. Smatraće se da takvo udruženje postoji kada aktivnosti njegovih članova za rezultat imaju vršenje krivičnih dela kojima ono ostvaruje kontrolu na bilo koji način nad eko-

nomskim aktivnostima, koncesijama, autorskim pravima, javnim ugovorima ili uslugama, stiče nedozvoljen profit ili kada njegovi članovi stiču određene prednosti od udruživanja, privilegije za sebe ili druga lica (član 416bis Zakonika). Navedena odredba pravi razliku između dve vrste krivične odgovornosti i u zavisnosti od toga propisuje različito trajanje krivične sankcije. Prvu odgovornost predstavlja odgovornost organizatora i kolovođe udruženja kome se za organizovanje i upravljanje udruženjem može izreći kazna zatvora u trajanju od četiri do devet godina. S druge strane, članu udruženja se može izreći kazna zatvora od tri do šest godina (član 416bis Zakonika).

c) Slovenija

I slovenački Krivični zakonik sadrži dva istoimena krivična dela s tom razlikom što je u odnosu na Krivični zakonik Srbije redosled inkriminacija obrnut.

Dogovor za izvršenje krivičnog dela

Ko se sa nekim dogovori da izvrši krivično delo za koje se može izreći kazna od pet godina zatvora ili teža kazna, kazniće se zatvorom do jedne godine (član 298. Kazenskog zakonika).

Identično rešenju usvojenom u srpskom krivičnom zakonodavstvu, navedeno krivično delo predstavlja inkriminisanje delatnosti koja je po svojoj prirodi pripremna radnja. Radnju izvršenja ovog krivičnog dela čini dogovor za izvršenje krivičnog dela pod čime treba podrazumevati svaku vrstu sporazuma ili dogovora između najmanje dva ili više lica da zajednički izvrše krivično delo. Sporazum odnosno dogovor može biti postignut usmenim ili pismenim putem kao i konkludentnim radnjama. Na osnovu sporazuma odnosno dogovora se utvrđuje da li postoji volja određenih lica da zajednički izvrše krivično delo. Ta volja mora biti usmerena na izvršenje najmanje jednog krivičnog dela (odredba člana i govori o krivičnom delu, dakle u singularu), ali njome može biti obuhvaćeno i vršenje više krivičnih dela. Za razliku od srpskog zakonodavstva, navedeni član ne sadrži reč „određeno“ ispred pojma krivično delo. Naprotiv, preciziranje o kojim krivičnim delima se radi je izvršeno posredno, putem propisivanja objektivnih uslova inkriminacije. Naime, sporazum odnosno dogovor se mora odnositi na krivično delo za koje se po zakonu može izreći najmanje pet godina zatvora ili teža kazna.

Izvršilac dela može biti svako lice koje je učesnik u dogovoru i koje se saglasi sa izvršenjem dela. Na osnovu redakcije navedene odredbe se može zaključiti da je za postojanje krivične odgovornosti tog lica potreban umišljaj koji obuhvata svest da je sa drugim licima postignut sporazum, odnosno dogovor o izvršenju određenog krivičnog dela. Zbog toga učesnici u dogovoru imaju svojstvo saizvršilaca. Krivično odgovornom učiniocu ovog krivičnog dela se može izreći kazna zatvora do jedne godine. Smatra se da je delo učinjeno kada je sporazum o izvršenju dela postignut što predstavlja faktičko pitanje na koje se odgovor mora dati u zavisnosti od okolnosti svakog konkretnog slučaja.

Zločinačko udruživanje

(1) Ko učestvuje u organizovanju zločinačkog udruženja koje ima cilj vršenje krivičnih dela za koja se može izreći kazna veća od tri godine zatvora, kazniće se zatvorom od tri meseca do pet godina; (2) Ko organizuje ili rukovodi udruženjem iz

prethodnog stava, kazniće se zatvorom od šest meseci do osam godina; (3) Učiniocu krivičnog dela iz prethodnih stavova koji spreči dalje vršenje tih dela, ili otkrije podatke koji su značajni za istragu i dokazivanje već izvršenih dela, može se kazna za ta dela ublažiti u skladu sa članom 42. tačka 3. ovog zakonika (član 297. KZ).

I ovo krivično delo predstavlja inkriminisanje dogovaranja i sporazumevanja ali za razliku od ranije prikazanog dela, te delatnosti u ovom slučaju mogu predstavljati samo jednu od aktivnosti kojom se ostvaruje ovo krivično delo. Zakonom je propisano nekoliko alternativnih radnji izvršenja, koje za razliku od srpskog zakonodavstva, imaju drugačiju pravnotehničku redakciju i enumeraciju stavova. Delo se najpre može izvršiti učestvovanjem u zločinačkom udruženju koje je organizovano u nameri izvršenja krivičnog dela. Na osnovu redakcije navedene odredbe može se zaključiti da to može biti bilo koja radnja koja znači postajanje članom zločinačkog udruženja odnosno bilo koja delatnost kojom se učestvuje u ostvarivanju ciljeva udruženja. Drugim rečima, lice mora biti svesno da je član zločinačkog udruženja i mora učestvovati u njegovim aktivnostima. Druga, alternativno postavljena radnja izvršenja jeste organizovanje ili (ruko)vođenje zločinačkim udruženjem. Organizovanje u smislu ovog dela može značiti ustanovljenje, oformljenje odnosno stvaranje zločinačkog udruženja koje se može ostvariti različitim aktivnostima.

U odsustvu zakonskog preciziranja pojma „zločinačko udruženje“ (slovenački Krivični zakonik ne sadrži glosarijum) pretpostavka je da zločinačko udruženje kao zajednički oblik delovanja treba da čine najmanje tri lica. Pored toga, ovaj oblik organizovanja bi trebalo da karakteriše veći stepen organizovanja i određenom unutrašnjom hijerarhijom. Na kraju, mora se raditi o trajnijem obliku udruživanja koje deluje na većem prostoru u cilju vršenja krivičnih dela.

Objektivni uslovi inkriminacije su i ovde propisani s obzirom na težinu zaprečenih kazni. Zločinačko udruženje treba da je organizovano za krivična dela za koje se može izreći najmanje 3 godine zatvora ili teža kazna.

Delo se smatra svršenim kada je neki od oblika organizovanja stvoren ili kada je neko lice postalo pripadnikom udruženja. U zavisnosti od stepena krivične odgovornosti zakonodavac je propisao i različite sankcije za izvršioca ovog dela. Tako se organizatoru i vođi zločinačkog udruženja može izreći kazna zatvora od šest meseci do osam godina dok je u odnosu na člana zločinačkog udruženja zaprećena ista kazna ali u minimalnom trajanju od tri meseca i najduže do pet godina. Ukoliko nijedno od dela zbog kojih je zločinačko udruženje osnovano nije pokušano ili izvršeno, organizator odgovara za organizovanje udruženja a pripadnik za postajanje članom. Naprotiv, ako je neko od navedenih dela pokušano ili izvršeno pripadnik udruženja odgovara i za stupanje u članstvo i za delo u čijem je izvršenju učestvovao. Drugim rečima, pripadništvo zločinačkom udruženju se ne smatra pripremnom radnjom već trajnom. S druge strane, u slučaju kada je takvo delo pokušano ili izvršeno, organizator zločinačkog udruženja odgovara za stvaranje tog udruženja kao i za sva dela koja su izvršili članovi grupe (sticaj organizovanja zločinačkog udruživanja sa svim delima koje su izvršili članovi grupe (kao da ih je sam izvršio).

Kao što se iz prikazane odredbe jasno vidi izvršiocu krivičnog dela koji spreči dalje vršenje krivičnih dela ili otkrije podatke koji su potrebni za otkrivanje

ili dokazivanje već izvršenih krivičnih dela može se kazna ublažiti u skladu sa opštim odredbama o ublažavanju kazne. U pogledu lica koje može biti izvršilac ovog krivičnog dela i oblika vinosti koji se zahteva za njegovo postojanje mogu se primeniti razmatranja koja važe za naše domaće zakonodavstvo.

d) Hrvatska

Dogovor za počinjenje kaznenog dela

Navedeno delo postoji i u hrvatskom zakonodavstvu uz neznatne razlike u odnosu na naše krivično pravo.

*Tko se s drugim dogovori da će počiniti teže kazneno djelo za koje se po zakonu može izreći tri godine zatvora ili teža kazna, kazniće se novčanom kaznom ili kaznom zatvora do tri godine.*¹⁶¹

Navedeno krivično delo se može izvršiti sporazumevanjem ili dogovaranjem dva lica da zajednički izvrše jedno ili više krivičnih dela. Radnja izvršenja se može preduzeti usmenim ili pismenim putem kao i konkludentnim radnjama. Pri tome, mora postojati nesumnjiva namera i volja da se zajednički izvrši jedno ili više krivičnih dela. Kao što se može zaključiti, osim nešto drugačije terminologije, koja ne utiče na samu suštinu krivičnog dela, postoje značajnije razlike u odnosu na slovenačko i naše krivično zakonodavstvo u pogledu objektivnih uslova inkriminacije i zaprečene krivične sankcije. Kada je pravnotehnička redakcija navedenog člana u pitanju, hrvatski zakonodavac je vrstu krivičnih dela za čije se izvršenje postiže dogovor pokušao bliže da odredi atributom „teže krivično delo“. To smatramo nepotrebnim, jer se težina navedenog dela može proceniti i posredno preko zaprečenih krivičnih sankcija (što je primenjeno u slovenačkom slučaju), kao objektivnih uslova inkriminacije, te se u ovom slučaju radi o svojevrsnoj tautologiji. Objektivni uslovi inkriminacije su drugačiji u odnosu na one propisane u srpskom i slovenačkom zakonodavstvu. Naime, propisano je da se sporazum odnosno dogovor mora odnositi na krivično delo za koje se po zakonu može izreći najmanje tri godine zatvora ili teža kazna, što može ukazivati na to da hrvatski zakonodavac smatra ovo delo „opasnijim“ nego druga zakonodavstva jer inkriminiše dogovore za izvršenje krivičnih dela sa nižim posebnim minimumom zaprečene kazne.

Posebnu zanimljivost predstavlja rešenje u pogledu zaprečenih kazni. S jedne strane, odredbe navedenog člana propisuju dve glavne krivične sankcije kao alternativne – novčanu kaznu i kaznu zatvora. I dok bi se zbog propisivanja novčane kazne moglo pomisliti da hrvatski zakonodavac ovo delo smatra lakšim, on istovremeno, kaznu zatvora propisuju nešto strožije jer se krivično odgovornom učiniocu ovog krivičnog dela može izreći kazna zatvora do tri godine, što je viši posebni maksimum, gledano u odnosu na srpski i slovenački model.

Udruživanje za počinjenje kaznenih djela

(1) Tko organizira grupu ljudi ili na drugi način povezuje u zajedničko djelovanje tri ili više osoba koja ima za cilj počinjenja kaznenih djela za koje se po zakonu može izreći tri godine zatvora ili teža kazna, kazniće se kaznom zatvora od šest mjeseci do pet godina. – (2) Tko organizira zločinačku organizaciju za po-

161 Član 332. Kaznenog zakonika, Narodne novine, br. 110/97, 27/98, 50/00, 129/00 i 51/01.

činjenje kaznenih djela ili njome upravlja, kazniće se kaznom zatvora od jedne do osam godina. – (3) Pripadnik grupe iz stavka 1. ovoga članka, kazniće se novčanom kaznom ili kaznom zatvora do tri godine. – (4) Pripadnik zločinačke organizacije iz stavka 2. ovoga članka, kazniće se kaznom zatvora od šest mjeseci do pet godina. – (5) Član grupe ili zločinačke organizacije koji otkrije grupu ili zločinačku organizaciju prije nego što je u njezinom sastavu ili za nju počinio neko kazneno djelo oslobodiće se kazne (član 333. KZ).

I hrvatsko zakonodavstvo, dakle, poznaje navedeno krivično delo, ali ono, u odnosu na slovenačko i srpsko krivično pravo, ima ne samo različite oblike, nego i veći broj, drugačije i alternativno normiranih radnji izvršenja. Delo se u prvom redu može izvršiti organizovanjem grupe ili povezivanjem na drugi način u zajedničko delovanje tri ili više osoba. Sam zakonodavac je definisao pojam „grupa ljudi“ na taj način što je propisao da grupu ljudi čine najmanje tri osobe koje su povezane radi trajnog ili povremenog činjenja krivičnih dela, pri čemu svaka od tih osoba ima svoj udeo u njihovom vršenju (član 89. KZ). S obzirom na to da zakon pravi razliku između delatnosti organizovanja i povezivanja na drugi način, može se zaključiti da pod organizovanjem treba podrazumevati samo delatnosti kojom se neposredno oformljuje i organizaciono učvršćuje grupa ljudi. S druge strane, povezivanje tri ili više lica na drugi način za zajedničko izvršenje krivičnih dela može biti učinjeno svim onim aktivnostima koje ne predstavljaju organizovanje npr. vrbovanjem ili stvaranje samo okvirnog plana delovanja. Ovaj oblik krivičnog dela se može izvršiti i postavljanjem pripadnikom grupe i delovanjem u tom svojstvu. Postavljanje pripadnikom grupe znači, kao i u prethodnim primerima, određeno saglašavanje, tačnije prihvatanje učešća u ostvarivanju ciljeva grupe odnosno izražavanje saglasnosti da se učestvuje u grupi. Ono se može manifestovati na različite načina – od izričite izjave volje do prostog učešća u delu konkludentnim radnjama. Objektivni uslovi inkriminacije za ovaj oblik krivičnog dela su identični onima koje sadrže slovenačko i srpsko zakonodavstvo. Naime, grupa odnosno tri ili više lica treba da su organizovani ili na drugi način povezani za vršenje krivičnih dela za koje se može izreći najmanje tri godine zatvora ili teža kazna. Krivično odgovornom organizatoru grupe se može izreći kazna zatvora čiji je posebni minimum šest meseci zatvora dok je njen posebni maksimum pet godina zatvora. Pripadniku grupe se može izreći novčana kazna bez posebnog minimuma i maksimuma ili kazna zatvora do tri godine.

Drugi oblik ovog krivičnog dela jeste organizovanje ili upravljanje zločinačkom organizacijom, odnosno postavljanje njenim pripadnikom. U pogledu načina stvaranja i upravljanja navedenim oblikom udruživanja važe sva dosadašnja razmatranja. Šta se ima smatrati zločinačkom organizacijom određeno je u samom zakonu, koji propisuje da je to strukturirano udruženje od najmanje tri lica koje postoji tokom određenog razdoblja i deluje sa zajedničkim ciljem vršenja jednog ili više kaznenih dela radi neposrednog ili posrednog sticanja finansijske ili druge materijalne koristi ili s ciljem ostvarivanja i zadržavanja nadzora nad pojedinim privrednim ili drugim delatnostima, a radi se o krivičnim delima za koja se može izreći kazna zatvora u trajanju od najmanje četiri godine ili teža kazna (član 89. KZ).

Na prvi pogled se može uočiti da su krivična dela za čije vršenje se organizuje zločinačko udruženje bliže određena posledično. Naime, mora se raditi o

delima čija je posledica sticanje imovinske koristi ili ostvarivanje i zadržavanjem nadzora nad delatnostima koje mogu dovesti do njenog sticanja. U oba slučaja, potrebno je da postoji protivpravnost iako to zakonodavac nije izričito naglasio. Drugim rečima, imovinska korist koja se stiče treba da bude protivpravna kao što ostvarivanje i zadržavanje nadzora treba da budu protivpravni. Time je hrvatski zakonodavac ovo krivično delo u velikoj meri približio pojmu organizovanog kriminala. Druga osobenost se sastoji u činjenici da su objektivni uslovi inkriminacije sadržani u definiciji samog pojma zločinačko udruženje opšteg dela KZ, a ne u odredbi posebnog dela KZ. Kod ovog oblika krivičnog dela su objektivni uslovi inkriminacije strožiji nego u slovenačkom i srpskom zakonodavstvu jer zločinačka organizacija treba da je organizovana za vršenje krivičnih dela za koje se može izreći najmanje četiri godine zatvora ili teža kazna. Krivično odgovornom organizatoru zločinačkog udruženja grupe se može izreći kazna zatvora čiji je posebni minimum viši nego u slovenačkom i srpskom zakonodavstvu i iznosi jednu godinu, dok je njen posebni maksimum viši nego u srpskom, a identičan slovenačkom modelu – do osam godina zatvora. Drugi način izvršenja ovog krivičnog dela jeste postajanje pripadnikom zločinačkog udruženja za koji važe sva dosadašnja razmatranja. Krivično odgovornom pripadniku grupe se može izreći kazna koja nije bitno blaža u odnosu na kaznu predviđenu za organizatora i vođu zločinačkog udruženja – od šest meseci do pet godina zatvora.

Poslednja razlika hrvatskog zakonodavstva u odnosu na slovenački model jeste u pogledu lica koje otkrije grupu ili zločinačku organizaciju. Za razliku od slovenačkog KZ, odredba ovog člana, kao i u srpskom zakonodavstvu, predviđa da takvu delatnost može preduzeti samo član grupe a ne i organizator ili vođa grupe, i to samo pre nego što je u njenom sastavu ili za nju učinio neko krivično delo.

e) Bosna i Hercegovina

Dogovor za učinjenje krivičnih djela

*Ko s drugim dogovori učinjenje krivičnog djela propisanog zakonom Bosne i Hercegovine za koje se može izreći kazna zatvora tri godine ili teža kazna, ako za dogovor učinjenja takvog pojedinog krivičnog djela nije propisana teža kazna, kazniće se novčanom kaznom ili kaznom zatvora do jedne godine.*¹⁶²

Kao što se može videti iz prikazanog člana, navedeno krivično delo je identično do sada prikazanim, uz jedan mali izuzetak. Naime, u pogledu radnje izvršenja, objektivnih uslova inkriminacije, mogućeg izvršioca i njegovog stepena krivične odgovornosti i zaprečenih kazni odredba navedenog člana ne odstupa od do sada prikazanih. Ono u čemu se ona razlikuje je sledeće. U nameri da dodatno istakne subsidijarnost ovog krivičnog dela, krivično pravo BiH je prilikom pravnotehničke redakcije ovog člana izričito propisalo da će se odredbe ovog člana primeniti samo ako za dogovor odnosno pripremanje nekog krivičnog dela nije propisana teža kazna. Drugim rečima, ukoliko je pripremanje izvršenja nekog krivičnog dela inkriminisano kao posebna radnja izvršenja, prema izvršiocima tog dela se neće primeniti odredbe o dogovoru za izvršenje krivičnog

162 Član 247. Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine, *Službeni glasnik*, br. 3/03, 32/03, 37/03, 54/04, 61/04, 30/05, 53/06. i 55/06.

dela, ako je za tako kažnjivo pripremanje predviđena teža kazna nego za dogovor za izvršenje dela.

Udruživanje radi činjenja krivičnih djela

(1) Ko organizira grupu ljudi ili na drugi način udružuje tri ili više osoba u cilju učinjenja krivičnih djela propisanih zakonom Bosne i Hercegovine za koja se može izreći kazna zatvora tri godine ili teža kazna, ako za takvo organiziranje ili udruživanje radi učinjenja pojedinog krivičnog djela nije propisana teža kazna, kazniće se kaznom zatvora od šest mjeseci do pet godina. – (2) Ko postane pripadnik grupe ljudi ili udruženja iz stava 1. ovog člana, kazniće se novčanom kaznom ili kaznom zatvora do jedne godine. – (3) Pripadnik grupe ljudi koji otkrije grupu ili pripadnik udruženja koji otkrije udruženje prije nego što je u njihovom sastavu ili za njih učinio krivično djelo, može se osloboditi od kazne. – (4) Organizator koji otkrivanjem grupe ljudi ili udruženja ili na drugi način spriječi učinjenje krivičnog djela iz stava 1. ovog člana, kazniće se novčanom kaznom ili kaznom zatvora do jedne godine, a može se i osloboditi od kazne (član 249. KZ).

I kod ovog dela se mogu uočiti izvesne osobenosti krivičnog prava BiH. Na prvom mestu, treba navesti, da je i kod propisivanja ovog krivičnog dela zakonodavac iskazao nameru da istakne njegovu subsidijarnost. Zbog toga je predvideo da će se odredbe ovog člana primeniti samo ako organizovanje i udruživanje radi vršenja krivičnog dela nije posebno inkriminisano kao krivično delo za koje je zaprećena teža kazna. Pored toga, zakonom je definisano šta se ima smatrati pod grupom ljudi, tako što je normirano da je to udruženje od najmanje tri osobe koje su povezane radi trajnog, ponovljenog ili povremenog činjenja krivičnih dela, pri čemu svaka od tih osoba daje svoj udeo u njihovom vršenju. Slično tome, imajući u vidu da se ovo krivično delo može izvršiti i udruživanjem na drugi način tri ili više osoba, zakon je precizirao da se pod organizovanom grupom ljudi ima smatrati grupa ljudi koja je formirana, a nije spontano nastala, radi neposrednog vršenja krivičnog dela i čiji članovi ne moraju imati formalno definisane uloge, koja ne mora imati kontinuitet članstva niti razvijenu organizaciju.

Međutim, ono po čemu se zakonodavstvo BiH najviše razlikuje jeste činjenica da ono propisuje i treće krivično delo koje ima izvesnih sličnosti sa napred prikazanim. Naime, suprotno od hrvatskog primera, zakonodavac je samo krivično delo naslovio kao organizovani kriminal.

Organizirani kriminal

(1) Ko učini krivično djelo propisano zakonom Bosne i Hercegovine kao pripadnik zločinačke organizacije, ako za pojedino krivično djelo nije propisana teža kazna, kazniće se kaznom zatvora najmanje tri godine. – (2) Ko kao pripadnik zločinačke organizacije učini krivično djelo propisano zakonom Bosne i Hercegovine za koje se može izreći kazna zatvora tri godine ili teža kazna, ako za pojedino krivično djelo nije propisana teža kazna, kazniće se kaznom zatvora najmanje pet godina. – (3) Ko organizira ili bilo kako rukovodi zločinačkom organizacijom koja zajedničkim djelovanjem učini ili pokuša krivično djelo propisano zakonom Bosne i Hercegovine, kazniće se kaznom zatvora najmanje deset godina ili dugotrajnim zatvorom. – (4) Ko postane pripadnik zločinačke organizacije koja zajedničkim djelovanjem učini ili pokuša krivično djelo propisano zakonom Bosne i Hercegovine, ako za pojedino krivično djelo nije propisana teža kazna, kazniće se kaznom zatvo-

ra najmanje jednu godinu. – (5) Pripadnik zločinačke organizacije iz stava 1. do 4. ovog člana koji otkrije zločinačku organizaciju, može se osloboditi od kazne (član 250. KZ BiH).

Kao što se može videti, ovo krivično delo se od do sada prikazanih razlikuje u sledećem. Kod radnje izvršenja, koja se sastoji u organizovanju i vođenju zločinačkog organizacije, inkriminisan je i sam pokušaj izvršenja nekog od zakonom propisanih dela, a ne samo izvršenje krivičnih dela zbog kojih je organizacija i osnovana. Isto tako, pokušaj izvršenja nekog od navedenih krivičnih dela od strane zločinačke organizacije je kažnjiv i kada je u pitanju pripadnik zločinačke organizacije. Pored toga, navedena odredba pravi razliku u pogledu odgovornosti pripadnika zločinačke organizacije u zavisnosti od težine krivičnog dela koje je izvršio u tom svojstvu. U prvom slučaju, kada pripadnik zločinačke organizacije izvrši krivično delo za koje nije propisana teža kazna, kazniće se zatvorom čiji je posebni minimum tri godine. Nasuprot tome, kada neko lice u svojstvu pripadnika zločinačke organizacije izvrši krivično delo za koje je zaprećena kazna zatvora od tri godine ili teža kazna, može mu se izreći kazna zatvora od najmanje pet godina.

Inače, sam zakon je definisao zločinačku organizaciju kao organizovanu grupu ljudi od najmanje tri osobe, koja postoji neko vreme, delujući u cilju vršenja jednog ili više krivičnih dela za koja se po zakonu može izreći kazna zatvora tri godine ili teža kazna (član 1. KZ BiH). U svemu ostalom vrede gornja razmatranja.

3. O krivičnoj odgovornosti pravnih lica i odnosu prema privrednim prestupima (Robert Sepi)

a) Međunarodni izvori

Prema odredbama Konvencije UN o transnacionalnom organizovanom kriminalu svaka država potpisnica treba da usvoji mere koje su neophodne da bi se uspostavila odgovornost pravnih lica za učešće u teškim krivičnim delima od strane organizovanog kriminala ili krivičnim delima navedenim u odredbama članova 5, 6, 8. i 23. ove Konvencije. Ta odgovornost može biti krivična, građanska ili administrativna. Ona takođe ne treba da prejudicira krivičnu odgovornost fizičkog lica koje je izvršilo krivično delo. Pored toga, svaka država treba da usvoji mere kako bi prema pravnim licima bile izrečene efektivne, proporcionalne i odvraćajuće krivične ili neke druge sankcije, uključujući i novčanu kaznu (član 10 Konvencije).

I Krivičnopravna Konvencija SE o korupciji propisuje da svaka država članica treba da usvoji zakonske i druge mere kako bi obezbedila odgovornost pravnog lica za tačno određena krivična dela: aktivno podmićivanje, pranje novca i sl. koja su izvršena od strane fizičkog lica koje je delovalo kao pojedinac ili kao deo organa tog pravnog lica ili koje ima vodeću poziciju u tom pravnom licu na osnovu svog prava predstavljanja, ovlašćenja da donosi odluke u korist pravnog lica, ovlašćenja da vrši kontrolu pravnog lica i sl. Države će u tom cilju uspostaviti odgovornost pravnih lica na osnovu nevršenja ili propuštanja vršenja dužne

kontrole nad fizičkim licem kao izvršiocem. Postojanje odgovornosti pravnog lica ne treba da prejudicira odgovornost i vođenje krivičnog postupka protiv fizičkog lica (član 18. Konvencije).

b) Slovenija

U Republici Sloveniji je primenjeno rešenje koje se u našoj pravnoj teoriji označava kao srednje rešenje, a čija je suština da je osnovna odredba o odgovornosti pravnih lica sadržana u Krivičnom zakoniku Republike Slovenije¹⁶³ dok je njena dalja razrada i dopuna izvršena posebnim Zakonom o odgovornosti pravnih lica za krivična dela.¹⁶⁴ Osnovna odredba normira odgovornost pravnog lica za krivična dela na opšti način: ona postoji onda kada je krivično delo izvršilac učinio u ime, za račun ili u korist pravnog lica. Istom odredbom propisano je da se u slučaju postojanja odgovornosti pravnog lica za krivično delo mogu izreći kazne, mere upozorenje i mere sigurnosti i nastupiti pravne posledice osude. Pored toga, osnovna odredba sadrži i dve upućujuće norme, – ona predviđa da će se posebnim zakonom propisati kako krivična dela za koja može odgovarati pravno lice, tako i posebne odredbe o krivičnom postupku protiv njega.

Navedeni Zakon o odgovornosti pravnih lica za krivična dela (u daljem tekstu Zakon) u svojim uvodnim odredbama, pored ponavljanja osnovnih postavki o odgovornosti pravnih lica za krivična dela iz Krivičnog zakonika, sadrži i odredbe o svom prostornom važenju. Prema tim odredbama, domaća i strana pravna lica su odgovorna, kako za krivična dela koja su izvršena na teritoriji Republike Slovenije, tako i za krivična dela izvršena u inostranstvu, pod uslovom da imaju sedište na njenoj teritoriji, da na njoj obavljaju svoju poslovnu delatnost ili da je krivično delo bilo upereno protiv Republike Slovenije, njenog državljanina ili domaćeg pravnog lica (član 3. Zakona). S druge strane, domaća pravna lica će biti odgovorna prema odredbama ovog zakona za krivična dela izvršena u inostranstvu, protiv strane države, stranog državljanina i stranog pravnog lica, pri čemu se uslovi za postojanje odgovornosti imaju ceniti prema odredbama člana 124. Krivičnog zakonika (član 3. Zakona).

Osnovni princip je da krivična odgovornost pravnog lica postoji kada lice koje postupa u ime, za račun ili u korist pravnog lica izvrši krivično delo: pri izvršavanju protivpravnih odluka, naloga ili odobrenja upravnih ili nadzornih organa pravnog lica, ili kad su upravni ili nadzorni organi pravnog lica uticali ili omogućili tom licu izvršenje krivičnog dela, kada je pravno lice raspolagalo sa protivpravno pribavljenom koristi ili je upotrebilo predmete nastale izvršenjem krivičnog dela, kao i ukoliko upravni ili nadzorni organi pravnog lica propuste da vrše dužan nadzor nad zakonitošću rada njima podređenih lica i organa (član 4. Zakona). Iz navedenog se može zaključiti da je slovenački zakon prihvatio koncepciju o subjektivnoj odgovornosti pravnog lica što znači da postoje dve paralelne, istovremene i nezavisne odgovornosti, – jedna pravnog lica i druga fizičkog lica kao izvršioca. U svim navedenim slučajevima će postojati odgovornost pravnog lica za krivično delo i onda kada izvršilac tog dela nije krivično odgo-

163 Član 33. Kazenskog zakonika, *Uradni list RS*, br. 95/2004.

164 Zakon o odgovornosti pravnih oseb za kazniva dejanja, *Uradni list RS*, br. 98/2004.

voran, kao što ni postojanje odgovornosti pravnog lica za krivično delo ne isključuje krivičnu odgovornost fizičkog lica (član 5. Zakona). Posebnu pažnju treba obratiti na odredbe koje normiraju odgovornost pravnog lica u stečaju. Prema rešenjima iz slovenačkog zakonodavstva, postojaće odgovornost pravnog lica za krivično delo bez obzira na to da li je ono bilo izvršeno pre pokretanja ili tokom stečajnog postupka s tim što se u tom slučaju prema tom licu neće izreći kazna već mera oduzimanja imovinske koristi ili mera sigurnosti oduzimanja predmeta (član 6. Zakona).

Kod propisivanja odgovornosti pravnog lica zakon je shodno upotrebio i neke opšte institute krivičnog prava. Tako, pravno lice neće biti odgovorno u slučaju kada je neko lice izvršilo krivično delo da bi od pravnog lica otklonilo neskrivljenu opasnost ili štetu, koja nije posledica dozvoljenih delatnosti drugih lica ili državnih organa, pri čemu je šteta koja je pretila veća od štete učinjene krivičnim delom (institut krajnje nužde prilagođen osobenostima pravnog lica (član 7. Zakona)). Takođe, ukoliko su upravni ili nadzorni organi pravnog lica sprečili dovršenje započetog krivičnog dela, pravno lice se može osloboditi od kazne (član 8. Zakona). S druge strane, postojaće saizvršilaštvo dva ili više pravnih lica ako na strani svakog od njih postoji osnov za odgovornost propisan u članu 4. zbog čega će svako od tih pravnih lica odgovarati kao da je bilo jedini izvršilac tog krivičnog dela (član 10. Zakona).

Prema odgovornim pravnim licima mogu se izreći sledeće krivične sankcije: novčana kazna, oduzimanje imovine i prestanak pravnog lica (član 12. Zakona). Krivična sankcija oduzimanje imovine pravnom licu se može izreći samo u slučaju izvršenja krivičnog dela za koje je zaprećena kazna najmanje pet godina zatvora ili teža kazna, a njenom primenom pravnom licu može biti oduzeta polovina, veći deo ili cela imovina (član 14. Zakona). Prestanak pravnog lica se može izreći pravnom licu čija je delatnost u celini ili u pretežnom delu bila korišćena za izvršenje krivičnih dela (član 15. Zakona). Nakon izricanja ove kazne sud će najpre izreći kaznu oduzimanja imovine, a zatim podneti predlog za pokretanje likvidacionog postupka (član 15. Zakona).

Prema rešenjima slovenačkog zakonodavstva, sudu stoji na raspolaganju mogućnost da odgovornom pravnom licu izrekne uslovnu osudu (član 17. Zakona). Pored toga, pravnom licu odgovornom za krivično delo mogu se, osim opštih mera sigurnosti propisanih odredbom člana 69. Krivičnog zakonika, izreći i dve mere posebno prilagođene ovoj vrsti odgovornosti: objavljivanje presude i zabrana obavljanja određenih delatnosti pravnom licu (član 18. Zakona). Kada je u pitanju drugonavedena mera, važno je istaći da njeno trajanje ne može biti kraće od šest meseci niti duže od pet godina od dana pravosnažnosti presude (član 20. Zakona). Navedena zabrana može obuhvatiti kako proizvodnju određenih proizvoda tako i promet robom i vrednostima ili čak i poslovanje u određenim oblastima (član 20. Zakona). Pravne posledice osude koje nastaju u slučaju da pravno lice bude osuđeno na novčanu kaznu su zabrana delovanja na osnovu odobrenih ili dozvoljenih poslova i vršenja koncesija koje su dobijene na osnovu odluke državnog organa, kao i zabrana samog dobijanja takvih poslova (član 21. Zakona).

Pravna lica prema odredbama ovog zakona odgovaraju za tačno navedena krivična dela propisana odredbama posebnog dela Krivičnog zakonika (član 25. Zakona), kao i za druge kažnjive delatnosti kada je to zakonom propisano (član 24. Zakona). U pitanju je nekoliko desetina raznovrsnih krivičnih dela sadržanih u četiri poglavlja posebnog dela Krivičnog zakonika (član 25. Zakona).

Uvođenje odgovornosti pravnog lica za krivična dela proizvodi posledice i u procesnom delu KZ. Slovenački model sadrži dva značajna pravila: za isto krivično delo se podiže jedinstven optužni akt, sprovodi jedinstven i jedan krivični postupak protiv pravnog lica i fizičkog lica kao izvršioca krivičnog dela i donosi jedna presuda (član 27. Zakona). Izuzetak od tog pravila tačnije sprovođenje postupka samo protiv pravnog lica predstavljaju slučajevi gde se postupak protiv fizičkog lica ne može sprovesti iz razloga propisanih u zakonu ili je on već sproveden (član 27. Zakona). Prilikom pokretanja krivičnog postupka državni tužilac ima široko diskreciono ovlašćenje jer je princip oportuniteta zastupljen u odredbi da državni tužilac može odlučiti da protiv pravnog lica ne pokrene krivični postupak ukoliko okolnosti slučaja ukazuju da to ne bi bilo celishodno ili je udeo pravnog lica u izvršenju krivičnog dela neznatan ili ono nema imovine ili je ona tako mala da se iz nje ne bi mogli pokriti troškovi postupka ili je izvršilac krivičnog dela jedini vlasnik pravnog lica protiv koga treba pokrenuti postupak (član 27. Zakona).

c) *Hrvatska*

Hrvatsko zakonodavstvo se prilikom uvođenja odgovornosti pravnih lica za krivična dela opredelilo za donošenje posebnog Zakona o odgovornosti pravnih osoba za kaznena djela¹⁶⁵ (u daljem tekstu Zakon), s jedne strane, i istovremeno gašenje do tada postojećeg zakonodavstva o privrednim prestupima, s druge strane. Ovo posebno zakonodavstvo nije potpun, pa ako njime nije šta drugo propisano, na odgovornost pravnih lica se primjenjuju odredbe Krivičnog zakonika, Zakona o krivičnom postupku i Zakona o Uredu za suzbijanje korupcije i organizovanog kriminaliteta (član 2. Zakona).

Navedenim zakonom osnovi odgovornosti pravnih lica su nešto drugačije normirani nego u slovenačkom zakonodavstvu. Tako će se pravno lice kazniti za krivično delo odgovorne osobe ako se njim povređuje neka dužnost pravne osobe ili je njime pravna osoba ostvarila ili trebalo da ostvari protivpravnu imovinsku korist za sebe ili drugoga (član 3. Zakona). I hrvatski zakonodavac se opredelio za koncept subjektivne odgovornosti čiji je izraz u konkretnom slučaju propuštanje dužnog nadzora što ukazuje da istovremeno, pored subjektivne odgovornosti pravnog lica, postoji i subjektivna odgovornost fizičkog lica. To konkretno znači da se odgovornost pravnog lica temelji na krivici odgovornog lica ali će se pravno lice kazniti i u slučaju kada se utvrdi postojanje pravnih ili stvarnih smetnji za utvrđivanje odgovornosti odgovornog lica (član 5. Zakona). Odgovorno lice u smislu ovoga Zakona je fizičko lice koje vodi poslove pravnog lica ili mu je povereno obavljanje poslova iz područja djelovanja pravnog lica (član 4. Zakona).

165 Zakon o odgovornosti pravnih osoba za kaznena djela, *Narodne novine*, br. 111/03. i 151/03.

Zakonom su propisana i ograničenja u pogledu odgovornosti pravnih lica. Prema izričitim odredbama Republika Hrvatska kao pravno lice se ne može kazniti za krivično delo, dok abolicijska od krivičnog gonjenja i kažnjavanja za jedinice lokalne i regionalne samouprave vredi samo u pogledu krivičnih dela izvršenih u vršenju javnih ovlašćenja dok se isti subjekti mogu kazniti za ona krivična dela koja nisu počinjena u izvršavanju javnih ovlašćenja (član 6. Zakona). U slučaju da je pravno lice prestalo da postoji pre nego što je krivični postupak završen, krivične sankcije se mogu izreći pravnom licu koje je njegov univerzalni pravni sledbenik (član 7. Zakona).

Za razliku od slovenačkog modela, koji u skladu sa međunarodnim standardima propisuje krivičnu odgovornost samo za neka krivična dela, hrvatski zakonodavac se opredelio za model tzv. opšte krivične odgovornosti pravnih lica. Drugačije rečeno, u slučaju ispunjenja svih zakonom propisanih uslova, pravno lice će se kazniti za krivična dela propisana Krivičnim zakonikom (opšte krivično zakonodavstvo) i drugim zakonima u kojima postoje (posebno krivično zakonodavstvo) – član 3. Zakona. Prema pravnom licu čija je odgovornost utvrđena mogu se izreći tri vrste krivičnih sankcija: kazne (novčana kazna i kazna ukidanja pravnog lica), uslovna osuda i mere sigurnosti (član 8. Zakona). Novčana kazna može biti izrečena kao glavna ili kao sporedna krivična sankcija. Kazna ukidanja pravnog lica dolazi u obzir u dva slučaja. Prvi slučaj jeste onaj kada je pravno lice osnovano radi vršenja krivičnih dela (član 12. Zakona). Drugi slučaj predstavlja okolnost da pravno lice nije osnovano sa tim ciljem, ali je svoje delovanje pretežno koristilo za vršenje krivičnih dela (član 12. Zakona). Nakon pravosnažnosti presude kojom se izriče kazna prestanka pravnog lica sprovodi se postupak njegove likvidacije (član 12. Zakona).

Pravnom licu se uz kaznu mogu izreći jedna ili više mera sigurnosti. Hrvatsko zakonodavstvo poznaje nekoliko mera sigurnosti kao što su: zabrana obavljanja određenih delatnosti ili poslova, zabranu sticanja dozvola, ovlašćenja, koncesija ili subvencija, zabrana poslovanja sa korisnicima državnog ili lokalnog budžeta i oduzimanje predmeta (član 15. Zakona). Zabranu obavljanja delatnosti ili poslova se može ticati samo tačno određenih poslova ili delatnosti, – to mora biti jedna ili više delatnosti ili poslova čijim je vršenjem krivično delo i počinjeno (član 16. Zakona). Uslov koji treba da bude ispunjen da bi se navedena mera mogla izreći jeste da bi dalje vršenje takvih poslova ili delatnosti bilo opasno po život, zdravlje ili sigurnost ljudi ili imovine, za privredu ili da je pravno lice već bilo kažnjavano za isto ili istovrsno krivično delo (član 16. Zakona). Njeno trajanje može biti minimalno jedna, a maksimalno tri godine od dana pravosnažnosti presude (član 16. Zakona). Za razliku od nje zabrana sticanja dozvola, ovlašćenja, koncesija ili subvencija koje izdaju državni organi ili lokalna ili regionalna samouprava se može izreći samo pod uslovom da bi njihovo sticanje moglo podstićajno uticati na vršenje novog krivičnog dela a njeno trajanje je određeno istim minimumom i maksimumom kao i prethodna mera (član 17. Zakona). Isti uslov, tačnije podstićajno delovanje važi i za izricanje zabrane poslovanja sa korisnicima državnog i lokalnog budžeta koja se može izreći u istom vremenskom trajanju kao i prethodne mere (član 18. Zakona).

Procesne posledice uvođenja odgovornosti pravnih lica za krivična dela u pravni sistem jesu kreiranje i nekih specifičnih odredaba postupka koje će se primenjivati prema njima. Tako će se prema rešenju koje je identično slovenačkom, prema pravnom i prema odgovornom licu sprovesti jedan i jedinstveni krivični postupak i doneti jedna presuda (član 23. Zakona). Izuzetno, ako se protiv fizičkog lica tačnije odgovornog lica zbog pravnih ili drugih smetnji ne može pokrenuti ili voditi krivični postupak, postupak će se započeti ili voditi samo protiv pravnog lica (član 23. Zakona). Jedinstveni postupak protiv pravnog i fizičkog lica će se započeti i onda kada je podnet predlog za pokretanje postupka samo protiv odgovornog lica (član 26. Zakona). Odluku o tome da se povodom predlog za krivično gonjenje podnetog protiv odgovornog lica pokrene jedinstveni postupak i protiv pravnog lica za isto krivično delo može doneti samo državni tužilac po službenoj dužnosti (član 26. Zakona). Princip oportuniteta krivičnog gonjenja je zastupljen i u hrvatskom zakonodavstvu. Državni tužilac može odlučiti da ne pokrene postupak ukoliko to nije svrsishodno, u slučaju da pravno lice nema imovine ili je ona tako neznatna da ne bi bila dovoljna ni za pokriće troškova postupka ili ako se protiv pravnog lica vodi stečajni postupak (član 24. Zakona).

d) Bosna i Hercegovina

Zakonodavstvo BiH je prilikom regulisanja materije odgovornosti pravnih lica za krivična dela primenilo rešenje koje se razlikuje od do sada prikazanih. Ono se sastoji u tome što su odredbe o toj materiji podeljene u dva zakonika, – odredbe materijalnopravnog karaktera se nalaze u Krivičnom zakoniku (u daljem tekstu KZ) dok su norme procesnog karaktera sadržane u Zakoniku o krivičnom postupku (u daljem tekstu ZKP).

Kada je Krivični zakonik u pitanju, u njemu postoje dve vrste odredaba. Prvu vrstu odredaba čine one koje su specifične za odgovornost pravnih lica za krivična dela a koje su normirane u Glavi XIV pod nazivom „Odgovornost pravnih osoba za krivična djela“. Drugu vrstu odredaba predstavljaju sve one norme opšteg dela Krivičnog zakonika koje se na osnovu izričite naredbe zakonodavca primenjuju na pravna lica, osim ako samim zakonom nije drugačije propisano (član 13. KZ). Odgovornost pravnog lica će postojati ako je izvršilac krivičnog dela radio u ime, za račun ili u korist pravnog lica (član 122. KZ). Pored tog opšteg uslova, za postojanje odgovornosti pravnog lica je potrebno ispunjenje još nekih uslova: da učinjeno krivično delo proizlazi iz zaključka, naloga ili odobrenja rukovodećih ili nadzornih organa pravnog lica; da su rukovodeći ili nadzorni organi pravne osobe uticali na izvršioca ili mu omogućili da učini krivično delo; da pravna osoba raspolaže protivpravno ostvarenom imovinskom koristi ili da koristi predmete nastale krivičnim delom i da su rukovodeći ili nadzorni organi pravne osobe propustili dužni nadzor nad zakonitošću rada radnika (član 124. KZ). Drugim rečima, i ovde je prihvaćen koncept subjektivne odgovornosti pravnog lica. Odnos između dve paralelne i nezavisne vrste odgovornosti, – pravnog i fizičkog lica je rešen na taj način što će odgovornost pravnog lica postojati i kada fizičko lice kao izvršilac nije krivično odgovorno kao što s druge strane,

odgovornost pravnog lica ne isključuje krivičnu odgovornost fizičkih lica za izvršeno krivično delo (član 125. KZ). Rešenje koje srećemo u ovom zakonu, a koje ne postoji u do sada prikazanim zakonodavstvima predstavlja činjenica da se zakonodavac potrudio da detaljnije propiše odgovornost pravnog lica u slučaju kada je izvršilac krivičnog dela jedino fizičko lice u njemu. Naime, u tom slučaju pravno lice će odgovarati za učinjeno delo u granicama učiniočeve odgovornosti (član 125. KZ).

U pogledu teritorijalne primene navedenih odredbi, uticaja statusnih promena na postojanje odgovornosti pravnog lica, instituta pokušaj krivičnog dela i njegove kažnjivosti, odnosa produženog krivičnog dela i odgovornosti pravnog lica, i mogućnosti saučesništva pravnih lica usvojena su identična rešenja kao u slovenačkom zakonodavstvu zbog čega ih nećemo posebno obrazlagati. S druge strane, kao u hrvatskom zakonodavstvu, pravo BiH predviđa opštu krivičnu odgovornost pravnih lica. Naime, pravno lice može biti krivično odgovorno za krivična dela propisana Krivičnim zakonikom kao i za druga krivična dela propisana posebnim zakonima te države (član 143. KZ).

Pravnim licima čija se odgovornost utvrdi mogu se izreći kazne i mere sigurnosti. Kazne čija primena dolazi u obzir su: novčana kazna, kazna oduzimanja imovine i kazna prestanka pravnog lica (član 131. KZ). Kazna oduzimanja imovine se može izreći za krivična dela zaprečena kaznom zatvora od pet godina ili težom kaznom, a pravnom licu se tom prilikom može oduzeti najmanje polovina imovine, njen veći deo ili celokupna imovina (član 133. KZ). Ako je delatnost pravnog lica u celosti ili u pretežnoj meri korišćena za vršenje krivičnih dela može se izreći kazna prestanka pravnog lica, uz koju se može izreći kazna oduzimanja imovine, nakon čijeg izricanja sud pokreće postupak likvidacije (član 134. KZ). Pravnom licu se pored kazni mogu izreći i sledeće mere sigurnosti: oduzimanje predmeta, objavljivanje presude i zabrana vršenja određene privredne delatnosti (član 137. KZ). Zabrana rada na osnovu dozvole, ovlašćenja ili koncesije, izdatih od organa strane države, ili njenih institucija predstavlja pravnu posledicu osude koja može nastupiti u odnosu na pravno lice (član 141. KZ).

Krivični postupak protiv pravnih lica se, prema izričitom slovu zakona, vodi po odredbama Zakona o krivičnom postupku (član 122. KZ). Konkretno, radi se o odredbama Glave XXVII pod nazivom „Postupak protiv pravnih osoba“ i shodne primene ostalih odredaba tog zakona ako samim zakonom nije drugačije određeno. Navedeno pravilo važi i u slučaju kada se postupak vodi samo protiv pravnog lica (član 387. ZKP). Na ovom mestu izdvajamo sledeće. Kao i u slovenačkom zakonodavstvu podiže se jedna optužnica, vodi se jedinstveni postupak zbog istog krivičnog dela protiv pravnog lica i protiv fizičkog lica kao izvršioca i izriče jedna presuda (član 375. ZKP). Izuzetno, postupak samo protiv pravnog lica se može pokrenuti odnosno voditi kada isti takav postupak nije moguće voditi protiv fizičkog lica kao izvršioca zbog zakonom propisanih razloga ili je takav postupak protiv njega već sproveden (član 375. ZKP). Isti razlozi kao u hrvatskom i slovenačkom modelu (necelishodnost – zbog neznatnog doprinosa pravnog lica izvršenju dela, neznatne imovine i dr.) mogu dovesti do toga da tužilac primenjujući načelo oportuniteta odluči da protiv pravnog lica ne pokrene krivični postupak (član 376. ZKP).

4. O oduzimanju imovinske koristi

(Robert Sepi)

a) Međunarodni izvori

Konvencija UN o transnacionalnom organizovanom kriminalu sadrži i odredbe o postupanju sa imovinom stečenom krivičnim delom. U njenim uvodnim odredbama definisani su osnovni pojmovi npr. imovina ostvarena krivičnim delom, znači bilo koju imovinu koja, neposredno ili posredno, potiče ili je stečena vršenjem krivičnog dela. U vezi s tim, pod zamrzavanjem odnosno oduzimanjem treba podrazumevati trenutnu zabranu transfera, konverzije, raspolaganja ili pomeranja kao i kontrolu imovine na osnovu sudske odluke ili odluke nadležnog državnog organa. Nasuprot tome, konfiskacija obuhvata gubitak imovine tačnije njeno trajno oduzimanje na osnovu sudske odluke ili odluke nadležnog državnog organa (član 2. Konvencije). U svrhu sprovođenja navedenih mera svaka država članica treba da usvoji instrumente, u skladu sa osnovnim principima nacionalnog zakonodavstva, koji su neophodni da bi se imovinska korist stečena vršenjem nekog od krivičnih dela propisanih ovom Konvencijom ili druga imovina koja odgovara vrednosti imovinske koristi, kao i oprema, predmeti i sredstva koja su korišćena u vršenju navedenih dela oduzeli od učinioca krivičnog dela. U slučaju da se imovinska korist transformisala, u celini ili delimično u neku drugu imovinu i ta imovina treba da bude podložna primeni navedenih mera. Ako je imovinska korist pribavljena krivičnim delom pomešana sa imovinom stečenom na zakoniti način i ta imovina će biti podobna za konfiskaciju u visini imovinske koristi sa kojom je pomešana (član 12. Konvencije). Prihod ili korist stečeni na osnovu protivpravne imovinske koristi će takođe biti podobni za primenu navedenih mera, kao da se oduzima sama imovinska korist. Na kraju, nijedna od propisanih mera ne sme uticati na prava trećih lica koja su postupala *in bona fide* (član 12. Konvencije).

Prema odredbama Krivičnopravne konvencije SE o korupciji svaka država članica treba da usvoji zakonske i druge mere koje su potrebne za oduzimanje i konfiskaciju instrumenata kojima je krivično delo izvršeno ili imovinske koristi stečene krivičnim delom ili imovine u vrednosti koja odgovara tako pribavljenoj koristi (član 19. Konvencije). I Preporuke SE br. (2001)11 o vodećim principima u borbi protiv organizovanog kriminala obavezuje države članice da obezbede zakonske mere da se od nekog lica oduzmu predmeti i imovinska korist za koju se razumno sumnja da potiče od organizovanog kriminala (član 2. Preporuke).

b) Italija

U italijanskom krivičnom zakonodavstvu sud je organ koji odlučuje kako o izricanju privremenih mera zadržavanja i oduzimanja imovine (član 321. ZKP), tako i o konfiskaciji imovine (član 322ter KZ). U slučaju kada je neko lice osuđeno ili izdržava kaznu koja mu je izrečena sud će uvek dosuditi konfiskaciju dobara i imovine koja predstavlja imovinsku korist (član 322ter KZ). U slučaju da konfiskacija tih dobara nije moguća sud će obavezati to lice na plaćanje novčanih iznosa koji odgovaraju vrednosti pribavljene koristi (član 322ter KZ). Prilikom izricanja konfiskacije sud mora tačno i potpuno utvrditi koja se dobra imaju konfiskovati ili koji iznos novca se ima platiti (član 322ter KZ).

c) Slovenija

(1) *Niko ne može zadržati imovinsku korist koja je stečena krivičnim delom ili povodom njega.* – (2) *Korist iz prethodnog stava ovoga člana se oduzima sudskom odlukom kojom je, pod uslovima određenim u ovom zakonu, utvrđeno krivično delo.*¹⁶⁶

Slovenački zakonodavac se u pogledu nomotehnike i sistematizacije opredelio, kao i naš, da oduzimanje imovinske koristi propiše kao poseban, *sui generis* institut. Tako je oduzimanje imovinske koristi sadržano u odredbama Glave VII sa istoimenim naslovom. Ono po čemu se navedene odredbe razlikuje od našeg krivičnog prava jeste pravnotehnička redakcija. Naime, slovenački zakonodavac je, sa namerom da naglasi obuhvatnost, predvideo da se ima oduzeti svaka imovinska korist pribavljena krivičnim delom, ali i ona u vezi sa njim. Međutim, na osnovu kasnijih odredbi se može zaključiti da suština ostaje ista, odnosno da se radi samo o drugačijoj pravnotehničkoj redakciji teksta, jer se protivpravna imovinska korist ima oduzeti od bilo kog lica.

Pravni osnov za oduzimanje jeste sudska odluka kojom je utvrđeno izvršenje krivičnog dela. Na osnovu toga se može pretpostaviti da se navedenom sudskom odlukom mora utvrditi, kako izvršenje krivičnog dela, tako i postojanje i visina imovinske koristi.

(1) *Od učinioca ili drugog lica na koje je korist prenesena oduzeće se novac, dragocenosti i svaka druga imovinska korist koja je stečena krivičnim delom ili u vezi sa njim, a ako to nije moguće, oduzeće se imovina koja odgovara imovinskoj koristi.* – (2) *Ako učiniocu ili prijemniku koristi nije moguće oduzeti imovinsku korist ili imovinu koja odgovara imovinskoj koristi, naložiće mu se da plati novčani iznos koji odgovara toj imovinskoj koristi. Sud u opravdanim slučajevima može odlučiti da se novčani iznos koji odgovara imovinskoj koristi plaća u ratama, pri čemu rok otplate ne sme biti duži od dve godine.* – (3) *Imovinska korist stečena krivičnim delom ili u vezi sa njim može se oduzeti i onima na koje je prenet bez naknade ili uz naknadu koja ne odgovara stvarnoj vrednosti, ako su znali ili su mogli znati da je pribavljena krivičnim delom ili u vezi sa njim.* – (4) *Ako je imovinska korist stečena krivičnim delom ili tim povodom prenet na bliže srodnike učinioca krivičnog dela (odnosi iz člana 230. ovoga zakona), ili je radi onemogućavanja oduzimanja imovinske koristi po prvom stavu ovoga člana na ta lica prenet neka druga njegova imovina, ona će im biti oduzeta, osim ako dokažu da su za nju platili stvarnu vrednost (član 96. KZ).*

Kao što se može primetiti, ni ovde nije, slično našem krivičnom pravu, definisano šta obuhvata pojam imovinske koristi, niti kako se utvrđuje njena stvarna visina, tačnije šta sve u nju ulazi ili ne pripada po prirodi stvari. Naprotiv, odredba navedenog člana koji nosi naslov „način oduzimanja imovinske koristi“, kako mu i samo ime kaže, definiše samo koji se predmeti mogu oduzeti. Tako se na ime imovinske koristi mogu oduzeti novac, dragocenosti i svaka druga imovinska korist koja je pribavljena krivičnim delom ili u vezi sa njim, što je rešenje prihvaćeno i u našem zakonodavstvu. Međutim, izvesnih razlika ipak ima. Tako, u slučaju da u vreme kada je oduzimanje imovinske koristi izrečeno

166 Član 95. Kazenskog zakonika, *Uradni list RS*, br. 95/2004.

ili ga treba izvršiti ne postoji mogućnost za vraćanje predmeta, dragocenosti ili druge imovinske koristi, slovenački zakonodavac propisuje da se na ime pribavljene imovinske koristi ima oduzeti imovina koja odgovara vrednosti pribavljene imovinske koristi. Dakle, u tom delu, oduzimanje imovinske koristi u slovenačkom zakonodavstvu ima karakter kvazisankcije jer se oduzima imovina koja nije pribavljena konkretnim krivičnim delom. Tek ako ni to nije moguće, slovenačko zakonodavstvo predviđa rešenje koje odgovara našem, – ima se platiti novčani iznos koji odgovara visini pribavljene imovinske koristi. Ovo zakonodavstvo sa drži još jedno originalno rešenje. Naime, da bi postigao što veći stepen izvesnosti da će imovinska korist biti vraćena, zakon je propisao da sud može dozvoliti plaćanje navedenog novčanog iznosa na rate s tim što rok za plaćanje celokupnog iznosa ne može biti duži od dve godine.

Iz stilizacije teksta proizlazi da je za oduzimanje protivpravno stečene imovinske koristi primenjen objektivno – subjektivni kriterijum. Naime, protivpravno stečena imovinska korist se u prvom redu oduzima od izvršioca krivičnog dela. Pored toga, ona se može oduzeti i od drugih lica koja možemo svrstati u dve grupe. Prvu grupu čine lica na koja je imovinska korist prenet a plaćanja ili uz naknadu koja očigledno ne odgovara stvarnoj vrednosti. Drugim rečima, na strani tih lica se zahteva određeni psihički i intelektualni odnos prema prenesenoj imovinskoj koristi. U drugu grupu ulaze bliži srodnici izvršioca krivičnog dela (u smislu odredaba člana 230. Zakona o krivičnom postupku) na koje je, u nameiri onemogućavanja njenog oduzimanja, umesto imovinske koristi prenet a neka druga imovina izvršioca krivičnog dela. U tom slučaju ona će im biti oduzeta čak i ako se dokaže da su za nju platili određeni novčani iznos.

Zakonik sadrži i odredbe o zaštiti oštećenog:

(1) Ako je oštećenom u krivičnom postupku dosuđen imovinskopravni zahtev, sud će izreći oduzimanje imovinske koristi ako ona prelazi dosuđeni imovinskopravni zahtev oštećenog. – (2) Oštećeni, koga je sud u krivičnom postupku u pogledu imovinskopravnog zahteva uputio na parnicu, može da zahteva namirenje iz oduzete vrednosti, ako pokrene parnicu u roku od šest meseci od pravnosnažnosti odluke kojom je upućen na parnicu i ako zahteva namirenje iz oduzete vrednosti u roku od tri meseca od pravnosnažnosti odluke kojom je utvrđen njegov zahtev. – (3) Oštećeni, koji nije postavio imovinskopravni zahtev u krivičnom postupku, može zahtevati naplatu iz oduzete vrednosti ako je parnicu za utvrđenje svoga zahteva pokrenuo u roku od tri meseca od dana saznanja za odluku kojom se oduzima imovinska korist, a najkasnije u roku od dve godine od pravnosnažnosti te odluke, i ako u roku od tri meseca od pravnosnažnosti odluke kojom je utvrđen njegov zahtev zatraži namirenje iz oduzete vrednosti.¹⁶⁷

Zakonom je regulisana situacija kada pored oduzimanja protivpravne imovinske koristi postoji i imovinskopravni zahtev oštećenog. Na osnovu navedenih odredbi je vidljivo da je primena mere oduzimanja imovinske koristi subsidiarna u odnosu na imovinskopravni zahtev oštećenog koji ima prioritet. Ako je u krivičnom postupku usvojen imovinskopravni zahtev oštećenog, sud će izreći oduzimanje imovinske koristi samo ukoliko ona prelazi dosuđeni imovinskopravni zahtev oštećenog. Ako je oštećeni podneo svoj imovinskopravni zahtev ali

167 Član 97. Kazenskog zakonika, „Uradni list RS“, br. 95/2004.

je od strane suda upućen da ga u celini ili delimično ostvaruje u parnici njegove mogućnosti za namirenje iz oduzete imovinske koristi zavise od ispunjenja dva kumulativno postavljena uslova. Naime, on može tražiti da se namiri iz oduzete imovinske koristi ako pokrene parnicu u roku od šest meseci od dana pravosnažnosti odluke kojom je upućen na parnicu, odnosno ukoliko u roku od tri meseca od dana pravosnažnosti odluke kojom je usvojen njegov imovinsko-pravni zahtev zatražiti namirenje iz oduzete imovinske koristi. Iz samog teksta je vidljivo da su oba roka prekluzivna i da u slučaju njihovog propuštanja oštećeni gubi pravo na namirenje. Oštećeni koji u krivičnom postupku nije podneo imovinskopравни zahtev može zahtevati namirenje iz oduzete imovinske koristi, ako je radi utvrđivanja svog zahteva pokrenuo parnicu u roku od tri meseca od dana saznanja za presudu kojom je izrečeno oduzimanje imovinske koristi (a najdalje u roku od dve godine od dana pravosnažnosti odluke o oduzimanju imovinske koristi) i ako u roku od tri meseca od pravosnažnosti odluke kojom je usvojen njegov imovinskopравни zahtev zatražiti namirenje iz oduzete imovinske koristi.

Na kraju, Zakonik sadrži i odredbe o oduzimanju imovinske koristi od pravnog lica:

Ako je krivičnim delom ili u vezi sa krivičnim delom bila pribavljena imovinska korist pravnom licu, ta će se korist oduzeti. Pravnom licu će se oduzeti i imovinska korist ili imovina koja odgovara imovinskoj koristi, ako su mu je lica, navedena u prvom stavu člana 96. ovog zakonika, prenela besplatno ili za naknadu koja ne odgovara stvarnoj vrednosti (član 98. KZ).

d) Hrvatska

I u hrvatskom zakonodavstvu je, kao i u do sada prikazanim zakonodavstvima, oduzimanje imovinske koristi propisano kao poseban, *sui generis* institut u Glavi VIII pod naslovom „Oduzimanje imovinske koristi, javno objavljivanje presude, pravne posledice osude, rehabilitacija, amnestija i pomilovanje“.

(1) *Niko ne može zadržati imovinsku korist ostvarenu kaznenim delom.* – (2) *Kao imovinska korist iz stavka 1. ovoga članka smatra se i ona korist koju je ostvarila grupa ljudi ili zločinačka organizacija koja je u vremenskoj povezanosti s počinjenim kaznenim delom i za koju se osnovano može smatrati da potiče od tog djela, jer se njezino zakonito poreklo ne može utvrditi.* – (3) *Imovinska korist oduzima se sudskom odlukom kojom se utvrđuje da je kazneno djelo počinjeno. Kad se utvrdi nemogućnost oduzimanja imovinske koristi koja se sastoji od novca, vrednosnih papira ili stvari u cijelosti ili djelomično, sud je dužan obvezati počini-telja kaznenog djela na isplatu odgovarajuće protuvrijednosti u novčanom iznosu.* – (4) *Imovinska korist oduzet će se i kad se po bilo kojem pravnom temelju nalazi kod treće osobe a nije stečena u dobroj vjeri.* – (5) *Oštećenik koji tokom kaznenog postupka ili najkasnije u roku od tri mjeseca nakon pravomoćne odluke o oduzimanju predmeta imovinskopравnim zahtjevom ili tužbom želi ostvariti svoje pravo glede oduzete imovinske koristi ima pravo namirenja u roku od tri mjeseca nakon donošenja odluke o njegovom pravu.*¹⁶⁸

Međutim, izvesne razlike između tih zakonodavstava postoje. Naime, zakonodavac je pokušao da dâ definiciju termina „ostvareno krivičnim delom“. To

168 Član 82. Kaznenog zakonika, *Narodne novine*, br. 110/97, 27/98, 50/00, 129/00. i 51/01.

nesumnjivo obuhvata imovinsku korist nastalu neposredno izvršenjem krivičnog dela npr. novac u slučaju razbojničke krađe. Po shvatanju hrvatskog zakonodavca, pod pojmom imovinska korist treba obuhvatiti i druge vrste koristi uz ispunjenje nekoliko uslova. Prvi se sastoji u tome da takvu korist mora ostvariti grupa ljudi ili zločinačka organizacija što ukazuje da se ovom odredbom krivično pravo htelo modernizovati i prilagoditi stvarnom životu u kojem imovinsku korist u najvećim iznosima ostvaruju zločinačke organizacije, bande, grupe i drugi oblici organizovanja za izvršenje krivičnih dela. Pored toga, potrebno je da izvršenje krivičnog dela korespondira vremenu u kome takav oblik organizovanja postoji i deluje. Naime, zločinačka organizacija ili grupa moraju biti u vremenskoj vezi sa izvršenim krivičnim delom. Istovremeno, u slučaju kad se zakonito poreklo ne može utvrditi dovoljna je osnovana sumnja da imovinska korist potiče od izvršenja konkretnog krivičnog dela.

Posebne karakteristike postoje i u pogledu definisanje kruga lica od kojih se protivpravna imovinska korist može oduzeti. Naime, ona će se oduzeti ne samo od izvršioca krivičnog dela nego i od svakog trećeg lica. Drugim rečima, od bilo koga na koga je prenesena odnosno svakoga ko ju je pribavio. To mogu biti i lica koja nisu učestvovala u samom izvršenju krivičnog dela. Za preciziranje od koga se konkretno imovinska korist može oduzeti primenjen je čisto subjektivni kriterijum, – od svakog onog lica koje je nije steklo u dobroj veri. Pojam lica „u dobroj veri“ treba tumačiti shodno pravilima građanskog i trgovinskog prava.

Na kraju vredi napomenuti da navedeno zakonodavstvo propisuje nešto drugačije rešenje o oduzimanju imovinske koristi u slučaju kada postoji imovinskopravni zahtev oštećenog. Naime, za razliku od do sada prikazanih zakonodavstava, mogućnost ostvarivanja imovinskopravnog zahteva je usko vezana za odluku o oduzimanju imovinske koristi. Ukoliko je doneta odluka o oduzimanju imovinske koristi, oštećeni tokom krivičnog postupka ili najkasnije u roku od tri meseca od njene pravosnažnosti može zahtevati obeštećenje podnošenjem zahteva ili tužbe. Ukoliko uspe u tome, pred njim stoji prekluzivan rok za realizaciju tog prava koji iznosi tri meseca od donošenja odluke po njegovom zahtevu ili tužbi.

e) Bosna i Hercegovina

Ni zakonodavstvo BiH nije izuzetak kada je propisivanje odredaba o oduzimanju imovinske koristi. U pitanju je poseban, *sui generis* institut propisan u Glavi XII pod naslovom „Oduzimanje imovinske koristi pribavljene krivičnim delom i pravne posledice osude“.

(1) Niko ne može zadržati imovinsku korist pribavljenu krivičnom delom. – (2) Korist iz stava 1. ovog člana oduzet će se sudskom odlukom kojom je utvrđeno da je krivično delo učinjeno, pod uslovima propisanim ovim zakonom. – (3) Sud također može oduzeti korist iz stava 1. ovoga člana u odvojenom postupku ukoliko postoji opravdani razlog da se vjeruje da je korist pribavljena krivičnim delom, a vlasnik ili uživatelj nije u mogućnosti da pruži dokaze da je korist pribavljena zakonito.¹⁶⁹

169 Član 110. Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine, *Službeni glasnik*, br. 3/03, 32/03, 37/03, 54/04, 61/04, 30/05, 53/06. i 55/06.

Već na samom početku može se uočiti da navedeno zakonodavstvo propisuje jedno originalno rešenje jer sud može oduzeti imovinsku korist pribavljenu krivičnim delom u odvojenom postupku. Iz stilizacije navedene odredbe se ne vidi jasno koji je to sud i u kom postupku. Pretpostavka je da se radi o istom sudu koji je nadležan za samo presuđenje krivične stvari, ali pitanje prirode postupka koji se sprovodi tim postupkom ostaje otvoreno. Kao pravni osnov za oduzimanje koristi se navode dva razloga. Prvi od njih, u suštini identičan onom u hrvatskom zakonodavstvu, je pozitivno formulisan tako što zahteva da postoji određeni stepen izvesnosti da je imovinska korist pribavljena krivičnim delom. Drugim rečima mora postojati osnovana sumnja o tome – i tako treba čitati izraz „*opravdani razlog da se vjeruje*“. Drugi razlog je negativno definisan i sastoji se u teretu dokazivanja koji se razlikuje od tereta dokazivanja u krivičnom postupku. Ovo zbog toga što vlasnik ili uživatelj koristi mora, za razliku od okrivljenog u krivičnom postupku, dokazati da ju je pribavio na zakonit način. U slučaju da vlasnik ili uživatelj to nije u mogućnosti imovinska korist će mu se oduzeti.

(1) Od učinitelja će se oduzeti novac, predmeti od vrijednosti i svaka druga imovinska korist koja je pribavljena krivičnim djelom, a ako oduzimanje nije moguće, učinitelj će se obavezati na isplatu novčanog iznosa srazmjernog pribavljenoj imovinskoj koristi. Imovinska korist pribavljena krivičnim djelom može se oduzeti od osobe na koju je prenesena bez naknade ili uz naknadu koja ne odgovara stvarnoj vrijednosti, ako je ona znala ili mogla znati da je imovinska korist pribavljena krivičnim djelom. – (2) Kada je imovinska korist pribavljena krivičnim djelom sjedinjena s imovinom stečenom na zakoniti način, takva imovina može biti predmet oduzimanja ali u mjeri koja ne premašuje procijenjenu vrijednost imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom. – (3) Prihod ili druge koristi iz imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom, ili iz imovine u koju je imovinska korist pribavljena krivičnim djelom pretvorena ili iz imovine s kojom je imovinska korist pribavljena krivičnim djelom sjedinjena, mogu biti predmet mjera navedenih u ovom članu na isti način i u istoj mjeri kao i imovinska korist pribavljena krivičnim djelom (član 111. KZ BiH).

I u pogledu načina i obima oduzimanja imovinske koristi, zakonodavstvo BiH sadrži određena rešenja koja ne poznaje ni jedno drugo, do sada prikazano pravo. Tu pre svega mislimo na rešenje po kome imovina nekog lica stečena na zakoniti način može biti oduzeta pod dva uslova. Prvi uslov jeste da je imovina stečena na zakonit način, sjedinjena sa imovinskom koristi koja je pribavljena krivičnim delom. Pretpostavka je da je do sjedinjavanja došlo u nameri da se onemogući njeno oduzimanje, ali zakonodavac, za razliku od hrvatskog to nigde na propisuje. Drugi uslov se tiče visine odnosno vrednosti te, na zakoniti način stečene imovine, koja se može oduzeti, – do visine koja nije veća od procenjene vrednosti imovinske koristi. Štaviše, ovo zakonodavstvo ide i korak dalje u razradi principa da niko ne može steći korist pribavljenu krivičnim delom. Naime, ono daje odgovor na pitanje koja će se vrednost oduzeti u situaciji kada učinilac korist stečenu krivičnim delom upotrebi za sticanje novih vrednosti odnosno imovine, bilo legalnim bilo nelegalnim aktivnostima npr. prodajom droge otete od suparničke grupe čija je vrednost na ulici višestruko viša od one koju ima pre njene prodaje ili zakonitom upotrebom novčanih sredstava koje je stekao neza-

konitim povraćajem sredstava ili izbegavanjem plaćanja poreza u nove investicije. Do sada prikazana zakonodavstva, nažalost, takva sporna pitanja ne rešavaju izričito. Principijelno, svaka vrednost koja nastane na temelju protivpravne imovinske koristi, bilo da predstavlja prihod od njene upotrebe ili je nastala njenom konverzijom (predstavlja njeno pretvaranje) može biti oduzeta na ime protivpravno stečene imovinske koristi kao da je o njoj samoj reč.

(1) *Ako je oštećenom u krivičnom postupku dosuđen imovinskopravni zahtjev, sud će izreći oduzimanje imovinske koristi ukoliko ona prelazi dosuđeni imovinskopravni zahtjev oštećenog.* – (2) *Oštećeni koji je u krivičnom postupku u pogledu svog imovinskopravnog zahtjeva upućen na parnični postupak, može tražiti da se namiri iz iznosa oduzete vrijednosti, ako pokrene parnični postupak u roku od šest mjeseci od dana pravomoćnosti odluke kojom je upućen na parnični postupak i ako u roku od tri mjeseca od dana pravomoćnosti odluke kojom je utvrđen njegov zahtjev zatraži namirenje iz oduzete vrijednosti.* – (3) *Oštećeni koji u krivičnom postupku nije istaknuo imovinskopravni zahtjev, može zahtijevati namirenje iz oduzete vrijednosti, ako je radi utvrđenja svog zahtjeva pokrenuo parnični postupak u roku od tri mjeseca od dana saznanja za presudu kojom se oduzima imovinska korist, a najdalje u roku od dvije godine od pravomoćnosti odluke o oduzimanju imovinske koristi i ako u roku od tri mjeseca od dana pravomoćnosti odluke kojom je utvrđen njegov zahtjev zatraži namirenje iz oduzete vrijednosti (član 112. KZ BiH).*

U svemu ostalom vrede izlaganja koja se odnose na druga zakonodavstva.

5. Terorizam u međunarodnom i uporednom pravu

(Mario Reljanović)

a) Međunarodno pravo

Definicija terorizma u međunarodnom pravu nije određena na nedvosmi-slen način. I pored činjenice da je terorizam prisutan kao faktor u međunarodnim odnosima jako dugo, a posebno je dobio na zamahu posle Drugog svetskog rata, svetski centri moći nikada se nisu mogli dogovoriti o elementima koji bi činili vrednosno i politički neutralno određenje ovog pojma. Ipak, posredne definicije međunarodnog terorizma mogu se naći u mnogim međunarodnim aktima, posebno u odlukama različitih organa Ujedinjenih nacija. To je i navelo *Antonia Cassese* da zaključi da je pojam terorizma opštepoznat i da međunarodne organizacije kao i države u procesima međunarodne saradnje prećutno prihvataju njegovu sadržinu. Iako se ovaj zaključak može osporavati, činjenica je da UN poslednjih godina čine znatne napore da se problem određenja pojma terorizma prevaziđe kao i da u nekoliko značajnih tekstova upotrebljavaju formulaciju koju *Cassese* naziva „prihvatljivom definicijom“ međunarodnog terorizma: „Krivično delo počinjeno u nameri da izazove stanje straha u javnosti, među grupama ljudi ili određenim pojedincima iz političkih pobuda, za koje nema opravdanja u bilo kojim okolnostima, bez obzira na stavove političke, filozofske, ideološke, rasne, etničke, religijske ili druge prirode, na koje se može pozivati u cilju njegove legitimizacije.“¹⁷⁰

170 Antonio Cassese, *International Law*, New York, 2005, str. 449. Opširnije o problemu definisanja terorizma na međunarodnom nivou: Malcolm Shaw, *International Law*, Cambrid-

b) Uporedno pravo

Hrvatska je uredila pitanje terorizma slično srpskom Krivičnom zakoniku, razdvajajući ga na dva modaliteta. U članu 141. Kaznenog zakona¹⁷¹ inkriminirano je delo pod nazivom „Protivdržavni terorizam“:

Ko sa ciljem ugrožavanja ustavnog uređenja ili bezbednosti Republike Hrvatske uzrokuje eksploziju ili požar, ili kakvom opšteopasnom radnjom ili sredstvom izazove opasnost za ljude ili imovinu, ili izvrši otmicu neke osobe ili počinii neko drugo nasilje na području Republike Hrvatske ili prema njenom građaninu i time uzrokuje osećaj lične nesigurnosti kod građana, kazniće se zatvorom najmanje tri godine.

Član 169 istog zakona definiše međunarodni terorizam:

(1) Ko sa ciljem da naškodi stranoj državi ili međunarodnoj organizaciji prouzrokuje eksploziju ili požar ili kakvom opšteopasnom radnjom ili sredstvom izazove opasnost za ljude ili imovinu ili izvrši otmicu neke osobe ili počinii neko drugo nasilje, kazniće se kaznom zatvora najmanje tri godine.

(2) Ako počinitelj prilikom izvršenja krivičnog dela iz stava 1 ovog člana sa namerom usmrti jednu ili više osoba, kazniće se kaznom zatvora najmanje deset godina ili kaznom dugotrajnog zatvora.

(3) Ako je krivičnim delom iz stava 1 ovog člana prouzrokovana smrt jedne ili više osoba ili su prouzrokovana velika razaranja, počinitelj će se kazniti kaznom zatvora najmanje pet godina.

(4) Za pokretanje krivičnog postupka radi krivičnog dela iz ovog člana potrebno je odobrenje Državnog odvjetnika Republike Hrvatske.

Ako se ove definicije uporede sa rešenjima u Krivičnom zakoniku Srbije, može se konstatovati da su one gotovo istovetne i po strukturi i po sadržini, dok se zaprečene kazne donekle razlikuju. Zbog toga se primedbe koje su upućene definicijama ovih dela u srpskom pravu mogu staviti i hrvatskom rešenju.

Kazneni zakon Slovenije¹⁷² takođe ostaje dosledan ovom modelu i poznaje dva krivična dela – terorizma (član 355) i međunarodnog terorizma (član 388). Inkriminacije ova dva dela u potpunosti odgovaraju onima koje se nalaze u srpskom i hrvatskom pravu, tako da neće biti posebno razmatrane. Treba napomenuti da, kao i Krivični zakon Srbije i Krivični zakon BiH, slovenački zakon poznaje i krivično delo finansiranja terorističkih delatnosti (član 388a), koji – opet istovetno navedenim zakonima – obuhvata ne samo inkriminaciju finansiranja izvršenja terorističkog akta u smislu definicija ovog krivičnog dela, već i svaki drugi oblik međunarodnih krivičnih dela.

Bosansko-hercegovački Krivični zakon¹⁷³ ne prati ovu šemu razdvajanja unutrašnjeg od međunarodnog terorizma, i može se reći da u tom smislu ima moderniji pristup ovom problemu. U članu 201. određeno je krivično delo terorizma:

ge 2004; Mario Reljanović, *Međunarodna saradnja u suzbijanju terorizma*, magistarska teza, Pravni fakultet Univerziteta Union, Beograd 2007.

171 Narodne novine 110/97.

172 „Uradni list Slovenije“, 4208.

173 „Službeni glasnik BiH“, 3/03, 32/03, 37/03, 54/04, 61/04, 30/05, 53/06, 55/06, 32/07.

(1) Ko počinji teroristički čin s ciljem ozbiljnog zastrašivanja stanovništva ili prisiljavanja organa vlasti Bosne i Hercegovine, vlade druge zemlje ili međunarodne organizacije, da nešto izvrši ili ne izvrši, ili s ciljem ozbiljne destabilizacije ili uništavanja osnovnih političkih, ustavnih, privrednih ili društvenih struktura Bosne i Hercegovine, druge zemlje ili međunarodne organizacije, kazniće kaznom zatvora najmanje tri godine.

(2) Ako je usled krivičnog dela iz stava 1 ovog člana nastupila smrt jedne ili više osoba, počinilac će se kazniti kaznom zatvora najmanje pet godina.

(3) Ako je pri izvršenju krivičnog dela iz stava 1 ovog člana počinilac neku osobu s umišljajem lišio života, kazniće se kaznom zatvora najmanje deset godina ili kaznom dugotrajnog zatvora.

(4) Teroristički čin, u smislu ovog člana, podrazumeva bilo koju od sledećih namernih radnji, koja s obzirom na svoju prirodu ili kontekst može ozbiljno oštetiti državu ili međunarodnu organizaciju:

a) napad na život osobe koji može prouzrokovati njenu smrt;

b) napad na fizički integritet osobe;

c) protivpravno zatvaranje, držanje zatvorenom ili na drugi način oduzimanje ili ograničavanje slobode kretanja druge osobe, s ciljem da nju ili nekoga drugoga prisili da što izvrši, ne izvrši ili trpi (otmica) ili uzimanje talaca;

d) nanošenje velike štete objektima Bosne i Hercegovine, vlade druge države ili javnim objektima, transportnom sistemu, objektima infrastrukture uključujući informacioni sistem, fiksnoj platformi koja se nalazi u kontinentalnom pojasu, javnom mjestu ili privatnoj imovini, za koju je verovatno da će ugroziti ljudski život ili dovesti do znatne privredne štete;

e) otmica vazduhoplova, broda ili drugog sredstva javnog saobraćaja ili za prevoz robe;

f) proizvodnja, posedovanje, sticanje, prevoz, snabdevanje, korišćenje ili osposobljavanje za korišćenje oružja, eksploziva, nuklearnog, biološkog ili hemijskog oružja ili radioaktivnog materijala, kao i istraživanje i razvoj biološkog i hemijskog oružja ili radioaktivnog materijala;

g) ispuštanje opasnih materija ili izazivanje požara, eksplozija ili poplava s posledicom ugrožavanja ljudskih života;

h) ometanje ili zaustavljanje snabdevanja vodom, električnom energijom ili drugim osnovnim prirodnim resursima sa posledicom ugrožavanja ljudskih života;

i) pretnja činjenjem dela iz tačaka a do h ovog stava.

Ono što se već na prvi pogled može primetiti jeste da postoje značajne razlike u odnosu na sistem definisanja u Srbiji i Hrvatskoj. Naime, dok srpski zakon upotrebljava generalne izraze kao što su „drugi akt nasilja“, „opšteopasna radnja“ i sl. Krivični zakon BiH taksativno nabraja moguće radnje izvršenja terorističkog akta. Iako više u duhu evropskog zakonodavstva (npr. britanskog) i mnogo preciznije sa stanovišta tumačenja norme, ovo rešenje nužno sa sobom nosi opasnost da zakonopisci ne uvrste sve moguće modalitete terorističkog delovanja u inkriminaciju dela. Sa druge strane, stavovi 1–3. citiranog člana jako nalikuju članovima srpskog i hrvatskog zakona, posebno kombinaciji njihovih inkrimina-

cija dela unutrašnjeg i međunarodnog terorizma. Otuda bosansko-hercegovačko rešenje predstavlja hibrid očigledno tradicionalnog viđenja terorizma na ovim prostorima sa novim tendencijama bližeg određivanja radnji izvršenja i njihovog nabiranja u samom zakonskom tekstu.

Pored toga, postoji još jedna sličnost između srpskog i bosansko-hercegovačkog zakona. Naime, u članu 202. Krivičnog zakona BiH predviđeno je delo *Finansiranje terorističkih aktivnosti*, koje možda ima neprecizan naziv (opet, slično kao u Krivičnom zakoniku Srbije) s obzirom na to da se njime inkriminiše finansiranje čitavog niza međunarodnih krivičnih dela, među kojima se nalazi i krivično delo terorizma, onako kako je određeno članom 201.

6. Otvaranje dosijea tajnih službi (Mario Reljanović)

a) Međunarodno i uporedno pravo

Nema mnogo međunarodnih dokumenata koji se bave ovim problemom. Kao mesto političkog sučeljavanja i saradnje, Savet Evrope se više od ostalih organizacija posvetio prevladavanju autoritarne prošlosti, pa je u tom smislu njegov doprinos i najzapaženiji kada je reč o preporukama za postupanje sa dosijeima tajnih službi koji su vođeni tokom komunističke vladavine u zemljama centralne i istočne Evrope.

Parlamentarna skupština Saveta Evrope je 27. juna 1996. godine donela Rezoluciju o merama za razgradnju nasleđa bivših komunističkih totalitarnih režima.¹⁷⁴ U relativno kratkom tekstu Rezolucije se ukazuje na teškoće koje mogu nastati u tranziciji za zemlje koje su opterećene autoritarnom prošlošću i režimima koji su zadirali duboko u sve sfere društvenog, ali i privatnog života. Među merama za prevazilaženje ovakvih situacija, u tački 9. Rezolucije, kaže se: „Parlamentarna skupština pozdravlja otvaranje dosijea tajnih službi na uvid javnosti u pojedinim bivšim komunističkim totalitarnim zemljama. Ona savetuje da sve zemlje omoguće da osobe koje su predmet tih dosijea mogu, na lični zahtev, istražiti dosijea koja su o njima vodile tajne službe.“

Iako očigledno afirmativno postavljena prema otvaranju dosijea službi bezbednosti, Rezolucija ne navodi kako bi to moglo biti učinjeno, niti bliže određuje bilo kakve uslove normativnog regulisanja, ostavljajući svakoj od država da to uradi na način koji smatra najefikasnijim i najcelishodnijim. S obzirom na to da je ovo jedini dokument koji je makar delimično ukazao na potrebu otvaranja dosijea, nimalo ne čudi što se u okruženju Srbije rešenja ovog problema značajno razlikuju.

Zakone o otvaranju dosijea tajnih službi donela je većina bivših komunističkih zemalja, osim bivših republika SFRJ. Zakone su doneli Nemačka (1991. godine), Poljska (2000), Češka (1996), Mađarska (1996), Rumunija (1999), Bugarska (2001), Albanija (1995).¹⁷⁵

174 Rezolucija 1096 (1996) Saveta Evrope.

175 Više o ovim zakonima, Aleksandar Resanović, *Otvaranje dosijea tajnih službi – uporedna iskustva*, „Hereticus“ vol. II (2004), broj 1.

Na prostorima bivše SFRJ, jedino je Makedonija 2000. godine donela Zakon o postupanju sa ličnim dosijeima vođenim od strane službe državne bezbednosti. Ovaj Zakon, međutim, ima dosta nedostataka, pa se može dovesti u pitanje iskrena namera zakonodavca da na efikasan i adekvatan način reši ovo pitanje. Njime je određeno da građani mogu izvršiti uvid u svoj lični dosije, ali je pri tome data njegova neadekvatna definicija, tako da određeno lice ne može izvršiti uvid i u dokumenta koja se tiču njegove ličnosti a koja se ne nalaze fizički u njegovom dosijeu, već u nekom „povezanom slučaju“. Potom, sva dosijea su ostala u posedu MUP-a koji organizuje uvid u njihovu sadržinu. Dakle, isti ljudi koji su vodili dosijea brinu se sada o njihovom otvaranju. Konačno, za uvid u dosijea je građanima dat rok od godinu dana, a procedura podnošenja zahteva je nepotrebno iskomplikovana, pa je već samim proceduralnim ograničenjima znatno umanjena mogućnost saznanja da li neko lice ima dosije koji su o njemu vodile službe bezbednosti, kao i da se upozna sa njegovim sadržajem.

Ostale novoformirane države su uglavnom donele uredbe kojima su regulisale otvaranje dosijea, a na osnovu uredbi su doneta i uputstva o postupanju sa zahtevima građana za uvid u dosijea (Crna Gora, Hrvatska). Moglo bi se zaključiti da je lustracioni talas koji je nastao u centralnoj i istočnoj Evropi tokom devedesetih godina prošlog veka u potpunosti zaobišao ove prostore, što se odrazilo pre svega na kvalitet regulisanja mnogih pitanja koja se tiču savladavanja autoritarne prošlosti, među kojima je omogućavanje uvida u dosijea građana samo jedan segment celokupne slike.

7. Privatne snage obezbeđenja

(Mario Reljanović)

a) *Uporedno pravo*

Detektivska delatnost i privatno obezbeđenje u *Italiji* uređeni su zakonima o javnoj bezbednosti.¹⁷⁶ Ova delatnost predstavlja veoma važan oblik alternativnih snaga bezbednosti, ali i veoma važnu oblast zapošljavanja i privređivanja. Otuda, iako je za zvanični nadzor nad sektorom privatnih snaga obezbeđenja nadležno Ministarstvo unutrašnjih poslova, najveći broj pitanja o uslovima rada rešava nacionalni kolektivni ugovor, koji sporazumno donose predstavnici Vlade sa predstavnicima sindikata privatnih službi obezbeđenja. Zaposleni sa agencijom zaključuju pojedinačni ugovor o radu, koji može biti sa punim ili skraćenim radnim vremenom.¹⁷⁷ Radno vreme određeno nacionalnim kolektivnim ugovorom ne sme biti duže od osam sati dnevno, odnosno 40 sati nedeljno. Zaposleni mogu imati i plaćeni prekovremeni rad, ali ne duže od 350 sati godišnje. Kako u ovom sektoru ima oko 58 000 zaposlenih (sa tendencijom daljeg rasta), država

176 Zakoni RD 773(1931), RD 1952(1935) i RD 635(1940).

177 S obzirom na uslove koje moraju ispuniti pripadnici privatnog obezbeđenja, kao i na zahteve posla, i zaposleni i poslodavci se mnogo češće odlučuju na zaključivanje ugovora sa punim radnim vremenom; oko 80% zaposlenih spada u tu kategoriju, a dodatnih 10% u kategoriju sa punim radnim vremenom, ali na određeno vreme.

je veoma zainteresovana da detaljno reguliše kako socijalni status, tako i pravila angažovanja ovih lica prilikom vršenja dužnosti. Tako zakonske odredbe ne dopuštaju individualno bavljenje ovim poslom, već isključivo preko registrovanih (licenciranih) agencija, kojih u Italiji ima preko 1200.¹⁷⁸ Zaposleni u privatnom obezbeđenju imaju pravo da nose oružje i vode službene pse, u skladu sa lokalnim propisima. Međutim, oružje se svakom zaposlenom izdaje na nivou opštinskog policijskog organa na osnovu opštih propisa, što znači da i pripadnici privatnog obezbeđenja spadaju pod ograničenja koja se tiču vrste i komada oružja koje mogu posedovati.

Osnovni uslovi da bi neko dobio licencu za rad u agencijama za privatno obezbeđenje su da je stariji od 18 godina, mentalno i fizički sposoban za obavljanje posla i da nema krivični dosije. Takođe, pri zapošljavanju se vodi računa i o polnoj strukturi, tako da L ukupno zaposlenih predstavljaju žene. Postoje dve osnovne vrste licence, i one se uvek dodeljuju od strane države kandidatu, dakle lično.¹⁷⁹ Prva se odnosi na dozvolu za fizičku zaštitu objekata, a druga je tzv. detektivska licenca (postoje dve podvrste) koja osim fizičke zaštite objekata i lica omogućava i sprovođenje određenih istražnih radnji. Da bi lice dobilo licencu, mora da prođe kroz odgovarajuću obuku koja nije centralizovana i zavisi od lokalnih policijskih vlasti.

U Sloveniji, tzv. detektivska delatnost je regulisana Zakonom o privatnom obezbeđenju iz 2003. godine i Zakonom o detektivskoj delatnosti iz 1994. godine. Na osnovu Zakona o detektivskoj delatnosti osnovano je i nacionalno Detektivsko udruženje, koje ima svoj statut i pravilnik o radu. Da bi neko lice obavljalo posao privatnog obezbeđenja, mora biti državljanin Slovenije i imati posebnu licencu. Za razliku od italijanskog, slovenačko zakonodavstvo omogućava bavljenje poslovima privatnog obezbeđenja i individualno, odnosno bez registracije agencije. Ipak, ukoliko se neko reši da registruje agenciju, može to učiniti prema opštim pravilima koja važe za osnivanje bilo koje druge vrste preduzeća.

Uslovi za dobijanje detektivske licence (koja se kao i u Italiji razlikuje od licence za obezbeđivanje objekata) su: državljanstvo Slovenije, visoko ili više obrazovanje, položen detektivski ispit, nepostojanje krivičnog dosijea, kao i činjenica da na prethodnim poslovima kandidat nije disciplinski kažnjavao. Ne postoji nikakva formalna prepreka koja se tiče pola ili starosti, a detektivske licence stečene u drugim državama Evropske unije važe i na području Slovenije, pod odgovarajućim uslovima koji se uglavnom vezuju za lična svojstva kandidata (kao što je poznavanje slovenačkog jezika i sl.). Licence izdaje Detektivsko udruženje.

178 Veliki broj ovih agencija zapošljava manje od pet ljudi. Ipak, gotovo svi zaposleni pripadaju najvećim agencijama za privatno obezbeđenje; oko 500 agencija (pojedinačno) zapošljava između 100 i 400 ljudi.

179 Drugim rečima, ne postoji delegiranje ocenjivanja kandidata na agencije ili druge službe. Kandidat koji se prijavi odgovarajućoj agenciji mora dobiti licencu države da bi agencija uopšte mogla da razmotri njegovo zapošljavanje.

Treba napomenuti da i Hrvatska i Crna Gora takođe imaju posebno zakonodavstvo koje se tiče privatnog obezbeđenja, dok ovo pitanje u *Bosni i Hercegovini* nije regulisano na nivou federacije.¹⁸⁰

Zakon o detektivskoj delatnosti *Crne Gore* iz 2005. godine je po prvi put regulisao ovu oblast, a kako se navodi u obrazloženju ovog Zakona, osnovni razlog za njegovo donošenje je usklađivanje pravne situacije sa faktičkom u trenutku kada mnogi građani, pojedinci i pravna lica, traže dodatnu zaštitu izvan one koju im pruža država. Na osnovu ovog Zakona detektiv može svoju delatnost obavljati samostalno ili u okviru detektivske agencije, na osnovu odobrenja organa uprave nadležnog za policijske poslove. Od kandidata se između ostalog traži da ima položen detektivski ispit, ili da je bar dve godine obavljalo odgovarajuće poslove u policiji, vojsci, ili bezbednosnim agencijama. Zanimljivo je rešenje prema kome detektiv pri obavljanju svoje dužnosti ne sme da nosi vatreno oružje, niti upotrebljava bilo kakvo sredstvo prinude, kao ni naprave za elektronsko snimanje i prisluškivanje. Nadzor nad detektivima i detektivskim agencijama vrši Ministarstvo unutrašnjih poslova.

Zakon o privatnoj zaštiti *Hrvatske* iz 2003. godine reguliše ovu oblast kompletnije od crnogorskog zakona, s obzirom na to da osim detektivske delatnosti obuhvata i zaštitu lica i objekata, kao i tehničku zaštitu. Poslovima privatne zaštite mogu se baviti samo pravna lica koja su registrovana kod nadležnog trgovinskog suda i poseduju odgovarajuću dozvolu organa policijske uprave. Pri vršenju svoje dužnosti pripadnici privatnog obezbeđenja mogu koristiti samo one metode i sredstva koja su neophodna da bi izvršili zadatak, zaštitili imovinu ili odbranili sebe ili drugo lice. Svako od tih ovlašćenja detaljno je regulisano Zakonom, a posebno granice upotrebe sile. Upotreba vatrenog oružja dozvoljena je samo radi zaštite života, a obezbeđenje je ograničeno pri izboru vrste oružja na tzv. kratko vatreno oružje. Za svaku kategoriju lica koja se bavi privatnim obezbeđenjem traži se položen odgovarajući ispit. Nadzor nad sprovođenjem Zakona takođe vrši Ministarstvo unutrašnjih poslova.

U zaključku ovog uporednog pregleda može se reći da većina zemalja u okruženju ima posebnu pravnu regulativu koja se tiče privatnog obezbeđenja, kao i da na taj način veoma detaljno i jasno reguliše najvažnija pitanja u ovoj oblasti: kvalifikacije za obavljanje poslova privatnog obezbeđenja, princip registracije i licenciranja pojedinaca i agencija, obim i vrstu poslova koje ova kategorija lica može obavljati, kao i nadzor nad sprovođenjem zakona i sankcije za njegovo nepoštovanje. Sa druge strane, Italija je primer visoko razvijene države u kojoj je privatno obezbeđenje podignuto na nivo privredne grane i u kojoj posao privatne zaštite podrazumeva i regulisanje upotrebe značajnih ovlašćenja pripadnika obezbeđenja, ali i obavezu države da ovoj kategoriji radnika obezbedi što bolji socijalni status i uslove za obavljanje poslova. U tom pogledu, Srbija je jako daleko od svih opisanih rešenja, pre svega zahvaljujući potpunoj deregulisanosti ove oblasti i radu privatnih agencija za obezbeđenje i privatnih detektivskih agencija u pravnom vakuumu, bez pravne sigurnosti i bez zakonskog osnova za vršenje službe kojom se bave.

180 Npr. distrikt Brčko je 2004. godine doneo poseban Zakon o agencijama za osiguranje lica i imovine i privatnoj detektivskoj delatnosti. Istoimeni Zakon postoji i u Republici Srpskoj.

II. NEKI POJAVNI OBLICI ORGANIZOVANOG KRIMINALA U MEĐUNARODNOM I UPOREDNOM PRAVU

1. Trgovina drogom

(Mario Reljanović)

a) Međunarodno pravo

Ujedinjene nacije su donele tri konvencije koje se bave problemom suzbijanja proizvodnje i distribucije narkotika.¹⁸¹ Prva je Konvencija o narkoticima iz 1961. godine, izmenjena Dodatnim protokolom uz Konvenciju iz 1972. godine. Ova Konvencija se, u skladu sa tada poznatim i popularnim narkoticima, bavi uglavnom suzbijanjem proizvodnje, distribucije i korišćenja kanabisa, kokaina i opijuma, ali je Generalna skupština bila svesna i opasnosti koja pretila od pojave novih, sintetičkih psihotropnih supstanci, pa je značajan prostor u tekstu Konvencije posvećen načinu njene izmene na zahtev neke od država-potpisnica. Najveća ovlašćenja prema Konvenciji na nadnacionalnom nivou dobili su Komisija za narkotike Ekonomsko-socijalnog saveta UN i Međunarodni odbor za kontrolu narkotika (koji je kao međunarodno stručno telo osnovano Konvencijom) – između ostalog i one nadležnosti koja se odnose na stavljanje ili skidanje neke supstance sa liste narkotika, kao i određivanje koje se količine mogu smatrati dozvoljenim za držanje radi medicinske prerade (za proizvodnju lekova), lečenje ili u svrhe naučnog istraživanja. Istovremeno, države su se obavezale da će strogo kontrolisati proizvodnju, izvoz ili uvoz psihotropnih supstanci, preko nacionalnih tela koja su specijalizovana za ovu vrstu poslova. Član 33. Konvencije je zabranio *svako posedovanje* ovih supstanci, osim kada je u pitanju institucija sa posebnom dozvolom, a i onda samo u količinama koje odgovaraju svrsi za koju je ona registrovana. Države su se takođe obavezale da će svako delo povezano sa proizvodnjom, distribucijom, finansiranjem proizvodnje, posedovanjem narkotika označiti kao teško krivično delo u nacionalnom zakonodavstvu, a veoma je značajna i odredba prema kojoj je Konvencija služila kao ekstradicioni dogovor između strana-potpisnica, ukoliko one nisu potpisale poseban ugovor o ekstradiciji.¹⁸²

Nakon donošenja ove Konvencije, početkom sedamdesetih godina prošlog veka uočila se potreba za inoviranjem materije, pa su doneti Dodatni protokol uz Konvenciju o narkoticima (1972) i Konvencija o psihotropnim supstancama (1971). Konvencija iz 1971. godine donosi novu, opširniju i precizniju, definiciju psihotropnih supstanci i utvrđuje mehanizam njihovog stavljanja na odgovarajuću listu od strane Komisije za narkotike Ekonomsko-socijalnog saveta UN na

181 SFR Jugoslavija je učestvovala u izradi i donošenju sve tri konvencije.

182 Drugim rečima, ekstradicija lica koje je u jednoj državi-potpisnici optuženo za delo koje je navedeno u Konvenciji, a nalazi se u drugoj državi-potpisnici Konvencije, moguća je bez ikakvog posebnog sporazuma dvaju država (član 36. stav 1. alineja b Konvencije).

osnovu nalaza i preporuka Svetske zdravstvene organizacije. Konvencija o psihotropnim supstancama se u institucionalnom pogledu u potpunosti oslanja na mehanizme (pre svega na pomenutu Komisiju i Međunarodni odbor za kontrolu narkotika) koji su prethodno ustanovljeni Konvencijom o narkoticima, tako da su one u tom smislu komplementarne. Kao i u prethodnoj Konvenciji, procedure koje se ustanovljavaju imaju za cilj da stave pod kontrolu država proizvodnju i promet, a naročito uvoz i izvoz droga i sličnih supstanci. U zavisnosti u koju od četiri kategorije supstanca spadaju, njihova proizvodnja, držanje i promet potpadaju pod manje ili veće restrikcije i sistem dozvola. Komisija je zamišljena kao organ koji upućuje preporuke državama-potpisnicama i sprovodi mere koje su od značaja za implementaciju obe konvencije, dok je Međunarodni odbor dobio funkciju koja podseća na nadzorni organ za nadgledanje rezultata implementacije, koji može zatražiti izveštaje o opštem stanju u državi koje se tiče suzbijanja ilegalne proizvodnje i trgovine narkoticima, ili izveštaj o posebnom pitanju-problemu koji uoči u određenoj državi-potpisnici, ili regionu. Međunarodni odbor može povodom dobijenih izveštaja davati preporuke državama, a može i odlučiti da izveštaje javno objavi.

Uvideši potrebu za savremenijim pristupom problemu i dopunom postojećih konvencija novim rešenjima, UN su 1988. godine donele još jednu konvenciju koja se bavi problemom narkotika, ovog puta pod nazivom Konvencija protiv ilegalne trgovine narkoticima i psihotropnim supstancama. Nova Konvencija inkriminiše aktivnosti koje se mogu vršiti pri proizvodnji i prometu narkotika znatno detaljnije, i čini se da je osnovna ideja da ona predstavlja ne samo komplementarni tekst prethodnim konvencijama koje su se bavile ovom problematikom, već da čini neku vrstu kompilacije i razrade svih njihovih odredbi. Otuda se veliki broj rešenja ponavlja, ali je svako od njih detaljnije i sveobuhvatnije. Npr. obaveza država da unesu odgovarajuće inkriminacije ponašanja navedenih u Konvenciji kao teških krivičnih dela je već uobičajeno, ali se ovom Konvencijom inkriminiše daleko veći broj ponašanja kao i neki aspekti koji ranije nisu imali dovoljno prostora za razradu i kvalitetnu implementaciju, – npr. zloupotreba maloletnih lica u nedozvoljenim aktivnostima vezanim za proizvodnju i distribuciju narkotika, obavljanje ilegalnih radnji u blizini škole ili druge vaspitne ustanove i sl. Takođe, unapred se eliminiše deklarisanje ove vrste krivičnih dela kao političkih ili povezanih sa političkim motivima, kako se države ne bi mogle pozivati na ovaj argument prilikom eventualnog odbijanja ekstradicije osumnjičenih koji se nađu na njihovoj teritoriji. Osim toga, veoma detaljno se regulišu međunarodna pomoć državama, zajedničko obučavanje, edukacija i ostali vidovi saradnje između organa država-potpisnica. Nadležnost države prema počiniocu dela se ustanovljava na teritorijalnom i personalnom principu, a svaka država preuzima obavezu konfiskacije ne samo narkotika i ostalih štetnih supstanci vezanih za proizvodnju i distribuciju narkotika, već i imovine koja je na bilo koji način povezana sa vršenjem krivičnih dela, ili je proistekla iz njihovog izvršenja. Celokupna Konvencija je prožeta idejom da se već postojeće mere uvedene prethodnim konvencijama poboljšaju, osavremene i učine što efikasnijim. Posebna pažnja je posvećena nadležnostima Komisije i Međunarodnog odbora, – čini se sa razlogom, jer ova tela ni prema prethodnim, a ni prema ovoj Konvenciji, nisu dobila adekvatna ovlašćenja za kontrolu implementacije njihovih odredbi, i može se reći

da se njihova uloga svodi na tehničko-savetodavnu, što je u svakom slučaju nedovoljno ako UN žele da se agresivno obračunaju sa problemom trgovine drogom. Ipak, znatan napredak sadrže detaljne odredbe o saradnji država, koje bi, ukoliko se iskoriste u potpunosti, mogle donekle nadomestiti na bilateralnom nivou nedostatak efikasnog univerzalnog tela za koordinaciju napora u ovoj oblasti.

b) Uporedno pravo

Hrvatska je problem trgovine narkoticima svela na jedno krivično delo, ali je zato 2001. godine donela poseban Zakon o suzbijanju zloupotrebe opojnih droga¹⁸³ i osnovala posebnu kancelariju pri policiji koja se specijalizuje za suzbijanje opojnih droga.¹⁸⁴ Posao Kancelarije je raznovrstan, ali je jedan od najvažnijih zadataka koji ima, da sačini Nacionalnu strategiju nadzora nad opojnim drogama, suzbijanja zloupotrebe opojnih droga i pomoći ovisnicima o opojnim drogama, kao i da koordinira napore ostalih državnih organa na suzbijanju proizvodnje i prometa, i prevenciji korišćenja droge.

Član 173. KZ-a je zapravo kompilacija različitih krivičnih dela koja se odnose na opojne droge:

(1) *Ko neovlašteno poseduje stvari ili supstance koje su propisom proglašene opojnim drogama, kazniće se novčanom kaznom ili kaznom zatvora do jedne godine.*

(2) *Ko neovlašćeno proizvodi, prerađuje, prodaje ili nudi na prodaju, ili radi prodaje kupuje, drži ili prenosi, ili posređuje u prodaji ili kupovini, ili na drugi način neovlašćeno stavlja u promet stvari ili supstance koji su propisom proglašeni opojnim drogama, kazniće se kaznom zatvora od jedne do deset godina, ili kaznom dugotrajnog zatvora.*

(3) *Ako je krivično delo iz stava 2. ovog člana počinilo više osoba koje su se udružile radi činjenja tih dela, ili je počinilac tog krivičnog dela organizovao mrežu preprodavaca ili posrednika, počinilac će se kazniti kaznom zatvora najmanje tri godine, ili kaznom dugotrajnog zatvora.*

(4) *Ko neovlašćeno pravi, nabavlja, poseduje ili daje na upotrebu opremu, materijal ili supstance za koje zna da su namenjene za proizvodnju opojnih droga, kazniće se kaznom zatvora od tri meseca do pet godina.*

(5) *Ko navodi drugoga na trošenje opojne droge, ili mu daje opojnu drogu da je troši on ili druga osoba, ili stavi na raspolaganje prostorije radi trošenja opojne droge, ili na drugi način omogući drugome trošenje opojne droge, kazniće se kaznom zatvora od tri meseca do pet godina.*

(6) *Ako je krivično delo iz stava 5. ovog člana počinjeno prema detetu, maloletnoj, duševno bolesnoj, privremeno duševno poremećenoj osobi, nedovoljno duševno razvijenoj osobi ili prema više osoba, ili je prouzrokovalo osobito teške posledice, počinilac će se kazniti kaznom zatvora od jedne do deset godina.*

(7) *Opojne droge i sredstva za njihovo pripravljanje oduzeće se.*

(8) *Počinioca krivičnog dela iz stavova 1, 2, 3, 4. i 5. ovog člana koji je dobrovoljno bitno doprineo otkrivanju dela sud može osloboditi kazne.*

183 „Narodne novine Republike Hrvatske“ 107/01, 87/02, 163/03.

184 Ured za suzbijanje zloupotrebe opojnih droga osnovan je uredbom Vlade Hrvatske 2002. godine.

Mora se najpre primetiti da osnovna definicija dela prati inkriminaciju zabranjenih aktivnosti koja je data u Konvenciji protiv ilegalne trgovine narkoticima i psihotropnim supstancama, i u potpunosti je usklađena sa njom. Potom, ako se ovaj član posmatra u odnosu na članove 246. i 247. KZ Srbije, očigledno je da između njih postoji velika sličnost. Ipak, hrvatsko pravo još uvek ne poznaje odredbu da počinilac dela koji drži drogu radi sopstvene upotrebe može biti oslobođen kazne, dok je odredba o pomaganju počinioa daleko preciznija; srpski KZ kao uslov oslobađanja od kazne navodi otkrivanje od koga je počinilac kupio drogu, hrvatski zakonodavac inteligentno upotrebljava pravni standard „počinilac koji je dobrovoljno bitno doprineo otkrivanju dela“, o čemu će se voditi računa u svakom pojedinačnom slučaju. Uglavnom, uz pravilnu sudsku praksu koja će ovaj pravni standard odmeriti i precizirati kroz primenu, ovo rešenje deluje mnogo logičnije od jednostavnog otkrivanja sledećeg prodavca u nizu prometa drogom kao zaloge za slobodu i oslobađajuću presudu licu koje je počinilo teško krivično delo.

Zakon o suzbijanju zloupotrebe opojnih droga se bavi pitanjima proizvodnje, držanja i prometa supstanci koje se mogu koristiti za dobijanje opojnih droga, ali koje imaju i alternativnu primenu u medicini. Zakon, međutim, ide i korak dalje od toga, pa uspostavlja i sistem za pomoć ovisnicima od droge, osnivajući Hrvatski zavod za prevenciju zavisnosti, koji se finansira iz državnog budžeta, a ima kao osnovne zadatke edukaciju mladih i u saradnji sa centrima za socijalni rad pružanje pomoći zavisnicima i povremenim korisnicima droga i drugih psihotropnih supstanci.

Slovenački Kazneni zakon reguliše trgovinu drogom veoma slično srpskom KZ-u, i poznaje dva odvojena krivična dela: Neovlašćena proizvodnja i promet droga (član 196) i Omogućavanje uživanja droga (član 197). Iako su po strukturi, pa i definicijama osnovnih i težih oblika ova dva dela, zakoni gotovo identična, slovenačko zakonodavstvo ne sadrži odredbe o mogućnosti oslobađanja od kazne učinioca koji drži drogu za ličnu upotrebu, kao ni učinioca koji otkrije od koga nabavlja drogu.

Krivični zakon *Bosne i Hercegovine* je sličniji po svom rešenju hrvatskom modelu, kompilirajući sve oblike neovlašćenog raspolaganja opojnim drogama u jedno krivično delo (član 195), pri tome ne predviđajući mogućnost oslobađanja učinioca dela od kazne.

2. Krivična dela otmice i prinude

(Mario Reljanović)

a) Uporedno pravo

Otmica je u hrvatskom Kaznenom zakonu regulisana članom 125, koji dosta nalikuje na rešenje sadržano u srpskom zakonodavstvu pre najnovijih izmena:

(1) *Ko drugog protivpravno zatvori, drži zatvorenog ili mu na drugi način oduzme ili ograniči slobodu kretanja s ciljem da njega ili nekoga drugoga prisili da što učini, ne učini ili trpi, kazniće se kaznom zatvora od šest meseci do pet godina.*

(2) *Ako je krivično delo iz stava 1. ovog člana počinjeno prema detetu ili maloletnoj osobi, ili se radi ostvarenja cilja otmice iz stava 1. ovog člana preti da će se*

talac usmrtiti, ili da će se teško telesno ozlediti, ili ako je delo počinjeno u sastavu grupe ili zločinačke organizacije, počinilac će se kazniti kaznom zatvora od jedne do deset godina.

(3) Počinilac krivičnog dela iz stavova 1. i 2. ovog člana koji dobrovoljno pusti na slobodu taoca pre nego što je ostvaren njegov zahtev radi kojeg je počinio otmiču, može se osloboditi kazne.

Sličnosti između dve inkriminacije su i nakon izmena nastalih donošenjem Krivičnog zakonika Srbije više nego očigledne: definicija dela je gotovo istovetna, a odredbe sadržane u stavovima 2, 3. i 4. člana 134. KZ Srbije sažete su u stav 2. u KZ Hrvatske. Odredba koja je u KZ Srbije brisana 2004. godine o mogućnosti oslobađanja lica koje pusti na slobodu taoca, zadržana je u hrvatskom Zakonu.

Prinuda je predmet člana 128 KZ Hrvatske:

(1) Ko drugog silom ili ozbiljnom pretnjom prisili da nešto učini, ne učini ili trpi, kazniće se novčanom kaznom do stopedeset dnevnih dohodaka ili kaznom zatvora do šest meseci.

(2) Ako je krivično delo iz stava 1. ovog člana učinjeno u sastavu grupe ili zločinačke organizacije, počinilac će se kazniti kaznom zatvora od tri meseca do pet godina.

(3) Krivični postupak za krivično delo iz stava 1. ovog člana pokreće se privatnom tužbom, a za krivično delo iz stava 2. ovog člana povodom predloga.

Za razliku od otmice, ovde postoje sličnosti sa KZ Srbije, ali i značajne razlike, koje se pre svega ogledaju u pokretanju postupka, koji je prema srpskom pravu uvek po službenoj dužnosti. Takođe, zaprećene kazne u hrvatskom Zakonu su dosta blaže, a Zakon ne poznaje ni teže oblike dela koji su navedeni u KZ Srbije, osim kada je delo učinjeno od strane grupe ili zločinačke organizacije.

Bosna i Hercegovina je pitanje dela otmice i prinude rešila na specifičan način. Kao što je već napomenuto, Srbija do 1977. godine nije poznavala posebno krivično delo otmice, već je ono bilo inkorporisano u druga krivična dela. Ovakav pristup je i danas prisutan u bosansko-hercegovačkom Krivičnom zakonu, pa se otmica (ali i prinuda) javljaju u čitavom nizu krivičnih dela, kao mogući načini njihovog izvršenja: otmica predstavnika najviših institucija Bosne i Hercegovine (član 168), zločini protiv čovečnosti (član 172), ratni zločin protiv civilnog stanovništva (član 173), ratni zločin protiv ratnih zarobljenika (član 175), međunarodno vrbovanje radi prostitucije (član 187), mučenje i drugi oblici surovog, nečovečnog i ponižavajućeg postupanja (član 190), otmica vazduhoplova ili broda (član 197), terorizam (član 201), sprečavanje dokazivanja (član 236).

Interesantno je da je krivično delo „Uzimanje talaca“ inkriminisano posebno u članu 191, ali je definisano samo u odnosu na međunarodnu komponentu, odnosno kao oduzimanje ili ograničavanje slobode kretanja nekog lica sa ciljem da na neko činenje, nečinjenje ili trpljenje prinudi neku državu ili međunarodnu organizaciju. Ovo delo veoma nalikuje klasičnom delu otmice i po svojim težim oblicima. Njemu slično je i delo iz člana 192, pod nazivom „Ugrožavanje osoba pod međunarodnopravnom zaštitom“, gde je kao jedna od radnji izvršenja navedeno i lišenje slobode, odnosno ograničenje slobode kretanja lica pod međunarodnopravnom zaštitom.

Slovenački Kazneni zakon daje daleko jednostavniju inkriminaciju krivičnog dela prinude. Prema članu 142: „Ko nekoga silom ili pretnjom sile prinudi da nešto učini, ne učini ili trpi, kazniće se zatvorom do jedne godine“. Može se primetiti da je ovo najblaži način određivanja prinude, koji ima neke sličnosti sa hrvatskim rešenjem, ali ne predviđa nijedan njegov teži oblik, pa ni ako je delo izvršeno u okviru grupe ili kriminalne organizacije. Takođe, stav 2. istog člana određuje da se za ovo delo goni isključivo po privatnoj tužbi, što je – upoređujući samo osnovni oblik ovog dela – takođe identično hrvatskom rešenju.

Otmica je rešena na način sličan hrvatskom i srpskom krivičnom pravu (član 144. Kaznenog zakona Slovenije):

(1) *Ko otme nekoga sa namerom da njega ili drugo lice prisili da nešto čini, ne čini ili trpi, kazniće se zatvorom od šest meseci do pet godina.*

(2) *Ko izvrši delo iz prethodnog stava nad maloletnim licem ili pretnjom smrću ili teškom telesnom ozledom osobe, kazniće se zatvorom od jedne do deset godina.*

(3) *Izvršilac iz stavova 1. i 2. ovog člana koji dobrovoljno pusti oteto lice pre ispunjenja zahteva zbog kojih je počinio otmicu, može se kazniti blažom kaznom, ali se ne sme osloboditi kažnjavanja.*

Može se reći da je ovo rešenje hibrid onih koja su određena u hrvatskom i srpskom zakonu, s obzirom na to da kod ove inkriminacije postoji teži oblik dela istovetan KZ Srbije i KZ Hrvatske, ali ne postoji teži oblik izvršenja dela od strane grupe ili zločinačkog udruženja, koji je takođe karakterističan i za srpsko i za hrvatsko rešenje. Sa druge strane, odredba koja je u srpskom pravu brisana, a u hrvatskom opstala, o oslobađanju počinioaca krivičnog dela ukoliko dobrovoljno pusti oteto lice pre ispunjenja zahteva, ovde predstavlja samo olakšavajuću okolnost koja utiče na visinu kazne.

3. Visokotehnološki kriminal

(Mario Reljanović)

a) Međunarodno pravo

Zbog ekspanzije elektronskih komunikacija i mogućnosti vršenja najrazličitijih krivičnih dela sa jednog računara širom sveta, visokotehnološki ili „sajber“ kriminal (eng. *cybercrime*) dospao je u fokus međunarodne zajednice, koja nastoji da utvrdi neka osnovna pravna pravila koja bi se primenjivala na ovu, po mnogo čemu specifičnu grupu krivičnih dela. Najznačajniji međunarodni dokument u ovoj oblasti je Konvencija o visokotehnološkom kriminalu Saveta Evrope, doneta 2001. godine.¹⁸⁵ Osim preambule, definicije osnovnih pojmova koji se koriste u tekstu i završnih odredbi, Konvencija ima tri osnovna dela, prva dva posvećena unutrašnjim merama država, i treći posvećen međunarodnoj saradnji.

185 Konvencija je stupila na snagu 2004. godine, a potpisalo ju je ukupno 38 država, od tog broja i neke koje nisu članice Saveta Evrope – Kanada, Japan, Južnoafrička Republika, SAD. Srbija (SCG) je potpisala ovu Konvenciju, ali je još uvek nije ratifikovala. Protokol uz Konvenciju donet je 2003. godine i bavi se isključivo sprečavanjem i kažnjavanjem akata rasističke i ksenofobične prirode, koji su počinjeni putem računara i računarskih sistema. Dodatni protokol je potpisalo 28 država, ali su ga ratifikovale samo četiri, tako da još uvek nije stupio na snagu.

Prvi deo pod nazivom „Mere koje će se sprovesti na nacionalnom nivou“ sastoji se iz nekoliko celina. Najpre se pod nazivom „Materijalno pravo“ navode krivična dela koja je svaka od država-potpisnica dužna da uvede u svoje zakonodavstvo. Svako delo je određeno opštom definicijom, ali je često državama ostavljen prostor za bliže određivanje bića krivičnog dela u okviru pojmova koji se koriste u samoj Konvenciji. Konvencija predviđa inkriminaciju sledećih dela: nezakonit upad u računar ili računarski sistem; nezakonito presretanje podataka prilikom elektronske komunikacije; nezakonito oštećenje, brisanje ili izmena podataka na računaru; nezakonit ulaz u računarski sistem, i oštećenje, brisanje ili izmena podataka koje on sadrži; zloupotreba „uređaja“ – ovo je kompleksno krivično delo koje obuhvata proizvodnju, prodaju, upotrebu, kupovinu radi upotrebe, uvoz, ili bilo koji drugi način stvaranja ili pribavljanja „uređaja“¹⁸⁶ koji mogu protivpravno naneti bilo kakvu štetu računaru ili računarskom sistemu, ili na drugi način obezbediti neku protivpravnu korist onom licu koje ih upotrebljava; falsifikovanje ili prevara povezani sa računarom; krivična dela povezana sa dečjom pornografijom (izrada, distribucija, posedovanje razmena ili nuđenje sa ili bez naknade materijala na kojima se nalaze lica mlađa od 18 godina starosti¹⁸⁷; krivična dela koja se tiču kršenja autorskih prava korišćenjem računara i računarskih sistema.

Drugi deo pod nazivom „Procesno pravo“ bavi se procesnim ovlašćenjima državnih organa prilikom istraživanja krivičnih dela vezanih za nove tehnologije. Osim opštih odredbi koje nalažu državama da u svoje krivično pravo uvedu pomenuta krivična dela, kao i druga dela koja se ne nalaze u tekstu Konvencije a koja se mogu podvesti pod ovu grupu, velika pažnja se posvećuje načinu prikupljanja podataka koji se nalaze na računarima ili prenosnim uređajima, kao i zaštiti osnovnih prava pojedinca garantovanih Evropskom konvencijom o ljudskim pravima i paktovima o ljudskim pravima UN. Prema Konvenciji, nadležni državni organi imaju ovlašćenja da pregledaju i zaplene svaki računar ili nosač

186 Pod „uređajima“ se podrazumevaju kako *hardware* komponente, tako i virusi i bilo koji slični programi, šifre i pristupni kodovi koji su pribavljeni na nezakonit način i bilo koji sličan podatak koji se može iskoristiti za pristup podacima na računaru ili računarskoj mreži za koju lice koje joj pristupa nema ovlašćenje. Ovo krivično delo, definisano na opšti način koji je upotrebljen u Konvenciji, zapravo služi da premosti teškoće na koje smo već ukazali, a koje nastaju praktično svakodnevnim pojavom novih načina ugrožavanja podataka na računarima i računskim sistemima, koje zakonodavac nikako ne može da prati ako se odluči za enumeraciju kažnjivih aktivnosti. Na ovaj način se tumačenjem prilikom primene ovakve odredbe može pod visokotehnološki kriminal podvesti sve što ima *specifičan cilj delovanja* karakterističan za ovu grupu krivičnih dela, bez obzira na konkretnu radnju izvršenja.

187 Državama je ostavljena mogućnost da ovu granicu, u skladu sa svojim krivičnim zakonodavstvom, pomere na 16 godina starosti. Ono što je evidentan problem u srpskom krivičnom zakonodavstvu jeste da se u Konvenciji inkriminiše i posedovanje zabranjenog materijala, iako se ne može dokazati da je ovaj namenjen daljoj distribuciji, – dakle, ukoliko služi za ličnu upotrebu. Prema KZ Srbije (član 185, „Prikazivanje pornografskog sadržaja i iskorišćavanje dece za pornografiju“) ovo nije slučaj, – kažnjivi su samo proizvodnja, distribucija i prodaja. Ovaj ozbiljan nedostatak će morati da se otkloni kada se izvrši ratifikacija Konvencije.

podataka na kome se nalaze, ili sumnjaju da se mogu nalaziti inkriminišući materijali, kao i da od provajdera elektronskih komunikacija prikupljaju podatke koji se odnose pre svega na upotrebu Interneta i kreditnih kartica, preko kojih se može doći do imena ili IP adrese potencijalnog počinioca krivičnog dela. Jedna od verovatno najdalekosežnijih odredbi tiče se tzv. „presretanja podataka“, odnosno neke vrste prisluškivanja elektronskih komunikacija, pre svega onih vezanih za Internet. Ova oblast intervencije državnih organa je i najosetljivija, jer se praktično povređuje pravo na privatnost i pravo na prepisku, a sama Konvencija ne sadrži odgovarajuća ograničenja i garantije da takva prava neće biti zloupotrebljena (osim generalnog ograničenja da se pri izvršenju svih mera moraju poštovati međunarodni standardi ljudskih prava postignuti kroz pomenute međunarodne dokumente).¹⁸⁸

Treći deo Konvencije se bavi međunarodnom saradnjom država na suzbijanju visokotehnološkog kriminala, i to pre svega na način koji bi trebao da prevaziđe praktične prepreke pri sprovođenju nacionalnog zakonodavstva za krivična dela koja po pravilu prelaze državne granice, a često i podrazumevaju učešće pojedinaca iz nekoliko zemalja širom sveta. Otuda su glavne odredbe ovog dela posvećene saradnji država na razmeni podataka koji se tiču eventualnog izvršenja nekog od krivičnih dela vezanih za upotrebu elektronskih komunikacija, kao i mogućnosti ekstradicije počilaca takvih dela iz jedne države-potpisnice u drugu. Zanimljiva je i odredba koja se tiče osnivanja „24/7 službe“ u svakoj od država, koja bi služila kao podrška policijskim i drugim organima, kao kontakt za sva obaveštenja i početna tačka za sve zahteve koji se tiču procesuiranja i istraživanja krivičnih dela visokotehnološkog kriminala. Time je međutim samo delimično ublažen jedan od glavnih nedostataka ove Konvencije – državama-potpisnicama nije data obaveza da uvedu posebne organe koji bi se bavili isključivo ovom vrstom krivičnih dela. Obzirom na nužnost specijalizacije policijskih, istražnih, tužilačkih, sudskih i drugih organa pri istraživanju i procesuiranju, čini se da će države morati i bez konkretnih odredbi Konvencije da učine mnogo više od osnivanja „24/7 službe“ da bi se efikasno suprotstavile tzv. „sajber-kriminalcima“.

Ukoliko bi se Konvencija posmatrala u celini, ona predstavlja veoma progresivan i detaljno razrađen dokument, koji će u slučaju potpune implementacije u zakonodavstva država predstavljati idealnu osnovu za dalji razvoj službi za prevenciju i kažnjavanje visokotehnološkog kriminala. Ako se srpsko pravo poredi sa odredbama Konvencije, može se reći da postoje manje prepreke njenoj potpunoj implementaciji, koje se pre svega ogledaju u drugačijem, pragmatičnijem pristupu definisanju i inkriminisanju postupaka koji se mogu smatrati „sajber-kriminalom“. U organizacionom smislu, Srbija je otišla dalje nego što je na to obavezuju odredbe Konvencije, ali i dalje postoje rezerve u odnosu na edukaciju i specijalizaciju novoformiranih organa za borbu protiv visokotehnološkog kriminala.

188 Ovaj argument je uglavnom prisutan u debatama o (ne)ratifikaciji Konvencije u nacionalnim zakonodavnim telima država-potpisnica. Npr. SAD nisu ratifikovale Konvenciju jer je ona naišla na veliko neodobranje pojedinih članova Kongresa SAD, pa su se čak čula i mišljenja da je protivna Ustavu SAD. Konvenciju još uvek nije ratifikovala nijedna od tzv. „visokorazvijenih“ država-potpisnica.

b) Uporedno pravo

Hrvatska je krivična dela koja se odnose na „sajber-kriminal“ prvi put unela u zakonodavstvo donošenjem novog Kaznenog zakona 1997. godine, ali se tek njegovim izmenama iz 2004. godine problemu inkriminacije ovih dela pristupilo detaljno i sistematski, i to pre svega rukovodeći se odredbama Konvencije o visokotehnološkom kriminalu Saveta Evrope. Na osnovu toga, u hrvatsko zakonodavstvo uvedena su nova krivična dela, dok su neka već postojeća izmenjena i osavremenjena: dečja pornografija na računarskom sistemu ili mreži (član 197. KZ Hrvatske); povreda tajnosti, celovitosti i dostupnosti računarskih podataka, programa i sistema (član 223); računarsko krivotvorenje (član 223a); računarska prevara (član 224a); rasna i druga diskriminacija (čl 174)¹⁸⁹. Na osnovu analize pomenutih dela, može se reći da je hrvatski zakonopisac u potpunosti preuzeo obaveze koje se tiču implementacije Konvencije Saveta Evrope, kao i Dodatnog protokola uz Konvenciju. Ipak, Hrvatska još uvek nema poseban zakonski akt o ovoj vrsti kriminala, kao ni specijalizovane organe u tužilaštvu i sudstvu. Pri policiji postoji posebna jedinica koja se bavi „sajber-kriminalom“ kao delom svoje nadležnosti u borbi protiv piraterije. Ova jedinica je postigla zapažene rezultate poslednjih godina i deo je veće mreže regionalne saradnje za suzbijanje visokotehnološkog kriminala.

Italija je inkriminirala tri krivična dela koja se tiču sajber-kriminala: neautorizovan pristup računaru ili telekomunikacionoj mreži; nezakonit posed i distribucija pristupne šifre računaru ili telekomunikacionoj mreži; distribucija programa napravljenih sa ciljem da se ošteti ili ugrozi računarski sistem.¹⁹⁰ Slična je situacija i u *Sloveniji*, koja je uz Albaniju jedina od država centralne i istočne Evrope koje su potpisale i ratifikovale i Konvenciju o visokotehnološkom kriminalu i Dodatni protokol uz Konvenciju.

4. Posebne vrste prevara u uporednom pravu

(Jovan Ćirić)

Razvoj sistema osiguranja kod nas nameće potrebu otvaranja pitanja osiguraničke prevare. Radi se o nekim novim načinima i oblicima prevara koje, sa razvojem tržišta osiguranja, sve više dobijaju na značaju. Zbog toga se, između ostalih, otvara i pitanje, da li u naš krivičnopravni sistem treba uvrstiti novu inkriminaciju, koja bi se mogla zvati „osiguranička prevara“, a koja bi bila specijalan oblik opšteg krivičnog dela prevare. Odmah treba reći da u svetu o tome pitanju ne postoji jedinstveni stav. U nekim zemljama inkriminirani su neki posebni oblici prevare,¹⁹¹ a u nekim drugim nisu,¹⁹² već se na svaki slučaj prevare, pa ma kakav on bio, primenjuju odredbe opšteg krivičnog dela prevare. Nas bi,

189 Ovde se radi o postojećem krivičnom delu koje je dopunjeno u skladu sa Dodatnim protokolom uz Konvenciju o visokotehnološkom kriminalu, koji je Hrvatska potpisala ali ga nije ratifikovala.

190 Krivični zakon Italije, članovi 615-ter, 615quater i 615quinqies.

191 Tu pre svega mislimo na osiguraničku prevaru, tj. prevaru u vezi sa osiguranjem.

192 O osiguraničkoj prevari i uporednopravnim rešenjima u vezi osiguraničke prevare, videti u radu Jovana Ćirića, *Krivičnopravni aspekti osiguraničke prevare*, „Tokovi osiguranja“, br. 1/2002, str. 44–51.

međutim, mogla zanimati ona zakonska rešenja kojima je krivično delo „osiguraničke prevare“ predviđeno kao posebno krivično delo. Evo nekih primera tzv. osiguraničke prevare iz uporednog prava.

Italija. – U članu 642. KZ Italije inkriminisana je osiguranička prevara, kao poseban oblik opšteg krivičnog dela prevare, gde je inkriminisano i namerno samopovređivanje u cilju naplate zdravstvenog osiguranja. Iako postoji kao posebna inkriminacija u odnosu na opšte krivično delo prevare, za osiguraničku prevaru je, isto kao i za „običnu“ propisana istovetna kazna, šest meseci do tri godine zatvora.

Grčka. – U članu 388. grčkog KZ-a je regulisana osiguranička prevara. Odredbe toga člana kažu:

(1) *Ko u nameri da za sebe ili drugoga naplati osiguraninu, kojom je neka pokretna stvar osigurana, izazove opasnost protiv koje je osiguranje zaključeno, kazniće se zatvorom od najmanje tri meseca.*

(2) *Istom kaznom kazniće se ko se u gore pomenutoj nameri telesno samopovređi, ili pogorša telesnu povredu, koju je nesrećnim slučajem zadobio.*

Nemačka. – U paragrafu 265. nemačkog KZ-a kaže se sledeće:

(1) *Ko sa namerom obmane, zapali stvar koja je osigurana protiv opasnosti od požara, ili učini da brod koji je kao takav osiguran potone ili se nasuče, prilikom utovara i istovara, bilo prilikom prevoza tereta, kažnjava se kaznom lišenja slobode od jedne do 10 godina.*

(2) *U manje teškim slučajevima predviđena je kazna lišenja slobode od šest meseci do pet godina.*

Austrija. – Austrijski krivični zakonik pod nazivom „zloupotreba osiguranja“ u paragrafu 151. kaže sledeće:

(1) *Ko u nameri da sebi ili nekom drugom pribavi uslugu osiguranja*

1. *ošteti ili prisvoji stvar koja je osigurana protiv oštećenja, gubitka ili krađe, ili*

2. *telesno povredi sebe ili nekog drugog, ili naruši zdravlje, mora, ukoliko je za ta činjenja priprećena kazna po odredbama članova 146, 147. i 148, da se kazni kaznom lišenja slobode do šest meseci ili novčanom kaznom do 360 dnevnih zarada.*

(2) *Onaj ko odustane od daljeg izvršenja svojih namera, pre nego što je došlo do zloupotrebe osiguranja i pre nego što je nadležni organ saznao za njegovu krivicu, neće se kazniti.*

(3) *Pod nadležnim organom u smislu stava 2. podrazumeva se vlast koja je osposobljena za izvršenje kazne. U tom smislu njoj na raspolaganju stoje javni organi bezbednosti.*

Holandija. – Holandija na primer u svom Krivičnom zakoniku, čak u dva člana, pominje osiguraničku prevaru. U članu 327. se govori o tome da će lice koje svojim lukavstvom obmane davaoca kredita, ili davaoca osiguranja da ovaj zaključi ugovor koji inače ne bi zaključio, biti kažnjeno zatvorom do jedne godine i novčanom kaznom, dok se član 328. holandskog KZ-a odnosi na klasičnu osiguraničku prevaru, kada neko namerno uništava i oštećuje svoju imovinu, ne

bi li tako neosnovano naplatio osiguranje. U tom slučaju, učinilac će biti kažnjen zatvorom do četiri godine.

Republika Srpska. – Republika Srpska u svom KZ-u takođe poznaje osiguraničku prevaru. Reč je o posebnom krivičnom delu, predviđenom u članu 240, gde se kaže:

(1) *Ko u nameri da od osiguravajućeg društva naplati osiguraninu, uništi, ošteti ili sakrije stvar koja je osigurana od navedenih rizika, pa zatim prijavi štetu, kazniće se zatvorom do tri godine.*

(2) *Kaznom iz stava 1 ovog člana kazniće se i ko u nameri da od osiguravajućeg društva naplati osiguraninu za slučaj telesne povrede ili narušenja zdravlja, prouzrokuje sebi takvo oštećenje, povredu ili narušenje zdravlja, pa prijavi takvu štetu.*

(3) *Ako je delima iz stava 1 i 2 ovog člana pribavljena imovinska korist u iznosu koji prelazi iznos od 10.000 KM, učinilac će se kazniti zatvorom od šest meseci do pet godina, a ako taj iznos prelazi 50.000 KM, kazniće se zatvorom od jedne do 10 godina zatvora.*

5. Trgovina ljudima

(Jovan Ćirić)

Trgovina ljudima je u današnjem svetu jedna od vrlo važnih delatnosti organizovanog kriminala. Radi se o savremenim oblicima ropstva, za koje se u jednom trenutku moglo pomisliti da predstavlja nepovratnu prošlost. Ipak, u poslednje vreme, najraznovrsniji oblici trgovine ljudima, povezani pre svega sa različitim vidovima seksualne eksploatacije dobijaju sve više na značaju i masovnosti, zbog čega najveći broj zemalja sveta u svoja krivična zakonodavstva inkorporiraju nove inkriminacije. Zbog svega toga je tema „trgovine ljudima“ postala vrlo značajna i interesantna, o čemu svedoče i brojni tekstovi posvećeni ovoj problematici.¹⁹³ Takođe, i znatan broj međunarodnopravnih dokumenata na ovaj ili onaj način govori o trgovini ljudima. Evo najvažnijih međunarodnih dokumenata i podataka o tome kako su u pojedinim zemljama inkriminirani pojedini vidovi trgovine ljudima. Međunarodni dokumenti su ovde dati po hronološkom redu, od najstarijih koji regulišu ovu oblast do najnovijih.

a) Konvencija o ropstvu

Ovo je jedan od najstarijih međunarodnih dokumenata, koji imaju veze sa problematikom trgovine ljudima, prosto zato što trgovina ljudima implicira rop-ski položaj ljudi. Konvenciju o ropstvu, donelo je Društvo naroda 1926. godine, iste godine kada je donesena i Dopunska konvencija o ukidanju ropstva. Obe ove konvencije potpisala je i ratifikovala Kraljevina Jugoslavija,¹⁹⁴ isto kao i druga Jugoslavija posle Drugog svetskog rata.¹⁹⁵

193 Ovde, kao primer, navodimo samo dva dela posvećena temi „trgovine ljudima“. Jedan je članak Vladimira Krivokapića, *Ilegalne migracije i trgovina ljudima kao oblici organizovanog kriminala*, u časopisu „Bezbednost“, 6/2002, a drugi je monografski rad Saše Mijalkovića, *Trgovina ljudima*, Beograd 2005.

194 „Službene novine Kraljevine Jugoslavije“ 234/1926.

195 „Sl. list FNRJ“ 7/1958.

b) *Evropska konvencija o ljudskim pravima*

Evropska Konvencija o ljudskim pravima ne sadrži odredbe koje direktno govore o trgovini ljudima, ali indirektno, odredbe ove konvencije su važne zbog zabrane ropstva i prinudnog rada, sa kojima je problematika trgovine ljudima tesno povezana, jer se praktično, u najvećem broju slučajeva, trgovina ljudima i obavlja sa ciljem eksploatacije, odnosno iskorišćavanja ropstva i ropskog položaja u kojem se čovek nalazi. Ova Konvencija doneta je od strane Saveta Evrope 1950. godine i u članu 4. sadrži izričitu odredbu o zabrani ropstva i prinudnog rada:

1. Niko ne sme biti držan u ropstvu ili ropskom položaju.
2. Ni od koga se ne može zahtevati da obavlja prinudni ili obavezni rad.
3. Za svrhe ovog člana izraz „prinudni ili obavezni rad“ ne obuhvata:
 - a) rad uobičajen u sklopu lišenja slobode određenog u skladu sa odredbama člana 5 ove Konvencije ili tokom uslovnog otpusta;
 - b) službu vojne prirode ili, u zemljama u kojima se priznaje prigovor savešti, službu koja se zahteva umesto odsluženja vojnog roka;
 - c) rad koji se iziskuje u slučaju kakve krize ili nesreće koja pretili opstanku ili dobrobiti zajednice;
 - d) rad ili službu koji čine sastavni deo uobičajenih građanskih dužnosti.

c) *Konvencija o pravima deteta*

Konvencija je doneta 1989. godine. U njoj se izričito kaže da seksualna eksploatacija dece predstavlja ozbiljno kršenje prava deteta. Članom 34. se strane ugovornice obavezuju da u svrhu zaštite dece od svih oblika seksualnog iskorišćavanja, preduzmu odgovarajuće mere za sprečavanje učešća dece u nezakonitim seksualnim aktivnostima. Član 35. Konvencije obavezuje strane ugovornice da preduzmu odgovarajuće mere za sprečavanje prodaje ili trgovine decom u bilo koje svrhe i u bilo kojoj formi. Članom 36. strane ugovornice se obavezuju da zaštite decu od bilo kojih oblika iskorišćavanja, štetnih za detetovu dobrobit, a članom 39. se strane ugovornice obavezuju da preduzmu sve odgovarajuće mere na podsticanju fizičkog i psihološkog oporavka i društvene reintegracije deteta koje je bilo žrtva bilo kojeg oblika zanemarivanja i eksploatacije.

2000. godine su UN donele Fakultativni protokol uz Konvenciju o pravima deteta, koji se odnosi na prodaju dece, dečiju prostituciju i pornografiju.¹⁹⁶ Protokol je stupio na snagu 2002. godine, kada ga je potpisala i naša zemlja.¹⁹⁷

d) *Sankt-Peterburška deklaracija Parlamentarne Skupštine OEBS-a, odnosno rezolucija o trgovini ženama i decom*

Ova deklaracija je doneta 10. jula 1999.¹⁹⁸ Navodi se da međunarodna trgovina ljudima nije ograničena samo na seksualnu trgovinu, trgovinu u cilju sek-

196 Pod dečijom pornografijom se podrazumeva svako prikazivanje, bilo kojim sredstvima, u stvarnom, ili simulovanom eksplisicnom seksualnom činu.

197 „Sl. list SRJ – Međunarodni ugovori“, 22/2002.

198 Tekst ove deklaracije je dostupan na internet adresi [www.oscepa.org/admin/getbinary. esp?FileID=119](http://www.oscepa.org/admin/getbinary.esp?FileID=119)

sualne eksploatacije, odnosno prisilnu prostituciju, već da uključuje i prisilni rad i druge oblike narušavanja međunarodno priznatih ljudskih prava. Sam pojam trgovine ljudima u cilju seksualne eksploatacije, je prema ovoj deklaraciji posebno brutalan oblik međunarodne trgovine ljudima, koji u sebe uključuje elemente krivičnog dela silovanja, a koji za posledicu ima nedobrovoljni pristanak jedne osobe na seksualni čin putem upotrebe prevare, pretnje, sile ili prinude.

e) *Konvencija o borbi protiv transnacionalnog organizovanog kriminala sa pratećim Protokolom*

Uz ovu Konvenciju iz Palerma 2000. godine, usvojen je Prateći Protokol za prevenciju, suzbijanje i kažnjavanje trgovine ljudskim bićima, naročito ženama i decom. Naša zemlja potpisala je i ratifikovala i Konvenciju i Protokol, u kojem se daje vrlo široka definicija ove vrste trgovine.¹⁹⁹ U toj definiciji, poimence se nabrajaju sledeće aktivnosti: vrbovanje, prevoženje, prebacivanje, skrivanje i primanje lica, a sve to putem pretnje silom, ili upotrebom sile ili drugih oblika prisile, otmice, prevare, obmane, zloupotrebe ovlašćenja ili teškog položaja ili davanjem ili primanjem novca ili drugih koristi, da bi se dobio pristanak lica koje ima kontrolu nad drugim licem u cilju eksploatacije. Pod pojmom eksploatacije, podrazumeva se seksualna eksploatacija, prinudni rad ili služba, ropstvo i drugi oblici slični ropstvu. Pristanak žrtve na eksploataciju, ne isključuje postojanje dela, a pod pojmom deteta, podrazumeva se svaka osoba mlađa od 18 godina.

f) *Okvirna odluka Saveta EU o borbi protiv trgovine ljudima*

Ova odluka je doneta 2002. godine i predstavlja vrlo važan instrument EU u borbi protiv trgovine ljudima, čiji je cilj usklađivanje propisa o trgovini ljudima, a naročito u oblasti policijske i sudske saradnje.

Odlukom se uvodi koncept krivične i građanske odgovornosti pravnih lica za trgovinu ljudima, a veoma je važno i to da se od država članica zahteva da preduzmu odgovarajuće mere da u svom unutrašnjem zakonodavstvu propiši minimum kazne zatvora u trajanju od osam godina ukoliko je život žrtve doveden u opasnost, krivično delo izvršeno prema posebno ranjivoj osobi, delo izvršeno putem teškog nasilja, kad je nastupila teška telesna povreda žrtve, odnosno delo izvršeno u okviru kriminalne organizacije.²⁰⁰

g) *Deklaracija iz Porta*

Od strane OEBS-a u Portu je 2002. godine doneta još jedna deklaracija u kojoj se ističe da trgovina ljudima predstavlja ozbiljan i sve rašireniji deo prekograničnog organizovanog kriminaliteta u kojem se ostvaruju ogromni profiti za različite kriminalne mreže koje se istovremeno bave i trgovinom drogom i oružjem, kao i ilegalnim migracijama. U deklaraciji se države pozivaju na saradnju u suzbijanju trgovine ljudima, pri čemu se posebno ističe mesto i značaj Europol i Interpola.

199 „Sl. list SRJ – Međunarodni ugovori“, 6/2001.

200 Vidi *Council Framework Decision*, 2002/629/JHA od 19. jula 2002. „Sl. list EZ“ br. L 203 od 1. avgusta 2002. godine.

h) Evropska konvencija o borbi protiv trgovine ljudima

Konvencija je usvojena maja 2005. godine i do kraja iste godine, potpisalo ju je 23 zemlje, među kojima i naša. Da bi stupila na snagu, potrebno je da se sprovede i postupak ratifikacije u bar deset država potpisnica, od kojih bar osam moraju biti članice Saveta Evrope. Do sredine 2006. godine, to se još uvek nije dogodilo. Definicija trgovine ljudima je data po ugledu na prateći Protokol uz Konvenciju iz Palerma, što znači da obuhvata vrbovanje, prevoženje, prebacivanje, skrivanje i primanje lica, a sve to putem pretnje silom, ili upotrebom sile ili drugih oblika prisile, otmice, prevare, obmane, zloupotrebe ovlašćenja ili teškog položaja ili davanjem ili primanjem novca ili drugih koristi itd.

Važna novina u odnosu na prethodne konvencije, tj. međunarodna dokumenta koja se bave trgovinom ljudima i seksualnom eksploatacijom, jeste odredba u kojoj se kaže da će države potpisnice razmotriti mogućnost uvođenja inkriminacije kojom se kažnjava svako korišćenje seksualne ili druge usluge žrtve, ukoliko je poznato da se radi o žrtvi trgovine ljudima. Novina je takođe i to da se predviđa krivična odgovornost pravnih lica za trgovinu ljudima.²⁰¹

i) Pojedine zemlje i njihovi propisi u vezi trgovine ljudima

Belgija. – Belgija može biti posebno interesantna zbog slučaja *Ditruks* iz sredine devedesetih godina, kada je smrtno stradala jedna maloletna devojčica, žrtva ropskog položaja i seksualne pedofilske eksploatacije. Jednim delom i zbog toga u Belgiji je donet posebni zakon protiv trgovine ljudima 1995. godine. Po tom zakonu, predviđena su posebno krivična dela za slučajeve zastrašivanja, nasilja, pretnje, itd. Kao posebno delo, inkriminisani su različiti oblici vrbovanja, namamljivanja, obmane, itd. I za jedno i za drugo delo predviđene su kazne od jedne do pet godina zatvora, za osnovne oblike dela, a za teže oblike, kada nastupe teže posledice, 10 do 15 godina zatvora. Godine 2005. usvojen je novi zakon, kojim se inkriminiše i pomoć za ulazak u zemlju, tranzit i nedozvoljeni boravak. Povećan je, između ostalog, i maksimum predviđene kazne i on sada za kvalifikovane oblike, umesto 15, iznosi 20 godina zatvora.

Sjedinjene Američke Države. – SAD su 2000. godine donele takođe poseban zakon o trgovini ljudima, odnosno Zakon o zaštiti žrtava nasilja i trgovine ljudima. U tom zakonu su inkriminisani trgovina ljudima i ropstvo i prinudni rad. To delo čini osoba koja sa umišljajem vrbuje, skriva, prevozi, obezbeđuje ili pribavlja drugo lice, u cilju zasnivanja ropskog odnosa ili prinudnog rada. Teži oblik postoji kada nastupi smrt žrtve ili ako je do izvršenja dela došlo putem otmice, odnosno ako je pokušano ili ostvareno delo težeg oblika seksualnog zlostavljanja, tj. u slučaju pokušaja ubistva. Za osnovni oblik, predviđena je kazna zatvora do 20 godina, a za teži oblik doživotni zatvor. Postoji i inkriminacija trgovine decom radi seksualne eksploatacije, uz primenu sile, prevare ili prinude. Teži oblik postoji ukoliko žrtva nije napunila 14 godina, za šta je propisan doživotni zatvor, dok je za osnovni oblik (14 do 18 godina) predviđen zatvor u trajanju do 20 godina.

201 Prikaz ove Konvencije može se videti u tekstu Biljane Simeunović – Patić i Slađane Jovanović, *Zaštita žrtava trgovine ljudima i njihova reintegracija*, „Pravni život“, 9/2005, str. 295 – 316.

Velika Britanija. – Takođe postoji poseban zakon kojim je regulisano pitanje trgovine ljudima. Reč je o Zakonu o azilu i imigraciji, koji je stupio na snagu 2004. godine. Pažnju zaslužuje, između ostalog, inkriminacija trgovine ljudima radi seksualne eksploatacije. Delo čini onaj ko organizuje ili omogućiti dolazak nekoj osobi u V. Britaniju s namerom eksploatacije te osobe, kako na teritoriji Ujedinjenog Kraljevstva, tako i van nje. Zakonodavac ovde ne reguliše samo slučajeve seksualne eksploatacije. U posebnim inkriminacijama su predviđene situacije kada se od žrtve zahteva da učini bilo šta, što bi, na primer, moglo za posledicu da ima i kršenje odredaba Zakona o transplantaciji ljudskih organa iz 1989. godine, ako je žrtva bila podvrgnuta nasilju, pretnji, ili prevari. U ovim slučajevima zaprećena je kazna zatvora do 14 godina.

Rumunija. – Rumunski Parlament je 2001. godine usvojio poseban Zakon o o prevenciji i borbi protiv trgovine ljudima. Prema članu 12. tog zakona, trgovina ljudima se definiše kao vrbovanje, prevoz, transfer, skrivanje ili primanje lica, upotrebom pretnji ili sile, ili drugog oblika prinude, otmicom, prevarom ili dovođenjem u zabludu, itd. Eksploatacija podrazumeva prinudni rad ili službu, kršenje zakonom propisanih zahteva ili uslova rada, plaćanja ili zdravstvene zaštite i bezbednosti, držanje nekog lica u ropskom položaju, ili korišćenje drugih načina da se neko lice liši slobode ili na drugi način stavi pod prinudu. Za ovaj osnovni oblik, kazna je zatvor od tri do 12 godina. Ukoliko je radnja preduzeta prema dve ili više osoba i ukoliko je dovela do teških telesnih povreda, ili ozbiljnih zdravstvenih problema, predviđena je kazna zatvora od pet do 15 godina. Najteži oblik postoji ukoliko su radnje rezultirale smrću ili samoubistvom žrtve, i kazna je zatvor od 15 do 25 godina.

Austrija. – Trgovina ljudima je u Austriji regulisana članom 217. Krivičnog zakona, što se uglavnom odnosi na prostituciju, dok je u članu 105. inkriminirana eksploatacija stranaca sa zaprećenom kaznom zatvora do dve godine. Ako se utvrdi da je neka osoba žrtva trgovine ljudima, a nema dozvolu boravka u Austriji, vlasti joj mogu garantovati boravak u Austriji iz humanitarnih razloga, te u tom smislu treba pomenuti i to da su Ministarstvo unutrašnjih poslova i Ministarstvo za socijalna pitanja 1997. godine osnovali Centar za pomoć žrtvama trgovine ljudima.

Italija. – U članu 600. KZ-a je predviđeno delo „držanja osoba u ropstvu“, za šta je propisana kazna zatvora od osam do 20 godina. U članu 601. je inkriminirana „trgovina ljudima“, koja se vrši putem prevare, sile, pretnje, zloupotrebe položaja, korišćenjem fizičke ili psihičke nemoći žrtve, davanjem obećanja, novca, ili drugih pogodnosti. Učinilac se može kazniti od osam do 20 godina zatvora. I u jednom i u drugom slučaju, kazna se može povećati od jedne trećine do jedne polovine, ukoliko je nastupio kvalifikovani oblik, tj. teška telesna povreda ili smrt žrtve, ili je žrtva maloletno lice.

Ukrajina. – U KZ-u iz 2001. godine Ukrajina predviđa kažnjavanje za trgovinu ljudima („Trgovina ljudima ili sličan nedozvoljeni sporazum o licima“ – član 149). Za osnovni oblik je propisana kazna zatvora od tri do osam godina. Teži oblik postoji ukoliko je radnja preduzeta prema licu koje nije navršilo 18 godina, – zatvor od pet do 12 godina, a najteži oblik, ukoliko lice nije navršilo 14 godina, – zatvor od 8 do 15 godina. „Prostitucija, ili podvođenje za prostituciju“ je reguli-

sano članom 303. „Bavljenje prostitucijom, ili prinuda na prostituciju upotrebom prevare, ucene, ili zloupotrebe stanja ranjivosti, ili pretnjom nasiljem ili podvođenje će se kazniti lišenjem slobode u trajanju od tri do pet godina.“ Teži oblik postoji ukoliko je delo učinjeno od strane organizovane grupe i prema dva ili više lica. Kazna zatvora je od četiri do sedam godina. Još teži oblik postoji ukoliko je delo učinjeno prema licu mlađem od 18 godina starosti, – kazna zatvora od pet do 10 godina, a najteži oblik, ukoliko je žrtva mlađa od 14 godina starosti, – zatvor od osam do 14 godina.

III. KORUPCIJA

1. Opšte odredbe o korupciji

(Jovan Ćirić)

a) Rezolucija Komiteta ministara Saveta Evrope

Novembra 1997. Komitet Ministara Saveta Evrope je usvojio Rezoluciju (97) 24 kojom je ustanovljeno 20 vodećih principa u borbi protiv korupcije i tada su date instrukcije da se bez odlaganja ti principi pretoče u nacrt odgovarajućeg i efikasnog mehanizma za nadgledanje implementacije tih usvojenih međunarodno-pravnih instrumenata, odnosno principa.

Evo tih 20 principa sadržanih u Rezoluciji (97) 24:

- da sa preduzmu efektivne mere za prevenciju korupcije i da se u vezi sa tim učini sve na podizanju svesti javnosti o neophodnosti borbe protiv korupcije i o etičkom ponašanju;
- da se ujednači, koordinira proces kriminalizacije kako na domaćem, tako i na međunarodnom nivou;
- da se obezbedi da oni koji učestvuju u suđenjima, istragama i procesuiranju krivičnih dela korupcije, uživaju maksimalnu nezavisnost od svih mogućih uticaja sa strane, kako političkih, tako i ekonomskih, kako na domaćem, tako i na međunarodnom nivou;
- da se izgrade odgovarajuće mere za zamrzavanje i oduzimanje sredstava dobijenih izvršenjem krivičnih dela korupcije;
- da se obezbede odgovarajuće mere da se spreči iskorišćavanje pravnih lica za ostvarivanje koruptivnih krivičnih dela;
- da se imunitet od istrage, procesuiranja i primene drugih anti-koruptivnih mera maksimalno ograniči na nivo koji je nužan za funkcionisanje jednog demokratskog društva;
- da se izvrši specijalizacija ličnosti i organizacija (tela) zaduženih za borbu protiv korupcije;
- da se obezbedi da poresko zakonodavstvo i poreske vlasti doprinose borbi protiv korupcije na efikasan i koordiniran način, posebno u oblasti izbegavanja plaćanja poreza;

- da se obezbedi da organizacija, funkcionisanje i donošenje odluka javnih vlasti bude takvo da se obezbedi maksimalna transparentnost;
- da se obezbedi da pravila, prava i dužnosti javnih službenih lica, budu uzeta u obzir u zahtevima za borbu protiv korupcije, kao i da se obezbede jasne disciplinske mere i procedure onih koji su zaduženi za borbu protiv korupcije, kao i da se radi dalje na promociji dalje specijalizacije tih tela i tih poje-dinaca;
- da se obezbede jasne proceduralne mere u vezi sa računovodstvenom kontrolom javnih vlasti i njihovih organizacija;
- da se pojača, obezbedi uloga koju računovodstvena kontrola mora imati u prevenciji i otkrivanju korupcije izvan organa javne vlasti;
- da se obezbedi sistem javne odgovornosti u vezi sa koruptivnim ponašanjem javnih službenih lica;
- usvajanje odgovarajućih transparentnih procedura kojima se obezbeđuje anti-monopolsko ponašanje, fer kompeticija i otkriva korupcija;
- usvajanje odgovarajućih moralnih kodeksa ponašanja službenih lica i pravila o finansiranju političkih partija i izbornih kampanja;
- obezbediti punu slobodu medija u prikupljanju i objavljivanju činjenica u vezi sa korupcijom;
- obezbeđivanje mera kojima se omogućuje da građansko pravo u jednoj zemlji uzme u obzir potrebu za borbom protiv korupcije;
- jačati istraživanja u oblasti korupcije;
- preduzimanje mera da bude uzet u obzir svaki aspekt borbe protiv korupcije i mogućih veza sa organizovanim kriminalom i pranjem novca;
- razvijati najširu moguću međunarodnu saradnju u oblasti borbe protiv korupcije.

b) *Krivičnopravna Konvencija SE o korupciji*

Treba ovde reći nekoliko reči o „Krivičnopravnoj konvenciji o korupciji“, donetoj 27. I 1999. u Strazburu od strane Saveta Evrope,²⁰² ako ni zbog čega drugoga a ono zato što se u članu 24. te Konvencije, izričito kaže da će „GRECO²⁰³ nadgledati implementaciju ove Konvencije od strane država – članica.“ Konvencija inače ima 42 člana i podeljena je na nekoliko delova.²⁰⁴ U prvom članu prvog dela daju se definicije upotrebljenih pojmova. Drugi deo, članovi 2 – 23. odnosi se na mere koje treba da budu preduzete na nacionalnom nivou. Član 2. definiše aktivno podmićivanje od strane domaćih službenih lica: „Svaka strana ugovornica (država – članica) će usvojiti takve zakonske i druge mere koje su neophodne da se ustanovi kao krivično delo po domaćem zakonodavstvu, ono delo koje je

202 Srbija i Crna Gora je ratifikovala ovu konvenciju („Službeni list SCG – Međunarodni ugovori“ br. 2/2002).

203 *Group of States Against Corruption.*

204 Konvencija dostupna na internet adresi www.conventions.coe.int/Treaty/ENTreaties/Html/173.htm

umišljajno učinjeno, a koje se odnosi na obećanje, nuđenje ili davanje, direktno ili indirektno, ili davanje neke druge nezasluzene koristi – prednosti, nekom domaćem službenom licu, da bi ono učinilo neku radnju, odnosno da bi se neopravdano uzdržalo od vršenja svoje funkcije.“

Na sličan način je u članu 3. definisano i pasivno podmićivanje domaćih službenih lica.

Posebno su interesantne, međutim, odredbe sadržane u članu 4. Konvencije, a to je „Podmićivanje članova domaćih Parlamenata“ (kako lokalnih, tako i centralnog). Tu se kaže da će svaka država članica ustanoviti kao posebno krivično delo ono podmićivanje koje je opisano u članovima 2. i 3, a koje se odnosi na osobu koja je član nekog domaćeg Parlamenta i koja obavlja neku zakonodavnu ili administrativnu dužnost. To znači da se po ovoj Konvenciji smatra kažnjivim i podmićivanje članova Parlamenta, odnosno njihova „kupovina“ – prelazak iz jedne u drugu parlamentarnu grupu, iako poslanici (odbornici) ne mogu biti smatrani službenim licima u užem smislu te reči.

Član 5. – podmićivanje stranih službenih lica;

Član 6. – podmićivanje članova stranih skupština, parlamenata;

Član 7. – Aktivno podmićivanje u privatnom sektoru;

Član 8. – Pasivno podmićivanje u privatnom sektoru;

Član 9. – Podmićivanje službenih lica, koja obavljaju svoju dužnost – funkciju u međunarodnim organizacijama;

Član 10. – Podmićivanje članova međunarodnih parlamentarnih skupština;

Član 11. – Podmićivanje sudija i službenih lica u međunarodnim sudovima;

Član 12. – Trgovina uticajem („*Trading in influence*“ – odgovara onome što mi nazivamo „Protivzakonito posredovanje“ – član 366. KZ Srbije);

Član 13 – Pranje novca i drugih sredstava dobijenih iz koruptivnih krivičnih dela.

Posebno je značajno ovde navesti, tj. izdvojiti nekoliko odredaba. Član 18: „Krivična odgovornost pravnih lica“; član 20: „Osnivanje specijalizovanih organa za borbu protiv korupcije“; član 22: „Zaštita svedoka saradnika i svedoka, kao i drugih informatora“, kao i član 23: „Mere za omogućavanje prikupljanja dokaza i konfiskaciju – zaplenu sredstava dobijenih krivičnim delom“ (koja zahteva identifikaciju sredstva, zaštitu tragova, odnosno zamrzavanje sredstva ostvarenih korupcijom, odnosno imovine koja odgovara tim sredstvima). U stavu 2. se naglašava da će svaka strana ugovornica ustanoviti mere koje su neophodne da bi sudovi ili drugim organima mogli izdavati naredbe bankama ili drugim finansijskim organizacijama radi uvida u odgovarajuće podatke, odnosno kojima će tim finansijskim organizacijama nalogati zamrzavanje i zaplenu određenih sredstava dobijenih putem korupcije. U stavu 3. se kaže da bankarska tajna ne može biti tretirana kao apsolutna.

Članom 24. se nadgledanje implementacije ove Konvencije poverava GRECO-u.

Treba svakako napomenuti da postoji i Dodatni Protokol uz ovu Konvenciju, koji broji 14 članova, koji je usvojen maja 2003. u Strazburu (ETS No 191), i u najvećoj meri se odnosi na dodatnu inkriminalizaciju aktivnog i pasivnog podmićivanja nekih posebnih kategorija lica (članovi domaćih trgovinskih arbitraža,

kao i same arbitraže; zatim članovi međunarodnih trgovinskih arbitraža, kao i sudije porotnici – članovi porote) koji takođe mogu biti podmićivani. Protokol je stupio na snagu 1. februara 2005. godine.

c) *Građanska (civilna) konvencija o korupciji*

Značajno je ovde reći nekoliko reči i o „Građansko-pravoj Konvenciji o korupciji“, usvojenoj takođe od strane Saveta Evrope, u Strazburu, 4. XI 1999.²⁰⁵ Konvencija ima 23 člana.

Važna je odredba člana 3. – „Kompenzacija štete“ – kojom se svaka država ugovornica obavezuje da u svom unutrašnjem pravu obezbedi mere i mehanizme kojim će lice (fizičko ili pravno) biti u mogućnosti da traži naknadu pretrpljene štete u slučajevima korupcije.

Važna je i odredba člana 5. – „Odgovornost države“ – kojom se predviđa da će svaka država u svom unutrašnjem pravu predvideti odgovarajuću proceduru, kojom će onaj koji je pretrpeo kakvu štetu od korupcije državnih službenih lica, moći da traži nadoknadu štete od države.

Zanimljiva je i odredba o zaštiti zaposlenih iz člana 9. ove Konvencije, kojom se oni štite od bilo kakve nepravedne sankcije koju mogu pretrpeti usled toga što u najboljoj nameri prijave slučaj osnovane sumnje da pravno lice, odnosno poslodavac čini neko koruptivno delo.

Treba pomenuti i odredbu člana 10. – o završnim računima i njihovoj kontroli – kojom se naleže da godišnji završni računi jedne kompanije moraju biti jasni i zasnovani na pravim i istinitim finansijskim podacima. U stavu 2. tog člana se insistira na izgradnji jasnog i fer sistema ocene i proveravanja završnih finansijskih računa.

Prema odredbama člana 14. – GRECO je takođe nadležan za monitoring implementacije ove konvencije.

d) *Pojedine zemlje tranzicije i njihovo iskustvo u borbi protiv korupcije*²⁰⁶

Bugarska. – Kada je reč o institucijama i zakonodavstvu Bugarske, najpre treba istaći da je ona učinila značajan napredak u približavanju svog nacionalnog anti-korupcijskog zakonodavstva zahtevima međunarodnih anti-korupcijskih instrumenata, iako se takođe može konstatovati da je do pune kompatibilnosti sa međunarodnim zahtevima neophodno izvršiti još nekoliko promena. U oblasti sukoba interesa u Bugarskoj je regulativa minimalna.²⁰⁷

Državna finansijska kontrola je pretrpela značajne reforme u poslednjih nekoliko godina, pre svega uvođenjem Državne Odborske Agencije (*National Audit*

205 Tekst Konvencije dostupan na internet adresi www.conventions.coe.int/Treaty/ENTreaties/Html/174.htm

206 Podaci uzeti iz knjige *Monitoring the EU Accession Process: Corruption and Anti-corruption Policy*, Open Society Institute, Budapest 2002.

207 Ova konstatacija se odnosi na drugu polovinu 2002. godine.

Office – NAO), mada se mora reći da su rezultati rada NAO minimalni. Uvedena je i institucija državne interne finansijske kontrole.

Napredak je učinjen uvođenjem institucije Ombudsmana. U krivičnom zakoniku Bugarske postoje krivična dela davanja i primanja mita, koja su regulisana na sličan način kao i kod nas.

Službeno lice koje primi mito da bi izvršilo dužnost koju je inače obavezno da izvrši, može se kazniti od jedne do šest godina zatvora. Službeno lice koje primi mito da ne bi izvršilo radnju na koju je inače obavezno, odnosno da bi izvršilo radnju koju inače ne sme da obavi, kazniće se od jedne do osam godina zatvora. U slučaju kada je mito izuzetno veliko (što inače određuje sudska praksa) kazna može biti od 10 do 30 godina zatvora, uz obaveznu meru konfiskacije imovine. Davanje mita se kažnjava zatvorom do šest godina, odnosno zatvorom do sedam godina, kada se radi o kršenju službene dužnosti. Posredovanje u davanju i primanju mita (odgovara našem protivzakonitom posredovanju) kažnjava se zatvorom do tri godine.

Zanimljive su, međutim, i neke druge inkriminacije u vezi sa korupcijom u Bugarskoj: Zloupotreba službenog položaja da bi se sebi ili drugima pribavila korist – sa kaznom do tri godine zatvora; Zloupotreba službenog položaja uz kršenje svojih službenih dužnosti – sa kaznom do pet godina zatvora, a u slučaju težih posledica, kazna može biti i do osam godina zatvora. Kazna za svako od ovih dela može biti i veća ukoliko je reč o zloupotrebama u vezi sa procesom privatizacije, odnosno u vezi sa rukovanjem državnom imovinom. Službeno lice koje nekome odbije da izda neku dozvolu, odnosno dozvolu izda posle isteka roka u okviru kojeg je inače bio obavezan da je izda, kazniće se zatvorom do tri godine, ili novčanom kaznom do 255.000 evra, uz to da mu se izriče i obavezna zabrana obavljanja službene dužnosti za određeni vremenski period. Službeno lice koje svom podređenom svesno dozvoli činjenje nekog od ovih krivičnih dela, kazniće se kao da je to delo samo izvršilo.²⁰⁸

Državna nacionalna revizorska – oditorska agencija (NAO) podnosi izveštaj Parlamentu i prema mišljenju bugarskih zvaničnika, NAO je jedna od najmanje korumpiranih institucija. NAO vrši kontrolu raspolaganja državnim budžetom i vanbudžetskim fondovima (Fond državnog socijalnog osiguranja; Fond Nacionalnog zdravstvenog osiguranja); vrši kontrolu upravljanja državnim dugovanjima; vrši kontrolu finansijskog stanja lokalnih organa vlasti; vrši kontrolu finansijskog poslovanja političkih partija i dr. Predsednika i 10 članova NAO, bira Parlament na period od devet godina, s tim da oni mogu biti smenjeni sa te funkcije u sledećim slučajevima: na sopstveni pisani zahtev; u slučaju nesposobnosti za obavljanje te dužnosti u vremenu dužem od šest meseci; u slučaju da budu osuđeni za neko krivično delo; u slučaju sudski izrečene zabrane obavljanja službene

208 Ovo jeste jedno čudno zakonsko rešenje, koje u ponečemu podseća na institut komandne odgovornosti, odnosno na institut tzv. „*Strict liability*“ koji još postoji u tzv. anglosaksonskom pravu. Mogli bismo ovde relativno nadugačko i naširoko obrazlagati sve eventualne negativnosti ovakvog jednog rešenja, ali čini nam se da je dovoljno reći da je rešenje čudno.

dužnosti; u slučaju inkompatibilnosti članstva u NAO sa drugom funkcijom na koju je u međuvremenu izabran i u slučaju smrti.

Problemi u pravosuđu su u vezi sa pravosudnim finansijskim fondovima, procedura je u civilnim i u krivičnim sporovima vrlo spora, postoji i nedovoljna javnost i jasnost rada pravosuđa, nedostatak kvalifikovanog kadra, neadekvatna obuka kadrova, zastarelost – “nekompjuterizovanost” sistema arhiviranja, odsustvo koordinacije između sudija, tužilaštava i istražnih organa. U bugarskom pravosudnom sistemu, postoje sudije, tužioci, istražne sudije i magistrati. Svi oni uživaju imunitet, osim kada je reč o krivičnim delima za koja je propisana kazna zatvora preko pet godina. Sudijama je generalno zabranjeno obavljanje bilo kakve komercijalne aktivnosti, sa izuzetkom naučnih i nastavnih aktivnosti. Bugarsko udruženje sudija je publikovalo nekoliko vodiča o etičkim pravilima ponašanja, ali treba imati u vidu da članstvo u udruženju sudija nije obavezno.

Prema amandmanima, donetim na Zakon o sudovima u 1998. Ministar pravde, odnosno predsednici sudova, predsednici istražnih odeljenja i javni tužioci imaju pravo da pokrenu disciplinski postupak prema sudiji, ali, takvih slučajeva je u praksi bilo sasvim malo, iz čega proizilazi da je pravosudni sistem nesposoban da bilo kog višeg službenika „izvede pred lice pravde” zbog nekog od dela korupcije. Nije zabeležen nijedan slučaj osude nekog višeg službenog lica za neko od dela korupcije. Pravosuđe je od početka tranzicije bilo predmet širokih kritika i veoma malog poverenja najšire javnosti, s čime se uglavnom slažu i posmatrači bugarskih prilika iz zapadnih diplomatskih predstavništava.²⁰⁹ Nepoverenje je naročito izraženo, u vezi sa slučajem oko droge iz januara 2002. godine. Početkom 1997. policija je otkrila laboratoriju za proizvodnju sintetičke droge i zaplenila 313 kg, ali je Vrhovni sud u svojoj konačnoj presudi iz 2002. godine konstatovao da ne postoji dovoljno dokaza da je droga bila namenjena prodaji, pa je jednog osumnjičenog potpuno oslobodio svake odgovornosti, a drugome je izrekao uslovnu osudu.

Evidentno je, dakle, da i u Bugarskoj, kao i kod nas, postoji tradicionalno rasprostranjeno nepoverenje u rad pravosuđa i jedna vrlo ispolitizirana klima po tom pitanju koja nikako ne pogoduje uspostavljanju pune nezavisnosti pravosuđa i uspostavljanju vladavine prava.²¹⁰ Nepoverenje je naročito izraženo prema tužiocima i tužilaštvima, što je i dovelo do uspostavljanja novog sistema organizacije tužilaštava 2006. godine, koji po mnogo čemu podseća na neka nova rešenja predviđena i kod nas, odnosno u našem novom Ustavu usvojenom s jeseni 2006. godine. Uveden je sistem stalnosti tužilaca; jedanput izabrani posle perioda „probacije” od pet godina, tužioci ostaju za stalno.²¹¹

Češka Republika. – Kada je o Češkoj Republici reč, generalna ocena je da je njeno zakonodavstvo u velikoj meri u skladu sa zahtevima međunarodnih

209 Naravno da se ovde nameću asocijacije i poređenja sa nama i našom situacijom.

210 O tome na primer u knjizi Slobodana Vukovića, *Korupcija i vladavina prava*, Beograd 2003.

211 Videti u knjizi, J. Ćirić i drugi, *Javni tužioci i njihova uloga u uspostavljanju vladavine prava*, Beograd 2006.

konvencija. Opšti zakon o sukobu interesa i deklaracija o prijavi prihoda visokih činovnika i funkcionera postoje, ali njihova sadržina i primena u praksi nije sasvim adekvatna. Okviri za državnu finansijsku kontrolu i reviziju nisu sasvim adekvatni iako je najnovije zakonodavstvo uspostavilo polazne osnove za izgradnju celovitog sistema.

Glavna češka antikorupcijska agencija Odeljenje za otkrivanje korupcije i ozbiljnijeg ekonomskog kriminala (*Department for Revealing Corruption and Serious Economic Criminality*) odigrala je vrlo važnu ulogu u brojnim istragama, iako nezavisnost tog odeljenja od političkih uticaja nije sasvim obezbeđena. Od 1999. osnovana su specijalna odeljenja tužilaštava i sudova za borbu protiv korupcije. Kancelarija Ombudsmana osnovana je 2000, ali se do sada još nije susrela ni sa jednim slučajem korupcije.

U Krivičnom zakoniku Češke Republike postoje tri krivična dela koja se odnose na korupciju: primanje mita, davanje mita i indirektni mito (zahtevanje, prihvatanje ili nuđenje mita kao nagradu za uticanje na službeno lice). Odredbe o mitu su promenjene 1999. godine kada je u zakonu povećana zaprećena kazna na maksimum od osam godina zatvora za službeno lice koje primi mito. Prema odredbama Krivičnog zakonika, krivična odgovornost ne postoji ukoliko učinilac ponudi ili obeća mito samo zato što je to od njega bilo zahtevano, ali pri tom dobrovoljno obavesti policiju i učestvuje u otkrivanju dela. Češka Republika do sada još uvek nije ratifikovala Konvenciju Saveta Evrope o korupciji.

1992. godine donet je Zakon o merama za zaštitu javnih interesa i nespojivosti funkcija. Prema tom zakonu, javni funkcioneri ne mogu sklapati sa državom nikakve komercijalne ugovore. Članovi vlade i načelnici upravnih organa ne mogu se baviti nikakvim biznisom, niti smeju biti članovi upravnih organa nekih drugih kompanija. Javni funkcioneri takođe moraju prijaviti položaj i funkciju najbližih članova svoje porodice (žena/muž; deca; brat/sestra). Svaki je javni funkcioner dužan da do juna sledeće godine podnese na uvid javnosti podatke o svim svojim primanjima iz prethodne godine, kao i o nepokretnoj imovini koju su oni ili njihova žena/muž stekli u prethodnoj godini.

1993. godine uvedena je Vrhovna revizorska kancelarija (SAO – *Supreme Audit Office*). Predsednika i potpredsednika SAO predlaže Predsednik Republike i njihov izbor potvrđuje Parlament na period od devet godina, dok se ostalih 13 članova biraju po obrnutom procesu: predlaže ih Parlament, a izbor potvrđuje Predsednik Republike. Biraju se doživotno.

Što se tiče antikorupcijskih agencija, 1991. je ustanovljeno Odeljenje za suzbijanje korupcije i ozbiljnog ekonomskog kriminaliteta. Ono sprovodi preliminarne istrage. Zaposleno je oko 130 ljudi, raspoređenih u celoj Češkoj, koji imaju ista ovlašćenja kao i kriminalistička policija. To odeljenje je imalo vrlo značajnu ulogu u osudi načelnika – predsednika agencije za vaučersku privatizaciju – 1994. godine. U julu 1996. je pri Ministarstvu finansija formirano finansijsko-analičko odeljenje zaduženo za nadgledanje sumnjivih finansijskih transakcija.

Ombudsman je ustanovljen 1999. a decembra 2000. je izabran prvi ombudsman. Ombudsman i njegov zamenik se biraju na period od šest godina, u Domu

poslanika, između kandidata koje predlože Senat i Predsednik Republike. U martu 2002. Ombudsman je imao 85 zaposlenih, a njegova kancelarija je primila 5996 žalbi u 2001. god. U 32 slučaja kancelarija je pronašla fundamentalne greške i narušavanja prava, ali ni u jednom slučaju nije se radilo o korupciji.

Što se pravosuđa tiče, ono se nalazi u procesu značajnih reformi, koje je 1999. godine započeo premijer Zeman. Među češkim sudijama postoji značajan otpor da se prizna i uopšte govori o korupciji u pravosuđu, iako prema nekim mišljenjima korupcija ipak postoji, naročito u trgovinskim sudovima u oblasti registracije privrednih preduzeća. Prema Zakonu o sudovima i sudijama, koji je na snazi od marta 2002. god. sudijama je zabranjeno obavljanje svake aktivnosti koja narušava njihovu objektivnost i nezavisnost. Prema Krivičnom zakoniku sudija se isključuje-izuzima iz krivičnog postupka, ako ne postoji ni jedan drugi način da se razreši problem sukoba interesa. Sudije ne smeju upražnjavati nijedan drugi posao ili neku drugu komercijalnu aktivnost. Udruženje sudija publikuje etički kodeks. Sudije uživaju istu vrstu krivičnog imuniteta kao i članovi Parlamenta.

Zakonom su ustanovljena tri saveta (za građansko, za krivično i za upravno pravo) koji imaju za zadatak da provere kvalitet i kompetentnost sudija za obavljanje te funkcije, odnosno da nakon petogodišnjeg perioda „probacije“ izvrše postavljenje „kandidata“ na mesto sudije u doživotnom trajanju.²¹² U vezi sa tim su i značajne izmene Zakonika o krivičnom postupku (2001) koje treba da obezbede ubrzanje i povećanje efikasnosti postupka. Najznačajnija od svih je izmena koja čitav postupak istrage stavlja pre svega u nadležnost i pod kontrolu tužilaštava.²¹³

Estonija. – Krivičnim zakonikom posebno je regulisano davanje, zahtevanje i primanje mita kako u slučaju da se učini ono što se po zakonu i inače mora učiniti, tako i da se ne učini ono što se mora učiniti, odnosno da se učini ono što se ne bi smelo učiniti. Propisane kazne iznose od novčane do pet, odnosno 10 godina zatvora.

Antikorupcijski zakon reguliše pitanja sukoba interesa, pa tako službeno lice ne može obavljati neki drugi posao koji remeti ugled službenog lica, odnosno dovodi službeno lice u zavisni položaj od strane nekog drugog poslodavca. Dotičnim zakonom se takođe reguliše da službeno lice ne sme biti član upravno-rukovodećeg tela u preduzeću, osim kada se pojavi u ulozi predstavnika države ili nekog organa lokalne vlasti u onim preduzećima u kojima participira država.

212 Slična vrsta „probacije“ predviđa se sada i kod nas u novom Ustavu Srbije iz 2006. godine, a slično rešenje postoji i u Hrvatskoj. U Hrvatskoj i Češkoj „probacija“ iznosi 5, a kod nas će iznositi 3 godine. Smatramo da je 5 godina ipak bolje rešenje.

213 I kod nas se ide upravo u tom pravcu – istraga će prestati da bude sudska, a postaće tužilačka, prema odredbama novog ZKP-a koji tek treba da stupi na snagu. Sličnosti su dakle velike i evidentne, pa bi se moglo čak postaviti i pitanje da li se i koliko proces pravosudnih reformi diktira iz jednog centra. U svakom slučaju, ukoliko želimo u Evropu, kako se to uobičajeno kaže u našem političkom žargonu, onda moramo uraditi mnogo toga sličnoga (istoga) što su uradili i drugi koji su pre nas tamo dospeli, kao što je i Češka na primer.

Takođe službeno lice ne sme biti direktor ili član neke druge upravljačke strukture u stranim preduzećima. Službeno lice ne može biti zaposleno u službi u kojoj bi mu neposredni nadređeni, ili onaj koji kontroliše njegov rad bio neki blizak srodnik ili blizak srodnik po tazbinskoj liniji.

Zakonom je takođe regulisana obaveza službenih lica da podnose prijave o svom imovnom stanju. Prijave o imovnom stanju se podnose svake godine, jedan mesec nakon isteka roka za prijavu poreza, odnosno mesec dana nakon početka rada, nakon zapošljavanja.

Može se konstatovati da je Estonija napravila značajan napredak u izgradnji revizorskog sistema u javnom sektoru i u izgradnji finansijske kontrole koji je kompatibilan zahtevima EU. U tom sistemu finansijske kontrole postoje tri dela „Državna revizorska agencija“ (SAO – na engleskom), Finansijska kontrola Ministarstva finansija i interna finansijska kontrola. Revizorska agencija SAO kontroliše ne samo raspolaganje budžetskom i vanbudžetskom potrošnjom, već i rad svih onih preduzeća u kojima država raspolaže sa više od 50 odsto kapitala. Generalnog revizora – šefa SAO imenuje Parlament na predlog Predsednika Republike na period od pet godina. Generalni revizor imenuje ostale svoje saradnike i odgovoran je za njihov rad.

Efektivnost estonskog pravosuđa u otkrivanju i gonjenju slučajeva korupcije je dubiozna, jer ne postoje specijalizovana odeljenja za borbu protiv korupcije, a s druge strane može se konstatovati blagost kaznene politike sudova koja potpomaže stvaranje atmosfere tolerancije prema korupciji. Međunarodni posmatrači ukazuju na nedostatak profesionalizma u borbi protiv korupcije. Sudije se u Estoniji imenuju – postavljaju u neograničenom, tj. doživotnom trajanju. Od kada je Estonija postala nezavisna država, u javnosti nije bilo rasprava ili izraženih sumnji u vezi sa tim da su sudije postavljane po političkoj liniji, niti da postoji politički uticaj na rad sudova. Sve sudske odluke su javne, kao i sami postupci, a novinari imaju pravo uvida u sudske spise. Tužioci se postavljaju na neograničeno vreme. Tužioce postavlja Ministar pravde, tako da se može reći da dolazi do izražaja neka vrsta mešovitog modela po kojem su tužioci nezavisni organi i u isto vreme deo izvršne vlasti podređene Ministru pravde. U stvari, moglo bi se reći da je tužilac administrativni organ, koji u obavljanju svoje funkcije raspolaže istom, ili sličnom dozom nezavisnosti kao i sudija. Prema poslednjim izmenama Zakonika o krivičnom postupku tužilac postaje rukovodilac u sprovođenju istražnih radnji

Što se tiče korupcije u pravosuđu, vredno je pomena da su od 1995. do 2002. zabeležena samo tri slučaja optuženja sudija za korupciju, od čega su se dva slučaja dogodila u 2002. godini. Međutim, u sva tri slučaja rezultat je bio oslobađajuća presuda zbog nedostatka dokaza. Ne postoje dokazi o korupciji u sudskom sistemu. Prema istraživanju javnog mnjenja, sprovedenom oktobra 2000. godine 45 odsto populacije izražava poverenje u sudove i njihov rad, što je slično kao i kada je reč o poverenju prema medijima, a što je relativno visoka stopa poverenja u odnosu na druge zemlje u okruženju. Primera radi, poverenje u Parlament i Vladu je znatno niže nego poverenje u rad sudova, ali je zato poverenje u Predsednika Republike, znatno više.

Mađarska. – Antikorupcijsko zakonodavstvo je u Mađarskoj uznapredovalo, tako da je zemlja potpisala sve međunarodne konvencije o korupciji. Ne postoji opšti zakon o sukobu interesa i o prijavljivanju imovine od strane službenih lica. Mađarska je ipak napravila značajan iskorak u pravcu uspostavljanja jedinstvenog sistema državne finansijske kontrole, iako su dalji koraci u tom pravcu neophodni. Ne postoji posebno telo za borbu protiv korupcije. Postoje tri Parlamentarna Ombudsmana, ali njihova nadležnost je ipak ograničena, a njihovi nalazi nisu uvek poštovani.

Kada se govori o krivičnom zakonodavstvu, onda je u vezi sa krivičnim delom primanja mita, bitno istaći da je izmenama zakonika izvršenim u poslednjih nekoliko godina postrožena kaznena politika, tako da je kazna za više službenike (*senior officials*) za primanje ili zahtevanje mita (do pet godina zatvora koliko je bila po Zakoniku iz 1978) povećana na dve do osam godina zatvora, dok je za niže službenike (*non-senior officials*) kazna danas od jedne do pet godina zatvora. Uvedeno je i novo, posebno krivično delo propuštanja da se prijavi korupcija koje čini službeno lice koje ne prijavi slučaj korupcije kada se sa njim susretne u svom radu (do tri godine zatvora)²¹⁴

Takođe je uvedeno i garantovanje imuniteta od gonjenja za slučaj da lice od kojeg je mito traženo, to delo prijavi. Za davanje mita, predviđena je kazna do tri godine zatvora. Trgovanje svojim uticajem ili kako se to na engleskom jeziku kaže „*Trafficking in influence*“, odnosno kako bi se to reklo imajući u vidu naše krivično zakonodavstvo „protivzakonito posredovanje“ kažnjava se zatvorom od jedne do pet godina, odnosno od dve do osam godina.

Ne postoji opšti zakon o sukobu interesa i obavezi službenih lica da prijavljuju svoju imovinu, ali je ta problematika regulisana posebnim zakonima koji regulišu pitanja položaja, prava i obaveza posebnih službenih lica: sudija, revizora, državnih službenika, ministara, članova Parlamenta i tužilaca.

Što se tiče Državne revizorske agencije (SAO), važno je napomenuti da je zakon o njoj donesen još 1989. godine. Ona je odgovorna Parlamentu, koji odobrava njen godišnji budžet i organizacionu strukturu. Na čelu se nalazi Generalni Revizor, kojeg bira Parlament dvotrećinskom većinom na period od 12 godina i koji uživa visok stepen nezavisnosti, između ostalog, i zato što je njegova plata za oko 80 odsto veća nego plate drugih službenih lica. Delokrug rada SAO je sličan kao i u slučaju drugih zemalja, kao i izveštaji koje ta organizacija podnosi direktno Parlamentu na uvid. Pomoćnike i zamenike Generalnog revizora (tzv. „obične“ revizore) imenuje Generalni revizor, tako da to nije u nadležnosti Parlamenta, koji Generalnom revizoru može samo da daje određene predloge i sugestije. Vladina kontrolna agencija ima sličan delokrug rada kao i SAO, s tom razlikom što je ovo Vladin organ, direktno podređen i odgovoran Vladi, te i njegov šefa direktno postavlja Predsednik Vlade.

U vezi sa antikorupcijskim agencijama, treba reći da one u Mađarskoj ne postoje, već da su istražne radnje u vezi sa korupcijom u rukama policije i tu-

214 I ovo je neka vrsta „*strict liability*“ i komandne odgovornosti, što je po mnogo čemu dubiozno.

žilaštva. Istina postoji tzv. koordinacioni centar za borbu protiv organizovanog kriminala, direktno podređen Vladi i Ministarstvu unutrašnjih poslova. Ali, taj centar nema direktnu ulogu u sprovođenju istražnih radnji, već samo u koordinisanju akcija i planova.

Postoje tri ombudsmana u Mađarskoj. Jedan pokriva oblast građanskih i političkih prava, drugi probleme u vezi sa etničkim manjinama, a treći probleme u vezi sa zaštitom ličnih podataka, kao i slobodom informisanja (pravo na slobodan pristup informacijama). Biraju se na šest godina od strane dvotrećinske parlamentarne većine i oni su odgovorni direktno i jedino Parlamentu, kome podnose godišnji izveštaj, koji se javno publikuje. Ombudsmeni imaju sva prava da sprovedu istražne radnje u pojedinačnim slučajevima, kao i da predlažu mere za zaštitu prava pred nadležnim državnim i sudskim organima. Treba pomenuti da je u martu 2001. godine Ustavni sud Mađarske dao tumačenje po kojem Ombudsman nema prava da vrši istraživanja i kontrolu rada Parlamenta, vladinih organa, tužilaštava, sudova, arbitraža i notara.

O pravosuđu u Mađarskoj se generalno može reći, da zakonodavstvo daje solidan okvir za uspostavljanje nezavisnosti, iako je Vlada ispoljila slabosti veza-ne za uticanje na sudove.

Proširenje lustracionih zakona na oblast pravosuđa potencijalno ugrožava i potkopava položaj onih sudija koji su u službi već dugi niz godina. Govori se takođe i o kontroli pravosudnog budžeta koju sprovodi izvršna vlast. U decembru 2001. Nacionalno udruženje tužilaca Mađarske, kao i budimpeštanska advokatska komora izdali su deklaraciju koju su potpisale i mnoge druge poznate ličnosti, a u kojoj se ističe da je nezavisnost sudstva značajno dovedena u pitanje praksom i pojavom komentaranja od strane predstavnika zakonodavne i izvršne vlasti i medija, pojedinih sudskih slučajeva bilo pre, bilo posle donošenja sudskih odluka.²¹⁵ Predsednici tih asocijacija su kritikovali i pojavu da članovi Parlamenta upražnjavaju svoju advokatsku praksu za vreme dok se nalaze na funkciji poslanika u Parlamentu.

Što se same korupcije tiče, ne postoji nijedan dokazani slučaj korupcije u pravosuđu u nekoliko poslednjih godina. Smatra se međutim da je osetljivost mađarskog pravosuđa na političke pritiske i uticaje ipak značajno porasla u poslednje vreme.

Možda ove četiri zemlje i nisu dovoljne da bi se doneo neki generalni sud ili zaključak, ali se nama ipak čini da tu možemo uočiti nekoliko zajedničkih karakteristika. Prvo, u svim zemljama se izražava nepoverenje u pravosuđe i njegovu nezavisnost i insistira na pojednostavljivanju i ubrzavanju postupaka. Drugo, stoji u vezi sa tim, a tiče se uvođenja principa probacije u postupak izbora sudija, odnosno sudije se najpre biraju na period od tri ili pet godina, a zatim za stalno. Treće, svuda se prelazi ili insistira na prelazak sa sudske na tužilačku istragu. Četvrto, svuda su doneti zakoni o sukobu interesa. Peto, svuda postoje ombudsmeni. Šesto, su nezavisne nacionalne (državne) revizorske agencije. To

215 Ovo zvuči više nego poznato, odnosno postaje već jasno da je u pitanju jedna ustaljena, uobičajena praksa prisutna i kod nas, a koja nikako ne doprinosi uspostavljanju „vladavine prava“. Videti o tome u knjizi Slobodana Vukovića, *Korupcija i vladavina prava*, op. cit.

su naravno nužni, ali opet naravno ne i sasvim dovoljni uslovi koji se od jedne države kandidatkinje zahtevaju prilikom prijema u EU.

2. Finansiranje političkih partija

(Jovan Ćirić)

Iako na sam tekst srpskog zakona o finansiranju političkih stranaka ne možemo imati značajnijih primedaba (problem u finansiranju političkih stranaka je pre svega pitanje praktičnog stanja stvari i implementacije zakona u praksi, odnosno ovde je reč o nemogućnosti, ili bar znatnoj ograničenosti sprovođenja ozbiljnije kontrole i kažnjavanja onih koji ne poštuju odredbe zakona²¹⁶), čini nam se da nije suvišno ovde navesti pre svega jedan međunarodni dokument koji se bavi problematikom finansiranja političkih stranaka. Radi se o Preporuci Komiteta Ministara Saveta Evrope – *Recomendation Rec(2003)4*. Preporuka je usvojena 8. aprila 2003. na 835. zasedanju zamenika ministara. Evo najznačajnijih odredaba ove Preporuka²¹⁷.

Član 1. – Države će obezbediti podršku političkim partijama. Državna pomoć mora biti ograničena na razumnu meru. Državna pomoć može biti finansijske prirode. Objektivni, fer i razumni kriteriji moraju biti primenjeni prilikom dodeljivanja državne pomoći političkim partijama. Država mora obezbediti da državna pomoć ne naruši nezavisnost političkih partija.

Član 3. – Mere preduzete od strane državnih vlasti u pružanju (finansijske) podrške političkim partijama moraju biti takve da:

- a) spreče sukob interesa;
- b) osiguraju transparentnost donacija i spreče tajne donacije;
- c) spreče predrasude u vezi sa aktivnostima pojedinih političkih partija;
- d) obezbede nezavisnost političkih partija

Član 4. – Poresko zakonodavstvo može dozvoliti poreske olakšice za donacije političkim partijama. Poreske olakšice moraju biti ograničene.

Član 5. – Donacije pravnih lica političkim partijama, moraju biti registrovane u knjigama ili na računima pravnih lica. Mora se obezbediti od strane države da svaki akcionar, ili bilo koji drugi zaposleni u pravnom licu, bude obavešten o donaciji pravnog lica. Država mora zabraniti pravnim licima koja se nalaze pod njenom kontrolom, odnosno pravnim licima koja se nalaze pod kontrolom javnih vlasti, da daju bilo kakve donacije političkim partijama.

Član 7. – Države će na poseban način ograničiti, zabraniti ili posebno regulisati donacije koje dolaze iz inostranstva.

216 Ovde moramo naglasiti da se čak i u Engleskoj, koja je „kolevka“ onoga što nazivamo „politička odgovornost“ (Miodrag Jović, *Odgovornost nosilaca javnih funkcija – uporednopravna analiza*, Beograd 1968), a koja je ipak najvažnija kada govorimo o finansiranju političkih partija i eventualnim sankcijama, pokazuje da se „politička odgovornost“, putem izglasavanja nepoverenja Vladi u Parlamentu, događa veoma retko, gotovo sasvim izuzetno (Miroslav Živković, *Funkcionisanje britanskog dvostranačkog parlamentarnizma*, „Pravni život“ br. 12/2003).

217 Ove odredbe ovde preporučavamo a ne prevodimo ih in extenso, pošto mislimo da je to dovoljno.

Član 8. – Pravila koja se tiču finansiranja političkih partija će se na isti način primenjivati i kada je reč o finansiranju pojedinačnih (pred)izbornih kampanja.

Član 11. – Države će zahtevati od političkih partija, kao i od pravnih lica – donatora da vode uredno knjigovodstvo u svojim knjigama i na računima.

Član 12. – Države će zahtevati da se na računima političkih partija posebno registruje svaka donacija, uključujući tu i prirodu i vrednost svake donacije. U slučaju kada donacije prelaze odgovarajuću sumu, svaki donator mora biti posebno identifikovan.

Član 13. – Države će zahtevati od političkih partija, da najmanje jednom godišnje prezentuju svoje račune nezavisnim vlastima. Države će zahtevati da političke partije, najmanje jednom godišnje široj javnosti, makar sumarno prezentuju svoje finansijske izveštaje.

Član 14. – Države će obezbediti nezavisno nadgledanje finansiranja političkih partija i (pred)izbornih kampanja. Nezavisno nadgledanje uključuje i superviziju računa i troškova političkih partija i svih drugih učesnika u (pred)izbornim kampanjama.

Član 15. – Države treba da izvrše promociju specijalizacije u oblasti pravosuđa, policije, inspekcija i drugih organa zaduženih za borbu protiv ilegalnog finansiranja političkih partija.

Član 16. – Države treba da obezbede dovoljno efikasne mere u vezi finansiranja političkih partija i (pred)izbornih kampanja, tako da one deluju kao efektivne i proporcionalne sankcije.

3. Sukob interesa

(Jovan Ćirić)

Problematika sukoba interesa tesno je povezana sa opštim problemima korupcije, pa i finansiranja političkih stranaka, te na kraju krajeva i sa organizovanim kriminalitetom uopšte. Zbog toga i neke međunarodnopravne norme, pravila i preporuke, sasvim direktno govore i o ovoj problematici, o sukobu interesa. Imajući sve to u vidu, navodimo ovde:

Model kodeksa ponašanja javnih službenika, usvojen od strane Komiteta Ministara Saveta Evrope maja 2000. godine.²¹⁸

Član 1.

Ovaj kodeks se primenjuje na sve javne službenike.

Za potrebe ovog kodeksa „javni službenik“ je osoba koju su zaposlile javne vlasti.

Odredbe ovog kodeksa mogu se primeniti i na osobe koje zapošljavaju privatne organizacije kojima se poverava vršenje javnih usluga.

Odredbe ovog kodeksa se primenjuju na izabrane predstavnike, članove Vlade i nosioce sudske funkcije.

²¹⁸ Tekst ovog modela ponašanja javnih službenika, može se pronaći (u prevodu na srpski jezik) takođe i u knjizi Nataše Mrvić-Petrović i Jovana Ćirića, *Sukob javnog i privatnog interesa u trouglu moći, novca i politike*, Beograd 2004, str. 212 – 219.

Član 2.

Pošto Kodeks stupi na snagu, javna uprava ima obavezu da obavesti javne službenike o odredbama ovog Kodeksa.

Ovaj Kodeks čini sastavni deo odredaba koje će biti smernice pri zapošljavanju javnih službenika od trenutka kada su oni o tome obavešteni.

Dužnost je svakog javnog službenika da preduzme sve potrebne mere i da radi u skladu sa odredbama ovog kodeksa.

Član 3.

Svrha ovog kodeksa je da odredi standarde integriteta i ponašanja kojima će se javni službenici rukovoditi, da im pomognu da zadovolje te standarde i da upoznaju javnost o ponašanju koje se očekuje od javnih službenika.

Član 4.

Javni službenik treba da obavlja svoju dužnost u skladu sa zakonom i u skladu sa onim zakonskim instrukcijama i etičkim standardima koji se tiču njegov/njenog rada.

Javni službenik treba da deluje na način koji je politički neutralan i ne treba da pokušava da onemogući zakonodavnu politiku, odluke ili radnje javnih vlasti

Član 5.

Javni službenik ima obavezu da obavlja svoje dužnosti na lojalan način u zakonski konstituisanim nacionalnim, regionalnim ili lokalnim organima vlasti.

Od javnih službenika se očekuje da budu poštteni, nepristrasni i efikasni i da obavljaju svoje dužnosti na najbolji mogući način i u skladu sa svojom sposobnošću, pravednošću i razumevanjem, imajući u vidu samo javni interes i relevantne okolnosti slučaja.

Javni službenik treba da bude učtiv u svom ponašanju, bilo u odnosu prema građanima kojima pruža usluge, bilo prema svojim pretpostavljenima, kolegama i potčinjenima.

Član 6.

U vršenju svojih dužnosti, službenik ne treba da postupa proizvoljno na štetu bilo koje osobe, grupe ljudi ili organa i treba da poštuje prava, interese i dužnosti svih drugih.

Član 7.

Prilikom donošenja odluka, javni službenik treba da radi po zakonu i da svoja ovlašćenja obavlja nepristrasno, uzimajući u obzir samo relevantne okolnosti.

Član 8.

Javni službenik ne treba da dozvoli da njegov privatni interes dođe u sukob sa njegovom funkcijom. On/ona treba odgovorno da izbegava takve sukobe interesa, bilo da su stvarni, mogući ili očigledni.

Javni službenik nikada ne treba da koristi svoju funkciju na nedopustiv način u korist vlastitih privatnih interesa.

Član 9.

Javni službenik ima obavezu da se uvek ponaša na način kojim će sačuvati poverenje i poštovanje javnosti i da obezbedi i unapredi nepristrasnost i efikasnost pružanja javnih usluga.

Član 10.

Javni službenik je odgovoran po hijerarhiji višem pretpostavljenom, ukoliko drugačije nije predviđeno zakonom.

Član 11.

Imajući u vidu obavezu poštovanja prava pristupa službenim podacima, državni službenik ima obavezu da se u skladu sa tim i uz svu neophodnu poverljivost, ponaša i odnosi prema svim podacima i dokumentima koje on/ona pribavi u toku ili kao rezultat svog zaposlenja.

Član 12.

Javni službenik koji smatra da se od njega/nje traži da radi na nezakonit, nepravilan ili neetičan način, što podrazumeva lošu upravu, ili što nije u skladu sa ovim kodeksom, treba to da prijavi u skladu sa zakonom.

Javni službenik treba da, u skladu sa zakonom, prijavi nadležnim vlastima, ako zaključí da drugi javni službenici krše ovaj kodeks.

Javni službenik koji je prijavio bilo koji postupak od prethodno navedenih i koji veruje da to ne razrešava njegov/njen problem, može da prijavi događaj u pismenoj formi određenom rukovodiocu javne službe.

U slučaju da se problem ne može razrešiti putem predviđenih postupaka ili žalbi na javne usluge, na način prihvatljiv za javnog službenika, on treba da se pridržava zakonskih instrukcija koje su mu date.

Javni službenik treba da prijavi nadležnim vlastima bilo koji dokaz, tvrdnje ili sumnje na nezakonitu ili kriminalnu radnju u vezi sa vršenjem javne službe o kojoj je saznao u vezi svog zaposlenja, ili u toku svog zaposlenja. Nadležna vlast će na osnovu prikupljenih činjenica pokrenuti odgovarajuću istragu.

Javna uprava treba da obezbedi da javni službenik koji je prijavio bilo koji od navedenih postupaka na osnovu razumnih sumnji i u dobroj nameri, ne trpi nikakvu štetu.

Član 13.

Sukob interesa proizilazi iz situacije u kojoj je javni službenik lično zainteresovan, što utiče ili može da utiče na nepristrasno i objektivno obavljanje njegovih službenih dužnosti.

Privatni interes državnih službenika uključuje davanje prednosti samom sebi, članovima svoje porodice, bliskim rođacima, prijateljima i licima i organi-

zacijama s kojima on /ona ima poslovne ili političke odnose. U ovo spadaju i sve finansijske ili građanske odgovornosti s tim u vezi.

S obzirom da je javni službenik, uobičajeno jedino lice koje zna da li je ili nije u takvoj situaciji, on je lično odgovoran u pogledu toga:

- da pazi na svaki stvarni ili mogući sukob interesa;
- da preduzme potrebne postupke kako bi izbegao takve sukobe;
- da čim sazna za takav sukob to prenese (kaže) svom pretpostavljenom;
- a se složi sa bilo kojom konačnom odlukom da se povuče iz situacije iz koje je sukob proizašao.

Kad god se to zahteva ode njega/nje, javni službenik treba da se izjasni da li postoji sukob interesa ili ne.

Svaki sukob interesa treba da bude razrešen pre zapošljavanja kandidata u javnu službu, ili raspoređivanja na mesto u javnoj službi.

Član 14.

Javni službenik koji obavlja funkciju kojoj će vrlo verovatno službene dužnosti uticati na njegove/njene lične interese, treba da kako zakon nalaže, to objavi po dogovoru i u redovnim intervalima, posle toga kada god nastupe promene slične prirode i obima tih interesa.

Član 15.

Javni službenik ne treba da se bavi aktivnostima i transakcijama, ili da stiče funkcije ili pozicije, plaćene ili neplaćene, koje su nespojive sa njegovim/njenim dužnostima ili da sprečava njihovo pravilno obavljanje. Ukoliko nije sasvim jasno da li su neke aktivnosti spojive sa službenom dužnosti, on/ona treba da potraži savet pretpostavljenog.

Zavisno od odredbi ovog zakona, od javnog službenika se traži da obavesti i zatraži odobrenje od poslodavca u javnoj službi kako bi sproveo određene radnje bilo da su plaćene ili neplaćene, ili da prihvati određene pozicije ili funkcije van svog zaposlenja u javnoj službi.

Javni službenik treba da se pridržava svih zakonskih uslova, da prijavi svoje članstvo ili saradnju sa organizacijama koje bi mogle da spreče obavljanje njegovih/njenih dužnosti.

Član 16.

Zavisno od poštovanja osnovnih ili ustavnih prava, javni službenik treba da se stara da nijedna od njegovih/njenih aktivnosti, ili učešća u političkim ili javnim debatama ne šteti poverenju javnosti i njegovih/njenih zaposlenih i njegove/njene sposobnosti da obavlja svoje dužnosti na nepristrasan način.

Obavljajući svoje zadatke ili dužnosti, javni službenik ne sme da dozvoli da bude iskorišćen u političke svrhe.

Javni službenik treba da se pridržava zakonom predviđenih ograničenja u pogledu političkih aktivnosti određenih kategorija javnih službenika zbog njihovih dužnosti i njihovih zvanja.

Član 17.

Javni službenik ne treba da traži ili prima poklone usluge, gostoprimstvo ili bilo koju drugu korist za sebe ili za članove svoje porodice, bliske rođake i prijatelje ili za lica i organizacije sa kojima ima ili je imao poslovne odnose a koji bi mogli da utiču ili da izgleda da utiču na njegovu nepristrasnost u vršenju dužnosti ili koji bi izgledalo da su nagrada za ishod vršenja tih dužnosti. Ovo ne uključuje konvencionalna gostoprimstva ili sitne poklone.

Ukoliko se javni službenik dvoumi da li da prihvati poklon ili gostoprimstvo trebalo bi da potraži savet od svog pretpostavljenog.

Član 18.

Ako se javnom službeniku nudi nedozvoljena korist, on/ona treba da preduzme sledeće postupke kako bi sebe zaštitio i to:

odbiti nedozvoljenu korist jer nema potrebe da primi poklon koji bi se koristio kao dokaz;

pokušati da identifikuje lice koje je napravilo ponudu;

ako se poklon ne može odbiti ili vratiti pošiljaocu treba ga sačuvati, ali ga upotrebljavati/rukovati s njim što je manje moguće;

ako je moguće pribaviti svedoke, kao što su kolege koje rade u blizini;

što je brže moguće pripremiti pismeni izveštaj o pokušaju podmićivanja i po mogućnosti zvesti ga u službenu knjigu;

prijaviti pokušaj što je pre moguće svojim pretpostavljenima ili direktno izvršnim organima;

nastavi da radi normalno, naročito u pogledu predmeta u vezi kojeg je nedozvoljena korist ponuđena.

Član 19.

Javni službenik ne sme da dođe u situaciju da mora da uzvрати uslugu nekoj osobi ili organizaciji, niti da stvori utisak da takva obaveza postoji. Ni svojim ponašanjem pri obavljanju službene funkcije ili u privatnom životu ne sme da bude podložan nedozvoljenom uticaju drugih.

Član 20.

Javni službenik ne sme da nudi niti da daje korist koja je povezana sa njegovim položajem javnog službenika ili da to potiče iz iskorišćavanja njegove javne funkcije, ukoliko zakonom nije drugačije određeno.

Javni službenik ne treba da utiče radi privatnih ciljeva, na osobu ili organ, uključujući i druge javne službenike, koristeći svoju službenu funkciju ili nudeći im ličnu korist.

Član 21.

Uzimajući u obzir okvire predviđene zakonom, a u vezi sa dostupnim podacima, koje po službenoj dužnosti evidentira javna uprava, javni službenik može otkriti podatke u skladu sa pravilima i uslovima koji se odnose na upravu koja ga je zaposlila.

Javni službenik treba da preduzme odgovarajuće postupke kako bi zaštitio sigurnost i poverljivost podataka za koje je odgovoran ili ih je ranije saznao.

Javni službenik ne treba da traži pristup podacima za koje nije ovlašćen da ih zna.

Javni službenik ima obavezu da ne zadržava službene podatke koji, po pravilu, treba da se objave i dužan je da ne daje podatke za koje veruje da su netačni ili mogu da dovedu u zabludu.

Član 22.

U obavljanju svojih diskrecionih ovlašćenja, javni službenik treba da obezbedi da se državna svojina, prostorije, usluge i finansijski resursi koriste i njima upravlja na efikasan, delotvoran i ekonomičan način.

Član 23.

Javni službenik koji je odgovoran za regrutovanje, unapređenje ili zapošljavanje treba da obezbedi da se, na način kako to zakon zahteva, obavljaju odgovarajuće kontrole integriteta kandidata.

Ako ga rezultati kontrole dovedu u nedoumicu kako da postupi, on/ona treba da potraži odgovarajući savet.

Član 24.

Javni službenik koji vrši nadzor ili rukovodi radom drugih javnih službenika treba da obavlja svoju funkciju na način i u skladu sa političkim opredeljenjima i ciljevima javne uprave za koju radi. On/ona treba da odgovara za radnje ili propuste osoblja koji nisu u skladu sa politikom ili ciljevima, ukoliko nisu preduzeli neophodne mere koje se traže od lica na takvom položaju radi sprečavanja takvih radnji ili propusta.

Javni službenik koji vrši nadzor ili rukovodi radom drugih javnih službenika treba da preduzme posebne mere kako bi sprečio korumpiranje osoblja u vezi sa njihovim položajem. Pri preduzimanju ovih mera naglasak treba da bude na primeni pravila i regulativa, obezbeđenju odgovarajućeg obrazovanja i obuke, treba stalno da bude na oprezu na znake finansijskih ili drugih teškoća osoblja, kao i da pokaže vlastitim primerom uzorno ponašanje i integritet.

Član 25.

Javni službenik ne sme koristiti svoj posao da bi dobio zaposlenje van javne službe.

Javni službenik ne sme da dozvoli da drugo zaposlenje stvori stvarni. Mogući, ili očigledni sukob interesa. On/ona treba da kaže svom pretpostavljenom za svaku ponudu o zaposlenju koja bi mogla da izazove sukob interesa. Takođe on/ona treba da kaže svom pretpostavljenom ako je primio ponudu za zaposlenje.

U skladu sa zakonom, u odgovarajućem roku, bivši javni službenik ne sme da radi u ime bilo kog lica ili organa niti u vezi bilo kog predmeta na kome je radio ili savetovao vršeći javnu službu čime bi ostvario određenu korist za to lice ili organ

Bivši javni službenik ne sme da koristi ili otkriva poverljive podatke koje je saznao kao javni službenik, osim ako po zakonu nije ovlašćen da to uradi.

Javni službenik treba da se pridržava svih zakonskih pravila koja se na njega/nju odnose u vezi prihvatanja sastanaka o napuštanju posla u javnoj službi.

Član 26.

Bivši javni službenici ne treba da imaju poseban i privilegovan tretman u javnoj službi.

Član 27.

Ovaj kodeks izdaje ministar na osnovu svojih ovlašćenja ili rukovodilac javne službe. Javni službenik je dužan da se ponaša u skladu sa ovim kodeksom i stoga treba da zna njegove odredbe i dopune. On/ona treba da traži savet od odgovarajućih autoriteta kada nije siguran kako da postupi.

Odredbe ovog kodeksa su sastavni deo uslova o zaposlenju javnog službenika. Kršenje odredaba ovog kodeksa može dovesti do preduzimanja disciplinskih mera.

Javni službenik koji pregovara o uslovima za zapošljavanje treba da istakne da ovaj kodeks mora biti poštovan i da će biti sastavni deo uslova.

Javni službenik koji vrši nadzor ili rukovodi radom drugih javnih službenika odgovara za poštovanje ovog kodeksa i preduzima ili predlaže odgovarajuće disciplinske mere zbog njegovog kršenja.

Javna uprava redovno vrši izmene ovog kodeksa.

U vezi sa ovim kodeksom, moglo bi se sasvim osnovano postaviti pitanje i njegove svrhe i delotvornosti. Da li je uopšte (bilo) potrebno pominjati ga? Jer, analizirajući napred iznete odredbe, sasvim se lako uočava njihova ograničenost. Nije bez osnova ukoliko se konstatuje da se ovde ponajpre radi o spisku lepih želja, odnosno o tome šta bi trebalo, da ne kažemo – šta bi bilo kad bi bilo. Praktično delotvornost svih ovih uopštenih odredaba je krajnje dubiozna, jer mehanizam njihove primene je vrlo sporan, ukoliko ne postoje odgovarajuće, pre svega kaznene mere za njegovu implementaciju. Slična je situacija i sa mnogim drugim (pre svega međunarodnim) dokumentima, koji se tiču korupcije, kao što su „Akcijski plan protiv korupcije“ Generalne skupštine UN iz 1997. ili pak „OECD smernice za rešavanje sukoba interesa u javnoj službi iz 2003. godine“²¹⁹. Na neki način je slična situacija i kada govorimo o unutrašnjim zakonima i drugim pravnim propisima, koji u praksi najčešće ipak deluju više kao spisak lepih želja, nego kao delotvoran instrument koji ozbiljno može dovesti do sprečavanja korupcije. Ovo je svakako potrebno imati u vidu i kada se govori o našem Zakonu o sprečavanju sukoba interesa iz 2004. godine, kao i o mnogim drugim sličnim pravnim aktima, koji najčešće ostaju tek „mrtvo slovo na papiru“. Jer, korupcija se, bilo kroz oblik sukoba interesa, bilo u nekom drugom vidu, događa (skoro) uvek u „četiri oka“, pa se dakle teško otkriva, što dovodi do sasvim izuzetne državne i društvene reakcije.

219 Tekst svih tih dokumenata se takođe može pronaći u knjizi Nataše Mrvić-Petrović i Jovana Ćirića; – Sukob javnog i privatnog interesa...

Drugi odeljak

PROCESNOPRAVNI ASPEKTI

I. PRIBAVLJANJE DOKAZA ZA DELA ORGANIZOVANOG KRIMINALA I USTAVNA PRAVA I SLOBODE GRAĐANA

(Momčilo Grubač)

1. Pravo okrivljenog na pravično suđenje

Prema članu 6. Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda pojam pravičnog suđenja se sastoji iz dve grupe principa, od kojih se jedna grupa odnosi na sve postupke koji se prema građanima vode pred sudovima i drugim državnim organima, ne samo na krivični postupak, već i na građanski i upravni, a druga se tiče samo krivičnog postupka. Neki od tih principa su organizacioni, drugi procesni. Pravičan postupak podrazumeva:

a) javnu raspravu, koja mora da bude održana u razumnom roku, pred nezavisnim i nepristrasnim sudom koji je obrazovan zakonom. Javnost se može isključiti sa celog ili dela suđenja kad to nalažu interesi morala, javnog reda i nacionalne bezbednosti u demokratskom društvu, ili kad to zahtevaju interesi maloletnika ili zaštita privatnog života stranaka, ili kad je to prema mišljenju suda neophodno da javnost ne bi naškodila interesima postupka;

b) prezumpciju nevinosti;

v) da optuženi u krivičnom postupku ima sledeća minimalna prava: da podrobno i na jeziku koji razume u najkraćem mogućem roku bude obavešten o prirodi i razlozima za optužbu protiv njega; – da ima dovoljno vremena i mogućnosti za pripremanje odbrane; – da se brani lično ili putem branioca koga sam izabere, i ako nema dovoljno sredstava da branioca dobije besplatno kad to interesi pravde zahtevaju; – da ispituje svedoke koji su dali iskaze protiv njega ili da postigne da se oni ispituju i da se obezbedi prisustvo i saslušanje svedoka u njegovu korist pod istim uslovima koji važe za one koji svedoče protiv njega; – da dobije besplatnu pomoć prevodioca ako ne razume ili ne govori jezik koji se upotrebljava na sudu.

Mislimo da u pojam pravičnog suđenja spadaju i druga prava koja Konvencija garantuje, iako nisu svrstana među odredbe koje se odnose na pravično suđenje, već izložena na drugim mestima (npr. kažnjavanje samo na osnovu zakona – član 7. Konvencije i prava iz Protokola br. 7: pravo na žalbu, pravo na naknadu zbog pogrešne osude i pravo da se ne bude suđen i kažnjen dvaput u istoj stvari). Isto tako, u ovo pravo treba ubrojati i sva druga prava odbrane koja u Konvenciji nisu posebno pomenuta, ali koja okrivljeni mora da ima da bi mogao ostvariti

ona prava koja su u njoj pomenuta, npr. pravo na javnu raspravu podrazumeva i pravo stranaka da prisustvuju radnjama u postupku i da budu saslušane pre donošenja presude (*audiatur et altera pars*), pravo da stranka u postupku preduzme sve radnje koja može da preduzme njen protivnik (tzv. jednakost oružja), dužnost suda da obrazloži svoju odluku itd.

O pravu na pravično suđenje Ustav Srbije ima odredbe u članu 32. (sa naslovom Pravo na pravično suđenje), članu 33. (Posebna prava okrivljenog) i članu 34. stav 3. (koji sadrži prezumpciju nevinosti: „Svako ima pravo da nezavisan, nepristrasan i zakonom već ustanovljen sud, pravično i u razumnom roku, javno raspravi i odluči o njegovim pravima i obavezama, osnovanosti sumnje koja je bila razlog za pokretanje postupka, kao i o optužbama protiv njega“ (član 32. stav 1). „Svakome se jemči pravo na besplatnog prevodioca, ako ne govori ili ne razume jezik koji je u službenoj upotrebi u sudu i pravo na besplatnog tumača, ako je slep, gluv ili nem“ (član 32. stav 2). „Javnost se može isključiti tokom čitavog postupka koji se vodi pred sudom ili u delu postupka, samo radi zaštite interesa nacionalne bezbednosti, javnog reda i morala u demokratskom društvu, kao i radi zaštite interesa maloletnika ili privatnosti učesnika postupka, u skladu sa zakonom“ (član 32. stav 3). „Svako ko je okrivljen za krivično delo ima pravo da u najkraćem roku, u skladu sa zakonom, detaljno i na jeziku koji razume, bude obavešten o prirodi i razlozima dela za koje se tereti, kao i o dokazima prikupljenim protiv njega“ (član 33. stav 1). „Svako ko je okrivljen za krivično delo ima pravo na odbranu i pravo da uzme branioca po svom izboru, da s njim nesmetano opšti i da dobije primereno vreme i odgovarajuće uslove za pripremu odbrane“ (član 33. stav 2). „Okrivljeni koji ne može da snosi troškove branioca ima pravo na besplatnog branioca, ako to zahteva interes pravičnosti, u skladu sa zakonom“ (član 33. stav 3). „Svako ko je okrivljen za krivično delo, a dostupan je sudu, ima pravo da mu se sudi u njegovom prisustvu i ne može biti kažnjen ako mu nije omogućeno da bude saslušan i da se brani“ (član 33. stav 4). „Svako kome se sudi za krivično delo ima pravo da sam ili preko branioca iznosi dokaze u svoju korist, ispituje svedoke optužbe i da zahteva da se pod istim uslovima kao svedoci optužbe i u njegovom prisustvu ispituju i svedoci odbrane“ (član 33. stav 5). „Svako kome se sudi za krivično delo ima pravo da mu se sudi bez odugovlačenja“ (član 33. stav 6). „Lice koje je okrivljeno ili kome se sudi za krivično delo nije dužno da daje iskaze protiv sebe ili protiv lica bliskih sebi, niti da prizna krivicu“ (član 33. stav 7). „Svako se smatra nevinim za krivično delo dok se njegova krivica ne utvrdi pravnosnažnom odlukom suda“ (član 34. stav 3). O drugim pravima optuženog u krivičnom postupku, Ustav kao i Konvencija govori na drugim mestima: o pravu na žalbu (u članu 36. stav 2), o zabrani retroaktivnosti i kažnjavanju samo na osnovu zakona (u članu 34. stav 1), o pravilu *ne bis in idem* (u članu 34. stav 4), o pravu na rehabilitaciju i naknadu štete za neosnovanu osudu i neosnovano lišenje slobode (u članu 35. stav 1).

Može se uočiti da je pravo na pravično suđenje sastavljeno od jednog broja drugih prava i načela koja su odavno prihvaćena u krivičnom pravosuđu i krivičnom postupku evropskih pravnih država, među njima i u Srbiji. Međutim, važnost konstrukcije o pravu na pravično suđenje ipak se ne može poreći. Njen značaj se sastoji u tome što je u savremeni krivični postupak unet jedan opšti međunarodni pravni standard koji obavezuje nacionalnog zakonodavca i pred-

stavlja model „idealnog“ krivičnog pravosuđa. Pravično suđenje je standard koji se u prvom redu odnosi na zakonodavca, koji državno pravo kažnjavanja mora dovesti u sklad sa pravima i slobodama građana, ali i na sudiju, koji tu ravnotežu mora postići i u postupku primene prava.

Pravo na pravično suđenje važi u svim sudskim postupcima, pa i u postupku za dela organizovanog kriminala. Težina krivičnih dela ne može biti izgovor ni sudiji ni zakonodavcu da negiraju ova prava i da čine nedozvoljena odstupanja. Ovo treba stalno isticati, jer je praksa, i zakonodavna i sudska, sklona da postupa drugačije.

2. Problem određivanja pojma organizovanog kriminala za potrebe primene procesnog prava

Iako se u nedostatku pouzdanih statistika ne zna stvarni obim organizovanog kriminala, nije sporno da on danas svuda u svetu raste neverovatnom brzinom, dobija sve nove oblike, pričinjava sve veće štete, zahvata sva moguća područja društvenog i državnog života i širi se preko državnih i kontinentalnih granica. Istovremeno, pojedine nacionalne države, posebno one u kojima dolazi do pada ugleda državnopravnih institucija, ispoljavaju očiglednu nemoć da taj kriminal drže pod kontrolom i suzbiju. Haotične opšte društvene prilike i društveni odnosi u savremenom svetu predstavljaju pogodno tle za izuzetan razvoj ilegalnih delatnosti koje spadaju u sferu organizovanog kriminala. Velika potražnja za robama van legalnog prometa (naročito opojnih droga i oružja) i ilegalnih usluga (posebno seksualnih), visoka stopa nezaposlenosti i socijalne nesigurnosti, funkcionisanje crnog tržišta uslovljeno nedostatkom roba na legalnom tržištu, nerazumna poreska i carinska politika i tome sl. činioci su koji bitno utiču na pojavu i razvoj organizovanog kriminala. U poslednje vreme njega omogućuju i faktori koje označavamo kao glavna svojstva modernog društva: razvoj visokih tehnologija i transportnih sistema, ekspanzija finansijskog sektora, globalizacija, otvaranje granica, pokretljivost stanovništva, urbanizacija, anonimnost, slabljenje socijalne kontrole i td. Tvrdi se čak da je organizovani kriminal toliko prilagođen uređenju savremenog društva da bi njegovo iskorenjivanje ili barem ograničavanje zahtevalo i bitnu promenu toga uređenja. Od tih činilaca u prvom redu će zavisiti dalji razvoj, odnosno savlađivanje organizovanog kriminala, a mogući su razni ishodi, od kibernetskog rata, odnosno prevlasti međunarodnih kriminalnih organizacija do kontrole i relativne lokalizacije organizovanog kriminala. Među pesimističke scenarije spadaju i razmišljanja o organizovanom kriminalu kao „petoj nezavisnoj grani vlasti“, koja bitno utiče i efikasno kontroliše ostale grane vlasti, zakonodavnu, izvršnu i sudsku, kao i medije.

Takva prognoza i aktualno stanje zahtevaju preduzimanje odlučnih mera za suzbijanje organizovanog kriminala, među kojima važno mesto zauzimaju posebna istražna sredstva i taktike usmereni na otkrivanje, dokazivanje i sprečavanje te vrste teških krivičnih dela. Te istražne mere se sastoje u primeni kriminalističkih sredstava i načina prikupljanja informacija o delovanju kriminalnih struktura, pretežno infiltracijom u kriminalne skupine. Prikupljanje takvih informacija se vrši preko tajnih informatora i islednika, posebnih jedinica za tajno praćenje i snimanje, nadzorom telefonskih razgovora i drugih komunikacija, prisluškiva-

njem razgovora članova kriminalnih družina i dr. Upotreba tih mera je u Srbiji uređena Zakonikom o krivičnom postupku (2001), Zakonom o policiji (2002), Zakonom o bezbednosno-informativnoj agenciji (2002) i Zakonom o službama bezbednosti (2002).

Mere o kojima je reč su uvek u ozbiljnoj koliziji sa osnovnim pravima i slobodama građana. U odnosu na dosadašnje stanje one značajno proširuju ovlašćenja organa krivičnog gonjenja noseći stalni rizik da budu nepotrebno ili nepravilno primenjene na štetu prava i sloboda građana. Karakteristično je: a) da se te mere primenjuju sve ranije, a ne tek po otvaranju krivičnog postupka, već i dok krivični postupak još nije ni započet, iako se rezultati njihove primene u budućem krivičnom postupku koriste kao dokazi za sudsku presudu, b) da je za njihovu primenu potrebno sve manje izvesnosti da je u pitanju kriminalna delatnost „učinioca“, tj. ne traži se „osnovana sumnja“ da je izvršeno krivično delo, već su dovoljni „osnovi sumnje“, koji predstavljaju mnogo niži stepen uverenja o postojanju činjenica koje su uslov za preduzimanje krivičnog gonjenja, c) da se primenjuju ne samo ako postoji sumnja da je određeno lice izvršilo krivično delo, odnosno dok takvo delo vrši, već i kad postoji sumnja da ga priprema, odnosno organizuje njegovo izvršenje.

Kako se posebne istražne tehnike i metode nikako ne mogu primeniti bez značajnijeg ograničavanja pojedinih ljudskih prava i sloboda neophodno je da svako nacionalno zakonodavstvo ima propise koje će obezbediti njihovu restriktivnu i pravilnu primenu, pri čemu je sprečavanje mogućih zloupotreba osnovni cilj. U tom smislu važno je da bude tačno određeno šta se razume pod pojmom organizovanog kriminala, odnosno „teškog krivičnog dela“ za koje je primena tih istražnih tehnika i metoda dozvoljena. U pravu Srbije, taj pojam nije određen na jedinstven i zadovoljavajući način, ali on nije određen ni u uporednom odnosno međunarodnom pravu.

Odsustvo definicije organizovanog kriminala nije posledica nedovoljne stručne angažovanosti i proučavanja te pojave, već posledica različitih shvatanja o tome da li taj kriminal uopšte ima smisla definisati. Debata o tom pitanju se vodila naročito u vreme pripremanja i donošenja Konvencije protiv transnacionalnog organizovanog kriminala (2000). Pobornici definicije su tada ostali u manjini i zbog toga u toj Konvenciji nije određen precizan pojam organizovanog kriminala. Preovladalo je shvatanje da tako otvoren pojam još nije primereno ograničavati definicijom. To shvatanje je zauzeto i prilikom izrade dokumenata koji su u ovoj oblasti doneti u Savetu Evrope (Konvencija o merama za sprečavanje trgovine ljudima i Konvencija o pranju, otkrivanju, oduzimanju i konfiskaciji dobiti stečene krivičnim delima i Konvencija o sprečavanju finansiranja terorizma).

Izraz „organizovani kriminal“ (*Organized Crime*) potekao je iz SAD. Prvo ga je počela koristiti čikaška Komisija za kriminalitet, koju su 1919. godine kao civilnu organizaciju osnovali privrednici, bankari i pravnici da bi proučavala promene u kaznenom pravosuđu i predlagala mere za njegovu bolju uređenost. Ta Komisija (koja u SAD postoji i danas) u početku je imala „klasni“ pristup organizovanom kriminalu, pa ga nije vezivala za kriminalnu organizaciju, već za tzv. kriminalnu društvenu klasu koja se bavi vršenjem krivičnih dela kao svo-

jim redovnim poslom. Shvatanje organizovanog kriminala je bitno promenjeno već u vreme velike privredne krize (oko 1930), kada je tretiran kao gangsterska i nasilnička delatnost pojedinaca organizovanih u bande, udruženja i druge vrste kriminalnih organizacija. Pedesetih godina prošloga veka započeto je podrobnije izučavanje mafijских organizacija²²⁰, koje su skoro postale sinonim za organizovani kriminal. Posle 1970. god. taj pojam je u SAD proširen do te mere da je počeo da obuhvata svako udruživanje nastalo sa ciljem vršenja kaznenih dela, a osamdesetih godina taj je pojam ušao u upotrebu i u međunarodnim razmerama.

Evropsko proučavanje pojma organizovanog kriminala u početku je sledilo američka shvatanja, da bi od sedamdesetih godina prošloga veka nemački teoretičari počeli razvijati svoje originalne teorije o tom pitanju. U početku kao organizovani kriminal shvatana su kaznena dela izvršena od strane organizacije koja obuhvata barem dva hijerarhijska nivoa. Posle 1990. godine taj je pojam proširen i saobražen današnjem značenju, ali, kao što je već naglašeno, još uvek nije dobio jedinstvenu i opšteprihvaćenu definiciju.

Zbog lakšeg praćenja pojave na nivou Saveta Evrope oblikovana je neka vrsta opcione definicije organizovanog kriminala, koja se zasniva na jedanaest kriterijuma podeljenih na obavezne i fakultativne. Obaveznih kriterijuma je četiri: 1) sudelovanje tri ili više lica; 2) delovanje u dužem ili neodređenom vremenskom periodu; 3) sumnja na izvršenje teških kaznenih dela i 4) težnja za sticanjem koristi i/ili moći kao osnovnim motivom. Fakultativni kriterijumi su sledeći: 5) svaki pojedini član kriminalne organizacije ima posebnu ulogu ili naređenje, 6) u funkcionisanju organizacije važe određena disciplinska pravila i neki oblici nadzora, 7) koristi se nasilje ili podobne mere zastrašivanja, 8) nastoji se ostvariti uticaj na politiku, medije, javnu upravu, pravosuđe ili privredne strukture, 9) jedan deo delatnosti se odvija kao legalna privredna i slična delatnost, 10) umešanost u pranje novca, 11) delovanje na međunarodnom planu. Da bi se određena kriminalna delatnost kvalifikovala kao organizovani kriminal, mora ispuniti barem šest od navedenih jedanaest karakteristika, i to sve četiri obavezne i još dve fakultativne.

EUROPOL, međutim, kao ključne i najpogodnije kriterijume za određivanje organizovanog kriminala koristi sledeće: a) međunarodnu povezanost, b) zajedništvo članova organizacije, c) korišćenje legalnih poslovnih struktura, d) upotreba korupcije, e) korišćenje nasilja i f) plansko preduzimanje mera kojima je cilj da se izbegne otkrivanje kriminalne delatnosti i njenih aktera, odnosno onemogućući njihovo krivično gonjenje i osuda. I ovde se posebno ukazuje na kriterijum korišćenja legalnih poslovnih delatnosti i struktura koje omogućuju pranje nezakonito stečenih prihoda, prikrivanje nezakonite delatnosti i izbegavanje krivičnog gonjenja. Na taj način organizovani kriminal stiće svoja „investiciona i razvojna sredstva“ na legalnom tržištu, pri čemu se i ta inače dozvoljena delatnost često obavlja na nezakonit način, naročito kršenjem propisa o kvalitetu i bezbednosti proizvoda, zaštiti životne okoline, radnim odnosima i dr.). Infiltracijom organizovanog kriminala u legalne poslovne strukture brišu se granice između legalnog

220 Mafija je prvi put pomenuta u Italiji u nekim policijskim izveštajima iz 1855. godine. Jedno vreme je tolerisana od strane pravosudne i crkvene vlasti kao autoritet koji održava red i disciplinu u društvu, a pod kontrolom je bila jedino u vreme fašizma.

i ilegalnog, što u pojedinim slučajevima stvara utisak da je celokupna privreda zajedno sa državnim vrhom jedna velika kriminalna organizacija.

Treba ovde napomenuti da bi jedna šira rasprava o definisanju organizovanog kriminala morala da obuhvati i razmatranje odnosa toga pojma sa srodnim vrstama krivičnih dela, gde u prvom redu spada privredni kriminal i terorizam. I privredni kriminal je tvrd orah za istraživače, teoretičare i statističare. Kao i organizovani kriminal i on otvara nekoliko bitnih pitanja na koja još nisu dati zadovoljavajući odgovori. To su naročito pitanja: a) granica između dozvoljenog lobiranja i nedozvoljene korupcije i b) mera za sprečavanje njegovih aktera da zauzmu demokratske institucije. I privredni kriminal prouzrokuje ogromne štete, kako finansijskom i privrednom sistemu pojedinih država, tako i interesima određenih korporacija i privrednih društava. Taj oblik kriminala se nekada (ne uvek) javlja u organizovanom obliku, i tada ima sve karakteristike organizovanog kriminala. Jedina njegova posebnost je u tome što se kriminalna organizacija u tom slučaju bavi vršenjem privrednih krivičnih dela. Privredni organizovani kriminal se prepliće sa opštim organizovanim kriminalom na mnogobrojnim i raznovrsnim područjima (utaja poreza na dodatnu vrednost, javne nabavke, privatizacija, krivotvorenje robnih znakova, investicione prevare, ekološki kriminal, prevare sa kreditnim karticama, i na kraju, prevare protiv finansijskih interesa EU). I sa ovom specijalizovanom vrstom organizovanog kriminala tesno je povezano pranje novca.

Kao i organizovani kriminal danas je i terorizam veoma aktualna tema. Na njegovu veliku opasnost se u poslednje vreme, naročito pod uticajem politike SAD, ukazuje čak i neobjektivno i preterano. U Americi se terorizam često obrađuje zajedno sa problematikom organizovanog kriminala, dok se u Evropi on ne shvata kao vrsta organizovanog kriminala. Te dve vrste kriminala se razlikuju prvenstveno prema svojim ciljevima. Organizovani kriminal nema za cilj izvođenje državnih udara ili političkih promena, već sticanje novca i društvene moći koja iz toga proizlazi. Primarni cilj terorističkih organizacija je usmeren na političke promene. Moglo bi se reći da je razlika u tome što organizovani kriminal ima ekonomske, a terorizam političke ciljeve. Zajedničko im je što su obe delatnosti kriminalne po svojoj prirodi. Istina, neke savremene terorističke organizacije ispunjavaju i kriterijume organizovanog kriminala, jer se bave i delatnostima koje su njemu svojstvene. Tom simbiozom dve delatnosti terorističke organizacije obezbeđuju novac, falsifikovane isprave i oružje potrebno za preduzimanje terorističkih poduhvata. Ipak to terorizam ne svrstava u prost oblik organizovanog kriminala.

Ova izlaganja pokazuju da jedinstvena i opšteprihvaćena definicija organizovanog kriminala još ne postoji i da ne treba trošiti napore da bi se do nje došlo u nacionalnom zakonodavstvu, budući da je još nema ni na međunarodnom planu. Međutim, bez pretenzija da bude određen materijalnopравни pojam organizovanog kriminala, nacionalno zakonodavstvo mora na određen način opredeliti krug krivičnih dela na koja će biti primenjivane posebne zakonske odredbe koje ustanovljavaju posebnu nadležnost, posebnu organizaciju organa gonjenja, njihova posebna ovlašćenja, posebna procesna pravila i posebne istražne tehnike za dela organizovanog kriminala. U tom smislu može se govoriti o procesnom

pojmu organizovanog kriminala i onda kad on nije određen ili nije određen do kraja u materijalnom krivičnom pravu gde bi po prirodi stvari trebalo da bude određen. O jednom pokušaju da se taj pojam odredi za potrebe primene procesnog prava biće više reči u trećem delu ove knjige.

Pri tome zakonodavac treba da uzme u obzir i odredaba čl. 2. i 5. Konvencije Ujedinjenih nacija protiv transnacionalnog organizovanog kriminala. Te odredbe se odnose na pojmove: 1) „grupa za organizovani kriminal“, 2) „teško krivično delo“, 3) „organizovana grupa“ i pravila za „kažnjavanje učešća u grupi za organizovani kriminal“.

Prema članu 2. tač. a), b) i c) Konvencije, „grupa za organizovani kriminal“ označava organizovanu grupu od tri ili više lica, koja postoji u izvesnom vremenskom periodu i koja deluje sporazumno u cilju činjenja jednog ili više teških zločina ili krivičnih dela utvrđenih u skladu sa ovom konvencijom, radi zadobijanja finansijske ili druge materijalne koristi, posredno ili neposredno (tačka a). „Težak zločin“ označava radnju koja predstavlja krivično delo kažnjivo maksimalnom kaznom lišenja slobode u trajanju od najmanje četiri godine ili nekom težom kaznom (tačka b). „Organizovana grupa“ označava grupu koja nije slučajno formirana radi neposrednog izvršenja krivičnog dela i koja ne mora da ima formalno definisane uloge svojih članova, kontinuitet članstva ili razvijenu strukturu (tačka c).

U obzir treba uzeti i odredbe člana 5. Konvencije u kojima su data pravila za kažnjavanje samog učešća u grupi za organizovani kriminal. Prema stavu 1. toga člana Konvencije svaka država potpisnica treba kao krivično delo da ustanovi: a) dogovaranje sa jednim ili više lica radi vršenja teških krivičnih dela sa ciljem sticanja finansijske ili druge materijalne koristi; b) aktivno učešće u kriminalnim aktivnostima grupe za organizovani kriminal ili u ostalim aktivnostima koje doprinose ostvarivanju kriminalnog cilja; c) organizovanje, naređivanje, pomaganje, podsticanje, omogućavanje ili davanje saveta u vezi sa činjenjem teških krivičnih dela u kojima učestvuje grupa za organizovani kriminal.

Stavovi 2. i 3. člana 5. Konvencije glase: O postojanju saznanja, namere, svrhe ili dogovora iz stava 1. ovog člana može se zaključiti na osnovu objektivnih činjeničnih okolnosti. Države potpisnice čiji zakoni zahtevaju umešanost grupe za organizovani kriminal kako bi se krivično delo okarakterisalo u skladu sa stavom 1 (a) (i) ovog člana moraju osigurati da njihovi domaći zakoni obuhvataju sve teže zločine u koje su uključene grupe za organizovani kriminal. Takve države potpisnice, kao i države potpisnice čijim domaćim zakonima je predviđena radnja realizacije dogovora kako bi se krivična dela okarakterisala u skladu sa stavom 1 (a) (i) ovog člana, obavestiće o tome Generalnog sekretara Ujedinjenih nacija u vreme potpisivanja ili deponovanja instrumenata ratifikacije, prihvatanja, odobravanja ili pristupanja ovoj konvenciji.

Zakonodavstva pojedinih država, međutim, ne određuju pojam organizovanog kriminala, već primenu specijalnih istražnih tehnika kojima se privremeno ograničavaju prava i slobode građana vežu za vrstu krivičnih dela nabrojanih u zakonu ili za težinu predviđenih krivičnih sankcija, ili kombinovano, za vrstu i težinu krivičnih dela. Tako je u članu 181. ZKP Hrvatske dat jedan prilično širok katalog krivičnih dela prema vrstama (protiv Republike, protiv međunarodnog prava, protiv polne slobode i td.) i prema pojedinim inkriminacijama (ubistvo,

otmica, podvođenje i td.), uključujući i sva krivična dela za koja je propisana kazna „dugotrajnog zatvora“. Slično je postupljeno i u ZKP Bosne i Hercegovine: posebne istražne radnje mogu se odrediti za krivična dela protiv državnog integriteta, protiv čovečnosti i međunarodnog prava, terorizma i za koja se prema zakonu može izreći kazna zatvora najmanje tri godine ili teža kazna (član 117). ZKP Crne Gore ima odredbu u kojoj je određen pojam organizovanog kriminala na principijelniji način (član 507), slično odredbi člana 21. ZKP Srbije.

3. Opšte pretpostavke za primenu mera tajnog nadzora

Zakonik o krivičnom postupku Srbije ne sadrži opšte odredbe koje bi važile za sve mere tajnog nadzora i koje bi se odnosile na pitanja koja kod svih ovih mera moraju biti uređena na isti način, kao što ima odredbe o opštim pravilima za primenu mera procesne prinude (član 165). Iz tog razloga izostale su veoma važne instruktivne odredbe da će se primena mere tajnog nadzora ukinuti po službenoj dužnosti kad prestanu razlozi zbog kojih je određena; da je sud dužan da se u primeni ovih mera rukovodi ustavnim pravilima o srazmernosti ograničenja ljudskih prava i svrhe ograničenja i obavezi organa gonjenja da svrhu ograničenja ljudskog prava uvek nastoje postići manjim ograničenjem, odnosno bez ikakvog ograničenja, ako je to moguće (član 20. stav 3. Ustava) i dr. Načelo srazmernosti, koje ZKP poznaje kod određivanja mera za obezbeđenje prisustva okrivljenog u postupku, mora postojati sve vreme dok traje ograničenje ustavnih prava. Mere se mogu primeniti pod uslovom da postoje osnovi sumnje da je određeno lice učinilo određeno krivično delo ili da je učestvovalo u njegovom izvršenju, odnosno da se priprema na izvršenje krivičnog dela, a to se ne bi moglo otkriti, sprečiti ili dokazati na drugi način ili bi izazvalo nesrazmerne teškoće.

Svrha istraživanja odnosno otkrivanja se ne može postići „na drugi način“ ako policija i javni tužilac nikako ne mogu doći do drugih izvora saznanja o činjenicama, ili bi traganje za njima bilo povezano sa nesrazmernim teškoćama (npr. prikupljanje dokaza za otvaranje postupka bilo bi vremenski znatno produženo). Budući da Zakonik pretpostavlja da će se primenom ovih mera doći do takvih izvora saznanja o činjenicama, one se ne bi smele primenjivati kad se pouzdano zna da se na taj način cilj nikako ne može postići (npr. lice prema kome je određeno prisluškivanje telefonskih razgovora nema telefon i ne vodi telefonske razgovore koji imaju veze sa krivičnim delom).

„Osnovi sumnje“ su pretpostavka za određivanje ovih mera i odnosi se na određena lica kao presumptivne učinioce. Oni predstavljaju izvore saznanja o činjenicama iz kojih proizlazi verovatnost da je neko lice počinilo, odnosno da priprema krivično delo za koje Zakonik dopušta primenu navedenih mera. Osnovi sumnje moraju: a) da prethode određivanju mera tajnog nadzora, jer je njihova primena opravdana samo kao odgovor državne vlasti na sumnju da je izvršeno krivično delo, odnosno da se ono priprema; b) da sa određenim stepenom sigurnosti, koji je veći od prostog nagađanja i proizvoljnog spekulisanja, pokazuju da je izvršeno, odnosno da se priprema krivično delo organizovanog kriminala; c) da sumnja ide protiv određenog lica kao pripadnika kriminalne organizacije ili učinioca krivičnog dela. Radi se redovno o indicijama. Njih bi moralo biti više, tj. najmanje dve i moraju se odnositi na određeno lice ili više lica. „Osnovi sumnje“

predstavljaju, u stvari, isti stepen uverenja u istinitost činjenica kao i „osnovana sumnja“, koja u našem zakonodavstvu služi za donošenje odluke o pokretanju krivičnog postupka, a ne za sprovođenje policijskih izviđaja u pretkrivičnom postupku.

U skladu sa ustavnim načelom srazmernosti (član 20. st. 1. i 3. Ustava Srbije)²²¹, ograničenje ustavnih prava i sloboda građana radi pribavljanja dokaza za dela organizovanog kriminala, moguće je tek subsidijarno, kada se do tih dokaza ne bi moglo doći na drugi način, ili bi to bilo moguće uz nesrazmerne teškoće. U takvom slučaju, na zahtev javnog tužioca, istražni sudija može odrediti pojedine mere kojima se privremeno ograničavaju ustavna prava i slobode licu za koje postoje osnovi sumnje da je samo učinilo ili sa drugim licima sudelovalo u izvršenju nekog krivičnog dela koje se po zakonu može kvalifikovati kao delo organizovanog kriminala. Te su mere navedene taksativno u Zakoniku o krivičnom postupku (član 146–155),²²² bilo kao mere tajnih policijskih opservacija, bilo kao mere penetracije u kriminalne organizacije.

Evropski sud za ljudska prava je u više presuda ustanovio pravila za primenu mera tajnih opservacija. Kako one ograničavaju ustavno pravo na nepovredivost privatnog i porodičnog života iz člana 8. stav 1. Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda (gde spadaju i prava na nepovredivost stana i tajnost prepiske i drugih načina opštenja), te mere su načelno dopuštene samo u izuzetnim slučajevima iz stava 2. istog člana Konvencije: ako su u demokratskom društvu nužne, pored ostalog, radi „interesa državne bezbednosti, javnog reda i mira, i radi sprečavanja nereda i zločina“. Pri tome, države mogu samostalno da odrede pretpostavke za primenu tih mera, ali je ta samostalnost ograničena konvencijskim načelima koja građanima garantuju adekvatna i efikasna jemstva protiv samovolje i zloupotrebe (presuda *Klass v. Nemačke* 1978, koja se odnosi na tajni nadzor nad telekomunikacijama). Ta načela, pored spomenutog načela srazmernosti (primenjenog na slučaj organizovanog kriminala u presudi *Malone v. Velika Britanija*, 1985), uključuju: a) postojanje *zakonske osnove* za tajne opservacije (pri čemu Konvencija pojam zakona tumači i kao podzakonske propise i sudske precedente kao izvore prava – *Kruslin v. Francuska*, 1990), koja (osnova) mora: aa) za građane biti „pristupačna i precizna“, a ne da se sastoji, npr. samo od nepredvidivih administrativnih običaja, i bb) takva da dovoljno jasno odredi obim i način primene diskrecionih ovlašćenja državnih organa koji te mere primenjuju (*Malone*, § 68, *Kruslin*, § 30, 36); b) određivanje kruga lica koja mogu biti podvrgnuta tajnoj opservaciji; c) određivanje krajnjeg roka primene; d) uređenje postupka nadzora u toku primene mere, uključujući sastavljanje izveštaja o izvršenju mere, zaštiti tajnosti njenih rezultata i njihovom uništavanju nakon obustave postupka ili izricanja oslobađajuće presude (*Kruslin*, § 35; *Huvig*

221 Ograničenje ljudskih prava je dozvoljeno samo u obimu koji je neophodan da se ustavna svrha ograničenja zadovolji u demokratskom društvu (stav 1) i ako ne postoji način da se svrha ograničenja postigne manjim ograničenjem prava (stav 3).

222 Zakonske odredbe navedene u ovom tekstu bez navođenja propisa na koji se odnose, tuču se Zakonika o krivičnom postupku iz 2006. godine. Taj je Zakonik donet u maju 2006. godine, a trebalo je da se počne primenjivati od 1. juna 2007. godine, ali posebnim Zakonom o izmenama i dopunama toga Zakonika („Sl. glasnik RS“, 49/2007) njegova primena odložena do 31. decembra 2008. godine.

v. *Francuske*, 1990, § 34). Nije u skladu sa odredbom člana 8. Konvencije ako nacionalne vlasti, u nedostatku zakonske osnove, analogijom prošire razlog za prisluškivanje telekomunikacija na tajno snimanje privatnih prostorija (*Vetter v. Francuska*, 2005, § 21–29).

Druga lica (za koja ne postoje osnovi „kriminalne“ sumnje) mogu doći pod udar ovih mera samo izuzetno, pod određenim zakonskim pretpostavkama (da postoje osnovi sumnje da učiniocu ili od njega prenose saopštenja ili poruke u vezi sa krivičnim delom ili da se učinilac služi njihovim telefonskim priključcima ili drugim telekomunikacionim uređajem, da postoji pristanak oštećenog da se te mere primene u njegovim prostorijama ili na predmetima koji su u njegovom raspolaganju i td.). To, međutim, ne mogu biti lica za koja organi gonjenja znaju da se u kasnijem krivičnom postupku mogu pojaviti kao tzv. privilegovani svedoci i lica koja se ne kañnjavaju za neprijavlivanje krivičnog dela (član 332. stav 3. KZ). U ZKP Srbije takve odredbe za sada ne postoje.

4. Vrste mera tajnog nadzora i predlozi vezani za pojedine mere

Ove mere se u zakonodavstvu nazivaju različito: posebne istražne radnje (ZKP BiH), posebne dokazne radnje (ZKP Srbije), posebni izvidi kaznenih dela (ZKP Hrvatske), mere tajnog nadzora (ZKP Crne Gore). Izgleda da je najbolji naziv upotrebljen u ZKP Crne Gore, jer upozorava na uticaj ovih mera na ljudska prava i slobode građana. Prema ZKP Srbije „posebne dokazne radnje“, tj. mere tajnog nadzora su: a) tajni zvučni i optički nadzor osumnjičenog, b) pružanje simulovanih poslovnih usluga i sklapanje simulovanih pravnih poslova, c) angažovanje prikrivenog islednika, d) kontrolisana isporuka. Posebne mere za pribavljanje dokaza o delima organizovanog kriminala koje se sastoje iz proaktivne delatnosti policijskih službenika (sa prikrivenim identitetom), ne smeju biti usmerene na stvaranje odluke o izvršenju krivičnog dela. U praksi Evropskog suda smatra se da su proaktivne delatnosti tajnih policijskih islednika saglasne Konvenciji ukoliko ne pređu u delatnost „agenta provokatora“. Precedentnu odluku u pogledu dopuštenosti upotrebe prikrivenih islednika Sud je doneo u presudi *Texeira de Castro v. Portugalija* (1998), kojoj je prethodila presuda *Ludi v. Švajcarske* (1993). U poslednjem predmetu policija je na osnovu sudske naredbe najpre zakonito prisluškivala telefon lica sumnjivog za preprodaju opojnih droga nakon čega je odredila jednog svog službenika da, kao prikriveni islednik, pokuša od osumnjičenog da kupi određenu količinu droge. Njihovi razgovori su tajno snimljeni i na osnovu tako prikupljenih dokaza osumnjičeni je kasnije bio osuđen. Njegovu pritužbu zbog povrede prava na tajnost ličnog života iz člana 8. Konvencije, Sud je odbio iz razloga što je ocenio da je korišćenje tajnog islednika, kao samostalne mere ili u kombinaciji sa zakonitim prisluškivanjem, dopušteno prema članu 8. stav 2. Konvencije, zato što je delatnost osumnjičenog prema švajcarskom krivičnom zakonu bila kriminalna, i što je preprodajom droge svesno ušao u rizik da može „naleteti“ na policijskog službenika kome je zadatak da otkriva i hvata učinioce krivičnih dela, pa zbog toga takva delatnost ne predstavlja neovlašćeno zadiranje u privatni život (§ 9–13, 40–41). Ova presuda, međutim,

nije precizirala pretpostavke za preduzimanje mera tajnih proaktivnih istraživanja, pa ih je Evropski sud morao ustanoviti u presudi *Teixeira de Castro*, koja se odnosi na slučaj u kome su dvojica policijskih agenata, saznajući da je osumnjičeni preprodavac droge, njemu ponudili na otkup određenu količinu heroina, pa ga prilikom te transakcije uhapsili. Nakon što su portugalski sudovi odbili prigovor osumnjičenog da su policijski agenti delovali bez sudske naredbe i da osuda počiva na rezultatu delovanja agenta provokatora uprkos zabrani portugalskog ZKP, da se dokaz pribavljen krivičnim delom smatra neupotrebljivim u postupku, Evropski sud je prihvatio pritužbu osumnjičenog, ustanovljavajući da je Portugalija, mada se svaka država u ranim fazama krivičnog postupka može legitimno služiti i proaktivnim metodama istraživanja težih krivičnih dela, propustila da detaljnije uredi tu metodu i time je povredila pravo okrivljenog na pravičan postupak (član 6. stav 1. Konvencije). Detaljnom regulativom zakonodavac mora da uredi sledeća pitanja: a) nadležnost državnog organa za primenu mere (prema shvatanju Suda to može da bude samo sudski organ); b) materijalne pretpostavke za primenu (postojanje osnovane sumnje da lice pod merom čini ili sudeluje u izvršenju krivičnog dela) i c) granice dopuštenog načina delovanja prikrivenog islednika (on se mora ograničiti na „pasivno“ otkrivanje i prikupljanje saznanja o činjenicama, a ne sme svojim ponašanjem navoditi na formiranje odluke da se počinji krivično delo).

Mere tajnog nadzora se određuju na strogo propisan način i na strogo određeni rok. Meru određuje istražni sudija pisanom i obrazloženom naredbom koju izvršavaju organi policije. Naredba mora da ima sadržinu sličnu naredbi o pretresanju stana (zakonski naziv krivičnog dela i kratak činjenični opis, vreme početka mere, razlozi za njeno određivanje i okolnosti zbog kojih je neophodna za uspeh istrage. Kako Zakonik ne sadrži opšte odredbe koje bi važile za sve mere tajnog nadzora i koje bi se odnosile na pitanja koja kod svih ovih mera na isti način moraju biti uređena, vreme trajanja svake pojedine mere tajnog nadzora određeno je posebno za svaku meru i različito od mere do mere, umesto uniformno za sve mere zajedno, kao što se to uobičajeno čini.

Zakonik ne sadrži posebne odredbe o režimu prisluškivanja telefonskih razgovora između okrivljenog i njegovog branioca iz čega izlazi da i za te razgovore vrede opšta pravila. To predstavlja dalje ograničenje ustavom zajemčenih prava odbrane okrivljenog: a) da „nesmetano opšti“ sa svojim braniocem (član 33. st. 2. Ustava) i b) da uskrati iskaze protiv sebe i svojih bliskih (član 33. stav 7. Ustava), i to ne samo kod krivičnih dela organizovanog kriminala, već kod svih krivičnih dela. Zbog značaja ovog pitanja za ustavna prava okrivljenog, nadzor nad njegovom komunikacijom sa svojim braniocem, bilo bi potrebno detaljnije urediti.

Snimci, isprave i predmeti pribavljeni primenom mera tajnog nadzora mogu se upotrebiti kao dokazi u krivičnom postupku, a prikriveni islednik i policijski službenik koji je učestvovao u pružanju simulovane poslovne usluge ili sklapanju simulovanog pravnog posla može se ispitati kao svedok o toku sprovođenja tih mera. Ispitivanje o sadržini razgovora koji su vođeni sa osumnjičenim, u načelu nije dopušteno, jer bi se time na zaobilazan način u dokazni materijal uveo i iskaz osumnjičenog koji je dao organima gonjenja bez ikakvog upozorenja i bez prisutnosti branioca, dakle bez jemstva odbrane.

Pogreške u određivanju i primeni mera tajnog nadzora imaju za posledicu neupotrebljivost njihovih rezultata prilikom donošenja sudskih odluka u krivičnom postupku. Takve pogreške mogu biti različite, počev od netačne procene „osnova sumnje“ o postojanju dela organizovanog kriminala i drugih opštih pretpostavki, preko grešaka u formi i sadržini naredbe o određivanju mera, pa do pogrešnog računanja rokova u kojima određene mere nadzora mogu da traju. Ta pitanja se rešavaju u toku postupka, dakle već u samoj istrazi, kada je istražni sudija dužan da iz spisa izdvoji nedozvoljene dokaze. U praksi će se ta pitanja najčešće javljati u toku glavnog pretresa, kada će biti potrebno sprovesti jedno čitavo malo „suđenje u suđenju“, kako bi se odlučilo o dopustivosti upotrebe spornih rezultata dobijenih primenom mera tajnog nadzora. Pogrešna odluka o tome pitanju može dovesti do zasnivanja presude na apsolutno bitnoj povredi odredaba krivičnog postupka.

5. Svedok saradnik

(Jovan Ćirić)

Ovaj, relativno novi institut u borbi protiv organizovanog kriminala i terorizma, nastao je tokom sedamdesetih godina i poznat je pod imenom „*collaborator of/with justice*“, ili popularno u italijanskom žargonu „*pentito*“ (pokajnik). Odnosi se na mogućnost da jednom ili većem broju članova organizovane kriminalne grupe bude oprošteno suđenje, ili dalje izdržavanje kazne u zamenu za davanje korisnih informacija koje mogu pomoći u rasvetljavanju kriminalnog slučaja, odnosno u istrazi o delovanju i aktivnostima čitave kriminalne grupe. Prvi put, ovaj institut je bio primenjen u slučaju italijanskog mafijaša Tomasa Buskete (*Tommaso Buscetta*) koji je na tzv. „*Maxi Trial-u*“ 1986–1987. bio najpre optužen i osuđen za dvostruko ubistvo i švercovanje narkotika, ali je kasnije pristao da sarađuje sa istražnim organima, što je dovelo do već pomenutog „*Maxi trial-a*“, kada je bilo doneto 360 osuđujućih presuda.²²³ Po završetku suđenja, *Busketa* je oslobođen daljih optužbi i preseljen u SAD, gde mu je promenjen identitet i gde je on uključen u program zaštite svedoka, tako da je 2000. godine umro prirodnom smrću u svojoj 71. godini života. Ostalo je međutim zabeleženo i to da je uprkos svemu, čak 14 njegovih bliskih rođaka nakon toga bilo ubijeno od strane mafije, od kojih i dva sina.²²⁴ Sa *Busketom* je, međutim, započela nova era u razvoju instituta „*collaborator of justice*“, koji se sada primenjuje u mnogim državama sveta, pre svega u Italiji i SAD.²²⁵ U Italiji se saradnicima pravosuđa kazna umanjuje za 1/3, ili izuzetno za 1/2, dok se u SAD to rešava nagodbom tužioca i okrivljenog, koji ako pristane da svedoči protiv ostalih saokrivljenih, dobija status „svedoka sa imunitetom“ i kazna mu se ublažava u skladu sa prethodnim dogovorom sa tužiocem.²²⁶ U svakom slučaju, komparativne analize pokazuju da većina država ipak ne daje potpuno oslobođenje od kazne, već samo delimično umanjeње, odnosno

223 O tome na internet sajtu www.mruni.it/paladiniai/FAKULTETAI/tf/bpkdokumentai/pdf

224 O tome u radu Vanje Bajović, *Položaj i zaštita svedoka saradnika*, „Pravni život“, 9/2006, str. 1178.

225 O tome videti na internet adresi <http://en.wikipedia.org/wiki/Pentito>

226 Vanja Bajović, op.cit. str. 1180

blaže kažnjavanje saradnika pravde.²²⁷ No, bilo kako bilo, kritike i podozrenja, kada je u pitanju institut „pokajnika“, ili kako se to kaže „svedoka-saradnika“, tj. „*collaborator of justice*“, ostaju i dalje, pre svega u tom smislu da će dotični (svedoci-saradnici) biti uvek spremni da izmisle priču da bi za uzvrat dobili odgovarajuće beneficije; da će izmisliti priču da bi optužili one koje ne vole, pa i stvarne borbe protiv mafije. Zatim tu je i opšta primedba da je njihovo angažovanje koje podrazumeva ublažavanje kazne, nezaslužena nagrada, umesto zaslužene kazne za ono što su činili. Najžešće kritike u Italiji dolaze od strane političara, koji smatraju da svedočenje „pentita“ često može biti zloupotrebjeno u političke svrhe.²²⁸

Imajući upravo to u vidu, naročito realne mogućnosti da institut svedoka-saradnika, kao i druge specijalne istražne tehnike, bude zloupotrebljen, pre svega na štetu optuženog, mi ovde moramo da se pozovemo na Savet Evrope i njegovu Preporuku Rec.(2005)10, o specijalnim istražnim tehnikama u vezi sa ozbiljnim zločinima, uključujući tu i akte terorizma. Preporuku je usvojio Komitet Ministara 20. aprila 2005. i u članu 4. se kaže, između ostalog, da „će specijalne istražne tehnike biti korišćene samo onda kada postoje dovoljno ubedljivi razlozi da se poveruje da je učinjeno, ili da se priprema ozbiljno krivično delo, od strane jednog ili više pojedinaca“. U članu 5. ove preporuke se insistira na proporcionalnosti između pozitivnih efekata koji nastaju upotrebom specijalnih istražnih tehnika i eventualnog ugrožavanja ljudskih prava onoga prema kome se te tehnike primenjuju. U članu 6. se države članice pozivaju da primenjuju manje invazivne (invazivne po ljudska prava) specijalne istražne tehnike, ukoliko se i sa takvim „običnijim“ tehnikama mogu postići zadovoljavajući efekti na planu otkrivanja, sprečavanja ili procesuiranja krivičnih dela. Bitno je da se u članu 7. ove preporuke ipak insistira i na tome da primena specijalnih istražnih tehnika mora biti praćena odgovarajućim merama zaštite prava optuženog na fer suđenje iz člana 6. Evropske Konvencije o ljudskim pravima.

Kada govorimo o svedoku-saradniku, ovde treba posebno pomenuti konvenciju iz Palerma, tj. Konvenciju UN protiv transnacionalnog organizovanog kriminala iz 2000. godine. Pored ostalog, u članu 26. te konvencije, kaže se, da će svaka država potpisnica Konvencije preduzeti odgovarajuće mere kojima će ohrabrivati one koji učestvuju, ili su učestvovali u organizovanim kriminalnim grupama na sledeće:

(a) da nadležnim istražnim organima daju korisne, neophodne informacije, pre svega da identifikuju prirodu, sastav, strukturu, mesto delovanja i aktivnosti kriminalne grupe; zatim da ukažu na veze (domaće i međunarodne) koje dotična organizovana kriminalna grupa, održava sa drugima; te da ukažu na krivična dela koja je organizovana kriminalna grupa već učinila, odnosno koja mogu biti učinjena.

(b) da omoguće faktičku, konkretnu pomoć nadležnim organima u hapšenju pripadnika organizovane kriminalne grupe, odnosno u oduzimanju sredstava (imovinske koristi) koju je grupa stekla vršenjem krivičnih dela.

U stavu 2. člana 26. Konvencije se takođe kaže i to, da će svaka država potpisnica razmotriti mogućnost ublažavanja kazne optuženome koji nadležnim dr-

227 Ibidem.

228 Luciano Violante *Non e la piovra. Dodici tesi sulle mafia italiane*, Einaudi, 1994.

žavnim organima pruži važnu pomoć u postupcima istrage i optuženja za dela iz ove konvencije.

U stavu 3. toga člana se govori i o tome da će svaka država potpisnica razmotriti i mogućnost da u svom domaćem pravu pruži imunitet (zaštitu) od krivičnog proгона onim licima koje državnim organima pruže važnu pomoć i informacije. Zaštita tih osoba biće sprovedena putem mera koje se inače obezbeđuju u postupku zaštite svedoka uopšte (*witness protection programe*). Takođe se u Konvenciji govori i o međunarodnoj saradnji i pomoći u slučajevima kada se jedna osoba (svedok-saradnik) nađe u drugoj zemlji, odakle može pružiti, i u konkretnom slučaju i pruži, značajnu pomoć organima druge države.²²⁹

6. Vanprocesna zaštita svedoka

(Robert Sepi)

a) Međunarodni izvori

Prema odredbama Konvencije UN o transnacionalnom organizovanom kriminalu svaka država bi trebalo da usvoji mere koje su neophodne za zaštitu od odmazde ili zastrašivanja svedoka koje svedoče u krivičnom postupku za krivična dela propisana odredbama ove konvencije ili za zaštitu članova njihove porodice i njima bliskih lica. Takve mere treba da uključuju uspostavljanje fizičke zaštite takvih lica kao i njihovo prikrivanje i preseljenje, onemogućavanje dostupnosti informacija koji se tiču identiteta takvih osoba ili njihovu ograničenu dostupnost ili nekih mera tehničke zaštite koje treba da obezbede da svedok, siguran da je zaštićen, svedoči u krivičnom postupku (član 24. Konvencije). Pored toga, države potpisnice treba da usvoje mere koje su potrebne za pomoć i podršku žrtvama krivičnih dela (član 25. Konvencije).

Krivičnopravna Konvencija SE o korupciji predviđa obavezu država potpisnica da propišu takve mere koje su neophodne da obezbede efektivnu i adekvatnu zaštitu za onoga ko svedoči u krivičnom postupku ili na drugi način sarađuje sa istražiteljima ili tužiocima ili za svedoka koji je već svedočio o krivičnim delima propisanim odredbama ove Konvencije (član 22. Konvencije). Prema Preporuci SE br (2001)11 o vodećim principima u borbi protiv organizovanog kriminala države članice treba da obezbede efikasnu i efektivnu fizičku, psihičku i svaku drugu pomoć i zaštitu licu ili saradniku pravde koji takvu pomoć i zaštitu zahteva a koji je dao ili će dati svoj iskaz u vezi sa organizovanim kriminalom (član 2. Preporuke). Takve mere zaštite treba da se daju kako u zemlji tako i van nje, pre, za vreme i nakon trajanja krivičnog postupka (član 2. Preporuke).

b) Slovenija

Prikaz slovenačkog zakonodavstva u ovoj oblasti je posebno značajan s obzirom da se radi o državi čije je pravno nasleđe identično našem a koja je postala članica EU. Za razliku od našeg, slovenački zakonodavac se prilikom donošenja

²²⁹ Interesantno je da Konvencija ni u jednom trenutku ne upotrebljava izraz ni „svedok-saradnik“, ni „saradnik pravde“, ni „pokajnik“, već je naslov člana 26. „mere za jačanje saradnje sa organima pravosudne vlasti“.

Zakona o zaštiti svedoka (*Zakon o zaštiti priča*)²³⁰ opredelio za uobičajeni, nešto uži koncept zaštite u pogledu lica koja mogu biti obuhvaćena programom zaštite. Naime, zakonom su propisani uslovi i postupak za pružanje zaštite svedocima i drugim ugroženim licima zbog sudelovanja u krivičnom postupku (član 1. Zakona). Navedena odredba zahteva dodatna tumačenja jer bi se, gledajući samo nju, moglo zaključiti da je navedenim zakonom prihvaćena šira koncepcija zaštite. Istina je, međutim, da se zaštita na prvom mestu može pružiti ugroženim licima pod kojima se, prema odredbama samog zakona, smatraju ugroženi svedoci i druge ugrožene osobe (član 3. Zakona). Tim povodom zakonodavac je sam dao definiciju pojma „druge ugrožene osobe“ koji obuhvata kako bližeg srodnika svedoka (njihovo pravo značenje se naknadno određuje u skladu sa odredbama člana 236. stav 1. tač. 1–3. Zakonika o krivičnom postupku²³¹) tako i svaka druga osoba koja je ugrožena zbog svog odnosa sa svedokom (član 3. Zakona). Pored toga, ukoliko samim zakonom nije određeno drugačije, odredbe o zaštiti svedoka se shodno primenjuju i na osumnjičene i optužene pod uslovom da im se prema odredbama Krivičnog zakonika kazna može umanjiti a radi se o licima koja su ugrožena jer su kao izvršioci krivičnih dela učinjenih od strane zločinačkog udruženja sprečili njihovo dalje vršenje ili otkrili podatke koji su neophodni radi njihovog dokazivanja u krivičnom postupku. Štaviše, navedene odredbe o zaštiti svedoka se, ukoliko zakonom nije drugačije propisano, imaju shodno primeniti i prema drugim licima koja su ugrožena zbog svog odnosa sa osumnjičenima ili optuženima (član 4. Zakona). Drugim rečima, cilj donošenja zakona jeste pružanje posebne zaštite ne samo tačno navedenim učesnicima u krivičnom postupku (svedoci, osumnjičeni i optuženi), već i njima bliskim licima.

Prema propisima slovenačkog zakonodavstva, postoje dva centralna državna organa uključena u pružanje zaštite ugroženim licima. Prvi od njih je Komisija za zaštitu ugroženih osoba koju čine četiri člana: sudija Vrhovnog suda Republike Slovenije (koji je po svojoj funkciji i predsednik Komisije), državni tužilac iz Vrhovnog državnog tužilaštva, predstavnik ministarstva pravde i predstavnik ministarstva unutrašnjih poslova (član 7. Zakona). Članovi Komisije se imenuju iz reda stručnjaka za krivično pravo na period od pet godina i mogu biti ponovo birani bez ikakvih ograničenja (član 7. Zakona). Odluku o imenovanju i razrešenju donosi rukovodilac organa iz koga dolaze prema odredbama o upravnom postupku (član 7. Zakona). Članstvo u Komisiji prestaje u tri slučaja: na osnovu prestanka funkcije odnosno radnog odnosa u organu koji je imenovao člana, u slučaju podnošenja osnovanog zahteva samog člana i kao posledica nesavesnog rada u Komisiji (član 9. Zakona). Podaci o članovi Komisije, koji primaju naknadu za svoj rad, se mogu dostavljati sudovima na njihov zahtev u vezi sa potrebama krivičnog postupka (član 7. Zakona). Odredbe o upravnom postupku se shodno primenjuju i na rad Komisije (član 8. Zakona). Zakonom su predviđena dva načina odlučivanja. Odluke Komisije o uključivanju u program zaštite i prestanku programa zaštite moraju biti donete jednoglasno (član 8. Zakona). Sve ostale odluke se donose većinom glasova. Zakonom je propisana tajnost rada i zasedanja Komisije a njen predsednik je ovlašćen da odlučuje kako o stepenu tajnosti tako

230 Zakon o zaštiti priča, *Uradni list RS*, br. 81/2006.

231 Zakon o kazenskom postupku, *Uradni list RS*, br. 32/2007.

i o dostupnosti podataka koji postoje ili nastanu u vezi sa njenim radom. Administrativne i tehničke poslove za potrebe Komisije obavlja na osnovu naredaba predsednika Komisije Jedinica za zaštitu ugroženih osoba (član 8. Zakona). Jedinica za zaštitu ugroženih osoba je, organizaciono gledano, jedinica Policije (član 3. Zakona) ovlašćena za primenu nužnih mera zaštite kao i predlaganje, organizovanje i preduzimanje mera predviđenih programom zaštite i vršenje drugih poslova predviđenih zakonom (član 5. Zakona). Kada ne može na drugi način izvršiti poslove iz svoje nadležnosti, Jedinica za zaštitu je ovlašćena da prikrije pravi identitet svojih zaposlenih, kao i vlasništvo nad stvarima i prostorima koji su namenjeni za izvršavanje mera zaštite (član 6. Zakona). Tom prilikom Jedinica je ovlašćena da upotrebljava promenjene podatke o licima, promenjene isprave, lične isprave i druga dokumenta. Odluku o tome donosi predsednik Komisije na predlog rukovodioca Jedinice za zaštitu (član 6. Zakona).

Zaštita se pruža ugroženim osobama kako u pretkrivičnom postupku, tokom trajanja krivičnog postupka tako i nakon njegovog okončanja (član 2. Zakona). Zakonom su propisani uslovi koji moraju biti ispunjeni za zaštitu ugroženih osoba: mora biti pokrenut pretkrivični (odluka o preduzimanju istražnih radnji) ili krivični postupak, svedok mora svedočiti o krivičnim delima, njihovim izvršiocima ili o drugim pravno relevantnim okolnostima, krivično delo nije moguće dokazati niti sprečiti njegovo dalje vršenje bez učešća svedoka u pretkrivičnom ili krivičnom postupku, da usled takvog učešća svedoka nastaje stvarna opasnost za život i telo njega ili druge ugrožene osobe, takvu opasnost nije moguće sprečiti i otkloniti (i tako obezbediti učešće svedoka) bez preduzimanja nužnih mera zaštite predviđenih programom zaštite kao što mora postojati procena o mogućnosti uspešnog sprovođenja programa zaštite. Izjava da će svedok svedočiti o krivičnim delima, njihovim izvršiocima ili o drugim pravno relevantnim okolnostima mora biti sadržana u zapisniku koji pred nadležnim državnim tužiocem potpisuje svedok. Pre davanja takve izjave, nadležni državni tužilac će svedoka upoznati sa pravima i obavezama koje će imati prilikom saslušanja u toku krivičnog postupka (član 10. Zakona).

Postupak zaštite započinje na taj način što Generalni državni tužilac, na inicijativu nadležnog državnog tužioca, podnosi Komisiji predlog za uključivanje ugrožene osobe u program zaštite (član 12. Zakona). Pre same predaje predloga, nadležni državni tužilac mora svedoka upoznati sa posledicama koje nastupaju usled uključivanja u program zaštite (član 12. Zakona). Imajući u vidu da je osnovni princip uključivanja ugrožene osobe u program zaštite – princip dobrovoljnosti iskazan u vidu saglasnosti (član 2. Zakona) neophodno je pre podnošenja predloga za uključivanje pribaviti pismenu saglasnost svedoka ili druge ugrožene osobe (član 12. Zakona). Navedeni predlog je neophodan uslov za pokretanje uvodnog postupka. Naime, o podnetom predlogu Komisija mora odlučiti najkasnije u roku od osam dana od dana njegovog podnošenja (član 13. Zakona). Prilikom odlučivanja Komisija će pored napred navedenih uslova posebno ceniti vrstu i težinu krivičnih dela, opasnost za ugrožene osobe, mogućnosti za zaštitu ugrožene osobe i druge okolnosti slučaja. Ukoliko oceni da su ispunjeni svi propisani uslovi Komisija donosi odluku o pokretanju postupka za uključivanje u program zaštite dok u suprotnom slučaju donosi odluku o odbijanju predloga. Protiv odluke Komisije nije propisana mogućnost ulaganja pravnog leka (član

13. Zakona). Nakon donošenja odluke o pokretanju postupka, a pre odlučivanja o uključivanju u program zaštite vrši se procena mogućnosti za njegovo uspešno sprovođenje (član 14. Zakona). Procenu tih mogućnosti izrađuje Jedinica za zaštitu (član 10. u vezi članom 14. Zakona) najkasnije u roku od tri meseca od dana donošenja odluke o pokretanju postupka na osnovu svih pribavljenih podataka vezanih za ugroženu osobu (član 14. Zakona). U slučaju da se tokom izrade ove procene utvrdi da je za uspešno izvođenje programa neophodno uključenje i drugih ugroženih osoba koje nisu obuhvaćene podnetim predlogom kao i da uključivanje u program zaštite osoba koje su predložene nije potrebno, Jedinica za zaštitu će o tome obavestiti Generalnog državnog tužioca. Kada donese pozitivnu ocenu o mogućnostima uspešnog sprovođenja programa zaštite Jedinica za zaštitu priprema i predlog potrebnih mera zaštite. Pored toga, ova jedinica pribavlja i pismenu izjavu ugrožene osobe da su svi lični i drugi podaci koje je dala ili potpisala istiniti i potpuni, da je upoznata sa činjenicom da u slučaju neistinitih i nepotpunih podataka neće biti uključena u program zaštite ili da će on biti obustavljen kao i da su joj poznata njena prava i dužnosti kao i razlozi za prestanak programa zaštite (član 14. Zakona). Komisija u roku od osam dana od dana dostavljanja navedene procene mora odlučiti o uključivanju ugrožene osobe u program zaštite (član 15. Zakona). Pozitivna odluka tj. odluka o uključivanju ugrožene osobe u program zaštite mora sadržati mere koje se imaju primeniti i prava i dužnosti ugrožene osobe. Ni protiv ove odluke Komisije nije dozvoljen pravni lek (član 15. Zakona).

Obim zaštite je u slovenačkom zakonodavstvu široko postavljen. Tako se zaštićenim osobama pored zaštite tokom trajanja programa pruža i potrebna psihološka, psiho-socijalna i pravna pomoć (član 18. Zakona). Interesantno rešenje sadrži odredba koja propisuje da Jedinica za zaštitu može sarađivati sa nevladinim organizacijama sa kojima postoje potpisani sporazumi prilikom pružanja navedene pomoći. Tokom programa zaštite mogu se, u zavisnosti od stepena i trajanja ugroženosti, primeniti jedna ili više mera zaštite (član 18. Zakona). Slovenački model poznaje nekoliko vrsta mera zaštite: nužne mere zaštite, preseljenje osobe, promena dokumenata, onemogućavanje saznavanja i dostavljanja izvornih ličnih podataka ugrožene osobe, prikrivanje identiteta za potrebe sudskog postupka, promena identiteta, upotreba video-konferencijske ili telefonske veze, međunarodna razmena, mere zaštite u zatvoru ili zavodskoj ustanovi i ekonomska i socijalna pomoć (član 19. Zakona). Nužne mere zaštite obuhvataju, s jedne strane, one mere koje se zbog toga što su nužne za zaštitu života i tela ugroženih lica primenjuju prema odredbama Zakona o policiji pre podnošenja predloga za uključivanje u program zaštite, i sastoje se u tehničkom i fizičkom obezbeđenju ugrožene osobe kao i njenom hitnom preseljenju (član 11. Zakona). Sve mere zaštite sprovodi Jedinica za zaštitu. Mere koje se primenjuju Komisija može, na predlog Jedinice za zaštitu, dopuniti ili promeniti (član 19. Zakona). Posebnu pažnju zaslužuju dve mere. Prva, mera promene identiteta je zanimljiva zbog pravnih posledica koje proizvodi. Naime, zaštićena osoba učestvuje, uz saglasnost Jedinice za zaštitu, sa izvornim identitetom u sudskim i upravnim postupcima koji su započeli pre uključivanja u program zaštite (član 25. Zakona). Svoja prava i dužnosti, koje su nastale pre otpočinjanja programa zaštite, zaštićena osoba vrši i ispunjava preko punomoćnika koga imenuje uz saglasnost Jedinice za zaštitu.

Na isti način, zaštićeno lice vrši svoja prava i ispunjava dužnosti koje su nastale tokom promene identiteta. Nakon prestanka programa zaštite, ugrožena osoba ponovo upotrebljava svoj izvorni identitet (član 25. Zakona). Jedinica za zaštitu pruža zaštićenoj osobi ekonomsku pomoć do trenutka njenog ekonomskog osamostaljivanja, a najdalje u roku od šest meseci od donošenja odluke o uključenju u program (član 29. Zakona). Pomoć ne sme biti veća od iznosa koji je potreban za pokrivanje nužnih životnih troškova i uključivanje u novu životnu sredinu. Istovremeno, socijalna pomoć koja se nudi se sastoji u pomoći za obrazovanje i osposobljavanje radi dobijanja adekvatnog zaposlenja (član 29. Zakona).

Jedinica za zaštitu mora dostaviti Izveštaj o sprovođenju programa zaštite Komisiji najkasnije svakih šest meseci (član 30. Zakona). Program zaštite prestaje u nekoliko slučajeva. Prva dva slučaja nastupaju automatski – program zaštite prestaje na pismeni zahtev zaštićene osobe ili usled njene smrti (član 31. Zakona). Treći slučaj kada dolazi do prestanka programa zaštite jeste prestanak na osnovu odluke Komisije, koja na predlog Generalnog državnog tužioca ili Jedinice za zaštitu, donosi odluku o prestanku programa usled prestanka opasnosti za život i telo zaštićene osobe, usled neispunjavanja dužnosti od strane zaštićene osobe, zbog pokretanja krivičnog postupka protiv zaštićene osobe zbog sumnje da je izvršila krivično delo za vreme izvršavanja programa, kada se utvrdi da zaštićena osoba nije dala tačne i potpune podatke u postupku uključivanja u program zaštite ili kada strana država na čijoj teritoriji se sprovodi program zaštite zahteva njegov prestanak (član 31. Zakona). Ni ova odluka Komisije se ne može pobijati nijednim pravnim lekom.

Na kraju, vredi pomenuti da slovenački model sadrži razrađen sistem monitoringa. Naime, navedeni zakon propisuje nekoliko vrsta nadzora. Prva vrsta jeste nadzor koji nad radom Komisije sprovodi Predsednik Vrhovnog suda Republike Slovenije (član 39. Zakona). Pored njega, posebnu vrstu nadzora nad radom Jedinice za zaštitu vrši Komisija, dok upravni nadzor nad njenim radom vrši nadležni državni organi (član 39. Zakona).

c) *Hrvatska*

Ustanova zaštićenog svedoka je u hrvatsko zakonodavstvo uvedena donošenjem Zakona o zaštiti svedoka²³² (u daljem tekstu Zakon). Navedenim zakonom se uređuju uslovi i postupci za pružanje pomoći i zaštite ugroženim licima i njima bliskim osobama koje su izložene ozbiljnoj opasnosti po život, zdravlje, telesnu nepovredivost, slobodu ili imovinu većeg obima zbog iskaza u krivičnim postupcima za tačno navedena krivična dela (član 1. Zakona). Odredbama ovog Zakona su definisani i pojmovi „ugroženo lice“ i „njemu bliska osoba“. Ugroženo lice je određeno pomoću dva kriterijuma. S jedne strane je to lice koje se pojavljuje kao svedok, dok s druge strane, to može biti i svako drugo lice čije je uključivanje u Program zaštite opravdano zbog toga što postoji verovatnoća da će mu zdravlje, život, telesni integritet, sloboda ili imovina biti ugroženi zbog značaja njegovih saznanja za krivični postupak (član 2. Zakona). Navedenom redakcijom hrvatski zakonodavac se približio rešenju u srpskom zakonodavstvu, koje krug lica kojima se može pružiti pomoć i zaštita postavlja na najširim osnovama. S druge strane,

bliska osoba je član zajedničkog domaćinstva ugrožene osobe kao i druga osoba koju ona označi i zahteva njeno uključivanje u Program zaštite (član 2. Zakona). Kao što se može videti, prilikom definisanja pojma „bliska osoba“ zakonodavac je upotrebio mešoviti, formalni (pripadnost porodici) i suštinski (koga ugroženo lice označi kao blisko) kriterijum koji je prihvaćen i u slovenačkom zakonodavstvu. Zaštita i pomoć svedocima se pruža samo ako bi dokazivanje krivičnog dela bilo povezano sa nesrazmernim teškoćama ili se ne bi moglo primeniti na drugi način bez iskaza ugrožene osobe kao svedoka, koji usled moguće ugroženosti ne bi bio u prilici da slobodno da svoj iskaz u krivičnom postupku (član 3. Zakona). Pored toga, primena odredaba ovog zakona je ograničena i jednim objektivni kriterijumom. Naime, uz ispunjenje svih do sada navedenih uslova program zaštite svedoka će se primeniti samo ukoliko se krivični postupak vodi za krivična dela: protiv Republike Hrvatske, vrednosti zaštićenih međunarodnih pravom, organizovanog kriminaliteta ili krivična dela za koja se prema zakonu može izreći kazna zatvora do pet godina ili teža kazna (član 3. Zakona).

I u hrvatskom zakonodavstvu postoje dva centralna organa koja su vezana za Program zaštite. To su Povereništvo i Jedinica za zaštitu. Povereništvo je, u odnosu na srpsko i slovenačko rešenje, brojnije jer ga čini pet članova (član 3. Zakona). Razlika u brojnosti je posledica razlike u sastavu tog tela; njega pored predstavnika Vrhovnog suda, Državnog tužilaštva, predstavnika ministarstva pravosuđa (koji je ovde po izričitom slovu zakona predstavnik Uprave za zatvorski sistem ministarstva pravosuđa) i Ministarstva unutrašnjih poslova, čini i rukovodilac Jedinice za zaštitu (član 4. Zakona). To znači da suštinski gledano, ministarstvo unutrašnjih poslova u Povereništvu ima svoja dva predstavnika. Članove Povereništva imenuje i razrešava rukovodilac organa koga predstavljaju, dok je rukovodilac Jedinice za zaštitu član Povereništva po službenoj dužnosti (član 4. Zakona). Članovi Povereništva, osim rukovodioca Jedinice za zaštitu, se imenuju na period od pet godina i mogu biti ponovo imenovani (član 5. Zakona). Hrvatsko zakonodavstvo kao i slovenački model propisuje mogućnost reizbora nekih članova Povereništva u toku trajanja prvog mandata. Naime, u izuzetnim okolnostima, nakon proteka roka od tri godina od dana prvog imenovanja može se izvršiti ponovno imenovanje članova Povereništva iz reda sudija i tužilaca (član 5. Zakona). Članstvo u Povereništvu prestaje iz sledećih razloga: prestankom radnog odnosa u organu koga predstavlja, iz opravdanih razloga na traženje samih članova, zbog kršenja odredbi o radu Povereništva (član 6. Zakona). Drugim rečima, razlozi za prestanak članstva su identični onima koji su propisani u slovenačkom zakonodavstvu. Nema razlike ni u pogledu organa koji donosi odluku o prestanku članstva; u svim do sada prikazanim zakonodavstvima to je rukovodilac organa kojeg dati član predstavlja (član 6. Zakona). Jedina razlika postoji u pravnotehničkoj redakciji teksta jer je hrvatski zakonodavac propisao da predlog za prestanak članstva zbog kršenja odredbi o radu Povereništva podnosi samo Povereništvo (član 6. Zakona). Predsednik Povereništva je predstavnik Vrhovnog suda (član 7. Zakona). Hrvatsko zakonodavstvo, za razliku od do sada prikazanih, ima odredbu o kvorumu koji je potreban za njegov rad; najmanje četiri člana (član 8. Zakona). U pogledu kvoruma za odlučivanje nema razlike u odnosu na druga zakonodavstva, – za odlučivanje o primeni i prekidu mera zaštite je po-

trebna jednoglasnost, dok se ostale odluke i ovde mogu donositi većinom glasova (član 8. Zakona).

Drugi organ jeste Jedinica za zaštitu kao posebna organizaciona jedinica u sastavu Ministarstva unutrašnjih poslova (član 2. Zakona), koja sprovodi i organizuje Program zaštite i hitne mere zaštite, te obavlja sve druge poslove vezane za zaštitu ugroženih lica (član 9. Zakona). U njenoj nadležnosti je da odlučuje o vrsti mera koje će se primeniti, izuzev mere promene identiteta (član 9. Zakona), što je rešenje identično srpskom zakonodavstvu. Hrvatsko zakonodavstvo takođe propisuje i mogućnost da Jedinica, kada se na drugi način ne mogu sprovesti mere zaštite, može prikriti stvarni identitet svojih zaposlenih i vlasništvo nad stvarima kojima se služe (član 10. Zakona).

Kada je sam postupak uključivanja u Program zaštite u pitanju, usvojeno je rešenje da Glavni državni tužilac može, na predlog nadležnog državnog tužioca ili same ugrožene osobe, podneti zahtev Povereništvu za uključivanje ugrožene osobe u program zaštite (član 11. Zakona). Štaviše, sudija koji vodi krivični postupak može takođe predložiti pokretanje postupka, na taj način što će svoj predlog dostaviti Glavnom državnom tužiocu (član 14. Zakona). Kao što se može videti i ovo rešenje je slično onom u srpskom zakonodavstvu. Isti organ, – Glavni državni tužilac je ovlašćen da podnese predlog i za produženje trajanja programa (bez preciziranja da li to može učiniti po sl. dužnosti ili na nečiju inicijativu), ako nakon prestanka trajanja Programa i dalje postoji potreba zaštite uključenih svedoka (član 11. Zakona). Istovremeno sa podnošenjem zahteva, Glavni državni tužilac će obavestiti Jedinicu za zaštitu o potrebi sprovođenja hitnih mera (član 12. Zakona). Ono što je značajno naglasiti jeste činjenica da je za primenu hitnih mera kao i za sam Program zaštite potrebna pismena saglasnost ugrožene osobe (član 14. Zakona). Predsednik Povereništva će odmah, a najkasnije u roku od tri dana zakazati sednicu veća (član 15. Zakona). U slučaju da pozitivno odluči o podnetom predlogu, Povereništvo će ovlastiti Jedinicu za sklapanje ugovora sa ugroženom osobom (član 16. Zakona). Na osnovu toga će rukovodilac Jedinice za zaštitu sklopiti ugovor sa ugroženim licem nakon čijeg zaključenja započinje Program zaštite (član 37. Zakona). Program zaštite prestaje iz sledećih razloga: istekom ugovora, smrću zaštićene osobe, odricanjem od zaštite zaštićene osobe bilo neposredno bilo preko zastupnika ili na osnovu odluke Povereništva o prekidu Programa zaštite (član 40. Zakona). Odluku o prekidu Programa zaštite Povereništvo može doneti na predlog Glavnog državnog tužioca ili Jedinice za zaštitu (član 41. Zakona). Do prekida Programa može doći ako više ne postoje uslovi koji su opravdavali zaštitu, ako se zaštićena osoba ne pridržava i ne ispunjava ugovorne obaveze ili protiv nje bude pokrenut krivični postupak tokom trajanja Programa zaštite, ako zaštićena osoba odstupa od pravila ponašanja propisanih i prihvaćenih ugovorom ili ozbiljno ugrozi ili onemogućiti zaštitu, ako zaštićena osoba bez opravdanog razloga odbije mogućnost zaposlenja koje joj je osigurala Jedinica za zaštitu, ako strana država zahteva prestanak zaštite ili ako zaštićena osoba da neistinite podatke tokom postupka uključivanja u Program zaštite (član 41. Zakona).

U postupku Programa zaštite mogu se primeniti sledeće mere: fizička i tehnička zaštita, premeštanje, prikrivanje identiteta i vlasništva i promena identiteta

(član 17. Zakona). Odluku o vrsti mera koje će se primeniti, što je rešenje identično u srpskom zakonodavstvu, donosi Jedinica za zaštitu, koja te mere organizuje i sprovodi samostalno (član 17. Zakona). Pored toga, Jedinica za zaštitu pruža zaštićenoj osobi potrebnu psihološku, socijalnu i pravnu pomoć (član 34. Zakona). Svi kontakti sa trećim licima koji se tiču statusnih i drugih prava i obaveza zaštićeno lice obavlja preko Jedinice za zaštitu (član 22. Zakona). Ukoliko je primenjena mera prikrivanja identiteta, zaštićeno lice ne može, bez saglasnosti Jedinice za zaštitu, koristiti promenjene isprave i podatke prilikom zaključivanja poslova koji mogu imati uticaja prema trećim licima (član 24. Zakona). Ovo rešenje je u svim elementima identično sa srpskim zakonodavstvom jer propisuje da u slučaju da Jedinica za zaštitu ne da traženu saglasnost zaštićeno lice može imenovati, ali opet uz saglasnost Jedinice, punomoćnika koji će u njegovo stvarno ime zaključiti te poslove (član 24. Zakona). I u hrvatskom pravu mera promene identiteta je izuzetnog karaktera i može se primeniti samo ako se sigurnost ugroženog lica ne može obezbediti na drugi način, a za njenu primenu je potrebo je odobrenje Povereništva (član 25. Zakona). Nakon isteka primenjene mere, zaštićeno lice se može izjasniti o zadržavanju ili odbacivanju novog identiteta (član 25. Zakona). Ako je odobrena mera promene identiteta, Jedinica će pozvati zaštićenu osobu da izvrši svoje dospele obaveze prema trećim licima (član 26. Zakona). Međutim, za razliku od rešenja u srpskom zakonodavstvu, hrvatsko rešenje nam se čini bolje, – u slučaju da zaštićena osoba ne ispuni svoje obaveze mera promene identiteta se neće primeniti dok se te obaveze ne ispune (član 26. Zakona). Uz dozvolu Jedinice za zaštitu, zaštićena osoba može učestvovati sa izvornim ličnim podacima u onim postupcima u kojima je upotreba tih podataka neophodna (član 30. Zakona). Na kraju, hrvatsko zakonodavstvo je prihvatilo identična rešenja u pogledu ekonomske i socijalne pomoći koja se može pružati do trenutka osamostaljenja a ne može biti veća od iznosa koji je potreban za pokrivanje životnih troškova i uključenje u novu životnu sredinu.

d) Bosna i Hercegovina

Već na samom početku, zakonodavstvo BiH pokazuje neke svoje osobenosti. Ono je naime jedino do sada prikazano zakonodavstvo koje materiju zaštite svedoka reguliše u nekoliko zakonskih tekstova. To nagoveštava da je tamošnji zakonodavac usvojio potpuno drugačiju koncepciju zaštite. Prvi je, Zakon o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka.²³³ Ovim zakonom se uređuju mere koje osiguravaju zaštitu svedoka pod pretnjom i ugroženih svedoka u krivičnim postupcima koje vode Sud Bosne i Hercegovine ili Tužilaštvo Bosne i Hercegovine za krivična dela koja su u njihovoj nadležnosti (član 1. Zakona). Drugim rečima, ovim zakonom su propisane posebne mere zaštite, ali procesnog karaktera, koje su prema pravnoj teoriji, potpuno drugačije prirode od izuzetnih mera vanprocesne zaštite. Sledstveno tome, sud je organ koji može odrediti one mere zaštite svedoka koje smatra potrebnim, a koje su predviđene ovim Zakonom, uključujući primenu više mera istovremeno (član 4. Zakona).

233 Zakon o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka, *Službeni glasnik*, br. 3/03, 21/03, 61/04, 55/05.

Odredbama Zakona su definisani i pojmovi „svedok pod pretnjom“ i ugroženi svedok“. Tako je svedok pod pretnjom onaj svedok čija je lična sigurnost ili sigurnost njegove porodice dovedena u opasnost zbog njegovog učešća u postupku, kao rezultat pretnji, zastrašivanja ili sličnih radnji koje su vezane za njegovo svedočenje, ili svedok kod koga postoji razuman strah da bi takva opasnost verovatno proistekla kao posledica njegovog svedočenja (član 3. Zakona). Nasuprot njemu, ugroženi svedok je onaj svedok koji je ozbiljno fizički ili psihički traumatizovan okolnostima pod kojima je izvršeno krivično delo ili koji pati od ozbiljnih psihičkih poremećaja koji ga čine izuzetno osetljivim, odnosno dete i maloletnik (član 3. Zakona).

Prema izričitim odredbama zakona, svedok mora biti poučen o merama zaštite koje su predviđene Zakonom, i to od strane suda, tužioca ili drugog organa koji učestvuje u krivičnom postupku. Nabrojani organi moraju takvu pouku pružiti po službenoj dužnosti (član 5. Zakona). U dva elementa postoji sličnost ovih mera sa izuzetnim merama vanprocesne zaštite. Naime i one se kao i ove druge mogu primeniti samo uz saglasnost svedoka (član 5a Zakona). Druga sličnost se sastoji u činjenici da u okviru ovih mera svedok ima pravo na pravnu pomoć i podršku organa za socijalno staranje (član 5a Zakona), pa mu nadležni organi mogu pružiti i socijalnu, psihološku i stručnu pomoć (član 6. Zakona). Kada su same mere u pitanju, reč je o raznolikim i brojnim merama kao što su: određivanje posebnog redosleda izvođenja dokaza na glavnom pretresu (u skladu sa međunarodnim standardima navedeni svedoci se mogu saslušati u najskorije moguće vreme – član 7. Zakona), zaštita svedoka od uznemiravanja i zbunjivanja tokom svedočenja (član 8. Zakona), svedočenje putem tehničkih uređaja za prenos slike i zvuka (član 9. Zakona), udaljavanje optuženog (član 10. Zakona) i dr.

Drugi zakonski tekst jeste Zakon o programu zaštite svjedoka u BiH.²³⁴ Ovaj zakon se primenjuje u cilju efikasne zaštite svedoka u toku i nakon krivičnog postupka kako bi mu se omogućilo slobodno i otvoreno svedočenje u krivičnom postupku (član 1. Zakona). Kao što se može primetiti, za razliku od međunarodnih standarda i do sada prikazanog uporednog zakonodavstva ovaj zakon u uvodnim odredbama ne propisuje mogućnost zaštite u pretkrivičnom postupku. Pojam svedoka je u zakonodavstvu BiH višestruko definisan. Ovo stoga što pored ranije prikazanih odredbi i ovaj zakon sadrži definiciju pojma svedok. Po njemu, pod svedokom se podrazumeva lice bez čijeg svedočenja nema izgleda da se u krivičnom postupku istraže i utvrde činjenice ili utvrdi boravište osumnjičenog ili bez čijeg svedočenja bi to bilo znatno otežano (član 2. Zakona). Vidljivo je da je u navedenom rešenju prihvaćena šira koncepcija u određivanju lica kojima se može pružiti zaštita. To svakako jeste svedok u pravom smislu reči, ali to može biti i veštak ili stručno lice. Pored njih, to mogu biti i članovi porodice tih lica ili druga lica koja su na neki drugi način bliska svedoku (član 2. Zakona). Razlog za primenu mera zaštite, koji nismo nalazili u drugim zakonima, jeste potreba utvrđivanja boravišta osumnjičenog. Mere zaštite će se primeniti ako se navedena lica suočavaju sa pretnjom po život, zdravlje ili slobodu zbog namere da svedoče uz istovremeno ispunjenje i još jednog uslova. Naime, taj uslov se postavlja i u drugim zakonodavstvima, ali u odredbama koje se tiču postupka uključivanja

234 Zakon o programu zaštite svjedoka u BiH, *Službeni glasnik*, br. 29/04.

svedoka u program zaštite, dok je ovde propisan u osnovnim odredbama. Da bi se mere primenile, određena lica moraju biti podobna za preduzimanje mera za zaštitu (član 2. Zakona).

U organizacionom smislu ovo zakonodavstvo je usvojilo jedno posve originalno rešenje. Naime, program zaštite svedoka sprovodi Odeljenje za zaštitu svedoka u okviru Agencije za istraživanje i zaštitu čija je delatnost regulisana posebnim zakonom.²³⁵ Ono odluke donosi samostalno, nakon pažljivog razmatranja svih okolnosti a naročito težina krivičnog dela i stepen rizika, te efekta preduzetih mera (član 3. Zakona). Posledica takve koncepcije u procesnom smislu jeste da se do okončanja pravosnažnog krivičnog postupka sa Tužilaštvom BiH postiže sporazum u vezi sa početkom i obustavom zaštite (član 3. Zakona). Iz stilizacije teksta bi se moglo zaključiti da je reč o trostranom sporazumu između Odeljenja, Tužilaštva i zaštićenog lica. Sledstveno tome, rukovodilac Odeljenja za zaštitu svedoka pokreće i rukovodi Programom zaštite u toku i nakon trajanja krivičnog postupka (član 4. Zakona). Od mera zaštite, navedeni zakon izričito propisuje samo meru privremenog lažnog identiteta koja se sastoji ili u izdavanju zaštićenom licu promenjenih dokumenta i potvrda ili u njihovom privremenom menjanju (član 7. Zakona). Nasuprot drugim rešenjima, pravo BiH ne uslovljava upotrebu takvog identiteta. Naime, zaštićeno lice može učestvovati u pravnim transakcijama koristeći privremeno izmenjeni identitet (član 7. Zakona). Do obustave mera zaštite može doći bilo zbog toga što je prestao da postoji neki od uslova koji se zahtevaju za njihovo uvođenje (član 2. Zakona), bilo što pojedinačne mere nisu više neophodne ili je Program zaštite u celini obustavljen (član 8. Zakona).

II. ODUZIMANJE PROTIVPRAVNO STEČENE IMOVINSKE KORISTI – MEĐUNARODNI STANDARDI I UPOREDNOPRAVNA REŠENJA (Radmila Dragičević – Dičić)

U poslednje dve decenije učinjen je veliki napredak u strategiji borbe protiv organizovanog kriminala i drugih oblika kriminala koji dovodi do značajne ekonomske dobiti. Us okvira međunarodnog zakonodavstva uočen je značajan pomak u shvatanju da je borba protiv kriminala u okviru klasičnih metoda kažnjavanja neefikasna ako se ne ustroje specijalne odredbe koje regulišu pitanje oduzimanja dobiti stečene kriminalom.

Tako su i nastali različite međunarodne konvencije, preporuke i strategije koje upućuju na kontrolu međunarodnih tokova novca, olakšavaju utvrđivanje porekla imovine i omogućavaju efikasno oduzimanje protivpravno stečene imovinske koristi.

U većini zemalja je uvedeno posebno krivično delo pranja novca, a uvezi sa tim do ustanovljavanja obaveza pružanja informacija od strane različitih finansijskih institucija, pa i računovođa, advokata i finansijskih savetnika.

235 Zakon o državnoj Agenciji za istrage i zaštitu, *Službeni glasnik*, br. 27/04.

Sve više se u različita evropska zakonodavstva uvode odredbe koje kod utvrđivanja protivpravne koristi pomeraju fokus sa konkretnog krivičnog dela za koje se vodi postupak na jednu dužu kriminalnu aktivnost, kao i na dobit koja je prenesena na treća lica i na pravna lica. Menjaju se stavovi o teretu dokazivanja o poreklu imovine za koju se sumnja da potiče iz krivičnih dela i uvode zakonske pretpostavke koje pružaju mogućnost da sudovi procene vrednost protivpravno stečene imovine.

Uvodi se i mogućnost takozvanog građansko-pravnog oduzimanja imovine stečene kriminalom i u situaciji kada taj postupak nije vezan za konkretan krivični postupak i osudu.

a) Međunarodne konvencije, strategije i preporuke:

O konfiskaciji imovine se raspravljalo već od kraja osamdesetih, kada je 1989. godine u Beču potpisana **Konvencija Ujedinjenih nacija protiv nezakonite trgovine narkoticima i psihotropnim supstancama**, u kojoj se, između ostalog, zahteva kriminalizacija pranja novca koji potiče iz trgovine drogom i konfiskacija tako stečenih sredstava.

U Parizu je 1989. godine osnovana *Radna grupa za finansijsku akciju (FATF)*, koju je osnovala Grupa 7 zemalja sa ciljem iznalaženja mera kojima bi se sprečilo korišćenje bankarskih sistema u pranju novca i omogućavanja oduzimanja imovine. U tom cilju doneto je i 40 preporuka. Jedna od preporuka FATF-a je da postoji organ koji će identifikovati, otkrivati i procenjivati imovinu koja je predmet konfiskacije, vršiti privremene mere, kao zamrzavanje i zaplenu sredstava radi sprečavanja prodaje, prenosa ili uklanjanja takve imovine, kao i sprovođenje pojedine istražne mere. Preporučeno je da se u zemljama članicama, kojih ima 28, razmotri i mogućnost postupka građanskog oduzimanja imovinske koristi, tj. konfiskacije. U većini zemalja imovina se oduzima putem krivičnih postupaka. Ova radna grupa nagleda napredak i razvoj zakonodavstva u ovoj oblasti, promovišući istovremeno značaj borbe protiv pranja novca i globalno usvajanje efikasnih mera.

U Službenom listu Evropske Unije od 3. maja 2000. godine je objavljena *Strategija Evropske Unije za prevenciju i kontrolu organizovanog kriminala na početku novog milenijuma*. U njoj se navodi, da je glavni motiv organizovanog kriminala upravo sticanje finansijske dobiti i zaključuje da se efikasna prevencija i suzbijanje organizovanog kriminala moraju zasnivati na pronalaženju, zamrzavanju i na privremenom i trajnom oduzimanju imovine stečene krivičnim delom. Strategija u jednom delu preporučuje razmatranje mogućnosti da se posle osude nekog lica za teško krivično delo ublaži teret dokazivanja porekla imovine koju osuđeni poseduje, tj. da se od osuđenog lica zahteva da dokaže da je imovinu stekao na zakonit način. Ukoliko osuđeno lice to nije u mogućnosti da dokaže, moglo bi se smatrati da je takva imovina stečena nezakonito, kao rezultat krivičnog dela i mogla bi biti konfiskovana.

Odredbe člana 12. *italijanskog Zakona br. 356/92 o borbi protiv imovine mafijaških organizacija*, kojim se uvodi mogućnost ublažavanja tereta dokazivanja porekla imovine, su poslužile kao uzor za stvaranje Strategije Evropske Unije.

Konvencija UN o borbi protiv transnacionalnog organizovanog kriminala od 15. nov. 2000. godine, koja je u našoj zemlji stupila na snagu 29. sept. 2003. godine, daje jedan globalni koncept organizovanog kriminala i bavi se oduzimanjem i konfiskacijom imovine stečene kriminalom. Potpisnice konvencije se obavezuju da usvoje mere koje omogućavaju identifikaciju, praćenje, zamrzavanje i oduzimanje radi konačne konfiskacije, kako predmeta koji se koriste u izvršenju krivičnog dela, tako i sredstava koja direktno ili indirektno potiču od izvršenog krivičnog dela ili imovine čija vrednost odgovara vrednosti tih sredstava.

U članu 2. Konvencije daju se definicije i tumačenja određenih termina, te pored definicije organizovanog kriminala, definiše se i pojam imovine, dobiti od kriminala, zamrzavanja ili zaplene, konfiskacije.

Pojam imovine koja može biti dobit od kriminala predstavlja imovina koja je proistekla ili je ostvarena direktno ili indirektno izvršenjem krivičnog dela. Imovinom se smatraju, pored ostalog i sve nepokretne stvari, procenjive ili neprocenjive, pravna dokumenta ili instrumenti kojima se dokazuje pravo ili interes.

Konfiskacija koja obuhvata oduzimanje, gde je primenjivo, znači trajno lišavanje prava svojine na imovini po nalogu suda ili drugog nadležnog organa.

Zamrzavanje ili zaplena označava privremenu zabranu raspolaganja, čuvanje ili kontrolu imovine na osnovu naloga suda ili drugog nadležnog organa.

Članom 12. stav 7. Konvencije koji se bavi konfiskacijom i zaplenom, upućuje se na mogućnost prebacivanje tereta dokazivanja porekla imovine za dela iz oblasti pranja novca, korupcije, ako su ta dela po prirodi transnacionalna i uključuju kriminalnu grupu.

Član 13. uspostavlja principe međunarodne saradnje u cilju konfiskacije, a član 14. govori o raspolaganju konfiskovanim dobiri od kriminala ili imovinom.

Kaže se da države potpisnice mogu razmotriti mogućnost da od izvršioca krivičnog dela zatraže da dokaže zakonitost porekla navodne dobiti od kriminala ili druge imovine koja podleže konfiskaciji u meri u kojoj je takav zahtev saobrazan načelima domaćih zakona i prirodi sudskog postupka.

U članu 10. Konvencije se navodi da će svaka država potpisnica usvojiti neophodne mere, u skladu sa svojim pravnim načelima, kako bi se ustanovila odgovornost pravnih lica za učestvovanje u teškim krivičnim delima u kojima je umešana grupa za organizovani kriminal i za krivična dela utvrđena u skladu sa članovima 5, 6, 8. i 23. Konvencije.

Odgovornost pravnih lica može biti krivična, građanska ili administrativna. Odgovornost pravnih lica ne dovodi u pitanje krivičnu odgovornost fizičkih lica koja su izvršila krivično delo.

U članu 2. se daje definicija termina „za svrhu ove Konvencije“, te je između ostalog navedeno šta se podrazumeva pod pojmom imovina, zaplena i konfiskacija.

Takve preporuke sadrži i *Konvencija Ujedinjenih Nacija protiv korupcije iz 2003. godine*, a koje se odnose posebno na dela korupcije.

Savet Evrope je u novembru 1990. usvojio *Konvenciju o pranju novca, traženju i zapleni i konfiskaciji prihoda stečenih kriminalom*. Ovom Konven-

cijom se države potpisnice, među kojima je i naša zemlja, obavezuju da usvoje zakonodavne i druge mere koje mogu biti neophodne da joj omoguće da utvrdi i uđe u trag imovini koja podleže konfiskovanju i da spreči bilo kakve radnje, transfer ili raspolaganje takvom imovinom.

Predviđaju se posebna istražna ovlašćenja i tehnike kojima se olakšava identifikacija i ulaženje u trag prihodima i prikupljanje dokaza s tim u vezi. Neke od tih tehnika i ovlašćenja su nalozi za praćenja, osmatranja, prisluškivanje telekomunikacija, simulovani pravni poslovi, pristup kompjuterskim sistemima i sl.

Slična je i Konvencija saveta Evrope od 16. maja 2005. godine, sa istim naslovom, s tim što se navode i dela finansiranja terorizma.

Uspostavljaju se i efikasni metodi saradnje između zemalja članica i obavezuju zemlje potpisnice na usvajanje zakonodavstva koje će omogućiti postupanje po međunarodnim zamolnicama za konfiskaciju, privremeno zamrzavanje ili zaplenu sredstava i međunarodnu istražnu pomoć.

Značajno je i saopštenje Evropske komisije od 16. 4. 2004. godine gde se konstatuje da je oduzimanje sredstava i instrumenata za izvršenje krivičnog dela najefikasniji put za borbu protiv organizovanog kriminala, uz efektne i jasne sisteme oduzimanja i konfiskacije imovine i sredstava.

Zemlje Evropske Unije su prihvatajući navedene preporuke i strategije u poslednjih desetak godina unapređivale svoja zakonodavstva, prihvatajući italijanski sistem olakšanog utvrđivanja porekla imovine i efikasnijeg sprovođenja konfiskacije, tj. oduzimanja protivpravno stečene imovinske koristi.

b) *Italijansko zakonodavstvo*

Izmene italijanskog zakona u ovoj oblasti su započete 1992. godine i predstavljaju svojevrsan legat ubijenog sudijskog *Đovanija Falkonea*.

Za razliku od nekih zemalja običajnog prava, kao što su na primer Engleska i Irska, gde uvedena i takozvana „civilna zaplena“, koja se sprovodi kroz parnični postupak, u Italiji se oduzimanje imovine i utvrđivanje njenog porekla sprovodi u krivičnom postupku.

Konfiskacija je obavezna za sva krivična dela organizovanog kriminala, za svu imovinu koja je posredno ili neposredno povezana sa počinjenim krivičnim delom.

U slučaju optužbe za krivična dela iz člana 416, 416bis i 416ter Krivičnog Zakona, kojima se određuje kriminalna organizacija mafijaškog tipa, tužilac ima obavezu dokazivanja izvršenja krivičnog dela, kao i utvrđivanja imovine koja pripada okrivljenom i ako je ista nesrazmerna zakonitim aktivnostima tog lica i prijavljenim prihodima. Na odbranu, međutim pada teret dokazivanja da li je imovina stečena zakonito. Ako odbrana to ne dokaže takva imovina se obavezno konfiskuje. Ovaj princip prebacivanja tereta dokazivanja zakonitosti porekla imovine na okrivljenog predstavlja veliki pomak i u zakonodavstvu drugih zemalja Evrope, koje su sledile primer Italije.

Mogućnost utvrđivanja nesrazmere imovine koju poseduje okrivljeni sa prihodima koji su prijavljeni poreskim organima ili su zakonito stečeni, otvara put ka konfiskaciji i one imovine koja nije direktno povezana sa izvršenjem konkret-

nog krivičnog dela, već predstavlja rezultat takozvanog profesionalnog bavljenja kriminalom, tj. kriminalnih aktivnosti okrivljenog.

U vezi toga je značajna presuda Kasacionog suda br. 920 od 19. januara 2004. godine kojom je utvrđeno da imovina ne mora poticati od pojedinačne kriminalne radnje zbog koje je osuda izrečena, već je konfiskacija zasnovana na samoj osudi lica koje tom imovinom raspolaže. Time je prekinuta veza između konfiskovane imovine i krivičnog dela i stvorena mogućnost da se konfiskacija može sprovesti uvek kada se utvrdi da postoji nesrazmera između vrednosti imovine i prijavljenih prihoda, u situaciji kada nema uverljivih dokaza za zakonito poreklo imovine.

Najnovijim zakonodavnim rešenjima data je mogućnost „konfiskacije po ekvivalenciji“, gde sud može iz imovine osuđenog konfiskovati novčani iznos koji je ekvivalentan pričinjenoj šteti, čime se konfiskaciji pridodaje i funkcija naknade štete nastale kako za državu tako i za oštećena lica.

Tužilaštvo ima važnu ulogu u vođenju finansijske istrage, koja se kod krivičnih dela za organizovani kriminal i korupciju sprovodi odmah po započinjanju krivičnog postupka. Zajedno sa finansijskom policijom proverava se imovina i sve poslovne aktivnosti kako osumnjičenog tako i njegove uže porodice, te poslovanje njegovih preduzeća i drugih pravnih lica koja imaju veze sa njegovom imovinom. Nakon sprovedene istrage dobija se jasan finansijski pregled imovine osumnjičenog i prihoda na koje plaća porez.

c) Belgijsko zakonodavstvo

U periodu do donošenja KZ od 17. jula 1990. godine oduzimanje predmeta i imovine je i belgijskim zakonodavstvom bilo vezano za izvršeno krivično delo. Razlikovale su se tri vrste predmeta čija konfiskacija je bila obavezna.

Predmet nad kojim je krivično delo izvršeno, instrument krivičnog dela je bio predmet koji se koristio za izvršenje krivičnog dela, dok je proizvod krivičnog dela bio predmet dobijen izvršenjem krivičnog dela.

Svi ovi predmeti su se mogli oduzeti jedino ako su bili u posedu lica koje je oglašeno krivim. Samo u slučajevima pranja novca se predmet mogao oduzeti i od trećih lica, osim ako se dokaže da su postupala u dobroj veri.

Očigledno je da u ovom periodu zakonodavac nije regulisao pitanje oduzimanja imovinske koristi na način koji bi ukazivao na to da se preduzimaju posebne mere za borbu protiv kriminala.

Prema Zakonu od 17. jula 1990. godine mogla su se konfiskovati sredstva koja su direktno poticala iz izvršenog krivičnog dela, kao i sredstva koja su predstavljala nastali profit ili zamenu sredstava. Imovina se može oduzeti i od trećih lica u slučaju da ne mogu da dokažu zakonitost stečene imovine.

U slučaju da protivpravno stečena imovina nije dostupna, sud može da proceni vrednost imovinske koristi i da naloži plaćanje određenog iznosa novca.

Značajan je član 505. KZ, kojim se definiše, da sva sredstva kriminalnog porekla, bez obzira iz kog su krivičnog dela potekla, mogu biti predmet pranja novca, te se u tom slučaju moraju konfiskovati, pa i ako se nalaze kod trećih lica, čija savesnost nije utvrđena.

Zakon od 4. maja 1999. godine po prvi put uvodi odgovornost pravnih lica, te se prema njima može primeniti novčana kazna, zatim zaplena i konfiskacija imovine kriminalno pribavljene, kao i imovine koja je prebačena na pravna lica ili koja je pribavljena u njihovo ime.

Zakon od 19. decembra 2002. godine uvodi najradikalnije izmene. Proširena je mogućnost zaplene imovine, ublažen je teret dokazivanja porekla imovine, koja se može preispitivati i za period od pet godina pre podizanja optužnice.

Belgijsko zakonodavstvo je do izmena 2002. godine imalo rešenja veoma slična našem zakonodavstvu, te je stoga i interesantno istaći radikalne izmene i tendencije belgijskog zakonodavstva. Izmene su rezultat kako italijanskog modela, tako i delom anglosaksonskog modela, te je Belgija zemlja koja je posle Italija ostvarila jedan od značajnih napredaka u borbi protiv organizovanog kriminala.

Tako član 35ter ZKP predviđa, da ako je neko lice steklo imovinu izvršenjem krivičnog dela, a ta sredstva ne mogu biti pronađena, javni tužilac i istražni sudija mogu da izvrše procenu te imovine i da zaplene bilo koji deo nasleđene imovine osumnjičenog do utvrđenog iznosa.

Mogućnost ublažavanja tereta dokazivanja predviđena je članom 43quarter KZ i to samo za određena krivična dela, kao što su korupcija, trgovina drogom, ljudskim bićima, prevare sa hormonima, krivična dela organizovanog kriminala i složene fiskalne prevare.

Predviđeno je, dalje, da u slučaju osude za neka od navedenih dela, tužilac može za period od pet godina pre podizanja optužnice ispitati i ukazati na razliku između sredstava koja je okrivljeni legalno pribavio i njegovog stvarnog bogatstva. Na okrivljenom je da pruži sudu uverljive dokaze da razlika u imovini ne potiče od izvršenja krivičnog dela za koje je oglašen krivim. Konfiskovanje ovih sredstava nije obavezno, već je moguće u situaciji kada okrivljeni ne pruži uverljive dokaze o legalnom poreklu imovine.

Kao što je već navedeno italijansko zakonodavstvo predviđa mogućnost olakšanog utvrđivanja porekla imovine za dela organizovanog kriminala, mafijskog tipa.

Zakonom od 19. i 26. marta 2003. godine u Belgiji je formirana Centralna kancelarija za zaplenu i konfiskaciju (COSC). Radi se o novoj kancelariji javnog tužioca, koja je nadležna za celu zemlju.

Najvažnije delatnosti ove kancelarije su:

- a) da sprovodi i realizuje u praksi propise o zapleni imovine,
- b) da se stara o zaplenjenoj imovini i upravlja istom,
- c) da radi na unapređenju zakonodavstva u toj oblasti, priprema nacрте novih zakona i izmene postojećih,
- d) da vodi statističke podatke o svim zaplenama i konfiskacijama i o njihovom izvršenju,
- e) da pruža pomoć i smernice drugim organima,
- f) da sprovodi edukaciju i
- g) da omogućava međunarodnu pravnu pomoć u predmetima konfiskacije.

Prema postojećim izveštajima, nakon formiranja ove Kancelarije uočen je napredak u primeni zakona i korišćenju svih mogućnosti u vezi konfiskacije imovine, čemu je doprinelo i vođenje statističkih podataka iz ove oblasti. Prateći preporuke i zakonodavstvo u okviru EU, ova Komisija je i predložila izmene zakona po kome je konfiskacija od sporedne kazne prerasla u glavnu kaznu.

Jedna grupa sudija iz Srbije je bila u poseti ovoj Kancelariji. Utisak je da je osnivanjem Kancelarije učinjen veliki napredak, jer je pre svega okupljena grupa ljudi koja radi sa velikim entuzijazmom i koja već ima zavidne rezultate, kako u domenu same zaplene imovine, tako i u praćenju i izmeni zakonskih propisa.

d) Holandsko zakonodavstvo

U analizi uporednog zakonodavstva Holandija se može smatrati zemljom koja je poštujući tendencije međunarodnog zakonodavstva pitanje konfiskacije imovine tretirala kao jedan od prioriteta u borbi protiv organizovanog kriminala.

Sa takvim tendencijama se započelo Posebnim zakonom iz 1993. godine, koji je u sebi sadržao odredbe koje se odnose na Krivični zakon i Zakonik o krivičnom postupku.

Do 1993. godine za oduzimanje imovinske koristi je morala biti dokazana veza između izvršenog krivičnog dela i stečene koristi. Kao i u našem zakonodavstvu, tu vezu nije lako uvek dokazati. Oduzimanje imovinske koristi, kao i u našem zakonodavstvu, raspravljalo se u toku vođenja krivičnog postupka, na glavnom pretresu, što je za rezultat imalo manjkavo sproveden postupak utvrđivanja imovinske koristi. Preventivno oduzimanje imovine nije bilo predviđeno, niti je bilo efektivnih mera kojima bi se okrivljeni naterao da plati utvrđeni iznos imovinske koristi.

Zakon od 1. marta 1993. godine uvodi značajne novine, pa tako proširuje mogućnost oduzimanja nezakonito stečene imovinske koristi i van dela za koje je neko lice proglašeno krivim, zatim je ublažen teret dokazivanja, i to tako da iznos koji se oduzima mora biti zasnovan na valjanim dokazima, dok kada se radi o proceni imovinske koristi teret dokazivanja je blaži.

Uvedena je mogućnost odvojenog suđenja za postupak oduzimanja imovinske koristi, čime je omogućeno vođenje efektne finansijske istrage. Odluka o oduzimanju imovinske koristi može biti doneta i dugo nakon završenog krivičnog postupka, a nakon sprovedene finansijske istrage.

Zakon predviđa vođenje posebne Finansijske krivične istrage, koja se bavi utvrđivanjem nezakonito stečene koristi i praćenjem kapitala. Ova istraga se pokreće i vodi pod nadzorom tužilaštva, a po ovlašćenju suda. Vodi se nezavisno od krivičnog postupka i može se pokrenuti i dve godine nakon prvostepene krivične presude, kojom je neko lice oglašeno krivim, što znači da finansijska istraga može da traje i dve godine nakon objave presude.

Sud kontroliše vođenje ove istrage i može da naloži hitno ili ubrzano okončanje. Javni tužilac periodično obaveštava sud o rezultatima finansijske krivične istrage.

U okviru ove istrage javni tužilac može sam da naredi privremeno oduzimanje imovine. Istražitelji odeljenja za finansijsku istragu imaju posebna ovlašćenja, na osnovu kojih mogu da izdaju naredbe o dostavljanju potrebne dokumentacije, izveštaja i td.

Finansijska istraga je po pravilu tajna sve do donošenja odluke o privremenom oduzimanju predmeta.

Finansijska istraga je regulisana član 126. Zakona o krivičnom postupku, gde se navodi da za utvrđivanje nelegalne koristi koju je stekao optuženi, a radi njenog oduzimanja na osnovu člana 36e Krivičnog zakona može se pokrenuti krivična istraga.

Sve dok traje postupak za oduzimanje imovinske koristi moguće je sklapanje nagodbe u pogledu iznosa koji treba da bude plaćen.

Član 126. holandskog Zakona o krivičnom postupku glasi:

1) U slučaju postojanja sumnje da je krivično delo izvršeno i za koje se može odrediti kazna pete kategorije i čijim se izvršenjem materijalna korist određenog značaja, koja se može novčano odrediti, mogla pribaviti, finansijska krivična istraga može da se pokrene u skladu sa odredbama ovog člana.

Finansijska krivična istraga ima za cilj ocenu ilegalnih profita koje je pribavio osumnjičeni, a radi njegove konfiskacije na osnovu člana 36e Krivičnog zakona.

Finansijsko-krivična istraga se pokreće putem argumentovanog ovlašćenja koje izdaje istražni sudija na zahtev Javnog tužioca zaduženog za istragu povodom izvršenog krivičnog dela.

U zahtevu javni tužilac mora da predoči razloge. Zajedno sa zahtevom se podnosi spisak predmeta koji su već konfiskovani u skladu sa članom 94a stav 2.

2) Javni tužilac povremeno obaveštava istražnog sudiju o pomacima u finansijsko-krivičnoj istrazi, bilo na sopstvenu inicijativu ili na zahtev istražnog sudije.

Istražni sudija obaveštava sud ukoliko smata da je to potrebno u vezi sa članom 126e stav 1. istražni sudija obaveštava Javnog tužioca o ovome.

Član 126b

Tokom finansijsko-krivične istrage javni tužilac je ovlašćen da naredi konfiskaciju predmeta bez ikakvog dodatnog sudskog ovlašćenja u skladu sa članom 94a.

Član 126c

U slučaju velike potrebe, javni tužilac može da pretraži bilo koje mesto, kao i kuću ili kancelariju bez dozvole onoga ko u njoj živi, a na osnovu ovlašćenja na bazi opravdanosti, kao što se navodi u članu 218, ako se pretpostavlja da se na tim mestima nalaze dokumenta ili informacije iz člana 94a.

Član 36e holandskog Krivičnog zakona glasi:

1. Na zahtev službe javnog tužioca, u slučaju posebne sudske odluke, obaveza da plati novčani iznos Državi u cilju oduzimanja nelegalno pribavljene koristi može se odrediti licu koje je proglašeno krivim zbog nekog krivičnog dela.

2. Ova obaveza se može odrediti licu iz prvog stava, koje je pribavilo korist putem ili iz sredstava koja potiču iz izvršenog krivičnog dela ili sličnih dela koja su predmet novčane kazne pete kategorije, u odnosu na koje postoje dovoljne indikacije da ih je ono izvršilo.

3. Na zahtev Javnog tužioca, u slučaju posebne sudske odluke, plaćanje iznosa državi za oduzimanje nelegalno stečene koristi može se izreći licu koje je proglašeno krivim zbog nekog krivičnog dela koje podleže plaćanju kazne pete kategorije, i protiv koga je pokrenuta finansijska krivična istraga ukoliko je, po mišljenju te istrage uverljivo da su i druga krivična dela, na jedan ili drugi način, dovela do toga da kažnjeno lice pribavi nelegalnu korist.

4. Sudija određuje procenjen iznos nelegalno stečene koristi. Korist uključuje uštedu u pogledu troškova.

Ovakvo zakonsko rešenje predviđa slabiju vezu između optužnice i sredstava koja se oduzimaju od optuženog. U članu dva se govori o „dovoljno indikacija“, tj. pokazatelja, čime se ublažuje teret dokazivanja i isključuje zahtev za postojanje pravno valjanih dokaza. Vrhovni sud Holandije je odbacio argumente da su ovako ublaženi dokazi suprotni članu 6. stav 2. Evropske konvencije o ljudskim pravima, koji se odnosi na poštovanje pretpostavke nevinosti.

Evropski sud za ljudska prava je u predmetu *Phillips protiv UK*, od 5. jula 2001. godine zauzeo isti stav.

Potraživanje države od lica koje je proglašeno krivim stupa na snagu onog trenutka kada sudija donese odluku. Zbog toga je zakonom regulisana i zaplena iz predostrožnosti, što se kod nas definiše kao privremeno oduzimanje imovinske koristi, čime se obezbeđuje kasnija naplata. Kod takve zaplene su uneti elementi iz holandskog Građanskog kodeksa, prema kome poverilac svoja potraživanja može da naplati iz bilo kog dela imovine ili dobra dužnika. Tako u praksi holandskih sudova, a koja je potvrđena i odlukama Vrhovnog suda, moguće je konfiskovati i nepokretnosti i drugu registrovanu imovinu kao što su brodovi, avioni, hartije od vrednosti.

Da bi se izbegla praksa otuđenja imovine radi prikrivanja njenog porekla i izbegavanja mogućnosti oduzimanja, u septembru 2003. godine su doneti amandmani na zakon iz 1993. godine. Dozvoljena je mogućnost oduzimanja iz predostrožnosti i imovine koja pripada nekom drugom licu, pod posebnim uslovima, radi naplate duga.

Predviđeni uslovi su, pored toga što predmet mora da potiče direktno ili indirektno iz krivičnog dela, i ti da mora biti dovoljno indicija da je određen predmet postao imovina drugog lica u cilju sprečavanja konfiskacije, te da je to lice znalo ili moglo opravdano pretpostaviti da određen predmet potiče iz krivičnog dela.

Radi se o predmetima koje osumnjičeno ili okrivljeno lice u vidu raznih pravnih poslova, pa i poklona ostavlja kod drugog lica u cilju osujećenja naplate duga. U ovim slučajevima oduzima se i eventualno nastali profit iz takvih pravnih poslova.

U praksi holandskih sudova tražene indicije se najčešće pretpostavljaju u zavisnosti od okolnosti slučaja i procene opravdanih ekonomskih interesa i motiva

da se neka imovina prebaci na drugo lice, odnosa između tih lica, procene određenih pravnih poslova kao što je poklon ili prodaja bez adekvatne nadoknade.

Vezano za problem izvršavanja sudskih naloga za konfiskaciju i upravljanja privremeno i trajno oduzetom imovinom u Holandiji, u okviru Ministarstva pravde postoji specijalna jedinica za izvršenje kaznenih mera koje se odnose na imovinu. Ta jedinica se zove Centralni biro za potraživanje pri Ministarstvu pravde.

e) Austrijsko zakonodavstvo

Zakonom iz 1996. godine unete su nove odredbe kojima se reguliše konfiskacija imovine i zaplena neopravdanog bogaćenja, tj. sredstava kriminalnog porekla.

Konfiskacija imovine je regulisana članom 20. Krivičnog zakona Austrije, i sprovodi se prema licu koje je učinilo krivično delo, trećem licu ili pravnom licu, koje je direktno profitiralo kroz izvršeno krivično delo, kao i prema pravnom nasledniku lica koje steklo imovinu direktnim nezakonitim bogaćenjem.

Zaplena se sprovodi na osnovu člana 20b i omogućava oduzimanje imovine koja je u posedu kriminalne ili terorističke organizacije nezavisno od bilo kakvih konkretnih krivičnih dela.

Krajnji rok za sprovođenje naložene konfiskacije ili zaplene je pet godina.

Član 20. austrijskog Krivičnog zakona:

1. Svako ko

a) je počinio krivično delo i tako stekao novčanu korist, ili

b) ko je primio novčanu korist kao nagradu za izvršenje ovih krivičnih dela, biće osuđen za plaćanje kazne koja je jednaka bogaćenju stečenom na taj način. Ako se stepen bogaćenja jedino može utvrditi ulaganjem srazmerno neadekvatnih napora, tada će sud po sopstvenom nahođenju odrediti iznos koji treba da bude konfiskovan.

2. Ukoliko je osumnjičeno lice

a) u navratima i kontinuitetu vršilo krivična dela (član 17) i na taj način steklo novčanu korist ili

b) primalo novčanu korist kao nagradu za izvršenje ovih krivičnih dela i ako je dobilo bilo koja dodatna sredstva tokom određenog perioda, može se sa pravom tumačiti da ta sredstva potiču od drugih krivičnih dela iste prirode, i ako se zakonito poreklo tih sredstava ne može utvrditi i ova sredstva treba takođe da budu uzeta u obzir prilikom određivanja iznosa koji treba da bude konfiskovan

3. Osumnjičeno lice koje je kao član kriminalne organizacije (član 278a) ili terorističke organizacije (član 278b) pribavilo novčanu korist za koju se sa pravom može pretpostaviti da potiče od izvršenih krivičnih dela, a čije zakonito poreklo ne može biti utvrđeno, biće osuđeno da plati iznos koji odredi sud proporcionalno stečenom bogaćenju.

4. Svako ko je direktno i nezakonito stekao materijalnu korist kroz krivično delo izvršeno od strane drugog lica ili kroz nagradu koja je data za njegovo izvršenje biće u obavezi da plati iznos koji je jednak ovom bogaćenju. Ako su neko

pravno lice ili kompanija ostvarili bogaćenje njima će biti dosuđeno da izvrše to plaćanje.

5. Ako je pojedinac koji se direktno i nezakonito obogatio preminuo ili ukoliko je pravno lice ili kompanija koja se obogatila prestala da postoji, iznos koji je jednak tom bogaćenju će biti konfiskovan od njegovih pravnih naslednika/sledbenika, u meri koja je još uvek postojala u trenutku pravnog transfera.

Nekoliko pojedinaca koji uživaju to nezakonito bogaćenje biće osuđeno proporcionalno njihovom učešću u nezakonitom bogaćenju. Ako se to učešće ne može utvrditi sud će odrediti ovaj iznos po svojoj slobodnoj proceni.

Tumačenjem ove zakonske odredbe zaključuje se da austrijski Krivični zakon, slično drugim modernim zakonima predviđa postojanje pretpostavke da imovina potiče od izvršenja krivičnih dela i pruža mogućnost da se imovina preispituje za duži vremenski period u kome su vršena krivična dela, kada se može „sa pravom tumačiti“ da sredstva potiču upravo od izvršenja krivičnih dela.

Predviđa se i odgovornost pravnih lica, kao i konfiskacija od naslednika i pravnih sledbenika.

Interesantno je da se u Austriji zakonska mera konfiskacije sprovodi od strane Krivične obaveštajne službe, na federalnom nivou. Delovanje ove Službe je regulisano Zakonom o Krivičnoj obaveštajnoj službi. U 2002. godini je formirana jedinica u okviru ove Službe, zadužena za zaplenu sredstava.

Između ostalog ova Služba podržava rad specijalizovanih istražitelja za finansijsku istragu, koordinira i rukovodi istragom u slučajevima kada se radi o istragama na teritoriji nekoliko provincija ili drugih zemalja, te u slučajevima međunarodne istrage deluje kao Nacionalni centralni biro Interpola i postupa po međunarodnim zahtevima za pravnu pomoć.

f) Zakonodavstvo Velike Britanije i Irske

Konfiskacija protivpravno stečene imovine je u Velikoj Britaniji uvedena 1986. godine za krivična dela trgovine drogom, da bi 1995. godine proširena na sva teška krivična dela.

Prema Zakonu o trgovini drogama iz 1994. godine, sud prilikom određivanja da li je ostvarena imovinska korist od trgovanja drogom polazi od zakonom utvrđene pretpostavke da sva imovina stečena tokom šest godina pre početka krivičnog postupka je stečena u vezi trgovine drogom. Ovakvu zakonsku pretpostavku okrivljeni može da osporava i pruži dokaze. Traženi standard dokaza koji se primenjuje u ovom zakonu je standard koji se primenjuje u građanskim parnicama, po principu ravnoteže verovatnoće.

Zakon o sredstvima kriminalnog porekla 2002. godine uvodi mogućnost građansko pravne zaplene u slučaju gde sudski organi potvrde da neće doći do krivičnog gonjenja.

Na takvom oduzimanju radi posebna Agencija za povraćaj sredstava i to odvojeno od policije i tužilaštva, ali po sudskom nalogu. Agencija može da koristi i poreska ovlašćenja u slučaju nemogućnosti sprovođenja građansko pravne zaplene.

Sušтина građansko pravne zaplene ili oduzimanja imovine je u tome što se postupak vodi nad imovinom, odvojeno od krivičnog gonjenja. Država mora da

pokaže da zaplenjena imovina ima veze sa nezakonitim ponašanjem, ali je teret dokazivanja znatno niži od onog koji je potreban za osuđujuću presudu. Ovakvi postupci su posebno dobri u slučajevima kada je izvršilac krivičnih dela premirao ili pobeo. Građansko pravna zaplena proširuje i pojednostavljuje mogućnosti sprečavanja nezakonitog bogaćenja u situaciji kada se ne traži visok stepen dokaza potreban za krivično gonjenje i osudu.

Sličan zakon postoji u Irskoj od 1996. godine, koji omogućava građansko-pravno zadržavanje sredstava za koja postoji verovanje da su sredstva kriminalnog porekla. Ako se u roku od sedam godina ova sredstva ne povrate od strane legitimnog vlasnika ista postaju svojina države. I ovde se traži niži standard dokazivanja kriminalnog porekla imovine, i dovoljno je da sud poveruje, tj. prihvati verovanje da je kriminalno poreklo argumentovano.

Ovaj postupak vodi posebna agencija, koja se sastoji od predstavnika policije, službe prihoda i poreskih organa i socijalne zaštite.

U Irskoj i Velikoj Britaniji se sve češće koristi pristup na bazi poreza, gde zakon predviđa da građanin ukoliko poseduje sumnjiv prihod mora da dokaže da su sve poreske obaveze ispunjene, te se dozvoljava i mogućnost potraživanja poreza na prihod stečen kriminalnom aktivnošću. Preko poreskih organa se lako utvrđuje i da li je imovina legalno prijavljena, te se poredi prijavljena i oporezovana imovina sa stvarnim bogatstvom. Kontrola preko poreskih organa funkcioniše dobro u ove dve zemlje, kao i u drugim zemljama gde su skoro svi građani na neki način evidentirani kroz poreski sistem i gde se poreski propisi efikasno sprovode.

g) Model Zakona Ujedinjenih Nacija

Globalni program UN protiv pranja novca je 1999. godine izdao Model zakona o pranju, konfiskaciji i međunarodnoj saradnji u vezi sa imovinom stečenom izvršenjem krivičnih dela, dok je 2003. godine Kancelarija UN za droge i kriminal izdala Model zakona o pranju novca, imovini stečenoj izvršenjem krivičnog dela i finansiranju terorista.

Model zakona iz 2003 godine predviđa i krivično i građansko oduzimanje imovine.

Pojedine odredbe ovog modela zakona su sledeće:

- Za oduzimanje imovine u vezi krivičnog postupka predviđa se da se radi o težem krivičnom delu;
- Da bi se naložilo oduzimanje imovine sud mora da bude uveren na „osnovu bilansa verovatnoće“ da imovina lica nije „čista“;
- Da bi se smatralo da ta imovina nije čista, sud mora da ustanovi da je imovina korišćena u ili u vezi sa izvršenjem konkretnog krivičnog dela ili da je ta imovina potekla, nabavljena ili realizovana kao rezultat izvršenja konkretnog krivičnog dela;
- Ako sud veruje da treba da se napravi nalog za konfiskaciju, ali imovina ili neki njen deo ili interes u njoj ne može da podleže tom nalogu, a naročito ako:

- a) ne može da se locira ni posle temeljne provere;
- b) je prenet na treće lice pod okolnostima koje ne daju razuman povod za zaključak da je zakonsko pravo ili interes prenet u svrhu izbegavanja konfiskacije te imovine;
- c) se nalazi van nadležnosti suda;
- d) se njena vrednost znatno smanjila ili je postala bezvredna; ili
- e) je pomešana sa drugom imovinom koja se ne može podeliti bez teškoća.

Sud može, umesto da naloži konfiskovanje imovine, da naredi tom licu da plati iznos jednak vrednosti te imovine, njenog dela ili interesa.

Kod određivanja imovine koja treba da bude oduzeta pored imovine koja potiče iz krivičnog dela, konfiskaciji podleže i imovina koja potiče, ili je nabavljena ili realizovana kao rezultat izvršenja tog krivičnog dela ako ju je to lice pribavilo pre, tokom ili u razumnom vremenskom roku posle izvršenja krivičnog dela, a sud je uveren da prihod tog lica iz izvora koji nisu povezani sa kriminalnim radnjama ne može razumno da opravda nabavku te imovine.

Istražitelji koji sprovode istragu o poreklu imovine treba da dokumentuju svu imovinu okrivljenog, jer iako se sva imovina ne može dovesti u vezu sa krivičnim delima, ona može biti predmet oduzimanja ili konfiskacije kao zamena za drugu imovinu.

Između ostalog zadatak istražitelja je da istraže da li je lice pod istragom moglo da ima isti stil života i da kupuje imovinu prihodima koje stiče svojim legalnim zanimanjem.

Model ovog zakona preporučuje da sud prilikom razmatranja da li je potrebno izvršiti konfiskaciju treba da uzme u obzir sledeće:

Prava i interese trećih strana za tu imovinu;

Težinu konkretnog krivičnog dela;

Sve teškoće koje se mogu razumno očekivati da budu nanete bilo kom licu sprovođenjem takvog naloga;

Svrhu za koju se obično ta imovina koristi, ili za koju je nameravana da bude korišćena;

Da li uloženo vreme i novac istražitelja opravdavaju oduzimanje;

Da li bi oduzimanje ugrozilo uspeh kriminalističke istrage;

Koji su troškovi preuzimanja i skladištenja konfiskovane imovine;

Koje je stanje imovine koja podleže konfiskaciji, tj. da li može doći do velikih troškova u održavanju te imovine ili pak ako se radi o preduzećima do gubljenja njihove vrednosti.

Kod zaštite trećih lica, u situaciji da ona tvrde da imaju neki interes u imovini koja treba da bude konfiskovana, zakon navodi sledeće:

Ako se neko lice obrati sudu radi naloga u vezi sa imovinom i sud zbog bilansa verovatnoće bude uveren:

da to lice ni na koji način nije bilo umešano u izvršenje krivičnog dela i

kad je to lice steklo interes tokom ili posle izvršenja krivičnog dela, da je ono steklo taj interes za dovoljnu nadoknadu, bez znanja i pod okolnostima koje ne izazivaju razumnu sumnju da imovina u vreme kad je stečena nije bila čista

Sud mora da naredi da nalog za konfiskaciju ne utiče na taj interes i da izda nalog u kome se navodi priroda, mera i vrednost (u vreme izdavanja naloga) interesa tog lica.

Zahteva se da kod razmatranja da li će se izdati nalog za konfiskaciju, pored ocene težine krivičnog dela sud razmotri i sve teškoće koje se razumno mogu očekivati da budu izazvane drugom licu.

Model Zakona Ujedinjenih Nacija previđa, da vlada traži od suda izdavanje naloga za zabranu raspolaganja imovinom, pre ili nakon krivične osude lica za neko teško krivično delo. U tom zahtevu, pored ostalog, Vlada mora da obrazloži osnove verovanja da je delo počinjeno, u slučaju da nije okončan krivični postupak, te osnove za verovanje da imovina nije čista u vezi s krivičnim delom ili da je imovina stečena neposredno ili posredno kroz izvršenje krivičnog dela. Daje se i tačan opis imovine kao i osnov za verovanje da se u vezi sa tom imovinom može izdati nalog za konfiskaciju ili da će on verovatno biti izdat.

Nalog za zabranu raspolaganja imovinom zabranjuje licu da se liši imovine ili na neki drugi način trguje imovinom koja je navedena u nalogu. Na zahtev vlade sud može da imenuje javnog staratelja koji će preuzeti čuvanje i upravljanje nad imovinom.

Nalog za pretres kojim se omogućava traženje i zaplena imovine može da izda sudija nadležnog suda ukoliko smatra da postoji razuman osnov za verovanje da se za tu imovinu može izdati nalog za konfiskaciju.

Model zakona predviđa da se po pravilu sva lica koja imaju pravni interes obaveste o izdavanju naloga za zabranu raspolaganja, osim ako sud smatra da bi davanje takvog obaveštenja dovelo do nestanka ili smanjenja predmetne imovine.

Lica koja su zainteresovana za zaplenjenu imovinu ili za izdatu privremenu zabranu raspolaganja mogu od suda tražiti da poništi ili izmeni nalog za zabranu raspolaganja. Sud može po molbi zainteresovanog lica ili po službenoj dužnosti tražiti da se deo imovine za koji postoji privremena zabrana raspolaganja koristi za zadovoljenje razumnih troškova života lica koje nalog pogađa, za plaćanje razumnih troškova, za plaćanje odbrane u krivičnom postupku ili za plaćanje nekog duga.

Treći odeljak

ORGANIZACIONOPRAVNI ASPEKTI

I. KOMPARATIVNI PRIKAZ ORGANIZACIJE I NADLEŽNOSTI DRŽAVNIH ORGANA U BORBI PROTIV ORGANIZOVANOG KRIMINALA (Nevenka Važić)

1. Uvod

Opšti stav građana i stručne javnosti, političara i onih koji to nisu, ekonomskih stručnjaka i običnih ljudi jeste, da je organizovani kriminal u Srbiji nesumnjivo najopasniji oblik kriminaliteta koji ugrožava same temelje još uvek krhke demokratske vlasti, kako kroz svoj u prvom redu ekonomski aspekt, sociološko-moralno erodirajući efekat, pa sve do političkih posledica koje proizvodi.

U istom vreme organizovani kriminal (čije je postojanje u vremenu pre demokratskih promena bilo negirano), u Srbiji se sve više uključuje i povezuje sa istim takvim kriminalom, prvo u regionu, a zatim i šire, dobijajući u nekim slučajevima i interkontinentalne oblike povezivanja i udruživanja.

Transnacionalni organizovani kriminal predstavlja jednu od globalnih pretnji čovečanstvu, zbog čega je suprotstavljanje takvom kriminalu svakako jedna od najvažnijih obaveza i dužnosti svake, pa i države Srbije, kao uostalom i međunarodne zajednice u celini. Iako različit u modalitetima delovanja (što zavisi od države, opšteg ekonomskog i civilizacijskog nivoa i istorijskih i geografskih okolnosti u prvom redu), organizovani kriminal i zločinačka udruženja koja ga čine, povezuje u osnovi i isti kriminalni cilj. To je sticanje ilegalne finansijske dobiti materijalizovane kroz društvenu, ekonomsku pa i političku moć i istovetna taktika delovanja koja se realizuje kroz različite metode zastrašivanja, nasilje i korupciju.

Neminovnost potrebe sprečavanja i suzbijanja organizovanog kriminala imala je za posledicu da Republika Srbija tokom 2001. godine, osnuje Upravu za borbu protiv organizovanog kriminala (sada Služba), kao specijalizovanu jedinicu Ministarstva unutrašnjih poslova, zaduženu za borbu protiv organizovanog kriminala, kao i za unapređivanje saradnje sa odgovarajućim organima drugih zemalja koji imaju isti zadatak, a na planu borbe protiv transnacionalnog organizovanog kriminala. Nedugo zatim, doneti su zakoni kojima su formirana specijalizovana pravosudna tela, – Specijalno tužilaštvo i Posebno odeljenje za organizovani kriminal u Okružnom sudu u Beogradu i Posebno veće u Vrhovnom sudu Srbije kao i Posebna pritvorska jedinica (o čemu je u ovom radu posvećeno posebno poglavlje).

Republika Srbija, osim toga, brojnim bilateralnim i multilateralnim ugovorima, kao i prihvatanjem niza međunarodnih konvencija, rezolucija, deklaracija i protokola, te članstvom u važnim međunarodnim organizacijama i telima, postala je deo međunarodne zajednice koja se bori protiv organizovanog kriminala.

Od međunarodnih dokumenata koji se bave organizovanim kriminalom, svakako treba pomenuti Konvenciju Saveta Evropa o pranju, traženju, zapleni i konfiskaciji prihoda stečenih kriminalom iz 1990. godine (Strazburška konvencija), Konvenciju Ujedinjenih nacija protiv nezakonitog prometa opojnih droga i psihotropnih supstanci iz 1988. godine (Bečka konvencija), Rezolucije Interpolu o organizovanom kriminalu, Rezolucije Evropskog Saveta o sprečavanju organizovanog kriminala iz 1998. godine i dr.

Od posebnog je značaja Konvencija Ujedinjenih nacija protiv transnacionalnog organizovanog kriminala sa dopunskim protokolima, usvojena u Palermu od 12. do 15. decembra 2000. godine. Njome se na efikasniji način unapređuje saradnja u pogledu sprečavanja i borbe protiv transnacionalnog organizovanog kriminala. Njen značaj je višestruk, – od određivanja termina i pojmova, koji su na taj način postali zajednički i istovetni svima, do određivanja delokruga primene, opredeljivanja buduće zakonodavne aktivnosti i drugih mera kojima se određuju krivična dela, vrsta i oblik zakonodavne reakcije, pa sve do odredaba o pravnoj pomoći i međunarodnoj saradnji po raznim osnovama.

Članom 11. ove Konvencije koji nosi naslov „*Krivično gonjenje, suđenje i izricanje kazni*“, određene su obaveze država potpisnica u pogledu sankcionisanja krivičnih dela učestvovanja u grupama za organizovani kriminal, pranja novca, korupcije i ometanja pravde, efikasnijeg rada i većih diskrecionih ovlašćenja u pogledu gonjenja i sprečavanja ovih krivičnih dela, obezbeđenja prisustva okrivljenog u toku suđenja, insistiranja na dužem roku zastarelosti krivičnih dela itd. U većem delu ova odredba kao i druge odredbe Konvencije (npr. član 2. koji se odnosi na korišćenje termina, između ostalog i termina „Grupa za organizovani kriminal“, „Organizovana grupa“, „Predikatno krivično delo“ itd.), našle su svoje mesto u zakonodavstvu Republike Srbije koje se bavi organizovanim kriminalom.

Važno je napomenuti da su kriterijumi i standardi koje je uspostavila međunarodna zajednica na različitim nivoima i forumima, prihvaćeni od strane naših zakonodavnih tela. Tu u prvom redu mislim na kriterijum razdvajanja organizovanog kriminala od drugih kriminalnih aktivnosti, tj. određivanje njegovih obavezujućih i fakultativnih elemenata. Tako npr. specijalizovano telo Evropske unije određuje 11 kriterijuma koji karakterišu organizovani kriminal. Za postojanje krivičnog dela organizovanog kriminala traži se da je ispunjeno bar šest kriterijuma od čega tri obavezna (zajedničko delovanje više od dva lica, vršenje teških krivičnih dela i sticanje dobiti ili moći kao cilja te delatnosti), te tri neobavezna od ponuđenih osam kriterijuma (unapred određeni kriminalni zadatak ili uloga svakog lica, na duže vreme ili neodređeno planirana aktivnost, interna kontrola i disciplina članova, međunarodne razmere aktivnosti, korišćenje nasilja ili zastrašivanja, korišćenje privredne ili poslovne strukture, korišćenje pranja novca ili nezakonite dobiti, uticaj na politiku, medije, izvršnu i sudsku vlast ili društveno-ekonomske prilike).

Upitnik Saveta Evrope o organizovanom kriminalu iz 1998. godine, takođe daje kriterijume za utvrđivanje da li neka delatnost predstavlja organizovani kriminal i kao obavezni kriterijum utvrđuje: kriminalnu delatnost tri ili više lica, duže ili neograničeno vremensko trajanje kriminalne delatnosti i cilj koji se sastoji u sticanju kriminalnog profita i finansijske koristi. Uz to, predviđeno je i sedam neobaveznih kriterijuma (podela kriminalnih uloga ili zadataka, unutrašnji nadzor i disciplina članova, potreba nasilja i zastrašivanja, uticaj na politiku, medije, javnu upravu, policiju, privredu ili finansije, uz pomoć korupcije, korišćenje trgovačkih struktura ili sličnih pravnih lica kao paravana za kriminalnu delatnost, pranja novca stečenog kriminalom i međunarodno kriminalno delovanje) od kojih je za postojanje krivičnog dela organizovanog kriminala potrebno ispunjenje najmanje dva.

Ovi standardi i kriterijumi su svoju primenu našli u organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala u mnogim državama i to u raznim, manje-više sličnim oblicima. Naravno, i ovde je došao do izražaja princip suvereniteta (predviđen članom 4. Konvencije UN protiv transnacionalnog organizovanog kriminala), sa određenim specifičnostima svake od zemalja, koje su navedene kao primeri kako se ta država bori protiv organizovanog kriminala.

2. Organizacija i nadležnost državnih organa u borbi protiv organizovanog kriminala u zemljama regiona

a) Crna Gora

Zakoni koji normiraju problematiku organizovanog kriminala u Crnoj Gori su:

1. Novi Krivični zakonik,
2. Novi Zakonik o krivičnom postupku u kojem se po prvi put definiše organizovani kriminal,
3. Zakon o državnom tužiocu,
4. Zakon o sprečavanju pranja novca i finansiranju terorizma,
5. Zakon o zaštiti svedoka,
6. Zakon o nadzoru državne granice i
7. Zakon o azilu

U toku je donošenje Zakona o strancima.

U cilju borbe protiv organizovanog kriminala u Republici Crnoj Gori, usvojen je Program borbe protiv korupcije i organizovanog kriminala, Akcioni plan za implementaciju tog programa, strategija za borbu protiv trgovine ljudima i dr.

Borbom protiv organizovanog kriminala, u Republici Crnoj Gori, prevashodno se bavi Uprava policije, državno tužilaštvo i sudovi. U okviru kriminalističke policije formirano je Odeljenje za sprečavanje i suzbijanje organizovanog kriminala. Za poslove suzbijanja organizovanog kriminala u Vrhovnom državnom tužilaštvu obrazovano je Odeljenje za suzbijanje organizovanog kriminala kojim rukovodi Specijalni tužilac. U Crnoj Gori ne postoje posebni sudovi ili posebna sudska odeljenja koja se bave samo predmetima organizovanog kriminala

već su za postupanje u tim predmetima nadležni redovni sudovi koji postupaju i u ostalim predmetima. Razlika je jedino u sastavu veća u odnosu na „redovna“ krivična dela (slično kao u Srbiji) jer se krivična dela organizovanog kriminala u prvom stepenu sude u veću sastavljenom od troje sudija profesionalaca a u drugom stepenu veće je sastavljeno od pet sudija profesionalaca.

U glavi XXX Zakonika o krivičnom postupku Crne Gore i to u članu 507. stav 3. i 4. data je definicija organizovanog kriminala, koja glasi:

Odredbe ove glave primenjuju se ako postoje osnovi sumnje da je izvršeno krivično delo, putem organizovanog delovanja više od dva lica čiji je cilj vršenje teških krivičnih dela radi sticanja dobiti ili moći (stav 3).

Pored uslova iz stava 3. ovog člana, za postojanje krivičnog dela organizovanog kriminala mora da se ispune još najmanje tri od sledećih uslova:

Da je svaki član kriminalne organizacije imao unapred određen zadatak ili ulogu; da je delatnost kriminalne organizacije planirana duže vreme ili neograničeno; da se delatnost organizacije zasniva na primeni određenih pravila interne kontrole i discipline članova; da se delatnost organizacije planira i vrši u međunarodnim razmerima; da se u vršenju delatnosti primenjuje nasilje ili zastrašivanje ili da postoji spremnost za njegovu primenu; da se u vršenju delatnosti koriste političke, privredne ili poslovne strukture; da se koristi pranje novca ili nezakonito stečene dobiti; da postoji uticaj organizacije ili njenog dela na zakonodavnu vlast, medije, izvršnu ili sudsku vlast ili na druge društvene ili ekonomske činioce (stav 4).

Iz navedene definicije organizovanog kriminala jasno se uočava da se radi o gotovo istovetnoj definiciji kao i u procesnom zakonu Republike Srbije, što je u skladu sa kriterijumima specijalizovanog tela Evropske Unije i upitnikom Saveta Evrope o organizovanom kriminalu.

b) Republika hrvatska

Zakonodavni okvir za sprečavanje i suzbijanje organizovanog kriminala u Republici Hrvatskoj predstavljaju:

1. Kazneni zakon,
2. Zakon o kaznenom postupku,
3. Zakon o uredu za suzbijanje korupcije i organiziranog kriminaliteta,
4. Zakon o sprečavanju pranja novca,
5. Zakon o kaznenoj odgovornosti pravnih osoba,
6. Zakon o spriječavanju sukoba interesa,
7. Zakon o zaštiti svjedoka i drugi propisi.

Kaznenim zakonom određen je pojam „Grupe ljudi“, „Zločinačke organizacije“, kao i „Zločinačkog udruživanja“.

Grupom ljudi u smislu Kaznenog zakona smatra se udruženje od najmanje tri lica koja su povezana radi trajnog ili povremenog vršenja krivičnih dela, pri čemu svako od tih lica daje svoj udeo u izvršenju krivičnog dela (član 89. stav 2. KZ-a).

Zločinačka organizacija je udruženje od najmanje tri lica koja su se udružila radi vršenja krivičnih dela. Delovanje zločinačke organizacije višeg stepena usmereno je i prema ostvarivanju i zadržavanju nadzora nad pojedinim privrednim ili drugim delatnostima, pri čemu se koristi zastrašivanje ili nasilje radi uticaja na druga lica da im pristupe ili da im se pokore. Zločinačku organizaciju odlikuje visok stepen povezanosti članova, unutrašnja organizacija na temelju odnosa hijerarhije i discipline, te podela rada. Zločinačka organizacija je temelj pojma „organizovanog kriminala“ (član 89. stav 23. KZ-a).

Odredbama člana 333. Kaznenog zakona Republike Hrvatske inkriminiše se krivično delo zločinačkog udruživanja koje u Hrvatskom krivičnom zakonu nosi naziv „Udruživanje za počinjenje kaznenih djela“. Ovo krivično delo čini onaj ko organizuje grupu ljudi ili na drugi način povezuje u zajedničko delovanje tri ili više lica koja imaju za cilj izvršenje krivičnih dela za koja se po zakonu može izreći tri godine zatvora ili teža kazna (član 333. stav 1. KZ-a), a za koja krivična dela je propisana kazna zatvora od tri meseca do tri godine. Za pripadnike ovakve grupe propisana je novčana kazna ili kazna zatvora do jedne godine (stav 3. člana 333. KZ-a). Za onoga ko organizuje zločinačku organizaciju za izvršenje krivičnih dela ili njome upravlja, propisana je kazna zatvora od šest meseci do pet godina, (stav 2. člana 333. KZ-a), dok je za pripadnika zločinačke organizacije propisana kazna zatvora od tri meseca do tri godine (stav 4. člana 333. KZ-a). Stavom 5. navedenog člana Kaznenog zakona Republike Hrvatske, propisano je da će se od kazne osloboditi član grupe ili zločinačke organizacije koji otkrije grupu ili zločinačku organizaciju pre nego što je u njenom sastavu ili za nju izvršio neko krivično delo.

(1) Tužilaštvo

Zakonom o Uredu za suzbijanje korupcije i organiziranog kriminaliteta Republike Hrvatske, između ostalog su uređeni i organizacija, nadležnost i ovlašćenja Ureda za suzbijanje korupcije i organiziranog kriminaliteta, delokrug i nadležnost sudova za postupanje u predmetima krivičnih dela određenih tim zakonom i niz organizacionih, statusnih i tehničkih pitanja vezanih za funkcionisanje tog državnog organa.

Ovim zakonom je određeno da je Ured posebno „državno tužilaštvo“, koje se ustanovljuje za područje Republike Hrvatske sa sedištem u Zagrebu. Na njega se akcesorno primenjuju odredbe Zakona o državnom tužilaštvu. Uredom upravlja Direktor (Ravnatelj) koga iz redova zamenika Glavnog državnog tužioca odnosno okružnih (županijskih) tužilaca ili njihovih zamenika (koji ispunjavaju uslove za zamenika Glavnog državnog tužioca), uz prethodna mišljenja ministra pravosuđa i kolegijuma državnog Tužilaštva, kao i pristanak kandidata, imenuje Glavni državni tužilac, na vreme od četiri godine.

Zakonom su određena i krivična dela u kojima Ured obavlja poslove državnog tužioca a to su:

1. Zloupotreba u postupku stečaja iz člana 283. stav 2. i 3. KZ-a, nelojalna konkurencija u spoljno-trgovinskom poslovanju, iz člana 289. stav 2. KZ-a, zloupotreba, obavljanja dužnosti državne vlasti iz člana 338. KZ-a, protivzakonito po-

sredovanje iz člana 343. KZ-a, primanja mita iz člana 347. KZ-a, primanje mita u privrednom poslovanju iz člana 294. KZ-a, davanje mita iz člana 348. KZ-a i davanje mita u privrednom poslovanju iz člana 294-d KZ-a.

2. Protivpravno oduzimanje slobode iz člana 124. stav 3. KZ-a, otmica iz člana 125. stav 2. KZ-a, prinuda iz člana 128. stav 2. KZ-a, trgovina ljudima i ropstvo iz člana 175. stav 3. KZ-a, protivzakonito prebacivanje lica preko državne granice iz člana 177. stav 3. KZ-a, razbojništvo iz člana 218. stav 2. KZ-a, iznuda iz člana 234. stav 2. KZ-a, ucena iz člana 235. stav 2. KZ-a, prikrivanje protivzakonito dobijenog novca iz člana 297. stav 3. KZ-a i protivpravna naplata iz člana 330. stav 4. i 5. KZ-a ako su ta krivična dela izvršena u sastavu grupe ili zločinačke organizacije (član 89. stav 22. i 23. KZ-a).

3. Zloupotreba opojnih droga iz člana 173. stav 3. KZ-a.

4. Udruživanje za izvršenje krivičnih dela iz člana 333. KZ-a, uključujući sva krivična dela koja je izvršila ta grupa ili zločinačka organizacija, osim za krivična dela protiv Republike Hrvatske i oružanih snaga.

5. Krivična dela izvršena u vezi s delovanjem grupe ili zločinačke organizacije za koja je propisana kazna zatvora u trajanju dužem od tri godine, a krivično delo je izvršeno na području dve ili više država ili je značajan deo njegovog pripremanja ili planiranja izvršen u drugoj državi.

Ured je nadležan za vođenje krivičnog postupka protiv organizatora grupe ili zločinačke organizacije za izvršenje krivičnih dela podvođenja iz člana 195. stav 2. KZ-a, nedozvoljene trgovine zlatom iz člana 290. stav 2. KZ-a i izbegavanja carinskog nadzora iz člana 298. stav 2. KZ-a kao i za krivična dela prikrivanja protivzakonito dobijenog novca iz člana 279. stav 1. i 2. KZ-a, sprečavanja dokazivanja iz člana 304. stav 1. i 2. KZ-a, prinude prema pravosudnom službeniku iz člana 309. KZ-a, sprečavanja službenog lica u obavljanju službene dužnosti iz člana 317. KZ-a, napada na službeno lice iz člana 318. KZ-a, te krivično delo otkrivanja identiteta zaštićenog svedoka, iz člana 305-a KZ-a, ako su ova dela izvršena, u vezi s izvršenjem krivičnih dela iz stava 1. i 2. Zakona o Uredu za suzbijanje korupcije i organiziranog kriminaliteta (dela opisana pod tačkom 1. i 2. Kataloga krivičnih dela u kojima Ured obavlja poslove državnog tužioca).

Zanimljiv je način na koji Ured reaguje u slučaju postojanja organizovanog kriminala. Prema članu 21-b, ako se uz osnove sumnje da je izvršeno krivično delo za koje se gonjenje preduzima po službenoj dužnosti (član 172. stav 1. ZKP-a RH), pojave naznake organizovanog kriminala, policija će odmah o tome obavestiti, nadležno Državno Tužilaštvo i u dogovoru s tim Tužilaštvom preduzeti bez odlaganja potrebne radnje i o tome obavestiti Ured.

Nadalje je propisano da nakon prijema ovog obaveštenja Ured može, ako oceni da je izvršeno krivično delo iz njegove nadležnosti, preuzeti rad u predmetu. O tome obaveštava policiju i Državno tužilaštvo koje je do tada postupalo u predmetu. Glavni državni Tužilac Republike Hrvatske može uputstvom odrediti da se u Državnim Tužilaštvima, koja imaju u radu veći broj predmeta organizovanog kriminala, odredi zamenik koji će policiji, davati upute za preduzimanje potrebnih radnji i mera, te po potrebi provoditi i druge provere.

Ako nadležno Državno Tužilaštvo smatra da ne postoje naznake organizovanog kriminala o tome obaveštava Ured. Ured može u tom slučaju zatražiti da

Glavni državni Tužilac Republike Hrvatske, da obavezno uputstvo za postupanje u smislu preuzimanja pojedinačnog predmeta od nižeg Državnog Tužilaštva i o njegovom poveravanju drugom Državnom Tužilaštvu, u skladu sa odredbama člana 26. stav 3. Zakona o Državnom Tužilaštvu. Nakon izvršenih provera Državno tužilaštvo ustupa predmet Uredu ako smatra da izvršeno krivično delo iz nadležnosti Ureda ili obaveštava Ured da će nastaviti postupak, ukoliko nađe da se ne radi o krivičnom delu iz nadležnosti Ureda.

(2) Sudovi

U odnosu na organizaciju i nadležnost sudova za postupanje u predmetima organizovanog kriminala i drugih krivičnih dela određenih Zakonom o Uredu za suzbijanje korupcije i organiziranog kriminaliteta, u prvom redu treba imati u vidu da se u postupku primenjuje i Zakon o kaznenom postupku (u daljem tekstu ZKP) i drugi opšti propisi krivičnog prava ukoliko Zakonom o Uredu za suzbijanje korupcije i organiziranog kriminaliteta nije drugačije propisano.

Za predmete krivičnih dela iz člana 21. Zakona o Uredu za suzbijanje korupcije i organiziranog kriminaliteta (u daljem tekstu Zakon o Uredu), tj. za krivična dela organizovanog kriminala, stvarno i mesno su nadležni za postupanje okružni (županijski) sudovi u Osijeku, Rijeci, Splitu i Zagrebu, osim ako Zakonom o Uredu nije drugačije određeno. Ovi sudovi su nadležni i za suđenje u slučaju saučesništva u krivičnim delima organizovanog kriminala kao i u slučaju sticaja sa drugim krivičnim delima. Zakon izričito određuje da ako je više lica optuženo za više takvih krivičnih dela, a između izvršilaca postoji međusobna veza, sprovede se jedinstveni postupak pred sudom nadležnim za krivična dela korupcije i organizovanog kriminala (iz stava 1. člana 21. Zakona o Uredu), dakle, pred jednim od četiri županijska suda.

Osim toga, u istražnim centrima u ova četiri suda formiraju se posebna istražna odeljenja za postupanje u takvim predmetima, u koja odeljenja se sudije postavljaju na vreme od četiri godine, odlukom predsednika suda uz mišljenje sudijskog veća, i to one sudije koje se odlikuju „iskustvom i izraženim sposobnostima za istraživanje najtežih i najsloženijih oblika kaznenih djela, te iz reda diplomiranih kriminalista“.

Pretnesno veće za postupanje u ovim predmetima koje je sastavljeno od troje sudija, postavlja na vreme od četiri godine predsednik suda, a iz reda sudija koji imaju iskustva na radu u složenijim predmetima i uz mišljenje sudijskog veća.

Zanimljivo je napomenuti, da u ovom zakonu nema posebnih odredbi koje se tiču organizacije policijskih struktura. Jedino u članu 21-c stav 2. Zakona o Uredu stoji da Direktor (Ravnatelj) policije Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Hrvatske organizuje centralizovano prikupljanje i obradu svih obaveštenja koja su važna za pokretanje i vođenje krivičnog postupka za krivična dela organizovanog kriminala i ostala krivična dela iz člana 21. Zakona o Uredu, a naročito one koji se odnose na identitet, prirodu, sastav, organizaciju, lokaciju i aktivnosti grupe ili zločinačke organizacije, veza sa drugim grupama ili zločinačkim organizacijama, te krivična dela koje je izvršila grupa ili zločinačka organizacija, njezin član ili pripadnik.

(3) Policija

U Ministarstvu unutrašnjih poslova Republike Hrvatske, Ravnateljstvu policije, Upravi kriminalističke policije deluje Odeljenje organizovanog kriminala (još od 1992. godine), čiji je zadatak da u saradnji sa ostalim jedinicama (u prvom redu Odeljenjem za privredni kriminal i korupciju, Odeljenjem kriminaliteta droga, Odeljenjem posebnih kriminalističkih poslova i Odeljenjem kriminalističke analitike), kao i sa drugim organima državne vlasti i policijama drugih zemalja, prikuplja podatke, obrađuje i analizira te informacije, priprema, planira i sprovodi kriminalističke obrade nad kriminalnim udruženjima koja deluju na području Republike Hrvatske ili su povezane sa inostranstvom, bavi se normativnom i edukativnom delatnošću, prevencijom itd.

U službama kao što su Carinska uprava, Devizni inspektorat i Poreska uprava ne postoje posebna odeljenja za suzbijanje organizovanog kriminala, već samo odeljenja za otkrivanje i prijavljivanje krivičnih dela koja, naravno, mogu da prijavje i ta krivična dela.

Treba reći da Zakon o Uredu za suzbijanje korupcije i organiziranog kriminaliteta Republike Hrvatske kao „Osnovni zakon“, kojim se Republika Hrvatska suprotstavlja organizovanom kriminalu, po svojoj suštini (slično svom pandanu Srbiji), je „mešovitog“ karaktera i u njemu se osim organizacije, nadležnosti i ovlašćenja funkcionera koji postupaju u tim postupcima (dakle, tužilaca i drugih zaposlenih, kao i policije), određuje i delokrug nadležnosti sudova, njihovo postupanje, uređuju određeni novi zakonski (procesni) instituti i određuje način postupanja sudova u određenim situacijama, kao što su npr. davanje statusa svedoka saradnika (kruskog svedoka) itd. Važno je napomenuti da prema članu 106. stav 4. ZKP-a RH, u „redovnim“ krivičnim postupcima pritvor može trajati najduže šest meseci dok je članom 28. stav 2. Zakona o uredu predviđeno da ukupno vreme pritvora u prethodnom postupku za krivična dela organizovanog kriminala i ostala krivična dela iz člana 21. Zakona može trajati 12 meseci. Ovaj zakon rešava i pitanje obezbeđenja prinudnog oduzimanja sredstava, prihoda ili imovine prijavljene krivičnim delom, pitanje službene tajne, sredstava za rad itd.

c) *Bosna i Hercegovina*

Zakoni koji se između ostalog odnose i na problematiku organizovanog kriminala u Bosni i Hercegovini su:

1. Zakon o krivičnom (kaznenom) postupku BiH,
2. Krivični (kazneni) zakon BiH,
3. Zakon o sudu BiH,
4. Zakon o Tužilaštvu BiH,
5. Zakon o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka,
6. Zakon o visokom sudskom i tužilačkom vijeću BiH,
7. Zakon o sprečavanju pranja novca,
8. Zakon o programu zaštite svjedoka,
9. Zakon o državnoj, graničnoj službi BiH itd.

(1) Tužilaštvo

Zakonom o tužilaštvu BiH propisano je da Glavnog tužioca i njegove zamjenike bira Visoko sudsko i tužilačko vijeće BiH na mandat od šest godina uz mogućnost ponovnog imenovanja. U okviru Tužilaštva između ostalih odeljenja (za Ratne zločine i Opšti kriminal, saradnju i terorizam), formirano je i Posebno odeljenje za organizovani kriminal, privredni kriminal i korupciju kojim rukovodi zamjenik Glavnog tužioca BiH. Ovo odeljenje preduzima gonjenje učinilaca krivičnih dela organizovanog kriminala, privrednog kriminala i korupcije predviđenih zakonom BiH kada je u tim zakonima za ta dela predviđena nadležnost suda BiH. To su krivična dela korupcije koja se odnose na zaposlene u institucijama BiH, krivična dela privrednog i finansijskog kriminala, poreske utaje, krijumčarenja, carinskih prevara i pranja novca, krivična dela organizovanog kriminala, međunarodne trgovine drogama, trgovine ljudima i slična krivična dela propisana Krivičnim zakonom BiH.

Posebno odeljenje za organizovani kriminal, privredni kriminal i korupciju, u Tužilaštvu BiH, postavljeno je odlukom Visokog predstavnika za Bosnu i Hercegovinu u martu 2003. godine, i u početku su u njemu radili samo međunarodni tužioci. Naknadno je došlo do imenovanja određenog broja domaćih tužilaca u ovo odeljenje, a na strateškom planu predviđeno je da na kraju tranzicije, 31. dec. 2009. godine, u ovom odeljenju rade samo domaći tužioci. Trenutno u Posebnom odeljenju radi šest domaćih i tri međunarodna tužioca u pet timova, a rukovodilac Posebnog odeljenja je međunarodni tužilac, dok je njegov zamjenik domaći tužilac.

(2) Sud

U okviru prvostepenog krivičnog odeljenja suda BiH postoje tri posebna odeljenja i to: a) Odeljenje za ratne zločine, b) Odeljenje za organizovani kriminal, privredni kriminal i korupciju i c) Odeljenje za sva ostala krivična dela iz nadležnosti suda BiH.

U okviru Apelacionog odeljenja suda Bosne i Hercegovine takođe postoje tri Posebna odeljenja i to: a) Odeljenje koje odlučuje o žalbama na odluke prvostepenog krivičnog odeljenja za ratne zločine, b) Odeljenje koje odlučuje o žalbama na odluke prvostepenog krivičnog odeljenja za organizovani kriminal, privredni kriminal i korupciju i c) Odeljenje koje odlučuje po žalbama na odluke prvostepenog krivičnog odeljenja za sva ostala krivična dela iz nadležnosti suda BiH, na odluke Upravnog odeljenja suda BiH i koje rešava po prigovorima na odluke vezane za izborna pitanja.

U nadležnosti Posebnog odeljenja za organizovani kriminal, privredni kriminal i korupciju suda BiH su svi krivični postupci po optužnim aktima Posebnog odeljenja za organizovani kriminal, privredni kriminal i korupciju Tužilaštva BiH, s tim što je ovaj sud poseban u odnosu na slične sudove u regionu, po tome što je za ta krivična dela nadležan i u prvostepenom i drugostepenom postupku.

Za razliku od krivičnog zakonodavstva Republike Srbije i Hrvatske koje pod raznim nazivima, kao jedno krivično delo u raznim oblicima propisuju tzv. „zločinačko udruživanje“, Krivični zakon BiH udruživanje za vršenje krivičnih dela

predviđa kao dva samostalna krivična dela i to u članu 249. kao krivično delo „udruživanje radi činenja krivičnog dela“, i u članu 250. kao krivično delo „organizirani kriminal“.

Krivično delo „organizirani kriminal“, čini onaj ko izvrši bilo koje krivično delo propisano zakonom BiH, kao organizator, rukovodilac ili pripadnik zločinačke organizacije, pri čemu propisana kazna zavisi od položaja izvršioca u zločinačkoj organizaciji i težine krivičnog dela koje je u tom svojstvu izvršio, a predviđena je mogućnost oslobođenja od kazne za pripadnika zločinačke organizacije koji tu organizaciju otkrije.

Krivičnim delom „udruživanje radi činenja krivičnih dela“, u stvari se sankcioniše organizovanje grupe ili udruženja i pripadnost grupi ili udruženju od tri ili više lica za vršenje krivičnih dela za koja se može izreći kazna zatvora od tri godine. I u ovom slučaju pripadnik grupe ili Udruženja koji grupu otkrije pre izvršenja krivičnog dela će se osloboditi od kazne, no ta mogućnost predviđena je i za organizatora grupe ili udruženja ako otkrivanjem grupe ili na drugi način spreči izvršenje krivičnog dela, što nije slučaj kod krivičnog dela „organiziranog kriminala“. Oba ova krivična dela, u stvari, predstavljaju pandan krivičnim delima „zločinačkog udruživanja“, iz člana 346. KZ-a, Srbije i „udruživanje za počinjenje kaznenih djela“ iz člana 333. KZ-a Republike Hrvatske.

d) Republika Srpska

Zakonom o suzbijanju organizovanog kriminala i najtežih oblika privrednog kriminala i Zakonom o izmenama tog zakona uređeni su osnivanje, organizacija, nadležnost i ovlašćenja posebnih organizacionih jedinica Tužilaštva i suda, te drugih državnih organa u Republici Srpskoj za borbu protiv organizovanog kriminala. Tim zakonom uređuju se i drugi uslovi radi efikasnog otkrivanja i krivičnog gonjenja učinilaca krivičnih dela koja su i navedena u članu 3. Zakona a to su:

1) krivična dela organizovanog kriminala predviđena članom 383-a KZ-a Republike Srpske (krivično delo „organizovani kriminal“), te krivična dela sa elementima organizovanosti, kao i krivična dela povezana sa takvim delima ili učiniocima takvih dela a u slučajevima kada za postupanje nije nadležno Tužilaštvo i Sud Bosne i Hercegovine;

2) najteži oblici krivičnih dela protiv privrede i platnog prometa, i protiv službene dužnosti, kada je zbog okolnosti izvršenja dela ili posledica dela krivično gonjenje od posebnog značaja za Republiku Srpsku, te krivična dela povezana sa takvim delima ili učiniocima takvih dela;

3) druga krivična dela predviđena Krivičnim zakonom Republike Srpske, kod kojih je kao najmanja zaprećena kazna zatvora u trajanju od pet godina a kada je zbog okolnosti izvršenja dela ili posledica dela krivično gonjenje od posebnog značaja za Republiku Srpsku, te krivična dela povezana s takvim delima ili učiniocima takvih dela.

Inače, krivično delo iz člana 383-a KZ-a Republike Srbije po zakonskom opisu identično je krivičnom delu iz člana 250. KZ-a BiH, nosi identičan naziv „Organizovani kriminal“ i ima identične zaprećene kazne, a radi se o krivičnom delu čiji izvršilac može biti svako ko izvrši bilo koje krivično delo propisano krivičnim

zakonodavstvom Republike Srpske, kao pripadnik, organizator ili rukovodilac zločinačke organizacije, pri čemu propisana kazna zavisi od položaja izvršioca u zločinačkoj organizaciji i težine krivičnog dela koje je u tom svojstvu izvršio.

(1) Tužilaštvo

Specijalizacija na nivou Tužilaštva izvršena je tako što se u Okružnom tužilaštvu u Banja Luci osniva Posebno tužilaštvo za suzbijanje organizovanog kriminala i najtežih oblika privrednog kriminala (Specijalno tužilaštvo). Glavnog specijalnog tužioca, njegovog zamenika i Specijalne tužioce imenuje Visoki sudski i tužilački savet Bosne i Hercegovine, s tim što Glavnom specijalnom tužiocu i njegovom zameniku mandat traje pet godina, uz mogućnost ponovnog izbora, a Specijalni tužioci nemaju ograničenje mandata. Pored ovakvog imenovanja, Glavni Republički tužilac može nakon konsultacija sa Glavnim tužiocem Okružnog tužilaštva Banja Luka odlučiti da Specijalno tužilaštvo popuni tužiocima iz sastava Okružnog tužilaštva u Banja Luci, no takvo interno raspoređivanje se vrši samo uz saglasnost lica koje se raspoređuje.

Kada je u pitanju ostalo osoblje Specijalnog tužilaštva, Glavni specijalni tužilac na predlog kolegijuma Specijalnog tužilaštva imenuje u to Tužilaštvo određeni broj stručnih saradnika i to na period od šest godina, te tužilačke istražioce i ostalo prateće osoblje, bez ograničenja mandata.

Tužilački istražioци smatraju se ovlašćenim službenim licima i imenuju se iz reda lica zaposlenih u Ministarstvu unutrašnjih poslova Republike Srpske, koja poseduju policijski sertifikat ili status lica zaposlenih u bezbednosnim agencijama i agencijama za sprovođenje zakona u Republici Srpskoj odnosno BiH, a mogu biti imenovani i iz reda građanstva ali u tom slučaju, putem javnog konkursa. Oni postupaju po zahtevima specijalnih tužilaca, a za svoj rad odgovaraju šefu tužilačkih istraživača i obezbeđenja Specijalnog tužilaštva, odnosno Glavnom specijalnom tužiocu koji ih može i razrešiti.

Glavni Specijalni tužilac svojom naredbom odlučuje o postupanju u slučaju kada postoje osnovi sumnje da je izvršeno krivično delo organizovanog kriminala, odnosno drugo krivično delo iz člana 3. Zakona o suzbijanju organizovanog i najtežih oblika privrednog kriminala, ali po prethodno pribavljenom mišljenju kolegijuma Specijalnog tužilaštva. Sva tužilaštva u Republici Srpskoj dužna su da, ukoliko u svojim predmetima prepoznaju elemente krivičnih dela iz nadležnosti specijalnog tužilaštva, o tome bez odlaganja obaveste Glavnog tužioca RS koji će o istom obavestiti Glavnog specijalnog tužioca sa navođenjem razloga zbog kojih smatra da su ostvareni uslovi za preuzimanje predmeta. U tom slučaju Specijalni tužilac preduzima potrebne mere radi ocene postojanja uslova za preuzimanje predmeta, a sva tužilaštva u Republici Srpskoj su dužna da mu bez odlaganja omoguće nesmetan uvid u krivični predmet koji zatraži. Ukoliko Glavni specijalni tužilac oceni da se u nekom krivičnom predmetu radi o krivičnim delima iz njegove nadležnosti, donosi odluku o preuzimanju predmeta. Ukoliko pak nađe da se ne radi o krivičnim delima iz njegove nadležnosti, ali da postoje osnovi sumnje da je izvršeno neko drugo krivično delo o tome obaveštava nadležno okružno tužilaštvo radi preduzimanja daljih radnji i mera iz nadležnosti okružnog tužilaštva, no i nakon toga, sve do podizanja optužnice ima pravo da naknadno oceni da li su se u međuvremenu stekli uslovi za postojanje krivičnog dela iz njegove nadležnosti u kom slučaju može preuzeti predmet.

(2) Sudovi

U okviru Okružnog suda u Banja Luci formirano je Posebno odeljenje za organizovani kriminal i najteže oblike privrednog kriminala (Posebno odeljenje) koje je, kao i Tužilaštvo nadležno za čitavu teritoriju Republike Srpske kada su u pitanju krivična dela iz člana 3. Zakona o suzbijanju organizovanog kriminala i najtežih oblika privrednog kriminala. Radom Posebnog odeljenja rukovodi predsednik Odeljenja koga kao i sudije u to Odeljenje raspoređuje predsednik Okružnog suda u Banja Luci iz reda sudija tog suda, bez ograničenja mandata, s tim da u slučaju potrebe u to odeljenje Visoki sudski i tužilački savet može imenovati sudije i iz drugih sudova u Bosni i Hercegovini.

O žalbama na odluke Posebnog odeljenja odlučuje Posebno veće za organizovani i najteže oblike privrednog kriminala pri Vrhovnom sudu Republike Srpske (Posebno veće). Predsednik Krivičnog odeljenja Vrhovnog suda Republike Srpske je ujedno i predsednik Posebnog veća a sudije u to veće imenuje predsednik Vrhovnog suda Republike Srpske iz redova sudija tog suda a na predlog predsednika Krivičnog odeljenja.

Tužioci Specijalnog tužilaštva i sudije Posebnog odeljenja Okružnog suda u Banja Luci i Posebnog veća Vrhovnog suda Republike Srpske imaju pravo na poseban dodatak za složenost posla koji obavljaju i rizik u iznosu do 30% od osnovne plate koju ostvaruju na pozicijama na koje su imenovani a kriterijumi u vezi ove naknade regulišu se posebnim Pravilnikom koji donosi Glavni specijalni tužilac, odnosno predsednik Okružnog suda u Banja Luci i predsednik Vrhovnog suda Republike Srpske, na koji pravilnik saglasnost daje Visoki sudski i tužilački savet, a kada se radi o sudovima i Ministarstvo pravde Republike Srpske.

(3) Pritvorska jedinica

U Kazneno-popravnom zavodu u Banja Luci osnovana je Posebna pritvorska jedinica za izvršenje mere pritvora određenog u krivičnom postupku za krivična dela iz člana 3. Zakona o suzbijanju organizovanog i najtežih oblika privrednog kriminala.

e) *Zemlje evropske unije*

(1) Francuska

Zakonom o krivičnom postupku iz februara 2004. godine, koji je samo jedan u nizu zakona kojima je u proteklih dvadesetak godina prilagođavano i reformisano zakonodavstvo u odnosu na krivični postupak te razvoj i bujanje kriminaliteta, u osnovi se jača položaj organa gonjenja (tužilaštva i policije), i represivni pristup samoj borbi protiv organizovanog kriminala.

Krivična dela koja predstavljaju osnov za primenu posebnih procesnih normi o organizovanom kriminalu su: teško ubistvo, mučenje, surovo postupanje, promet opojnih droga, otmica i protivpravno lišavanje slobode, iznuda, trgovina ljudima, podvođenje, krađa, terorizam, uništenje i oštećenje dobara, falsifikovanje novca, pranje novca, trgovina oružjem, pomaganje pri ulasku, kretanju i nelegalnom boravku na francuskoj teritoriji, pranje i prikrivanje proizvoda, prihoda i stvari proizašlih iz nekog od nabrojanih krivičnih dela. Većina ovih krivičnih

dela biće tretirana kao organizovani kriminal samo ako su učinjena od strane organizovane bande, uz mogućnost da se odredbe o organizovanom kriminalu primenjuju i u slučaju zločinačkog udruživanja koje ima za cilj pripremanje izvršenja nekog od napred navedenih krivičnih dela.

„Organizovana banda“ (koja se u Francuskom pravu tretira kao samostalno krivično delo), jeste svaka formirana grupa ili dogovor koji je postignut u cilju pripremanja krivičnih dela koje karakteriše jedna ili više materijalnih činjenica, jednog ili više dela. Organizovana banda smatra se i otežavajućom okolnošću i mora biti izričito predviđena kao takva za određeno krivično delo.

„Zločinačko udruživanje“ je svaka grupa obrazovana, ili svaki dogovor koji je postignut u cilju pripremanja krivičnog dela, koje karakteriše jedna ili više materijalnih radnji, jednog ili više zločina ili jednog ili više prestupa za koji je predviđena kazna zatvora od najmanje pet godina. To, drugim rečima, znači da je za zločinačko udruživanje dovoljno pripremanje bilo kojeg krivičnog dela sa zaprečenom kaznom zatvora od najmanje pet godina.

Važno je napomenuti da se u francuskom pravu krivična dela dele na zločine, prestupe i prekršaje. Prekršaje procesuiru policijski sud, prestupe, – popravno odeljenje suda Velike instance, a za zločine je nadležan Porotni sud.

U krivičnim predmetima za organizovani kriminal (reč je o deliktima kvalifikovanim kao zločini i prestupi), teritorijalna nadležnost suda Velike instance i Porotnog suda, može biti proširena na teritoriju jednog ili više Apelacionih sudova. Lista i nadležnost tih sudova je određena Dekretom i reč je o sedam sudova: Pariz, Bordo, Lil, Lion, Marsej, Nansi i Ren, a nadležnost se odnosi i na krivična dela povezana sa zločinima i prestupima organizovanog kriminala.

Te predmete će zastupati Specijalizovano odeljenje Javnog tužilaštva, a u okviru sudova formiraće se Specijalizovano istražno i sudeće odeljenje. Prvi predsednik suda Velike instance ili Porotnog suda određuje sudije koje će voditi postupak u tim slučajevima, a tako će biti i u Apelacionim sudovima, gde će predsednik suda odrediti sudije za žalbeni postupak u tim predmetima.

U odnosu na tužioce, Generalni tužilac po prethodno pribavljenom mišljenju Republičkog tužioca određuje tužioce koji će vršiti progon za ta krivična dela.

U postupcima organizovanog kriminala sudska policija je dobila nova ovlašćenja i omogućeno joj je odstupanje od redovne procedure u otkrivanju ovih krivičnih dela.

(2) Italija

U Italiji se posebna pažnja posvećuje mafijaškom zločinačkom udruživanju, koji je opisano u članu 416-a Krivičnog zakona i prema kojem je usmerena funkcija i delovanje Nacionalnog antimafija biroa (Nacionalne direkcije za borbu protiv mafije).

U članu 416-a Krivičnog zakona stoji:

Lica koja pripadaju mafijaškom tipu organizacije, njih troje ili više, zbog toga mogu da budu kažnjeni zatvorskom kaznom između tri i šest godina (prvi odeljak).

Lica koja unapređuju aktivnosti u rukovođenju organizacijom za to mogu da odgovaraju i budu osuđeni na zatvorsku kaznu između četiri i devet godina i to samo za to delo (drugi odeljak).

Mafijaški tip organizacije je organizacija čiji članovi koriste moć zastrašivanja koja proizilazi iz povezanog članstva, stanja potčinjavanja i zavere ćutanja koja im omogućava da vrše krivična dela, da ostvare direktnu ili indirektnu kontrolu nad privrednim aktivnostima, izdavanju dozvola i ovlašćenja, javnim nabavkama i službama ili da obezbede nezakonit profit (zaradu) ili prednost za njih ili druge ili da spreče i opstruišu pravo na slobodno glasanje ili da obezbede glasove za sebe ili druge na izborima (treći odeljak).

Ako je organizacija naoružana, članovi će odgovarati i mogu biti kažnjeni kaznom zatvora između četiri i deset godina u slučaju kada se radi o pripadnicima mafijaške organizacije (iz prvog odeljka), a između pet i 15 godina u slučajevima kada se radi o rukovodiocima mafijaške organizacije (iz drugog odeljka) – četvrti odeljak.

Smatraće se da je organizacija naoružana ako članovi imaju pristup oružju i eksplozivu zbog razloga unapređivanja ciljeva organizacije, čak i kada je oružje skriveno ili uskladišteno – peti odeljak.

Ako su ekonomske aktivnosti koje članovi nameravaju da ostvare ili da nad njima održe kontrolu, finansirane u celosti ili delu prihodima od kriminala, kazne za navedena dela biće povećane između trećine i polovine – šesti odeljak.

U slučaju osude svaki predmet koji je bio upotrebljen ili se nameravalo da bude upotrebljen za izvršenje dela kao i svaki predmet (stvar) koji ima vrednost (cenu), proizvod, prihod ili korist, biće obavezno oduzet – sedmi odeljak.

Odredbe ovog člana su takođe primenjive i na Kamoru ili neku drugu organizaciju, bez obzira na ime, koja koristi moć zastrašivanja koja proizilazi iz pripadnosti članstvu u ostvarivanju ciljeva tipičnih za mafijaški tip organizacije.

Italijanski Krivični zakon pravi razliku između „obične zavere“, odnosno zločinačkog udruženja i „mafijaškog tipa organizacije“ i ona se sastoji u tome da se za „obično“ zločinačko udruživanje traži stvaranje određene stabilne organizacije, makar i u svojim počecima, a sa ciljem izvršenja neodređenog broja krivičnih dela. Mafijaški tip zločinačkog udruživanja dodatno traži postojanje organizacije koja je stekla istinski kapacitet za zastrašivanje u postojećem okruženju. Članovima organizacije je omogućeno da iskorišćavaju moć koja stvara stanje potčinjenosti i zavere ćutanja u odnosu prema trećima sa kojima organizacija ima dodire.

Kao što se vidi „*mafijaški metod*“ koji zapravo predstavlja ceo spektar instrumenata i načina na koji se ti instrumenti primenjuju, u osnovi ima tri najčešća oblika odnosno matrice: moć zastrašivanja koja proizilazi iz povezanosti organizacije, stanje podređenosti i zavere ćutanja.

Nacionalna direkcija za borbu protiv mafije (Nacionalni antimafija biro), osnovana je 1991. godine, u okviru Kancelarije generalnog tužioca pri Kasacionom sudu u Rimu. Ova Direkcija jeste specijalizovana služba na čijem čelu je Državni tužilac za borbu protiv mafije i njena funkcija je da garantuje koordinaciju istraga koje se obavljaju na celoj teritoriji države u predmetima krivičnih dela iz

oblasti organizovanog kriminala. Nacionalna direkcija ima centralnu ulogu u koordinaciji i organizaciji istraga protiv izvršilaca krivičnih dela „mafijaškog tipa“, navedenih u članu 51. stav 3*bis* Zakona o krivičnom postupku i to: otmice lica u cilju iznuđivanja, krivičnih dela izvršenih uz postojanje uslova iz člana 416*bis* Krivičnog zakona, krivičnih dela izvršenih sa ciljem unapređivanja udruživanja mafijaškog tipa, krivičnih dela udruživanja sa ciljem stavljanja u promet narkotika i psihoaktivnih supstanci, udruživanja sa ciljem šverca cigareta (duvana) iz inostranstva, porobljavanja ili držanja u ropstvu ili zatvoru, trgovine ljudima ili transfera robova.

Poslove iz nadležnosti Nacionalne direkcije obavlja Državni tužilac za borbu protiv mafije sa svojim zamenicima, no ova Direkcija ne vrši istrage direktno već preko Okružnih direkcija za borbu protiv mafije koje u okruzima osniva Republički javni tužilac i kojih u Italiji ima 26. Okružne direkcije sačinjavaju nosioci pravosudnih funkcija – tužioci koji imaju istaknute profesionalne kapacitete i te direkcije predstavljaju organizacioni aparat u okviru Apelacionih sudova kojima je poveren specifičan zadatak da obavljaju istrage o posebnim kategorijama krivičnih dela.

Prema odredbama člana 371*bis* Zakona o krivičnom postupku Italije, Državni tužilac za borbu protiv mafije u obavljanju svoje funkcije ima na raspolaganju istražnu Direkciju za borbu protiv mafije i Centralne i Okružne službe policijskih snaga (državne policije, karabinjera i poreske policije) i istima daje direktive koje za cilj imaju da regulišu njihovo angažovanje na poslovima istrage. Osim toga, on obavlja funkciju davanja inicijative okružnim tužiocima, čime omogućava efektivnu koordinaciju istražnih radnji, obezbeđuje funkcionalnost angažovanja sudске policije i njenih odeljenja i obezbeđuje potpunu i blagovremenu istragu.

Funkcije Državnog tužioca za borbu protiv mafije mogu se grupisati u dva različita sektora: a) funkcija davanja inicijative: ukazuje okružnim tužiocima na istrage za koje smatra da ih je celishodno izvršiti; b) funkcija koordinacije, garantuje da poslovi koje odvojeno obavljaju različiti organi i službe budu funkcionalni i doprinose postizanju ciljeva istrage i stara se da istražne radnje budu potpune i blagovremene.

Državni tužilac za borbu protiv mafije može, ukoliko koordinacija različitih službi nije dala rezultate, narediti i preuzimanje (avokaciju), istrage, do čega dolazi kada nadređeni organ iskoristi ovlašćenje koje je inače legitimno dodeljeno podređenom organu. Pravo avokacije u predistražnom postupku, prema odredbama člana 372. ZKP-a Italije, pod tačno određenim uslovima ima državni tužilac pri Apelacionom sudu.

Prilikom obavljanja zakonski određenih funkcija Državni tužilac za borbu protiv mafije posebno:

a) u dogovoru sa zainteresovanim okružnim tužiocima obezbeđuje povezivanje istraga, kojom prilikom angažuje i nosioce pravosudnih funkcija Državne direkcije za borbu protiv mafije,

b) blagovremenim angažovanjem nosilaca pravosudnih funkcija Državne direkcije za borbu protiv mafije i okružnih direkcija za borbu protiv mafije obezbeđuje potrebnu fleksibilnost i mobilnost koja će zadovoljiti posebne i uzgredne potrebe istrage ili postupka,

c) u cilju koordinacije i istraga i sprečavanja krivičnih dela obezbeđuje da se podaci, obaveštenja i informacije vezane za organizovani kriminal prikupljaju i obrađuju,

d) daje okružnim tužiocima posebne direktive kojih treba da se pridržavaju kako bi sprečili ili rešili protivrečnosti do kojih dolazi u načinu realizacije i koordinacije istražnih aktivnosti,

e) okuplja na sastancima zainteresovane okružne tužioce kako bi rešio postojeće protivrečnosti do kojih je došlo uprkos posebnim direktivama, a koje su smetnja sprovođenju ili efektivnosti koordinacije,

f) donošenjem obrazložene naredbe na koju se može podneti žalba državnom tužiocu pri Kasacionom sudu, nalaže preuzimanje (avokaciju), predistražnih radnji vezanih za neko od krivičnih dela iz člana 51. stav 3bis KZ-a i to u slučajevima kada sastanci zakazani sa ciljem da poboljšaju ili učine efektivnom koordinaciju nisu dali rezultat, a ukoliko je do toga došlo iz jednog od sledećih razloga:

1) produžene i neopravdane inercije u istražnim radnjama i

2) neopravdanog i ponovljenog neispunjavanja obaveza predviđenih članom 371. ZKP-a u cilju koordinacije istraga.

Kada su u pitanju policijske snage, u Italiji je pri Odeljenju javne bezbednosti Ministarstva unutrašnjih poslova formirana Specijalizovana služba – Direkcija za istrage u borbi protiv mafije koja postupa po direktivama i nalogima Državnog tužioca za borbu protiv mafije i ima specifičan zadatak da pripremi istrage vezane za krivična dela iz oblasti organizovanog kriminala. Ova Direkcija ima svoju centralnu i okružne službe policije, koje postupaju po navedenim nalogima Državnog tužioca za borbu protiv mafije.

U Italiji ne postoje posebni specijalizovani sudovi niti specijalizovana sudska odeljenja koja bi bila isključivo nadležna za krivična dela organizovanog kriminala, odnosno krivična dela mafijaškog tipa, već su za suđenje u ovim predmetima nadležni redovni sudovi.

Lica osuđena za organizovani kriminal i kriminal mafijaškog tipa mogu da izdržavaju kazne u posebnim pritvorskim jedinicama, odnosno kazneno-popravnim zavodima.

3. Organizacija i nadležnosti državnih organa za borbu protiv organizovanog kriminala u pravu Evropske Unije

Nesumnjivo je da je borba protiv organizovanog kriminala u svakoj od prethodno navedenih država kao, uostalom, i u drugim ovde nespomenutim državama, zasigurno jedno od najvažnijih državnih prioriteta i ciljeva. Državna reakcija na organizovani kriminal u ovim državama ima slične pojavne oblike. Nizom zakonodavnih mera ustanovljeni su u svim državama posebni policijski organi specijalizovani za borbu protiv organizovanog kriminala. Gotovo sve od ovih država imaju posebne delove tužilaštva ili potpuno samostalne tužilačke organe koji se bave otkrivanjem ili gonjenjem izvršilaca ovih krivičnih dela. Manji broj država ima i specijalizovana sudska odeljenja (uglavnom u prvostepenom postupku),

koja se bave tim krivičnim predmetima. Sve države imaju posebne pritvorske jedinice u koje su smeštena lica okrivljena za dela organizovanog kriminala.

Ovakvu organizaciono-institucionalnu intervenciju država u sferi formiranja novih ili reorganizaciji postojećih policijsko-pravosudnih organa pratila je adekvatna zakonodavna aktivnost i u delu koji se odnosi na sam krivični postupak, uvođenjem novih instituta (npr. svedok saradnik, novih istražnih tehnika i dokaznih radnji pa sve do mera zaštite učesnika u krivičnom postupku).

Deo problema koji se zove organizovani kriminal se zasigurno može rešiti, osim napred pomenutim instrumentima i saradnjom nadležnih organa, pre svega policijskih i pravosudnih, kao i usklađivanjem, u meri u kojoj je to potrebno, krivičnih zakonodavstava (materijalnog i procesnog), država članica Saveta Evrope i Evropske Unije i različitih međunarodnih i regionalnih asocijacija. Ona se može prepoznati kao policijska saradnja koja bi obuhvatila zajedničku delatnost policijskih, carinskih i drugih specijalizovanih organa represije, a koja se odnosi na preduzimanje operativnih aktivnosti u cilju sprečavanja, otkrivanja i istraživanja krivičnih dela organizovanog kriminala, sakupljanje, čuvanje, obradu, analizu i razmenu važnih informacija u vezi sa sumnjivim finansijskim transakcijama, obuku, razmenu stručnjaka i službenika, korišćenje opreme, zajedničkih istraživanja itd.

Sledeći oblik saradnje svakako jeste saradnja pravosudnih institucija u krivičnim stvarima koja se odnosi na olakšavanje i ubrzavanje saradnje između nadležnih ministarstava, sudova, tužilaštva i drugih državnih organa i agencija, direktno ili putem međunarodnih organizacija ili mreža (kao što je npr. *Eurodžast*). Ona bi za cilj imala kooperaciju u vezi sa postupcima i sa sprovođenjem odluka, usklađivanje propisa radi unapređenja saradnje, rešavanje mogućih problema u vezi sukoba nadležnosti, ekstradicije itd.

Veoma je važno da ne samo države članice Evropske Unije već i one koje to nisu, a koje bi to želele da budu, u što većoj meri usklađuju propise u krivičnim stvarima, harmonizujući tako svoje zakonodavstvo sa normativnim okvirom Evropske Unije.

U Evropi su već poznate specijalizovane policijske i pravosudne institucije nastale na međunarodnoj (međudržavnoj), saradnji u oblasti borbe protiv teških oblika krivičnih dela. Među njima, kao najpoznatije i najznačajnije su: *Europol* – Evropska policijska mreža, Evropska sudska mreža (*European judicial network*), Evropsko odeljenje za sudske saradnje (*Eurojust*), Evropsko odeljenje za suzbijanje prevara (*Olaf*) itd.

Mogući odgovor i rešenje na izazove organizovanog transnacionalnog kriminala, predstavlja i „*Strategija Evropske Unije u prevenciji i kontroli organizovanog kriminala na početku novog milenijuma*“, koja je usvojena u martu 2000. godine od strane Saveta Evropske Unije. Ova strategija sadrži 39 jasnih i opširnih preporuka koje se odnose na pitanja suzbijanja i sprečavanja organizovanog kriminala. Te preporuke (osim što jasno opredeljuju tela odgovorna za sprovođenje strategije i rokove), odnose se na sledeće oblasti: prikupljanje i analizu podataka o organizovanom kriminalu, sprečavanje uključivanja organizovanog kriminala u legalne aktivnosti javnog i privatnog sektora, jačanje prevencije organizovanog

kriminala i intenziviranje saradnje između sistema krivičnog pravosuđa i civilnog društva, reviziju i unapređivanje pravnih osnova kod kontrole kriminala, unapređivanje istrage u slučajevima organizovanog kriminala, jačanje Europolu, praćenje, zamrzavanje, oduzimanje i konfiskaciju sredstava stečenih krivičnim delima organizovanog kriminala, jačanje saradnje policijskih i sudskih organa u nacionalnim okvirima i na nivou Unije, jačanje saradnje sa državama kandidatima za članstvo u EU, praćenje implementacije mera prevencije i kontrole organizovanog kriminala u EU.

Jačanje organizovanog kriminala u EU, u prvom redu kroz bujanje raznih vrsta pronevera i prevara koje se u jednom velikom delu vrše na štetu budžeta EU i predstavljaju veliku finansijsku štetu za EU, kao i otežano sprečavanje i suzbijanje te vrste kriminala, doveli su čelne institucije EU do zaključka da nacionalne države, pravosudni i represivni aparat ne čine dovoljne napore u sprečavanju prevara na štetu EU. Naime, shvatilo se da se u nacionalnim državama i njenim institucijama koje se bore protiv organizovanog kriminala ne posvećuje dovoljna pažnja i olako prelazi preko finansijskih prevara kojima se oštećuje budžet EU (jer se on doživljava kao „svačiji“, pa dakle „ničiji“, tako da i nije neka šteta otuđiti deo tog budžeta), za razliku od pažnje koja se posvećuje istim takvim prevarama izvršenim na štetu nacionalnog budžeta. Postojeći mehanizmi kontrole, nadzora, suzbijanja i represije (policijsko-tužilačko-sudski), kao i ustanovljena međudržavna mreža i saradnja, te dostignuti stepen harmonizacije propisa, očigledno nisu dovoljan, adekvatan i odvrćajući odgovor na taj i takve izazove.

Godine 1997. pojavio se prvi Nacrt projekta Krivično-pravne zaštite finansijskih interesa Evropske Unije, nazvan *Corpus juris* koji je imao za cilj utvrđivanje i formulisanje osnovnih principa krivično-pravne zaštite finansijskih interesa EU, unutar jedinstvenog evropskog prostora. Pravnička javnost, ovaj projekat vidi kao temelj Evropskog krivičnog prava, tačnije kao pokušaj profilisanja evropskog krivičnog zakona i evropskog krivično-procesnog prava. Ovaj Nacrt u sebi sadrži elemente nacionalnog i komunitarnog prava i koncipiran je na način da države članice EU mogu da ga primenjuju.

U kasnijim izmenama *Corpus juris* (iz 2000. godine), jedna od najznačajnijih promena jeste isključenje porotnog sistema suđenja i određivanje suđenja samo pred sudijama profesionalcima. *Corpus juris* ima 35 članova i u prvom delu govori o materijalnopравnim pitanjima, dok se u drugom delu govori o organizaciji i postupku. *Corpus juris* predviđa 8 krivičnih dela i sankcije za ta dela i to: prevaru na štetu budžeta EU, prevaru u poslovanju vrednosnim papirima, pranje (primanje) novca, zločinačko udruživanje, korupciju, zloupotrebu sredstava, zloupotrebu dužnosti, otkrivanje službene tajne. Izvršilac prva četiri krivična dela može da bude svako lice dok poslednja četiri dela može da izvrši „Evropsko ili nacionalno službeno lice“.

U *Corpusu juris* su takođe regulisani i neki drugi važni i neophodni instituti svakog krivično-materijalnog prava kao što su: krivica, zabluda, saizvršilaštvo, pokušaj, krivična odgovornost lica odgovornih za dela učinjena od strane podređenih službenika, krivična odgovornost pravnih lica, okolnosti bitne za odmeravanje kazne itd. Kao glavne kazne za fizička lica predviđene su: kazna zatvora do pet godina i novčana kazna, odnosno do sedam godina, ako su utvr-

đene otežavajuće okolnosti. Novčana kazna za pravna lica može iznositi do 10 miliona evra, odnosno maksimalno do 15 miliona evra. Fizičkim licima novčana kazna se određuje po principu „dani – novčana kazna“, s tim što po danu ne može biti veća od 3.000 evra a ukupan iznos novčane kazne ne može biti veći od 365 maksimalnih dnevnih iznosa, odnosno usled otežavajućih okolnosti do 540 maksimalnih dnevnih iznosa.

Kao osnovni zaključak može se reći da *Corpus juris* uspostavlja na području Evropske Unije jedinstven pravni prostor (naravno za krivična dela predviđena *Corpus jurisom*) što za posledicu ima potpuni gubitak principa teritorijalnosti kao jednog od osnovnih principa određivanja nadležnosti državnih organa za krivični postupak. To znači da građanin Italije može da izvrši neko od ovih krivičnih dela u Španiji i da za to odgovara u Nemačkoj.

Kao implementacijski nastavak *Corpus jurisa* i deo koji svakako privlači najviše pažnje jeste uvođenje Evropskog javnog tužioca (*European public prosecutor*) koji je nadležan za gonjenje učinilaca krivičnih dela koja predviđa *Corpus juris* a na teritoriji Evropske Unije. Organizacija Evropskog javnog tužioca u sebi sadrži postojanje Direktora Evropskog javnog tužilaštva koji ima sedište u Briselu i u svakoj državi delegirane evropske javne tužioce. Svaki tužilac može da postupuje u bilo kojoj od država članica i da koristi pomoć delegiranog domicilnog javnog tužioca u toj državi. Pripremni, odnosno prethodni postupak je u pravilu tajan i završava se predajom predmeta sudu, a mere ograničavanja prava i sloboda (pretnje, snimanje telefonskih i drugih razgovora, te optička snimanja, pritvor i slično), preduzimaju se u skladu sa Konvencijom o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda, te principom nužnosti i srazmernosti. Tužilac ima niz prava i ovlašćenja za lišavanje slobode a za izdavanje važe pravila naloga za hapšenje (*European arrest warrant*) koji postoji od 2001. godine i bitno pojednostavljuje mogućnost lišavanja slobode i transfer okrivljenih bez formalnog ekstradicionog postupka za 32 taksativno navedena dela kao što su: terorizam, ubistva, prevare, trafikovanje, rasizam i dr., a ovde i za krivična dela iz *Corpus jurisa*. Tužilac prikuplja dokaze, ispituje okrivljenog, sasluša svedoke, zahteva veštačenje uz odobrenje sudije, naređuje pretnje, snimanja i slično. Sudsku kontrolu ovog prethodnog postupka obavlja „sudija slobode“ (*judge of freedom*), koga u skladu sa svojim nacionalnim zakonodavstvom određuje država prema sedištu delegiranog tužioca.

Za suđenje u ovim postupcima nadležan je sud delegiranog tužioca u čijem sastavu su sudije profesionalci za koje je preporučljivo da imaju ekonomska i finansijska znanja. U postupku važe pretpostavka nevinosti a prava optuženog definisana su prema članu 6. Evropske konvencije o ljudskim pravima i osnovnim slobodama i članu 10. Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima. Dokazi mogu da se prikupljaju na teritoriji svih država članica i njihova valjanost se ceni primenom pravila *Corpus jurisa*. Za žalbeni postupak važe odredbe nacionalnih zakonodavstava, a Evropski sud pravde ima mandat da odlučuje o sukobu nadležnosti i tumačenju *Corpus jurisa*.

Uvođenje Evropskog javnog tužioca nije dočekano sa oduševljenjem, naročito ne u zemljama anglosaksonskog prava npr. u Engleskoj. Dom Lordova ove zemlje, preporučio je izostavljanje odredbi o Evropskom tužiocu iz Ustavnog sporazuma Evropske Unije kao „nerealna i nepraktična“ za dalji razvoj. Engleska

vlada je zajedno sa sedam drugih vlada predložila iznalaženje drugih mera za efikasnu borbu protiv prevara i alternativu Evropskom javnom tužiocu sa željom da vođenje krivičnih postupaka ostane nacionalna odgovornost.

Sa druge strane postoje predlozi da Evropski javni tužilac treba da se bavi, osim već pomenutim krivičnim delima, i terorizmom, kao i nekim drugim prekograničnim oblicima kriminala. Postoji i primedba u pogledu korišćenja odredbi postupka i mogućeg umanjavanja prava okrivljenog i njegovih (njenih), branilaca u situaciji primene različitih odredbi, odnosno pravila postupka.

Bez obzira na sve, izvesno je da *Corpus juris* i Evropski javni tužilac pokazuju da čelnici u Institucijama Evropske Unije jasno prepoznaju problem koji postoji u dugotrajnoj, skupoj, selektivnoj i fragmentarnoj harmonizaciji zakonodavnih, policijskih i pravosudnih sistema, nasuprot pojavi sve intenzivnijeg i bujajućeg kriminala svih oblika i modaliteta, od kojih je najopasniji organizovani transnacionalni kriminal. Zbog toga su i odlučili da propišu grupu pravila koja bi važila za sve zemlje, što je efikasnije od beskonačnog trošenja vremena, energije i sredstava da bi se došlo do okvirnog usaglašavanja država u tom delu pravne regulative.

Za sada saradnja putem drugih oblika pravnih integracija, u prvom redu *Eurodžasta* kao i putem međunarodne pravne pomoći, predstavlja najčešći i još uvek najoptimalniji način zajedničke borbe država protiv organizovanog kriminala.

TREĆI DEO

PREDLOZI ZA IZMENE I DOPUNE
ZAKONODAVSTVA REPUBLIKE SRBIJE
U OBLASTI BORBE PROTIV
ORGANIZOVANOG KRIMINALA
I KORUPCIJE

Prvi odeljak

UVOD

I. NOVI USTAV REPUBLIKE SRBIJE I PREDSTOJEĆE ZAKONODAVNE REFORME

(Momčilo Grubač)

Narodna skupština Srbije je 8. novembra 2006. godine proglasila novi Ustav Republike. Taj Ustav je predvideo krupne promene u mnogim sektorima pravnog sistema, između ostalog i u oblasti krivičnog zakonodavstva, naročito procesnog i pravosudno-organizacionog. Većina od tih, Ustavom samo nagoveštenih promena, treba da budu oživotvorene u pravnom poretku Srbije do kraja 2008. godine. Prema članu 15. Ustavnog zakona za sprovođenje Ustava („Sl. glasnik RS“, 98/2006) svi zatečeni zakoni, koji nisu u skladu sa novim Ustavom, treba da budu sa njim usklađeni do 31. dec. 2008. godine. Predstojeća zakonodavna aktivnost neće se, međutim, ograničiti samo na usklađivanje postojećeg zakonodavstva sa novim Ustavom, već će, bez sumnje, biti znatno šira. Prilika će biti iskorišćena da se nastavi već započeta transformacija i modernizacija pozitivnog prava Srbije i da se u njega ugrade nove pravne ustanove i evropski pravni standardi. U tim okvirima će se odvijati i rad na reformi zakonodavstva koje se odnosi na organizovani kriminal i korupciju. I ono u propisanom roku treba da bude usklađeno sa novim Ustavom i u mnogim drugim pitanjima usavršeno u odnosu na postojeće stanje. Predlozi dati u ovom odeljku treba da doprinesu ostvarenju toga cilja.

I. Novi Ustav Srbije sadrži odredbe o pravu na pravično suđenje, koje raniji ustavi nisu imali. Te su odredbe sa izvesnim modifikacijama preuzete iz Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda. Prema članu 6. te Konvencije pojam pravičnog suđenja se sastoji iz dve grupe zahteva ili prava, od kojih se jedni odnose na sve postupke koji se prema građanima vode pred sudovima, ne samo na krivični postupak, već i na građanski, upravni i dr. (stav 1), a drugi se tiču samo krivičnog postupka (stav 2. i 3). Neki od tih zahteva ili prava su organizacione, drugi procesnopravne prirode. Pravičan postupak prema Konvenciji podrazumeva:

1) javnu raspravu, održanu u razumnom roku, pred nezavisnim i nepristrasnim sudom koji je obrazovan zakonom. Javnost se može isključiti sa celog ili dela suđenja kad to nalažu interesi morala, javnog reda i nacionalne bezbednosti u demokratskom društvu, ili kad to zahtevaju interesi maloletnika ili zaštita privatnog života stranaka, ili kad je prema mišljenju suda neophodno, da ne bi naškodila interesima pravde (stav 1);

2) prezumpciju nevinosti (stav 2);

3) da optuženi u krivičnom postupku ima sledeća minimalna prava: da u najkraćem mogućem roku bude obavešten o prirodi i razlozima za optužbu protiv njega, posebno i na jeziku koji razume (stav 3. tač. a); – da ima dovoljno vremena i mogućnosti za pripremanje odbrane (stav 3. tač. b); – da se brani lično ili putem branioca koga sam izabere, a ako nema dovoljno sredstava, da branioca dobije besplatno kad to zahtevaju interesi pravde (stav 3. tač. c); – da ispituje svedoke koji su dali iskaze protiv njega ili da postigne da se oni ispituju i da se obezbedi prisustvo i saslušanje svedoka u njegovu korist pod istim uslovima koji važe za one koji svedoče protiv njega (stav 3. tač. d); – da dobije besplatnu pomoć tumača ako ne razume ili ne govori jezik koji se upotrebljava na sudu (stav 3. tač. e).

O pravu na pravično suđenje Ustav Srbije govori u članu 32. (koji i nosi naslov „Pravo na pravično suđenje“), ali i u članu 33. („Posebna prava okrivljenog“) i u članu 34. stav 3. koji sadrži prezumpciju nevinosti (sa naslovom „Pravna sigurnost u kaznenom pravu“). Te odredbe Ustava se manje-više poklapaju sa napred navedenim odredbama člana 6. Evropske konvencije i u pozitivno pravo Srbije uneće nekoliko značajnih novina.

Na osnovu analize odredbe člana 33. stav 5. Ustava i poređenja sa odredbom člana 6. stav 3. d) Konvencije, može se zaključiti da je novi Ustav uveo unakrsno ispitivanje, umesto dosadašnjeg saslušanja svedoka i veštaka od strane predsednika sudskog veća. Uz to, Ustav je unakrsno ispitivanje svedoka proglasio *pravom okrivljenog*. Važeći ZKP, kao i svi njegovi prethodnici, govori o saslušanju svedoka i veštaka kao o *procesnim radnjama suda* kojima se stiču iskazi svedoka i veštaka, – najčešći dokazi u krivičnom postupku. Ocena vrednosti iskaza svedoka i veštaka prepuštena je slobodnoj oceni sudije, a Zakonik detaljno uređuje samo način izvođenja ovih dokaza. Pored ostalog, određeno je da svedoka i veštaka sasluša predsednik veća i ostali članovi veća, a stranke, branilac, oštećeni, zakonski zastupnici i punomoćnici mogu da im posle toga postavljaju samo pojedina pitanja neposredno, odnosno preko predsednika veća (član 356. st. 1. i 3. ZKP). Aktivna uloga suda u izvođenju ovog dokaznog sredstva u skladu je sa principima istraživanja materijalne istine i sudske odgovornosti za utvrđeno činjenično stanje, umesto podele tereta dokazivanja između stranaka.

Odredba člana 33. stav 5. Ustava donosi krupnu promenu. Prema toj odredbi „*svako kome se sudi za krivično delo ima pravo da sam ili preko branioca iznosi dokaze u svoju korist, ispituje svedoke optužbe i da zahteva da se, pod istim uslovima kao svedoci optužbe i u njegovom prisustvu, ispituju i svedoci odbrane*“. Preuzeta je nešto izmenjena odredba člana 6. stav 3d. Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda kojom je predviđeno da optuženi ima pravo „da ispituje, odnosno da zahteva da budu saslušani svedoci tužbe i da se obezbedi prisustvo i saslušanje svedoka u njegovu korist pod istim uslovima koji važe za svedoke optužbe“. Dakle, Konvencija dopušta oba načina izvođenja dokaza svedocima: angloamerički (da ih optuženi, odnosno njegov branilac sam *ispituje*) i način do sada pretežno prihvaćen u evropskom kontinentalnom pravu (da na zahtev optuženog budu *saslušani*, pretpostavlja se od strane suda, tj. da ih okrivljeni sam ne ispituje). Naš ustavotvorac se opredelio (svesno ili nesvesno) za angloameričku varijantu: *optuženi ima pravo da sam (ili njegov branilac), ispituje svedoke optužbe*, isključujući svaku drugu mogućnost. Time je Ustav uveo tzv.

unakrsno ispitivanje svedoka, što je velika novina u našem pravu, koje je do sada tradicionalno prihvatilo suprotan način izvođenja ove procesne radnje. Kako su veštaci samo jedna vrsta (stručnih) svedoka, to će novi način izvođenja dokaza svedocima važiti i za ispitivanje veštaka.

Novi način ispitivanja svedoka podrazumeva njihovo direktno, unakrsno i dodatno ispitivanje. Direktno ili glavno ispitivanje obavlja stranka koja je pozvala svedoka. Zatim, svedoka ispituje suprotna stranka (unakrsno ispitivanje, *cross-examination*), da bi dobila odgovore koji dovode u pitanje njegov prvi iskaz, pa ponovo stranka koja ga je pozvala u postupak (dodatno ispitivanje), da bi se ustanovio pravi smisao odgovora koji je svedok dao prilikom unakrsnog ispitivanja. Suprotna stranka ima pravo da postavlja samo pitanja koja se odnose na prethodno postavljena pitanja stranke koja je pozvala svedoka, a ta stranka se u ponovnom ispitivanju mora ograničiti na pitanja koja je postavila suprotna stranka. Sudija može da postavlja odgovarajuća pitanja svedoku u čitavom toku ispitivanja, a redovno, nakon što ispitivanje obave stranke. Sugestivna pitanja se ne mogu postavljati pri direktnom ispitivanju, a po pravilu su dopuštena prilikom unakrsnog ispitivanja. Za ovaj metod ispitivanja svedoka i veštaka treba videti odredbe člana 262. ZKP Bosne i Hercegovine. Prema članu 326. stav 1. hrvatskog ZKP svedocima i veštacima pitanja postavljaju prvo stranke, a zatim predsednik i članovi sudskog veća. Ako se drugačije ne dogovore, pitanja prvo postavlja stranka koja je predložila izvođenje dokaza, a zatim suprotna stranka. Nakon toga, pitanja postavlja predsednik i članovi veća. Ako je sud odredio izvođenje dokaza po službenoj dužnosti (bez predloga stranka) pitanja prvo postavlja predsednik veća, zatim članovi veća, i na kraju tužilac, okrivljeni i branilac. Oštećeni, zakonski zastupnik, punomoćnik i veštaci mogu uz odobrenje predsednika veća postavljati pitanja i neposredno.

Odredbe člana 33. stav 5. novog Ustava imaće i druge procesno-pravne konsekvence: a) Pravo optuženog da se suoči sa svedocima optužbe i da ih on ili njegov branilac ispita podrazumeva da se i sva druga saslušanja svedoka i veštaka, ne samo ona obavljena na glavnom pretresu, već i izvan glavnog pretresa ili pre glavnog pretresa (saslušanja nemoćnih lica, saslušanja prilikom rekonstrukcije događaja, neodložna saslušanja u prethodnom postupku) moraju obaviti u prisustvu stranaka i drugih zakonom predviđenih lica i po pravilima unakrsnog ispitivanja, da bi se tako dobijeni iskazi mogli koristiti kao dokazi u budućem krivičnom postupku. Ovo zahteva preispitivanje svih odredaba novog ZKP koje predviđaju da se i bez ovog uslova dokazi izvedeni u prethodnom postupku mogu koristiti kao dokazi za krivičnu presudu. Promena načina ispitivanja svedoka, koju Ustav nalaže, verovatno bi zahtevala i promenu načina ispitivanja okrivljenog, iako tu promenu Ustav ne zahteva.

b) Prodor elemenata angloameričkog krivičnog postupka treba da prouzrokuje i značajne izmene u položaju sudije u toku glavnog pretresa. Iako i dalje snosi odgovornost za utvrđeno činjenično stanje (dužan je da sa jednakom pažnjom ispituje i utvrđuje kako činjenice koje terete optuženog, tako i one koje mu idu u korist – načelo istraživanja materijalne istine), sudija postaje mnogo bliži arbitru iz čistog optužnog postupka nego sudiji inkvizicionog postupka. Sudija se u dokazivanje sve manje meša (pitanja svedoku postavlja tek posle stranaka, ako nađe da je potrebno). Osnovni zadatak sudije u dokaznom postupku je da nadzire

izvođenje dokaza i da iz materijala koji potiče od stranaka eliminiše nedopuštene i nerelevantne dokaze. Njegova uloga se pre odlučivanja svodi na rukovođenje postupkom, održavanje procesne discipline i zabranu pitanja ili odgovora na već postavljena pitanja, odnosno odbijanje predloga za izvođenje dokaza, ako oceni da su nedozvoljeni ili nevažni za predmet postupka.

c) Nove ustavne odredbe pretpostavljaju punu kontradiktornost glavnog pretresa i eliminisanje svih dosadašnjih odstupanja od načela neposrednosti. Odstupanje od pravila da se svi dokazi moraju izvesti neposredno pred sudećim sudom, bez obzira na to što su već izvedeni u prethodnom postupku, bilo bi moguće samo uz saglasnost okrivljenog i pod uslovom da su izvedeni u formi predviđenoj za glavni pretres. Optuženi ili njegov branilac ima pravo da ispituje svedoke optužbe i da zahteva da se u njegovom prisustvu ispituju svedoci odbrane. Svi verbalni dokazi (iskazi svedoka i veštaka) moraju biti izvedeni (saslušavanjem, odnosno ispitivanjem) na glavnom pretresu, bez obzira na to što su već izvedeni u prethodnom postupku, osim izuzetno, pod uslovom da su u prethodnom postupku izvedeni na isti način. U pitanje dolaze odredbe člana 362, člana 355. stav 6, člana 376. i dr. novog ZKP (kao i člana 20. Predloga Zakona o izmenama i dopunama ZKP). Ustav je imao u vidu da istraga ne mora biti sudska, pa je težište izvođenja verbalnih dokaza u potpunosti preneo na glavni pretres. Ovo verovatno treba da dovede i do širenja obavezne formalne odbrane i odbrane siromašnih.

d) Realizacija novih ustavnih odredaba o unakrsnom ispitivanju, po pravilu, pretpostavlja branioca uz svakog okrivljenog ili barem značajno širenje obavezne odbrane.

e) Odredba člana 33. stav 5. Ustava donosi još jednu značajnu novinu: podelu svedoka na „svedoke optužbe“ i „svedoke odbrane“. Do sada takve podelu u našem krivičnom procesnom pravu nije bilo, već je važio princip *akvizicije dokaza*, tako da su se svi dokazi smatrali tekovinom krivičnog postupka, bez obzira na to ko ih je uneo u postupak, tj. predložio njihovo izvođenje. Ova ustavna promena mogla bi da dovede do nekih daljih značajnijih promena u organizaciji dokaznog postupka.

f) Nova je odredba člana 30. stav 2. Ustava koja predviđa da se u roku od 48 časova od lišenja slobode „prитvoreno lice“ (verovatno bi trebalo da stoji „lice na koje se odnosi rešenje o pritvoru“) mora izvesti pred nadležni sud, koji o pritvoru treba ponovo da odluči, ako to lice „nije saslušano prilikom donošenja odluke o pritvoru ili ako odluka o pritvoru nije izvršena neposredno po donošenju“. Odredba se odnosi na dve situacije i ima dva različita cilja: (1) ako je doneto rešenje o pritvoru, a okrivljeni nije saslušan (jer se krije ili je u bekstvu), da bi se ponovo odlučilo o pritvoru posle njegovog saslušanja i (2) ako je doneto rešenje o pritvoru, pa ono nije izvršeno neposredno po donošenju, da bi se ponovo odlučilo o pritvoru posle ispitivanja da li još stoje razlozi na osnovu kojih je određen, pa i ako je okrivljeni ranije saslušan. Cilj je Ustava da sudskoj odluci o pritvoru uvek prethodi saslušanje okrivljenog i da bude uvek zasnovana na aktuelnom činjeničnom stanju.

U vezi sa ovim ustavnim odredbama, postavlja se pitanje ročišta za određivanje (i produžavanje) pritvora. ZKP takvo ročište ne predviđa, a bilo bi u duhu

Ustava i u skladu sa praksom Evropskog suda za ljudska prava. Postupak na tom ročištu treba da bude kontradiktoran. Na njemu se saslušava okrivljeni, u prisustvu branioca i tužioca i utvrđuju uslovi za određivanje, odnosno produženje pritvora. Okrivljenom bi pre ročišta morao da bude dostavljen predlog tužioca i njegovi dokazi za određivanje, odnosno produženje pritvora. Obavezna odbrana okrivljenog koji je već u pritvoru iz člana 71. stav 2. mogla bi da bude proširena tako da obuhvati i ročište za određivanje pritvora. Ako ne sve to, zakonodavac bi morao da predvidi barem da je prethodno saslušanje okrivljenog uslov za određivanje, odnosno izvršenje pritvora.

g) S obzirom na to da novi Ustav govori o „svedocima optužbe“ i „svedocima odbrane“, u Zakoniku o krivičnom postupku verovatno neće više moći da stoji, da će prema okrivljenom biti određen pritvor „ako osobite okolnosti ukazuju da će ometati postupak uticanjem na svedoke, saučesnike i prikrivače“ (član 142. stav 2. tačka 2). U postupku koji ima stranačku istragu i u kome stranke ispituju svedoke unakrsno ne može se zabraniti kontakt stranaka sa svedocima pre njihovog saslušavanja.

II. Jedno od važnih pitanja koje u našem pravu uskoro treba da dobije svoje definitivno rešenje je i pitanje promene, odnosno zadržavanja postojećeg modela krivične istrage. Da li zadržati postojeću sudsku istragu, sa istražnim sudijom na čelu, ili je zameniti nesudskom, tj. stranačkom istragom, po ugledu na anglo-američki krivični postupak? Nekoliko okolnosti upozoravaju na potrebu opreznosti.

S obzirom na prilično nerazumevanje, pa čak i pojmovnu zbrku u shvatanjima tzv. tužilačke istrage koja danas vlada u Srbiji, pitanje je, da li je u kratkom roku, predviđenom za usklađivanje krivičnog procesnog zakonodavstva sa novim Ustavom, uopšte moguće sačiniti korektan predlog novih zakonskih odredaba o novom modelu istražnog postupka sa svim mnogobrojnim i raznovrsnim procesnopravnim konsekvencama koje nastupaju u čitavom krivičnom postupku usled te promene. Tako npr. u našoj stručnoj javnosti još se pogrešno govori o „tužilačkoj istrazi“, umesto o „stranačkoj istrazi“, što bi ona posle ukidanja istražnog sudije trebalo da bude. Cilj ove reforme nije u tome da javni tužioci „steknu vlast“, kao što su je nekada imali (prema Zakonu o krivičnom postupku iz 1948. godine), već da se postojeći krivični postupak mešovitog tipa (sa određenim karakteristikama inkvizitornosti) učini što više čistim optužnim (akuzatorskim, adverzativnim) postupkom. Tako definisan cilj pretpostavlja prenošenje istražne delatnosti ne samo na javnog tužioca, već i na okrivljenog, koji mora imati „jednako oružje“, tj. mogućnost da zajedno sa svojim braniocem sprovodi svoje (privatne) istrage, paralelno sa službenim istragama javnog tužioca. U novom prethodnom postupku okrivljeni ne može ostati bez istražnih ovlašćenja i bez punog uvida u istražni materijal javnog tužioca. Suprotno tome, sudeći prema odredbama veoma neuspešnog ZKP iz 2006. godine koji izgleda nikada neće biti primenjen, naš zakonodavac smatra da u novom tipu nesudske istrage okrivljeni može ostati bez ikakvih istražnih ovlašćenja i biti prinuđen na određeno sudelovanje u istrazi svoga procesnog protivnika. Ne uviđa se takođe, da nova organizacija istražnog postupka zahteva promene u dosadašnjim shvatanjima osnovnih procesnopravnih pojmova krivičnog postupka, procesnopravne radnje uopšte i dokazivanja posebno, u prvom redu. Tužilačka, odnosno stranačka istraga ne

ulazi u sastav krivičnog postupka u užem smislu. U stranačkoj istrazi nedostaju procesni subjekti, da bi mogao biti zasnovan krivični procesnopravni odnos. Ne može se preprocesna delatnost budućih procesnih stranaka, pa i kad je u pitanju javni tužilac, proglasiti krivičnim procesnopravnim odnosom, još manje delatnost policije, koja u budućem krivičnom postupku nema nikakvo procesnopravno svojstvo. Isto kao što postupak izvršenja sudskih odluka ne spada u krivični postupak u užem smislu, tako se ni tužilačka istraga, policijska istražna delatnost i privatna istraga okrivljenog ne mogu smatrati krivičnim sudskim postupkom. Posle uvođenja stranačke istrage, krivični sudski postupak se prema obimu svodi na glavni pretres. On počinje od pravnosnažnosti podnete optužbe, a završava se stupanjem sudske presude na pravnu snagu. To je krivični postupak u užem ili pravom smislu, ili sudski krivični postupak. Od toga postupka treba razlikovati krivični postupak u širem smislu, koji obuhvata i nesudsku (tužilačku) istragu. U tom postupku ne učestvuje sud (osim izuzetno), dakle u njemu nema garancija sudske nezavisnosti, a nema ni procesnih stranaka. Ukoliko se i javlja, sudija je u novom prethodnom krivičnom postupku samo ustavni kontrolor ljudskih prava, ne i procesni subjekt. Zbog toga se na radnjama preduzetim u tom delu krivičnog postupka ne može zasnivati sudska presuda. Radnje u tom postupku nisu radnje sudskog krivičnog postupka, jer se javni tužilac u vreme njihovog preduzimanja sa svojim tužbenim zahtevom nije ni obratio sudu, pa još nije ni stupio u procesnopravni odnos sa ostalim (potencijalnim) subjektima krivičnog postupka. Cilj je toga postupka da državni tužilac i policija prikupe materijal potreban za optužbu kojom će se tek obratiti sudu, a okrivljeni materijal za svoju odbranu, i u druge svrhe se taj materijal u načelu ne može koristiti. Naš zakonodavac je sve ovo pogrešno shvatio, pa je kao primarni cilj „tužilačke istrage“, umesto saznavanja i prikupljanja dokaza, odredio izvođenje dokaza u formalnom smislu, da bi oni u budućem krivičnom sudskom postupku imali punu dokaznu snagu. Umesto da prelaskom na tužilačku istragu pojam krivičnog postupka ograniči na stadijum suđenja koje se odvija pred sudom (krivični postupak u užem smislu), zakonodavac je taj pojam proširio, uključujući u njega ne samo tužilačku istragu, već i policijske izviđaje, tj. današnji pretkrivični postupak, koji nikad nije shvatan kao deo krivičnog postupka.

Pravičan krivični postupak podrazumeva suđenje (utvrđivanje činjeničnog stanja i primenu prava) od strane nezavisnog i nepristrasnog suda. Zbog toga se ni jedan deo suđenja ne može poveriti drugim, nesudskim organima. To bi se, međutim, desilo u postupku koji nije u potpunosti neposredan i u kome bi sudeći sud primenu prava u svojoj presudi zasnivao na dokazima koji su izveli drugi, nesudski organi. To je razlog što se dokazne radnje koje su preduzete u tužilačkom ili policijskom prethodnom postupku nikako ne mogu izjednačiti sa onima koje su preduzete u kontradiktornom sudskom glavnom pretresu. Zbog toga procesna načela neposrednosti i kontradiktornosti u krivičnom postupku u kome istraga više nije sudska delatnost moraju da dođu do punog izražaja i da trpe mnogo manje izuzetaka nego inače. Kad je istraga sudska, onda se pod određenim uslovima, sudeći sud može osloniti i na dokaze izvedene u istrazi, jer je i njih izveo sudija, ali kad istraga postane delatnost administrativnih organa, onda to više nije moguće, jer bi značilo da u sudskim postupcima ne odlučuje samo sudska vlast, već posredno i izvršna.

Zbog toga Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda nalaže da se optuženom omogućí „da ispituje svedoke optužbe ili da postigne da se oni ispituju i da se obezbedi prisustvo i saslušanje svedoka odbrane pod istim uslovima koji važe za one koji svedoče protiv njega (član 6. stav 3. tač. d). Ova odredba Konvencije predviđa pravo optuženog na kontradiktornu i neposrednu raspravu sa svedocima (i veštacima) pred sudećim sudom, tj. da svedoci u svakom slučaju pred tim sudom budu ispitani. Zadržavajući, pa čak i šireći pravilo sudske istrage, da iskazi svedoka i veštaka dati na glavnom pretresu i na nekom ranijem saslušanju pre glavnog pretresa imaju istu pravnu snagu, zakonodavstvo o krivičnom postupku bi došlo u otvoreni sukob sa pomenutim odredbama Konvencije.

Jedna od neizbežnih konsekvenci uvođenja tužilačke istrage sastoji se i u prihvatanju kontroverzne ustanove američkog prava poznate pod nazivom *plea bargaining* (pregovaranje, tačnije cenkanje o krivici). Osumnjičeni, odnosno optuženi i njegov branilac mogu sa tužiocem pregovarati o uslovima priznavanja krivice za delo koje je predmet optužbe. U tom pregovaranju tužilac može da predloži izricanje kazne ispod zakonom određenog minimuma, odnosno izricanje blaže sankcije, a ne bi bio isključen ni dogovor o blažoj pravnoj kvalifikaciji krivičnog dela ili o izostavljanju pojedinih tačaka optužnice, da bi se na taj način stvorili uslovi za izricanje blaže sankcije, a izuzetno i za oslobođenje od kazne. Postignuti sporazum se sačinjava u pismenom obliku i ne obavezuje sud, koji ga može usvojiti ili odbaciti, ali ako ga usvoji, sud je vezan pogodbom o sankciji. Pri donošenju odluke sud proverava da li je sporazum postignut dobrovoljno i svesno, da li postoji dovoljno drugih dokaza o krivici osumnjičenog i da li je osumnjičeni (optuženi) svestan posledica koje na osnovu toga nastupaju (da se odriče prava na suđenje i da se neće moći žaliti protiv odluke o sankciji koja mu bude izrečena). Ako prihvati sporazum, sud određuje pretres samo radi izricanja sankcije predviđene sporazumom što značajno olakšava njegov rad i skraćuje postupak.

Prihvatanje ovakvih i sličnih olakšica u slučaju prelaska na tužilačku istragu izgleda da je neizbežno, da bi se broj sudskih predmeta koji posle takve neformalne istrage moraju proći kroz potpuno kontradiktoran i potpuno neposredan glavni postupak sveo na podnošljivu meru. Zahvaljujući ovakvim sporazumevanjima za potpuni sudski postupak u SAD ostaje svega oko 10% predmeta. Nova zakonodavstva o krivičnom postupku i u BiH i u Srbiji su iz tih razloga uvela sporazumevanje o krivici. Pitanje je, međutim, da li će sporazumevanje o krivici sa obaveznim popustom u kazni prihvatiti represivno orijentisano javno mnjenje u Srbiji i građani oštećeni izvršenim krivičnim delima.

Promena istražnog modela u krivičnom postupku otvara i druga brojna i važna pitanja od kojih pojedina moraju da budu rešena pre no što se promeni pristupi. Među njima je veoma značajno pitanje, da li će biti moguće da siromašnom okrivljenom bude obezbeđena besplatna privatna istraga. Stranačka istraga pretpostavlja podelu svedoka na svedoke optužbe i svedoke odbrane i zahteva novu ulogu sudije, koji treba da obezbedi nadzor u razmeni dokaznog materijala optužbe i odbrane. Promena istražnog modela pretpostavlja i prethodno ispunjenje i mnogih drugih pretpostavki, naročito reformu javnog tužilaštva i policije, koja u Srbiji još nije sprovedena.

Ukoliko bi se zbog svega izloženog došlo do zaključka da vreme za stranačku istragu u krivičnom postupku Srbije još nije nastupilo, moglo bi se razmišljati, da se ona uvede za dela organizovanog kriminala i pojedina druga izuzetno teška krivična dela. Na užem planu, ideja o promeni istražnog modela bi se lakše sprovela, posebno kad se ima u vidu da je organizacija javnog tužilaštva i policije već prilagođena zahtevima tih krivičnih dela i da su ti organi već dobili izvesna posebna ovlašćenja za njihovo efikasnije otkrivanje i istraživanje.

Drugi odeljak

MATERIJALNO PRAVO

I. O KRIVIČNIM DELIMA DOGOVORA ZA IZVRŠENJE KRIVIČNOG DELA (ČLAN 345. KZ SRBIJE) I ZLOČINAČKOG UDRUŽIVANJA (ČLAN 346. KZ SRBIJE) (Robert Sepi)

Predlog zakonskih mera koje je neophodno preduzeti da bi se u različitim zakonskim tekstovima uklonile protivrečnosti između odredbi o pojmu organizovanog kriminala, organizovane kriminalne grupe, druge organizovane grupe i kriminalne organizacije:

Odredba čl. 346 *Krivičnog zakonika Republike Srbije o zločinačkom udruživanju* bi (donošenjem nove ili izmenom postojeće) trebalo da glasi:

Ko organizuje ili na drugi način povezuje (alternativa: udružuje) i rukovodi organizovanom kriminalnom grupom koja ima za cilj vršenje krivičnih dela za koja se može izreći kazna zatvora od četiri godine ili teža kazna radi sticanja posredno ili neposredno finansijske ili druge materijalne koristi, kazniće se kaznom zatvora od šest meseci do pet godina.

Ko organizuje i rukovodi drugom organizovanom grupom koja je u funkciji organizovanog kriminala, kazniće se kaznom zatvora od šest meseci do pet godina.

Pripadnik organizovane kriminalne grupe ili druge organizovane grupe, kazniće se novčanom kaznom ili kaznom zatvora do tri godine.

Lice iz st. 1 i 2 ovoga člana koje otkrivanjem organizovane kriminalne grupe ili druge organizovane grupe i njihovih aktivnosti ili na drugi način spreči izvršenje krivičnih dela odnosno ostvarenje njene funkcije, kazniće se novčanom kaznom ili kaznom zatvora do jedne godine a može se i osloboditi od kazne.

Pripadnik organizovane kriminalne grupe ili druge organizovane grupe koji otkrije organizovanu kriminalnu grupu ili drugu organizovanu grupu pre nego što u njihovom sastavu ili za njih učini neko krivično delo odnosno preduzme aktivnost koja doprinosi ostvarenju njene funkcije, može se osloboditi od kazne.

Obrazloženje: Usvajanje gore navedene odredbe je potrebno zbog toga što u našem pravnom sistemu trenutno postoji nekoliko odredbi koje definišu pojam organizovanog kriminala i sledstveno tome organizacionih oblika u kojima se on može ispoljiti, čime su široko otvorena vrata „kreativnoj arbitrnosti“ prilikom procene da li se u konkretnom slučaju radi o krivičnom delu organizovanog kriminala, a samim tim i uspostavljanja nadležnosti državnih organa konstituisanih za borbu protiv njega. U odnosu na dosadašnju odredbu zadržana je intencija

zakonodavca i struktura odredbe dok je istovremeno sama norma, unošenjem novih elemenata, prilagođena postojećim odredbama u drugim zakonskim tekstovima, – Zakoniku o krivičnom postupku i Zakoniku o organizovanom kriminalu. Inovacija se sastoji u tome što je, umesto dosadašnje neprecizne odredbe (istovremeno suprotne odredbama dva navedena zakona) koja govori o organizovanju grupe i drugog udruženja, inkriminisano organizovanje kriminalne grupe i druge organizovane grupe čime je omogućeno njeno primenjivanje na osnovu njihovih odredbi i obrnuto. Pored toga, inkriminisano je i rukovođenje takvim organizacionim oblicima što do sada nije bio slučaj. Imajući u vidu da je u Zakoniku o organizovanom kriminalu kao *lex specialis*-u data definicija organizovane kriminalne grupe i druge organizovane grupe nije nužno sastavne delove tih odredbi unositi u odredbe posebnog materijalnog krivičnog zakonodavstva. Naprotiv, ovom odredbom su samo aktivnosti organizatora, rukovodilaca i pripadnika organizovane kriminalne grupe i druge organizovane grupe inkriminisane kao radnje izvršenja krivičnog dela. Sledeći dosadašnju strukturu odredba sadrži i pravilo o uslovima za blaže kažnjavanje i oslobođenje od kazne. Koristi od njenog usvajanja se sastoje u izostajanju arbitrnosti i diskrecionog odlučivanja prilikom uspostavljanja nadležnosti državnih organa i pokretanja odgovarajućeg postupka. Pri tome, zaprećene kazne su date po uzoru na zemlje u okruženju, iako su prema ličnom mišljenju autora preblage.

Potrebno je usvojiti i novu, do sada nepostojeću odredbu (npr. član 346a *Krivičnog zakonika Republike Srbije – krivično delo Organizovani kriminal*) koja bi trebalo da glasi:

(1) *Ko organizuje kriminalnu organizaciju za vršenje krivičnih dela ili njome rukovodi, kazniće se kaznom zatvora od jedne do deset godina.*

(2) *Pripadnik kriminalne organizacije iz stava 1. ovoga člana, kazniće se kaznom zatvora najmanje jednu godinu.*

(3) *Pripadnik kriminalne organizacije koji otkrije kriminalnu organizaciju pre nego što je u njenom sastavu ili za nju učinio neko krivično delo, može se osloboditi od kazne.*

Obrazloženje: Slično prethodnom članu, i ovde su inkriminisane radnje organizovanja, rukovođenja i pripadništva određenom obliku udruživanju. Međutim, za razliku od gornjeg člana, navedene radnje se tiču oblika udruživanja pod nazivom „kriminalna organizacija“. Organizacioni oblik organizovanog kriminala pod nazivom „kriminalna organizacija“ propisuje samo Zakonik o krivičnom postupku, za razliku od Zakona o organizovanom kriminalu koji operiše sa pojmovima organizovana kriminalna grupa i druga organizovana grupa. To je i razlog za propisivanje ovog krivičnog dela uz istovremeno postojanje krivičnog dela zločinačko udruživanje iz prethodnog člana. Njegovim usvajanjem bi i organizacioni i procesni zakoni za borbu protiv organizovanog kriminala imali svoje uporište u materijalnom krivičnom pravu. Imajući u vidu da sam Zakonik o krivičnom postupku definiše pojam kriminalne organizacije unošenje, tačnije prenošenje tih elemenata u odredbu ovog člana se pokazuje kao necelishodno.

NAPOMENA: Na kraju, potrebno je amandmanima u Zakoniku o krivičnom postupku propisati da se posebne odredbe o postupku za krivična dela pro-

tiv organizovanog kriminala primenjuju i u postupcima koji se pokrenu ili vode za slučajeve kada je krivično delo rezultat delovanja zločinačkog udruživanja. Na isti način je potrebno u Zakon o organizovanom kriminalu uneti odredbu da se nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala odnose i na slučajeve kada je krivično delo rezultat delovanja kriminalne organizacije.

II. ODUZIMANJE IMOVINSKE KORISTI

(Radmila Dragičević – Dičić i Robert Sepi)

OCENA I PREPORUKE

Kao što je to već istaknuto u ranijoj analizi domaće zakonodavstvo, kroz odredbe Krivičnog zakonika i Zakonika o krivičnom postupku, dozvoljava mogućnost oduzimanja imovinske koriste stečene izvršenjem krivičnog dela, kao i predmeta korišćenih prilikom izvršenja ili nastalih kao rezultat izvršenja dela, ali su se te mogućnosti u praksi pokazale neefikasnim. Postojeće zakonske odredbe ne daju dovoljno snažne mogućnosti da se u okviru borbe protiv organizovanog kriminala vodi i borba za utvrđivanje i oduzimanje imovinske koristi, te se stoga i postojeće odredbe ne koriste dovoljno u praksi. U našoj sudskoj praksi kazna se još uvek koristi kao najvažnije sredstvo za borbu protiv kriminala i prevenciju. Tek u poslednje vreme, sa porastom kriminala protiv privrede, gde je evidentno da je na štetu države došlo do ogromnog bogaćenja pojedinaca i upliva tzv. prljavog novca u regularne finansijske tokove, započelo je veće interesovanje stručne javnosti i javnosti uopšte za problematiku efikasnog oduzimanja imovinske koristi stečene kriminalom. Postaje sve jasnije i očiglednije da je pravi put za suzbijanje kriminala, naročito organizovanog kriminala kroz oduzimanje imovine.

U poslednje dve decenije u okviru zemalja članica EU, SE, SAD, organizacije UN i drugih međunarodnih organizacija učinjen je veliki napredak u strategiji borbe protiv organizovanog kriminala i drugih oblika kriminala koji dovode do značajne ekonomske dobiti. U okviru međunarodnog zakonodavstva uočen je značajan pomak u shvatanju da je borba protiv kriminala u okviru klasičnih metoda kažnjavanja neefikasna ako se ne ustroje specijalne odredbe koje regulišu pitanje oduzimanja dobiti stečene kriminalom. Tako su i nastale različite međunarodne konvencije, preporuke i strategije koje upućuju na kontrolu međunarodnih tokova novca, olakšavaju utvrđivanje porekla imovine i omogućavaju efikasno oduzimanje protivpravno stečene imovinske koristi.

Naša zemlja je kao potpisnica međunarodnih konvencija za borbu protiv organizovanog kriminala i korupcije u obavezi da u okviru međunarodnih standarda uspostavi efikasne zakonodavne mere koje će omogućiti pronalaženje, zamrzavanje, te privremeno i trajno oduzimanje imovine stečene krivičnim delom, kao i primereno upravljanje oduzetom imovinom.

Prethodnim analizama domaćeg i uporednog zakonodavstva uočeni su određeni nedostaci kao i nejasnoće u domaćem zakonodavstvu, koji i pored jasne načelne odredbe da se mora oduzeti sva imovina stečena izvršenjem krivičnog dela zapravo onemogućavaju efikasno sprovođenje te odredbe. Najvažniji nedostaci i problemi mogu sažeti u sledećem:

- a) nedostatak odgovarajuće i efikasne finansijske istrage;
- b) nemogućnost vođenja odvojenog postupka finansijske istrage i oduzimanja imovine;
- c) nedostatak proširenih ovlašćenja i nemogućnost prebacivanja tereta dokazivanja;
- d) nedorečenosti u pogledu određivanja predmeta i imovine koji mogu biti oduzeti;
- e) problem oduzimanja imovine od pravnih lica;
- f) nemogućnost oduzimanja imovine u zamenu;
- g) problemi kod oduzimanja imovine od umrlih lica i lica u bekstvu;
- h) neefikasne mere preventivnog oduzimanja imovine;
- i) komplikovan i neefikasan postupak izvršenja mera oduzimanja imovine i naplate novčanog naloga;
- j) neadekvatno upravljanje oduzetom imovinom;
- k) neodređena i necelishodna namena oduzete imovine.

Ceneći nesumnjivu potrebu i volju zakonodavca da se promeni zakon u delu koji reguliše oduzimanje imovinske koristi, nameće se pitanje da li je to bolje učiniti donošenjem novog, posebnog zakona ili pak izmenom postojećih odredbi KZ-a, ZKP-a i ZIKS-a. Novi zakon bi se morao primenjivati kao *lex specialis*.

Kako se radi o potrebi izmene osnovnih načela krivičnog prava, bilo bi možda celishodnije pristupiti izmenama zakonskih normi navedenih zakona. Stoga i ova analiza, sa preporukama i predlozima, usmerena je u tom pravcu.

1. Istražna ovlašćenja

Ako se počne od istražnih ovlašćenja i obaveze istražnih organa da izviđaju okolnosti od važnosti za utvrđivanje imovinske koristi, zaključuje se da zakon ne daje jasna obavezujuća ovlašćenja istražnim organima, te da se u praksi i ne sprovedi takozvana finansijska krivična istraga, koja je u nekim evropskim zakonodavstvima jasno predviđena i precizirana, o čemu je već bilo reči u prethodnoj analizi.

Zakonik o krivičnom postupku određuje procesna pravila za oduzimanje imovinske koristi i ona su sadržana u odredbama čl. 513. do 520. i u posebnim odredbama glave XXIXa, koje se odnose na organizovani kriminal. Novi Zakonik o krivičnom postupku nije doneo veće izmene u ovoj oblasti, već je samo proširio primenu posebnih odredbi i na dela koja nisu rezultat organizovanog kriminala.

U članu 513. važećeg Zakonika se utvrđuje obaveza suda da se utvrdi imovinska korist i ona se proširuje i na druge organe pred kojima se vodi krivični postupak. Ovo se može tumačiti kao ustanovljena obaveza i policije i tužilaštva da prikupljaju dokaze i izviđaju okolnosti koje su od važnosti za utvrđenje imovinske koristi.

Na žalost u našoj sudskoj praksi ova obaveza se u većini slučajeva svodi samo na sudeće veće i izvodi se eventualno u toku glavnog pretresa. Evidentno je da policija, tužilaštvo i istražni sudija ne rade na prikupljanju takvih dokaza, niti

pak tužilaštva postavljaju takve zahteve. Problem je naravno i u preopterećenosti poslom i obimom predmeta, istragom koja se svodi isključivo na prikupljanje dokaza o krivičnoj odgovornosti u predmetima gde se nalazi i preko 40 optuženih. Nedopustivo je međutim, da se valjana finansijska istraga ne sprovodi ni u predmetima organizovanog kriminala.

Postavlja se pitanje i da li su policija i tužilaštvo kadrovski osposobljeni za vođenje takvih izviđanja i istraga.

Kada se radi o organizovanom kriminalu, posebno privrednom, svakako je neophodno da istražnim radnjama rukovode lica obučena i specijalizovana za praćenje tokova novca i imovine, koja bi vodila paralelnu finansijsku istragu. Za sada se čak i ne uzimaju tačni i proverljivi podaci o imovnom stanju okrivljenih lica, o njihovoj pokretnoj i nepokretnoj imovini, imovini članova porodičnog domaćinstva, bliskih srodnika.

U predmetima organizovanog kriminala bilo bi neophodno već u fazi policijske istrage utvrditi stanje nepokretnosti, kakve automobile voze okrivljeni i njihovi članovi porodice, na koga se vodi sva imovina, u kojim bankama poseduju račune, hartije od vrednosti, deonice i sl. Time bi se omogućio uvid u eventualni nesrazmeran porast standarda okrivljenog u odnosu na period pre vršenja krivičnih dela.

Član 504k ZKP-a daje mogućnost tužiocu da u takvim predmetima zahteva od nadležnih državnih organa, bankarskih ili drugih finansijskih organizacija da obave kontrolu poslovanja, dostave dokumentaciju i podatke koji mogu poslužiti kao dokaz o krivičnom delu ili pribavljenoj imovini, kao i obaveštenja o sumnjivim transakcijama u smislu Konvencije o pranju, traženju i zapleni i konfiskaciji prihoda stečenih kriminalom. Kada predmet dođe do glavnog pretresa već je kasno za takve izviđaje.

Sudeće veće je zaokupljeno rešenjem krivično-pravne stvari, obavezom da sudi u razumnom roku te nema mogućnosti da u toku suđenja na sveobuhvatan način izviđa imovinu okrivljenih i lica na koja je ta imovina eventualno preneti. U slučaju kada se na glavnom pretresu i pokuša sa utvrđivanjem imovine, do tada je okrivljeni već imao dovoljno vremena da otuđi ili prikrije sumnjivu imovinu.

2. Preporuka: Posebna finansijska krivična istraga

Predvideti u Zakoniku o krivičnom postupku mogućnost pokretanja odvojenog istražnog postupka – finansijsko-krivične istrage, koju bi vodilo tužilaštvo pod kontrolom istražnog sudije, nezavisno od krivičnog postupka, sa mogućnošću donošenja mera privremenog oduzimanja imovine i ograničenja raspolaganja imovinom. Takva istraga bi se odvijala u odgovarajućem vremenskom okviru i sa obučenim istražiteljima.

Finansijska istraga, između ostalog, mora da se sastoji i iz identifikovanja kupljene imovine, utvrđivanja izvora sredstava za kupovinu te imovine, te iako se identifikovana imovina ne može uvek povezati sa izvršenjem konkretnog krivičnog dela, ona može kasnije u fazi izvršenja presude i odluke o oduzimanju imovine, poslužiti kao zamena za nalog optuženom da plati novčani iznos na ime protivpravno stečene imovine.

Kako se sumnjiva imovina često prenosi na članove porodičnog domaćinstva i druga bliska lica sa kojima optuženi živi, te i na pravna lica to je potrebno predvideti i proveru imovine tih lica.

U pojedinim uporednim zakonodavstvima data je mogućnost da ova finansijska istraga može biti pokrenuta najkasnije u roku od dve godine od donošenja presude u prvom stepenu. U slučaju pravosnažne presude kojom se optuženi oslobađa krivice finansijska istraga se prekida.

Na ovu istragu bi se analogno primenjivale odredbe koje važe za istražni postupak, i sva ovlašćenja predviđena zakonikom o krivičnom postupku vezano za prikupljanje podataka od banaka ili drugih pravnih lica kako je to predviđeno članu 504k važećeg Zakonika i članu 86. novog Zakonika o krivičnom postupku.

Bilo bi dobro predvideti da se Zakonom o tužilaštvu formiraju specijalne jedinica za vođenje finansijske istrage, koje bi mogle biti formirane i na nivou Republičkog tužilaštva ili Specijalnog tužilaštva i koje bi bile obučene za takav posao i korišćenje specijalnih istražnih tehnika za otkrivanje, lociranje i praćenje imovine.

Ovakva istraga mogla bi se po potrebi voditi uz saradnju Direkcije za upravljanje imovinom (formirana prema predlogu zakona koji je u skupštinskoj proceduri)

3. Okvirni predlog zakonske norme:

Vođenje posebne finansijske krivične istrage se može predvideti amandmanima na član 513. važećeg ZKP, tj. član 491. novog ZKPa čija je primena odložena. Kako su odredbe ZKP o postupku za oduzimanje imovinske koristi ostale nepromenjene to će se u ovom delu amandmani odnositi na važeći Zakonik.

Član 513. ZKPa reguliše postupak za oduzimanje imovinske koristi.

Stav 1. je opšti i navodi da se imovinska korist pribavljena izvršenjem krivičnog dela utvrđuje u krivičnom postupku po službenoj dužnosti.

Kako treba predvideti mogućnost odvojenog postupka za oduzimanje imovinske koristi (što će biti navedeno u preporukama za član 91. KZ) to bi u stavu 1. nakon navoda da se imovinska korist utvrđuje u krivičnom postupku trebalo dodati tekst:

„uz utvrđivanje okolnosti o krivičnom delu i krivičnoj sankciji ili u odvojenom postupku za utvrđivanje imovinske koristi“.

Tako bi član 513. stav 1. ZKP ubuduće glasio:

Imovinska korist pribavljena izvršenjem krivičnog dela utvrđuje se u krivičnom postupku po službenoj dužnosti, uz utvrđivanje okolnosti o krivičnom delu i krivičnoj sankciji ili u odvojenom postupku za utvrđivanje imovinske koristi.

Nakon sadašnjeg stava 2. koji govori o obavezi suda i drugih organa da prikupljaju dokaze i izviđaju okolnosti važne za utvrđivanje imovinske koristi mogao bi se dodati novi stav koji bi upućivao na vođenje odvojene finansijske istrage ili bi se to moglo predvideti novim, posebnim članom, koji bi glasio:

Novi stav 2a:

U slučaju postojanja sumnje da je izvršeno krivično delo organizovanog kriminala, neovlašćene proizvodnje i trgovine drogom, trgovine ljudima, krijumčarenja

ljudi, pranja novca, korupcije ili terorizma, a za koja je zaprećena kazna zatvora preko četiri godine, a čijim je izvršenjem pribavljena imovinska korist većeg značaja ili ako je izvesno da će utvrđivanje te koristi biti otežano, može se pokrenuti i voditi odvojena finansijska krivična istraga.

Ova istraga ima za cilj utvrđivanje i procenu protivzakonito stečene imovine koju je pribavio okrivljeni, kao i imovine sa kojom raspolaže okrivljeni, a sa ciljem donošenja konačne odluke o oduzimanju imovine po osnovu člana 91. KZ (vezano za izmene ovog člana koje su navedene u daljem delu ovog teksta).

Ova istraga se pokreće rešenjem istražnog sudije, po obrazloženom zahtevu ovlašćenog tužioca i može se pokrenuti najkasnije do podizanja optužnice i trajati najduže dve godine nakon donošenja prvostepene presude (što je vezano za predviđenu mogućnost vođenja odvojenog postupka za oduzimanje imovine, što je navedeno u daljem tekstu).

Finansijskom istragom rukovodi ovlašćeni tužilac uz pomoć finansijske policije i drugih nadležnih državnih organa (što može biti i Direkcija za upravljanje oduzetom imovinom po predlogu zakona koji je u razmatranju).

Između ostalog, u toku istrage se može istraživati životni standard lica osumnjičenih za dela iz stava 1, njihova raspoloživa finansijska sredstva, pokretna i nepokretna imovina, imovina preduzeća čiji su vlasnici ili suvlasnici, te ekonomska aktivnost tih lica sa ciljem utvrđivanja izvora njihovih prihoda. Ova istraga može da obuhvati period ne duži od pet godina pre pokretanja krivičnog postupka.

Finansijska istraga se sprovodi i u odnosu na supružnika, decu, roditelje i druga lica sa kojima je okrivljeni tokom poslednjih pet godina živeo u zajedničkom domaćinstvu kao i u odnosu na pravna lica čijom imovinom je okrivljeni mogao posredno ili neposredno raspolagati.

Na način i pod okolnostima predviđenim ovim zakonikom istražni sudija ili predsednik veća mogu po predlogu tužioca doneti mere privremenog oduzimanja imovine, kao i mere zabrane raspolaganja imovinom i finansijskim sredstvima.

U okviru Zakona o tužilaštvu može se predvideti formiranje posebnih odeljenja za vođenje finansijske krivične istrage, kojima se može poveriti ovako predložena istraga.

Izmjena Zakonika o krivičnom postupku, koja bi predviđala uvođenje posebne finansijske istrage bi mogla biti učinjena i bez većih izmena navedenog zakonika, tako i postojećeg krivičnog zakonika. Međutim neophodno je dopuniti i izmeniti postojeće zakonske odredbe Krivičnog zakonika, koje regulišu pitanje oduzimanja imovinske koristi stečene izvršenjem krivičnih dela, a sa tim u vezi i odredbe Zakonika o krivičnom postupku.

4. Proširena ovlašćenja

Proširena ovlašćenja u uporednom zakonodavstvu uvode se sa ciljem lakšeg dokazivanje porekla sumnjive imovine i u vezi sa tim prebacivanja tereta dokazivanja na okrivljenog. Radi se o omogućavanju lakšeg utvrđivanja porekla imovine i davanja mogućnosti za oduzimanje imovine okrivljenog za koju se oceni da odgovara iznosu ili vrednosti protivpravno stečene imovine, bez potrebe utvrđivanja odnosa te imovine sa izvršenim krivičnim delom, što se definiše kao oduzimanje u zamenu.

Postavlja se pitanje, da li bi uvođenje proširenih ovlašćenja za oduzimanje i ograničenje raspolaganja imovinom trebalo da se odnosi samo za dela organizovanog kriminala ili ih treba predvideti i za teža krivična dela, koja pored organizovanog kriminala mogu biti razna profitabilna dela, kao na primer, trgovina drogom, trgovina ljudima, pranje novca, dela sa elementima korupcije, terorizam.

Preporuke sadržane u već analiziranim konvencijama i posebne preporuke SE, EU, organa UN koji se bave organizovanim kriminalom, trgovinom droge i dr. preporučuju da primenu proširenih restriktivnijih ovlašćenja ne treba ograničiti samo na dela organizovanog kriminala, već koristiti i za navedena teža krivična dela.

Kod proširenih ovlašćenja kao osnovno se nameće pitanje smanjenja tereta dokazivanja za imovinu za koju se osnovano sumnja da je kriminalnog porekla. U slučajevima organizovanog kriminala teško je utvrditi vezu između izvršenih krivičnih dela i određene imovine, posebno ako je kriminalna organizacija delovala u dužem vremenskom periodu.

Pojedina uporedna međunarodna rešenja i preporuke upućuju da se koriste zakonske pretpostavke o imovini kriminalnog porekla stečenoj i u periodu neposredno pre i posle izvršenog krivičnog dela, koja imovina može predstavljati i indirektnu ili u nekim slučajevima prenesenu dobit na treća lica. Radi se o širem posmatranju dobiti stečene kriminalnim aktivnostima lica, koje je dužno da pruži sudu dokaze o zakonitom poreklu svoje imovine.

Naš Krivični zakonik, kao i većina doskorašnjih evropskih zakonika traži da se dokaže direktna veza između izvršenog krivičnog dela i imovine koja je predmet oduzimanja, što nije uvek moguće učiniti nesumnjivim. Upravo su se tu i desile najveće izmene u savremenom zakonodavstvu, jer se za potrebe oduzimanja imovine, tačnije procene imovinske koristi smanjuje teret dokazivanja, tj. traži se da okrivljeni dokaže zakonito poreklo imovine za koju se osnovano pretpostavlja da je stečena izvršenjem krivičnih dela i da može biti predmet oduzimanja.

Na ovakvu mogućnost upućuje i član 12. stav 7. Konvencije UN protiv transnacionalnog organizovanog kriminala, u kome se navodi mogućnost da se od prekršioca zatraži da dokaže zakonitost porekla navodne dobiti od kriminala i druge imovine koja podleže konfiskaciji u meri u kojoj je takav zahtev saobrazan načelima domaćeg zakona i prirodi sudskog i drugih postupaka.

U pojedinim zakonodavstvima, kada se radi o težim krivičnim delima, u koja pored organizovanog kriminala spadaju i trgovina drogom, terorizam, korupcija, pranje novca, trgovina ljudima, sud može pri osudi za jedno od ovih dela da pretpostavi da imovina za koju optuženi nije u stanju da dokaže da je zakonito pribavljena u periodu od pet godina pre podizanja optužnice predstavlja rezultat njegovih kriminalnih aktivnosti.

U svakom slučaju korišćenje pravnih i činjeničnih pretpostavki se mora kreirati u okviru pretpostavke nevinosti i prava na fer suđenje, srazmerno značaju određenog dela i imovine sa apsolutnim pravom suda da vrši slobodnu ocenu ponuđenih dokaza.

Evropski sud za ljudska prava je u nekoliko svojih odluka analizirao pitanje oduzimanja imovinske koristi. Najznačajnijim se smatra predmet *Phillips protiv UK*. U ovoj presudi je između ostalog analizirano i pitanje da li je korišćenje pretpostavki dopušteno u slučajevima konfiskacije – oduzimanja imovine.

Tako se navodi da nije došlo do povrede pretpostavke nevinosti kod korišćenja zakonskih pretpostavki prilikom procene vrednosti i visine imovine koju treba konfiskovati jer te pretpostavke nisu bile korišćene radi utvrđivanja krivice okrivljenog, već da bi se omogućilo sudu da utvrdi tačan iznos koji će biti utvrđen u odluci o konfiskaciji.

Zatim je sud odbio navod *Phillips-a* da je njegovo pravo na fer suđenje, uključujući i njegovo pravo da sam sebe ne inkriminiše, bilo povređeno činjenicom da je od njega traženo da dokaže zakonitost sredstava kojima je raspolagao u poslednjih šest godina. Zaključak suda je da je način na koji su pretpostavke korišćene pružio dovoljno garancija za fer suđenje.

Sud je utvrdio i da nije došlo do povreda prava na mirno uživanje imovine, te da konfiskacija na bazi pretpostavki u skladu za zakonom UK služi da odvrati od vršenja krivičnih dela trgovine drogom i da ima za cilj oduzimanje tako stečenog profita koji bi se ponovo koristio i ulagao za izvršenje krivičnih dela trgovine drogom, što se smatra preventivnim delovanjem i legitimnim ciljem, koji opravdava eventualno mešanje države u mirno korišćenje imovine.

5. Predlog izmene člana 91. KZ

Uvođenje proširenih ovlašćenja se eventualno može postići izmenom člana 91. KZ kao i pratećih odredbi ZKPa:

Član 91. Krivičnog zakonika reguliše osnove za oduzimanje imovinske koristi i u stavu 1. kao osnovno načelo navodi da niko ne može zadržati imovinsku korist pribavljenu krivičnim delom.

U stavu 2. ovog člana, gde je navedeno da će se imovinska korist pribavljena krivičnim delom oduzeti pod uslovima predviđenim ovim zakonikom i sudskom odlukom kojom je utvrđeno izvršenje krivičnog dela, trebalo bi umesto reči „sudskom odlukom kojom je utvrđeno izvršenje krivičnog dela“ da stoji: *sudskom odlukom kojom je utvrđeno da je imovina stečena krivičnim delom*.

Ova izmena bi bila saglasna odredbama napred navedene Konvencije UN, gde u članu 12. stav 1a se navodi da će se omogućiti konfiskacija dobiti stečene izvršenjem krivičnih dela obuhvaćenih konvencijom, ili imovine čija vrednost odgovara vrednosti dobiti.

Navedena izmena otvara mogućnost pokretanja i vođenja posebnog postupka za oduzimanje imovinske koristi i u do sada neregulisanim situacijama u našem zakonu, kada se utvrdi da je imovina stečena krivičnim delom, a optuženi protiv koga je pokrenut postupak umre, duševno oboli ili pobjegne.

Potrebno je predvideti i *vođenje odvojenog postupka za oduzimanje imovinske koristi*, što je u vezi sa napred predloženom posebnom finansijskom krivičnom istragom, što ostavlja dovoljno vremena za analizu i proveru porekla imovine, a da se pri tome ne opterećuje krivični postupak o glavnoj stvari, vodeći računa i o

obavezi suđenja u razumnom roku i hitnom postupanju kada je u pitanju pritvor, te rokovima vezanim za dužinu trajanja pritvora u istrazi (najviše šest meseci) što u težim slučajevima ne ostavlja mogućnost da se obavi i okonča kvalitetna finansijska istraga.

6. Odvojeni postupak. Predlog izmene norme:

U članu 91. KZ bi bilo celishodno dodati novi stav koji bi glasio, *da će se u slučajevima kada je to opravdano težinom krivičnog dela ili potrebom da se suđenje sprovede u razumnom roku, te u slučajevima da optuženi umre, pobegne ili duševno oboli ili u drugim opravdanim slučajevima odluka o oduzimanju imovinske koristi doneti u posebnom postupku za oduzimanje imovinske koristi.*

U vezi ovog predloga izmene KZ usledila bi i *izmena Zakonika o krivičnom postupku, i to člana 517. ZKP* koji navodi da se oduzimanje imovinske koristi izriče u presudi kojom se okrivljeni oglašava krivim, u rešenju o kažnjavanju bez glavnog pretresa, te sudskoj opomeni i drugim odlukama suda o utvrđivanju krivice.

Odve bi trebalo predvideti procesne mogućnosti odvojenog suđenja, tj. donošenja odvojene odluke suda u vezi oduzimanja imovinske koristi. Odvojeno suđenje bi, shodno predlogu za posebnu finansijsku istragu, omogućilo više vremena za sprovođenje iste i donošenje odluke o oduzimanju imovinske koristi i nakon odluke suda o krivičnom predmetu.

7. Predlog:

U članu 517. ZKP bi se dodao novi stav ili novi član, koji bi glasio:

U skladu sa (napred navedenim izmenama člana 91. stav 2. KZ) poseban postupak za oduzimanje imovinske koristi se može pokrenuti do okončanja prvostepenog postupka, a najkasnije dve godine nakon donošenja prvostepene odluke.

Odluku o pokretanju ovog postupka donosi vanraspravno veće suda po obrazloženom predlogu nadležnog tužioca ili po službenoj dužnosti.

8. Predlog: Proširena ovlašćenja

Članu 91. bi se dodao novi stav koji bi predvideo osnov za oduzimanje imovine sa proširenim ovlašćenjima za dela organizovanog kriminala i neka teža krivična dela:

U slučaju osuđujuće presude za krivično dela organizovanog kriminala, neovlašćene trgovine i proizvodnje droge, trgovine i krijumčarenja ljudi, pranja novca, krivičnih dela sa elementima korupcije, terorizma, a za koja je zaprećena kazna zatvora preko četiri godine i koja je optuženi činio u navratima ili kontinuitetu, sud može sa pravom pretpostaviti da razlika između njegove zakonito pribavljene imovine i stvarne imovine sa kojom raspolaže u periodu neposredno pre i posle pokretanja krivičnog postupka potiče od izvršenja krivičnih dela, osim ako optuženi ne pruži valjane i uverljive dokaze o zakonitom poreklu imovine, te će se ta imovina uzeti u obzir prilikom odluke o oduzimanju imovinske koristi ili ekvivalentne vrednosti te koristi.

U nekim evropskim zakonodavstvima se kod uvođenja ovako proširenih ovlašćenja navodi da se zakonite pretpostavke o poreklu imovine mogu koristiti za period od pet godina pre pokretanja krivičnog postupka. Tada se pretpostavlja da je imovina pribavljena izvršenjem istovrsnih krivičnih dela. Ovakva rešenja se posebno koriste u slučaju krivičnih dela trgovine drogom, gde se pretpostavlja da je izvršilac dela svoj visoki standard življenja obezbeđivao upravo trgovinom droge, ukoliko ne dokaže suprotno.

Eventualno ugrađivanje ovakve norme u naše zakonodavstvo zahtevalo bi sveobuhvatniju diskusiju i analizu i eventualno bi se moglo koristiti samo za strogo određena krivična dela organizovanog kriminala, kada se radi o trgovini drogom ili o delovanju kriminalne organizacije u dužem vremenskom periodu, kada je teško sa sigurnošću utvrditi povezanost između imovine za koju nema dokaza o zakonitom poreklu i izvršenih krivičnih dela.

Interesantna je jedna odredba austrijskog Krivičnog zakonika. Član 20. stav 3. glasi: *Okrivljeni koji je kao član kriminalne ili terorističke organizacije pribavio novčanu korist i imovinu za koju se sa pravom može pretpostaviti da potiče od izvršenih krivičnih dela, a čije zakonito poreklo ne može biti utvrđeno, biće osuđen da plati iznos koji odredi sud proporcionalno stečenom bogaćenju.* Ova odredba može da posluži kao jedno od alternativnih rešenja za proširena ovlašćenja i smanjene tereta dokazivanja.

Ponuđeni predlozi za izmenu člana 91. KZ, kao osnovne norme kod oduzimanja imovinske koristi, omogućile bi smanjenje tereta dokazivanja, vođenje odvojenog postupka i odvojene odluke o oduzimanju imovinske koristi, te oduzimanju imovine u zamenu.

9. Imovina koja može biti oduzeta

Ako se analizira način na koji je u srpskom zakonodavstvu određena *imovina koja može biti oduzeta* uočavaju se određeni nedostaci i nejasnoće kod primene postojećih zakonskih odredbi.

Krivični zakonik kao vrstu krivičnih sankcija predviđa i mere bezbednosti, od kojih je jedna *oduzimanje predmeta iz člana 87. KZ*. Ovom merom predviđa se mogućnost oduzimanja predmeta koji su upotrebljeni ili su bili namenjeni za izvršenje krivičnog dela ukoliko su svojina učinioca. Ovi predmeti mogu biti oduzeti iako nisu u posedu učinioca ukoliko su u suprotnosti sa opštom bezbednošću ili kada postoji opasnost da će biti upotrebljeni za izvršenje krivičnog dela. Ovakvo oduzimanje predmeta je po ovoj odredbi fakultativno. U posebnom delu ovog zakona predviđena je obaveza oduzimanja ovih predmeta za pojedina krivična dela (droga, oružje, falsifikovanje). Interesantno je da kod krivičnog dela pranja novca iz člana 231. u st. 5. se nalaže oduzimanje novca i imovine, kao predmeta pranja novca, bez navođenja da se radi o imovinskoj koristi, za razliku od rešenja koje je predviđeno kod krivičnog dela primanja mita iz člana 367. i protivzakonitog posredovanja iz člana 399. gde je navedeno da će se nagrada, poklon ili imovinska korist oduzeti.

Kako se radi o meri koja je u sistemu krivičnih sankcija, osnovni cilj ove mere je sprečavanje ponovnog vršenja krivičnih dela.

Odredbe o oduzimanju imovinske koristi (čl. 91. do 93. KZ) nalažu da niko ne može zadržati imovinsku korist pribavljenu krivičnim delom, te se dalje navodi da će takva korist biti oduzeta pod predviđenim uslovima.

Predviđa se da predmeti oduzimanja mogu biti novac, predmeti od vrednosti i svaka druga imovinska korist za koju se utvrdi da je nastala izvršenjem krivičnog dela. U slučaju da oduzimanje nije moguće učinilac će se obavezati da plati novčani iznos koji odgovara pribavljenoj imovinskoj koristi (član 92. KZ).

Prema tendencijama međunarodnog zakonodavstva, preporukama nadležnih međunarodnih institucija, posebno prema Konvenciji UN o transnacionalnom organizovanom kriminalu, modelu zakona UN preporučuje se jasnije definisanje predmeta i imovine koja može biti oduzeta, bilo po osnovu koji predviđa član 87. KZ, bilo po osnovu oduzimanja imovinske koristi iz čl. 91. do 93. KZ.

Definicija „predmeta“ u članu 87. KZ je sama po sebi neprecizna i problematična u sudskoj praksi, jer ne navodi jasno i mogućnost oduzimanja nepokretne imovine, koja često može da služi za izvršenje krivičnog dela. Navedena Konvencija UN u članu 12. koji uređuje konfiskaciju i zaplenu, u stavu 1-b navodi da će biti oduzeta imovina, oprema ili drugi instrumenti korišćeni u vršenju krivičnih dela konvencije.

Kod definisanja imovine član 2. konvencije jasno nabraja šta se sve ima smatrati imovinom te, između ostalog, nabraja i svu pokretnu i nepokretnu imovinu.

Naš Zakonik ne predviđa jasno mogućnost oduzimanja nepokretnosti, ali to posebno ni ne zabranjuje. To, međutim, stvara nedoumice i različitu primenu u sudskoj praksi. Problemi nastaju i kod tumačenja mogućnosti oduzimanja većih pokretnih predmeta kao što su na primer automobili, kamioni, autobusi, brodovi, koji se, kao i kuće i drugi objekti, koriste za prenos, skladištenje i proizvodnju opojnih droga, kao i kod izvršenja krivičnih dela trgovine i krijumčarenja ljudi, a često predstavljaju i direktno ili indirektno stečenu imovinsku korist. Kod pranja novca to takođe može biti od značaja.

10. Predlog za izmenu člana 87. KZ

Potrebno je jasno navesti da se mogu oduzeti svi predmeti pokretni ili nepokretni, materijalni ili nematerijalni, kao i pravna dokumenta koja se mogu dovesti u vezi sa izvršenjem krivičnog dela ili su proistekli iz krivičnog dela.

Ovakvo rešenje bilo bi u potpunosti usklađeno sa navedenom konvencijom UN.

11. Predlog za izmenu člana 92. KZ:

Ovaj član reguliše uslove i način oduzimanja imovinske koristi.

U članu 92. stav 1, shodno napred navedenom, trebalo bi precizirati vrstu imovine koja može biti oduzeta i predvideti mogućnost oduzimanja imovine u zamenu, pa bi trebalo navesti:

Od učinioaca će se oduzeti sva pokretna i nepokretna imovina, predmeti i hartije od vrednosti i svaka druga imovinska korist pribavljena krivičnim delom ili je

proistekla iz takve imovine, a ukoliko oduzimanje nije moguće, učinilac će se obavezati da plati novčani iznos koji odgovara pribavljenoj imovinskoj koristi, a može mu se oduzeti i druga imovina čija vrednost odgovara pribavljenoj koristi.

Mogućnost oduzimanja imovine u zamenu može biti predviđena i posebnim stavom člana 92. KZ ili pak odredbom ZKP, ali u svakom slučaju treba u zakonu navesti da:

Ako je zbog neke radnje ili propusta optuženog imovina koja je predmet oduzimanja postala sudu nedostupna, može se oduzeti u zamenu svaka druga imovina optuženog koja odgovara vrednosti imovine pribavljene izvršenjem krivičnog dela ili je proistekle iz krivičnog dela.

Oduzimanje imovine u zamenu je danas predviđeno u većini savremenih zakona, a jasno je definisano i predviđeno i Konvencijom UN protiv transnacionalnog organizovanog kriminala. U članu 12. st. 3, 4. i 5. Konvencije navode se slučajevi oduzimanja kada je dobit od kriminala transformisana, prenesena ili pomešana sa imovinom zakonitog porekla ili nekom drugom imovinom.

12. Oduzimanje imovine od trećih lica i pravnih lica

Stav 2. člana 92. reguliše i mogućnost oduzimanja imovine od trećih lica, s tim što se ovde naravno uočava *problem krivične odgovornosti pravnih lica* koja nije regulisana našim zakonodavstvom, pa time ni mogućnost lakšeg oduzimanja imovine od pravnih lica.

Širim tumačenjem, ne tako ujednačenim i retko primenjenim u praksi, naš Krivični zakonik ostavlja mogućnost da se imovinska korist može oduzeti i od pravnih lica, što bliže reguliše procesnim odredbama Zakonika o krivičnom postupku. Predviđa se relativno komplikovan i nejasan postupak saslušanja predstavnika pravnog lica i utvrđivanja imovinske koristi prenesene na pravno lice, pa čak i prekidanje glavnog pretresa u slučaju mogućnosti oduzimanja imovine od pravnog lica, kada je sud dužan da nakon prekida pretresa pozove predstavnika pravnog lica.

Uvođenjem krivične odgovornosti pravnih lica u naš KZ dovelo bi i do pojednostavljenja pratećih procesnih odredbi koje regulišu oduzimanje imovine, što bi naravno stvorilo mnogo veće mogućnosti da se pravna lica podvrgnu finansijskoj istrazi i mogućnosti oduzimanja imovine. Ukoliko se našim zakon ustanovi jasna krivična odgovornost pravnih lica onda bi u članu 92. stav 2. bi trebalo jasno navesti:

da će se imovinska korist oduzeti i od pravnih lica ukoliko je do bogaćenja pravnog lica došlo direktnim ili indirektnim izvršenjem krivičnog dela.

U vezi oduzimanja imovine od trećih lica stav 2. člana 91. KZ bi trebalo dopuniti, te pored postojećeg teksta, da će se imovinska korist oduzeti i od lica na koja je prenesena bez naknade ili uz naknadu koja očigledno ne odgovara stvarnoj vrednosti, trebalo bi dodati:

„i kada je imovina prenesena u cilju prikrivanja porekla imovine ili osujećenja oduzimanja imovine stečene izvršenjem krivičnog dela.“

Na snazi, naravno, treba da ostanu sve važeće odredbe ZKPa kojima se štiti interes trećih lica uz jasno navođenje da ta lica treba da dokažu svoju savesnost.

Iskustva u praksi dokazuju da je oduzimanje imovinske koristi često osuđeno upravo prenosom imovine na treća lica ili pravna lica i zbog toga treba uspostaviti efikasnije mogućnosti da se takve radnje osujete.

Problem nastaje i u slučajevima kada je *okrivljeno odnosno osumnjičeno lice preminulo* u toku vođenja ili pre pokretanja krivičnog postupka, posebno u slučajevima gde se radi o velikoj imovini za koji se osnovano sumnja da potiče od izvršenja krivičnog dela.

Trenutno se u Srbiji vodi krivični postupak protiv tzv. Zemunskog klana zbog više krivičnih dela u kojima se navodi sumnja i o velikoj stečenoj imovini. Tu su kao organizatori i vođe klana označena dva umrla lica. Ako se u toku postupka dokažu dela učinjena od strane Zemunskog klana, postaviće se i pitanje protivpravno stečene imovine, koja se u postupku spominje u desetinama miliona evra i kojom su raspolagale umrle vođe klana. Po sadašnjim zakonodavnim rešenjima teško da se može ući u postupak eventualnog oduzimanja ove imovine.

Zakon bi morao jasno da predvidi ovakve situacije, koje su posebno osetljive i sa aspekta Evropske konvencije o ljudskim pravima, posebno u pogledu pretpostavke nevinosti.

13. Predlog:

Član 92. stav 3. KZ koji govori o oduzimanju imovinske koristi koja je pribavljena za drugog i glasi: „Ako je krivičnim delom pribavljena imovinska korist za drugog, ta korist će se oduzeti“ trebalo bi dopuniti i navesti:

Oduzeće se i deo imovine prenesen nasleđivanjem u slučaju smrti okrivljenog ako je nakon pravosnažne presude utvrđeno da nasleđena imovina potiče od izvršenog krivičnog dela.

Model Zakona UN o pranju, konfiskaciji i međunarodnoj saradnji u vezi sa imovinom stečenom izvršenjem krivičnih dela, sačinjen 1999. godine, reguliše konfiskovanje imovine okrivljenog posle osuđujuće presude za neko teško krivično delo, ali predviđa i konfiskaciju imovine umrlog lica ako je to lice formalno optuženo za neko krivično delo, ako je izdat nalog za hapšenje, a to lice umre ili pobjegne.

Prema modelu ovog zakona predviđa se građansko, *in rem* oduzimanje imovine, dakle izvan krivičnog postupka.

Napred opisana situacija, kada protiv *umrlog lica* i nije pokrenut krivični postupak za njegovog života *mogla bi biti rešena jedino u postupku takozvanog građanskog oduzimanja imovine.*

Oduzimanje imovine *lica u bekstvu* naš zakon jasno ne definiše, ali ostavlja mogućnost da se kod suđenja u odsustvu i osuđujuće presude oduzme imovinska korist tom licu. Ovakav slučaj u praksi nije poznat upravo zbog nepreciznih zakonskih rešenja i nejasnoća, pa bi stoga *u novim zakonskim rešenjima* trebalo predvideti i jasno precizirati i ovu mogućnost.

14. Predlog:

Ovakvo rešenje bi se moglo predvideti u odredbama ZKP koje regulišu privremeno oduzimanje imovine, gde bi se navelo da će se u slučaju suđenja u odsustvu i

donošenja presude u odsustvu privremeno oduzeti imovina lica kome se sudi u odsustvu, što bi bilo moguće učiniti u svim predviđenim fazama krivičnog postupka, te odrediti jedan duži rok u kome bi imovina bila privremeno oduzeta ili zamrznuta po pravosnažnosti presude.

Ovo je delikatno sa aspekta Evropske konvencije o ljudskim pravima, vezano za problematiku suđenja u odsustvu i zahteva iscrpniju analizu eventualno trajnog oduzimanja imovine, zbog mogućnosti da se suđenje ponovi ukoliko optuženi postane dostupan.

U svakom slučaju, ne bi bilo problema da se predvidi mogućnost privremenog oduzimanja imovine optuženog u bekstvu i to samo u slučajevima kada se radi o značajnijoj imovini za koju se sumnja ili dokaže u postupku da je proistekla iz krivičnog dela.

15. Mere privremenog oduzimanja imovine kao mere obezbeđenja imovine i naplate novčanog potraživanja

Član 516. ZKPa i član 494. novog ZKP predviđaju na isti način određivanje privremenih mera obezbeđenja po službenoj dužnosti, vrlo kratko, uopšteno i neprecizno, upućujući na odredbe Zakona o izvršnom postupku. U praksi se ova mera vrlo retko primenjuje.

Odredbe ZKP od člana 504r do člana 504x koje se odnose na organizovani kriminal su prenete i u novi ZKP u članovima 87. do 95. kao mere privremenog oduzimanja predmeta i imovinske koristi za koje postoji sumnja da potiču od krivičnog dela za koja je propisana kazna zatvora od deset godina ili teža, navodeći da se mera može odrediti i van opštih uslova predviđenih zakonom, ne predviđajući opet jasno te uslove, cilj i način sprovođenja ove mere.

Preventivno oduzimanje imovine bi trebalo rešiti na jedan sveobuhvatniji i precizniji način. Preventivnim oduzimanjem ili zaplenom i zamrzavanjem, kako se to navodi u međunarodnim konvencijama obezbeđuje se mogućnost naplate novčanih potraživanja i oduzimanja predmeta i imovine od okrivljenog, obzirom da tek pravosnažnom odlukom suda o oduzimanju imovine država može da realizuje svoja potraživanja.

Treba predvideti mogućnost i da predmet zaplene ne mora biti samo imovina koja se dovodi u vezu sa izvršenim krivičnim delom, već i imovina koja bi mogla poslužiti za naplatu eventualnog novčanog naloga, uz jasno preciziranje da to može biti i nepokretna imovina kao i razne hartije od vrednosti i bankovni računi.

Italijanski zakon daje dobar model mera prevencije.

16. Predlog zakonske norme, tj. novog člana ZKP:

Kada postoji konkretna opasnost da bi imovina za koju se pretpostavlja da bi morala biti oduzeta u vezi sa članom 91. stav novi KZ (gore predložen, – koji predviđa posebna ovlašćenja za oduzimanje imovine) mogla biti izgubljena, oduzeta, otuđena ili na drugi način prikrivena, nadležni tužilac može u toku istrage od istražnog sudijske, a nakon podizanja optužnice od veća pred kojim se drži glavni pretres tražiti da izda nalog za privremeno oduzimanje imovine ili zamrzavanje imovine.

Predlog će tužilac obrazložiti na isti način kako to predviđa važeći ZKP u čl. 504s. gde je dato i adekvatno rešenje o postupku po žalbi.

Sud o predlogu tužioca odlučuje u roku od 8 dana od podnošenja zahteva.

Ukoliko se imovina koja je predmet privremenog oduzimanja vodi na treća lica ili pravna lica ili se nalazi kod tih lica, može se od njih privremeno oduzeti ako postoje osnovi sumnje da potiče od izvršenja krivičnog dela, uz primenu predviđenih odredbi o zaštiti trećih lica.

U slučaju da je okrivljeni u bekstvu ili da boravi u inostranstvu mere privremenog oduzimanja predmeta i imovinske koristi mogu se pokrenuti i usvojiti samo u odnosu na imovinu za koju se osnovano sumnja da potiče od krivičnog dela ili predstavlja reinvestiranje tako stečene imovine.

17. Izvršenje odluka o oduzimanju imovinske koristi i naplate novčanog naloga

Izvršenje oduzimanja imovinske koristi je regulisano Zakonom o izvršenju krivičnih sankcija i to članom 251, koji pak upućuje na Zakon o izvršnom postupku. U praksi, s obzirom na komplikovan postupak izvršenja od strane posebnog izvršnog suda je veoma mali procenat naplaćenih potraživanja po osnovu imovinske koristi. Krivični sud nema kontrolu nad tim postupkom, te neizvršavanjem odluka suda se obezvređuje i krivični postupak i sav napor za utvrđivanje porekla imovine. Prema važećim odredbama, tek u postupku izvršenja novčanog naloga izvršni sud može da vrši popis pokretnih i nepokretnih stvari radi eventualne prinudne naplate potraživanja. Do tog trenutka prođe više godina u kom vremenu se imovina otuđi ili na drugi način učini nedostupnom.

Potrebno je Zakonom o izvršenju krivičnih sankcija u potpunosti regulisati način izvršenja naplate novčanih potraživanja ili oduzimanja imovine i kroz već predložena nova rešenja osnovnih načela u vezi oduzimanja imovinske koristi, pojednostaviti taj postupak i učiniti ga efikasnijim.

Izvršenje oduzimanja imovinske koristi je problematično i zbog toga što naš KZ tu meru ne definiše kao krivičnu sankciju, tačnije kao meru bezbednosti, već kao meru *sui generis*. Kada bi ova mera bila vraćena u sistem krivičnih sankcija, gde se i nalazila do 1977. godine, bilo bi u okviru krivičnog suda lakše regulisati i njeno izvršenje, kao i kontrolu izvršenja. Ta mera ima poseban tretman i u odlukama Evropskog suda za ljudska prava koji pravi razliku između različitih oblika oduzimanja imovine (konfiskacije) i, tretirajući ih u pojedinim slučajevima kao kazne, a u pojedinim kao mere bezbednosti, od čega zavisi i primena standarda prava na pravično suđenje i prava na imovinu.

18. Upravljanje oduzetom imovinom

Obzirom da već postoji predlog Zakona o upravljanju oduzetom imovinom, koji je usvojen kao zvaničan predlog Vlade u novembru mesecu 2006 godine trebalo bi podržati usvajanje ovog zakona. Ovim zakonom se uređuje način upravljanja imovinom koja je oduzeta od strane suda, privremeno ili trajno u krivičnom ili prekršajnom postupku, kao i obrazovanje Direkcije za upravljane oduzetom imovinom.

Kako se ovim predlogom zakona ne reguliše i namena oduzete imovine to bi Zakonom o izvršenju krivičnih sankcija trebalo predvideti namenu oduzete nepokretne imovine, pokretne imovine od veće vrednosti i imovine preduzeća.

19. Predlog:

Italijanski zakonik detaljno reguliše pitanje namene oduzete imovine i slične norme bi se mogle delom primeniti i kod nas.

Odluka o nameni je poverena Ministarstvu finansija, a po predlogu nadležnih teritorijalnih službi, i gradonačelnika nadležne opštine.

Našim uslovima bi bilo primerenije rešenje da se odluka o nameni poveri Ministarstvu finansija ali po predlogu suda ili lokalne samouprave.

Za nepokretnu imovinu je predviđeno da se zadržava u vlasništvu države i koristi za ostvarenje ciljeva pravde, javnog reda i civilne zaštite, sem u slučaju kada je neophodna njena prodaja radi obezbeđenja potraživanja oštećenih.

Nepokretna imovina se prenosi u vlasništvo opštini na kojoj se nalazi i koristi za institucionalne i socijalne potrebe.

Može se posebnom odlukom preneti centrima za lečenje i rehabilitaciju narkomana i sličnim ustanovama.

Imovina u vidu preduzeća ostaje u vlasništvu države i može se davati u zakup ako postoje dalji ekonomski i socijalni interesi.

Preduzeća se mogu i prodati u postupku koji garantuje ostvarenje javnog interesa ili obeštećenje oštećenih.

Na isti način se može predvideti i postupanje sa većim pokretnim predmetima, koji podležu registraciji, kao što su razna motorna vozila, brodovi, avioni i dr.

Na kraju je potrebno navesti da većina uporednih rešenja predviđa odstupanja od obaveznog oduzimanja imovinske koristi, i to u slučajevima kada se radi o neznatnoj imovinskoj koristi ili kada je njeno oduzimanje ili obezbeđenje povezano sa velikim teškoćama i troškovima koji mogu i da prerastu visinu same imovinske koristi koja može biti oduzeta. Zbog toga bi u članu 91. KZ trebalo predvideti i ovu mogućnost.

III. UOPŠTE O KRIVIČNOJ ODGOVORNOSTI PRAVNIH LICA I ODNOSU PREMA PRIVREDNIM PRESTUPIMA

(Robert Sepi)

Predlog zakonodavnih mera koje je neophodno preduzeti da bi se u naš pravni sistem uvela odgovornost pravnih lica za krivična dela i tako inkriminisalo njihovo učešće u aktivnostima organizovanog kriminala:

Na prvom mestu, potrebno je uvesti pravnu mogućnost krivične odgovornosti pravnih lica u pozitivnom materijalnom krivičnom zakonodavstvu. To je moguće učiniti amandmanskom izmenom Krivičnog zakonika i to odredbi Opšteg dela na taj način što bi se postojećim odredbama o krivičnoj odgovornosti dodala i jedna osnovna odredba o odgovornosti pravnih lica, tačnije poseban član koji bi trebao da glasi:

O odgovornosti pravnih lica za krivična dela

(1) *Odgovornost pravnih lica za krivično delo postoji kada je učinilac krivično delo izvršio u ime, za račun i ili u korist pravnog lica.*

(2) *Pravnom licu koje je odgovorno (alternativa: U slučaju da postoji odgovornost pravnog lica za krivično delo) mogu se izreći kazne, mere upozorenja i mere bezbednosti. Osuda pravnog lica za određena krivična dela povlači nastupanje određenih pravnih posledica.*

(3) *Krivična dela za koja može da odgovara pravno lice i poseban krivični postupak koji se može voditi protiv pravnog lica propisace se posebnim zakonom.*

Nakon toga, neophodno je doneti poseban Zakon o krivičnoj odgovornosti pravnih lica, s obzirom na to da takva vrsta odgovornosti kod nas trenutno ne postoji, već da egzistiraju samo prekršajna odgovornost i odgovornost pravnih lica za privredne prestupe. Njegovim odredbama će biti izvršena dalja razrada i dopuna osnovne odredbe Krivičnog zakonika o odgovornosti pravnih lica za krivična dela. U njemu bi sigurno trebalo da se nađu sledeće odredbe:

Osnovne odredbe

Član 1.

(1) *Za krivično delo koje je učinilac izvršio u ime, za račun ili u korist pravnog lica odgovorno je pravno lice (alternativa: Odgovornost pravnog lica za krivično delo postoji kada izvršilac krivičnog dela postupa u ime, za račun ili u korist pravnog lica):*

- 1) *ukoliko učinjeno krivično delo predstavlja izvršavanje odluke, naloga ili odobrenja njegovih upravnih ili nadzornih organa;*
- 2) *ukoliko su njegovi upravni ili nadzorni organi uticali na izvršioca ili su mu omogućili izvršenje krivičnog dela;*
- 3) *ukoliko raspolaže sa protivpravno stečenom imovinskom koristi ili upotrebljava predmete nastale izvršenjem krivičnog dela;*
- 4) *ukoliko su njegovi upravni ili nadzorni organi propustili da izvrše dužan nadzor nad zakonitošću rada njima podređenih lica i organa.*

Član 2.

- (1) Pod uslovima koji su propisani u čl. 1 ovog zakona za krivično delo je pored učinioca krivičnog dela odgovorno i pravno lice.
- (2) Odgovornost pravnog lica za krivično delo postoji i kada fizičko lice kao izvršilac krivičnog dela nije krivično odgovoran.
- (3) Postojanje krivične odgovornosti pravnog lica za krivično delo ne isključuje krivičnu odgovornost fizičkog lica kao izvršioca.

Krivična dela za koja odgovaraju pravna lica

Član 3.

(1) *Pravna lica odgovaraju za tačno navedena krivična dela propisana odredbama ovog ili drugog zakona.*

Kazne, mere upozorenje, mere bezbednosti i pravne posledice osude

Član 4.

(1) *Za krivična dela pravnog lica mogu se izreći sledeće kazne:*

- 1) novčana kazna;
- 2) oduzimanje imovine
- 3) prestanak pravnog lica

(2) *Pravnom licu koje je odgovorno za krivično delo mogu se izreći i sledeće mere bezbednosti:*

- 1) oduzimanje predmeta
- 2) objavljivanje presude
- 3) zabrana rada sa javnim ovlašćenjima
- 4) zabrana obavljanja određenih delatnosti
- 5) zabrana sticanja dozvola, odobrenja, koncesija, ovlašćenja ili subvencija
- 6) zabrana poslovanja sa korisnicima državnog ili lokalnog budžeta

(3) *Prema pravnom licu odgovornom za krivično delo mogu nastupiti sledeće pravne posledice osude:*

- 1) *zabrana delovanja na osnovu odobrenih ili dozvoljenih poslova (**alternativa: poništavanje dozvola ili odobrenja**)*
- 2) *zabrana vršenja koncesija*

Krivični postupak protiv pravnih lica

Član 5.

- (1) Protiv fizičkog lica kao izvršioca i pravnog lica odgovornog za krivično delo sprovodi se jedinstveni postupak i donosi jedna presuda.
- (2) Postupak iz st. 1 ovog člana pokreće se jedinstvenim optužnim aktom koga podnosi ovlašćeni državni tužilac.

(3) *Kada se protiv fizičkog lica kao izvršioca, iz razloga propisanih zakonom ili zbog toga što je već sproveden, ne može pokrenuti ili voditi krivični postupak, postupak će se pokrenuti ili voditi samo protiv pravnog lica.*

NAPOMENA: Navedeni predlozi nameću potrebu dodatnih zakonodavnih izmena. U prelaznim i završnim odredbama Zakona o odgovornosti pravnih lica za krivična dela treba propisati da Zakon o privrednim prestupima i Zakon o prekršajima u delu koji se odnosi na odgovornost pravnih lica ostaju na snazi i da se primenjuju. Sledstveno tome, bilo bi potrebno izmeniti i dopuniti tačnije modernizovati oba navedena zakona kako bi bili usklađeni sa gore navedenim predlozima. Pored toga, potrebno je uneti odredbu, ili izmenama Krivičnog zakonika i Zakonika o krivičnom postupku ili u završnim odredbama Zakona o odgovornosti pravnih lica za krivična dela čija suština jeste da se odredbe ova dva zakonika primenjuju i na odgovornost pravnih lica za krivična dela ukoliko to nije u suprotnosti sa odredbama Zakona o odgovornosti pravnih lica za krivična dela.

Obrazloženje: Navedenim izmenama i dopunama bi se očuvao postojeći sistem našeg prava a istovremeno bi bila uvedena odgovornost za dela koja se zbog svoje težine i pravne prirode ne mogu svrstati ni u prekršaje niti u privredne prestupe. Uvođenjem krivične odgovornosti zasnovane na krivici pravnog lica i

propisivanjem adekvatnih sankcija i mera se popunjava pravna praznina našeg pravnog sistema koju su vešto koristili pripadnici organizovanog kriminala.

IV. NESAVESNO PRIVREDNO POSLOVANJE

(Jovan Ćirić)

Našu pažnju ovde zaslužuju dve odredbe: „nesavestan rad u privrednom poslovanju“ (član 234. KZ) i „prouzrokovanje stečaja“ (član 235. KZ). Evo kako danas glasi odredba o nesavesnom radu u privrednom poslovanju:

Odgovorno lice u preduzeću ili drugom subjektu privrednog poslovanja, u kome nema većinski udeo, koje svesno krši zakone, druge propise ili opšte akte o poslovanju ili očigledno nesavesno posluje i time iz nehata tom preduzeću ili drugom subjektu privrednog poslovanja prouzrokuje štetu koja prelazi iznos od četristo pedeset hiljada dinara, kazniće se novčanom kaznom ili zatvorom do tri godine (stav 1. člana 234).

Kod ovog krivičnog dela, ovako formulisanog, problem je u tome što učinilac u odnosu na radnju postupa sa umišljajem, a u odnosu na posledicu iz nehata, a to je, kao i u nekim drugim slučajevima, od kojih je na primer jedan i „teška telesna povreda kvalifikovana smrću“ krajnje problematično. Posledica je tesno povezana sa radnjom i teško je zamisliti da neko ko preduzme radnju umišljajno ne postupa sa umišljajem i u odnosu na posledicu. Zbog toga mislimo da bi reči „iz nehata“ trebalo brisati. Trebalo bi da stoji samo „i time...“ Povezano sa ovim je i odredba o „prouzrokovanju stečaja“ iz člana 235. KZ. Odgovorno lice ne mora ići na to da jednom svojom radnjom prouzrokuje stečaj, ali može sa više pojedinačnih radnji nanositi štetu „svojoj organizaciji“, a da pojedinačno uzev niti jedna od tih radnji ne dovede do stečaja odmah i automatski. Osim toga, čini nam se da bi trebalo brisati i odredbu stava 2 člana 235 „prouzrokovanje stečaja“ iz nehata.

V. POSEBNI OBLICI PREVARNOG PONAŠANJA

(Jovan Ćirić)

Imajući u vidu da u mnogim zemljama, postoji, kao posebno krivično delo, „prevara u vezi sa osiguranjem“, čini nam se, da bi imalo smisla da i u našem krivičnom zakoniku, kao poseban oblik krivičnog dela prevare, bude predviđeno i krivično delo „prevare u vezi sa osiguranjem“. Ovo pogotovu, ako se ima u vidu, da ovakvo krivično delo postoji propisano i u zakonicima u najbližem okruženju, primera radi u Republici Srpskoj. Pitanje posebnih oblika prevarnog ponašanja, zaslužuje posebnu pažnju i „policijsko-pravosudnih vlasti“ i zakonodavca, te se nama čini, da bi najuputnije bilo, prilagoditi inkriminaciju iz KZ Republike Srbije, u kojoj se kaže sledeće:

(1) Ko u nameri da od osiguravajućeg društva naplati osiguraninu, uništi, oštetiti ili sakrije stvar koja je osigurana od navedenih rizika, pa zatim prijavi štetu, kazniće se zatvorom do tri godine.

(2) Kaznom iz stava 1 ovog člana kazniće se i ko u nameri da od osiguravajućeg društva naplati osiguraninu za slučaj telesne povrede ili narušenja zdravlja, prouzrokuje sebi takvo oštećenje, povredu ili narušenje zdravlja, pa prijavi takvu štetu.

(3) Ako je delima iz stava 1 i 2 ovog člana pribavljena imovinska korist u iznosu koji prelazi iznos od 10.000 KM, učinilac će se kazniti zatvorom od šest meseci do pet godina, a ako taj iznos prelazi 50.000 KM, kazniće se zatvorom od jedne do deset godina zatvora.

Prilagođavanje uslovima u Republici Srbiji, koju mi ovde predlažemo, tiče se citiranog stava 3, u kome bi pomenuti novčani iznosi, umesto u konvertibilnim markama, morali biti izraženi u dinarima, s tim što nam se čini da bi kaznu takođe trebalo propisati u „iznosu“ od jedne do deset godina zatvora.

VI. TRGOVINA LJUDIMA

(Jovan Ćirić)

U razmatranju problematike trgovine ljudima, treba uzeti u obzir odredbe Okvirne odluke SE o borbi protiv trgovine ljudima iz 2002. gde se kaže da će države u svojim zakonodavstvima posebno inkriminisati situaciju kada je život žrtve doveden u pitanje, odnosno kada je delo izvršeno od strane organizovane grupe. U oba slučaja minimum zaprećene kazne treba da iznosi osam godina. Posmatrajući naše krivično zakonodavstvo, u obzir smo uzeli odredbe stavova 4, 5. i 6. člana 388. KZ, gde se kaže:

(4) Ako je usled dela iz st. 1. i 3. ovog člana, nastupila teška telesna povreda nekog lica, učinilac će se kazniti zatvorom od tri do 15 godina zatvora

(5) Ako je usled dela iz stava 1. i 3. ovog člana nastupila smrt jednog ili više lica, učinilac će se kazniti zatvorom najmanje 10 godina.

(6) Ko se bavi vršenjem krivičnog dela iz st. 1. do 3. ovog člana ili je delo izvršeno od strane organizovane grupe, kazniće se zatvorom najmanje pet godina.

Ove, ovde pobrojane stavove člana 388. KZ, trebalo bi preformulisati, odnosno trebalo bi povišiti zakonski minimum kažnjavanja, pa bi stav 4. trebalo da glasi:

(4) Ako je usled dela iz st. 1. i 3. ovog člana, nastupila teška telesna povreda nekog lica, ili je život žrtve doveden u pitanje, učinilac će se kazniti kaznom zatvora od najmanje osam godina zatvora.

Stav 6. bi trebalo da glasi:

Ko se bavi vršenjem krivičnog dela iz st. 1. do 3. ovog člana ili je delo izvršeno od strane organizovane grupe, kazniće se zatvorom najmanje osam godina.

Ovde treba pomenuti i odredbe Evropske konvencije o borbi protiv trgovine ljudima iz 2005. godine, koja istina još nije stupila na snagu, jer nije ratifikovana od strane dovoljnog broja zemalja, ali nama se čini, da te odredbe koje se tiču odgovornosti „korisnika“ seksualnih usluga, ukoliko je on mogao znati da je reč o žrtvi trgovine ljudima.

Zbog toga predlažemo da se postojeći član 388. KZ „trgovina ljudima“, dopuni stavom 7, koji bi glasio:

(7) Ukoliko je korisnik seksualnih usluga, mogao znati da se u konkretnom slučaju radi o žrtvi trgovine ljudima, pa je i pored toga preduzeo radnje korišćenja seksualnih usluga dotične žrtve, kazniće se novčanom kaznom ili kaznom zatvora do jedne godine.

VII. ODNOS TERORIZMA I ORGANIZOVANOG KRIMINALA (Mario Reljanović)

Predlog inkriminacije jedinstvenog krivičnog dela terorizma, koji bi zamenio članove 312. i 39.1 KZ-a:

(1) Ko u nameri ugrožavanja ustavnog uređenja ili bezbednosti Srbije, ili da naškodi stranoj državi ili međunarodnoj organizaciji, prinudi je na izvesno činj enje ili nečinjenje, preduzme ili preti nekom opšteopasnom radnjom ili aktom nasilja kojim se može menjati ili ugroziti politička, ekonomska ili socijalna struktura države ili međunarodne organizacije, i time izazove osećanje straha ili nesigurnosti kod građana, kazniće se zatvorom od tri do petnaest godina.

(2) Ako je usled dela iz stava 1. ovog člana nastupila smrt jednog ili više lica, učinilac će se kazniti zatvorom od pet do petnaest godina.

(3) Ako je pri izvršenju dela iz stava 1. ovog člana učinilac neko lice sa umišljajem lišio života, kazniće se zatvorom najmanje deset godina ili zatvorom od trideset do četrdeset godina.

U skladu sa ovim rešenjem, član 392. KZ bi glasio:

(1) Ko obezbeđuje ili prikuplja sredstva namenjena za finansiranje vršenja krivičnog dela iz čl. 312. i 392. ovog zakonika, kazniće se zatvorom od jedne do deset godina.

(2) Sredstva iz stava 1 ovog člana oduzeće se.

Alternativa – predlozi za izmenu postojećih krivičnih dela terorizma i međunarodnog terorizma:

Terorizam (član 312. KZ Srbije)

(1) Ko u nameri ugrožavanja ustavnog uređenja ili bezbednosti Srbije, preduzme ili preti nekom opšteopasnom radnjom ili aktom nasilja kojim se može menjati ili ugroziti politička, ekonomska ili socijalna struktura države, i time izazove osećanje straha ili nesigurnosti kod građana, kazniće se zatvorom od tri do petnaest godina.

(2) Ako je usled dela iz stava 1. ovog člana nastupila smrt jednog ili više lica, učinilac će se kazniti zatvorom od pet do petnaest godina.

(3) Ako je pri izvršenju dela iz stava 1. ovog člana učinilac neko lice sa umišljajem lišio života, kazniće se zatvorom najmanje deset godina ili zatvorom od trideset do četrdeset godina.

Međunarodni terorizam (član 391. KZ Srbije)

(1) Ko u nameri da naškodi stranoj državi ili međunarodnoj organizaciji, pri-
nudi je na izvesno činenje ili nečinjenje, preduzme ili preti nekom opšteopasnom
radnjom ili aktom nasilja kojim se može menjati ili ugroziti politička, ekonomska
ili socijalna struktura međunarodne organizacije, i time izazove osećanje straha ili
nesigurnosti kod građana, kazniće se zatvorom od tri do petnaest godina.

(2) Ako je usled dela iz stava 1. ovog člana nastupila smrt jednog ili više lica, učinilac će se kazniti zatvorom od pet do petnaest godina.

(3) Ako je pri izvršenju dela iz stava 1. ovog člana učinilac neko lice sa umišljajem lišio života, kazniće se zatvorom najmanje deset godina ili zatvorom od trideset do četrdeset godina.

VIII. KRIVIČNA DELA OTMICE I PRINUDE

(Mario Reljanović)

Postojeće zakonodavstvo Srbije je u pogledu ovog krivičnog dela u potpuno-
sti saglasno ciljevima bobe protiv organizovanog kriminala.

IX. VISOKOTEHNOLOŠKI KRIMINAL

(Mario Reljanović)

Preporuke za izmenu KZ-a:

*Prikazivanje pornografskog materijala i iskorišćavanje dece za pornografiju*²³⁶
Član 185.

(1) Ko detetu proda, prikaže ili javnim izlaganjem ili na drugi način učini
dostupnim tekstone, slike, audio-vizuelne ili druge predmete pornografske sadržine
ili mu prikaže pornografsku predstavu, kazniće se novčanom kaznom ili zatvorom
do šest meseci.

²³⁶ Ovde postoji neslaganje u odnosu na tekst Konvencije o visokotehnoškom kriminalu
Saveta Evrope. Prema Konvenciji, treba inkriminisati iskorišćavanje dece za pornografiju
ukoliko su ona mlađa od 18 (izuzetno 16) godina, dok Krivični zakonik Srbije pod „dete-
tom“ smatra lice koje nije navršilo 14 godina života, dok se pod „maloletnim licem“ sma-
tra ono koje nije navršilo 18 godina života (član 112, stavovi 8 – 10). U tom smislu, treba
razmisliti o uvođenju izraza „maloletno lice koje nije navršilo 16 godina života“, ili pojam
„dete“ u članu 185. KZ Srbije zameniti pojmom „maloletno lice“.

(2) Ko iskoristi dete za proizvodnju slika, audio-vizuelnih ili drugih predmeta pornografske sadržine ili za pornografsku predstavu, kazniće se zatvorom od šest meseci do pet godina.

(3) Ko prodaje, prikazuje, javno izlaže ili elektronski ili na drugi način čini dostupnim slike, audio-vizuelne ili druge predmete pornografske sadržine nastale izvršenjem dela iz stava 2 ovog člana, kazniće se zatvorom do dve godine.

(4) Ko poseduje slike, audio-vizuelne ili druge predmete pornografske sadržine nastale izvršenjem dela iz stava 2 ovog člana, kazniće se zatvorom do jedne godine.

(5) Predmeti iz st. 1 do 4 ovog člana oduzeće se.

Proizvodnja, pribavljanje i upotreba ostalih uređaja koji mogu naneti štetu računaru ili računarskom sistemu

Član 304a

(1) Ko napravi, proda, upotrebi, kupi radi upotrebe, uveze ili na bilo koji drugi način proizvede ili pribavi uređaje koji mogu protivpravno naneti bilo kakvu štetu računaru ili računarskom sistemu, ili na drugi način obezbediti protivpravnu korist licu koje ih upotrebljava, kazniće se novčanom kaznom ili zatvorom do dve godine.

(2) Uređaji i sredstva kojima je učinjeno krivično delo iz stava 1 ovog člana oduzeće se.

Preporuke za izmenu Zakona o organizaciji i nadležnosti državnih organa za borbu protiv visokotehnološkog kriminala:

Član 9.

Radi obavljanja poslova organa unutrašnjih poslova u vezi sa krivičnim delima iz člana 3 ovog zakona, obrazuje se u okviru ministarstva nadležnog za unutrašnje poslove služba za borbu protiv visokotehnološkog kriminala (u daljem tekstu: Služba).

Služba postupa po zahtevima Posebnog tužioca, u skladu sa zakonom.

Ministar nadležan za unutrašnje poslove postavlja i razrešava starešinu Službe i bliže uređuje njen rad, uz prethodno pribavljenu saglasnost Posebnog tužioca.

Pri izboru zaposlenih u Službu, mora se posebno voditi računa o njihovom posedovanju posebnih znanja iz oblasti informatičkih tehnologija.

Ministarstvo nadležno za unutrašnje poslove dužno je da organizuje posebnu edukaciju za sve zaposlene u Službi, na zahtev Posebnog tužioca ili starešine Službe.

Član 11.

Pri Apelacionom sudu u Beogradu za postupanje u predmetima krivičnih dela iz člana 3. ovog zakona obrazuje se Veće za borbu protiv visokotehnološkog kriminala (u daljem tekstu: Veće).

Sudije u Veće raspoređuje predsednik Apelacionog suda u Beogradu iz reda sudija tog suda, uz njihovu saglasnost. Prednost imaju sudije koje poseduju posebna znanja iz oblasti informatičkih tehnologija.

Predsednik Apelacionog suda u Beogradu može rasporediti u Veće i sudije drugih sudova upućenih na rad u taj sud, uz njihovu saglasnost.

Raspoređivanje iz st. 2. i 3. ovog člana traje najduže četiri godine, a može biti produženo odlukom predsednika Apelacionog suda u Beogradu, uz pismenu saglasnost raspoređenog lica.

Ministarstvo nadležno za pravosuđe dužno je da na zahtev predsednika Apelacionog suda u Beogradu organizuje posebnu edukaciju za sudije raspoređene u Veće.

X. TRGOVINA DROGOM

(Mario Reljanović)

Preporuke za izmenu KZ-a:

Neovlašćena proizvodnja, držanje i stavljanje u promet opojnih droga

Član 246.

(1) Ko neovlašćeno proizvodi, prerađuje, prodaje ili nudi na prodaju ili ko radi prodaje kupuje, drži ili prenosi ili ko posreduje u prodaji ili kupovini ili na drugi način neovlašćeno stavlja u promet supstance ili preparate koji su proglašeni za opojne droge, kazniće se zatvorom od najmanje pet godina.

(2) Ako je delo iz stava 1. ovog člana izvršeno od strane više lica koja su se udružila za vršenje tih dela, ili je učinilac ovog dela organizovao mrežu preprodavaca ili posrednika, učinilac će se kazniti zatvorom od najmanje sedam godina.

(3) Ko neovlašćeno drži supstance ili preparate koji su proglašeni za opojne droge, kazniće se novčanom kaznom ili zatvorom do tri godine.

(4) Učinilac dela iz stava 3. ovog člana koji opojnu drogu drži radi sopstvene upotrebe može se osloboditi od kazne. Pod opojnom drogom radi sopstvene upotrebe će se smatrati ona količina za koju je na osnovu svih medicinskih okolnosti evidentno da je pripremljena za ličnu upotrebu.

(5) Ko neovlašćeno pravi, nabavlja, poseduje ili daje na upotrebu opremu, materijal ili supstance za koje zna da su namenjene za proizvodnju opojnih droga, kazniće se zatvorom od šest meseci do pet godina.

(6) Opojne droge i sredstva za njihovu proizvodnju i preradu oduzeće se.

Član 247.

(1) Ko navodi drugog na uživanje opojne droge ili mu daje opojnu drogu da je uživa on ili drugo lice ili stavi na raspolaganje prostorije radi uživanja opojne droge ili na drugi način omogućuje drugom da uživa opojnu drogu, kazniće se zatvorom od dve do deset godina.

(2) Ako je delo iz stava 1. ovog člana učinjeno prema maloletnom licu ili prema više lica ili je izazvalo naročito teške posledice, učinilac će se kazniti zatvorom od najmanje tri godine.

(3) Opojne droge oduzeće se.

Treći odeljak

KORUPCIJA

I. ZAKON O FINANSIRANJU POLITIČKIH STRANAKA

I ZAKON O SUKOBU INTERESA

(Jovan Ćirić)

a) Postojeći Zakon o finansiranju političkih stranaka objavljen je u „Službenom glasniku Republike Srbije“ br. 72/2003 i 75/2003.

Problematične odredbe ovog zakona su odredbe člana 16. st. 5. i 6. i odredba člana 19. Evo kako sada glase te odredbe:

Stav 5. člana 16. – Politička stranka je dužna da odboru Narodne skupštine Republike Srbije nadležnom za finansije podnosi završni račun za svaku godinu sa sertifikatom ovlašćenog revizora, kao i izveštaj o prilogima koji prelaze iznos od 6.000 dinara i izveštaj o imovini. Sadržaj ovih izveštaja uređuje ministar nadležan za poslove finansija.

Stav 6. člana 16. – Završni račun i izveštaji iz stava 5 ovog člana objavljuju se u „Službenom glasniku Republike Srbije“ o trošku političke stranke.

Član 19. sadrži kaznene odredbe koje govore o visini zaprećenih kazni od 200.000 do 1.000.000 dinara za subjekte koji ne poštuju pomenute i druge odredbe Zakona.

Umesto ovih odredaba predlažemo sledeće:

Stav 5. člana 16. – Politička stranka je dužna da odboru Narodne skupštine Republike Srbije nadležnom za finansije podnosi završni račun za svaku godinu sa sertifikatom ovlašćenog revizora, kao i izveštaj o prilogima koji prelaze iznos od 6.000 dinara i izveštaj o imovini. Izveštaj se podnosi najkasnije do 1. aprila tekuće godine. Sadržaj ovih izveštaja uređuje ministar nadležan za poslove finansija.

Stav 6. člana 16. – Završni račun i izveštaji iz stava 5 ovog člana objavljuju se u prvom broju nakon 1. aprila „Službenog glasnika Republike Srbije“, o trošku političke stranke.

Stav 7. člana 16. – Ukoliko jedna politička stranka ne podnose izveštaj do 1. aprila, ona gubi pravo na budžetsko finansiranje u naredne dve godine, a uz to joj se može izreći i kazna od 500.000 do 2.500.000 dinara.

Član 19. koji sadrži odredbe koje govore o visini zaprećenih kazni za prekršaje svih drugih odredaba ovog zakona (osim iz stava 7. člana 16), menja se iznosima od 300.000 do 1.500.000 dinara.

Ovim bi se pretnja kaznom učinila delotvornija, a naročito, ukoliko stranka do određenog roka, koji mora biti limitiran (predlažemo 1. april) uopšte ne podnese svoj završni račun. Iako pretnja kaznom za jednu stranku, u principu ne mora biti najdelotvornija, mislimo, da bi kazne trebalo postrožiti.

b) Navodimo ovde tri, po nama problematične odredbe ovog zakona objavljenog u „Službenom glasniku Republike Srbije“ br. 43/2003, koje bi trebalo preispitati i eventualno promeniti.

Stav 2. člana 2. – Sukob interesa pri vršenju funkcija sudija Ustavnog suda, sudija, sudija za prekršaje, javnih tužilaca i zamenika javnih tužilaca, uređuje se posebnim zakonom.

Stav 1. člana 10. – Narodni poslanik, poslanik i odbornik može biti direktor ili zamenik ili pomoćnik direktora ili član upravnog ili nadzornog odbora najviše jednog javnog preduzeća, ustanove ili preduzeća ili drugog pravnog lica sa većinskim učešćem državnog kapitala u njima.

Stav 2. člana 10. – U ostalim privrednim subjektima, narodni poslanik, poslanik i odbornik može nastaviti da vrši svoja upravljačka prava ili biti član upravnog ili nadzornog odbora, direktor ili zamenik ili pomoćnik direktora, ako to ne ometa vršenje njegove javne funkcije i priroda delatnosti privrednog subjekta ne utiče na nepristrasno i nezavisno vršenje javne funkcije.

Bez obzira što se može očekivati da će nakon donošenja novih pravosudnih zakona sukob interesa o kojem se ovde govori biti posebno regulisan, mišljenja smo da stav 2. člana 2. ovog zakona, treba da glasi:

I na sudije Ustavnog suda, sudije, sudije za prekršaje, javne tužioce i zamenike javnih tužilaca, primenjuju se odredbe ovog zakona, ukoliko posebnim zakonom to nije drugačije određeno.

Zatim bi stav 1. člana 10. trebalo da glasi:

Narodni poslanik, poslanik ili odbornik ne može biti direktor ili zamenik ili pomoćnik direktora ili član upravnog ili nadzornog odbora niti jednog javnog preduzeća, ustanove ili preduzeća ili drugog pravnog lica sa većinskim učešćem državnog kapitala u njima.

Isto tako i stav 2. člana 10. trebalo bi da glasi:

Ni u ostalim privrednim subjektima, narodni poslanik, poslanik ili odbornik ne može nastaviti da vrši svoja upravljačka prava niti biti član upravnog ili nadzornog odbora, direktor ili zamenik ili pomoćnik direktora.

Nakon člana 27. ovog zakona, a koji govori o „meri javnog upozorenja“, koju izriče Republički odbor za sprečavanje sukoba interesa, trebalo bi dodati član 27-a, koji bi glasio:

Ukoliko i posle izrečene mere javnog upozorenja, lice kojem je ta mera izrečena, ne postupi u roku od 30 dana u skladu sa nalogom Republičkog odbora za sprečavanje sukoba interesa, Republički odbor može, pred nadležnim organom odgovarajuće skupštine da pokrene postupak za oduzimanje mandata narodnom poslaniku, poslaniku i odborniku.

II. JAVNE NABAVKE

(Jovan Ćirić)

Kao što smo to već govorili, problemi u vezi sa javnim nabavkama se ne nalaze u tolikoj meri u samom Zakonu o javnim nabavkama, koliko u „nefunk-

cionisanju sistema“, pre svega u nefunkcionisanju komisije za zaštitu interesa ponuđača, odnosno u nedovoljnoj uhodanosti i obučenosti svih onih koji treba da ga primenjuju. Zbog toga je i jedna od preporuka GRECO-a Srbiji (2006) bila da treba permanentno raditi na treningu, obuci, edukaciji, onih koji su zaduženi za primenu zakona o javnim nabavkama. Nama se ipak čini, da ima mesta poboljšanju, bar delimičnom, postojećeg zakonskog teksta, koji bi, po našem mišljenju mogao doprineti smanjenju arbitrarnosti i voluntarizma prilikom ocenjivanja ponuda.

Treba ovde pomenuti odredbu iz člana 55. Zakona („Vrste kriterijuma“). Mislimo da bi se tu mogla učiniti, makar jedna, na prvi pogled, sasvim mala, ali, ipak korisna dopuna. Evo kako sada trenutno glasi pomenuti član 55:

„Kriterijumi za ocenjivanje ponude su:

- 1) ekonomski najpovoljnija ponuda ili
- 2) najniža ponuđena cena.

Ekonomski najpovoljnija ponuda je ponuda koja se zasniva na različitim kriterijumima u zavisnosti od predmeta javne nabavke, i to naročito na:

- 1) roku isporuke ili izvršenja usluge ili radova;
- 2) tekućim troškovima;
- 3) troškovnoj ekonomičnosti;
- 4) kvalitetu i primeni odgovarajućih sistema QA/QC;
- 5) estetskim i funkcionalnim karakteristikama;
- 6) tehničkim i tehnološkim prednostima;
- 7) post-prodajnom servisiranju i tehničkoj pomoći;
- 8) garantnom periodu, vrsti i kvalitetu garancija i garantovanim vrednostima;
- 9) obavezama u pogledu rezervnih delova;
- 10) post-garancijskom održavanju;
- 11) ponuđenoj ceni;
- 12) mogućnostima tipizacije i unifikacije;
- 13) obimu angažovanja proizvođača i dr.

Svakom od elemenata iz stava 2. ovog člana naručilac u konkursnoj dokumentaciji određuje relativni značaj (ponder) tako da zbir pondera iznosi 100.“

Nama se čini da nije potrebno vršiti mnogo velike dorade i prepravke (sasvim je drugo pitanje, kao što već rekosmo, da li se i koliko ovaj zakon u praksi sprovodi i poštuje, a što i nije stvar legislative, već poštovanja zakona. Mislimo da bi samo posle broja 100, umesto tačke, trebalo staviti zapetu i dodati sledeće reči: „s tim da zbir pondera po osnovama iz tačaka 1, 2. i 11. ne može biti manji od 50 (moguće je i neko drugo rešenje).“

III. PRANJE NOVCA I PROCESI PRIVATIZACIJE

(Jovan Ćirić)

Pominjali smo već da je u Srbiji na snazi Zakon o sprečavanju pranja novca, donet 2005. god. Jedan od osnovnih nedostataka ovog zakona jeste u tome, što

se prilikom sprovođenja privatizacije u Srbiji ne postavlja pitanje porekla novca. Istina je da se u poslednjih nekoliko nedelja o tome veoma intenzivno diskutuje u javnosti, te da se nagoveštava nova zakonska regulativa u oblasti sprečavanja pranja novca putem privatizacije. Minimum koji bi trebalo sprovesti u smislu sprečavanja da privatizacija postane oblik i način „pranja novca“ jeste u tome da Uprava za sprečavanje pranja novca, uzme direktnog i aktivnog učešća u svim procesima privatizacije, bez obzira da li se radi o tenderskoj ili javno-aukcijskoj privatizaciji. Moguća su u tom smislu dva rešenja, a oba bi se u suštini sastojala u tome da učesnik u privatizaciji, odnosno u konkursu (takmičenju) za privatizaciju bude „proveren“ od strane Uprave za sprečavanje pranja novca. Ili bi Uprava proveravala „bonitet“ svakog učesnika u procesu privatizacije samoinicijativno, ili bi učesnici u privatizaciji (konkurenti), bili dužni da prethodno Upravi podnesu dokaze o svom „bonitetu“, tj. o legalnosti sredstava sa kojima učestvuju u nadmetanju za tendersku ili aukcijsku privatizaciju.

Mislimo da bi postupak u suštini trebalo da bude ovaj drugi. Učesnik u nadmetanju za privatizaciju bi Upravi za sprečavanje pranja novca prethodno podnosio dokaze (teret dokazivanja bi ovde bio obrnut) o poreklu svoje imovine, odnosno novca, pri čemu bi Uprava izdavala potvrdu učesniku da stiče pravo da uzme učešće u nadmetanju za privatizaciju. Ovde bi trebalo ugraditi i garanciju da će Uprava raditi relativno brzo i savesno u svakom konkretnom slučaju. Naime može se dogoditi da učesnik bude nepravедno oštećen ukoliko Uprava radi sporo i nesavesno sa izdavanjem dozvole-sertifikata o legalnosti novca sa kojim se učestvuje u privatizaciji. Zbog toga bi odredba u Zakonu o privatizaciji trebalo da glasi:

„Uprava je dužna da radi sa maksimalnom hitnošću prilikom izdavanja potvrde o legalnosti novca sa kojim se učestvuje u procesu privatizacije.“

Ako Uprava u roku od 30 dana od podnošenja zahteva za dobijanje potvrde o legalnosti novca, učesniku u predstojećoj privatizaciji, ne izda potvrdu, računa se kao da ju je Uprava izdala, s tim što u roku od 12 meseci nakon sprovedene privatizacije, Uprava može doneti odluku o poništenju sprovedene privatizacije.“

Ovde treba takođe pomenuti i odredbu člana 63-a Zakona o privatizaciji („Sl. glasnik RS“, 38/2001; 18/2003; 45/2005):

Odgovorno lice u subjektu privatizacije koje je dostavilo neistinite ili nepotpune podatke sadržane u programu privatizacije, kažniće se zatvorom tri meseca do pet godina.

Predlažemo da ovakva inkriminacije nađe svoje mesto u osnovnom Krivičnom zakoniku, tj. da ona bude propisana u identičnom obliku u grupi krivičnih dela protiv privede u KZS.

U svakom slučaju ima još nekih zanimljivih odredaba u vezi sa privatizacijom, koje zaslužuju veću pažnju. U tom smislu, pominjemo odredbe člana 30. Zakona o privatizaciji:

Podnosilac ponude uplaćuje depozit za učešće na javnom tenderu.

Učesnik na tenderu čija je ponuda proglašena najpovoljnijom, odnosno prvi sledeći učesnik čija je ponuda najviše rangirana, koji ne zaključi ugovor ili ne plati cenu u predviđenom roku, gubi pravo na vraćanje depozita.

Ministar nadležan za poslove privatizacije utvrđuje visinu i način uplate depozita iz stava 1. ovog člana.

Ili na primer, odredbe člana 39:

Učesnici na javnoj aukciji dužni su da uplate depozit.

Ministar nadležan za poslove privatizacije utvrđuje visinu i način uplate depozita iz stava 1. ovog člana.

Stvar bi trebalo formulisati tako da Ministar nadležan za poslove privatizacije utvrđuje visinu i način uplate depozita, ali da to ne može biti manje od 75 odsto procenjene računovodstvene vrednost, odnosno početne cene, kada je reč o javno-aukcijskoj privatizaciji.

Mi ne gajimo iluzije da će ovaj „dodatak“ o depozitu, u potpunosti sprečiti moguću korupciju, manipulacije i „štimovanja“, ali on može doprineti bar malo većoj transparentnosti čitavog procesa privatizacije, odnosno sprečiti ono što se sada ne tako retko događa – da jedan od učesnika u (naročito tenderskoj) privatizaciji, prosto fingira svoje učešće u čitavom procesu, kako bi nekom drugom omogućio da stvarno, ali za znatno povoljniju cenu, pod povoljnijim uslovima, „kupi neku firmu“ koja se našla na ponudi za privatizaciju.

Ukoliko visina depozita nije određena u smislu „donje granice“, onda bi jedan od učesnika, odnosno više učesnika u nadmetanju za privatizaciju, svesno mogao da ponudi neprimereno malu cenu, kako bi jednom učesniku omogućio da postane pobednik na tenderu, uprkos maloj ponuđenoj ceni, ali ipak za nijansu nešto višoj. Primera radi, ako je realna cena 100, onda se može dogoditi da dva učesnika na tenderu ponude na primer po 10, a da treći (u čiju korist u stvari rade ova dvojica) ponudi 15, te da on bude proglašen za ubedljivo najboljeg ponuđača. U takvoj situaciji sve izgleda potpuno pošteno i transparentno, ali to je tako samo formalno. Suštinski, stvar je sasvim drugačija, jer dogovorno i organizovano jedan ili dva učesnika na tenderu nepošteno rade u korist trećeg.

Ne treba tu imati iluzije da bi zakonsko limitiranje minimuma (donje granice) uplaćenog depozita na tenderima ili aukcijama za privatizaciju onemogućiti svaku korupcionašku malverzaciju, ali čini nam se da ovakav jedan „dodatak“ može postupak privatizacije učiniti ipak za nijansu transparentnijim.

IV. OTVARANJE DOSIJEJA TAJNIH SLUŽBI

(Mario Reljanović)

Treba doneti zakon koji bi regulisao otvaranje dosijea tajnih službi. Ova materija se može regulisati i opštim zakonskim tekstom koji bi na jedinstven način uredio delovanje svih vojnih i civilnih službi bezbednosti, ili unošenjem posebnih odredbi o otvaranju dosijea službi bezbednosti u pojedinačne zakone koji regulišu njihov rad. Od postojeća dva nacrtu zakona o otvaranju dosijea službi bezbednosti, nijedan nije razmatran pred Narodnom Skupštinom. U pitanju su pomenuti predlozi Centra za unapređivanje pravnih studija i Centra za antiratnu akciju (sada Centar za mir i razvoj demokratije) i predlog Komiteta pravnika za ljudska prava.

V. PRIVATNE SNAGE OBEZBEĐENJA

(Mario Reljanović)

Treba doneti zakon koji bi regulisao privatne snage obezbeđenja, na način koji bi dao adekvatna ovlašćenja pripadnicima ovih snaga, ali i postavio oštre kriterijume za obavljanje ove vrste delatnosti. Takođe, buduća normativa se mora pozabaviti socijalnim pravima pripadnika privatnog obezbeđenja i njihovim uslovima rada. Postoji model Zakona o privatnoj delatnosti obezbeđenja Centra za civilno-vojne odnose, koji može poslužiti kao polazna osnova za izradu sveobuhvatnog zakonskog teksta.

Četvrti odeljak

PROCESNO PRAVO

I. PREDLOZI ZA IZMENE I DOPUNE POSEBNIH ODREDABA ZKP (2001) O POSTUPKU ZA KRIVIČNA DELA ORGANIZOVANOG KRIMINALA

(Momčilo Grubač)

Na osnovu petogodišnjeg iskustva u primeni posebnih odredaba o postupku za krivična dela organizovanog kriminala neophodno je pristupiti njihovom poboljšanju. U tom cilju predlažu se sledeće izmene i dopune ZKP:

Glava X (XXIXa)

POSEBNE ODREDBE O POSTUPKU ZA KRIVIČNA DELA ORGANIZOVANOG KRIMINALA, *KORUPCIJE I DRUGA IZUZETNO TEŠKA KRIVIČNA DELA*

1. OPŠTE ODREDBE

Predmeti na koje se primenjuju odredbe ove glave

Član X (1)

(1) Odredbe ove glave sadrže pojedina posebna pravila za krivični postupak za krivična dela organizovanog kriminala, *korupcije i druga izuzetno teška krivična dela*, za postupak oduzimanja predmeta i imovinske koristi i postupak međunarodne saradnje u otkrivanju i krivičnom gonjenju učinilaca tih krivičnih dela.

(2) Ako odredbama ove glave za slučajeve iz stava 1. ovog člana nije ništa posebno propisano, shodno će se primenjivati ostale odredbe ovog zakonika.

(3) Odredbe ove glave primenjuju se na slučajeve osnovane sumnje *da su tri ili više lica izvršila krivično delo zločinačkog udruživanja iz člana 346. st. 1. do 3. KZ, odnosno krivično delo udruživanja radi protivustavne delatnosti iz člana 319. stav 1. KZ, uključujući i druga krivična dela koja izvrše pripadnici zločinačke grupe ili udruženja za koja je propisana kazna zatvora od četiri godine ili teža kazna.*

(4) *Zločinačka grupa ili udruženje u smislu ovog zakonika postoji ako se ispu-
ne još najmanje tri od sledećih uslova: da članovi zločinačke grupe ili udruženja
imaju unapred određene zadatke ili uloge; da je delatnost zločinačke grupe ili udru-
ženja planirana na duže ili neograničeno vreme; da se delatnost zločinačke grupe ili
udruženja zasniva na primeni određenih pravila interne kontrole i discipline svojih
članova; da se delatnost zločinačke grupe ili udruženja planira i vrši u međuna-*

rodnim razmerama; da se u vršenju delatnosti zločinačke grupe ili udruženja primenjuje nasilje ili zastrašivanje ili da postoji spremnost za njihovu primenu; da se kriminalna delatnost zločinačke grupe ili udruženja prikriva privrednom ili nekom drugom dozvoljenom delatnošću; da se koristi pranje novca ili nezakonito stečene dobiti; da postoji veza između zločinačke grupe ili udruženja ili dela zločinačke grupe ili udruženja i predstavnika državne vlasti, medija, političkih stranaka ili drugih društvenih, državnih, političkih ili privrednih ustanova.

(5) U krivična dela korupcije na koja se primenjuju odredbe ove glava spadaju krivična dela zloupotrebe službenog položaja iz člana 359, protivzakonite naplate i isplate iz člana 362, protivzakonitog posredovanje iz člana 366, primanja mita iz člana 367. i davanja mita iz člana 368. krivičnog zakonika.

(6) U izuzetno teška krivična dela na koja se primenjuju odredbe ove glave spadaju krivična dela: protivpravno lišenje slobode iz člana 132. stav 3. KZ; otmica iz člana 134. st. 1. i 2. KZ; prinuda iz člana 135. stav 2. KZ; razbojništvo iz člana 206. st. 2. i 3. KZ; iznuda iz člana 214. stav 3. i 4. KZ; ucena iz člana 215. stav 3. i 4 KZ; prikrivanje iz člana 221. stav 3. KZ; pranje novca iz člana 231. stav 2. KZ; prouzrokovanje lažnog stečaja iz člana 236. KZ; neovlašćena proizvodnja, držanje i stavljanje u promet opojnih droga iz člana 246. st. 1. i 2. KZ; nedozvoljen prelaz državne granice i krijumčarenje ljudi iz člana 350. st. 2. i 3. KZ; terorizam iz člana 312. KZ; diverzija iz člana 313. KZ; sabotaza iz člana 314. KZ i špijunaža iz člana 315. KZ, pa i ako nisu učinjena u sastavu zločinačke grupe ili udruženja.

Obrazloženje

Naslov glave XXIXa ZKP (2001) se menja, tako što se ne odnosi samo na dela organizovanog kriminala, već se proširuje na krivična dela korupcije i druga izuzetno teška krivična dela. Time bi Zakonik bio usaglašen sa dosadašnjom zakonodavnom i sudskom praksom, prema kojoj su i do sada pojedina posebna ovlašćenja organa krivičnog gonjenja predviđena za organizovani kriminal primenjivana i na neka druga teška krivična dela (npr. član 232. i sl. ZKP/2001. i član 146. i sl. ZKP/2006). Potrebno je razmotriti da li proširenje treba da obuhvati i ratne zločine, budući da se prema članu 13. Zakona organizaciji i nadležnosti državnih organa u postupku za ratne zločine u postupku za ta krivična dela primenjuju posebne odredbe o postupku za krivična dela organizovanog kriminala.

Odredbama ovog člana izmenjen je član 504a ZKP, tako što se tačno i potpuno navode krivična dela za koja se primenjuju posebne odredbe ovog postupka. Ta dela su svrstana u tri grupe: a) krivična dela organizovanog kriminala, b) krivična dela korupcije i c) druga izuzetno teška krivična dela.

a) Kao osnov za određivanje krivičnih dela organizovanog kriminala uzeo je Krivičnim zakonikom predviđeno krivično delo zločinačkog udruživanja iz člana 346. st. 1. do 3. KZ (i njemu odgovarajuće krivično delo udruživanja radi protivustavne delatnosti iz člana 319. stav 1. KZ Srbije). Uz to krivično delo, ovde spadaju i sva krivična dela izvršena u sticaju od strane organizatora ili članova zločinačke grupe ili udruženje za koja je propisana kazna zatvora od četiri godine ili teža kazna, bez obzira na vrstu dela. U stavu 4. ovoga člana bliže su određeni uslovi pod kojima se, u smislu ovog zakonika, smatra da postoji zločinačka grupa ili udruženje. Rešenje je slično onome koje je predviđeno u članovima 416. i

416bis italijanskog Krivičnog zakonika. Pri tome, treba primetiti, da bi bilo prirodnije da stav 4. ovog člana bude prenet u Krivični zakonik. Iz ovoga izlazi da krivično delo zločinačkog udruživanja iz člana 346. može postojati i kao „obično“ krivično delo (koje nije delo organizovanog kriminala), na koje se ne mogu primeniti posebne odredbe ove glave (ako je izvršeno od strane dva lica).

b) Pet navedenih krivičnih dela protiv službene dužnosti smatraju se u smislu ovog zakonika krivičnim delima korupcije (stav 5) na koja se primenjuju posebne odredbe ove glavne ZKP.

c) „Druga izuzetno teška krivična dela“ u slučaju kojih se primenjuju posebne procesne odredbe predviđene u ovoj glavi ZKP navedena su *a limine* u stavu 6. ovog člana. Kao i u slučaju krivičnih dela korupcije i kod ovih krivičnih dela se ne traži da budu izvršena od strane zločinačke grupe ili udruženje, odnosno više lica. Zavisno od mišljenja koja budu izražena u javnoj diskusiji o ovom predlogu, moguće je da lista tih krivičnih dela bude proširena ili sužena.

Hitnost postupka

Član X (2)

Službena lica koja učestvuju u krivičnom postupku za krivična dela *iz člana X(1) ovog zakonika* dužna su da postupaju hitno.

Obrazloženje

Odredba člana 504b važećeg ZKP usaglašena je sa odredbama novog člana X(1) ovog Predloga. Za obezbeđenje hitnosti postupka analogno se primenjuju mere predviđene za druge hitne krivične postupke (u pritvorskim i maloletničkim predmetima).

Tajnost prethodnog postupka

Član X (3)

(1) Podaci o pretkrivičnom i istražnom postupku za *krivična dela iz člana X(1) ovog zakonika* predstavljaju službenu tajnu. Osim službenih lica te podatke ne mogu odavati ni drugi učesnici postupka kojima oni postanu dostupni. Službeno lice pred kojim se vodi postupak dužno je da učesnika postupka obavesti o dužnosti čuvanja tajne.

(2) *Podaci o pretkrivičnom ili istražnom postupku koji se odnose na krivična dela iz člana X(1) ovog zakonika mogu se objaviti samo na osnovu pismenog odobrenja nadležnog javnog tužioca, odnosno istražnog sudijske.*

Obrazloženje

Odredbe člana 504v važećeg ZKP usaglašene su sa odredbama novog člana X(1) ovog Predloga. Stavovi 2. i 3. člana 504v. objedinjeni su u stavu 2. ovog člana.

Obaveza čuvanja službene tajne nastupa po sili zakona, a ne tek po naredbi istražnog sudijske (član 261. ZKP) i važi, ne samo za istražni, već i za pretkrivični postupak.

Obaveza čuvanja tajne je apsolutna, a ne samo kad to zahtevaju određeni razlozi (zaštita interesa krivičnog postupka, čuvanja tajne, javnog reda, morala i td.), kao u redovnom istražnom postupku.

Sastav sudskog veća**Član X (4)**

U postupku za krivična dela iz člana X(1) ovog zakonika u prvom stepenu sudi veće sastavljeno od trojice stalnih sudija, a u drugom stepenu veće sastavljeno od pet stalnih sudija.

Obrazloženje

Odredbe člana 504g važećeg ZKP usaglašene su sa odredbama novog člana X(1) ovog Predloga i preciziran je status sudija koji ulaze u sastav sudskog veća (stalne sudije, a ne sudije porotnici).

Iskazi i obaveštenja dati javnom tužiocu u prekrivičnom postupku**Član X (5)**

(1) Iskazi i obaveštenja koje je javni tužilac prikupio u prekrivičnom postupku mogu se koristiti kao dokaz u krivičnom postupku, ali se sudska presuda ne može zasnivati samo na njima.

(2) Iskazi i obaveštenja koje je u prekrivičnom postupku javnom tužiocu dao osumnjičeni mogu se koristiti kao dokazi u krivičnom postupku pod uslovima iz člana 226. stav 9. ovog zakonika.

Obrazloženje

Iskazi i obaveštenja koja u prekrivičnom postupku prikupi policija izdvajaju se iz spisa po opštim propisima, osim iskaza osumnjičenog po odredbama člana 226. stav 9. (član 178. stav 3).

Trajanje zadržavanja i pritvora**Član X (5/1)**

(1) U postupku za krivična dela iz člana X(1) ovog zakonika pritvor određen rešenjem istražnog sudije (član 144. stav 1) može trajati najduže do dva meseca, a po odluci veća (član 144. stav 2) najduže do četiri meseca.

(2) Zadržavanje osumnjičenog iz člana 229. stav 1. za krivična dela iz člana X(1) ovog zakonika može trajati do 72 sata.

Obrazloženje

S obzirom na to da se u predmetima organizovanog kriminala redovno radi o više saoptuženih potrebno je više vremena za vođenje istražnog postupka. To zahteva i duže trajanje pritvora, odnosno zadržavanja lica lišenog slobode u pret-hodnom krivičnom postupku.

Isključenje skraćenog postupka i postupka bez glavnog pretresa**Član X (5/2)**

U postupku za krivična dela iz člana X(1) ovog zakonika ne primenjuju se posebne odredbe o skraćenom postupku (gl. XXVI) i o postupku za izricanje krivičnih sankcija bez glavnog pretresa (glava XXVII).

Obrazloženje

Vođenje skraćenog postupka po pravilima ove glave je isključeno i u slučaju krivičnih dela koja se inače sude u skraćenom postupku, a budu izvršena od pripadnika kriminalne organizacije. Za ta se krivična dela sudi u redovnom postupku.

Koordinacija delatnosti policije i javnog tužioca**Član X (6)**

(1) Ako organi *policije* u prekrivičnom postupku preduzmu neku radnju za krivično delo iz člana X(1) ovog zakonika, dužni su da o tome odmah obaveste nadležnog javnog tužioca.

(2) Javni tužilac može zahtevati da organi *policije* preduzmu određene mere ili radnje u datom roku i da ga o tome obaveste.

(3) *Neizvršenje* zahteva iz stava 2. ovog člana ili *prekoračenje* određenog roka organ unutrašnjih poslova dužan je da javnom tužiocu posebno obrazloži.

Obrazloženje

Odredbe ovog člana odgovaraju odredbama člana 46. Zakonika o odnosima javnog tužioca i policije, s tim što prema članu 46. stav 4. javni tužilac ima više mogućnosti za slučaj da organi policije ne postupe po njegovom zahtevu (obaveštava starešinu organa, nadležnog ministra, vladu ili odgovarajuće skupštinsko telo).

**2. POSEBNE MERE ORGANA GONJENJA ZA OTKRIVANJE I
DOKAZIVANJE KRIVIČNIH DELA IZ ČLANA X(1)
OVOG ZAKONIKA****A. TAJNI NADZOR I SNIMANJE TELEFONSKIH RAZGOVORA
I DRUGIH KOMUNIKACIJA OSUMNJIČENOG****Uslovi za primenu mere****Član X (7)**

(1) Na pismeni i obrazloženi predlog javnog tužioca istražni sudija može narediti nadzor i snimanje telefonskih i drugih razgovora ili komunikacija drugim tehničkim sredstvima i optička snimanja lica za koja postoje osnovi sumnje da su samostalno ili sa drugim licima učinila ili se pripremaju da učine neko od krivičnih dela iz člana X (1) ovog zakonika, a na drugi način se ne mogu prikupiti dokazi za krivično gonjenje ili bi njihovo prikupljanje moglo da ugrozi život ili zdravlje ljudi.

(2) Mere iz stava 1. ovog člana određuje istražni sudija obrazloženom naredbom. U naredbi se navode podaci o licu protiv kojeg se mera primenjuje, dokaze na kojima se zasniva sumnja, način sprovođenja, obim i trajanje mera. Mere mogu trajati najduže tri meseca, a zbog važnih razloga mogu biti produžene za još tri meseca. Izvođenje mera se prekida čim prestanu razlozi za njihovu primenu.

Obrazloženje

Ustavne garancije nepovredivosti tajne pisama i drugih sredstava opštenja i uslovi pod kojima se od njih može odstupiti: član 41. Ustava RS. Krivično delo neovlašćenog prisluškivanja i snimanja i krivično delo neovlašćenog fotografisanja: član 143. i član 144. KZ.

Za primenu ove mere predviđena su dva uslova: a) da postoje osnovi sumnje prema određenom licu (ili licima) da je izvršilo ili da priprema izvršenje krivič-

nih dela iz člana X(1) ovog zakonika i b) da se o tome dokazi ne mogu prikupiti na drugi način ili bi njihovo prikupljanje moglo da ugrozi život ili zdravlje ljudi. U drugom uslovu sadržano je načelo srazmernosti, koje mora da postoje ne samo prilikom određivanje mere, već i za sve vreme njenog trajanja. Cilj se ne bi mogao postići na drugi način, ako organi krivičnog gonjenja ne bi mogli doći do drugih izvora saznanja o činjenicama ili bi traganje za njima ugrozilo živote ili zdravlje ljudi.

Izvršenje mera

Član X (8)

(1) Naredbu istražnog sudije iz stava 1. ovog člana izvršavaju organi policije ili Bezbednosno-informativna agencija.

(2) Poštanska, telegrafska i druga preduzeća, društva i lica registrovana za prenošenje informacija dužna su da organima unutrašnjih poslova i Bezbednosno-informativnoj agenciji omoguće izvršenje mera iz stava 1. ovog člana.

(3) Snimanja iz stava 1. ovog člana mogu se po naredbi istražnog sudije obaviti i *na javnim mestima* i u prostorijama koje nisu stanovi.

(4) *Dok mera traje, naredba istražnog sudije i postupak njenog izvršenja smatraju se službenom tajnom.*

Obrazloženje

Javna mesta su sportski stadioni, ulice, trgovi, raskrsnice i tome slično, a prostorije koje nisu stanovi su hotelske sobe, kancelarije, kockarnice i sl.

Obaveza čuvanja službene tajne nastupa *ex lege*.

Postupak istražnog sudije posle izvršenja mere

Član X (9)

(1) Po izvršenju mera iz člana X(7) ovog zakonika, organi unutrašnjih poslova i Bezbednosno-informativna agencija će dostaviti istražnom sudiji izveštaj i snimke.

(2) Istražni sudija može odrediti da se snimci dobijeni upotrebom tehničkih sredstava u celini ili delimično prepišu i opišu. Istražni sudija će pozvati javnog tužioca da se upozna sa materijalom dobijenim upotrebom mera iz člana X (7) ovog zakonika.

(3) Ako podaci dobijeni primenom mere nisu potrebni za vođenje krivičnog postupka ili ako javni tužilac izjavi da protiv osumnjičenog neće zahtevati vođenje postupka, sav prikupljeni materijal će se uništiti pod nadzorom istražnog sudije. *Pre nego što materijal uništi, istražni sudija će obavestiti osumnjičenog da ga u određeno vreme i na određenom mestu može razgledati. O radnjama iz ovoga stava istražni sudija će sastaviti zapisnik.*

(4) Ako je u primeni mere postupljeno suprotno odredbama ovog zakonika ili naredbi istražnog sudije, na prikupljenim podacima se ne može zasnivati sudska odluka. Na dobijene podatke i obaveštenja shodno će se primenjivati odredbe člana 99. ovog zakonika. Odredbe člana 178. stav 1, člana 273. stav 4, člana 337. stav 3. i člana 374. stav 4. ovog zakonika shodno će se primenjivati i na snimke sačinjene suprotno odredbama ovog i člana 232. ovog zakonika.

Obrazloženje

Krivično delo neovlašćenog prisluškivanja i tonskog snimanja: član 143. KZ. Ako se snimci ne prepisu ili opišu, materijal se koristi kao tonska isprava.

**B. PRUŽANJE SIMULOVANIH POSLOVNIH USLUGA
I SKLAPANJE SUMULOVANIH PRAVNIH POSLOVA****Naredba istražnog sudije****Član X (10)**

(1) Ako postoje osnovi sumnje da je učinjeno ili da se priprema krivično delo iz člana X (1) ovog zakonika istražni sudija može, na zahtev javnog tužioca, odobriti pružanje simulovanih poslovnih usluga i sklapanje simulovanih pravnih poslova.

(2) Mere iz stava 1. ovog člana mogu se primeniti ako okolnosti slučaja ukazuju da se krivično delo *iz člana X (1) ovog zakonika na drugi način ne bi moglo otkriti ili dokazati, odnosno sprečiti, ili da bi njegovo otkrivanje, dokazivanje ili sprečavanje bilo povezano sa znatnim teškoćama.*

(3) *Pismena i obrazložena naredba istražnog sudije kojom se određuju mere iz stava 1. ovog člana sadrži podatke o licu prema kome se mera sprovodi, zakonski naziv i opis krivičnog dela, način, obim, mesto i trajanje mere.*

(4) *Mere iz stava 1. ovog člana mogu trajati tri meseca. Na obrazloženi predlog javnog tužioca istražni sudija može produžiti trajanje mere najviše još za tri meseca. Prilikom određivanja i produženja mere istražni sudija će posebno oceniti da li bi se isti rezultat mogao postići na način kojim se manje ograničavaju prava građana.*

Obrazloženje

Odredba sadrži, za ovu meru posebno predviđene uslove za primenu, posebno propisanu sadržinu odluke kojom se mera naređuje i posebno predviđeno vreme trajanja mere, umesto zajedničkih odredaba o tim pitanjima za sve mere tajnog nadzora, kao u važećem ZKP. U tom smislu predložene odredbe su preciznije i detaljnije. Uslovi za primenu mere su blaži u odnosu na uslove za primenu prethodne mere tajnog nadzora.

Izvršenje mera**Član X (11)**

(1) Meru izvršavaju ovlašćeni pripadnici policije ili Bezbednosno-informativne agencije. O izvršenju mere ovlašćeno službeno lice sačinjava dnevne izveštaje koje zajedno sa prikupljenom dokumentacijom dostavlja istražnom sudiji i javnom tužiocu.

(2) Po izvršenju posebnih dokaznih radnji iz člana X(10) ovog zakonika policija, odnosno Bezbednosno-informativna agencija dostavlja istražnom sudiji i javnom tužiocu poseban izveštaj u kome se navode: vreme početka i završetka radnje, podaci o službenom licu koje je sproveo meru, opis tehničkih sredstava koja su primenjena, broj i identitet lica obuhvaćenih merom i rezultati primenjene mere.

(3) Uz izveštaj iz stava 2. ovog člana policija, odnosno Bezbednosno-informativna agencija dostavlja javnom tužiocu celokupnu dokumentaciju o preduze-toj meri, video, zvučne ili elektronske zapise i sve druge dokaze koji su prikuplje-ni primenom mere.

(4) Lice koje izvršavajući naredbu istražnog sudije pruža simulovane poslovne usluge i sklapa simulovane pravne poslove ne čini krivično delo, ako je radnja koju preduzima krivičnim zakonikom predviđena kao radnja krivičnog dela.

Obrazloženje

Predložena su određena preciziranja i dopune sadržine izveštaja koje policija i BIA dostavljaju istražnom sudiji po izvršenju mere. Nova je i odredba stava 4. koja isključuje postojanja krivičnog dela u slučaju postupanja po naredbi istraž-nog sudije.

Uništavanje prikupljenih podataka

Član X (12)

(1) Ako javni tužilac ne pokrene krivični postupak u roku od šest meseci po prestanku mere, svi prikupljeni podaci moraju biti uništeni, a o primeni mere oba-vestiće se lica na koja se podaci odnose, ako se može utvrditi njihov identitet.

(2) Prikupljeni podaci koji se ne odnose na krivično delo *iz člana X (1) ovog zakonika*, ne mogu se koristiti u krivičnom postupku koji se vodi za drugo kri-vično delo.

Obrazloženje

Ove odredbe odgovaraju odredbama člana 504n st. 2. i 3. važećeg Zakonika.

C. ANGAŽOVANJE PRIKRIVENOG ISLEDNIKA

Naredba istražnog sudije

Član X (13)

(1) Istražni sudija može, na zahtev javnog tužioca, odrediti da se angažuje prikriveni islednik, ako postoje osnovi sumnje da je učinjeno ili se priprema krivič-no delo iz člana X (1) ovog zakonika, a okolnosti slučaja ukazuju da se otkrivanje i dokazivanje, odnosno sprečavanje na drugi način ne bi moglo postići ili bi bilo znatno otežano.

(2) Pismena i obrazložena naredba istražnog sudije kojom se određuje poseb-na dokazna radnja iz stava 1. ovog člana, sadrži podatke o licima i grupi prema kojima se radnja primenjuje, opis mogućih krivičnih dela, način, obim, mesto i tra- janje mere.

(3) Prikrivenog islednika određuje ministar nadležan za unutrašnje poslove, odnosno direktor Bezbednosno-informativne agencije.

(4) Prikriveni islednik je, po pravilu, ovlašćeno službeno lice policije, a ako to zahtevaju posebne okolnosti slučaja, drugo obučeno lice.

(5) Prikriveni islednik ne može biti lice osuđivano na kaznu zatvora težu od godinu dana ili lice za koje postoji osnovana sumnja da je pripadnik zločinačke grupe ili udruženja.

(6) Mera iz stava 1. ovog člana traje koliko je potrebno da se prikupe dokazi, a najduže godinu dana.

Obrazloženje

Umesto zajedničkih odredaba o svim merama tajnog nadzora koje uređuju pitanja uslova za njihovu primenu, sadržinu naredbe istražnog sudijske, vreme trajanja i dr. u predloženim odredbama posebna rešenja o tim pitanjima data su za svaku meru posebno. Na taj način postiže se veći stepen konkretnosti i preciznosti.

Izvršenje naredbe istražnog sudijske**Član X (14)**

(1) *Prikriveni islednik može upotrebiti tehnička sredstva za snimanje razgovora, odnosno sredstva za fotografisanje ili zvučno i video snimanje.*

(2) *Prikriveni islednik tokom trajanja mere podnosi periodične izveštaje svom neposrednom starešini. Izuzetno, izveštaji se neće podnositi ako bi to ugrozilo bezbednost prikrivenog islednika ili drugih lica.*

(3) *Po završetku mere, starešina iz stava 1. ovog člana dužan je da podnese izveštaj istražnom sudiji i javnom tužiocu. Izveštaj sadrži: vreme početka i završetka mere; podatke o prikrivenom isledniku; opis primenjenih postupaka i tehničkih sredstava; podatke o broju i identitetu lica obuhvaćenih merom i opis postignutih rezultata.*

(4) *Uz izveštaj iz stava 3. ovog člana, javnom tužiocu se dostavljaju fotografije, zvučni i video snimci, prikupljena dokumentacija i drugi dokazi koji su pribavljeni primenom mere.*

(5) *Zabranjeno je i kažnjivo da prikriveni islednik podstrekava drugog na izvršenje krivičnog dela.*

Obrazloženje

Prikriveni islednik ne sme da postupa kao agent provokator.

Saslušanje prikrivenog islednika**Član X (15)**

(1) *Prikriveni islednik se u krivičnom postupku može saslušati kao svedok. Saslušanje će se obaviti tako da se ne otkrije identitet prikrivenog islednika. Podaci o identitetu prikrivenog islednika koji se sasluškava kao svedok predstavljaju službenu tajnu. Saslušanje prikrivenog islednika će se obaviti po pravilima o saslušanju zaštićenih svedoka.*

(2) *Sudska odluka se ne može zasnivati samo na iskazu prikrivenog islednika, koji je saslušan kao svedok.*

(3) *Prikupljeni podaci koji se ne odnose na krivično delo iz člana X (1) ovog zakonika, ne mogu se koristiti u krivičnom postupku koji se vodi za drugo krivično delo.*

Obrazloženje

S obzirom na stav 2. ovog člana sudska praksa će izbegavati saslušavanje prikrivenog islednika, jer se samo na njegovom iskazu presuda ne može zasnovati, a ako za presudu ima drugih dokaza, onda iskaz prikrivenog islednika po pravilu i nije potreban. I pored toga, angažovanje prikrivenog islednika ima puno smisla; za pronalaženje drugih dokaza, u prvom redu.

D. KONTROLISANA ISPORUKA

Član X (16)

(1) Republički javni tužilac može odobriti kontrolisanu isporuku, kojom se dozvoljava da nezakonite ili sumnjive pošiljke *izađu, pređu ili uđu na teritoriju jedne ili više država, uz znanje i pod nadzorom njihovih nadležnih organa* u cilju sprovođenja istrage i identifikovanja lica umešanih u izvršenje krivičnog dela.

(2) Meru iz stava 1. ovog člana sprovodi policija ili drugi državni organi.

(3) *Kontrolisana isporuka se sprovodi uz saglasnost nadležnih organa zainteresovanih država i na osnovu načela reciprociteta, u skladu sa ratifikovanim međunarodnim konvencijama i međunarodnim ugovorima, kojima se detaljnije uređuje sadržaj ova radnja.*

(4) Mera iz stava 1. ovog člana može se preduzeti ako otkrivanje i hapšenje osumnjičenih koji su uključeni u vršenje krivičnih dela *iz člana X (1) ovog zakona* na drugi način ne bi bilo moguće, ili bi bilo znatno otežano, *naročito u slučajevima nezakonitog transporta opojnih droga, oružja i drugih predmeta proisteklih iz vršenja krivičnih dela ili služe kao sredstva za vršenje krivičnih dela.*

(5) *Ako međunarodnim ugovorom nije drugačije predviđeno mera iz stava 1. ovog člana će se preduzeti ako su se nadležni organi država preko kojih prolaze nezakonite ili sumnjive pošiljki prethodno saglasili:*

1) da određene nezakonite ili sumnjive pošiljke uđu i izađu, odnosno prođu preko teritoriju domaće države;

2) da će prolaz i isporuka nezakonitih ili sumnjivih pošiljki biti neprestano nadzirana od strane nadležnih organa države na čijoj se teritoriji nalaze;

3) da će preduzeti radnje u cilju krivičnog gonjenja svih lica koja su učestvovala u isporuci nezakonitih ili sumnjivih pošiljki;

4) da će nadležne državne organe drugih država redovno obavestavati o toku i ishodu krivičnog postupka protiv okrivljenih za krivična dela koja su bila predmet kontrolisane isporuke.

(6) Republički javni tužilac određuje način sprovođenja mere iz stava 1. ovog člana.

(7) *Po izvršenju mere iz stava 1. ovog člana ovlašćeno službeno lice policije, odnosno drugog državnog organa, podnosi Republičkom javnom tužiocu izveštaj koji sadrži: podatke o vremenu početka i završetka mere; podatke o službenom licu koje je sproveo meru; opis primenjenih tehničkih sredstava; podatke o broju i identitetu obuhvaćenih lica i rezultatima primenjene mere.*

Obrazloženje

Iako je preuzeta iz Konvencije UN protiv nezakonitog prometa opojnih droga i psihotropnih supstanci, mera omogućuje nadzor i nad tokovima novca, oružja, municije i tome sl. Cilj je da se osim poznatih i po pravilu sporednih, otkriju i glavni učinioci krivičnih dela i organizatori nezakonite trgovine i transporta.

E. AUTOMATSKO PRETRAŽIVANJE LIČNIH
I DRUGIH PODATAKA

Član X (17)

(1) Automatsko računarsko pretraživanje ličnih i drugih sa njima povezanih podataka i njihova elektronska obrada se može preduzeti ako postoje osnovi sumnje da je učinjeno krivično delo iz člana X (1) ovog zakonika.

(2) Mera iz stava 1. ovog člana izuzetno se može odrediti i ako postoje osnovi sumnje da se priprema neko od krivičnih dela iz člana X (1) ovog zakonika, a okolnosti slučaja ukazuju da se izvršenje krivičnog dela na drugi način ne bi moglo sprečiti ili bi sprečavanje na drugi način bilo znatno otežano ili opasno.

(3) Mera iz stava 1. ovog člana se sastoji u automatskom pretraživanju već pohranjenih ličnih i drugih, sa njima neposredno povezanih podataka i njihovom automatskom poređenju sa podacima koji se odnose na krivično delo iz stava 1. ovog člana i na osumnjičenog, da bi se kao mogući osumnjičeni isključila lica u pogledu kojih ne postoji verovatnoća da su povezana sa krivičnim delom.

(4) Meru iz stava 1. ovog člana naređuje istražni sudija na predlog javnog tužioca. Naredba istražnog sudije sadrži: zakonski naziv krivičnog dela iz stava 1. ovog člana; opis podataka koje je potrebno automatski prikupiti i proslediti; označenje državnog organa koji je dužan da automatski prikuplja tražene podatke i dostavlja ih javnom tužiocu i policiji; obim posebne dokazne radnje i vreme njenog trajanja.

(6) Mera iz stava 1. ovog člana može trajati najviše tri meseca, a iz važnih razloga njeno trajanje se može produžiti za još tri meseca.

(7) Meru iz stava 1. ovog člana sprovode policija, Bezbednosno-informativna agencija, organi carinske službe ili drugi državni organi, odnosno druga pravna lica koja na osnovu zakona vrše određena javna ovlašćenja.

(8) Svi prikupljeni podaci se pod nadzorom istražnog sudije uništavaju, ako u roku od šest meseci od završetka mere ne bude pokrenut krivični postupak.

Obrazloženje

Ovakva mogućnost do sada u pravu Srbije nije postojala. Nju sada omogućuje odredba člana 42. stav 3. novog Ustava prema kojoj je zabranjena i kažnjiva upotreba podataka o ličnosti izvan svrhe za koju su prikupljeni, osim za potrebe vođenja krivičnog postupka i zaštite bezbednosti Republike.

F. PRIBAVLJANJE PODATAKA O NOVČANIM TRANSAKCIJAMA OSUMNJIČENOG

Član X (18)

(1) Na pisani i obrazloženi zahtev javnog tužioca, istražni sudija može zahtevati da nadležni državni organ, bankarska ili druga finansijska organizacija obavi kontrolu poslovanja osumnjičenog za krivično delo iz člana X (1) ovog krivičnog zakonika i da mu dostavi dokumentaciju i podatke koji mogu poslužiti kao dokazi o krivičnom delu ili imovini pribavljenoj krivičnim delom, kao i obaveštenja o sumnjivim novčanim transakcijama u smislu Konvencije o pranju, traženju, zapleni i konfiskaciji prihoda stečenih kriminalom.

(2) Pod uslovima iz stava 1. ovog člana istražni sudija može odlučiti da nadležni organ ili organizacija privremeno obustavi određenu finansijsku transakciju, isplatu, odnosno izdavanje sumnjivog novca, vrednosnih papira ili predmeta za koje postoje osnovi sumnje da potiču od krivičnog dela ili od dobiti stečene krivičnim delom, ili su namenjeni izvršenju, odnosno prikrivanju krivičnog dela.

(3) Odluka istražnog sudije iz stava 2. ovog člana je u formi rešenja. Protiv rešenja javnog tužioca vlasnik novčanih sredstava ima pravo žalbe. O žalbi odlučuje veće iz člana 24. stav 6. ovog zakonika.

(4) *U zahtevu iz st. 1. i 2. ovog člana javni tužilac će bliže označiti sadržaj mere ili radnje koju nalaže.*

(5) *Ako se utvrdi da podaci prikupljeni na način predviđen u stavu 1. ovog člana nisu potrebni ili ako javni tužilac u roku od šest meseci protiv osumnjičenog ne pokrene krivični postupak, prikupljeni podaci će se uništiti pod nadzorom istražnog sudije. Istražni sudija će o tome sačiniti zapisnik.*

Obrazloženje

Banka ili druga slična organizacija se ne može pozivati na dužnost čuvanja bankarske tajne kao razlog za odbijanje da postupi po odredbama ovoga člana. Slična odredbe se nalazi i u članu 234. zakonika.

3. SVEDOK SARADNIK I NJEGOVO SASLUŠANJE

Ko može biti svedok saradnik

Član X (19)

(1) Javni tužilac može sudu predložiti da se kao svedok sasluša pripadnik kriminalne organizacije *ili grupe, koji je priznao da joj pripada* (u daljem tekstu: svedok saradnik), protiv koga se vodi krivični postupak *za krivično delo iz člana X (1) ovog zakonika*, pod uslovom *da je u potpunosti priznao izvršenje krivičnog dela*, da postoje olakšavajuće okolnosti na osnovu kojih po krivičnom zakoniku može biti oslobođen od kazne ili mu se kazna može ublažiti i ako je značaj njegovog iskaza za otkrivanje, dokazivanje ili sprečavanje drugih krivičnih dela kriminalne organizacije pretežniji od štetnih posledica krivičnog dela koje je učinio.

(2) Svedok saradnik ne može biti lice za koje postoji osnovana sumnja da je organizator kriminalne grupe.

(3) Predlog iz stava 1. ovog člana javni tužilac može da podnese do završetka glavnog pretresa.

Obrazloženje

Postojanje olakšavajućih okolnosti na osnovu kojih osumnjičeni ili okrivljeni može biti oslobođen od kazne ili mu kazna može biti ublažena, sud procenjuje na osnovu materijala slučaja koji u momentu odlučivanja postoji (predlog javnog tužioca, priznanje okrivljenog i dr.).

Dužnosti svedoka saradnika

Član X (20)

(1) *Pre podnošenja zahteva, javni tužilac će upozoriti svedoka saradnika na dužnosti iz člana 102. stav 2. i člana 106. i na pogodnosti iz člana X (23) ovog zakonika. Na pogodnost oslobađanja od dužnosti svedočenja iz člana 98. ovog zakonika i oslobađanja od dužnosti odgovaranja na pojedina pitanja iz člana 100. ovog zakonika svedok saradnik se ne može pozivati.*

(2) Upozorenje iz stava 1. ovog člana, odgovori svedoka saradnika i njegova izjava da će dati iskaz o svemu što mu je poznato i da neće ništa prećutati, javni

tužilac će uneti u zapisnik koji potpisuje i svedok saradnik. Zapisnik se prilaže uz predlog sudu iz člana X (19) ovog zakonika.

Obrazloženje

Svedok saradnik ne gubi status okrivljenog i prava koja mu po tom osnovu pripadaju (član 23. stav 5).

Odlučivanje o predlogu javnog tužioca

Član X (21)

(1) O predlogu javnog tužioca iz člana X (19) ovog zakonika u istrazi i do početka glavnog pretresa odlučuje *veće prvostepenog suda* iz člana 24. stav 6. ovog zakonika, a na glavnom pretresu *veće* pred kojim se drži glavni pretres.

(2) Na sednicu *veća* će se pozvati javni tužilac, lice predloženo za svedoka saradnika i njegov branilac. Sednica *veća* se drži bez prisustva javnosti.

(3) Protiv rešenja *veća* iz stava 1. ovog člana kojim se predlog javnog tužioca odbija žalbu može izjaviti javni tužilac u roku od 48 sati od prijema rešenja. Odluku o žalbi donosi viši sud u roku od tri dana od prijema žalbe i spisa prvostepenog suda.

(4) Ako usvoji predlog javnog tužioca, *veće* će odrediti da se iz spisa izdvoje zapisnici i službene beleške o ranijim iskazima svedoka saradnika koje je dao kao osumnjičeni ili okrivljeni, i oni se ne mogu upotrebiti kao dokaz u krivičnom postupku, osim u slučaju iz člana X (23) ovog zakonika.

Obrazloženje

Izdvajanje zapisnika i službenih beležaka o ranijim iskazima okrivljenog koji je postao svedok saradnik teče po odredbama člana 178. Zakonika.

Saslušanje svedoka saradnika

Član X (22)

(1) Prilikom saslušanja svedoka saradnika javnost je isključena, osim ako *veće* na predlog javnog tužioca i uz saglasnost svedoka ne odluči drugačije.

(2) Pre donošenja odluke iz stava 1. ovog člana, predsednik *veća* će uz prisustvo branioca upoznati svedoka sa predlogom javnog tužioca i obavestiti ga o njegovom pravu da bude saslušan bez prisustva javnosti. Izjava svedoka saradnika da bude saslušan uz prisustvo javnosti *uneće* se u zapisnik.

Obrazloženje

U pogledu javnosti, situacija u ovom postupku je upravo obrnuta u odnosu na ono što važi za ostale delove glavnog pretresa: redovno je glavni pretres javan, a samo izuzetno javnost se sa njega može isključiti, a kad se saslušava svedok saradnik postupak po pravilu teče bez javnosti, a samo izuzetno u prisustvu javnosti.

Pogodnosti položaja svedoka saradnika

Član X (23)

(1) Svedoku saradniku koji je sudu dao iskaz u skladu sa obavezama iz člana X(20) ovog zakonika, odmerava se kazna u granicama propisanim krivičnim zakonikom za krivično delo koje je priznao i za koje je u postupku dokazano da ga je učinio, a zatim se tako odmerena kazna izriče umanjena za jednu polovinu.

(2) Uzimajući u obzir značaj iskaza svedoka saradnika, njegovo držanje pred sudom, raniji život i druge bitne okolnosti, sud može izuzetno, na predlog javnog tužioca, svedoka saradnika oglasiti krivim i izreći mu blažu kaznu ili ga osloboditi od kazne. Protiv odluke suda o kazni ili oslobođenju od kazne žalba nije dozvoljena.

(3) Svedok saradnik koji ne postupi u skladu sa obavezama iz člana X(20) ovog zakonika ili pre pravnosnažno okončanog postupka izvrši novo krivično delo iz člana X(1) ovog zakonika, gubi svojstvo svedoka saradnika. Javni tužilac će protiv njega nastaviti gonjenje, odnosno preduzeti postupak za novo krivično delo.

(4) Ako se u toku postupka otkrije neko ranije izvršeno krivično delo svedoka saradnika navedeno u članu X(1) ovog zakonika, javni tužilac može postupiti u skladu sa odredbama člana X(19) ovog zakonika.

(5) Osim dužnosti da iskazuje istinu i da ne prećuti ništa što mu je o predmetu suđenja poznato, svedok saradnik ima sva prava koja po ovom zakoniku pripadaju okrivljenom.

Obrazloženje

Okrivljenom koji je u postupku bio svedok saradnik izriče se presuda kojom se oglašava krivim i u slučaju kad se izuzetno oslobađa od kazne, ako je utvrđeno da je učinio krivično delo.

II. IZDVOJENI PREDLOZI O SVEDOKU SARADNIKU

(Jovan Ćirić)

Ovaj institut je po mnogo čemu izazivao, pa i još uvek izaziva brojne kontroverze. Međutim, čini nam se da je način na koji je ovaj institut regulisan u novom ZKP-u, čija je primena odložena do 1. 1. 2009. (članovi 156–164. ZKP-a) ipak ispravan, odnosno primereniji našem opštem pravnom i socio-kulturnom miljeu, nego što je to do sada bio slučaj. Ovde pre svega mislimo na to da se prema odredbama novog (odloženog) ZKP-a, svedok-saradnik ne oslobađa kazne u potpunosti, već mu se kazna umanjuje za jednu polovinu (stav 1. člana 163. ZKP-a). Istina, u stavu 3. tog člana se kaže, da se izuzetno svedok-saradnik može osloboditi kazne u celini.

Upravo u vezi sa tim, ali i još nekim drugim pitanjima, čini nam se da zakonske odredbe o institutu svedoka saradnika treba doraditi. Bilo bi korisno, čini nam se, predvideti mogućnost da predlog o dobijanju statusa svedoka-saradnika može poteći ne samo od javnog tužioca, kako to stoji u stavu 1. člana 156. (odloženog ZKP-a). U tom smislu, kao stav 4. tog člana 156. ZKP-a, moglo bi da stoji:

Pod uslovima predviđenim ovim zakonom, predlog za sticanje statusa svedoka saradnika, može podneti i branilac lica protiv kojeg je podignuta optužnica za neko od dela organizovanog kriminala.

Zbog čega bi samo javni tužilac bio taj koji bi imao ekskluzivitet oko predlaganja ko može da dobije status svedoka-saradnika. Ne vidimo niti jedan razlog zbog kojeg branilac ne bi imao prava da predlaže status svedoka saradnika. Po-

nekad upravo branilac okrivljenog (osumnjičenog) može raspolagati značajnijim saznanjima povodom kojih bi se dobijanje statusa svedoka saradnika moglo pokazati kao zaista korisno.

Druga stvar za koju nam se čini da bi mogla biti opravdana i biti predlog za poboljšanje ZKP-a u vezi sa regulisanjem svedoka-saradnika, jeste odredba koja bi na precizniji način određivala ko može dobiti status svedoka-saradnika. Naime, odredba člana 159. (odloženog) ZKP-a „Lice koje ne može da dobije status svedoka saradnika“, kaže sledeće:

Svedok saradnik ne može biti lice za koje postoji osnovana sumnja da je samo ili sa drugim licima, ali tako da njegov doprinos bude znatan, organizovalo kriminalnu grupu, ili lice koje je u dužem vremenskom periodu rukovalo kriminalnom grupom.

Mi bismo ovoj odredbi, koja je ipak nejasna, dodali još jednu (poseban stav 2. tog člana) odredbu, koja bi glasila:

Svedok saradnik ne može biti ni lice za koje postoji osnovana sumnja da je izvršilo krivično delo za koje se može izreći kazna zatvora u trajanju od trideset do četrdeset godina.

Čini nam se da je našem poimanju pravde i morala, sasvim primereno da se učiniocima najtežih krivičnih dela, kao što su na primer teška ubistva, ili genocid ili tsl. ne može dodeliti status svedoka saradnika i po tom osnovu faktički oproštaj polovine, ili čak i cele kazne.

Upravo u vezi sa prethodnim, trebalo bi korigovati mogućnost „oslobođenja od kazne“. Uprkos tome što strana zakonodavstva, pa i italijansko, predviđaju mogućnost potpunog oslobođenja od kazne, nama se čini da bi umesto potpunog oslobođenja u „izuzetnim uslovima“ (stav 3. člana 163), primerenije bilo predvideti mogućnost umanjenja kazne do 90 odsto. Neko ko dobije status svedoka saradnika, treba zaista da dobije odgovarajuće pogodnosti i umanjenje kazne, ali čini nam se ipak ne potpuno oslobođenje od kazne. Umanjenje kazne do 90 odsto, moglo bi u tom smislu biti sasvim na mestu. Nekome (koji je dobio status svedoka saradnika) bi, dakle, sud izrekao kaznu od 10 godina zatvora, a onda bi mu, po redovnom toku stvari (stav 1. člana 163) tako odmerenu kaznu umanjio za jednu polovinu, a na predlog javnog tužioca (ovo bi trebalo proširiti i na branioca, u skladu sa onim što smo već predložili da i branilac bude taj koji daje predlog o sticanju statusa svedoka saradnika) sud može izuzetno, uzimajući u obzir značaj iskaza koji je dao svedok saradnik, da mu kaznu umani za devedeset odsto (što u ovom slučaju iznosi godinu dana), ne da ga oslobodi od kazne u celini, kako to sada stoji u zakonu.

Trenutno stanje svesti u našem društvu, nije takvo da bi se moglo opravdati ma kakvim pragmatičnim razlozima da učiniocu jednog relativno teškog krivičnog dela, kazna bude u potpunosti oproštena. Osim toga, čini nam se da bi značajno umanjena, ali ne potpuno oproštena kazna, mogla učiniti da se takvom svedoku-saradniku, tj. njegovom iskazu ipak više veruje, nego kada mu kazna biva potpuno oproštena, tj. kad bude oslobođen kazne, jer tada uvek može postojati manji ili veći stepen sumnje u iskaz takvog svedoka. Ne treba biti mnogo pronicljiv pa zaključiti da bi jedan „težak kriminalac“, učinilac najtežih krivičnih

dela uvek bio spreman da laže i iskazuje „šta treba“ i „šta ne treba“, samo da bi se oslobodio kazne. Korišćenje takvih svedoka, „spremnih na sve“, od strane tužilaštva i suda, ne biva dočekano od strane najšire javnosti sa poverenjem i odobrenjem, pa čak i kada nema nikakvih zakulisnih političkih igara, to u najširoj javnosti budi određene sumnje da je sve, ili bar mnogo toga lažirano i namontirao, da bi se postigao nekakav (obično sporedan) politički efekat.

Zbog svega toga, mi smo ovde i predložili tri najbitnije izmene i dopune postojećeg rešenja u vezi svedoka saradnika.

Prvo, ne može učinilac svakog krivičnog dela postati svedok saradnik. Ne može na primer neko ko je osumnjičen za teško ubistvo, ili neko drugo slično krivično delo za koja je predviđena kazna zatvora 30–40 godina zatvora, dobiti status svedoka saradnika.

Drugo, predlog da neko postane svedok-saradnik može dati ne samo tužilac, nego i branilac (ukoliko smatra da njegov branjenik svojim iskazom može doprineti rasvetljavanju slučaja). Faktički i sada branilac može dati predlog da njegov branjenik dobije status svedoka saradnika, ali branilac taj predlog prvo mora dostaviti tužiocu, koji onda taj predlog razmatra, pre nego što ga i sam učini nadležnom sudskom veću (član 160. odloženog ZKP-a). Trebalo bi učiniti da se na neki način „demonopolizuje“ pozicija tužilaštva prilikom određivanja statusa svedoka saradnika. Ono jeste da je reč suda, tj. nadležnog sudskog veća, poslednja prilikom dodeljivanja statusa svedoka saradnika, ali praktično je teško zamisliti situaciju, da sud u nekoj konkretnoj situaciji ne posluša tužioca koji mu predlaže da nekome odobri status svedoka saradnika, zato što je reč o „krunskom svedoku“, bez čijeg iskaza slučaja i nema, odnosno krivica dugog optuženog ne može biti (uverljivo) dokazana. Odredba o tome da i branilac direktno sudu može predlagati da neko dobije status svedoka saradnika, čini nam da doprinosi izjednačavanju procesnog položaja tužioca i branioca.

Treće, ne treba dozvoliti da u nekim, ma kako izuzetnim slučajevima i situacijama neko dobije potpuni „oprost“ od kazne. Ne samo zato što bi jedan takav izuzetak vrlo brzo postao pravilo, već i zato što nikad ne postoje tako jaki, izuzetni razlozi da nekome u potpunosti, tj. u celosti bude oproštena kazna. Italijanska iskustva i italijanska rešenja ovde ne treba da nam budu uzor, jer čini nam se, da naša javnost ipak nije spremna da prihvati oprastanje kazne u celini, niti se takvom svedoku posle takvog oproštaja uopšte može verovati.

Ostale odredbe o svedoku saradniku, koje postoje u našem novom, ali odloženom ZKP-u, u suštini zadovoljavaju one osnovne pragmatične, ali i druge pravne razloge zbog kojih je ovaj institut i uveden u pravni sistem.

III. VANPROCESNA ZAŠTITA SVEDOKA

(Robert Sepi)

Predlog zakonodavnih mera koje je neophodno preduzeti da bi se postojeći, inače veoma dobar, Zakon o programu zaštite učesnika u krivičnom postupku, unapredio:

Na prvom mestu, potrebno je izvršiti pravnotehničku redakciju postojeće odredbe koja definiše ko su lica kojima se može pružiti zaštita na sledeći način:

Član 3.

(1) *Zaštita i pomoć se pružaju okrivljenom, svedoku (alternativa: zadržati svedoka saradnika prilikom nabiranja), oštećenom, veštaku i stručnom licu.*

Član 6.

(1) *Postupak pružanja zaštite i pomoći je hitan.*

(2) *Dužnost hitnog postupanja obavezuje sva pravna i fizička lica (alternativa: sve državne i druge organe, organizacija, službena i druga lica).*

Član 11.

(1) *Jedinica za zaštitu podnosi Komisiji za sprovođenje programa godišnji izveštaj o radu kao i izveštaj koji dostavlja ministru nadležnom za unutrašnje poslove.*

(2) *Jedinica je obavezna da dostavi periodične i pojedinačne izveštaje o radu na zahtev Komisije.*

Član 15.

(1) *Odluku o meri zaštite koja će biti primenjena donosi Komisija za sprovođenje programa na obrazloženi predlog Jedinice za zaštitu.*

(2) *U izuzetno hitnim slučajevima odluku o izboru primarnih mera zaštite donosi Jedinica za zaštitu koja je dužna da u roku od 24 časa od dana izbora mere Komisiji za sprovođenje programa podnese obrazloženi predlog za primenu mere.*

Obrazloženje: Umesto dosadašnjeg nabiranja po raznim kriterijumima izvršeno je sažimanje na okrivljenog (jer je on generički pojam i za optuženog i za osumnjičenog), izostavljen je svedok saradnik kao posebno navedeni subjekat, jer se radi o okrivljenom koji samo može pružiti korisne informacije o predmetu krivičnog postupka, dok je veštaku i stručnom licu pružena zaštita ne samo tokom davanja iskaza, što je dosadašnje rešenje, nego i za vreme trajanja, kao i posle završetka krivičnog postupka. Kada je načelo hitnog postupanja u pitanju, obaveza njegovog pridržavanja je proširena i na druge organe (koji nisu državni) i lica (koja nisu službena), što do sada nije bio slučaj. U cilju postizanja što efikasnije civilne kontrole službi bezbednosti i u svrhu blagovremenog i neophodnog informisanja članova Komisije o sprovođenju Programa zaštite, ustanovljena je obaveza dostavljanja izveštaja Jedinice za zaštitu, koja do sada nije postojala. Promenjen je i sistem odlučivanja o izboru mere. Umesto dosadašnjeg u kome je glavnu reč vodila Jedinica za zaštitu, sa obrazloženjem da to zahtevaju razlozi hitnosti (koji su izuzetak a ne pravilo), uveden je sistem odlučivanja u kome glavna uloga pripada Komisiji, koja odluke donosi na obrazloženi predlog Jedinice, izuzev u hitnim slučajevima, kada se primenjuje dosadašnje rešenje, – sama Jedinica određuje mere privremenog karaktera.

Peti odeljak

ORGANIZACIONO PRAVO

I. PREDLOZI ZA IZMENE ZAKONA O ORGANIZACIJI I NADLEŽNOSTI DRŽAVNIH ORGANA U SUZBIJANJU ORGANIZOVANOG KRIMINALA (Nevenka Važić)

Pre svega, potrebno je da se izmeni sam naziv zakona, tako da bi se ubuduće zvao:

„Zakon o organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala i korupcije“.

UVODNE ODREDBE

Član 1.

Ovim zakonom uređuju se osnivanje, nadležnost i organizacija državnih organa radi otkrivanja, krivičnog gonjenja i suđenja za krivična dela predviđena članom 2. ovog zakona.

Član 2.

Ovaj zakon primenjuje se radi otkrivanja, krivičnog gonjenja i suđenja za:

1. Krivična dela izvršena od strane organizovane kriminalne grupe ili zločinačkog udruženja, odnosno njenih pripadnika za koja je predviđena kazna zatvora od četiri godine ili teža kazna,

2. Krivična dela zloupotrebe službenog položaja, primanja mita, davanja mita, protivzakonitog posredovanja, kada:

– vrednost, koja je bitno obeležje krivičnog dela prelazi 1.500.000,00 dinara, a krivično delo izvrši lice koje vrši neku javnu funkciju na osnovu izbora, postavljenja ili imenovanja u organe Republike Srbije, Autonomne Pokrajine, opštine, grada i Grada Beograda, u organe javnih preduzeća, ustanova i drugih organizacija čiji je osnivač Republika Srbija, Autonomna Pokrajina, opština, grad i Grad Beograd ili vrši funkciju sudije Ustavnog suda, sudije, sudije za prekršaje, javnog tužioca ili zamenika javnog tužioca.

3. Krivična dela pranja novca i krivično delo kojim je nezakoniti prihod stečen, kada vrednost koja je bitno obeležje krivičnog dela prelazi 1.500.000,00 dinara a ne radi se o nehatnom obliku izvršenja krivičnog dela.

4. Krivično delo zločinačkog udruživanja iz člana 346. stav 1. do 3. Krivičnog zakonika, uključujući pri tom sva krivična dela koja je izvršilo to udruženje, osim za krivična dela protiv Vojske Srbije.

5. Krivično delo udruživanja radi protivustavne delatnosti iz člana 319. stav 1. i 2. Krivičnog zakonika, uključujući sva krivična dela koja je izvršilo to udruženje ili grupa.

6. Krivična dela sprečavanja i ometanja dokazivanja iz člana 336. stav 1, 2. i 4. Krivičnog zakonika, pomoći učiniocu nakon izvršenog krivičnog dela iz člana 333. Krivičnog zakonika, omogućavanja bekstva lica lišenog slobode iz člana 339. stav 2. i 3. KZ-a, prinude iz člana 135. KZ-a (posebno prinude prema oštećenima, svedocima, zaštićenom svedoku i svedoku saradniku), sprečavanje službenog lica u vršenju službenih radnji iz člana 322. stav 3. Krivičnog zakonika, kada se ovo sprečavanje učini prema sudiji ili javnom tužiocu pri vršenju njihove sudijske, odnosno tužilačke dužnosti ili službenom licu u vršenju poslova javne ili državne bezbednosti ili dužnosti čuvanja javnog reda i mira, sprečavanja ili otkrivanja krivičnog dela, hvatanja učinioca krivičnog dela ili čuvanja lica lišenog slobode, ako su ova krivična dela izvršena u vezi sa izvršenjem krivičnih dela predviđenih ovim zakonom.

Ovaj zakon se primenjuje i na sve oblike saučesništva u izvršenju navedenih krivičnih dela.

NADLEŽNOST I ORGANIZACIJA DRŽAVNIH ORGANA

1. Specijalno tužilaštvo

Član 3.

Krivično gonjenje u postupku za krivična dela iz člana 2. ovog zakona, vrši Specijalno tužilaštvo za organizovani kriminal i korupciju (u daljem tekstu: Specijalno tužilaštvo), za teritoriju Republike Srbije, sa sedištem u Beogradu.

U Republičkom javnom tužilaštvu obrazuje se Posebno odeljenje za organizovani kriminal i korupciju, pod nazivom Specijalno tužilaštvo za organizovani kriminal i korupciju.

Specijalno tužilaštvo je nadležno da vrši krivično gonjenje za krivična dela iz člana 2. ovog zakona u pretkrivičnom, istražnom i prvostepenom postupku, kao i u postupku po redovnim pravnim lekovima.

Za postupanje po vanrednim pravnim lekovima za krivična dela iz člana 2. ovog zakona nadležno je Republičko javno tužilaštvo.

Odluka Specijalnog tužilaštva kojim pokreće ili preuzima postupak za krivična dela iz člana 2. ovog zakona, obavezujuća je za sve državne organe.

Član 4.

Svi državni organi dužni su da bez odlaganja obaveste Specijalno tužilaštvo, drugo javno tužilaštvo ili Ministarstvo unutrašnjih poslova, ako u svom radu saznaju za krivično delo iz člana 2. ovog zakona i da:

1. bez odlaganja dostave sve predmete odnosno dokaze i saopšte sve podatke koji mogu da pomognu u otkrivanju, krivičnom gonjenju i suđenju za krivična dela iz člana 2. ovog zakona.

2. preduzmu sve neophodno potrebne radnje kojima se obezbeđuje nesmetano otkrivanje i vođenje krivičnog postupka za krivična dela iz člana 2. ovog zakona.

3. omogućće upotrebu svakog tehničkog sredstva kojim raspolažu.

Obaveštenje iz stava 1. ovog člana koje primi drugo javno tužilaštvo ili Ministarstvo unutrašnjih poslova dužno je da bez odlaganja dostavi Specijalnom tužilaštvu.

Član 5.

Specijalno tužilaštvo čine Specijalni tužilac, zamenici tužioca i zaposleni.

Specijalnim tužilaštvom rukovodi Specijalni tužilac.

Rad Specijalnog tužilaštva uređuje se aktom o unutrašnjoj organizaciji i sistematizaciji radnih mesta koji donosi Specijalni tužilac uz saglasnost ministra nadležnog za poslove pravosuđa.

Član 6.

Specijalnog tužioca bira Državno tužilačko veće na predlog Republičkog javnog tužioca po prethodno pribavljenom mišljenju Kolegijuma Republičkog javnog tužilaštva, na period od šest godina, uz mogućnost ponovnog izbora.

Uz predlog za izbor Specijalnog tužioca, Republički javni tužilac dostavlja i pismeni pristanak kandidata i izjavu o imovini koju poseduje ili njome raspolaže on ili njegov bračni drug ili lice sa kojim živi u vanbračnoj zajednici ili kakvoj drugoj trajnoj zajednici, srodnici po krvi u pravoj liniji, srodnici u pobočnoj liniji do trećeg stepena zaključno, kao i srodnici po tazbini do drugog stepena zaključno.

Za Specijalnog tužioca može biti izabrano lice koje ispunjava uslove predviđene Zakonom o javnom tužilaštvu za izbor Republičkog javnog tužioca (12 godina profesionalnog iskustva na javno-tužilačkim poslovima) i koje poseduje stručnost, samostalnost i sposobnost za istraživanje najtežih i najsloženijih krivičnih dela.

Prednost prilikom izbora imaju lica koja su stekla posebna znanja iz oblasti suzbijanja organizovanog kriminala.

Specijalni tužilac može biti razrešen i pre isteka vremena na koje je biran, na isti način na koji je i izabran.

Po prestanku funkcije, Specijalni tužilac se vraća na dužnost koju je vršio pre postavljenja.

Član 7.

Specijalni tužilac i njegovi zamenici imaju prava i dužnosti kao javni tužilac i njegovi zamenici.

Zamenika specijalnog tužioca bira Državno tužilačko veće na predlog Specijalnog tužioca i uz pribavljeno mišljenje Kolegijuma Republičkog javnog tužioca (alternativa: uz mišljenje Republičkog javnog tužioca), na period od šest godina, uz mogućnost ponovnog izbora.

Uz predlog za izbor zamenika Specijalnog tužioca, Republički javni tužilac dostavlja i pismeni pristanak kandidata i izjavu o imovini iz člana 6. stav 2. ovog zakona.

Za zamenika Specijalnog tužioca može biti izabrano lice koje ispunjava uslove predviđene Zakonom o javnom tužilaštvu za izbor zamenika Republičkog javnog tužioca i koje poseduje izražene sklonosti i sposobnosti za istraživanje najtežih i najsloženijih krivičnih dela.

Zamenik specijalnog tužioca može biti razrešen pre isteka vremena na koje je biran pod uslovima predviđenim ovim zakonom.

Po prestanku funkcije Zamenik specijalnog tužioca se vraća na dužnost koju je obavljao pre postavljenja.

Član 8.

Na predlog Specijalnog tužioca, Republički javni tužilac može da uputi na rad u Specijalno tužilaštvo, javnog tužioca ili njegovog zamenika ako za to postoje naročito važni razlozi i ako u Specijalnom tužilaštvu nema dovoljno zamenika.

Upućivanje na rad iz stava 1. ovog člana vrši se uz saglasnost upućenog i može trajati najduže godinu dana.

Član 9.

Svake godine Specijalni tužilac je u obavezi da sačini izveštaj o radu svakog od svojih zamenika i da oceni kvantitet i kvalitet njihovog rada.

Zamenik koji uzastopno dve godine dobije ocenu da njegov rad „zadovoljava“, može biti razrešen pre isteka vremena na koje je biran, a na predlog Specijalnog tužioca.

Specijalni tužilac je dužan da sa svojom ocenom upozna svakog zamenika, koji ima pravo prigovora Republičkom javnom tužiocu, čija ocena je konačna.

Detaljni akt o načinu ocenjivanja donosi Republički javni tužilac na predlog Specijalnog tužioca.

Postupak razrešenja Zamenika specijalnog tužioca odvija se na isti način kao i postupak izbora.

Član 10.

Specijalni tužilac ima obavezu da svake godine sačini detaljan izveštaj o radu Specijalnog tužilaštva sa kojim je dužan da upozna Republičkog javnog tužioca, Odbor za pravosuđe Narodne skupštine Republike Srbije i Državno tužilačko veće.

ODELJENJA SPECIJALNOG TUŽILAŠTVA

Član 11.

Radi efikasnijeg obavljanja poslova iz svoje nadležnosti, Specijalni tužilac može svojom odlukom osnivati odeljenja Specijalnog tužilaštva u okružnim javnim tužilaštvima koja se nalaze u sedištim apelacionih sudova (ili odeljenjima Apelacionog suda ukoliko se obrazuje samo jedan apelacioni sud).

Odeljenjem Specijalnog tužilaštva rukovodi – rukovodilac odeljenja, u kojem rade i zamenici.

Rukovodilac odeljenja i njegovi zamenici jesu zamenici Specijalnog tužioca.

Rukovodioca odeljenja imenuje Specijalni tužilac po pribavljenom mišljenju Republičkog javnog tužioca i kolegijuma Republičkog javnog tužilaštva.

Rukovodilac odeljenja ocenjuje rad svojih zamenika na isti način kako to radi i Specijalni tužilac, a rad rukovodioca ocenjuje Specijalni tužilac.

(Alternativa: Specijalni tužilac ocenjuje rad rukovodilaca odeljenja i zamenika a rukovodilac odeljenja daje prethodno mišljenje Specijalnom tužiocu o radu svojih zamenika.)

Član 12.

Odeljenja Specijalnog tužilaštva su nadležna za krivično gonjenje izvršilaca krivičnih dela iz člana 2. ovog zakona, prema teritorijalnom principu, odnosno prema mesnoj nadležnosti Apelacionog suda (i njegovih odeljenja), u čijem sedištu je odeljenje formirano.

Sukob nadležnosti između odeljenja Specijalnog tužilaštva rešava Specijalni tužilac.

O sukobu nadležnosti između Specijalnog tužilaštva i drugih tužilaštava u Republici Srbiji, odlučuje Republički javni tužilac.

O izuzeću zamenika Specijalnog tužioca odlučuje Specijalni tužilac, a o izuzeću Specijalnog tužioca, odlučuje Republički javni tužilac.

Član 13.

Specijalno tužilaštvo u svom sastavu ima:

1. Službu za istraživanje i koordinaciju rada sa Ministarstvom unutrašnjih poslova i drugim organima nadležnim za otkrivanje krivičnih dela organizovanog kriminala i korupcije,

2. Službu za suzbijanje korupcije,

3. Službu za međunarodnu saradnju,

4. Službu za analitiku i arhivu,

5. Sekretarijat,

6. Prateće i zajedničke službe.

Član 14.

Služba za istraživanje i koordinaciju prikuplja podatke i dokaze o krivičnim delima organizovanog kriminala i korupcije, načinima izvršenja krivičnih dela, načinima transfera novca i sl.

Ova služba usmerava saradnju između organa koji su nadležni za otkrivanje i suzbijanje korupcije i organizovanog kriminala kao što su Uprava za sprečavanje pranja novca, Policija, Finansijska policija, Direkcija za upravljanje oduzetom imovinom i sl. Ona prikuplja podatke o zločinačkim udruženjima i iste razmenjuje sa odgovarajućim službama za suzbijanje organizovanog kriminala drugih država, te sarađuje u prikupljanju podataka sa odgovarajućim službama drugih država.

Član 15.

Služba za suzbijanje korupcije sprovodi i usmerava aktivnosti Nacionalnog programa za borbu protiv korupcije, usmerava delatnost državnih institucija, sarađuje sa nevladinim organizacijama i sredstvima javnog informisanja.

Dužnost ove službe je podizanje javne svesti o opasnosti od korupcije i organizovanog kriminala, te potrebi njihovog suzbijanja, kao i obučavanje drugih državnih organa i pravnih lica u ovoj oblasti.

Ova služba radi i na upoznavanju javnosti sa pojavnim oblicima i uzrocima korupcije, te metodama i sredstvima njenog suzbijanja, priprema izveštaje o efikasnosti postojećih oblika prevencije i kažnjavanja korupcije i organizovanog kriminala i predlaže donošenje i primenu propisa o sprečavanju sukoba interesa u javnom i privatnom sektoru.

Član 16.

Služba za međunarodnu saradnju obavlja poslove međunarodne krivično-pravne pomoći u skladu sa ratifikovanim međunarodnim konvencijama.

Član 17.

Služba za analitiku i arhivu obrađuje delove sudskih predmeta organizovanog kriminala i korupcije radi analitičkog sagledavanja najčešćih i najkarakterističnijih pojava oblika organizovanog kriminala i korupcije, te u skladu sa dobijenim rezultatima doprinosi prevenciji ove vrste kriminalne aktivnosti.

Član 18.

Sekretarijat i prateće i zajedničke službe obavljaju ostale – pomoćne poslove predviđene aktom o unutrašnjoj organizaciji i radu Specijalnog tužilaštva.

Član 19.

U Specijalnom tužilaštvu rade i pomoćnici tužioca u zvanju tužilačkih saradnika, viših tužilačkih saradnika i savetnika, koji se imenuju u skladu sa Zakonom o javnom tužilaštvu i ovim zakonom.

Ova lica pomažu Specijalnom tužiocu i njegovim zamenicima na način predviđen Zakonom o javnom tužilaštvu i Pravilnikom o upravi.

U postupku prijema, raspoređivanja na rad i prestanka rada primenjuju se odredbe Zakona o javnom tužilaštvu.

U Specijalnom tužilaštvu rade i stručna lica za pojedine oblasti koji imaju znanja neophodna za rad Specijalnog tužilaštva i koji pomažu Specijalnom tužiocu i njegovim zamenicima u radu, dajući im mišljenja, sugestije i stručne predloge.

O prijemu, raspoređivanju na rad i prestanku rada stručnih lica odlučuje Specijalni tužilac.

Stručna lica iz prethodnog stava ovog člana imaju prava i obaveze kao i viši tužilački saradnici.

Član 20.

U Specijalnom tužilaštvu i njegovim odeljenjima mogu se osnivati zajedničke operativne grupe. Njih sačinjavaju jedan ili više zamenika Specijalnog tužioca, tužilački pomoćnici, eksperti Specijalnog tužilaštva kao i pripadnici određenih službi MUP-a, Bezbednosno Informativne Agencije, Finansijske policije, Carine, Uprave za sprečavanje pranja novca i dr.

Ove operativne grupe se formiraju odlukom Specijalnog tužioca ili rukovodioca odeljenja u Specijalnom tužilaštvu, sa konkretno određenim zadatkom i na određeno vreme sa ciljem da na efikasniji način, zajedničkim integrisanim delovanjem pripadnika različitih organa i institucija otkriju izvršioce i sprovedu prekrivični postupak za dela organizovanog kriminala i korupcije.

NADLEŽNOST I ORGANIZACIJA SUDOVA

Član 21.

Za vođenje prvostepenog postupka za krivična dela iz člana 2. ovog zakona nadležni su okružni sudovi u Beogradu, Novom Sadu, Kragujevcu i Nišu.

U okružnim sudovima iz stava 1. ovog člana obrazuju se posebna odeljenja za organizovani kriminal i korupciju (u daljem tekstu: posebna odeljenja).

Za odlučivanje u drugom stepenu u predmetima iz člana 2. ovog zakona nadležni su apelacioni sudovi u Beogradu, Novom Sadu, Kragujevcu i Nišu (ili Apelacioni sud u Beogradu i njegova odeljenja).

U apelacionim sudovima obrazuje se Posebno odeljenje za organizovani kriminal i korupciju.

Član 22.

Radom posebnih odeljenja nadležnih sudova rukovodi predsednik Posebnog odeljenja.

Predsednike posebnih odeljenja nadležnih sudova postavljaju predsednici nadležnih sudova iz reda sudija raspoređenih u ta odeljenja na vreme od dve godine uz mogućnost ponovnog postavljenja.

Sudije u posebna odeljenja nadležnih prvostepenih sudova raspoređuju predsednici tih sudova na vreme od šest godina uz mogućnost ponovnog rasporeda, iz reda sudija tih sudova ili sudija drugih sudova upućenih na rad u te sudove, uz njihovu pismenu saglasnost.

Sudije u posebna odeljenja nadležnih apelacionih sudova (ili apelacionog suda i njegovih odeljenja), raspoređuju predsednici tih sudova (ili predsednik Apelacionog suda u Beogradu, ako se bude formirao samo jedan apelacioni sud), na vreme od dve (četiri), godine uz mogućnost ponovnog raspoređivanja, iz reda sudija tih sudova ili sudija drugih sudova upućenih na rad u te sudove, uz njihovu pismenu saglasnost.

Uz pismenu saglasnost za raspored u posebna odeljenja nadležnih sudova, sudije dostavljaju i podatke iz člana 6. stav 2. ovog zakona.

Upućivanje na rad sudija u posebna odeljenja nadležnih sudova vrši predsednik Vrhovnog kasacionog suda u skladu sa odredbama Zakona o sudijama na period od najduže godinu dana.

Predsednici nadležnih sudova donose akt kojim bliže uređuju rad posebnih odeljenja.

Član 23.

Vrhovni kasacioni sud utvrđuje merila kojima se ocenjuje savesnost, stručnost i angažovanost sudija koji postupaju u posebnim odeljenjima.

Postupak razrešenja sudija vodi se na način predviđen Zakonom o sudijama.

Član 24.

Sukob nadležnosti između posebnih odeljenja i drugih odeljenja istih sudova kao i između posebnih odeljenja i drugih sudova sa teritorije istog apelacio-

nog suda, rešava taj Apelacioni sud, odnosno Vrhovni kasacioni sud, ako je reč o odeljenjima i sudovima sa područja različitih apelacionih sudova.

Odredbe stava 1. ovog člana primenjuju se i u slučaju sukoba nadležnosti između Posebnog odeljenja i Odeljenja (veća) za ratne zločine ili Odeljenja za visokotehnoški kriminal.

Sukob nadležnosti između posebnih odeljenja rešava Vrhovni kasacioni sud.

POSEBNA POLICIJSKA SLUŽBA ZA OTKRIVANJE I SUZBIJANJE KRIVIČNIH DELA ORGANIZOVANOG KRIMINALA I KORUPCIJE

Član 25.

Radi otkrivanja krivičnih dela iz člana 2. ovog Zakona u Ministarstvu unutrašnjih poslova obrazuje se Služba za otkrivanje i suzbijanje krivičnih dela organizovanog kriminala i korupcije (u daljem tekstu: Služba).

Služba ima sedište u Beogradu kao i odeljenja službe u Novom Sadu, Kragujevcu i Nišu, a u slučaju potrebe i u drugim gradovima Republike.

Rad Službe uređuje se aktom o unutrašnjoj organizaciji koji donosi ministar unutrašnjih poslova uz pribavljenu saglasnost Specijalnog tužioca.

Član 26.

Rukovodioca Službe po pribavljenoj saglasnosti Specijalnog tužioca imenuje ministar unutrašnjih poslova.

Rukovodilac Službe može biti razrešen dužnosti odlukom ministra unutrašnjih poslova uz pribavljenu saglasnost Specijalnog tužioca, kao i na predlog Specijalnog tužioca.

Za rukovodioca i pripadnike Službe mogu biti raspoređena samo ona lica koja su se u prethodnom radu istakla stručnošću i savesnošću.

Član 27.

Ministar unutrašnjih poslova donosi akt kojim se ocenjuje rad i uspešnost rada rukovodioca i pripadnika službe.

Specijalni tužilac ima pravo da daje ocene o radu rukovodioca i pripadnika Službe.

Član 28.

U policijskim upravama iz sedišta apelacionih sudova, a prema potrebi i u drugim upravama, osnivaju se službe za koordinaciju i zajedničko delovanje službe i ostalih organizacionih jedinica MUP-a kao i Specijalnog tužilaštva.

Specijalni tužilac ima pravo i dužnost da svojim nalogima, uputstvima i direktnom komunikacijom usmerava rad ovih službi.

POSEBNA PRITVORSKA JEDINICA

Član 29.

U Okružnom zatvoru u sedištu sudova iz člana 21. ovog zakona, obrazuju se posebne pritvorske jedinice u kojima se izvršava mera pritvora ili mera zadržavanja za krivična dela organizovanog kriminala i korupcije.

Rad i organizacija posebnih pritvorskih jedinica uređuje se aktom o unutrašnjoj organizaciji koji donosi ministar pravde.

**PLATA I DRUGA PRAVA NOSILACA SUDSKIH
I TUŽILAČKIH FUNKCIJA I DRUGIH ZAPOSLENIH
U SPECIJALIZOVANIM ORGANIMA ZA BORBU PROTIV
ORGANIZOVANOG KRIMINALA I KORUPCIJE**

Član 30.

Lica koja vrše funkciju, odnosno obavljaju poslove i zadatke u specijalizovanim organima predviđenim ovim zakonom imaju pravo na platu koja može da bude do dvostrukog iznosa plate koju bi ostvarivali na poslovima koje su obavljali pre prelaska na rad u te organe.

Iznos plate utvrđuje Visoki savet sudstva za lica raspoređena u posebna odeljenja nadležnih sudova, Državno tužilačko veće za lica raspoređena u Specijalno tužilaštvo, Ministarstvo unutrašnjih poslova za lica raspoređena u posebnu policijsku službu i Ministarstvo pravde za lica raspoređena u Posebnu pritvorsku jedinicu.

Član 31.

Specijalni tužilac i njegovi zamenici i sudije posebnih odeljenja nadležnih sudova imaju pravo na staž osiguranja koji se računa sa uvećanim trajanjem i to tako što se 12 meseci provedenih na radu u Specijalnom tužilaštvu i posebnim odeljenjima nadležnih sudova računa kao šesnaest meseci staža osiguranja.

**BEZBEDNOSNE PROVERE LICA RASPOREĐENIH
U SPECIJALIZOVANE ORGANE ZA BORBU PROTIV
ORGANIZOVANOG KRIMINALA I KORUPCIJE**

Član 32.

Pre rasporeda u specijalizovane organe predviđene ovim zakonom lica koja se kandiduju za obavljanje funkcije i radnih zadataka u tim organima, zajedno sa svojom pismenom saglasnošću za rad daju podatke o svom imovnom stanju i stanju svojih srodnika iz člana 6. stav 2. ovog zakona.

Član 33.

Proveru podataka o imovnom stanju obavlja Ministarstvo finansija putem svojih organa.

Podaci iz stava 1. ovog člana predstavljaju službenu tajnu.

Član 34.

Bezbednosno Informativna Agencija će po zahtevu predsednika Vrhovnog kasacionog suda, predsednika apelacionih sudova, predsednika nadležnih okružnih sudova, Specijalnog tužioca i Republičkog javnog tužioca izvršiti bezbednosne provere za lica raspoređena na rad u Specijalno tužilaštvo i Posebna odeljenja nadležnih sudova.

Ministar unutrašnjih poslova i ministar pravde su obavezni da traže bezbednosnu proveru za lica raspoređena na rad u Posebnu policijsku službu za otkri-

vanje i suzbijanje krivičnih dela organizovanog kriminala i korupcije i posebnu pritvorsku jedinicu.

Proveru lica iz stava 2. ovog člana vrši Bezbednosno informativna agencija.

Provera lica iz stava 1. i 2. ovog člana može se tražiti do godinu dana nakon prestanka rada u specijalizovanim državnim organima predviđenim ovim zakonom.

Podaci pribavljeni primenom odredaba ovog člana, predstavljaju službenu tajnu.

OBRAZLOŽENJE PREDLOGA ZA IZMENU ZAKONA O ORGANIZACIJI I NADLEŽNOSTI DRŽAVNIH ORGANA U SUZBIJANJU ORGANIZOVANOG KRIMINALA

1. Uvodna razmatranja

Kada je u pitanju zakonodavna regulativa vezana za prevenciju, suzbijanje, gonjenje i suđenje krivičnih dela organizovanog kriminala, dosadašnja zakonodavna rešenja pokazala su izvesne manjkavosti. Jedna od tih manjkavosti odnosi se na to da ne postoji jasna podela između materijalnih, procesnih i organizacionih normi, već su one izmešane u više zakona. Tako npr. Krivični zakonik u delu koji se odnosi na „upotrebu termina“ ne daje definicije: organizovanog kriminala, organizovane kriminalne grupe, kriminalne organizacije i druge organizovane grupe, što je inače područje materijalnog prava, već se te odredbe nalaze delom u procesnom zakonu a delom u zakonu koji reguliše organizaciju i nadležnost državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala, dok neki termini (kriminalna organizacija), iako se u procesnom zakonu pominju, nemaju svoju definiciju ni u jednom zakonu. Isto tako, odredbe procesne prirode vezane za organizovani kriminal, jednim delom nalaze se u procesnom zakonu, a drugim delom u zakonu koji reguliše organizaciju i nadležnost specijalizovanih organa, pa se tako u zakonu koji se bavi organizacijom i nadležnošću nalaze i odredbe vezane za postupanje istražnog sudijske, rokovi za preduzimanje određenih krivičnoprocesnih radnji, ustanovljavaju se posebne vrste sudskih odluka u istrazi, utvrđuju posebna pravila za vođenje zapisnika u postupku, određuju posebna pravila za utvrđivanje visine naknade veštacima i sudskim tumačima i propisuju posebne sankcije za prekoračenje određenog roka veštačenja, određuje posebni način saslušanja oštećenog i svedoka na glavnom pretresu i zaštita njihovih ličnih podataka, a što je sve materija procesnog zakona.

Pored toga, krivično-pravni instituti nejednako su normirani u više zakona, kao npr. ko se može pojaviti kao izvršilac krivičnog dela organizovanog kriminala, tako što je to delom regulisano odredbom člana 504a stav 3. i 4. Zakonika o krivičnom postupku, a delom i članom 2. i 3. Zakona o organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala, što izaziva probleme i nedoumice u praktičnoj primeni.

U cilju izbegavanja i prevazilaženja ovih neujednačenosti i problema u praksi, neophodno je da se u budućoj zakonodavnoj arhitekturi vezanoj za organizovani

kriminal, izvrši jasna podela materijalnih, procesnih i organizacionih normi u pripadajućim zakonima i to Krivičnom zakoniku, Zakoniku o krivičnom postupku i Zakonu o organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala. Time bi se izbegle sve nedoumice vezane za različito normiranje istih pravnih instituta u različitim zakonima a i same norme bile bi sistematizovane u zakonima koje regulišu tačno određenu materiju.

Dakle, budući zakon koji bi se bavio organizacijom i nadležnošću državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala trebalo bi da sadrži samo odredbe organizacione prirode tj. morao bi uređivati organizaciju policijskih organa, tužilaštva, sudova i posebnih pritvorskih jedinica kao i njihovu nadležnost, dok bi se materijalno-pravna i procesnopravna pitanja vezana za problematiku organizovanog kriminala utvrđivala krivičnim zakonom i Zakonikom o krivičnom postupku.

Ocenjujući ipak, da postojeći pravni okvir predstavlja korak u pravom smeru, kada je reč o suzbijanju organizovanog kriminala, postojeći problemi mogu se otkloniti određenim promenama već postojećih zakona: Krivičnog zakonika, Zakonika o krivičnom postupku, Zakona o organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala i drugih pratećih zakona.

Novi Zakon o organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala bi u sebi sadržavao i nastavljao se na već postojeća rešenja iz dosadašnjeg zakona, Zakonika o krivičnom postupku, Krivičnog zakonika, Zakona o zaštiti učesnika u krivičnom postupku, rešenja sadržanih u Ustavu, ustavnom zakonu, Zakonu o sudovima, Zakonu o sudijama, Zakonu o javnom tužilaštvu, Zakonu o ministarstvima, Zakonu o policiji, sudskim i tužilačkim poslovnicima, pojedinim vladinim odlukama itd.

Sa druge strane ovaj zakon bi trebao da se oslanja i na niz međunarodnih konvencija i multilateralnih i bilateralnih ugovora, deklaracija, inicijativa, rezolucija koje se bave organizovanim kriminalom i korupcijom. Među tim međunarodnim konvencijama posebno mesto zauzima potpisana i ratifikovana Konvencija Ujedinjenih Nacija protiv transnacionalnog organizovanog kriminala sa dva dodatna protokola protiv krijumčarenja i trgovine ljudima, Konvencija Saveta Evrope o pranju, traženju, zapleni i konfiskaciji prihoda stečenih kriminalom, Konvencija Ujedinjenih Nacija protiv nezakonitog prometa opojnih droga i psihotropnih supstanci, Konvencija protiv korupcije itd.

I međunarodni izvori, takođe predstavljaju deo domaćeg prava i iz njih proizilaze određene obaveze za Republiku Srbiju kojima se traži efikasnije delovanje na polju suzbijanja organizovanog kriminala i korupcije, uspostavljanje specijalizovanih i stručnih jedinica i organa sposobnih da brzo otkriju i efikasno i stručno sprovedu zakoniti krivični postupak u kojem će istražiti, krivično goniti i doneti presudu za dela organizovanog kriminala i korupcije.

Upravo zbog obaveza preuzetih potpisivanjem i ratifikacijom pre svega Konvencije UN protiv transnacionalnog organizovanog kriminala, čije područje primene pored organizovanog kriminala predstavljaju i krivična dela korupcije, koja su tesno vezana za organizovani kriminal, kao i zbog činjenice da većina zakonodavnih rešenja u regionu normirajući organizaciju i nadležnost svojih državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala, istu vezuju i za krivična dela

korupcije, dobro bi bilo da i zakonodavac Republike Srbije to učini. *Samim time, budući zakon kojim bi se uređivala organizaciona pitanja i pitanja nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala i korupcije bi trebao da nosi naziv: Zakon o organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala i korupcije.*

2. Područje primene zakona – nadležnost

Pitanje područja primene Zakona o organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala i korupcije (u daljem tekstu: Zakon o organizovanom kriminalu i korupciji), tj. nadležnosti Specijalnog tužilaštva i posebnih odeljenja nadležnih sudova za organizovani kriminal i korupciju je posebno osetljivo, zbog čega je veoma bitno da ta nadležnost bude precizno određena.

Postoji više načina za određivanje ove nadležnosti, kao što su:

- nabrajanjem (katalog) krivičnih dela,
- sva krivična dela učinjena od strane organizovane kriminalne grupe za koja je propisana kazna zatvora do određenog minimalnog trajanju,
- kombinacija ovih modela.

Kako dosadašnje zakonsko rešenje iz člana 2. Zakona o organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala (u daljem tekstu: Zakon o organizovanom kriminalu), predviđa nadležnost specijalizovanih državnih organa za sva krivična dela učinjena od strane organizovane kriminalne grupe, odnosno druge organizovane grupe ili njenih pripadnika za koja je predviđena kazna zatvora o četiri godine ili teža kazna, a što nije u potpunosti u skladu sa članom 3. Konvencije Ujedinjenih Nacija protiv transnacionalnog organizovanog kriminala i kako se pitanje nadležnosti reguliše i procesnim zakonom (član 504a stav 3. i 4. ZKP-a), kojim se uspostavljaju dodatni kriterijumi za određivanje nadležnosti, a što sve izaziva nedoumice u praksi, *najbolje bi bilo da se novim Zakonom o organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala i korupcije, područje njegove primene uskladi sa područjem primene Konvencije UN protiv transnacionalnog organizovanog kriminala i to članom 3. te Konvencije, tj. da se primeni kombinovani model i da pitanje nadležnosti bude regulisano samo tim a ne i procesnim zakonom.*

Ovo stoga što dosadašnje zakonsko rešenje ne predviđa nadležnost ovih specijalizovanih organa kada su u pitanju koruptivna krivična dela, krivična dela pranja novca i tzv. krivična dela ometanja pravde koja nisu izvršena od strane organizovane kriminalne grupe ili druge organizovane grupe, a u funkciji organizovanog kriminala, što je suprotno odredbama člana 3. stav 1a Konvencije. Ceneći da je korupcija usko vezana za organizovani kriminal, određivanje nadležnosti u skladu sa Konvencijom nameće se kao logično i pravilno rešenje.

Upravo zbog toga, potrebno je zakonsko rešenje kojim bi se taksativno navela krivična dela za čiju prevenciju, istragu, gonjenje i suđenje su nadležni specijalizovani organi. Određujući pitanje nadležnosti, odnosno područje primene budućeg Zakona o organizovanom kriminalu i korupciji u skladu sa Konvencijom, taj zakon bi trebao da se primenjuje na otkrivanje, krivično gonjenje i suđenje za:

1. Krivična dela izvršena od strane organizovane kriminalne grupe ili zločinačkog udruženja, odnosno njenih pripadnika za koje je predviđena kazna zatvora od četiri godine ili teža kazna.

2. Krivična dela zloupotrebe službenog položaja, primanja mita, davanja mita, protivzakonitog posredovanja, kada:

vrednost, koja je bitno obeležje krivičnog dela prelazi određeni iznos novca (1.500.000 dinara, što iznosi oko 20.000 evra), a krivično delo izvrši lice koje vrši neku javnu funkciju na osnovu izbora, postavljenja ili imenovanja u organe Republike Srbije, autonomne pokrajine, opštine, grada i grada Beograda, u organe javnih preduzeća, ustanova i drugih organizacija čiji je osnivač Republika Srbija, autonomna pokrajina, opština, grad i grad Beograd ili vrši funkciju sudije ustavnog suda, sudije, sudije za prekršaje, javnog tužioca ili zamenika javnog tužioca.

3. Krivično delo pranja novca i krivično delo kojim je nezakoniti prihod stečen, kada vrednost koja je bitno obeležje krivičnog dela prelazi određeni iznos (1.500.000 dinara), a ne radi se o nehatnom obliku izvršenja krivičnog dela.

4. Krivično delo zločinačkog udruživanja iz člana 346. Krivičnog zakonika, uključujući pri tom sva krivična dela koja je izvršilo to udruženje, osim za krivična dela protiv Vojske Srbije.

5. Krivično delo udruživanja radi protiv ustavne delatnosti iz člana 319. stav 1. i 2. Krivičnog zakonika, uključujući sva krivična dela koja je izvršilo to udruženje ili grupa.

6. Krivična dela sprečavanja i ometanja dokazivanja iz člana 336. KZ-a, st. 1, 2. i 4, pomoći učiniocu nakon izvršenog krivičnog dela, iz člana 333. KZ-a, omogućavanja bekstva lica lišenog slobode iz člana 339. stav 2. i 3. KZ-a, prinude iz člana 135. KZ-a (posebno prinude prema oštećenima, svedocima, zaštićenom svedoku i svedoku saradniku), sprečavanje službenog lica u vršenju službene radnje iz člana 322. stav 3. KZ-a (kada se ovo sprečavanje učini prema sudiji ili javnom tužiocu pri vršenju njihove sudijske odnosno tužilačke dužnosti ili službenom licu u vršenju poslova javne ili državne bezbednosti ili dužnosti čuvanja javnog reda i mira, sprečavanja ili otkrivanja krivičnog dela, hvatanja učinioca krivičnog dela ili čuvanja lica lišenog slobode), ako su ova krivična dela izvršena u vezi sa izvršenjem krivičnih dela predviđenih zakonom o organizovanom kriminalu i korupciji.

Ovaj zakon bi trebao da se primenjuje, i na sve oblike saučesništva u izvršenju navedenih krivičnih dela.

Na ovaj način, po pitanju nadležnosti i područja primene, ovaj zakon bi bio usklađen sa odredbama Konvencije UN o transnacionalnom organizovanom kriminalu.

3. Specijalizovani državni organi za borbu protiv organizovanog kriminala i korupcije

U lancu borbe protiv organizovanog kriminala i korupcije, specijalizovane državne organe čine:

Specijalno tužilaštvo za borbu protiv organizovanog kriminala i korupcije (u daljem tekstu: Specijalno tužilaštvo),

*Posebna odeljenja nadležnih sudova,
Posebne policijske jedinice i
Posebne pritvorske jedinice.*

a) Specijalno tužilaštvo

Dosadašnje iskustvo naše zemlje u borbi protiv organizovanog kriminala i korupcije, iskustva drugih zemalja, kako onih u regionu tako i onih sa dužom i većom tradicijom u borbi protiv organizovanog kriminala i korupcije, pokazuju da redovna tužilaštva svojim standardnim načinom rada i organizacijom ne bi mogla da odgovore napred navedenim zadacima. *Zbog toga je potrebno zadržati već postojeće rešenje, dakle odrediti jedno specijalizovano tužilačko telo koje bi se bavilo otkrivanjem i gonjenjem krivičnog dela organizovanog kriminala i korupcije.*

Najbolje rešenje bi bilo kada bi se u okviru Republičkog javnog tužilaštva obrazovalo Odeljenje republičkog tužilaštva sa nazivom Specijalno tužilaštvo za organizovani kriminal i korupciju, kome bi sedište bilo u Beogradu.

Dosadašnje rešenje gde je takvo Specijalno tužilaštvo osnovano u okviru Okružnog javnog tužilaštva u Beogradu ima dosta nelogičnosti i nepraktičnosti. Naime, dati jednom delu jednog okružnog tužilaštva (od 30 okružnih javnih tužilaštava u Srbiji, od čega pet za AP Kosovo i Metohiju) stvarnu i mesnu nadležnost za celu državu nije se pokazalo kao najbolje rešenje. Nadalje, za tužioca i zamenike Specijalnog tužioca su po pravilu određivani tužioci sa zavidnim znanjem i iskustvom, često i sa funkcijom Zamenika republičkog javnog tužioca, koji su upućivani na rad u Okružno tužilaštvo, istina u njegov specijalni deo, što je takođe stvaralo određenu konfuziju. Dodatni problemi u ovom slučaju su i pitanje unutar tužilačke organizacije, funkcionalne nadležnosti kao i pitanje budžeta. Naime, specijalno tužilaštvo nije direktni, dakle nezavisni budžetski korisnik kao što je npr. Tužilaštvo za ratne zločine, što takođe komplikuje funkcionisanje postojeće tužilačke organizacije, generalno.

Smeštanjem Specijalnog tužilaštva na republički, dakle najviši državni nivo, tj. u Republičko javno tužilaštvo, donekle bi bile otklonjene dileme s tim u vezi.

Rešenje koje bi Specijalno tužilaštvo isključivalo iz redovnog tužilačkog aparata i organizacije i učinilo ga u potpunosti posebnim i samostalnim bez organske i sistemske veze sa redovnom tužilačkom strukturom (kao što je npr. sadašnje zakonsko rešenje Tužilaštva za ratne zločine) otvorilo bi niz drugih pitanja. U prvom redu, reč je o načelnom zahtevu da državne ustanove (pa i represivni i tužilački organi) u što većoj meri funkcionišu na redovan i za sve građane isti način. Izuzeci, po pravilu treba da budu retki i minimalni. Osim toga, stvaranje kompletno nove i pri tom specijalne tužilačke organizacije bi svakako bio dugoročan i izuzetno skup projekat sa nizom dilema koje bi se otvarale u njegovoj realizaciji, čime bi i sam uspeh projekta bio relativizovan.

Zbog toga je ovo rešenje – dakle specijalizovani deo redovnog tužilačkog sistema, najoptimalnije rešenje za Republiku Srbiju. Kao i u svakom drugom tužilaštvu i specijalnim tužilaštvom rukovodi tužilac i to – Specijalni tužilac za organizovani kriminal i korupciju, dok samo Specijalno tužilaštvo, uz specijalnog tužioca, čine još i zamenici Specijalnog tužioca i ostali zaposleni.

S obzirom na očigledno potrebno znanje i iskustvo za tu funkciju, za Specijalnog tužioca kao i za njegovog zamenika mogu biti izabrana ona lica koja su zamenici Republičkog javnog tužioca ili javni tužioci ili zamenici javnog tužioca koji ispunjavaju uslove za zamenike republičkog javnog tužioca, a prema kriterijumima koje predviđa Zakon o javnom tužilaštvu.

Što se pak tiče načina izbora Specijalnog tužioca, dosadašnje rešenje, – da specijalnog tužioca postavlja Republički javni tužilac, je manjkavo i podložno sumnjama u prevelika diskreciona ovlašćenja Republičkog javnog tužioca, tim pre što ne postoje jasni kriterijumi i procedura koja prethodi tom izboru i takvoj odluci RJT, niti je on (ili ona), u obavezi da dâ razloge za svoju odluku. Zanimljivo je da npr. Tužioca za ratne zločine bira Narodna skupština, što bi moglo da ukaže na zaključak zakonodavca da je ipak potrebna veća javnost u izbornom postupku i merodavniji organ koji o tome odlučuje.

Za Republiku Srbiju optimalno rešenje bi bilo da Specijalnog tužioca bira Državno tužilačko veće na predlog Republičkog javnog tužioca i uz pribavljeno mišljenje Kolegijuma Republičkog javnog tužilaštva. Uz predlog Republički javni tužilac će dostaviti i pismeni pristanak kandidata, te i posebnu izjavu o imovini koju poseduje ili njom raspolaže, on ili njegov bračni drug ili lice sa kojim živi u vanbračnoj zajednici ili kakvoj drugoj trajnoj zajednici, srodnici po krvi u pravoj liniji, srodnici u pobočnoj liniji do trećeg stepena zaključno, kao i srodnici po tazbini do drugog stepena zaključno. Specijalni tužilac bi se birao na period od šest godina i mogao bi biti ponovo biran.

Naime, dosadašnje rešenje sa dvogodišnjim mandatom za Specijalnog tužioca se pokazalo kao neefikasno i problematično iz više razloga. Kratkoća mandata, uz činjenicu da je po pravilu reč o licima koja dolaze u novu radnu sredinu sa podosta promenjenim načinom rada i pozicijom Specijalnog tužilaštva u odnosu na onu iz koje su došli, dužina postupka, složenost i opsežnost predmeta su za posledicu imali i određenu vrstu nekonzistentnosti i nekoherentnosti samog Specijalnog tužilaštva i politike gonjenja.

Sa dužim mandatom deo ovih problema sigurno bi bio rešen ili makar znatnije umanjen, jer bi i sam Specijalni tužilac više pažnje i energije usmerio na neke dugoročne i sistemske slučajeve organizovanog kriminala, a naročito korupcije, koji u sadašnje vreme omeđenosti kratkim mandatom, pa samim time i potrebom da se pred sud (pa, dakle, i pred javnost) izađe brzo i sa medijskom promocijom potrebnom da bi se opravdalo ili objasnilo učinjeno, ipak nije moguće.

Sadašnje rešenje prema kome je Republički javni tužilac na predlog Specijalnog tužioca upućivao na rad javnog tužioca ili zamenika javnog tužioca, nepraktično je i podložno sumnjama da daje preterano velika ovlašćenja i diskreciona prava Republičkom javnom tužiocu.

Mnogo bolje rešenje je *da Zamenika specijalnog tužioca bira Državno tužilačko veće na predlog Specijalnog tužioca i uz pribavljeno mišljenje Kolegijuma Republičkog javnog tužilaštva ili alternativno, uz mišljenje Republičkog javnog tužioca. Naravno, da bi uz taj predlog išla i pismena saglasnost odnosno pristanak kandidata koji sadrži i izjavu o imovini koju poseduje ili njome raspolaže (kao i njegovi srodnici pobrojani u delu koji se odnose na izbor Specijalnog tužioca).*

Prilikom izbora Specijalnog tužioca i zamenika specijalnog tužioca mora se voditi računa da to budu lica stručna i osposobljena za obavljanje javnotužilačke funkcije koja imaju izražene sklonosti i sposobnosti kako za samostalni rad, tako i za rad u timu i zajednički sa drugima u istraživanju, otkrivanju i gonjenju najtežih i najsloženijih krivičnih dela. Specijalni tužilac bi uz to morao da ima i izražene rukovodeće i organizatorske sposobnosti i spremnost da pokaže odlučnost, efikasnost i doslednost u primeni zakona.

Što se pak tiče mandata zamenika specijalnog tužioca i on mora da bude produžen u mnogo većoj meri nego što je to postojeći mandat po sadašnjem zakonu koji je devet meseci. Naime, jednoglasno je mišljenje kako stručne javnosti, tako i nosilaca javnotužilačkih funkcija da je ovako kratak mandat dovoljan da zamenik eventualno obavi poslove na predmetu u pretkrivičnoj fazi postupka ili istražnoj fazi (ukoliko je reč o delu istrage sa merom pritvora koji po ZKP-u ne može da traje duže od šest meseci), ali je nedovoljan da bi bez produženja mandata taj zamenik učestvovao u prvostepenom postupku na glavnom pretresu.

Iz tog razloga, mandat od šest godina (koji može biti ponovljen), predstavlja pravu meru da bi se uspešno sprovedi i realizovali zadaci koji se pred zamenika javnog tužioca postavljaju.

Takođe, bi trebalo ostaviti dosadašnju zakonsku odredbu koja dozvoljava mogućnost upućivanja na rad u Specijalno tužilaštvo javnog tužioca ili njegovog zamenika iz redovnog tužilaštva. Za takav slučaj bi trebalo da postoje naročito važni razlozi i okolnost da u Specijalnom tužilaštvu, u tom trenutku nema zamenika koji bi bio u stanju da odgovori tom zadatku.

To bi npr. mogla biti situacija kada je krivični postupak pokrenut pred redovnim tužilaštvom i kada se u kasnijim fazama istražnog postupka (složenog predmeta), otkrije da se radi o krivičnom delu ili delima organizovanog kriminala, što za posledicu ima da već ozbiljno uznapredovao postupak treba da se nastavi pred Specijalnim tužilaštvom. Izvesno je da će biti mnogo lakše i efikasnije da zamenik javnog tužioca koji je već duže vreme postupao u tom redovnom postupku nastavi (uz pomoć za to određenog Zamenika specijalnog tužioca), da postupa i u Specijalnom tužilaštvu. Vreme na koje takav zamenik može biti upućen treba biti ograničeno na najduže godinu dana, a upućivanje bi vršio Republički javni tužilac u skladu sa Zakonom o javnom tužilaštvu.

U odnosu na pokretanje i vođenje postupka za dela organizovanog kriminala i korupcije predviđena ovim zakonom, obaveza je svih državnih organa (tužilaštva, MUP-a, carine, inspekcijских organa itd.), da bez odlaganja obaveste Specijalno tužilaštvo ili nadležni OJT odnosno MUP, a on Specijalno tužilaštvo, ako u svom radu primete da se radi o krivičnim delima sa elementima organizovanog kriminala i korupcije iz nadležnosti Specijalnog tužilaštva. Njihova je obaveza da dostave sve predmete, dokaze i da saopšte podatke koji mogu da pomognu u otkrivanju i krivičnom gonjenju za ova krivična dela, te da preuzmu sve neophodno potrebne radnje kojima se obezbeđuje nesmetano otkrivanje i vođenje krivičnog postupka za dela organizovanog kriminala i korupcije iz nadležnosti specijalnog tužilaštva.

Odluka Specijalnog tužilaštva kojim pokreće ili preuzima postupak za ova krivična dela obavezujuća je za sve državne organe i njome se zasniva nadležnost Specijalnog tužilaštva.

Specijalno tužilaštvo je nadležno za postupanje u predmetima organizovanog kriminala i korupcije te ostalih krivičnih dela predviđenih ovim zakonom u pretkrivičnom postupku, istražnom postupku, prvostepenom postupku kao i u postupku po redovnim pravnim lekovima.

Istovremeno Republičko javno tužilaštvo bi ostalo nadležno za postupanje po vanrednim pravnim lekovima, jer je reč o pravnim lekovima koji se izjavljuju prema najvišoj sudskoj instanci (Vrhovnom ili Vrhovnom kasacionom sudu), pred kojim može da postupa samo Republičko javno tužilaštvo.

Ideja da Specijalno tužilaštvo zastupa tužilačku stranu i u postupcima po redovnim pravnim lekovima je praktično i celishodno rešenje. Naime, logično je da neko ko je u predmetu od početka, od podnošenja krivične prijave i ko prati i inicira određene aktivnosti, bilo prema policiji, bilo prema nekom drugom državnom organu ili prema sudu, u pretkrivičnom postupku i kasnije, tokom istražnog postupka i tokom glavnog pretresa, dakle, ko zastupa tužilaštvo kao stranka u prvostepenom postupku i ko daje završnu reč i eventualno piše žalbu na prvostepenu presudu, ukoliko je njome nezadovoljan) ili odgovor na žalbu (kojom podržava stav prvostepenog suda), zastupa tužilačku stranu i u žalbenom postupku – odnosno u postupku redovnih pravnih lekova. Sadašnje rešenje da Republički javni tužilac zastupa tužilačku stranu u žalbenom postupku, koje se opravdava zakonskim rešenjem da Republičko javno tužilaštvo zastupa tužilačku stranu u postupku pred Vrhovnim sudom (pred kojim se za sada odlučuje po pravnim lekovima – kako redovnim, tako i vanrednim), je formalističko i kontraproduktivno. Zamenik republičkog javnog tužioca predmet u kojem treba da postupa u žalbenom postupku pred Vrhovnim sudom, upoznaje u kratkom vremenu, kada se predmet dostavlja Republičkom javnom tužilaštvu na uvid, pre zakazivanja i održavanja sednice drugostepenog veća. Čest je slučaj da zbog kratkoće vremena (15 dana), u kome je dužan upoznati se sa u pravilu veoma obimnim i složenim predmetom, ima mogućnost samo da pročita navode presude i žalbi, bez detaljnijeg upoznavanja sa dokaznim materijalom, zbog čega je njegovo poznavanje predmeta mnogo manje i šturije od tužioca odnosno zamenika koji je u „predmetu“ od početka. Kako, s druge strane okrivljenog tokom celog postupka (od pretkrivičnog do vanrednih pravnih lekova), ima pravo da zastupa – brani isti branilac ili više njih, logično je i prihvatljivo da i tužilaštvo do pravnosnažnosti sudske odluke, zastupa isti tužilac ili zamenik i to onaj koji najbolje poznaje predmet, jer u njemu od početka. Naravno, da ovakvo rešenje traži i odgovarajuće izmene procesnog zakona i Zakona o javnom tužilaštvu.

Na ovakvo rešenje nema uticaja, u budućoj organizaciji tužilaštva planirano eventualno postojanje apelacionih tužilaštava, čija funkcija je kontrolna u odnosu na niža tužilaštva i u čijoj bi nadležnosti bilo proveravanje pravilnosti postupanja i izjavljenih žalbi nižih tužilaštava te njihovo zastupanje pred drugostepenim (apelacionim), sudom, jer u slučaju Specijalnog tužilaštva i Specijalni tužilac i njegovi zamenici moraju ispunjavati, pored ostalih i uslove za izbor za zamenika Republičkog javnog tužioca, što znači da moraju u stručnom smislu ispunjavati strožije kriterijume od onih koji bi bili predviđeni za tužioca i zamenike apelacionog tužilaštva. Zbog toga, nema ni potrebe da postupanje i žalbe specijalnog

tužioca i njegovih zamenika budu proveravane i zastupane od strane tužilaca nadležnih za postupanje pred apelacionim sudovima. Osim toga, takvo rešenje, pa čak i šire (da tužilac za ratne zločine i njegovi zamenici zastupaju tužilačku stranu tokom celog postupka, pa i po vanrednim pravnim lekovima), već je zakonski regulisano u članu 4. stav 2. Zakona o organizaciji i nadležnosti državnih organa u postupku za ratne zločine.

Svake godine Specijalni tužilac je u obavezi da sačini izveštaje o radu svakog od svojih zamenika i da oceni kvantitet i kvalitet njegovog (njene) rada. Zamenik koji uzastopno dve godine dobije ocenu da njegov rad „zadovoljava“, može biti razrešen pre isteka mandata na koji je biran, a na predlog Specijalnog tužioca. Specijalni tužilac je dužan da sa svojom ocenom upozna svakog Zamenika, koji u slučaju da nije zadovoljan njome ima pravo prigovora Republičkom javnom tužiocu, čija je ocena konačna.

Sušтина ove ideje o ocenjivanju i jeste da se stručnost i odgovornost u radu u Specijalnom tužilaštvu podignu na viši nivo, a Specijalno tužilaštvo učini još efikasnijim i operativnijim.

Specijalni tužilac odgovara za rad Specijalnog tužilaštva, on predlaže svoje zamenike, u odnosu na njih ima određena prava subordinacije koja su uostalom propisana i postoje u svakom javnom tužilaštvu a kako to predviđa u prvom redu Zakon o javnom tužilaštvu, pa je prihvatljiva ideja da Specijalni tužilac ocenjuje rad svojih zamenika, stimulišući i motivišući ih na taj način za dalji i stručniji rad. Sa druge strane, obaveza da sa svojom ocenom upozna Zamenika specijalnog tužioca i pravo prigovora, donekle onemogućavaju voluntarizam i preveliku subjektivnost Specijalnog tužioca.

Imajući u vidu da bi budući mandat zamenika specijalnog tužioca trajao šest godina, izvesno bi bilo predugo čekati da nekom istekne mandat da ga se oslobodi dužnosti, kojoj samo zadovoljava.

Detaljne propise o načinu ocenjivanja doneo bi Republički javni tužilac po pribavljenom mišljenju Specijalnog tužioca.

Postupak za razrešenje bi se odvijao na isti način kao i postupak izbora.

Takođe, bi bilo dobro da Specijalni tužilac ima obavezu da svake godine sačini detaljan izveštaj o radu koji bi se dostavljao Republičkom javnom tužiocu, a alternativno i Narodnoj skupštini odnosno njenom Odboru za pravosuđe, Ministarstvu pravde i Državnom tužilačkom veću.

U novom zakonu trebalo bi predvideti i mogućnost obrazovanja odeljenja Specijalnog tužilaštva, za razliku od sadašnjeg rešenja koje takvu mogućnost ne predviđa. Npr. otvaranje kancelarije Specijalnog tužilaštva u Novom Sadu pokazuje da takva potreba postoji, ali rešenje nema uporište u zakonu.

Osnivanje odeljenja Specijalnog tužilaštva bi bilo višestruko korisno. Njihovim raspoređivanjem po celoj državi bi se bolje „pokrila“ celokupna teritorija Republike, te imao bolji pregled rada, lakše pratile negativne pojave i efikasnije otkrivala moguća krivična dela organizovanog kriminala i korupcije. Takođe, imao bi se bolji uvid u rad nadležnih državnih organa sa tog dela teritorije – javnih tužilaštava, policije, finansijske policije, inspekcije, carina itd. i sa njima održava-

la bolja i čvršća komunikacija. Nije od odlučnog značaja, ali ni nevažno, da jedan od problema u radu Specijalnog tužilaštva predstavlja i nerado prelaženje javnih tužilaca i njihovih zamenika iz provincije, gde već imaju organizovani život, kako svoj tako i svoje porodice (nekretnine, zaposlenja za porodicu), u glavni grad. Ovaj problem bi bio veći i teže bi se pronalazili dovoljno kvalitetni kadrovi obzirom na produženi mandat zamenika (sa devet meseci na šest godina).

Svi ti razlozi u osnovi opredeljuju stav da je *potrebno zakonom osnovati odeljenja specijalnog tužilaštva i to u okružnim javnim tužilaštvima u sedištim apelacionih sudova – Beogradu, Novom Sadu, Kragujevcu i Nišu.*

Odeljenjem Specijalnog tužilaštva rukovodi i predstavlja ga rukovodilac odeljenja u kojem još rade i zamenici. Rukovodilac odeljenja i njegovi zamenici jesu zamenici Specijalnog tužioca. Rukovodioca odeljenja treba da imenuje (postavlja) Specijalni tužilac po pribavljenom mišljenju Republičkog javnog tužioca i kolegijuma RJT. Rukovodilac odeljenja bi ocenjivao rad svojih zamenika na način kako to radi Specijalni tužilac, a rad rukovodioca bi ocenjivao Specijalni tužilac. Alternativno, Specijalni tužilac bi ocenjivao rad i rukovodioca i zamenika u odeljenju, a rukovodilac odeljenja bi Specijalnom tužiocu davao prethodno mišljenje o njihovom radu.

Jedan od problema koji se pojavljuje u radu sa ovakvom organizacijom Specijalnog tužilaštva, a ti bi problemi bili učestaliji, formiranjem odeljenja, jeste pitanje nadležnosti u postupanju i sukoba nadležnosti.

Zbog toga je potrebno novim zakonom precizno utvrditi pitanje nadležnosti i rešavanja sukoba nadležnosti.

Odeljenja Specijalnog tužilaštva bila bi nadležna za krivično gonjenje izvršilaca krivičnih dela predviđenih ovim zakonom, prema teritorijalnom principu, tj. prema mesnoj nadležnosti apelacionog suda (zavisno od mesta izvršenja krivičnog dela) u čijem sedištu su odeljenja formirana.

Kada je reč o sukobu nadležnosti između odeljenja specijalnog tužilaštva, o tome bi trebao da odlučuje Specijalni tužilac.

Veći problem od ovog, jeste pitanje sukoba nadležnosti između Specijalnog tužilaštva sa nekim od okružnih javnih tužilaštva u Srbiji ili sa Tužilaštvom za visokotehnoški kriminal, pa moguće i sa Tužilaštvom za ratne zločine. U takvom slučaju o sukobu nadležnosti bi trebalo da odlučuje Republički javni tužilac.

Što se pak tiče izuzeća zamenika specijalnog tužioca, o njemu bi trebao da odlučuje Specijalni tužilac, a o izuzeću Specijalnog tužioca odlučuje Republički javni tužilac.

U Specijalnom tužilaštvu bi trebalo da postoje i određene službe i to:

1. Služba za istraživanje i koordinaciju rada sa Ministarstvom unutrašnjih poslova i drugim organima nadležnim za otkrivanje krivičnih dela organizovanog kriminala i korupcije,

2. Služba za suzbijanje korupcije,

3. Služba za međunarodnu saradnju,

4. Služba za analitiku i arhivu,

5. Sekretarijat,

6. Prateće i zajedničke službe.

Razlog zašto je potrebno na nivou Specijalnog tužilaštva imati ove službe jeste, jednim delom, u međunarodnim obavezama proisteklim nakon potpisivanja i ratifikovanja niza međunarodnih konvencija i sporazuma koja to predviđaju i u potrebi da se funkcionisanje Specijalnog tužilaštva učini efikasnijim i stručnijim. Naime, prema odredbama člana 36. Konvencije Ujedinjenih Nacija protiv korupcije predviđeno je da svaka država potpisnica Konvencije donese takve mere koje su jemstvo da su određena lica ili određena tela obučena za borbu protiv korupcije. To znači da je i Republika Srbija dužna obezbediti da osoblje takvih tela prođe adekvatnu obuku i da takva tela poseduju odgovarajuća finansijska sredstva. Pored toga, prema odredbama ove Konvencije svaka država potpisnica dužna je imenovati središnje telo ili, zavisno od okolnosti, nekoliko takvih tela koja će biti odgovorna za slanje i odgovaranje na zahteve drugih država podnetih u skladu sa Konvencijom, te za izvršavanje takvih zahteva ili njihovo upućivanje vlastima odgovornim za njihovo izvršavanje. Isto tako, Konvencija predviđa neposredno informisanje drugih zemalja o pojedinim činjenicama ako se zaključi da dostavljanje takvih informacija može pomoći zemlji potpisnici koja ih prima u pokretanju ili sprovođenju istrage ili krivičnog postupka ili može dovesti do podnošenja zahteva te zemlje za pravnu pomoć. Upravo te obaveze predviđene Konvencijom zahtevaju da Specijalno tužilaštvo ima značajna ovlašćenja u krivičnom gonjenju krivičnih dela korupcije javnih funkcionera, kao i u međunarodnoj pravnoj pomoći i komunikaciji sa sličnim telima drugih zemalja.

Služba za istraživanje i koordinaciju trebala bi prikupljati podatke i dokaze o korupciji i organizovanom kriminalu, načinima izvršenja krivičnih dela, načinima transfera novca i slično. Ova Služba trebala bi usmeravati saradnju između organa koji su nadležni za otkrivanje i suzbijanje korupcije i organizovanog kriminala kao što su Uprava za sprečavanje pranja novca, policija, Finansijska policija, Direkcija za upravljanje oduzetom imovinom (koja je u formiranju) i slično, te prikupljati podatke o zločinačkim udruženjima i razmenjivati te podatke sa odgovarajućim službama za suzbijanje organizovanog kriminala drugih država, kao i sarađivati u prikupljanju podataka sa službama drugih država.

Služba za suzbijanje korupcije trebala bi provoditi i usmeravati aktivnosti Nacionalnog programa za borbu protiv korupcije, usmeravati delatnost državnih institucija na ovom području te sarađivati sa nevladinim organizacijama i sredstvima javnog informisanja. Dužnost ove službe je i podizanje javne svesti o opasnosti korupcije i organizovanog kriminala i potrebi njenog suzbijanja, kao i obuka drugih državnih organa i pravnih lica u ovoj oblasti. Ova služba treba raditi na upoznavanju javnosti sa pojavnim oblicima i uzrocima korupcije te metodama i sredstvima njenog suzbijanja, pripremati izveštaje o efikasnosti postojećih oblika prevencije i kažnjavanja korupcije i organizovanog kriminala kao i predlagati donošenje i primenu propisa o sprečavanju sukoba interesa u javnom i privatnom sektoru itd.

Služba za međunarodnu saradnju obavljala bi poslove međunarodne krivično-pravne pomoći, a u skladu sa Konvencijom UN protiv transnacionalnog organizovanog kriminala, Konvencijom UN protiv korupcije i dr.

Služba za analitiku i arhivu trebala bi obrađivati delove sudskih predmeta organizovanog kriminala i korupcije radi analitičkog sagledavanja najčešćih i najka-

rakterističnijih pojava oblika organizovanog kriminala i korupcije te u skladu sa dobijenim rezultatima doprinositi pre svega prevenciji ove vrste kriminalne aktivnosti.

Neke od ovih službi mogu da se osnuju i na nivou odeljenja Specijalnog tužilaštva, a službe Specijalnog tužilaštva svoj zadatak obavljaju kako za Specijalno tužilaštvo i Specijalnog tužioca tako i za odeljenja kada im se ovi za to obrate.

Detaljniji način rada i organizaciju rada Specijalnog tužilaštva i njegovih odeljenja, akt o sistematizaciji i unutrašnjoj organizaciji doneli bi zajednički Specijalni tužilac i Ministar pravde uz pribavljeno mišljenje Republičkog javnog tužioca.

Naime, Zakon ne može i ne treba da reguliše sve detalje u pogledu načina rada i funkcionisanja Specijalnog tužilaštva. Ima smisla da detaljniji način rada i funkcionisanja ovog tužilaštva bude regulisan od strane Specijalnog tužioca u saradnji sa Ministrom pravde koji u tom delu ima svoju ulogu, npr. u slučaju donošenja Poslovnika o radu. Mišljenje Republičkog javnog tužioca (kao i u nekim drugim slučajevima), ima višeznačnu ulogu: zadržava Specijalno tužilaštvo u okviru redovne tužilačke organizacije, daje potrebnu svest i stav o poziciji i dimenziji rada i značaja Specijalnog tužilaštva i predstavlja onu potrebnu javnost i „pogled sa strane“ u rad Specijalnog tužilaštva i na taj način čuva Specijalno tužilaštvo pa i tužilačku organizaciju u celini da ne hipertrofira u nekim svojim delovima.

Takođe je važno napomenuti da osim Specijalnog tužioca i njegovih zamenika u Specijalnom tužilaštvu (kao i njegovim odeljenjima) rade pomoćnici tužioca u zvanju viših tužilačkih saradnika, tužilačkih saradnika i savetnika, koji se imenuju u skladu sa Zakonom o javnom tužilaštvu, kao i u skladu sa ovim zakonom. Ova lica bi trebalo da pomažu Specijalnom tužiocu i njegovim zamenicima, na način i u meri predviđenoj Zakonom o javnom tužilaštvu i Pravilnikom o upravi, i to u prvom redu da samostalno ili pod nadzorom i uputstvima tužioca odnosno zamenika, vrše određene poslove kao što su primanje izjava i prijava građana ili pravnih lica na zapisnike, izrada nacрта raznih pismena itd.

U Specijalnom tužilaštvu bi trebalo da rade i stručna za pojedine oblasti koji imaju znanja neophodna za rad ovog Tužilaštva i koji pomažu Specijalnom tužiocu i njegovim zamenicima u radu, dajući im mišljenja, sugestije i stručne predloge.

U Specijalnom tužilaštvu kao i u njegovim odeljenjima mogu da se osnivaju zajedničke operativne grupe. Njih sačinjavaju jedan ili više zamenika Specijalnog tužioca, tužilački pomoćnici, eksperti iz Specijalnog tužilaštva kao i pripadnici određenih službi MUP-a, Bezbednosno Informativne Agencije, Finansijske policije, Carine, Uprave za sprečavanje pranja novca itd. Ove operativne grupe se formiraju odlukom Specijalnog tužioca ili rukovodioca odeljenja u Specijalnom tužilaštvu, sa određenim ciljem ili na određeno vreme a imaju zadatak da na efikasniji način, zajedničkim i integrisanim delovanjem pripadnika različitih organa i institucija otkriju izvršioca i sprovedu prekrivični postupak za dela organizovanog kriminala ili pranja novca, odnosno korupcije.

b) Posebna odeljenja nadležnih sudova

Kada je reč o vođenju sudskih postupaka za krivična dela organizovanog kriminala i korupcije, kako u zakonodavstvima zemalja regiona (reč je o tran-

zicionim zemljama sa sličnim problemima i pravnim nasleđem), tako i zemalja sa dugogodišnjim iskustvom u suzbijanju organizovanog kriminala i korupcije, vidljivo je da mali broj zemalja ima specijalizovane sudove, odeljenja ili veća za postupanje u tim predmetima. Ako i postoje, reč je, po pravilu, o prvostepenim sudovima, a veoma su retka rešenja, da i u drugostepenom postupku, kao i u postupku vanrednih pravnih lekova, postoje posebna odeljenja i poimenično određene sudije (po pravilu, godišnjim rasporedom ili naredbom koju donosi predsednik suda) koje postupaju u tim predmetima.

Imajući u vidu načela sudske nezavisnosti i nepristrasnosti, koja podrazumevaju i pravo na prirodno sudiju i raspodelu predmeta slučajem, ali sa druge strane, i neophodnost specijalizacije sudija i koncentraciju postupaka na jednom mestu, što te velike, složen e i skupe postupka ubrzava i čini efikasnijim, kao i dosadašnje iskustvo Posebnog odeljenja za organizovani kriminal Okružnog suda u Beogradu, *mišljenja smo da za sada, posebna sudska odeljenja za suđenje u predmetima organizovanog kriminala, treba zadržati i uz određene organizacione izmene ostaviti kao zakonsko rešenje i u budućnosti.*

Takođe, zbog uvećanja broja predmeta i postupaka, složenosti događaja koji su predmet postupka, brojnosti okrivljenih lica, limitiranosti prostorom, uslovima i kadrovima Posebnog odeljenja Okružnog suda u Beogradu, *smatramo dobrim rešenjem da se takva odeljenja, osim u Okružnom sudu u Beogradu formiraju i u okružnim sudovima u sedištim apelacionih sudova, odnosno u Novom Sadu, Kragujevcu i Nišu.*

Za sudije Posebnog odeljenja mogu biti raspoređene one sudije okružnog suda koje se ističu stručnim, efikasnim i savesnim radom i iskustvom u složenim krivičnim postupcima u prethodnom radu, koji su stekli posebna znanja iz krivično-pravnih nauka, naročito u pogledu organizovanog kriminala i korupcije, njihovim pojavnim oblicima i načinu vršenja.

Nema potrebe da se (za razliku od Specijalnog tužilaštva) u Posebna odeljenja raspoređuju sudije sa većim stažom i godinama radnog iskustva od onog potrebnog za sudije okružnog suda, uz uslove koji su već navedeni. Specijalno tužilaštvo kao što je predloženo, trebalo bi da postupa kako pred prvostepenim sudom, tako i pred sudom redovnog pravnog leka. To je bio i osnovni razlog zašto smo smatrali da Specijalni tužilac i njegovi zamenici, moraju da ispunjavaju formalne uslove za zamenika republičkog tužioca.

U pogledu načina raspoređivanja, odnosno određivanja sudija u Posebno odeljenje, smatramo da je dosadašnji način – da to bude odlukom predsednika suda, iako manjkav i sa dosta ozbiljnih primedbi, u ovakvim okolnostima, – optimalno rešenje. Takvoj odluci predsednika suda, prethodilo bi mišljenje sednice svih sudija (ili krivičnog odeljenja, s obzirom da sudije u drugim odeljenjima slabije poznaju rad kandidata), kao i pismena saglasnost kandidata. Uz saglasnost treba da bude priložena i izjava o imovini koju poseduje ili njom raspolaže on ili njegov bračni drug ili lice sa kojim živi u vanbračnoj ili kakvoj drugoj zajednici, srodnici po krvi u pravoj liniji, srodnici u pobočnoj liniji do trećeg stepena zaključno, kao i srodnici po tazbini do drugog stepena zaključno.

Mandat ili vreme na koje se sudija određuje i raspoređuje u Posebno odeljenje treba da bude šest godina. Razloge za takvu dužinu mandata treba tražiti u

prvom redu u identičnom trajanju mandata Specijalnog tužioca i njegovih zamenika. Nema nikakve potrebe za diferencijacijom po tom pitanju između sudija i tužilaca. *Smatramo da bi i sudije mogle ponovo biti raspoređene u isto odeljenje (naravno uz ispunjenje ponovo istih uslova). Takođe, trebalo bi uneti odredbu da sudija koji ne bude raspoređen na rad u Posebno odeljenje nastavlja da postupa dok ne završi započeti predmet u prvom stepenu. Ove odredbe važile bi i za sudiju upućenog na rad u Posebno odeljenje okružnog suda. Upućivanje može da traje (u skladu sa Zakonom o sudijama), najduže godinu dana i vrši ga predsednik Vrhovnog suda Srbije u skladu sa Zakonom o sudijama.*

Smatramo da ima mesta da se kvantitet i kvalitet rada sudija koji postupaju u ovom odeljenju posmatra i ocenjuje sa više pažnje a prema kriterijumima koji bi trebali da budu u osnovi isti kao i za „ostale sudije“, (koji nisu raspoređeni u ovo odeljenje). Reč je o nesavesnom i nestručnom radu koji se ogleda u prvom redu u odugovlačenju rešavanja predmeta i zanemarivanju propisanih rokova u vođenju postupka ili izradi odluka, kao i nedovoljno uspešnom i stručnom vršenju sudijske dužnosti, prema merilima koje utvrdi Vrhovni sud. Postupak razrešenja ovih sudija bi se vodio kao i u odnosu na ostale sudije, u skladu sa Zakonom o sudijama.

Treba zadržati rešenje po kojem radom Posebnog odeljenja rukovodi predsednik Posebnog odeljenja kojeg na vreme od dve godine, a koji može biti ponovo postavljen, određuje predsednik Okružnog suda. Predsednik odeljenja se postavlja i raspoređuje iz redova sudija Posebnog odeljenja.

Predsednik suda donosi akt kojim približe određuje rad odeljenja i taj akt može biti samostalan ili deo akta kojim predsednik suda uređuje rad celog suda.

Dileme koje postoje u pogledu postojanja specijalizovanih sudskih odeljenja za organizovani kriminal i korupciju u prvostepenim sudovima, još su više izražene kada se postavi pitanje postojanja takvih odeljenja u drugostepenom sudu koji odlučuje po redovnim pravnim lekovima (žalbi, bilo na presudu ili na rešenje).

Dosadašnje rešenje je uključivalo postojanje takvog odeljenja i u drugostepenom sudu (a u praksi čak i u postupku po vanrednim pravnim lekovima). Uporište i razlozi zbog kojih ima mesta postojanju takvih odeljenja u drugostepenom sudu su manje-više isti kao i oni koji se odnose na prvostepene sudove. Razlozi zašto ta odeljenja ne bi trebalo da postoje, takođe su slični sa već pomenutim razlozima, samo sa još većim intenzitetom. Uvođenje specijalizovanog žalbenog odeljenja još više narušava načela nepristrasnosti i nezavisnosti, koja zahtevaju da se predmeti sudiji poveravaju prema redosledu, nezavisno od ličnosti stranaka i okolnosti pravne stvari, a na osnovu rasporeda poslova u sudu, isključivo na osnovu oznake i broja predmeta, odnosno metodom slučajaja. Određivanje samo nekoliko sudija koji bi postupali u tim predmetima u velikoj meri dezavuiše ovo načelo, jer proizilazi da neće sve sudije u Krivičnom odeljenju postupati u tim predmetima.

Opređeljivanje za Posebno odeljenje u žalbenom sudu ima svog smisla i uporište u već navedenim razlozima koji se odnose na isto takvo odeljenje prvostepenog suda. Ako se zakonodavac opredeli za to rešenje, – koje za sada možda iz razloga efikasnosti ima rezona da se zadrži, – smatramo da u to odeljenje treba raspo-

ređivati sudije po istim kriterijumima, na isti način i uz ispunjenje istih uslova kao u slučaju sudija prvostepenih sudova posebnih odeljenja (da ispunjava uslove za izbor za sudiju Apelacionog suda uz primenu ostalih kriterijuma). Sudiju u to odeljenje raspoređuje predsednik suda na vreme od dve (četiri) godine i može biti ponovo raspoređen.

Alternativno, postupak pred drugostepenim sudom može se voditi i pred za to posebno određenim većem koje za tu priliku formira predsednik suda (jedno od rešenja iz komparativnog prava). Njegova odluka ni na koji način ne bi opredeljivala određenog sudiju koji bi postupao kao izvestilac u predmetu. Međutim, kako je već navedeno, ovakvo bi rešenje bilo u koliziji sa načelom slučajne raspodele predmeta i pravom na prirodni sudiju ili bolje reći sudije, koje nisu unapred određene za neki unapred neodređeni predmet, već upravo suprotno od toga.

Pitanje obrazovanja posebnih odeljenja prvostepenih, a naročito drugostepenih sudova predstavlja svakako najdelikatnije pitanje ovog zakona. Razlozi za njihovo osnivanje, odnosno neosnivanje su dati u delu o komparativnom prikazu drugih zakonodavnih rešenja u zemljama regiona i u pojedinim zemljama Evropske Unije. S obzirom na trenutnu situaciju u Srbiji, donekle, *preovlađuju razlozi za formiranje tih posebnih odeljenja u prvostepenim i drugostepenim sudovima, ali na definitivnu odluku zakonodavaca za koje rešenje da se opredeli presudan uticaj imaće odluke Evropskog suda za ljudska prava, vezano za okončane predmete organizovanog kriminala (već se vodi nekoliko postupaka pred tim sudom), po pitanju da li činjenica da su ti postupci vođeni pred posebnim odeljenjem redovnog suda, dakle pred za tu vrstu predmeta posebno određenim sudijama, koji su za obavljanje sudijske funkcije više plaćeni od ostalih sudija istog ranga, predstavlja kršenje ljudskih prava iz člana 6. Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda (prava na pravično suđenje, koje podrazumeva i pravo na prirodni sudiju).*

Što se pak tiče postupka po vanrednim pravnim lekovima, mišljenja smo da u tim postupcima ne treba da postoji posebno odeljenje za organizovani kriminal i posebno određene sudije koje bi u sudu vanrednog pravnog leka postupali u tim predmetima.

Jedan od problema sa kojim se susreće i sa kojim će se susretati posebna odeljenja nadležnih sudova u svom radu jeste i pitanje *sukoba nadležnosti*.

Kako je već navedeno (u delu gde se govorilo o sukobu nadležnosti između Specijalnog tužilaštva i drugih tužilaštva), stvarnu nadležnost u predmetima organizovanog kriminala i korupcije predviđenu ovim zakonom, u prvom redu određuje samo Specijalno tužilaštvo koje svojim inicijalnim procesnim, a kasnije optužnim aktima opredeljuje nadležnost prvostepenog i drugostepenog suda, odnosno njegovih posebnih odeljenja.

Što se pak tiče sukoba nadležnosti posebnih odeljenja između sebe (ovde bi se moglo govoriti samo o mesnoj, dakle teritorijalnoj nadležnosti), o njoj bi trebalo da odlučuje (kao u ostalom i o eventualnoj delegaciji i nadležnosti) Vrhovni, odnosno Vrhovni, kasacioni sud.

Mnogo češći i interesantniji problem predstavljaju situacije kada postoji *sukob tzv. funkcionalne nadležnosti*, (između posebnih i drugih odeljenja istih

sudova i između posebnih odeljenja i drugih sudova) odnosno kada Posebno odeljenje Okružnog suda smatra da u optužnom aktu Specijalnog tužioca nema krivičnog dela organizovanog kriminala, bez obzira na samu kvalifikaciju krivičnog dela koja na to ukazuje, jer sama inkriminacija, tačnije činjenični opis dela kao i ponuđeni dokazi ne potvrđuju navode optužnog akta. Ovo je veoma važno raščistiti na početku krivičnog postupka jer se često ovaj problem pojavljuje, naročito za saučesnike i za neka bagateljnija krivična dela, koja poput pertinencije u građanskom pravu slede sudbinu „glavne stvari“.

Smatramo da bi u takvom slučaju o sukobu nadležnosti trebalo da odlučuje apelacioni sud, ukoliko je reč o odeljenjima i sudovima koja se nalaze na teritoriji istog apelacionog suda, odnosno Vrhovni kasacioni sud, ukoliko je reč o odeljenjima i sudovima sa područja različitih apelacionih sudova. Isti princip bi važio i u slučaju sukoba nadležnosti između Posebnog odeljenja i odeljenja (veća) za ratne zločine ili Odeljenja za visokotehnološki kriminal.

c) Posebna policijska služba za otkrivanje i suzbijanje krivičnih dela organizovanog kriminala i korupcije

Nema dileme da je opravdano postojanje posebne policijske jedinice za borbu protiv organizovanog kriminala, koja su se do sada pokazala kao dobro rešenje i kao nužna, važna i potrebna za suzbijanje ove vrste kriminalne aktivnosti. Gotovo sve države u svetu koje imaju problem organizovanog kriminala, imaju posebne i specijalizovane policijske jedinice, koje se bave otkrivanjem i suzbijanjem te vrste kriminala.

Svakako je važno da jedinica, bez obzira što se osniva i postoji kao deo Ministarstva unutrašnjih poslova i čiji se rad uređuje posebnim aktom Ministarstva unutrašnjih poslova, za svoje organizaciono uređenje, dobije i prethodnu saglasnost Specijalnog tužioca, čija je saglasnost potrebna i prilikom imenovanja rukovodioca jedinice, kao i prilikom njegovog razrešenja. Važno je da postoji mogućnost da na zahtev Specijalnog tužioca, rukovodilac jedinice može biti razrešen.

U tu jedinicu, kako za rukovodioca tako i za pripadnike jedinice, mogu biti raspoređena lica koja su se već istakla stručnošću, sposobnošću i upornošću u radu, sa posebnim znanjima i veštinama potrebnim za efikasnu borbu protiv organizovanog kriminala. Smatramo da bi i u ovoj jedinci trebalo uvesti neku vrstu ocenjivanja rada i uspešnosti. To bi trebalo preciznije urediti aktom kojeg donosi ministar unutrašnjih poslova, ali bi svakako u to ocenjivanje u određenoj meri trebalo biti uključeno i Specijalno tužilaštvo.

Posebno je važno uspostaviti dobru i koordiniranu vezu između teritorijalnih jedinica Ministarstva unutrašnjih poslova, odnosno policijskih uprava na terenu sa jedinicom MUP-a za borbu protiv organizovanog kriminala i korupcije i sa Specijalnim tužilaštvom. Smatramo da bi bilo potrebno da jedinica Ministarstva unutrašnjih poslova, iako po logici funkcionisanja centralizovana i jedinstvena, ima svoja odeljenja u mestima gde postoje odeljenja Specijalnog tužilaštva, dakle osim u Beogradu, još u Novom Sadu, Kragujevcu i Nišu, a prema potrebi još i u nekim drugim većim gradovima, a koji su „interesantni“, sa stanovišta borbe protiv organizovanog kriminala i korupcije. U svrhu bolje povezanosti i komunikacije između

tih jedinica MUP-a i Specijalnog tužilaštva mogu se koristiti i posebne operativne grupe koje se formiraju u Specijalnom tužilaštvu.

U policijskim upravama (naročito onim većim), treba stvoriti posebne službe koje bi koordinirale i povezivale rad ostalih policijskih uprava MUP-a sa ovom jedinicom i Specijalnim tužilaštvom a u čijem radu bi od posebnog značaja bile direktive i smernice za rad koje daje Specijalni tužilac.

d) Posebna pritvorska jedinica

Nema sumnje da će u svakom od posebnih odeljenja Okružnih sudova biti potrebno organizovati posebne jedinice za izvršenje pritvora ili mera zadržavanja za krivična dela organizovanog kriminala i korupcije. Detaljnije propise o organizaciji i radu tih jedinica treba da donese Ministar pravde.

Zbog postojanja najmanje četiri posebne pritvorske jedinice kao i posebnog dela Kazneno-popravnog zavoda ili Posebnog kazneno-popravnog zavoda gde će lica optužena i kasnije osuđena za ova dela izdržavati kazne, smatramo da bi bilo potrebno organizovati posebnu obuku i u određenoj meri centralizovati način funkcionisanja, organizaciju rada, odabir zaposlenih i dr. koji bi radili u tim jedinicama pritvora, odnosno Kazneno-popravnim zavodima. Ovo je važno u prvom redu zbog bezbednosnih razloga, efikasnijeg rada i ekonomičnosti funkcionisanja.

e) Plate i druga prava nosilaca sudskih i tužilačkih funkcija i drugih zaposlenih u specijalizovanim organima za borbu protiv organizovanog kriminala i korupcije

Dilema oko toga da li sudije i tužioci (kao i ostali zaposleni), koji rade u posebnim odeljenjima sudova, odnosno u Specijalnom tužilaštvu i njegovim odeljenjima, trebaju da imaju povećane plate kao i neke druge beneficije, ili ne, jeste zapravo sukob između dve ideje i dva stava.

Sa jedne strane, nesporno je da postupanje u predmetima organizovanog kriminala, koji su već sa stručnog i pravno tehničkog gledišta izuzetno složeni i zahtevni, znači izlaganje većim naporima i bezbednosnim rizicima, te ulaganje i davanje više energije i znanja u obavljanje službene dužnosti. Sa druge strane, različito nagrađivanje znači izdvajati te sudije i tužioce u statusu, pravima i privilegijama, u odnosu na njihove kolege koji postupaju u tzv. „običnim“ predmetima redovnog kriminala, koji takođe neretko mogu da budu i složeni, i teški, i neprijatni, i bezbednosno rizični.

Zakonodavac se opredelio za rešenje koje postoji i u uporednom pravu, a to je da tim sudijama i tužiocima kao dodatni motiv i stimulaciju da bi se opredelili da obavljaju taj posao, ipak dodeli određene finansijske benfite. Ovo rešenje smatramo da treba zadržati i u budućem zakonu. Ipak, treba razmišljati da se ovo rešenje polako napusti, jer ono uz niz dobrih strana i pozitivnih efekata, stvara jednu veliku pukotinu u tužilačkom, a posebno u sudskom korpusu, u kome se po tom pitanju ustanovljavaju sudije i tužioci prvog i drugog reda.

Smatramo da lica koja obavljaju sudijsku ili tužilačku funkciju u posebnim odeljenjima okružnih sudova i u Specijalnom tužilaštvu treba da imaju platu koja

može da bude do dvostrukog iznosa plate koju bi ostvarivali na poslovima koje su obavljali pre prelaska na rad u ta odeljenja, odnosno Specijalno tužilaštvo. Tačan iznos plate utvrđivao bi Visoki savet sudstva i Državno tužilačko veće.

Ovo bi moglo da se zadrži i u odnosu na sudije koje u tim predmetima postupaju u drugostepenim postupcima. Alternativno, ukoliko se ocenjuje da takvih predmeta neće biti za svakodnevni i kontinuirani rad (što za sada nije slučaj, već naprotiv ima ih jako mnogo u Vrhovnom sudu, koji je sada drugostepeni sud za ovu vrstu predmeta), može se ponuditi i rešenje da sudije koje postupaju u tim predmetima u drugostepenom postupku imaju pravo na ovako uvećanu platu za svaki mesec u kojem su jednom ili više puta postupali u ovakvim predmetima.

Što se pak tiče ostalih zaposlenih u tim organima, i njihove plate bi trebalo da se isplaćuju po istom principu koji važi za sudije i tužioce.

Smatramo da bi i dalje trebalo zadržati sadašnji način obračuna staža osiguranja za sudije posebnih odeljenja nadležnih sudova, specijalnog tužioca i njegove zamenike, gde se isti računa sa uvećanim trajanjem tako što se 12 meseci provedenih na radu u tim organima računa kao 16 meseci staža osiguranja.

U odnosu na drugostepeni sud (ukoliko se ne prihvati rešenje koje važi za prvostepeni sud), staž osiguranja sa uvećanim trajanjem bi se računao tako što bi se svaki mesec u kojem su sudije posebnog odeljenja jednom ili više puta postupali u tim predmetima, računao kao 40 dana staža osiguranja.

Naravno, ukoliko se zakonodavac opredeli da ne formira posebna odeljenja sudova, već da se postupci za ovu vrstu krivičnih dela vode pri nadležnim redovnim sudovima, tj. da u suđenju učestvuju sve sudije a prema slučajnom rasporedu predmeta, tada pravo na povećanu platu i uvećani staž osiguranja pripada svim sudijama za vreme koje provedu u radu po navedenim predmetima, pri tome poštujući zakonske rokove i obavezu suđenja u razumnom roku. U tom slučaju isti princip bi važio i za Specijalnog tužioca i njegove zamenike.

f) *Bezbednosne provere lica raspoređenih u posebne državne organe za borbu protiv organizovanog kriminala i korupcije*

Za razliku od dosadašnjeg zakonskog rešenja da će se bezbednosne provere i provere imovnog stanja lica raspoređenih u posebna odeljenja državnih organa za suzbijanje organizovanog kriminala vršiti bez znanja tih lica u skladu sa aktom Vlade Republike Srbije, smatramo da je to pitanje potrebno urediti zakonom. Već je predloženo da navedena lica uz predaju pismene saglasnosti za rad u tim odeljenjima daju i podatke o svom i imovnom stanju svojih bližih srodnika. U skladu s tim nalazimo da bi proveru tih podataka trebalo da izvrši Ministarstvo finansija putem svojih organa i da bi ti podaci trebali predstavljati službenu tajnu, dok bi druge bezbednosne provere trebala da vrši Bezbednosno informativna agencija po zahtevu predsednika Vrhovnog kasacionog suda, Republičkog javnog tužioca, predsednika apelacionih sudova i okružnih sudova u kojima se nalaze ta posebna odeljenja i Specijalnog tužioca, zavisno od toga za koga se provera traži. Navedeni organi bi sa dobijenim podacima trebali upoznati Republičkog javnog tužioca (za Specijalnog tužioca i tužioce upućene na rad u Specijalno tužilaštvo koje upućuje Republički javni tužilac na vreme do godinu dana), Specijalnog tužioca (za zame-

nike specijalnog tužioca) i predsednike nadležnih apelacionih i okružnih sudova koji vrše raspored sudija u ta odeljenja (za sudije tih odeljenja), kao i predsednika Vrhovnog suda (za sudije koje upućuje na rad u posebna odeljenja nadležnih sudova na period do godinu dana), odnosno Ministra unutrašnjih poslova za pripadnike posebnih jedinica MUP-a, te Ministra pravde za zaposlene u Posebnoj pritvorskoj jedinici. Ti podaci predstavljaju službenu tajnu i mogu se koristiti samo prilikom ocene da li neko lice ispunjava bezbednosne kriterijume za rad u tim posebnim odeljenjima.